

Radu VANCU

Chestii invincibile

„Să scrii chestii invincibile”

Invincibile: toate
propozițiile astea hărtănite
vorbind despre ele
însele.

Invincibile: muribunzi
povestind muribunzilor
viitorul
lor
orbitor.

Invincibile:
sânge vorbind sânge.

Invincibile:
răni făcând răni.

Un bărbat aproape bătrân
prăbușit peste propoziții
aproape umane.

Invincibile: cuvinte deschizând peste pagină
veziculele lor inflamate.

Invincibile: să le râcâi, să le rupi,
să le faci rana cu adevărat vie,
să vadă și ele *cum e*.

Invincibile: cuvinte pe care le poți râcâi
ca pe o rană.

- -----

Un bărbat aproape bătrân
prăbușit peste propoziții
de răni & oase.

- -----

Invincibile: copilul din orfelinat
mușcând&mestecând
carnea de pe dosul palmei.

Invincibile: cuvintele orfane
& dinții lor de celuloză otrăvită
mușcându-te,
mestecându-te.

- -----

Un bărbat aproape bătrân
strivit sub propoziții
ca sub imperii totalitare.

Petru Cimpoeșu



Interludii (1)

La începutul verii, în gările de câmpie se pot vedea adesea pâlcuri de maci însoțind până departe linia ferată, ca niște dâre de sânge încă viu. În urma trenului, măturate de curentul de aer, tije lor gracile se apleacă într-un freamăt temător, parcă și-ar spune ceva în șoaptă, iar florile de catifea își risipesc petalele printre tufe de păducel și ierburi spinoase. În zare, norii se îngrămădesc târându-se spre un fel de vale a cerului, apoi fluierul îndepărtat al locomotivei își flutură în văzduh pânda sonoră ca pe o batistă de adio. După ce ultimul vagon de tren a dispărut dincolo de linia orizontului, liniștea e cu atât mai intensă; zborul unei găze o ridică spre cer. Pare că, în lumina încremenită a amiezii, însăși respirația lumii s-a oprit o clipă. Printre pietre înnegrite și traverse de stejar mirosind a păcură, câteva măciulii rămase fără petale se înalță ca niște ființe plăsmuite din resturile unui vis hipnotic și își întind gâtul, cu grația unor păsări flamingo, pentru a privi spre lanurile de grâu din zare... – acolo e patria lor. Cine le-a izgonit, de ce au plecat și cum au ajuns aici? Poate că e numai unul din jocurile banale ale hazardului. Păsările au ales boabele de grâu căzute din vagoane și s-au hrănit cu ele, iar semințele de mac, prea mici, au rămas ale nimănui și, într-un târziu, au încolțit. Dar poate că mai e și altceva, ce nu vom afla niciodată.

Se spune că, în vechime, macul era folosit pentru a vindeca rănilile sufletești ale iubirii. Așa trebuie să fi fost: petale de mac acoperind rana și învelind-o într-un somn izbăvitor. Căci numai somnul e leacul suferinței din dragoste. Ai observat că petalele macilor seamănă cu niște fluturi fără corp?

Uneori, căutând să aflăm în ce fel rămâne neschimbat doar cel care spune: eu, și întrebându-ne mirați cine e acela, ajungeam până acolo unde albia râului se lărgea, desenând un arc către marginea șesului, înainte de a trece pe sub podul de cale ferată. Rămâneam apoi mult timp pe malul râului, încercând să ghicim fluxul viu care menținea forma vârtejului dintr-o bulboană, mereu aceeași, deși particulele de apă erau mereu altele, și vorbindu-ți cu naivă competență despre ordinea care precede formele, iar tu îmi răspundeai: da, cred că e un bun exemplu de transfer prin difuzie. Descoperind dintr-odată că fetița de opt ani care ai fost a murit de mai multe ori, dar continuă să trăiască – și ai râs când ți-am spus că ești reîncarnarea ciclică și neîntreruptă a acelei fetițe. Dacă toate etapele ei intermediare ar fi restaurate, pe care dintre ele aș putea să o numesc eu? Acum însă ți-aș răspunde că nu florile de mac le iubim, ci privirea care se va opri o clipă asupra lor, confirmându-le.

După ce, mutându-ne mai la vale, aruncasem cu pietricele în luciul apei, urmărind în tăcere cum cercurile mele întâlneau cercurile tale, pierzându-se apoi împreună în păpurișul de lângă maluri. Cred că era în ziua când mi-ai spus că ai văzut la televizor o emisiune despre sentimentele plantelor, durere și frică. Nu mai știu cum am ajuns să vorbim despre fotosinteză. Cum florile și fructele sunt un ecou îndepărtat al luminii; cum vibrația ei s-a făcut atomi și molecule. Apoi despre reprezentarea spațială a muzicii și ce aude un muzician atunci când citește o partitură, deși niciunul dintre noi nu se pricepea la muzică. Apoi mi-ai propus pe neașteptate să cântăm împreună același cântec, în gând, pentru ca astfel rezonanța lui să ajungă oricât de departe, iar când m-ai întrebat ce cântec aș alege, am răspuns fără să ezit, „Cum e oare dragostea” – un cântec vechi, la modă în copilăria mea, nici nu auziseși de el. Nu m-ai întrebat de ce îl alesesem și nu am îndrăznit să-ți spun fără să mă întrebi. Și l-am cântat, adâncindu-ne tot mai mult în liniștea sunetului gândit, devenit radiație pură. Apoi, când mi-ai cerut să rezum cântecul la un singur sunet și să-i adaug o culoare, am ales nu o culoare, ci ecoul ei, iar de atunci sunetul acela, cântecul nostru secret, a fost mereu însoțit de umbra galbenă a pălăriei tale roșii. Îl mai aud și acum, uneori.

(Din „Scriori către Taisia”)

Ion MUREȘAN



Portret de dascăl

Mâna mică prinsă în mâna mare, tremură: pui de pasăre sub aripă. Tâmplă lângă tâmplă, mână în mână. Mâna mică urmează, ezitant, chinuit, linia dreaptă a gândului. Între gând și mână e un geam aburit, șters încet, încet.

Glasul mic, nesigur, prins în glasul mare. „A”, „ă”, „îhî” etc., semne de punctuație ale ezitării. Semne de punctuație ale fricii. Mai multe răscruci decât drumuri. Întrebările bâzâie ca albinele, cu miile, deasupra câtorva răspunsuri. Treptat, treptat glasul mic se curăță, se limpezește, cristalin, capătă amprentă, formă și timbru. „O gândire spusă sau scrisă se numește propoziție”. Prefer definiția asta din clasele primare oricărei alteia, mai docte.

Sigur, aceste două secvențe se potrivesc mai degrabă într-o icoană decât într-un portret. Dar, cum fiecare om poartă toată viața în el o biserică, un mic templu populat de imaginile celor dragi, ca de niște zeități protectoare (căci numai ceea ce iubești te poate apăra!), sunt convins că imaginea dascălului (chiar dacă uneori prăfuită, mutată într-un colț mai discret) nu lipsește din niciun templu interior. Memoria privilegiază începuturile.

Galeria cu portrete de dascăli este foarte bogată. Nu există scriitor prin cărțile căruia să nu treacă un învățător, o învățătoare, să nu zâmbească și să nu spună o vorbă bună. Dascăli blânzi ori aspri, dascăli îngăduitori sau exigenți, bogați ori săraci, de la sat sau de la oraș, bărbați sau femei, tineri sau bătrâni, multiplicați veacuri la rând în mii și mii de imagini, au partea lor de nemurire în literaturile lumii. Și în memoria copiilor. Căci memoria copiilor e singura care poate atribui cuiva o „nemurire concretă”. Măinile dascălilor poartă veșnic, chiar și în momentul acesta, când dumneata citești aceste rânduri, deasupra alfabetului mii și mii de mânuțe de copil. Chiar în momentul acesta, mii și mii de „gândiri” intră și ies uimite în și din cuvinte „spuse sau scrise”.

II

„Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l.../ Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrânul dascăl? / Nemurire se va zice...”. versurile acestea din Scrisoarea I de Eminescu mi-au tulburat avântul. Căci dascălul nu e o abstracție. Și nici un înger care să mănânce abstracții, să se îmbrace în abstracții și să doarmă în abstracții. Atâta doar că

are o meserie mai nobilă și mai orgolioasă: fabrică oameni. În rest, și lui îi cad facturi grele ca piatra pe pantofi, atunci când deschide cutia poștală, facturi de la apă, gaz, curent, încălzire, telefon, bancă. Și el, dascălul, desfășoară neplăcuta „activitate extrașcolară” numită „a face piața”. Și el se miră cum se topesc banii.

Merge la școală pe jos, sau într-o mașină mai hârbuită. Merge demn, cu plasa cu caiete corectate în mână, ocolind bălțile, ca să nu-l stropească mașinile de lux în care elevii lui vin la școală.

Se îmbracă de la bazarul din piață, ori de la second-hand, cât mai decent, mai cu bun gust. Ocolește magazinele din centrul orașului, magazinele cu haine „de firmă”. Ce rost are un gust amar în plus?

Când se anunță vreo inspecție are insomnii, căci știe că o să i se ceară la control tot felul de acte, de situații, de procese verbale, de registre și portofolii, cele mai multe inutile, dar de care depinde „punctajul” ce i se acordă. Merge la ședințe, consfătuiri, perfecționări, se înscrie la vreo facultate fantomă de la „Spiru Haret”, pe care o face „de formă” și o plătește concret, nu de la distanță, tot pentru punctaj. Nimeni nu vrea să-l vadă lucrând „la clasă”. Hârtiile care se hrănesc din mintea și sufletul și nervii lui. Legile care-i guvernează munca se schimbă de la an la an, de la ministru la ministru. În orice moment școala i se poate desființa, numărul de copii pe care îi are în bănci poate crește prin decizia unor oameni care au văzut școala mai mult la televizor.

Doar când e vorba de salariul lui ori de pensia lui, puterea dă dovadă de o uimitoare labilitate psihică: dă legi prin care salariul îi crește uimitor (legi care nu se aplică!) și legi prin care este dat afară (care se aplică!).

Nu știu de ce școlilor de dascăli li s-a spus „școli normale”. Poate pentru că aici dascălii învață cum se „fabrică” oamenii normali. Poate pentru că aici dascălii învață cum să-i învețe pe alții normele după care se recunosc oamenii și valorile care trebuie să ghideze un om în viață: Binele, Adevărul și Frumosul. Dar, când oamenii și valorile înalte și idealurile nu mai sunt la mare preț, nici dascălul nu mai e la mare preț. Când acțiunile Omului scad la „Bursa de oameni”, și acțiunile dascălului scad. Și nici nu e de mirare, căci de ani de zile, când e vorba de educație, trecătoarele puteri din România se află într-un profitabil și hiperactiv „șomaj tehnic”, care face ca sistemul să funcționeze ca un ceas elvețian în care fiecare ministru mai pune un pumn de nisip.

Dascălul nu trebuie amăgit. El se amăgește singur. Noblețea și frumusețea meseriei lui sunt și capcanele meseriei lui. Îi place meseria și îi place în capcană. Nu trebuie ademenit, se ademenește singur.

Înainte de a ne despărți, să mai privim o dată pe geamul clasei: mâna mică prinsă în mâna mare, tremură: pui de pasăre sub aripă. Tâmplă lângă tâmplă, mână în mână. Mâna mică urmează, ezitant, chinuit, linia dreaptă a gândului. Între gând și mână e un geam aburit, șters încet, încet.

Ion POP



Fragmente de jurnal (11)

1 iunie [1975]

Duminică, vânt rece, neașteptat pentru începutul de iunie. Stau în casă toată ziua. Citesc, între altele, *Les 120 jours de Sodome*, de Sade, prima lectură, de fapt, din opera straniului marchiz. După câteva pagini bine scrise, începe decepția: simplu catalog de aberații sexuale. Sfârșitul, în cloaca cea mai ticăloasă, al unei clase definitiv decăzute. Absolutismul transferat în sfera erosului deturnat, ultimă manifestare a teribilei voințe de a domina împotriva *celorlalți*, chiar și cu conștiința propriei distrugerii. Îmi dau seama perfect acum de ce trupa italiană văzută cu vreun an în urmă la Espace Cardin a scos din această carte murdară o viziune sugerând un fel de totalitarism fascist al carnalului.

4 iunie

Deși nu mai am cursuri, am trecut după-amiază pe la Censier, să răsfoiesc revistele noi de la bibliotecă. Găsesc, în sfârșit, în *Tribuna* din 25 mai, interviul meu cu Étiemble, bine retușat, desigur. Bucuria mea e însă alta: paginile sunt pline de numele echinoxistilor: Papahagi, Runcanu, Marcoș, Sălăgean...

5 iunie

Înainte de a o întâlni pe Geneviève Serreau la *Les Lettres Nouvelles* (discuție pentru a pune la punct numărul de literatură română), îl văd pe Țepeneag, cu care stau de vorbă la o cafea în Latour-Maubourg. Îmi arată alte semnături, în *Le Monde*, în favoarea lui. Recunoaște, totuși, că articolul lui M[onica] din *Les Cahiers*, despre literatura română a fost o eroare. Îi

dau exemplul prezentării literaturii poloneze, mult mai sobră și mai exactă, în aceeași revistă.

Seara, la reuniunea pe tema „destinderii și a libertății de expresie” în rue de Rennes. Vorbesc Pierre Daix (echilibrat, exact: destinderea nu trebuie să se oprească la nivel de *stat*, ci să pătrundă mai în adânc, printre *oameni*), un ceh „primăvărat” (cazul filosofului Košík, căruia i s-au luat în „studiu” de către poliție vreo mie de pagini de manuscris), Fejtő (treburi poloneze). Eugen Ionescu, și el la masa prezidiului, vorbește despre „cenzurarea” pieselor *samizdat* de către Societatea franceză a autorilor dramatici. Înainte de a vorbi, și după aceea, bea tot timpul din sticla de Evian de pe masă, „savurând” lichidul cu mișcări de... cunoscător, gândindu-se, desigur, la licori mai tari. E exact ca în fotografiile văzute până acum. Aer ușor absent. Voce înaltă, frază cu pauze mari. Ovalul foarte alb al feței, de cretă: ceva de clown obosit, distins ca din pricina oboselii, trecut printre spectatorii arenei.

Sala, de o imensă tristețe: pereții murdari, câteva tablouri clasice prăfuite, un candelabru gata să cadă, cu mulțime de becuri stinse. Public mult, dar discuții monotone, neinteresante. Vorbe, la urma urmei, zadarnice. Ies cu mult înainte de sfârșit, foarte decepționat. Convenția participării la suferința altora, sau acreala unor respinși. Cenușiu, cenușiu.

Mai vii, orele de seară, petrecute cu Michel, la o cafenea peste drum de statuia lui Danton, în Saint-Germain. Despre singurătatea omului de azi, despre posibilitatea împăcării cu universul. Evocarea Rohiei, a Maramureșului. A-ți construi o conduită pe cât posibil demnă, cultivând generozitatea într-o lume în genere egoistă, a nu pierde comunicarea cu câteva repere mai înalte, de deasupra clipei noastre modeste și pasagere.

6 iunie

Văzut, la Espace Cardin, spectacolul cu un *Otello* sui generis, al trupei italiene Meme Perlini. Foarte de avangardă. Vagă amintire shakespeariană. Mai curând lumea lui Fellini din *Amarcord*, cu caricatura dusă spre absurd. Imaginație suprarealistă, de excelentă calitate plastică.

Pe la 11, în noaptea caldă, străbat pe jos Concorde, Tuileries, trec Sena spre Collège de France, rue Mazarine, St. Germain. Animație extraordinară pe bulevard. Mă simt foarte liber, destins, noaptea e superbă.

Luni, 9 iunie

Trezit din somn pe la cinci și jumătate, buimăcit de un telefon de acasă. Speriat teribil. Nu e nimic grav, și totuși, e ceva în cele trei propoziții criptice ale Doinei: să scriu urgent Rectorului Pascu, să călătoresc în vacanța asta, să nu trimit cărți acasă. Fac tot felul de asociații. Mi-e frig *înăuntru*, cum nu mi-a fost de mult. Nu mai reușesc să adorm, stau la masă gol de gânduri. Scris, în sfârșit, epistola sugerată. Ce se va întâmpla? Și, mai ales, ce se va fi *întâmpnat* acolo, la două mii de kilometri, ca să oblige la acest apel?

Spre amiază, trec pe la Gallimard: ultimele *Carnete* ale lui Montherlant, Saint-Exupéry, *Yoga* lui Eliade, *Lautréamont* al lui F. Caradec.

Mă calmez, seara, cu marea căldură umană a lui Saint-Exupéry și cu seninătatea clasică știută a lui Montherlant.

10 iunie

Am văzut, în sfârșit, filmul lui Visconti, *Violence et passion*. Ghepardul în lumea de azi, față în față cu tinerii străni. Splendidă poezie a sfârșitului - și ce atmosferă în vila ticsită de tablouri vechi, de cărți rare!

Seara, lectură, în continuare, din *Tous feux éteints*. "Cette société qui sombre dans l'imposture, la lâcheté, la méchanceté et la bêtise" (p. 25).

Îi scriu lui Nae, ce se va însura curând. Încep, patetic: „Mă iată, deci, ultim mohican în întârziatul trib al juneței noastre!”

Stăpânit de sentimente contradictorii.

12 iunie

Toată ziua, petrecută - de la ora 10 - în ședință profesorală la Grand Palais. Liber abia seara, pe la șapte. În rue Saint-Dominique, îl întâlnesc pe O[ancea] trecând cu mașina. Urc, e și pictorul portughez Cargelino. Scurtă vizită acasă la pictor, în rue des Augustins. Discuție, între altele, despre Magdalena Rădulescu, pe care o admiră. O mare artistă necunoscută, complet dezinteresată de a fi cunoscută.

La opt și jumătate, sunt la *Hotel de la Tour Eiffel*, în modesta cameră 12 a pictoriței. Fericit că o revăd, încântată că mă revede. Îmi arată cele câteva zeci de desene lucrate în ultima lună, unul mai frumos decât altul. Aceași fantastică modestie. Comerțul artistic îi este cu totul străin, trăiește cum poate, însă exclusiv pentru bucuria de a picta. Măine va pleca în țară, unde va avea o retrospectivă. O conduc la o

cafenea din apropiere, „Le Champ de Mars”, unde stăm de vorbă până spre ora 11. Printre cuvinte și răsfoindu-i noile carnete, o privesc din când în când mai atent. În hainele negre, ușor uzate, cu mâinile mari, osoase, cu brățări ieftine, cu părul împletit în două cozi de școlăriță ce-i încadrează fața brăzdată se riduri adânci, e o prezență ciudată, din altă vreme, și, de n-ar fi luminile blânde ale ochilor și surâsul timid, foarte pur, ai fi tentat să reții, superficial, o anume imagine grotescă. Mizeria exterioară frapantă, o uiți însă de îndată ce această femeie vorbește, cu o nesiguranță în care simți o modestie și o generozitate candidă, absoluta incapacitate de orgoliu, un fel de înduioșătoare teamă de a nu jena. Rareori mi-a fost dat să văd la un om atâta umilă lepădare de sine. De ce nu caută o galerie care s-o lanseze, să se îngrijească de vânzarea tablourilor, scutind-o de preocupările materiale? „- Eu nu știu decât să pictez, - răspunde - și n-aș putea să mă știu dirijată, să mi se comande ce să pictez. Așa, lucrez cum îmi place, nu depind de nimeni... Știi cui i-am arătat mai întâi carnetul ăsta? Unui muncitor zugrav, un iugoslav din Nisa...” Și-mi povestește cum, într-o zi, recomandată unei americance care-i văzuse niște tablouri, femeia se arătase interesată până în clipa când, deschizând carnetul cu nume de pictori „cotați”, n-a dat și de numele Magdalena Rădulescu. Și, evident, n-a mai căutat-o: cineva care-și vinde atât de ieftin tablourile nu poate fi un pictor mare...

Vineri, 13 iunie

Contrar superstiției, o zi norocoasă. La ora 11 dimineața sunt din nou la Magdalena Rădulescu, ca să-i achit cele câteva desene alese ieri. Mă așteaptă însă o mare surpriză: pentru suma modestă, îmi oferă un superb tablou - o scenă de carnaval, considerând desenele drept cadou amical. Sunt copleșit de emoție, neștiind cum să-i mulțumesc.

După-amiază, la șase și jumătate, sunt în apartamentul profesorului Jean-Pierre Richard, cu magnetofonul: un nou interviu, pentru *Tribuna*. Convorbire foarte destinsă și prietenească. Își amintește de zilele când frecventam cursul despre Proust la Vincennes, evocă cu plăcere întâlnirile lui românești, - cu Eugen Simion, Mircea Martin. Uimit de curiozitatea noastră pentru cultura franceză. Dialog de aproape o oră. Îmi oferă la sfârșit, cu autograf, cartea sa despre Céline și mă invită să-l mai revăd.

Vlad MOLDOVAN


**Impostor nenorocite
De ce nu te uiți acuma?**

Sub retroiecții inadecvate
în beznă
te apropii la 3 metri de mine
și-ți tai corzile
(să vezi atunci aterizarea unui
frătiuk)
- Am greșit-
Juma de zi mă gândesc
La moarte nu la tine
ce ai câine alb
în lesă scurtă?
Timpi incerti?
Un respir?
Obişnuința mea va fi
obişnuința ta
și lumea mea se pierde n
firicele nenăscute, nesupuse
aninate?
Poate, poate
Cert e conacul
la apus
i-am dezmembrat mobila cu minte
fantasma a ajuns fără porți
ziduri legănate de valuri
o reședință desfășurată în mascaradă de lavandă
continuă
terasa-i în decemvre
aer și ghirlandă
pe jos împărăția baltă
umplută de consecințe
opace
când le-am cunoscut
nu am mai avut ce face
Sputa fumului cărbune
de la casele străbune
pe unde omniprezența
se apropie și-i vie în lume.

Gelos pe chipeșe curți interioare
invidios pe mezanin
mă-ndrept spre turnul de veghere
cu un cap gol și-un borsec plin.
Îngân grădina pe o pantă
în grație părăginita are
tija/ruja în valma lui novembrie
dospită

Mersi de vin
dar ăsta-i pentru morți
îl las pe Domnu în voia voastră
Nici n-ai mai vrea ca să-mi spui
cum insidios întrezare
în ochi doar fumul de țigare,
suflete de plantă,
cu sorți de îmbunare.

visez petreceri de-un minut
cu testimoniale
în mișcare
și defazaje / sau schimbare
tăcerea e novenă mare.

Lansez descântec solarist
spre şindrile
de nu-i dau aripi
înghețul habar n-are.
Nu sta cu mine
dar don t get too far
imediat o să vedem pisicul,
light și neloial,
că se lăfăie-n zadar
Pare liber indecis/
O ia instant pe cale
ferește împrôșcarea
de la cișmea
scoboară sincer ba tăcut
sub betonata vale.

Caz

Chiar nu poate să vină la întâlnire
trebuie să stea cu adicțiile
cu depresia
cu alea alea fricile care am auzit că se
divizează de la o anumită oră.

Zilele trecute bunăoară
la petrecere jucau mim
și cineva a deschis geamul
mi-a spus că i-a venit să-și dea
drumul
să spargă asfaltul

dar nimeni nu a aberat nimic
au câștigat și la monopoly
și au plecat morocănoși spre căși.

Numa nu mai așteptați în fața

ceainăriei

a spus nu
vedeți-vă de cumpărăturile astea
din ajun
pe fruntea lui a strălucit un ghemotoc
fluorescent
l-a ars tare
și a lăsat urmă.

Nu vine – e undeva pe val
în deznădejdea trupului
mixează și îi e greață
o țigară – nu are timp nici de ea
o lună, niște stele – nu are cum să
facă
să mai apară
de după turnulețele de tuia
dar le detestă din adânc.

La 12 ani v-a văzut morțile
de unul singur
apoi le-a luat asupra lui
nu mai poate amâna
nu le vrea nici el
dar le are.

Voi știți pe unde stă
dar nu e chiar așa
când îmi scrie se-nvăluie
când trebuie să vorbească
dispare
Noaptea transpiră și se pune
sub jugul unei boli fără noimă
Mirela mi-i rău
îmi șușotește și zbucium cu hohote
înainte să uităm pentru că nici eu nu am
chef chiar de toate
dar se înseninează
nici un dubiu.

Șase pași

Era o iarnă cu ruinate stele
faceam vâlurele pentru pietoni
când învățam să umblu printre
schele
paleți striviți și apoi beton
meduze sparte n cețuri grele
un deal cu tina scofălcită
o groapă ca un corolar risipă

Vozniak cânta pișându-se agale
pasându-mi jointul cu tripuri cât mai
goale
medgieșului de la bairam
îi explicam și apoi plăteam
cât credea el că-i datoram
juma de gram în Drum futut,
foiță de care am mai avut
plus filtru din carton baban.

Se duce zăpada fratello
rămân cu chenărașu
de brazde fragmentate
un coșciug în ele
e un coșciug prea mult
cabina paznicului fumegă în
contro-lună
și dacă sap oleacă mai adânc
cum mă mai pot gândi
la următoarea dumă?
Și-apoi să mă mai culc?

On to sleep lumină
dar caută-mă miercuri
că vine neaua cu cele
mai sleazy twerkuri
să iei o pungă de pufuleți
și hai să ne mbăiem
în troaca de nămeți
Cosmină.

Cuki n-ai game

Please dont call me that/
Cuki n-ai fame
e doar fizicul tău
bizar
lasă likeurile și
vino lângă mine
ca și cum aș fi cumnățică-ta
să împărțim împreună
anafura:
toată această dorință de a te
armoniza
poți tu să-i dai drumul?
Da!
În cofragul din suburbie
o să găsim încă un cuvîntel
la convoiul lui grațiel
Felinare pâlpâite sub ceruri
ciuruite
notează rima
ciuciulete
o fi frig dar nu pentru

aste fete
din facțiunea nicotinei
pe ndelete
și nu lăsăm băieții să se mbete
îi luăm de mână
să le arătăm
cum dochează
astrale goelete
Ah cum n-aș vrea să se mai
ghete
soda asta
și noptaticele noastre
pseudoșuete.

Mastership îndârjit

Ce șuieră meschinul criminal
de serviciu?
Dând ochii peste cap
îmi scuip o vocaliză
cum că
orbecăi inspirat
în privat
Nu pot să fumez
Nu pot să deraiez
cu capul spart
și umed bandajat
Pot să beau lichid sărat

M-a făcut mama
cu supraeul cât China
de nu pot s-ating ceva
și/implodează dopamina

Dihanie îi vina în capsula asta
dintre terminale
mă las pe o rână
în jet intern de osanale
prin derelictile cvartale
ale portului
și-mi intru n vână

La poarta 7
descarcă lână
mai spre est doar vârtoșenia golfului
tulbure apă de elice
uitarea sufocată ce stă să
pice
în vapor neînțeleș din care n-are cin s-o
mai ridice

Viață grea și uleioasă pe la balize
s-a ros frânghia
și-i spumă în firizele pitice
arunc o piatră

și-o înghite vecinicia
învoc menada
și-mi răspunde cicada
când caut să străpung ca acvila
de fapt mă cotopește
buganvila
pe care-o păstrez reală
îngânată n briza serală
în particular cu ființa ei
nu sunt de acord.

Jomo

Un eon de poezie fără om

Și lumea literară
mi-i dragă ca dracu
că nu m-a invitat la
festivaluri
să beau cu ei
și să servesc pulpițe
lângă globuri sleite
de orez

Și influențării lor
nu-i de ajuns că toți
îs varză
și aberează la sinaia?
în cabana unei
foste ospătărițe.

Mai bine
m-am înhăitat/dar dezgustat
la sat
cu Hârciogii și codruța băștinașă
într-un șopron cubic ce stă să cadă
de o manieră înalt estetică.



Golful Mexicului, 2010, după dezastrul ecologic provocat de British Petroleum

Corin BRAGA**Fulviu o întâlnește pe Luiza**

După bacalaureat, pe care îl luă fără efort, îndemnat insistent de mătușa sa Dorli, care îi promisese că îl va susține în toate modurile, inclusiv financiar, Fulviu se înscrie la Facultatea de geografie, la specializarea Hidrologie și geologie. Universitatea se afla în Clusium, așa încât, cu ajutorul mătușii sale, Fulviu părăsi orașul bunicului Frederic, în care parcă ispășise o condamnare, pentru a reveni în orașul în care copilărise. Desigur, apartamentul în care locuise înainte familia Friator fusese vândut după moartea părinților săi, așa încât acum trebui să închirieze o cameră la o gazdă, a cărei chirie o plătea din banii pe care îi primea la rândul său din închirierea apartamentului bunicului din Honura.

Gazda era profesor universitar la o altă facultate și avea un apartament la etajul întâi, de patru camere. Două dintre acestea, având și o băiță separată, le închiria studenților. Profesorul era destul de mult plecat în oraș, încât acasă se întâlneau rar. Camera lui Fulviu era curată, nouă, dar sumar mobilată. În dreapta, lângă ușă, avea un cadru de pat, fără picioare, cu saltea, așezat direct pe parchet. În stânga ușii era un șifonier pentru haine, iar după acesta o măsuță cu un scaun, servind drept birou de studiu. În rest încăperea era goală, nu avea draperii sau perdele, nici măcar o lustră pentru lumină, în mijlocul tavanului se căsca doar o gaură din care ieșeau două fire izolate la capete. În locul ei, Fulviu folosea o veioză portabilă, pe care o ducea fie la birou, fie la căpătâiul patului, când citea înainte de a adormi.

Nu îi fu greu să se obișnuiască cu noul program de student. Spre deosebire de liceu, unde lecțiile erau grupate între orele opt și două, aici cursurile erau împrăștiate, parcă trase din praștie, în toate intervalele posibile ale tuturor zilelor săptămânii, dimineața, după-amiaza sau seara, sau deloc (avea două zile fără nici un curs, cu excepția unor ore de

educație fizică). Deși ritmul și stilul de predare era altul, Fulviu se adaptă repede, netrebuind să ia multe notițe, dar citind cărți din bibliografie. Colegii săi erau inteligenți și veseli, dar rupți unii de alții, așa încât nu legă nici o prietenie serioasă.

Într-o noapte de noiembrie, după săptămâni în care cinematograful nocturn nu proiectase nici un film, avu din nou un vis. Mergea pe o stradă a orașului, îngustă, cu case înalte fără ferestre înșiruite pe partea stângă și o clădire impunătoare pe partea dreaptă. Era o școală sau un liceu, pe lângă care trecuse adeseori. Câțiva pietoni se opriseră din mers și priveau cu toții în sus. Fulviu avu o strângere de inimă, imaginându-și că cineva a urcat pe acoperiș și se pregătea să se sinucidă, aruncându-se în gol de pe cornișă.

Dar când ridică și el ochii, descoperi cu totul altceva. Ferestrele unei săli de clasă de la etajul întâi, pe colț, erau larg deschise, cu elevi gălăgioși în ele. Într-una din ferestre se afla doar o femeie matură, o profesoară cu ochelari, în trening de sport, un fluier atârând pe piept și un cronometru în mână dreaptă. Urmărea ce se petrece la fereastra de lângă ea, pe marginea căreia se ștepea atârând marginea unei saltele de sport.

La un semn simplu făcut de profesoară cu mâna stângă, se auzi un tropăit scurt dinăuntru, ca și cum cineva își lua avânt, și pe fereastră, bătând saltul de pe capătul de saltea, țâșni un elev în zbor. “Ah!” făcură trecătorii, iar Fulviu își coborî ochii, pentru a nu vedea cum copilul moare strivit de asfalt. Spre surprinderea sa, în locul unor țipete de groază, ceilalți spectatori începură să aplaude. Fulviu ridică privirea, cât pentru a-l vedea pe băiat aterizând grațios înapoi pe pervaz și dispărând în sala de clasă. La un nou semn al profesoarei, o fată își luă și ea avânt pe fereastră, se dădu peste cap în aer și, cu mișcări plutitoare, reveni în punctul de plecare. “Aha”, își spuse Fulviu cu ușurința de a accepta lucruri incredibile specifică visului, “fac exerciții de salt în gol!”

Următoarea săritoare nu mai era însă îmbrăcată în trening sportive, ci cu o cămașă albă de noapte, sau poate o rochie de mireasă foarte simplă, fără alte accesorii. În jurul gâtului avea o eșarfă, tot albă, fluturând unduitor în urma ei. Fata nu făcu o simplă răsucire în aer. Când ajunse în punctul cel mai înalt al săriturii, în loc să se dea peste cap și să revină în clasă, întinse capul și pieptul în față și plonjă liber prin aer. “Oooh!”, făcură trecătorii, speriați de astă dată. Dar fata nu pierduse controlul și nu cădea pur și simplu. Lui Fulviu i se păru că se înscriesese pe un tobogan invizibil, o pârtie de bob aeriană, care o purta sigur pe meandrele ei. Zburătoarea porni în lateral și în jos, luă un viraj evitând zidul casei din fața liceului,

coborî în viteză către un automobil parcat pe trotuar, iar la mai puțin de un metru de capota acestuia își schimbă traiectoria și o luă din nou în sus, revenind la nivelul ferestrei de unde plecase.

“Bravo!”, aplaudară trecătorii, spaima transformându-li-se în entuziasm. Profesoara apăsase butonului cronometrului și i-l arăta triumfătoare elevei zburătoare, făcându-i în același timp semn să revină în clasă. Ca un campion care vrea să se mai bucure de admirația publicului, dând o tură de victorie stadionului, fata nu ateriză înapoi pe pervaz ci, pornind pe un nou fir invizibil trasat cu siguranță prin aer, plonjă în direcția lui Fulviu. Poate că tânărul îi atrăsese cumva atenția, fiindcă venea direct spre, privindu-l fix. Pe măsură ce se apropia, Fulviu îi desluși tot mai clar trăsăturile feței, ochii ușor bulbucăți, nasul cârn, urechile cu vârfuri ascuțite dezvelite de sub părul negru fluturând în vânt. O recunoscu pe fetița care îi apăruse în vis! Crescuse, era o adolescentă acum, dar trăsăturile chipului rămăseseră ușor de recunoscut. Era Luiza Textoris.

Fata trecu pe deasupra lui și luă o curbă pentru a reveni spre fereastra liceului. Traiectoria ei trecea însă pe lângă un stâlp de telegraf lucios și negru. Dându-i ocol, Luiza se pomeni că eșarfa lungă de la gât i se agață într-unul din brațele cu doze electrice. Vălul vaporos era subțire, nu ar fi putut să o sufocase sau să o stranguleze, dimpotrivă, începu să se deșire ușor de pe gâtul fetei. Așa încât, simțind că îl pierde, Luiza făcu un nou ocol în aer, pentru a se reîntoarce și a-l recupera. Numai că de astă dată, fără să vrea, intră în coroana unui copac desfrunzit și se pomeni că o creangă cu colți ca de greblă îi agață partea de jos a cămășii. Oprirea bruscă îi curmă elanul zborului. Pierzându-și imponderabilitatea, fata începu să cadă, lovindu-se și zgâriindu-se printre crengile rupte.

- Așa îi trebuie, nu era cazul să zboare în costum de mireasă! comentă un trecător lângă Fulviu.

O secundă, încercând parcă să identifice o aromă volatilă dusă de vânt, Fulviu avu impresia că recunoaște vocea, dar nu mai apucă să se gândească la asta, fiindcă se trezi brusc din somn, îngrijorat. “Trebuie să o previn, zborul o poate ucide”, își spuse agitat, posedat încă de prezența și claritatea visului, înainte ca luciditatea să-i revină treptat, să-i spună că totul nu fusese decât închipuire și că, în definitiv, nu numai că nu o întâlnise pe fata din vis, dar nici măcar nu avea siguranța că ea există.

Dar Luiza chiar exista, da, da, era reală, vie, în carne și oase. Făcut curios, sau având o premoniție, Fulviu începu să treacă, în diminețile în care era liber, pe strada unde se afla liceul din vis. Nu își fixase anumite ore, și nici nu se gândise la vreun scenariu,

se plimba pur și simplu privind ferestrele, în special cele de la etajul unu din colțul clădirii. În mai multe rânduri, nu se întâmplă nimic, fereastra cu pricina nu se deschise și, evident, nimeni nu își luă zborul de pe pervazul ei. Dar într-o zi de ianuarie, cu puțin înainte să înceapă ninsorile, Fulviu sosi în fața liceului la ora când clopoțelul suna sfârșitul cursurilor. Se opri pe trotuarul opus și, înălțat ușor pe vârfuri, începu să scruteze valurile de elevi gălăgioși care ieșeau pe poarta liceului și se împrăștiu apoi într-o direcție sau alta.

Și atunci o văzu! Era Luiza Textoris, fata din cele două vise, în care îi apăruse întâi fetiță, apoi adolescentă. Diferența de vârstă nu făcuse decât să-i accentueze trăsăturile delicate, aproape translucide, ale chipului, fața și tâmpile incredibil de lungi, de parcă o menghină i-ar fi presat din lateral întreg craniul, ochii exoftalmici și încercănați, gura cu buze fine și o expresie inocentă. Luiza era singură, nu vorbea cu nimeni, nu o însoțea nici o colegă. Fulviu avu impresia că fata e izolată într-o sferă cenușie, care îi ținea de o parte pe ceilalți, în care răsetele și țipetele colegilor nu pătrundeau. Haloul acesta invizibil era o gaură neagră în care fata fusese absorbită, pe care o purta cu ea pe o pelerină de voal întunecat.

Ridicând ochii, Luiza îl văzu și ea de la depărtare. Ezită o clipă, apoi, desfăcându-se din mulțimea de elevi, traversă strada și veni direct spre el. Fulviu se trase intimidat un pas înapoi.

- Ce vrei de la mine?! îl abordă fata. Îmi faci cumva vrăji?

Fulviu rămase fără cuvinte. Se înroși ca racul și, trăgându-se încă un pas în spate, murmură șoptit, de parcă i-ar fi fost rușine de vocea sa, neștiind nici el ce vrea să spună:

- Eu te cunosc pe tine.

Așa a început prietenia dintre Fulviu și Luiza, o prietenie complicată și imprevizibilă, pe punctul de a se transforma într-o poveste de iubire și o căsătorie, care îi va duce însă în pivnițele ascunse ale familiilor lor, spre secretul adânc îngropat al blestemului, spre tentații sordide de incest, spre căderea Luizei în stare de catalepsie. Dar chiar dacă ar fi știut dinainte ce avea să se întâmple, cu toată spaima pe care expediția pe tărâmul dintre realitate și coșmar le-o provoca, probabil că nici unul dintre ei nu ar fi evitat întâlnirea și nu ar fi renunțat la aventură, ca și cum ar fi fost purtați de un destin decis dincolo de ei.

- De ce mi-ai spus că mă cunoști? îl întreabă Luiza pe Fulviu la una din următoarele lor întâlniri. Fiindcă m-ai visat?

- Nu doar asta. Am făcut și niște căutări legate de numele tău. Ai cumva rude îndepărtate, bunici sau străbunici, într-un alt oraș?

- Nu știu. Din câte îmi amintesc, bunicul și străbunicul au locuit în Clusium.

- Ai cumva strămoși care să fi fost țesători sau vânzători de postavuri și haine? Însistă Fulviu.

- Ah, te referi la numele meu, Textor.

- Da, ești Luiza Țesătorului.

- Îmi place cum sună. Sunt fiica Parcelor, a marelui zeu al sorții... Dar nu, din câte știu, strămoșii mei sunt medici. Dar de ce te interesează antichitățile astea? Îl tachină Luiza zglobiu.

- Hm, știu și eu? M-a fascinat numele tău... Sau poate faptul că, înainte de a te întâlni în carne și oase, ți-am găsit familia pe o stelă funerară.

- Mie mi-ai spus că m-ai văzut în vis, susură Luiza cu un zâmbet șagalic.

De-a lungul acelei veri, până târziu în primăvară, Luiza și Fulviu se întâlneau aproape în fiecare după-amiază. Câteodată, când afară era prea frig și le înghețau picioarele sau începeau să dărdăie, mergeau acasă la Fulviu. Gazda acestuia, profesorul universitar, era discretă, nu ieșea din camerele sale când tânărul intra cu Luiza și nu îl întreba niciodată nimic despre fată. În cămăruța sărac mobilată fie stăteau amândoi șezând pe elementii mari, de fontă, ai caloriferului, care duduia protector împotriva frigului de afară, fie se încălzeau lipiți unul de latul în patul așezat direct pe podea. Luiza era virgină și Fulviu nu îi propuse să facă dragoste, simțea fața de ea, poate fiindcă era imatură ca o fetiță, nu atât o atracție senzuală, cât o tandrețe adâncă, o afecțiune care se întărise mai ales prin visele pe care începuseră să și le împărtășească și apoi să le viseze împreună.

Dar apoi, la sfârșitul primăverii și începutul verii, interveni moartea bunicii Luizei, Emma Textoris. Fulviu nu îi cunoștea pe părinții fetei, Regine și Michael Textoris, decât puțin, mai mult din poveștile acesteia. Pe bunica ei, deși nu o văzuse în realitate decât de câteva ori, scurt sau de la distanță, i se părea că o cunoaște de mai demult, din altă viață sau din vise. Știa că Luiza avea o relație dificilă cu mama ei, Regine, care se comporta dominator și gelos, spre deosebire de Michael, tolerant și bonom, și că Emma Textoris era ființa de care Luiza se simțea cel mai legată. Emma era mama Reginei, așa că lui Fulviu i se păru curios că purta și ea numele ginerelui, Textoris, în loc să fi păstrat numele soțului ei, Knall. Luiza nu știa nici ea prea multe despre acesta, tot ce i se spusese era că, după moartea bunicului, Emma se mutase cu fiica și ginerele său, proaspăt căsătoriți, și renunțase la propriul ei nume de căsătorie.

- Și nu ți se pare ciudat? Soacrele nu e bine să locuiască împreună cu tinerii căsătoriți...

- Oh, nu e deloc așa, te înșeli. Bunica nu e

cicălitoare, nu se amestecă în treburile lor, nici nu știi în ce cameră modestă locuiește la noi. Și de altfel mama a insistat să stea cu noi. Știi, mama e destul de instabilă, e imprevizibilă, poate face oricând o criză de nervi. Bunica e cea care o calmează și îi dă echilibrul. E un fel de porte-bonheur.

- Tatăl tău nu a avut nimic împotriva?

- A, nu, tata e precum pâinea caldă. Iar bunica mă apără și pe mine.

- Te apără de ce anume?

- Spre exemplu, îmi face de deochi. Arde chibrituri într-un pahar cu apă și apoi mă descântă. Și pentru tine mi-a făcut un descântec, când ne-am întâlnit prima dată, mi-a fost teamă că mi-ai făcut vrăji cu ochii tăi albaștri.

Fulviu izbucni în râs.

- Dar pe tine bunica te place, continuă Luiza.

- De unde știi asta, doar nu am stat niciodată de vorbă cu ea?

- Spune că tu vei avea grijă de mine...

Atacul vascular și apoi moartea Emmei Textoris, după o săptămână de boală în care, veghind-o în fiecare zi, Luiza văzu cum bunica ei este îmbrăcată treptat de albinele morții într-o cămașă translucidă și incasabilă de cleștar, provocară în fată un vertij de nestăvilire. Avea impresia că o femeie mai mică de var, ceea ce astronomii numesc o pitică albă, îi absorbise bunica din interior spre miezul corpului, iar crusta albicioasă a morții care îi îmbrăcase pielea și corpul nu făcea decât să despartă vortexul întunecat dinăuntru de lumea dinafară. Dacă această coajă s-ar fi fisurat, ar fi căzut ca un lîntoliu de nisip de pe cadavru, atunci întreaga realitate ar fi fost suptă, obiect de obiect, mobilă după mobilă, om cu om, în ochiul vârtejului.

Pentru a se apăra de durerea pierderii, sau de vinovăția pe care i-o indusese mama ei (Regine îi reproșa că Emma murise din cauza neglijenței ei, în scurtul interval cât o lăsase singură pe muribundă și coborâse în holul blocului să se întâlnească cu Fulviu), Luiza se îmbolnăvi de febră cerebrală. Torturată de coșmaruri mecanice (în care perna i se micșora între mâini și între degete de fiecare dată când încerca s-o prindă), și de visuri liniștitoare (în care fantoma luminoasă a Emmei îi apărea în curtea bunicilor), Luiza petrecu câteva săptămâni între delir și somn prelungit. Își reveni abia la începutul verii, sub îngrijirile medicale ale tatălui său.

În tot acest timp, Fulviu încercă în repetate rânduri să intre în legătură cu Luiza. Deși Michael Textoris nu ar fi avut nimic împotriva, Regine era cea care nu dorea ca fiica ei să întâlnească băieți. La început, înainte să afle ce i se întâmplase prietenei

sale, Fulviu așteptă zi de zi în fața liceului, cu speranța că o va zări ieșind pe poarta școlii împreună cu ceilalți elevi. Când își făcu curaj să o întrebe pe o colegă a Luizei, aceasta îi spuse că fata era bolnavă și nu mai venise de câteva săptămâni la școală. Fulviu începu să petreacă ore întregi în jurul locuinței Textoris, sperând că poate o va vedea măcar în fereastră. Apoi, într-o seară, își făcu următoarea socoteală: Dacă nu reușea să dea de Luiza în timpul zilei, cum ar fi fost să încerce să o întâlnească noaptea, în somn? Ce e drept, o mai visase de câteva ori până atunci, dar nu o făcuse în mod deliberat, visele veniseră când doriseră ele. Ar fi putut oare să își provoace un vis anume, să o convoace pe Luiza în somnul său?

Și imediat îi reveni în minte exercițiile prin care îi dăduse naștere lui Anir, dublul său. Așa cum atunci, la culcare, se concentrase asupra unei mâini, a unui picior sau a întregului corp, astfel încât acestea îi deveniseră prezente în vis, de data aceasta își propuse să adoarmă cu gândul nu la membrele trupului său, ci la o imagine mentală, la chipul Luizei. Înainte de moartea părinților săi, începuse un exercițiu de relaxare a minții folosind o lumânare imaginară. Ar fi putut, desigur, să aducă și o lumânare reală în camera sa, dar, pentru a o avea în față, ar fi trebuit să stea șezând în lotus, ori el era întins pe covor, pe spate, în poziția savasana. Așa că preferase să își imagineze flacăra pâlpâitoare, imagine puternică, focalizată chiar în fața frunții, capabilă să-i absoarbă toată atenția și să-i permită fluxului fluturător de gânduri să se stingă. Nu dusesese însă exercițiul până la capăt, fiindcă trecuse la unul și mai ambițios, la cel de concentrare fără suport, adică fără nici o imagine mentală ajutătoare.

Reluă acum exercițiul, așezând în fața ochilor interiori, în locul lumânării, imaginea Luizei. Ședeau amândoi pe două leagăne, ca într-una din primele lor întâlniri, se priveau din lateral, fata balansându-se ușor și hipnotic dintr-o parte în alta. Pe măsură ce leagănul își pierdea din elan, mișcările deveneau tot mai scurte și mai lente. În cele din urmă încetară. Fulviu descoperi, cu o tresărire, că Luiza nu era îmbrăcată cu palton și în haine de iarnă, ca în amintirea sa, ci în costum de baie.

“Ce e asta?” se scutură el. Luiza se opri din balans și îl privea ținând, serioasă, cu ochii ei ușor bulbucăți și tâmpile incredibil de lungi. “Îmi faci vrăji? Mă hipnotizezi?” îi întoarse Fulviu cuvintele ei de la prima lor întâlnire. “Cine pe cine l-a prins în capcană?”

Deveni conștient de o senzație de răceală care îi scălda picioarele. Privi în jos și descoperi că pe sub ei trecea corpul de șarpe transparent al unui râu uriaș,

leneș, adânc. La rândul său, și el era îmbrăcat doar într-un slip de baie. Nu mai ședeau pe două leagăne, ci pe niște bârne de lemn lucios, lustruit de vreme, alcătuind un fel de schelă deasupra apei. Era tot seară, sau noapte, dar anotimpul se schimbaseră, nu mai era iarnă și frig, precum la întâlnirea lor pe balansoar, ci vară. Se aflau se vede la un ștrand construit în natură, pe malul unui râu sau al unui fluviu.

Luiza îl privea în continuare fix. “Oare ce vrea de la mine?” se întrebă Fulviu, încercând să-și aducă aminte cum ajunsese și de ce se află aici. Debitul râului creștea ușor, așa încât, dacă la început atingeau suprafața apei doar cu tălpile picioarelor, acum aceasta le ajungea la pulpe și genunchi. În curând avea să atingă nivelul bărnelor pe care ședeau. “Ce facem?” începu să se neliniștească Fulviu. “Va trebui să plecăm de aici înainte să vină viitura”. Intuia că râul va continua să urce și va veni peste ei tot mai vijelios, precum la niște inundații la care asistase în copilărie, când apa din râul orașului trecuse peste parapeții podurilor.

Când apa ajunsese la bărnele pe care ședeau, Luiza îl mai privi o dată în ochi apoi se lăsă să alunece în râu. În loc să iasă însă imediat la suprafață și să înceapă să dea din brațe, cum se aștepta Fulviu, ea părea să se ducă la fund. Îngrijorat, tânărul privi concentrat după ea. În lumina de aramă a lunii, care strălucea chiar deasupra lor, desluși că, în apa de sub ei, nu se întrezărea fundul pietros, nămolos sau cu plante al râului, ci niște incinte subacvatice de beton. Semănau cu amenajările unei microhidrocentrale de pe râul din Clusium, prin care apa era adusă de la un baraj la camera unor turbine generatoare de curent.

Acum Fulviu intra în panică. Dacă Luiza era absorbită prin acele tuneluri, avea să fie zdrobită de elicele turbinelor electrice. Schelăria de bârne pe care ședea continua până la mal, spre cabina de control a hidrocentralei. Fulviu se ridică în picioare și, ținându-se cu mâinile de o altă bârnă paralelă, înaintă până la căsuța de beton. Pe unul din pereții acesteia erau atârnată câteva obiecte pentru cazuri de incendiu: un stingător cu spumă, o secură, un furtun în spatele unui geam de hidrant, o lanternă de mână.

Fulviu luă rapid lanterna și se întoarse, tot pe bărnele de lemn, deasupra tubului vertical în care dispăruse Luiza. Apăsă pe butonul de contact și raza puternică a lanternei despiciă adâncurile translucide de apă. Baleiat dintr-o parte în alta de jeturile puternice de lumină, puțul arăta ca o cameră dreptunghiulară foarte înaltă. Avea o podea netedă și, în pereții laterali, se vedeau deschizându-se mai multe tuneluri și coridoare. Luiza nu se mai afla în interiorul incintei, fusese absorbită sau plecase de

una singură pe una din aceste ieșiri laterale.

Ce să facă? Dacă Luiza s-ar fi aflat în încăperea verticală, ar fi putut să sară după ea și să o aducă la suprafață. Dar ea intrase în labirintul a ceea ce părea să fie o întreagă clădire sau chiar un oraș subacvatic și Fulviu nu era pregătit să facă o asemenea plonjare. În loc să o salveze pe fată, s-ar fi înecat rapid rătăcindu-se pe coridoarele inundate. I-ar fi trebuit un costum de scafandru. Sau să cheme pe cineva în ajutor, mai bun înotător decât el, care să nu se teamă să coboare în orașul scufundat.

Fiindcă anxietatea ajunsese la o intensitate greu de suportat, Fulviu simți că este pe cale să se trezească. Aici însă coșmarul luă o întorsătură ciudată. Bam! Bam! Bam! se auziră câteva lovituri puternice în țevile de calorifer, ca și cum cineva ar fi lucrat sau ar fi demontat întreaga instalație de încălzire centrală. Câteva cuvinte, rostite într-o altă lume, se întipăriră în atmosfera visului, ca o inscripție de neon fosforescent impregnate pe retina: "Conducta de pucioasă!" Tresărind, Fulviu ieși rapid din apele somnului, ca și cum ar fi fost tras energic cu o frânghie de o echipă de scufundători ce aduceau la suprafață un coleg căzut în abisurile marine.

Era însă o falsă trezire. Se trezise într-un alt vis. Soarele pătrundea diafan prin modelele perdelei de la fereastră și lumina pieziș camera și mobilele. Nu era camera cu chirie în care Fulviu locuia în Clusium de când era student, ci micul dormitor din apartamentul bunicului Frederic din Honura. Iar el nu era el. Se simțea inert, cu mușchii slăbiți, cu gura încheiată, de parcă ieșea dintr-un somn de secole. Scântea care aprinsese viața în el fusese afirmația că avea să i se instaleze o conductă de pucioasă. E adevărat că iarna locuința din Honura era foarte friguroasă, nici radiatorul electric nu reușea să ridice decât cu câteva grade temperatura aerului, încât un nou sistem de încălzire era binevenit. Dar ce încălzire era asta? Descoperiseră o formă de energie neconvențională, tectonică, puteau oare să conecteze centralele clădirilor la o pungă de lavă vulcanică? Ridicat în șezut între plăpumi ca niște pânze suprapuse de ape măloase, Anir își spuse că va trebui să se plângă la Oficiul de ajutor social că nu fusese consultat dacă dorește să i se instaleze o conductă de pucioasă.

Anir! Aceasta era soluția! Fulviu se trezi a doua oară, ridicat în șezut în pat, speriat de niște lovituri care rezonaseră prin conductele caloriferelor în întreg blocul. Se afla în aceeași poziție ca și dublul său de vis, dar împrejur decorul se modificase, nu mai era în apartamentul de la Honura, ci în camera sărăcăcioasă închiriată în Clusium. Dublul său Anir și el se treziseră simultan, fiecare în realitatea lui.

Însemna că dublul său ieșise în sfârșit din starea de paralizie ce îl ținuse ținut în laboratoarele subterane unde erau izolați cei iradiați de moarte. Însemna că reușise să oprească procesul de cristalizare care îi dizolva trupul în nisip și se născuse la viață. Fiindcă pentru prima oară Anir nu se trezise ca un trup de împrumut al lui Fulviu, ci ca o persoană de sine stătătoare. În patul său, Fulviu simțea că se află într-o anumită legătură cu dublul său, trezit în celălalt vis, dar că această simultaneitate va dura doar atâta vreme cât se aflau amândoi în aceeași poziție așezată și se va spulbera imediat ce unul din ei, el sau Anir, se va ridica și va începe să-și trăiască propriile întâmplări.

Așadar dublul său prinsese viață. Dacă el, Fulviu, nu era capabil să o urmărească pe Luiza în lumea scufundată, putea să îl trimită pe Anir după ea. Ca și el, Anir avea cunoștințe de geologie și hidrologie, era capabil să cerceteze de ce izbucnise inundația care cuprinsese mintea Luizei, să găsească o soluție pentru a asana orașul subteran în care se rătăcise fata. Fulviu era conștient că era ceva profund illogic în tot acest proiect, că gândea sărind incongruent între două planuri, dar o intuiție mai adâncă îi spunea că se află într-un punct miraculos de convergență, unele lumile se completează și se ajută între ele.

Cu această revelație nebuloasă în cap, își spuse că trebuie să o întâlnească neapărat pe Luiza, ca să-i împărtășească descoperirea. Dacă prietena lui era în continuare bolnavă, cu febră sau depresie după moartea bunicii, cu atât mai mult trebuia să îi vină în ajutor, oricât de nebunesc părea ceea ce voia să-i propună. Așa încât, în după-amiaza acelei zile, Fulviu își luă inima în dinți, merse la locuința familiei Textoris și apăsă prelung pe sonerie.

- Da, făcu Regine Textoris, deschizând ușa spre holul întunecat.

- Sunt un prieten al Luizei, am aflat că e bolnavă, am venit să văd ce face...

- Știu cine ești, i-o întoarse doamna Textoris. Îl privi înghețat câteva secunde, cumpănind lucrurile, apoi, în loc să-i închidă ușa în nas, îi spuse: Așteaptă, vreau să vorbesc cu tine.

Apropie ușa, fără să o închidă, lăsându-l pe Fulviu pe holul blocului, iar ea încălță niște pantofi și luă un pardesiu pe spate. Apoi ieși, făcându-i semn lui Fulviu că va coborî cu el.

- Dar unde e ascensorul? Nu ai venit cu el? se miră ea, văzând că luminile de la cabina liftului sunt stinse.

- Am urcat pe scări.

- E defect mai tot timpul, comentă Regine, dar acum ar face bine să vină.

Spre ușoara neliniște a lui Fulviu, care ar fi

preferat să nu se pomenească închis împreună cu femeia în cabina îngustă, ascensorul veni cu un hârâit de metal vechi. Coborâra cele câteva etaje fără să-și spună un cuvânt, Fulviu lipit de oglindă, Regine în fața ușii, cu spatele la el. Un parfum vag se isca împrejurul ei, poate Chanel 5, greoi și bătrânicos. Tânărul nu ridică ochii, îi privi tot timpul fusta neagră cu modele de macrame, ciorapii negri și pantofi simpli, cu tocuri mici. La ieșirea din ascensor, Regine îl trase în curtea interioară a imobilului, într-un colț protejat de privirile eventualilor locatari care ar fi ieșit pe palierul ce înconjurau pe dinăuntru fiecare etaj.

- Acesta e al tău, făcu Regine, privindu-l pe Fulviu în ochi, în timp ce îi întindea un obiect maroniu deschis. Era carnetul său de student.

- I l-am lăsat Luizei, îl recunosc el.

- Știu, eu i l-am cerut.

- Voiati să știți ce student sunt, ce note am?! întreabă Fulviu ușor revoltat, amintindu-și că într-adevăr Luiza, fără să-i dea vreo explicație, îi ceruse carnetul, după ce în el îi fuseseră trecute notele din prima sesiune de examene.

- Nu, voiam să știu cum arăți.

- Dar puteai să mă vedeți în carne și oase, nu aveai nevoie de o fotografie de student.

- Ești nepotul lui Frederic? continuă Regine fără să îl bage în seamă, dar scrutându-i amănunțit fața, cu o privire rece, impersonală.

- Îl cunoașteți pe bunicul? tresări Fulviu.

- Mai trăiește?

- Da, însă e la un azil, e senil mental. Dar unde l-ați cunoscut? Nu locuiește în acest oraș..., începu tânărul, dar se întrerupse, amintindu-și că părinții săi îi spusese că, demult, înainte ca el să se nască, Frederic locuise și el în Clusium și se mutase la Honura abia după moartea bunicii Mina.

- Părinții tăi au murit într-un accident acum câțiva ani?

Fulviu amuți. De unde știa mama Luizei atâtea lucruri despre el și familia lui? Evident, nu din carnetul lui de student, și nici de la Luiza, căreia nu îi povestise prea multe lucruri despre sine. Făcuse un fel de investigație, după ce aflase că fiica ei se întâlnește cu el? Oricât era de vulnerabil la teorii ale conspirației, îi venea greu să creadă că Regine Textoris avusese la dispoziție vreun informator, sau chiar serviciul de Securitate.

- I-ați cunoscut pe părinții mei, Olena și Ian Friator?

- Nu, nu era cazul, comentă Regine, fără să dea alte explicații.

Fulviu începea să se simtă incomod și iritat, parcă ar fi fost chemat la un interogatoriu.

- Și mai ai o mătușă, Dorli Ludlum? continuă implacabil Regine.

- Ostra. E căsătorită cu Camil Ostra, preciză Fulviu, cu o mică satisfacție în a o corecta.

- Știai că a avut o încercare de sinucidere? trânti Regine.

Fulviu făcu ochii mari. Nu știa de așa ceva, dar acum își aducea aminte că, în urmă cu câțiva ani, Dorli fusese internată la clinica de psihiatrie. Atunci părinții săi fuseseră foarte îngrijorați, se duseseră permanent să o viziteze, fără să îl ia însă niciodată și pe el. Se prea poate ca mătușa sa să fi fost internată în urma unei încercări de a-și lua viața. Dar de unde aflase Regine aceste lucruri? Numai dacă Michael Textoris, despre care Luiza îi spusese că e medic, nu lucra și el la spitalul psihiatric.

- Michael e doctor generalist, spuse Regine, care îi urmărise mișcările feței și se pare că îi citise gândurile. Dar e prieten cu directorul clinicii de psihiatrie.

- Ce e asta, puteți intra în capul oamenilor? se scutură Fulviu.

- Nu ești singurul ventriloc, cum îți spune Luiza.

Fulviu discutase într-adevăr cu prietena sa ciudata lui abilitate de a anticipa cuvintele sau gândurile celor cu care vorbea. Dar era întâia dată când cineva îi ghicea și formula propriile gânduri. Ce voia de fapt Regine Textoris de la el? Pentru prima oară, sentimentul de intimidare pe care i-l impunea mama Luizei se stinse și făcu loc unei forme de curiozitate, ca și cum ar fi aflat că are de trecut o probă, că e supus la o provocare. Deși era un băiat retras, Fulviu avea o anumită plăcere în a se confrunta psihologic cu oamenii. Pe când era elev, se jucase adeseori jocul de-a privitul în ochi, până când celălalt pleca privirea. Își "învinșese" în felul acesta toți colegii, ba chiar și câțiva profesori, până când directorul adjunct se înfuriase și îl dăduse afară din clasă pe motiv că e impertinent.

Ridică ochii și o privi pe Regine în față. Femeia avea un chip înalt (de altfel, întreg corpul ei părea alungit, ca al unei atlete), pe care îl moștenise și Luiza, și piele albă, precum porfirul, cu câteva striații aproape invizibile spre pomeți. Liniile nasului, gurii, sprâncenelor, erau tăiate drept, dându-i un aer neutru, asexuat, impasibil. Părul, negru închis, avea rădăcini albe și fire cenușii răzlețe, care se decoloraseră de la ultimul vopsit. Ochii Reginei erau ca două pietre negre de hematit, sau de onix (piatra zodiacului Berbecului, își spuse Fulviu), nu aveau adâncime, sau mai exact semănau cu niște hăuri negre peste care fuseseră trase două obloane lucioase, impenetrabile,

încât nu se putea trece dincolo de ele. Fulviu însă nu se mai lăsa intimidat.

- De ce mă întrebați toate astea?

- Cu atâtea morți și probleme în familie, continua imperturbabilă Regine, nu crezi că ești o piază rea pentru Luiza?

- Asta era? Vă e teamă că îi voi face rău Luizei?

- Nu tu personal. Destinul tău, preciză, oarecum abscons, Regine.

- Ce destin? Sunt singur, nu mă conduce nimeni.

- Te conduce blestemul lui Ludlum.

“E nebună!” realizează într-o sclipire Fulviu. “Stau de vorbă cu un nebun lucid.”

- Bunicul nu a făcut nici un blestem..., se apără Fulviu, nemaifiind însă interesat de mersul logic al discuției, ci de felul în care ar fi putut să o încheie, fără a stimula mai departe asociațiile paranoice de idei ale Reginei Textoris.

- Nu al lui Frederic, ci al tatălui lor, insistă femeia privindu-l fix.

“Al lor? Cine sunt ei?” se întrebă fugitiv Fulviu, tot mai speriat că se angajase într-un dialog delirant din care nu mai știa cum să scape.

- Nu te vei mai întâlni cu Luiza! Blestemul nu va ajunge, prin tine, asupra noastră.

Fulviu se dădu un pas în spate. Deși nu dorea o confruntare cu un nebun, interdicția, în loc să-l demoralizeze, trezi în el o pornire de revoltă și încăpățănare.

- Asta nu vă privește, șopti el îndârjit printre dinți.

- Mă privește! Am fost mama ei! Are o datorie față de mine.

“A fost? Cum adică? Nu este mama Luizei?”, tresări din nou Fulviu, curentat de fulgerul de iraționalitate care ilumina din când în când spusele Reginei.

- Îți interzic să o mai cauți pe fica mea!

- Și altfel ce se va întâmpla? Veți merge la decanul meu și îi veți cere să mă exmatriculeze? se înverșună Fulviu, deși era conștient că era inutil, că nu trebuie să intre în logica unui nebun.

De data aceasta, Regine păru dezorientată, probabil din cauza incongruenței dintre spusele tânărului și ceea la ce se gândea ea

- Și altceva ce mi-ați mai putea lua?! Nu mai am familie, nu mai am nimic! continuă Fulviu, dus de propria amărăciune dincolo de precauția impusă de luciditate.

Regine îl privi adânc în ochi. Pentru prima oară, Fulviu avu impresia că obloanele de agat negru fură trase de pe pupilele femeii și că cineva îl privește dinăuntru. Apariția acestui locutor ascuns modifică rapid trăsăturile chipului din fața sa. Dintr-un automat care vorbea oarecum mecanic și impersonal, Regine se transformă într-o ființă vie, agitată, gata parcă să urle. Era ca și cum un pușcăriaș ar fi sărit la fereastra cu gratii a celei sale și ar fi început să o scuture furios. Pentru o fracțiune de secundă, Fulviu avu revelația copleșitoare că, dacă acel prizonier ar fi fost lăsat să iasă, s-ar fi întâmplat o catastrofă, în care el nu era decât o victimă neimportantă, în care lumea însăși, așa cum o știm, ar fi luat sfârșit, prin sfârșirea membranei infinitezimale care o ținea în normalitate, care o făcea inteligibilă și luminoasă.

- Nu vrei să știi, murmură în cele din urmă Regine și închise pleoapele peste ființa din interior.

“E un monstru”, gândi Fulviu, în timp ce Regine părăsi curtea și se întoarse la ascensor, dar acest gând nu avea să i-l împărtășească mai târziu Luizei, când îi va relata întâlnirea cu mama ei.

(Fragment din romanul *Ventrilocul*)



Andreea RĂSUCEANU



Vântul, duhul, suflarea

Viitorul a venit sub forma unui automobil cu roți de tren, pe o cale ferată nou-nouță. Ani de zile petiiile semnate de oamenii din C. zăcuseră prin sertarele ministerului lucrărilor publice, apoi al transporturilor, fără să le citească cineva, și la un moment dat, într-o primăvară, s-a auzit prima dată zvonul că începeau lucrările la calea ferată. Întâi au venit inginerii constructori și geologii, pe urmă, tot într-o dimineață, ne-au trezit zgomotele noului șantier, plin de muncitori tineri, necunoscuți. Curând a început să miroasă a metal încins și păcură, a lemn proaspăt de la traversele solide de stejar stivuite peste tot împrejur. Patruzeci de kilometri de calea ferată, până la Galați, o gară mică, de cărămidă roșie, totul a apărut până în aprilie următor, chiar și pasajul care trecea pe sub șine, cu pereții îmbrăcați în plăci de ceramică maronie.

În primăvara aia plutea în aer un fel de liniște nouă, cum oamenii nu mai cunoscuseră de multă vreme. Era ca și cum un cer de vară, încordat sub povara norilor negri, se eliberase dintr-odată de o parte din tensiune și razele soarelui începuseră să încălzească. Soarele îl recunoșteau cu toții, era cel triumfător, de pe stema republicii populare, care cuprindea cu razele lui orbitoare holde, păduri de brad și sondele înalte, chiar și firul albastru de apă care nu putea fi altul decât fluviul nostru.

Și atunci, în luna mai, când pajiștile și pădurea se umpluseră de bujorii sălbatici care înfloresc la vremea asta, a venit. Abia se crăpase de ziuă când a sosit drezina, s-a desprins din liniștea dimineții, întâi un sunet neobișnuit pentru locuitorii din C., apoi un punct de oțel strălucitor venind drept spre sat din depărtarea încă adormită. În lumina trandafirie, în care totul era amortit de somnul

noptii, a părut că e singurul lucru care se mișcă, un pește enorm, cu burta de fier uruind asurzitor, cu carapacea de culoarea antracitului acoperită de roua dimineții, rostogolindu-se greoi pe niște roți uriașe, de tren, care vuiău făcând traversele de lemn să tremure. Prin geamurile aburite de respirațiile celor dinăuntru nu se vedea nimic, dar mai târziu, deși au tras-o pe o linie moartă, la umbra unor tufe prăfuite, cu frunzele arse de smoală, și au lustruit-o acolo câteva ore, tot n-au putut împiedica lumea să se adune în jurul ei ca la urs, și cei care s-au dus au povestit câte minunății au văzut atunci: cadranele luceau, albe, în penumbră, ca și cum ar fi fost făcute din argint curat, în banchetele capitonate cu cașă te afundai ca-n apele de mătase ale Dunării, pielea maronie mirosea a nou și, minunea minunilor pentru copii, o cutie de lemn lăcuit adăpostea un radio cu difuzor. Mai era și un ceas, cu limbile și cifrele tot luminoase, care însă nu ticăia.

Într-adevăr, nu se mai auzise un astfel de zgomot, nici de tren, nici de automobil, în C., dar în liniștea dintre dealuri s-a deslușit clar zumzetul din ce în ce mai puternic, care s-a împrăștiat repede printre casele din jurul gării, amplificat de pereții lor. Pentru fețele buimace apărute la ferestre, totul a părut un vis. Mai întâi de toate, pentru că noi nu ne-am gândit niciodată că tovarășul o să treacă într-o zi de-adevăratelea, în carne și oase, pe străzile din C. Și adevărul e că n-a trecut în persoană, pe jos, ci într-un automobil nou-nouț, albastru-închis, care l-a luat de la gară imediat ce a coborât din drezină, în care nimeni nu l-a văzut, pentru că nimeni n-a știut când trece. După o vizită la primărie și una la cooperativă, a tăiat în viteză C.-ul, până la marginea lui, iar când a ajuns în dreptul cimitirului și al mlaștinii, convoiul de mașini a cotit spre pădure și a intrat pe poartă lăsând în urmă un nor de praf și de stupoare. Ca să fim drepți până la capăt, nici poarta aia nu există, deși cadrul ei frumos sculptat e mereu acolo. De fapt, aproape în fiecare an, în luna mai, de sărbătoarea bujorului, poarta e adusă din magazia cooperativei și montată la loc, ca delegația tovarășului să poată trece prin ea. După ce pleacă, e scoasă și dusă înapoi. În restul anului, se joacă pe acolo copiii, nu-i mai smulgi de lângă ea, e un cadru înalt, cu un arc de șindrilă deasupra, cu stâlpi sculptați, numai acolo și la conacul Ologului mai vezi așa ceva. La început nimeni n-a înțeles ce căuta o poartă la marginea unei păduri, dar în câteva zile au defrișat ca-n palmă, au făcut drum forestier, așternut cu o piatră mărunță pe care

scrășneau roțile mașinilor de se-auzea până în sat. Au adus un panou de lemn pe care era scris frumos, cu roșu, *Sărbătoarea Bujorului, 1960*, și l-au prins dedesubtul șindriei, să atârne chiar deasupra tovarășilor când aveau să treacă pe acolo. Nu știu cum s-au întâmplat toate astea, dar oamenii au zis că au venit câțiva inși de la raion, cu niște planșe mari desenate cu creionul, l-au luat pe pădurar direct de-acasă și au intrat prin cadrul porții, pe noul drum, până când copacii s-au îndesit și nu i-a mai putut vedea nimeni. De la el au aflat pe urmă că se împrejmuiseră 18 hectare de pădure și poieni, acolo unde înfloreau bujorii nestingheriți de pasul trecătorilor, în miezul pădurii, unde era aproape întuneric și nu mișunau decât sălbăticiunile. Peste câteva zile fetița venea de la școală când a văzut pe malurile mlaștinii niște muncitori străini, care tăiau stuful cu niște seceri mici, de mână. Nu erau din sat, nu i-a recunoscut, au încărcat tot într-o camionetă acoperită cu prelată și duși au fost. Săptămâna următoare a apărut din nou camioneta, fără prelată de data asta, cu o ciupercă mare de stuf legată în chingi deasupra, au trecut prin cadrul porții, s-au afundat în pădure. Au tot dus așa câteva zile, tot ce trebuia pentru un loc de petrecere, mese, scaune, lăzi de gheață, șezlonguri de pânză colorată și grătare. Copiii căscau gura toată ziua, agățați de stâlpii porții care apăruse și ea, nou-nouță, proaspăt rindeluită. Când au venit prima dată mașinile, nimeni nu și-a închipuit că chiar o să apară, era o coloană care s-a-ntins de-a lungul C.-ului, acoperindu-l cu un nor de praf. Lumea a fost oprită la marginile pădurii, nimeni nu mai avea voie să se îndepărteze de lizieră, dar

cui i-ar fi păsat, când în jur erau peste tot ciuperci de lemn colorat cu tot ce voiai: fripturi, cârnați și bere la halbă, suc și bomboane de zahăr ars, chiar și un scrânciob pentru copii. Din când în când, din adâncul pădurii răzbăteau sunetul unei viori, voci și chiote, tovarășii veniseră cu un taraf de lăutari, oamenii care locuiau în capătul satului ziceau că îi văzuseră la sosire, trecând în camionete, nădușiți, abia apărându-se de soare cu batistele colorate.

Cât despre tovarășul, unii care pretind că l-au văzut zic că exact așa arăta, parcă tocmai coborâse de-acolo, din peisajul de pestemarepublicii noastre, cu holde îmbelșugate și sonde înalte până la cer. Alții l-au recunoscut din portretul pe carton, cu ramă de lemn, bătut în cuie pe stâlpul porții de la casa Ologului, la cooperativă. Arăta ca un actor de comedie american, din cărțile poștale pe care le colecționa Iolanda, era o modă atunci, avea din toate țările, de la tot felul de actori, veneau chiar și însoțite de o scurtă scrisoare. Dar fața binevoitoare a tovarășului, cu zâmbetul de Jack Lemmon, nu s-a întors prea mult către popor. Era îmbrăcat în alb și privea drept înainte, nu l-a interesat nici C.-ul, nici măcar poarta proaspăt lăcuită, care strălucea de-ți lua ochii. Pe înserat, au venit și au luat poarta s-o ducă la cooperativă, în urmă n-a rămas nimic decât bujorii călcați în picioare de oameni, ca în fiecare an, și din loc în loc buchete întregi aruncate la marginea drumului, pentru că bujorul sălbatic, așa cum știe toată lumea, se ofilește imediat ce-l rupi.

(fragment de roman în lucru)



2006, SUA începe instalarea unui gard de securitate la granița cu Mexic

Dumitru CHIOARU

Izolare

(varianta definitivă)

"Lapte negru al zorilor te bem te bem"

(Paul Celan, **Fuga macabră**)

Aer negru al zorilor peste oraș
 stau închis în casă
 cu gânduri la fel de negre
 picurate din imaginile funeste
 repetate la televizor –
 aer negru al zorilor depus în plămîni
 un virus din răsărit
 își caută acolo culcuș –
 închis în casă mă spăl
 mă spăl pe mâini după orice lucru atins
 zgomot de pași pe scări
 prin vizor văd oameni alb îmbrăcați
 coborînd pe targă un vecin
 - e interzis să ieși fără mască –

aer negru al zorilor coronavirus
 invizibil bob de orez
 moartea-i un meșter din răsărit –
 stau în casă și nu îmi ating
 nici nasul nici gura nici ochii
 printre rîndurile cărții deschise rînjește
 invizibilul bob de orez
 sar în picioare și privesc pe geam
 strada-i pustie
 vîntul împrăștie coșurile de gunoi –
 zilele trec ca niște femei alb îmbrăcate
 nopțile ca niște femei negru îmbrăcate
 închis în mine cu gânduri la fel de negre
 picurate din cerul adînc poluat
 ca fața unui zeu mînios –
 mă spăl pe mâini
 pe nas pe gură pe ochi
 un vecin îmi bate în zid
 bat și eu
 - aceeași teamă ne ține departe –

trăim și eu și el
 dar oare o să ne mai vedem?

KOCSIS Francisko

Doi copii

Descrierea ce urmează nu lasă loc de îndoială:
 într-un amurg, în ochii unei fete pierdute am văzut
 o stradă în pantă cu o singură casă conturată clar,
 toate celelalte erau difuze, niște pete întunecate
 aruncate pe un fundal de beznă fără sclipiri,
 poate era casa pe care a pierdut-o și o gândea atât de
 intens
 că o aducea aproape, ca să găsească drumul de
 întoarcere la ea;

am văzut în ochii ei o haită de câini chefnind unul
 mai tare decât celălalt, în auzul speriat
 marea lor hărmălaie o făcea poate să creadă că toate
 animalele lumii, de la elefant până la ultimul șoricel,
 au intrat în haita pe care o simte în preajmă;

am văzut ochii aceia care arătau cum trebuie să fi arătat
 și ochii mei în îndepărtatul altădată,
 când m-a împresurat haita strămoșilor celei de astăzi
 cu toți dinții dezveliți în terifianta paradă
 de mârâieli, clănțăneli, zgrepțăneli;

și-atunci copilul care am fost
 a luat-o pe copila de astăzi de mână
 și ne-am dus împreună spre locul care se numește
 acasă,
 ea în ziua de astăzi,
 eu în cea de altădată

George VULTURESCU**Privirea peste umăr**

Nu am aceeași vârstă cu poemul
pe care-l scriu azi -
nici Ochiul meu cel Orb, nici Ochiul cel Teafăr
nu au aceeași vârstă cu ceea ce văd
nici unuia nu i s-a arătat cometa
care lumina drumul magilor.
Nu ești în Infern dacă rătăcești fără smirnă,
fără tămâie și fără de aur
Nici pietrele din mare nu se iau după mine
nici ochii lupilor nu mai sticlesc
când mă îndrept spre Celălalt vers -
doar umbra se ține scai după mine -
oare când sunt de-o vârstă cu ea
în Miezul Zilei sau în Miez de Noapte?

Nu sunt un bun Orfeu -
am întors ochii către nuferii din lacuri
în loc să mă uit la fulgerul Nordului
care pârjolea crengile bradului -
era atâta liniște între nuferi încât
și înecații păreau că se agață de ea
precum un copil de poala mamei.

Ochiul meu Orb nu se ia după Ochiul
cel Teafăr
nici stâncile din mare după versul meu
nici adevărul versului meu nu mai e de stâncă,
ci de lut moale
”Suflă peste el, Doamne,
zice Ochiul meu orb din tina lui,
și plămădește poemul la fel cum ai plămădit omul
în singura zi când am avut aceeași vârstă
cu Ochiul Tău Teafăr...”

Când nu sunt de-o vârstă cu poemul
Ochiul meu Orb și Ochiul meu Teafăr spoiesc
pereții camerei în care scriu -
când ajung în dreptul ferestrei tremură
precum tremură orice vers la marginea paginii,
imploră, vreau amândoi, să fie una cu începutul
și cu sfârșitul poemului, simultan, în cer
și pre pământ

Nu sunt un bun Orfeu -
Infernul Ochiului meu Teafăr este atunci
când trebuie să întorci versul, precum obrazul
pentru cealaltă palmă -
Infernul Ochiului meu Orb este atunci
când privirea peste umăr nu justifică o capodoperă.



Iunie 2001, Slobodan Milošević, în fața Tribunalului de la Haga

cu

Doina URICARIU

„Poezia a fost și a rămas pentru mine o altfel de știință a sufletului”

- *Stimată doamnă Doina Uricariu, aș începe dialogul pe care l-ați acceptat cu amabilitate, prin a vă întreba care dintre treptele, etapele, momentele pe care le-ați străbătut în făurirea destinului propriu le considerați esențiale în formarea dvs. intelectuală? A existat un om sau o idee care v-au influențat la începuturi?*

- Întrebarea dumneavoastră m-a pus pe gânduri. Pentru mine totul este esențial. Oare subminez prin aceasta esențialul? Cu cât trece timpul cred tot mai mult că totul este esențial în viața unui om. Am început să scriu poezie, imediat ce am învățat să scriu, poezii copilărești, desigur, inspirate de păsările dintr-o ogradă, de natură. Am început să scriu imediat după vârsta de 5 ani și felul meu de a mă juca împreună cu prietenii mei de pe stradă era să imaginez spectacole, fiecare să joace un rol, în distribuția pe care o inventam, amestecând actorii-copii cu actorii copii păpușari. Versificam foarte ușor, inventam ghicitori și cântece, tot soiul de povești și scenarii. Scriu ușor, mă și sperii cât de ușor. Cel mai mult m-a influențat libertatea pe care mi-au dăruit-o părinții mei de a mă juca, de a aduce în curtea noastră zece-douăzeci de copii, apoi uriașul noroc de a-mi petrece vacanțele „la țară”, cum s-ar spune, învățând enorm, o mulțime de lucruri despre cum plantezi o livadă, cum sapi porumbul și cartofii, cum aduce pe lume vaca un vițel, cum pui ouăle la clocit, cum te ocupi de stupi, cum culegi fructele, cum îngrijești tufele de cartofi ca să le scapi de gândacii de Colorado. Multe dintre poeziile mele izvorăsc din asemenea experiențe. Am avut în același

timp o Fräulein, era de fapt o Frau Mi von Rostozki, cu care am vorbit în germană, era o doamnă cu o educație aleasă, o gospodină și educatoare perfectă care ne controla poziția la masă, care m-a învățat să scriu și să citească în alfabetul gotic și arta caligrafiei. Care citea tot timpul, când avea răgaz. Ea mi-a citit și m-a învățat aceste versuri splendide de la care am rămas cu ideea că poezia este interogativă. Sunt versuri de Goethe din *Wilhelm Meister: Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen, / Im dunklen Laub die Gold-Orangen glühen, / Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht, / Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht, / Kennst du es wohl? / Dahin! Dahin! Möcht' ich mit dir, o mein Geliebter, ziehn.* Sau versuri de Rainer Maria Rilke, dintr-un poem dedicat primăverii: *Frühling ist wiedergekommen. Die Erde / Ist wie ein Kind, das Gedichte weiss; / Viel, o viele... Für die Beschwerde / Langen Lernens bekommt sie den Preiss.* „Pământul e ca un copil. Poezia știe”. În casa noastră am fost crescute de mici, eu de la șase săptămâni, sora mea de când a venit de la maternitate de Dida, o femeie frumoasă, tonică, din Frumușani care a stat o viață cu noi și care s-a căsătorit în satul ei, ducând acolo, ca un guru local, ceea ce învățase în casa de la oraș. Nouă ne povestea o mulțime de întâmplări din satul ei. Am iubit-o pe Dida, e drept că ne lăsa să facem ce vroiam și să mâncăm toate gogoșile, minciunele și scovergile. Ea m-a dus să văd cum e la horă, la pețitul miresei, la biserica din sat pe care o picta și restaura un pictor. Și am respectat-o enorm pe Frau Mi, mein Fräulein, un fel de bunică, ea număra prăjiturile vieneze pe care le făcea și raționaliza porțiile. Nu e aceeași cu Fräulein dintr-o melodie country, cântată de Willie Nelson, o frumusețe. N-am înțeles atunci, chiar imediat, copiii nu înțeleg că disciplina și măsura sunt materii esențiale, precum matematica și literatura. În același timp, citeam basmele fraților Grimm și ale lui Petre Ispirescu, eram la a doua treaptă de lectură cum s-ar spune, după cărțile cu Rududu și Rikiki, care apăreau uneori pe copertile strălucitoare de care-mi amintesc scrise *Roudoudou, Riquiqui...* Am citit mult din copilărie. Cărți despre pomi fructiferi, despre soiuri de viță de vie, cărți de agricultură pe care le citea tata, învățând agricultura după ce plecase din armată, tot mai sovietizată. A ales să fie un om liber. Citeam mult și de-a valma. Trebuia să mi se stingă lumina de la panou, să se scoată siguranța, ca să fie siguri că dorm. Când mă jucam era greu să mă aduci în casă ori la masă. Am fost un copil și am rămas un copil și un om lacom, pasionat, aproape devorat de ceea ce face. Îmi plăcea școala enorm, am avut noroc de o învățătoare minunată și severă, Maria Strungaru, de profesori excelenți, la

română era doamna Ecaterina Bagdasar, din familia medicilor și filosofului, ea îmi citea poeziile, puteam să scriu poezii în loc de compuneri, m-a învățat despre rimă, metri, muzicalitate, figuri de stil. Am scris în jurnalele mele despre Familia Bagdasar. Alexandra, fiica lui Dumitru Bagdasar, tatăl neurochirurgiei din România, a fost căsătorită cu marele scriitor american Saul Bellow, laureatul Premiului Nobel. Bellow povestește despre familia Bagdasarilor în romanul *The Dean's December*. Apoi mi-a fost profund alături, în formarea mea, excepționala profesoară din liceu, doamna Elena Cazan, care mi-a fost și îngerul păzitor, cea care nu a încetat să-mi spună, mie și părinților mei, că talentul meu este acela de a scrie și că voi face scriind și predând la o catedră universitară o carieră strălucită. Nu a fost chiar simplu ca și mama să fie convinsă, ea dorea să fac medicina. Eram premianta liceului, luam premii peste premii și primeam cărți peste cărți, de la istorie până la cărți de geografie, de călătorii, de biologie, vieți de artiști, viețile marilor cercetători. M-au fascinat biografiile lui Marie Curie, dubla laureată a Premiului Nobel, în chimie, în 1903, apoi în fizică, în 1911 și viața lui Pierre Curie și viața fiicei lor, Irene Joliot-Curie, la rândul ei laureată împreună cu soțul ei a Premiului Nobel, în anii 1930. Aveam o curiozitate nelimitată, mă interesau varii domenii. Citeam monografii de compozitori, cântăreți de operă, viețile unor mari scriitori, enciclopedii, alegându-mi articolele la o literă sau grupare de litere sau unde se deschidea volumul enciclopediei. Toată ziua mergeam la Biblioteca Christian Tell din Piața Amzei și împrumutam cărți și îmi cumpăram cărți. Aș putea să scriu o carte numai despre pasiunea cu care am citit o viață. Esențial a fost modelul părinților mei. Care au făcut sacrificii enorme pentru mine și sora mea. Ne-au dus la operă, la concerte, la teatru. Am învățat germana, apoi franceza. Am dat la școala germană examen și am fost admisă, dar mama a fost amenințată c-o dau afară, așa că am renunțat. Lumea pedepsea limba și cultura germană, după Holocaust. Părinții mei nu ne-au vorbit despre cărți în ideea că ar reprezenta un pericol, că există cărți ce ne sunt interzise. Puteam citi orice dacă înțelegeam. Eu citeam dicționare în germană, ca să învăț cuvinte și expresii. Aveam romanul lui Tolstoi *Război și pace* și doar vreo zece ani. I-am cerut mamei să-mi dea volumele legate într-o pânză verde închis, de formatul unui manual. Mi-a coborât cărțile de pe raft și a râs: „Cred că o să înțelegi mai întâi dialogurile în franceză. E o lume în romanul acesta, sunt prea multe personaje”. Am citit câteva pagini și am avut senzația că sunt pe un aeroport, într-o gară, într-o piață asurzitoare. Și am așteptat să mai treacă o vreme. În schimb, cartea cu

piesele lui Shakespeare repovestite am putut-o citi curând. Am avut două surprize legate de bibliotecă, am descoperit că există case fără bibliotecă, case fără nici o carte în ele. Case de oameni cu bani și studii, pline de bibelouri, dar fără cărți. Nu m-ar fi putut ține nici legată în pustiul unde nu vei găsi nici o oază, dacă nu sunt cărți. Am fost în vizită la prietenii mei de joacă, apoi la colegi. Unii dintre ei aveau bibliotecă cu multe cărți roșii. Noi nu aveam nici o carte roșie. I-am întrebat pe părinții mei de ce nu avem și noi cărți roșii. Pe noi nu ne interesează, a fost răspunsul. Cu timpul răspunsul a devenit tot mai bogat.

- *Care sunt cărțile modelatoare, acelea care au prezidat formarea dvs. intelectuală? Mai atrag astfel de cărți acum? Cum ați motiva fascinația lecturii, a cărții în contextul epocii și al vârstei dvs. de început? De ce astăzi nu se mai citește, parcă, atât de mult?*

- Am zilnic în preajmă noi și noi cărți modelatoare. Casa noastră e plină de cărți, mii de cărți. Am avut tot soiul de perioade în viață dedicate unor lecturi pe o anumită direcție. Am citit cât am putut mai mult din cărțile unui autor, am citit teatru, dramaturgia antică, am citit literatură și filosofie, cărți de istoria artei, am citit semiotică, istoria religiilor, *Filocalii*, proză modernă, noul roman care m-a plictisit sau nu, marii prozatori ruși, americani, latino-americani. Am încercat să citesc cât mai mult dintr-un scriitor care m-a interesat și cărțile de referință din varii domenii. Mă interesează umanitatea din cărți, nu doar erudiția. Simt notele false, găunoșenia. Nu-mi impun să citesc o carte care nu-mi place. Cei care nu citesc nu știu ce au pierdut într-o viață, la fel cu oamenii care nu merg la muzee, nu călătoresc, nu ascultă muzică. Eu nu merg la vânatoare. Vânătorii pasionați îmi spun că am pierdut enorm. Sunt convinsă.

- *Cartea dvs. de debut, Vindecările (1976) foarte bine primită de critică, a avut un stagiul de 7 ani la cenzură. Ce este poezia, pentru dvs.? Cum se naște ea? Cum priviți acum, prin prisma istoriei literare, profilul generației dvs. literare și receptarea ei actuală?*

- Nu a fost deloc plăcută această așteptare. Cenzura a fost ceva odios. Dar nu ne-a pus nimeni pistolul la tâmplă să scriem poeme inepte despre partid, Lenin, Stalin, ceapeuri, mineri din Maramureș sau Ceaușescu. Din păcate, unii n-au suportat așteptarea și neieșirea în față. Ba, ne mai dau și lecții despre disidența lor închipuită, cu nerușinare. Poezia a fost și a rămas pentru mine un fel de a fi, de a trăi în lume și de a aduce lumea în mine. O altfel de știință a sufletului, a minții, a limbajului și simțurilor. Pe mine

m-a împlinit. M-a făcut să fiu altfel decât ceilalți, mi-a ascuțit simțul de observație, m-a transformat într-o lupă înfinit măritoare, mi-a dăruit *Ochiul atroce* și *Vindecărilor*, m-a făcut să mă simt ca un scafandru care poate coborî la adâncime și ceva îi umple continuu rezervele de oxigen. Mi-a dăruit forță și sfială, în același timp. De aici alegerea *jugastrului* ca un alter ego. Copacul, un soi de arțar din care se fac instrumente muzicale, are în numele lui și pământul și cerul și jugul și steaua călăuzitoare. Promoția/Generația șaptezeci din care fac parte e o etichetă. S-a scris în mai multe stiluri, sunt poeți importanți foarte buni, cu o individualitate mult mai pronunțată, decât poezii altor leaturi, care scriu blagian, coșbucian, avangardist, în stil american, sau cu limbajul hip hop. Între poezii șaptezeciști se află și Ileana Mălăncioiu, și Virgil Mazilescu, și Ioan Flora, și Ion Mircea și Daniel Turcea și Mircea Dinescu, și Dorin Tudoran, și Daniela Crăsnaru, și poezii de limbă sârbă și română din Banatul sârbesc și românesc, și poezii și prozatorii de limbă germană, cei din Aktionsgruppe Banat, un grup literar și de rezistență format în 1972, care a durat până în 1975, din care făceau parte Albert Bohn, Rolf Bossert, Werner Kremm, Johann Lippert, Gerhard Ortinau, Anton Sterbling, William Totok, Richard Wagner, Ernest Wichner. Din ce am citit, Herta Müller, Roland Kirsch, Horst Samson, Werner Söllner, Helmuth Frauendorfer nu erau membrii ai Aktionsgruppe Banat, deși mereu sunt alăturați mișcării sau incluși în ea. Ei ar fi fost activi în cercul literar Adam Müller-Guttenbrunn, de care se vorbea mai puțin sau deloc la București (dacă nu erai printre scriitori germani), din care făceau parte majoritatea celor din Aktionsgruppe Banat. Nu am văzut din păcate filmul din 2010, un documentar făcut de Helmuth Frauendorfer și Michael Baum, filmul *An den Rand geschrieben* – despre scriitorii germani născuți în România, în Banat, aflați în vizorul securității, în anii 1970 și 1980. Richard Wagner, soțul Hertei Müller și cu Herta Müller au plecat la Berlin, scriitorii germani din anii '70 și '80 au plecat toți în Germania. Pe poezii și prozatorii de limbă maghiară i-am întâlnit, o parte la editura Kriterion, unde mi-a apărut, în 1988 o antologie de poeme în maghiară cu titlul *Csendelet lelekkel* (*Natură moartă cu suflet*) versek, Kriterion Konyvkiado. În 1998, am editat la grupul meu de edituri o antologie a poeziei maghiare, cu câțiva poeți maghiari foarte buni din anii '70, ai promoției mele. Poeți remarcabili cărora criticii și istoricii literari le datorează sinteze și analize și o lectură a cărților dincolo de etichete și verdicte.

Dacă studiem cărțile și biografiile scriitorilor, asistăm la un interesant glissando. Mai observăm, că prin plecarea unora în exil, în anii '70 și '80, încep

să dispară niște nume, că sita ce operează cu numele antologate este ea însăși instrument de cenzură, nu de cernere valorică. Cartea Hertei Müller *Niederungen / Nadirs* a fost publicată în 1982, după nu știu câți ani de cenzură, dar noi, așa-zișii șaptezeciști, o socoteam în generația noastră. Generația optzecistă are de partea ei un cenaclu și un foarte important critic literar, ca un far, Nicolae Manolescu. Cu dispariția regretatului Laurențiu Ulici, critica de poezie și de întâmpinare a pierdut o voce și o instanță de lectură importantă. Știu acest lucru nu doar ca poetă despre care a scris Laurențiu Ulici, dar mai cu seamă ca editor la editura Eminescu, unde am încercat să edităm cu Daniela Crăsnaru, ea ca redactor, eu ca lectură dublă, o antologie remarcabilă și curajoasă a poeziei anilor '70 și '80 care s-a lovit de cenzura redactorului editurii, vigilenta Aurelia Batali și a directorului editurii. Am publicat antologia abia după 1990, la grupul meu de edituri. Cel mai bine s-a văzut câtă nevoie ar fi avut poezia română de criticul Laurențiu Ulici, după ce i-am editat antologia în zece volume, *O mie una poezii*. Dacă verificăm anul nașterii, anul debutului în literatură, anii petrecuți de unii scriitori la cenzură, diversele cercuri și grupări literare și artistice coagulate de afinități, rolul jucat de revista „Echinoc” și de alte reviste, de pildă „Tribuna”, „Convorbiri literare”, „Luceafărul”, „România literară”, „Viața Românească”, „Vatra”, „Transilvania”, „Cronica”, radiografiile și enclavile literare devin mai exacte, mai nuanțate. Așa poate reușim să eliminăm preconcepiile și nedreptățile mai apăsate. În America, artiștii nu sunt reduși la promoții. Vorbim de poeți, de școli, de ceea ce un artist creează efectiv, în anumite perioade, de imagiști, ironici, baladești, ludici, de minimaliști, conceptualiști, abstracționiști, *pop art*, *Earth art*, cubiști. În primul rând, un artist are un nume, stă pe picioarele operei lui și nu-și exhibă la nesfârșit cordonul ombilical al unui cenaclu. În cărțile mele despre America, am prezentat o mulțime de artiști, de grupări, de analize ale avangardelor și boemei americane, expoziții, mari pictori, scriitori, atmosfera de la lecturile, Festivalurile de poezie de la universitățile americane, unde predau scriitori și traducători excelenți arta scrisului.

- *Cărțile dvs. de poezii (Jugastru sfiala, Vietăți fericite, Natură moartă cu suflet, Mâna pe față, Ochiul atroce etc.) redau imaginea unui univers liric înconfundabil. Care este, în opinia dvs., relația dintre poezie și publicul său, dintre poezie și timpul său?*

- Pentru mine întâlnirea cu publicul este esențială, fie că e vorba de un public restrâns sau mai larg. Când eram elevă de liceu, veneam la Cenaclul

Uniunii scriitorilor care se ținea în Casa Monteoru, unde i-am ascultat citind poezie pe Nichita Stănescu, Gabriela Melinescu, Marin Tarangul, pe oniriștii care erau foarte vocali și la modă. Între 1964-1968, am fost aleasă președinta-elevă a cenaclului Săgetătorul, condus de admirabilul profesor Tudor Oprea. Un cenaclu care a dat mulți poeți importanți, există volume care-i prezintă, între ei au fost și Dinescu, și Ioana Crăciunescu, dau numai două exemple. Am mers de câteva ori la cenaclul Profesorului Crohmălniceanu căruia i-am editat câteva cărți, la grupul meu de edituri, unde am editat cărți ale lui Nicolae Manolescu sau Eugen Negrici. La Crohmălniceanu s-au format prozatorii importanți. După debutul meu girat de Geo Dumitrescu, din mantaua căruia se trag poeți care scriu ca el, fără să bage de seamă, am avut norocul să mă descopere poetul Ștefan Băciu din Honolulu și să-mi dedice o emisiune portret la „Europa liberă”, să mă traducă într-o mulțime de limbi în America Latină și să mă publice în revista lui „Mele”, care înseamnă poezie.

- *Ați avut o activitate substanțială de critic literar. Ce calități trebuie să aibă un bun critic literar?*

- Trebuie să aibă cultură, nu doar literară, intuiție, fler, bună credință, caracter de fier, trebuie să citească scriitorii și cărțile despre care scrie, să aibă continuitate, să nu se lase cucerit de flatări, lingușeli, să iasă din Țercul provincial și din spațiul național, ca să nu creadă că o singură literatură poate fi buricul lumii, să cunoască și alte literaturi și arte, să se informeze, să cerceteze arhive, să nu fie superficial, narcisist, să nu e rezumă la o singură perioadă a literaturii unei țări, chiar dacă scrie exclusiv o critică de întâmpinare. Să meargă până în pânzele albe, susținând o direcție, o mișcare, vezi Baudelaire și Apollinaire, în arta franceză, vezi Maiorescu, Lovinescu. De ce trebuie să se ferească? De prostul gust, de ignoranță, de suficiență, Ce trebuie să facă? O mulțime. Ce trebuie să nu facă? O mulțime. Am scris articole despre critici și teoreticieni ai criticii și teoriei literare, de la Dumitru Caracostea, Mihail Dragomirescu și antibiografismul lui proverbial, Vasile Băncilă, până la Matei Călinescu și Thomas Pavel. În 1976, am primit premiul revistei „Luceafărul” pentru critică literară. Am scris critică, așteptând să treacă cele șapte vaci slabe, adică cei șapte ani petrecuți de cartea mea de debut la cenzură. Era o formă de recuperare, de regândire a limbajului critic românesc simultan cu lecturile din critica franceză, elvețiană, olandeză americană, de la Barthes la Huizinga, Propp și Bahtin, T.S. Eliot, Umberto Eco. Lista e foarte lungă și cărțile sunt în biblioteca mea, bogată în critici și teoreticienii secolului XX. Nu mă sperie pamfletul

lui Lovinescu la adresa lui Caracostea din *Istoria literaturii române contemporane*. Mai este critica literară necesară, azi? Individualismul, pragmatismul, fragmentarismul, trogloditismul consideră critica o instituție parazitară. Accentul cade pe promotion, advertising, reclame, scurte comentarii, bla-bla-bla-ul laudativ, mega-afișul seducător, cuvintele-cheie, auto-promovare,-selfie. Critica literară e oricând necesară, ar suna ca un refren. Lumea e invadată de vanity press, toți care scriu de la zece rânduri în plus pe facebook se consideră scriitori. Comentariile se fac pe bloguri, pe twitter, pe instagram, pe you tube. Dacă aș fi în România, aș face critică pe you tube. Ar fi alternativa mea la emisiunea lui Dan C. Mihăilescu de la televiziune. Paul Cernat, un critic și universitar foarte serios, face critică literară și pe facebook. Dacă ar scrie despre autori contemporani, audiența lui ar crește senzațional. Are o putere de lectură integratoare și un format pe care-l controlează excelent. Are mulți cititori și textele lui vor fi reunite într-o carte. Azi aș întreba: unde ne sunt visătorii? Unde ne sunt criticii? Teoreticienii culturii, filosofii? Nu știu dacă sunt mai puțini ca înainte. Adică entuziaștii au fost înlocuiți de cinici și hedoniști. Pe de altă parte, fiecare visează să scrie un bestseller, să producă un blockbuster și mulți, foarte mulți artiști nu cred că au nevoie de critici. Eu sunt de părere că avem nevoie de critici și istorici literari, că fiecare veac ar trebui să aibă un Vasari, un cronicar al timpurilor cu toate interpolările on line. Nu uitați, sunt o descendentă a lui Axinte Uricariu.

- *În 1984 ați publicat cartea Apocrife despre Emil Botta. Cum percepeți astăzi opera lui Emil Botta? Mai este el citit, sau doar (re)citat, din când în când?*

- Emil Botta e un mare poet. În poezia lui se deschid toate direcțiile poeziei postbelice mai mult decât la marii interbelici Blaga, Barbu, Bacovia, Arghezi. Mai intertextuală, poezia lui e plină de hibridări, de insolit, de carnavalesc. În poezia lui Emil Botta sunt teaurizate toate avangardele, inclusiv lettrismul lui Isidore Isou (1925-2007). Iar postmodernismul apare avant la lettre. Nichita Stănescu a înțeles bine acest lucru, nu degeaba a scris că „inima lui e șaua lui Hamlet”. Găsesc în toate promoțiile, fluturate ca steagurile de luptă, meteoriți căzuți de pe cerul lui Emil Botta. Chiar și un titlu de carte, *O tăcere asurzitoare*, al unei poete optzeciste este din Emil Botta, mare iubitor al oximoronului, care ascunde sub emfază vulnerabilități sângărânde și ispite mascate în inocență, o admirabilă prestidigitatie verbală și imaginară. Volumele *Apocrife despre Emil Botta* și *Ecorșeuri* au fost finalizate în 1983-1984.

Editura Cartea Românească, prin redactorul șef Liviu Călin, m-a ajutat să stau cu volumul *Ecorșeuri* alți șapte ani la cenzură. Mi-a spus textual că această carte nu va apărea nici dacă trec peste cadavrul lui. *Ecorșeuri* a apărut în 1990, redactorul cărții fiind Magdalena Bedrosian. *Apocrife* și *Ecorșeuri* propun două tipuri de lecturi comparatiste care mă definesc.

- *Ați fost, mult timp, editor. Înainte de 1989 la Editura Eminescu, iar după revoluție ați înființat grupul de edituri Universalial (DU Style, Atlas, Integral, Persona, Universalial). Aveți satisfacții, nostalgii, regrete, proiecte nefinalizate? Cum se împacă, în general, editorul cu creatorul?*

- Am editat și publicat sute de cărți. M-am luptat să apară cărțile multor scriitori. A fost o perioadă importantă, în care am demonstrat că se poate edita și promova cartea cu stil și în stil mare. Au venit apoi mulți alți scriitori și au făcut edituri spunându-mi că au învățat mult de la mine. M s-a spus că am creat o școală, fie că a fost vorba de cărțile de poezie, de proză, de memorii, de antologiile de poezie în germană, maghiară, sârbă, de edițiile plurilingve, de seriile de autor, de cărțile publicate în idiș, de antologia avangardei, în trei volume, de seria de cărți legate în piele editate anume pentru ediția târgului de carte de la Leipzig, când România a fost invitat principal, Der Schwerpunkt. Mai multe cărți apărute la grupul meu de edituri au fost dăruite din partea României domnului Hans Dietrich Genscher, membru al Bundestagului și fost vicecancelar al Germaniei: antologia lui Laurențiu Ulici, *O mie și una de poezii* (10 volume), *Tranansnistria* (3 volume) de Jean Ancel, Antologiile poeziei germane, maghiare și sârbe din România, *Istoria teatrului evreiesc în România*. Am publicat cele mai frumoase albume bilingve, cu sute de ilustrații în policromie, precum albumul dedicat Palatului Cotroceni, ediție-română engleză sau volumele bilingve, albume de artă cu majoritatea textelor scrise de mine, Maria Pillat-Brateș, *Poetry and Reverie*, Constantin Antonovici, *Sculpteur on Two Continents*, Vlaicu Ionescu, *The Artist*. Sau excepționala ediție bilingvă română- engleză *Enciclopedia a lăcașurilor de cult din București*, o lucrare masivă, cu mii de pagini de text, ilustrații și planuri, realizată de un grup de arhitecți. Am îngrijit ediția *Filocaliei* de la Prodromul, traducerea *Filocaliei* care a apărut la Veneția în 1782, o lucrare pe care am însoțit-o de note, identificând citatele din Biblie. Cum știți, am îngrijit mai multe ediții, ediția *ne varietur* a poeziei lui Dominic Stanca, *Un ceas de hârtie*, ediția integrală, definitivă cu variante și note, studiu introductiv al prozei și publicisticii lui Emil Botta,

volumul *Scrieri 3*, de fapt, care a obținut premiul revistei „Manuscriptum”, precum și *Jurnalul* lui Jeny Acterian, *Jurnalul unei fete (ființe) greu de mulțumit*, pe care l-am publicat la Humanitas în mai multe ediții. Am renunțat la un nou contract cu editura, dat fiind că nu s-a mai respectat voința lui Arșavir Acterian căruia i-am promis că nu voi publica și povestea iubirii și suferințelor trăite de Jeny cu filosoful Sandu Dragomir. M-am bucurat să găsesc toate cărțile mele și cărțile editate la grupul meu de edituri, în Biblioteca Congresului de la Washington, unde am avut mai multe evenimente și am lansat cartea mea de poeme în engleză, *The Glass Book/ Cartea de sticlă, Le livre de verre*, care a fost prezentată, în 2019, la Paris, la Salon du livre, precum și la Târgul și Universitatea din Montreal, în versiunea franceză. Volumul a fost tradus și în chineză integral, urmând să se publice în China, după ce vom ieși din colivia pandemiei.

- *Care este opinia dvs. cu privire la starea dezbaterilor culturale? Sunt ele dezbateri, cu adevărat? Sunt dezbateri cu adevărat culturale? Au instituțiile de azi strategii culturale demne de urmat, linii directoare, principii bine puse în lumină?*

- Nu pot să mă pronunț asupra unor dezbateri pe care nu le cunosc. Știu că Ministerul Culturii și Ministerul Învățământului au bugete infime, rușinoase.

- *Cum vedeți, astăzi, condiția scriitorului? Dar condiția criticului literar și instituția criticii literare?*

- Ar fi multe de povestit. Tot ce e precar în instituții e salvat de excelența unor creatori și dăruirea unor critici, editori, curatori de galerii și muzee, virtuozii, olimpici, profesori universitari cu vocație, dascăli și ucenici care cred în meritocrație.

- *Ați publicat două cărți de mare impact documentar și afectiv, Maxilarul inferior și Scara leilor. Ce reprezintă aceste cărți acum, pentru dvs. și cum s-au configurat ele în arhitectura destinului dvs.?*

- Sunt cărți care s-au născut din credință, cercetare, cunoaștere și iubire. Care pun în lumină două valori și instituții în care cred, familia și monarhia, adevăruri istorice oculte și batjocorite de comunism, destinele părinților mei, dialogurile mele transcrise pe sute de pagini cu majestățile Lor, Regele Mihai și Regina Ana, documentele cercetate de mine în arhiva de la Versoix, la *Hoover Institution on War, Revolution and peace*, de la Universitatea Stanford din California, documente legate de Basarabia. Am putut măsura inerția prejudecăților și zgura propagandei comuniste cu prilejul apariției acestor patru volume de memorialistică personală și istorică. Cele două

cărți au fost nominalizate la Premiile Uniunii și Asociației Scriitorilor din București, unde a existat mereu un antimonarhist sau scriitor care nu a dorit să-l supere pe Băsescu sau pe securiștii de veghe. Care s-a opus vehement premierii sau care a șoptit la urechea juraților că nu ar fi oportună premierea unor asemenea cărți. Cartea a primit Premiul publicului, foarte prestigios, obținut grație numărului enorm de voturi transmise revistei „Observatorul cultural”, o revistă ai cărei cititori din țară și străinătate sunt dintre cei mai cultivați. *Maxilarul inferior* și *Scara leilor* mi-au adus și premiul pentru proză acordat de revista „Convorbiri literare” și Ordinul Coroana României, în grad de cavalier, pentru creație literară și activitate culturală, acordat de MS Regele Mihai. Această înaltă decorație au mai primit-o trei ascendenți din familia mea, pe linia tatei, pentru fapte de arme. De Ziua Națională, ea stă pe pieptul meu, lângă inimă, alături de Ordinul Național Serviciul credincios, în grad de cavalier pe care l-am primit în anul 2000, pentru creație și cultură de la Președintele Emil Constantinescu.

- *Care sunt scriitorii români cu care aveți afinități?*

- Scriitorii cultivați, care-i citesc și pe alți scriitori. Creatorii de noi limbaje, universuri și perspective.

- *Care dintre cărțile dvs. vă este mai apropiată? De ce?*

- Cartea, de fapt cărțile la care lucrez acum, generic numite *Jurnale încrucișate*. Sunt mai multe volume, jurnalele, memoriile mele americane și nu numai. Căci se încrucișează mult perioade din viața mea și multe spații, România, Europa, America, Coreea de Sud. Și e foarte aproape de mine cartea de poeme inedite la care lucrez.

- *În anul 1999 v-ați stabilit la New York. Cum vi se pare perioada de mai bine de douăzeci de ani pe care ați petrecut-o în America?*

- O perioadă a celor mai mari întâlniri ale mele cu Ceilalți, cu marile muzee, biblioteci și arhive, cu mari scriitori, cu marile companii de balet și orchestre, dirijori, interpreți de vârf. Întâlnirile cu mai marii noștri în atâtea domenii. Oameni extrem de modești care nu-și flutură doctorate și titluri, care nu se laudă toată ziua cu cine sunt ei, care știu să asculte, să întrebe, să creeze colecții de sute de milioane și miliarde, pe care le dăruiesc marilor muzee, spațiului public. Marii filantropi, marii vizionari, oameni care lasă domeniile lor ca să devină parcuri naționale, care construiesc muzee, biblioteci, universități, colegii, spitale și

instituții de cercetare, oameni care sponsorizează spectacole, conferințe, burse și premii. De curând am avut bucuria să aflu că poeziile mele au făcut obiectul unei comunicări susținute în mediul academic al arhitecturii american. O comunicare despre poezie și arhitectură în lirica mea. Americanii și-au dat seama că sunt un scriitor constructor, un scriitor arhitect. Poate îmi dau un proiect de zgârie-nori.

- *Cum priviți cultura românească de azi, tână generație de scriitori?*

- Cu simpatie și speranță.

- *Aveți un pronostic de făcut asupra acestora?*

- Nu sunt Nostradamus. Am însă o dorință. Să nu-și risipească talentul, să iasă din țarcul gloriilor locale.

- *Care ar fi cele cinci cărți cu adevărat importante apărute la noi după 1989?*

- Pentru mine au fost importante jurnalele, memorialistica foștilor deținuți politici. Partea nevăzută a demnității, suferinței și rezistenței românilor în comunism. *Jurnalul fericirii*, scris, confiscat, cenzurat, rescris, citit de Monica Lovinescu, la „Europa liberă”, o capodoperă, ca toată literatura, eseurile, memorialistica lui Nicolae Steinhardt, unde descopăr cea mai bogată, înțeleaptă și aromitoare limbă românească, profunzimea ideilor, o forță speculativă modernă, un spirit universal. El este cu adevărat scriitorul „monologului polifonic”, cum și-a intitulat o carte pe care a publicat-o, în 1991. Tetralogia lui Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele* a fost o revelație, când s-a publicat la editura Albatros, apoi s-a reeditat ca trilogie, la Humanitas.

- *Care sunt proiectele dvs. de viitor?*

- Aș vrea să încep să public seria jurnalelor mele americane. Primul volum se va numi *Zarul lui Dumnezeu*. Aștept să se editeze cartea în limba chineză și să public anul acesta un volum de poeme inedite.

- *Vă mulțumesc!*

Interviu realizat de Iulian BOLDEA

Dan CULCER



Sociograme. Complexele literaturii române (II)

Contra izolaționismului levogir

Atacurile din anii '60 și apoi '80 contra lui E. Lovinescu și contra teoriei sincronismului se explică prin izolaționismul levogir în care se complăcea ideologia comunistă, anti-occidentalismul lega cele două perioade cu ortodoxismul din epoca anilor '30. Sincronismul, așa cum era înțeles de E. Lovinescu, presupunea în practică o bună circulație a informației. Ceea ce nu se putea realiza sau accepta într-o vreme a controlului corespondenței, a cenzurii importului de imprimate, a epurării bibliotecilor, a creării și consolidării *Fondului S* în bibliotecile universitare sau publice. Nu există sincronizare decât în măsura în care tezele autarhiei, autosuficienței culturale sunt respinse cu mediocritatea lor cu tot, sincronismul fiind nu doar colportare sau adaptare, ci și confruntare. „A fi în rând cu lumea” nu înseamnă supunere la nivelarea conformismului cultural și social, ce primește prin aculturație un sens imperialist, dinspre culturile „mari” spre culturile „mici”, dinspre cele „vechi” spre cele „noi” (cu modele), ci și învingerea, prin cultură și critică, a unui complex de inferioritate. Sincronizarea cu momentul cultural/ideologic al unei entități modelatoare nu presupune preluarea *tale-quale* a ideologiei dominante, a ideilor acceptate de o majoritate. Ca și în cazul tradiției, nici prezentul nu este omogen. Relația Lovinescu — Tarde este un bun exemplu pentru a dovedi influența modelatoare a unor idei marginale, necanonice, disidente în raport cu „dominantele” unei epoci istorice. Când mișcarea sociologică din Franța începutului de secol XX părea indubitabil controlată de Durkheim și durkheimieni, E. Lovinescu se arată atras de o tendință concurentă, marginală, față de care manifestă o certă atitudine empatică. Se va afla poate cândva, cum a fost (dacă a fost) consemnată convergența seriilor cărora le aparțin cei doi gânditori.

Despre impactul ideilor tardiene în România am arătat deja că nu este neglijabil, deși nu este vorba de o influență majoră. Hazardul intervine, de vreme ce,

până la 1921, din *Les lois de l'imitation* (1890) fuseseră vândute 4600 exemplare, iar *La logique sociale* (1895) fusese tipărită în 2500 de exemplare. De altfel, și destinul public al științei care se va numi „psihologie socială” pare să fie influențat de întâmplare. Din lipsă de bani, editorul Felix Alcan propune editarea pe spesele autorului a cărții lui Gabriel Tarde, care ar fi avut în titlu expresia „psihologia socială”, sau defalcarea ei în două volume. (Inițial de 800 de pagini, prețul de 15 franci al unui singur tom ar fi fost prohibitiv). Apărută în două volume, cu titluri diferite, formula „psihologie socială” dispăre din titlu și împreună cu ea o prioritate de tip „protocronist”. Această prioritate o vor tezauriza alți savanți. În Statele Unite, William McDougall¹ publică în 1908 *O introducere în psihologia socială*, prin care devine unul din fondatorii psihologiei sociale. Se vede că și în cadrele altor culturi posibilitatea ca și realitatea anticipării, în sens protocronic, sunt mai degrabă dovezi ale carenței organizării instituționale a validării și difuzării ideilor novatoare. Ideile protocrone sunt idei care nu au fost difuzate, care au fost înăbușite de mediul informațional ostil : în loc să se bucure de un sprijin instituțional, teoretic posibil și necesar, ele sunt ignorate, negate, boicotate. Cazul lui Odobleja ca și al oricărui inventator masochist, care vrea să învingă inerția mecanismelor de validare socială, succesuală, vor oferi în viitor teme de cercetare istoricilor presei și tuturor amployaților acestei (fără ironie!) nobile idei protocroniste, care ar trebui nu doar să se întoarne spre trecutul unde caută sămburi de anticipație, ci să nu ignore inovația care se învechește moral în prezentul nostru, fără să fie luată în seamă.

„Evoluția unei literaturi – va observa pertinent Eugen Lovinescu – e mijlocită, de pildă, de starea culturală a unei epoci date, de starea ei de prosperitate economică, de starea ei de neatârnamare sau asuprire în care se află” (în *Scrieri*, I, p.484), ca și de ostilitatea sau permeabilitatea informațională. Epocile culturale cu dominantă autarhică, ce maschează adesea reorientări polarizante ca și fenomene de aculturație univocă nu sunt favorabile inovației (dotată cu mărcile infamante ale modernismului, avangardismului, cosmopolitismului și intelectualismului, etichete cu care operează dezinvolt semidoctii și incultii, înfricoșați de confruntarea culturală), dar nici tradiției organice – respinsă sub pretextul că ar fi reacționară, spiritualistă, etnicistă etc.

Căci tradiționalismul nu este decât un caz particular al imitației tardiene, „imitația trecutului cristalizat în deprinderi” sau imaginarea unui trecut demn de imitat. Este și pricina pentru care atât E. Lovinescu, cât și George Călinescu sau Vladimir Streinu au fost ținta atâtor atacuri în acei ani.

Deși și-a construit o imagine de sine olimpică, a contemplării și detașării pe care a dorit să o impună

contemporanilor și urmașilor, și căreia, într-un fel, i s-a conformat până la urmă E. Lovinescu a fost o personalitate contradictorie care s-a autoanalizat, auto-criticat cu finețe și cruzime, dar s-a și autojustificat cu consecvență. Formula succesului, de pildă, l-a preocupat și a observat-o exprimată de fizionomia câtorva dintre intelectualii portretizați în *Memorii* (Pârvan „purta totuși pe față semnul neîndoios al biruitorilor, ambiție și credința în propriul său merit și destin”). Că E. Lovinescu a năzuit să fie considerat – cum scrisese – un „om lipsit de dorința de a poza sau parveni, desfăcut de prejudecăți academice, de un diletantism care, prin faptul independenței morale și materiale, își putea permite o libertate de vorbă fără altă frână decât cea a bunului-simț” nu este descoperirea noastră, obligați să cercetăm doar texte, ci observația multora dintre cei ce l-au cunoscut. Succesul îi era, firește, necesar pentru contracararea unui scepticism și relativism înrădăcinate. Iată ce scrie despre sine *Anonymus Notarius*, alias E. Lovinescu. „De la război, situația s-a schimbat cu totul : critica lui [...] s-a maturizat, s-a organizat într-un sistem ideologic, stilul a căpătat fermitate și *convingere* (s.n. D.C.), luând un *ton autoritar* (s.n. D.C.), prezența unei reviste sporadice și a unui cenaclu literar în plină activitate și astăzi i-au mărit și ele *raza de influență* (s.n. D.C.) ; a fost un critic *citit și urmat* (s.n. D.C.) ; pentru a da un singur *amănunt statistic* (s.n. D.C.) revelatoriu vom aminti că, deși fără caracter didactic (...) *Criticile* lui s-au desfășurat în peste o sută de mii de exemplare, adică în mai mult decât volumele tuturor criticilor la un loc de la început până azi (1942)”. De unde luase baza comparației, nu știm. Că a fost urmat, vom admite cercetând opera criticilor următoarei generații post-maioresciene, pentru care disocierile lui polemice au rămas valabile. Că nu a fost decât în parte înțeles o dovedește lipsa unor preocupări de filosofia istoriei și sociologia culturii la cei ce îl urmează. Sub masca de imperturbabilă seninătate se ferea de lume un ins obsedat de ea, o personalitate cu opțiuni politice ferme punând în mișcare un sistem de alarmă împotriva ortodoxismului și celorlalte „autohtonisme”, mai puțin instrumente de studiere a istoriei, cât instrumente de manipulare a conștiințelor, ironizându-i pe aceia care „sub cuvânt că în mahalaua lor nu s-au auzit descărcături de armă” refuză realitatea și necesitatea angajării polemice.

Spre deosebire de Gabriel Tarde, a cărui operă a fost aproape uitată în ultimul secol, chiar în Franța, Lovinescu s-a menținut în actualitatea românească nu doar prin litera textului, cât prin spiritul său care a rodit în conștiințele celor cu care intrase în contact. Cenaclul *Sburătorul* a fost cel mai eficient mijloc de difuzare a ideilor sale.

Cenaclul era – să zicem – o membrană celulară permeabilă prin intermediul căreia metabolismul

ideologic se desfășura normal. Eugen Lovinescu n-a fost un izolat. Când a înțeles că strategia socială necesară în mediul universitar nu este compatibilă cu structura sa, criticul și-a construit un mediu propriu, un grup de cititori, o clientelă formată din profesioniști ai scrisului, cărora le-a întreținut vie încrederea în ei înșiși și care, la rândul lor, formau mediul de refracție și de apărare necesar supraviețuirii sale critice. Acțiunea convergentă dublă a acestui public, pe rând producător și consumator de literatură a protejat osificarea scheletului literaturii române moderne, maturizarea ei.

„Formulele de pe hârtie nu devin realități decât din clipa în care, scoborându-se printre oameni, produc curente de opinie și se realizează în fapte concrete” – va scrie E. Lovinescu. El a fost creatorul unui curent de opinie a cărui influență a stimulat decizii de politică culturală esențiale, asigurând stabilitatea criteriilor și metodelor după care România putea fi menținută în Europa.

Atras de individualismul lui Tarde, disprețuind spiritul gregar, dar fiind totuși stimulatorul unui curent de opinie de certă amplitudine, Eugen Lovinescu a depășit o barieră psihologică în momentul în care a renunțat la relativismul și impresionismul *Pașilor pe nisip*. Atunci s-a născut un important ideolog al culturii românești, al cărui discret dogmatism inevitabil a asigurat cristalizarea unor formule opționale și succesul lor.

Nu e vorba de un fenomen de pseudo-conștiință, câtă vreme Eugen Lovinescu e conștient de forța pe care o reprezintă. „Sentimentul exercitării unei profesii, cu tot ce conține ea ca obligație morală” este trăit cu intensitate și demnitate. „Individualiști prin însuși talentul și profesia noastră, avem încă miragiul ierarhiilor sociale, ignorându-ne forța interioară, ne închinăm înaintea puterii exterioare și, suferind ascendentul prejudecăților, ne lășăm dominați de contingente (...). Trebuie să fim conștienți de faptul că suntem o forță uriașă, pentru că din materialul fragil al cuvintelor putem clădi construcții arhitectonice ce vor încremeni mii de ani în amintirea oamenilor și nu se vor împrăștia decât odată cu specia”, scria el în 1942, într-o epocă de totalitarism.

Dintre scriitorii români născuți în acel an 1881, Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, N.D. Cocea, Octavian Goga, Ion Minulescu, Ștefan Petică, George Bacovia, E. Lovinescu este singurul care a răzbit nu doar în actualitatea atemporală a poeziei, ci și în aceea tensionată a ideologiei. Nu scriem asta ca un argument pentru gloria lui E. Lovinescu, ci doar pentru a atrage atenția că epoca lui a lăsat României moștenire câteva probleme nerezolvate. Răspunsurile sau întrebările conținute în opera sociologică lovinesciană își păstrează conductibilitatea spirituală, iar viitorul apropiat s-ar putea defini, printre altele, și prin modul în care vor fi

citite, în spirit critic, cu discernământul necesar unei astfel de operații în decantoare unde reziduurile se elimină prin acțiunea gravitației.

Vom continua să cercetăm atmosfera ideologică a literaturii contemporane. Am menționat deja supraviețuirea și recondiționarea unor sisteme de gândire, mai puțin articulate ideologic, care reiau ideile, atitudinile utopiste, limbajul, idiosincraziile tradiționalismului, cu obligatorii estompări. Tot astfel, modernitatea, sincronizarea, europenizarea își află susținătorii, continuatorii. A nu observa contradicțiile, polemicile pe care le induc aceste polarizări, cu remanența lor, chiar dacă adesea contradicțiile sunt escamotate, iar polemicile se opresc în pragul declarațiilor de principii, mi se pare puțin recomandabil, riscul fiind păstrarea unei imagini idilice despre o epocă tensionată.

În acest context, conflictul, specific perioadei anilor '80, între sincroniști și protocroniști este expresia unor dogmatisme simetrice. Conflictul a fost manipulat de Securitate, la îndemnul unor ideologi național-comuniști de partid, producând o scindare a intelectualității în grupuri adverse, conflictul prelungindu-se și după 1989, între grupurile subvenționate de diverse fundații străine, de tip GDS, și naționaliștii din periferia unor partide politice. Un exemplu de respingere spasmodică a unei acțiuni salubre, cenzurată încă înainte de 1989, este receptarea lucrărilor înainte-mergătoare ale lui Mihai Ungheanu, (de pildă *Holocaustul culturii române*) care vor face drum cercetărilor realizate de Ana Selejan, printre altele, concepute și ele probabil anterior.

Axul culturii române se află sau ar trebui să se afle la contactul și la verticala celor două ideologii culturale și programe sociale. Sinteza lor putea oferi soluții eventuale nu doar pentru România.

Metodica radicalizării

Eugen Negrici este autorul unor cărți novatoare și foarte specializate : *Antim. Logos și personalitate* (1971), *Narațiunea în cronicile lui Grigore Ureche și Miron Costin* (1972), *Expresivitatea involuntară* (1977) și *Figura spiritului creator* (1978), dar și al unei sinteze în două volume, *Literatura română sub comunism*² și al unui eseu de psiho-sociologia literaturii, *Iluziile literaturii române*³.

Ultimele patru sunt segmentele unui demers unitar și fac parte din eseurile critice cele mai incitante ale ultimelor decenii prin propunerea de radicalizare metodică și metodologică pe care o conțin, implicit prin caracterul lor polemic.

Premisele teoretice se structurează într-un program critic coerent, susținut prin aplicații convingătoare. Eugen Negrici își califică textele drept exerciții de percepție artistică « declarat subiectivă », aceasta fiind calea negării « inerțiilor de lectură », a

« achiziției pasive de standarde de înțelegere și judecată cu grija de a nu cadea în arbitrar ». Criticul ne previne împotriva iluziei « desavârșitei obiectivități », a « ispitei univocității », socotind că critica are nevoie să renunțe la condiționarea pe care o implică depistarea « intenționalității operei », ce trebuie văzută mai degrabă ca « un câmp de posibilități » [109].

De altfel, obsesia « intenționalității » este la noi pricina « conflictului » latent, tradițional, ni se pare, dintre artist și critic, în care primul (cu cât este mental mai inert) se prevalează de această intenționalitate inverificabilă pentru a-i imputa criticului lipsa de receptivitate sau distorsiuni aparente ale interpretării. Depășirea acestei contradicții este însă improbabilă, câtă vreme statutul criticului este considerat a fi exclusiv acela al unui autor de discursuri encomiastice, al unui mijlocitor, vulgarizator sau comis-voiajor, agent al succesului literar și / sau social al scriitorului ficționar.

Eugen Negrici propune mai degrabă o receptare văzută ca cercetare a structurii unui « raport de consum », iar metoda analitică operațională ar fi o « integrare contrastant-semnificativă a textului în cât mai multe contexte », interpretarea devenind « imaginație semantică în act », prin construirea unui « mecanism de manipulare a contextelor », pentru provocarea unei « tensiuni semnificative ». Critica presupune astfel contrazicerea « sistemelor de așteptări » sau organizarea acestor sisteme, prin « simpla formulare de supoziții », o « atribuire de intenții » condiționată de amplificarea « solidarității emotive cu textul » (o lectură empatică combinată cu aplicarea unor procedee euristice, am zice). Sistemele de așteptări sunt determinate istoric și pot fi formate din « obișnuințe retorice » (convenții semantice de proporție, raporturi de instituire prin referire la real sau la verosimil, mode, referințe lingvistice), din « obișnuințe ideologice » (universul științei, cel al culturii destinatarului, dar și al grupului căruia acesta îi aparține) etc. Ar fi vorba de o « reeducare a sensibilității critice » marcată și de « inerția psihologică » care trebuie contrazisă ca și așa-zisul gust, mai degrabă un fond de « experiență subiectivă a interpretului », modelat de temperament, de contactul cu limba, ca și de lecturile sale. Există posibilitatea unei recuperări intermitente care afirmă un « sincronism al textelor » (s.n. D.C.), indiferent de timpul când apar ».

În consecință : « Aparținând unui raport, valoarea există doar potențial în text, încât prezumția așa-ziselor [110] valori eterne (s.n. D.C.) se cere abandonată tocmai pentru a întreține mereu vie ideea de valoare și implicit ideea de tradiție (s.a.) » Atitudinea este anticlasicistă (vezi și : « totul semnifică, chiar și deficiențele », ca și contestarea prejudecății verdictului definitiv).

Coordonatele sistemului critic al lui Eugen Negrici nu sunt în întregime necunoscute (noi înșine am notat sau aplicat câteva sugestii asemănătoare în *Citind sau trăind literatura*, 1976), ele beneficiază chiar de preformulări ilustre, dar importantă este enunțarea lor coerentă, aplicarea sistematică, stilistic eficientă și efectele pozitive pe care le au asupra interpretării unui material de o mare diversitate, de la textele vechi, « subestimate ca literatură » sau « ieșite din zona esteticului », până la produsele unor scriitori contemporani.

Întreaga sa acțiune are la bază, « ca sens și argument de stabilitate, o morală a recuperării (s.a.) », în virtutea căreia procedează la o « înmulțire » a patrimoniului artistic prin cât mai multe « efecte expresive ».

Dacă primul tom conținea operații de « conversiuni expresive », *Figura spiritului creator* ne propune o tipologie a « tranzațiilor mentale » operate de creator în procesul producerii obiectului artistic când acesta este acționat de obiect și de conștiința destinului acestuia. Eugen Negrici pornește de la premisa că, în fiecare moment al « muncii interne » care dă curs voinței de expresie acționează câțiva factori exteriori preschimbați în funcții de *supraveghere* (s.a.) a redactării în presentiment al reacțiilor exterioare, în senzația particulară a judecății altora ». « E ceea ce, cu alt termen, s-a numit autocenzură, funcție psihică esențială în modelarea creației alături de toate canoanele, convențiile, tradițiile și tabuurile istorice de natura literară sau socială. Obiectivarea într-o operă, acțiunea adică, implica o alienare în universul lucrurilor și al raporturilor sociale. »

Dar : « Factorii ce paralizează mereu ceva din imaginația verbală și au, cel mai adesea, un caracter limitativ, un rol constrângător, negator, asupra libertății individuale a producătorului, factorii ce par să tulbure viața literaturii în chiar principiul ei genetic, tocmai ei, în chip paradoxal, sunt aceia care, transformați în muncă reflexivă și exigență artistică, impulsionează mersul gândirii producătoare ». Un elogiu al funcțiilor de *supraveghere* îl făcuse J.L. Borges, cu ani în urmă, într-o formulare radicală și paradoxală despre utilitatea cenzurii, care ar împiedica transformarea literaturii în discurs politic explicit și deturnarea acesteia de la propria-i funcționalitate. [CULCER. SERII. 1981 :111]

Pentru scriitor — afirmă Eugen Negrici — « alienarea » (norocoasă) este o condiție obiectivă, acceptată ca existență în cadrul unei rețele de « raporturi permanente, mereu puse în discuție, supuse verificării, denunțate sau nu ca posibilități paralizante, demistificate prin conștientizare sau acționate, niciodată rezolvate definitiv ».

Gândind în termenii istoricității, căutând să revizuiască valorile (în termeni lovinescieni), lui Eugen

Negrici nu-i scapă faptul că și persoana interpretului este « marcată de istorie ». De aici ar deriva o concluzie pe care criticul nu o trage : interpretul, supus și el « alienării (norocoase) », ar trebui să integreze în textul său sugestiile proprii lecturi ce vor servi drept coeficienți de corecție pentru viitorii săi cititori-interpreți, așa cum procedează și scriitorul dacă dorește să reducă jocul dintre intenționalitate și receptare.

Simpla enumerare a pretextelor folosite cu abilitate și inventivitate de către E. Negrici în demonstrația strălucită din *Figura spiritului creator* ne îngăduie să convingem la rândul nostru de imensele posibilități ale metodei : în ciclul *Climatul cutezanței*, *Euforia noviciatului* se ocupă de *Didahiile* lui Antim Ivireanul văzute, printre altele, paradoxal, ca un « refuz al literaturii de circumstanță » (s-ar putea, eventual, demonstra că textele acestea sunt primele noastre eseuri pe teme de morală) ; în *Elanul îngenuu* se afirmă că « poeziile scrise sau refăcute de [I. Heliade-Rădulescu] în limba italo-română [...] » reprezintă, ca experiment, « un semn de bărbăție, prin recea indiferență cu care siluește limba » și nicidecum niște texte ridicele ; în *Nepăsarea suverană* se descrie procesul prin care Nichita Stănescu, ca « metodician al delirului », a construit un « univers liric integrator », bazat pe « posibilitatea cuvintelor de a naște sensul, de a-l naște involuntar », reușind să facă abstracție de ideea alienantă de interlocutor [112] și adâncindu-și progresiv libertatea spirituală.

Al doilea ciclu al cărții, intitulat *Sub acțiunea forțelor inhibitive*, conține (*Precedența și consecințele ei*) comentarii la *Țiganiada* lui Ioan Budai-Deleanu ale cărei note de subsol (ca parte din text) adăpostesc « ființa sceptică, roasă de îndoieli, care locuiește în orice mare creator și care la el își hrănește neliniștea din comparație cu literatura prestigioasă a lumii », alături de un public (fictiv) creat din resimțita necesitate a unui interlocutor (imaginar) ce poate fi stăpânit ; în *Refuzul rostirii stereotipe* urmărește efectele unui simț critic paroxistic, a scrupulului hipertrofiat și a spaimei de frazeologie asupra textelor și creativității urmuziene ; în *Expansiunea clișeului* contrazice interpretarea comodă a *Tetralogiei* lui Mircea Horia Simionescu, sugerând că prozatorul trăiește « sub teroarea unei ascendențe » a « acțiunii prohibitive a memoriei culturale » pe care încearcă să o refuze prin fantezie, convertind deziluzia în iluzie, scepticismul în bovarism demiurgic ; în *Sub presiunea delimitărilor* este analizat unul din cazurile cele mai semnificative de succes public, receptarea poeziei lui Marin Sorescu și dramatica zbatere trăită cu luciditate de producătorul ei (« prins în mecanismul fatal al cererii și ofertei ») caracterizat printr-o « sensibilitate extraordinară față de reacția destinatarului » până la gestul de extremă radicalitate a depoetizării din *La liliesi*. Cu acest prilej se vorbește și de o alienare

« proprie oricăror sisteme formale », care « se întoarce asupra creatorului ».

Dar textul care mi-a îngăduit la rândul-mi o lectură empatică este cel intitulat *Triumful înstrăinării*, unde se analizează cronica oficială a lui Radu Greceanu, dedicată domniei lui Constantin Brâncoveanu. Ca document al stăpânirii, a suferit rigorile tipice, cenzura domnului ori a stolnicului, intervenția în text, calcularea minuțioasă a afirmațiilor, « reprimarea oricăror tentații de substituție a interpretării sugerate printr-una personală ». Textul este « un instrument ideologic de propaganda externă », un « buletin de știri din care sunt absente ficțiunea » și « puterea de deformare specifică muntenilor », în schimb se eliberează, prin compensație, « resorturile descriptivității ». « Nicăieri — scrie Eugen Negrici — oamenii cu actele lor nu sunt priviți mai de aproape și nu devin, în consecință, mai vulnerabili decât în această scriere în care, poate prima dată în literatura noastră și independent de voința autorului, ideea de erou este obnubilată ». Existând două versiuni, varianta refăcută dezvăluie « tactica [...] de a se eluda scrutarea răului dinlăuntru », cronica devenind mai interesantă prin tăceri sau echivoc decât prin informațiile conținute. În acest Radu Greceanu, « aproape ignorat de istorie, absent din documente », eseistul recunoaște « condiția intelectualului din epocile de opresiune, neîntrecut în a-și amăși conștiința, în a spune, frumos, lucruri inofensive, în a se instala alături de drame, în a ocoli, mereu, complicațiile » [s.n. – D.C.]. O excelentă descriere a motivațiilor și a rezultatelor autocenzurii. [CULCER. SERII. 1981 :113]

Capacitatea eseistului de a-și folosi cu inteligență și eleganță condeiul pentru a parcurge, interpretând cu o strictă aplicație, textele a căror lectură subiectivă este făcută credibilă, ne încredințează că autorul și-a onorat premisele teoretice. Insistența noastră reconstitutivă derivă și din plăcerea de a urmări încă o dată *frumusețea deloc gratuită a textului*, care a acumulat o mare forță simbolică, pus în mișcare de o minte pătrunzătoare.

Atacarea tegumentelor îngroșate ale obișnuințelor ar putea să ducă, de pildă, la alertarea criticii care, dacă se numește literară, socotește că poate ignora o mulțime de texte « para-estetice » a căror semnificație este însă importantă pentru o cultură, înrâurindu-i prefacerile cu mai « mare probabilitate decât atâtea texte similare literare « atestate » : astfel, din câmpul ei vizual lipsesc, sau sunt cuprinse doar pentru valoarea de informație volume actuale de filosofie, istorie, sociologie, publicistică sau etică (aflate între granițele mobile ale eseului) sau alte texte (discursuri, reportaje, note polemice etc.) din care se pot extrage concluzii tot atât de interesante ca și din lectura *Didahiilor*. Va trebui oare să le lăsăm doar în seama interpreților secolelor următoare ce vor vrea să le depisteze « expresivitatea involuntară »? Toată literatura deceniului șase ne stă deja la dispoziție

printr-o simplă « manipulare de contexte ».

În sinteza despre literatura română sub comunism însă, Negrici suprapune și amalgamează excesiv realitatea socială și ideologia. Ca și cum toate construcțiile teoretice comuniste nu ar avea niciun raport cu realitatea, fiind în principiu false prin soluția lor și false prin analize, diagnostice sociale. Ceea ce nu este și nu poate fi adevărat. Mișcările politice au adesea analize corecte care se sublimază în ideologii înaintea de a trece în programe și acțiuni. În numele autonomiei relative, dar reale a esteticului este necesară păstrarea distanței dintre literatură și ideologie. Cultura, în care literatura și ideologia se întâlnesc, este un continuum, există în cadrul civilizației. Dacă ieșim din cadrul culturii române, putem vedea că separația dintre literatură și ideologie nu este nicăieri netă. Culturile rusă și americană sunt analizabile ca excelente exemple de continuă interacțiune. Nu e vorba doar de produsele literare impregnate de ideologiile socializante evidente, gen Jack London, Upton Sinclair, O'Neill, Whitman, ci și de acelea care recurg la ideologia americanismului integraționist, de toată filmografia westernului, sau, recent, de noua ideologie a minorităților democratice, ideologie derivată din comunitarismele separatiste și violente cele mai active, black, gay, lesby etc.

Marea dificultate a integrării ideologiei comuniste în literatura română nu vine din rezistența naturală la efectul sterilizant al demersului ideologic, ci în primul rând din lipsa de talent a celor care au fost propulsați de și ca activiști de partid în primele « batalioane de asalt » ale culturii de partid. Îndată ce exista talentul, oportunismul, arivismul, acesta producea literatură de sens și valoare superioare, prin adecvarea estetică și prin pactul de colaborare, cum a fost cazul cu Petru Dumitriu. Rezilierea « contractului social » informal a fost dramatică pentru ambele părți, de unde răzbunarea beneficiarului ideologic, Partidul, care a pierdut, în termenii lui Petru Dumitriu, « o slugă loială », și nevroticele probleme de conștiință ale autorului, înainte de expatrierea sa dramatică, descrise în declarația fostei sale soții⁴, scriitoarea H.Y. Stahl.

Din această cauză, de pildă, poezia religioasă ortodoxă, din închisori și din afara lor, pare sau poate chiar este superior realizată artistic celei scrise de servanții ideologici ai Partidului, fiindcă Vasile Voiculescu, Nichifor Crainic, Radu Gyr aveau mai multă știință și cultură literară, dar mai ales mai mult talent decât Dan Deșliu, Eugen Jebeleanu, Nina Cassian, Marcel Breslașu, Nicolae Tăutu, Maria Banuș, Veronica Porumbacu, toți fiind oportuniști preselectați, după 1945, pe baza factorilor de solidaritate politică și etnică — evrei comuniști sau căsătoriți cu evreice (comuniste sau nu), colaboraționiști verificați ca oportuniști (Zaharia Stancu), cu care agenții kominterniști semnaseră, contra cost, contracte de propagandă.

Protejarea proletarilor asexuați

Stelian Tănase a publicat, cu titlul *Avangarda românească în Arhivele Siguranței*⁵, o culegere de documente revelatoare privitoare la grupările culturale din România anilor treizeci, zise « de avangardă ». Nu putem face abstracție de caracterul impropriu al titlului, căci nu e vorba de nicio avangardă — eventual doar în sensul lozincii adaptate « Avangarda noastră e — P.C.R.!» — iar epitetul « românească » nu i se potrivește, întrucât nu reflectă vreo legătură cu tradițiile locale, în organicitatea lor presupusă sau reală. Este vorba de o literatură de imitație, care poate fi raportată la produsele unor mișcări de cultură apatridă, apărute în cercuri evreiești din Europa occidentală, înainte sau în timpul Primului Război Mondial, fără niciun interes literar, fiindcă, cu foarte rare excepții, nu au produs tradiție. Singurul avangardist localizabil a fost Urmuz, autor aproape neverosimil de original.

Interesul Siguranței față de activitatea persoanelor pomenite în documente — comuniști sau simpatizanți —, Geo Bogza, Victor Brauner, Scarlat Calimachi, Ion Călugăru, Gheorghe Dinu, Eugen Ionescu, Gherasim Luca, M.H. Maxy, Gellu Naum, Sașa Pană, Jules Perahim este strict determinat de caracterul său ilegal și provocator, pornografic. Nu pornografia sau pur și simplu erotismul exacerbât al unor texte poate fi pus în discuție aici, la atâtea decenii de la consumarea acestei experiențe sterile, fără efect literar, ci vulgaritatea inutilă, stearpă, fără altă finalitate decât una de nivelul inscripțiilor din closetele publice frecventate de homosexuali și de obsedați erotomani. E distanța dintre *Flori de mucigai* și *Poemul pulii* sau *Poemul invectivă*.

« Dacă vă-ntrebați ce era în capul acestor tineri, proaspăt ieșiți din adolescență, când recurgeau la astfel de gesturi performative, — peste ani Aurel Baranga încropește o bibliografie de cultură generală a acelor vremuri — : în afară de autorii avangardei române, citeau pe Eminescu, Caragiale, Urmuz, Karl Marx, Bakunin, Dante, Cervantes și Rabelais, Shakespeare, Dostoievski, Gogol, Gide, Rimbaud, Lautréamont, Char, Éluard, Crevel, Peret, Breton, se uitau la filmele *Malombra* (1917) al lui Carmine Gallone și la „« Cântecul vieții », un film ceh”, ascultau Stravinski, Berlioz, Kurt Weill și Duke Ellington. „Nu știam mare lucru despre lume și viață — își amintește Aurel Baranga în 1977 — dar de un lucru sunt sigur : că eram tânăr, exasperat și ars de furie, că uram cu toată puterea ființei mele statul burghez, morala burgheză, familia burgheză, iubirea burgheză, și că furia mea nu era simulată.” »

Pseudo-revoltatul fiu de burghez nu a urmat linia unei cariere de revoltat. Cariera de scriitor a lui Aurel Baranga nu are niciun raport cu începuturile.

Ea va fi definită de minciuna organizată, comandată din *Ninge peste Ucraina*, Editura Veritas (ce ironie!) și va produce ulterior piese de teatru fals eroice, *Pentru fericirea poporului, Iarba rea*, în colaborare cu N. Moraru, fals critice, în interiorul minusculului perimetru de libertate, acordat de Agitpropul condus de Leonte Răutu, satirei realist-socialiste : *Mielul turbat*.

« Așa se face — va scrie Igor Mocanu — că în interiorul revistei [mai sus citate] avem primul exemplu de *body art & performance*, iar fotografia intitulată „Redactorii-șefi ai revistei « PULA » la lucru” și înfățișând două nuduri masculine, se transformă într-un suport de arhivare a acestui *performance* corporal și antiburghez. Dan Gulea, în volumul *Domni, tovarăși, camarazi. O evoluție a avangardei române* (2007) merge chiar mai departe și afirmă că acesta ar fi punctul de început al unei revoluții sexuale nedusă până la capăt. Cert este că istoria *performance-ului* românesc așteaptă încă să fie scrisă ori măcar revizuită. »⁶

Toate astea sunt elucubrații gongorice nedemonstrate și nedemonstrabile, simple afirmații de simpatizanți. Care revoluție sexuală, unde? Singurul lucru precis, fără nimic revoluționar, este pederastia discretă a lui Geo Bogza, tolerată de regimul comunist, nesemnificativă literar. Geo Bogza nu a fost Jean Genet. Deși, în aparență este vorba de cauze asemănătoare producând efecte similare, cele două note lectură din dosarele DGPT, datate 1968, nu reprezintă aceeași grijă pentru sensibilitatea fragilă a proletarilor asexuați a căror moralitate trebuia protejată de influențe nocive, de pornografie și vulgaritate, de perversiuni (pe atunci consumul de droguri era o practică rară care se manifestase sub forma morfinomaniei la medici, homosexualitatea era încă o perversiune și recrutarea de tineri de către pederastați, în afara cercului obișnuit, era pedepsită penal).

Reproducem integral, ca de obicei, documentele.

DOCUMENT „ANTOLOGIA LITERATURII ROMÂNE DE AVANGARDĂ

”Fondul : COMITETUL PENTRU PRESĂ ȘI TIPĂRITURI. Dosarul nr. 10 / 1968⁷

« N O T Ă

„ANTOLOGIA LITERATURII ROMÂNE DE AVANGARDĂ”

Sașa Pană, Editura pentru Literatură

Lucrarea de față reprezintă o antologie îngrijită de Sașa Pană, cuprinzând texte din opera reprezentanților curentului de avangardă din literatura română : Geo Bogza, Ilarie Voronca, Jaques Costin, Mihail Cosma, Gheorghe Dinu, Sașa Pană, Brunea Fox, Constantin Nisipeanu, Perahim etc. Au fost incluse și creații ale unor scriitori care au publicat în revistele

de avangardă, fără a fi reprezentanți ai acestei mișcări, prin întreaga lor activitate : Tudor Arghezi, Ion Barbu, George Magheru, Ion Vitner, Virgil Carianopol, Scarlat Calimachi, Dan Botta, Ion Negoitescu, sculptorița Milița Pătrașcu și alții. O parte din aceștia sunt prezenți și azi în coloanele presei, ca de exemplu : Virgil Carianopol, Ion Negoitescu, Constantin Nisipeanu, Milița Pătrașcu și alții.

Sumarul antologiei cuprinde o serie de scriitori și pictori ilustratori care nu mai trăiesc în țară. De exemplu pictorul Victor Brauner, mort de curând în Franța, Jaques Costin plecat recent din țară, V. Dobrian stabilit în străinătate, B. Fundoianu mort în străinătate, Virgil Gheorghiu scriitor, preotul bisericii ortodoxe române din Paris⁸, Marcel Iancu stabilit în Israel, Gherasim Luca plecat după război în Franța, Constantin Tonegaru stabilit în străinătate, Tristan Tzara mort în Franța, Ilarie Voronca de asemenea, Al. Zisu mort în Israel.

În multe din textele selectate se întâlnesc pasaje sau expresii vulgare, obscene, naturaliste. De exemplu : „Poem ultragiant” de Geo Bogza : „Într-una din nopțile mele am făcut dragoste cu o servitoare /...Era o servitoare scurtă, bondoacă aproape / Și mirosea foarte rău a sudoare /... Servitoare pe care de atunci nu te-am mai văzut niciodată / Servitoare, pe pulpe cu două dungi roșii de la jartiere / Servitoare cu pântecul mirosind a ceapă și a pătrunjel / Scriu despre tine poemul acesta / Pentru a face să turbeze fetele burgheze... / Fiindcă deși m-am culcat cu ele de nenumărate ori / Nu vreau să le cânt / Și mă urinez în cutiile lor de pudră / În lenjeria lor, în pianul lor... /”.

„Oglinda dindărătul frunții” de Sașa Pană : „Visul e un spasm care te întregește, care te verifică... Un falus e o lumânare, iar sexul iubitei e o miriște peste care te trănțești să-ți scarpini – ca un animal – pânțele. În loc să o îmbrățișezi, o urmărești în goană, gâfâi și urci serpentina unei scări fără început...”.

„Pensiunea D-nei Pipersberg” de H. Bonciu : „« Albertino, stai așa! » îi porunci. Ea duse mâna înapoi și se descoperi. Linia hotarului nu se vedea pe dealul neted de carne albă, ci doar o umbră slabă, mai mult bănuită, în unghiul șomoigului de păr încurcat, cu fire crețe, cafenii, galbene și blonde. Proptită în coate, cu fruntea în pervaz, Albertina mi se înghesui, adâncindu-și astfel albia goală a șalelor, peste care căzui, mai apoi, amorțit.”

„Pâlnia și Stamate” de Urmuz : „După această trecere de timp, reluându-și ocupațiunile cotidiene și pozițiunea verticală, Stamate se simți cu totul renăscut. Niciodată nu cunoscuse el până atunci divinii fiori ai dragostei... Pentru Stamate, pâlnia deveni de atunci un simbol. Era singura ființă de sex femeiesc cu un tub de comunicație ce i-ar fi permis să satisfacă și cerințele dragostei și interese superioare ale științei. Uitându-și cu totul sacrele îndatoriri de tată și de soț, Stamate

începu să-și taie în fiecare noapte, cu foarfecele, legăturile ce-l țineau atașat de țărșu și, spre a putea da frâu liber dragostei sale nețărșurite, începu să treacă din ce în ce mai des prin interiorul pâlniei...”.

„Poem cu Robinson Crusoe” de Paul Păun : „...că îmi aduc aminte de un băiat care descărca lemne dintr-o căruță / eu mergeam pe stradă cu costumul meu de robinson crusoe / și cum descărca lemne / am văzut prin pantalonii lui descuși / o piele atârnată roșie și umedă în pantaloni / care se lovea de pulpele lui prăfuite / când arunca lemne peste căruță... / dar mi-am adus aminte și de șase haimanale... / ce întinsă le e pielea pe pulpele lor frumos răsucite / ce albi le sunt dinții / ce udă le e limba când se zbate între mustăți ca un pește / ce caldă e sub brațele și sub picioarele lor / și dacă vreți / să vă închideți fălcile sub brațele și sub picioarele lor / o să puteți / lor o să le placă // și o să puteți, pe lângă buzele lor / să vă plimbați mustățile voastre cu miros de tutun și de ploaie / să le molfăiți toate încheieturile... n-au să țipe oițele / și când au să plece acasă pe jos fără chiloți / și noi o să rămânem cu fața pe trotuar...”.

„Întâmplări din irealitatea imediată” – M. Blecher : „Umbla zdrențuită pe străzi, roasă de jeg, știrbă, cu părul roșu vâlvoi, ținând în brațe cu o tandrețe maternă o lădiță veche plină cu coji de pâine și cu diferite obiecte culese prin gunoaie. Își arăta sexul trecătorilor cu un gest ce dacă ar fi fost întrebuințat în alt scop ar fi fost numit « plin de eleganță și de stil »... Îmi rămâne în viață, o dorință unică și supremă : să asist la incendiul unui panopticum : să văd topirea lentă și scabroasă a corpurilor de ceară, să privesc înmărmurit cum picioarele galbene ale miresei din cutia de sticlă se încolăcesc în aer și prind între pulpe o flăcără adevărată care să-i ardă sexul”.

„Salvador Dali” de Ion Vitner : „În dimineața în care mi-ai dat voie să mă uit prin oceanul miraculos al pulpelor tale, orizontul era o perdea imensă, cu umbre numai în partea de jos și puțină lumină peste tot... O fetiță ducea luna într-un obiect a cărui proveniență și înfățișare nu mi-am putut-o preciza niciodată, iar umbra ei, părea, printr-un efect de umbre și lumini, fecundată de corpul unui bătrân care, îngenunchiat lângă crucifixul sexelor, se jura că tentativa de viol de care era acuzat este cu totul neîntemeiată” »

(Documentul, din arhiva DGPT, privitor la antologia lui Sașa Pană se termină aici.)

Ovidiu Morar, un autor specializat în valorificarea « avangardei » interbelice din România, fie sub forma unei sinteze, fie sub forma de studii orientate, formulează oarecăr grăbit unele ipoteze pentru a explica situația descrisă : « În perioada comunistă, problema evreiască a devenit un subiect tabu, astfel încât dacă în istoriografia oficială nu s-a

pomenit nicidecum de un Holocaust românesc, nici în istoriile literare nu s-a vorbit deloc despre evreitatea scriitorilor în cauză și despre influența acesteia asupra receptării lor în epocă și după aceea. Așa se face că un reputat critic evreu ca Ov.S. Crohmălniceanu, de pildă, în lucrarea *Literatura română între cele două războaie mondiale*, analizând contextul politic al perioadei interbelice, nu suflă un cuvânt despre climatul antisemit din ce în ce mai sumbru spre finele deceniului al patrulea și despre persecuțiile rasiale accentuate de la un an la altul, până la dezlănțuirea în timpul regimului Antonescu a unei adevărate „demențe”, fără limite și fără control, după cum nota Mihail Sebastian în jurnalul său (de altfel nu întâmplător, probabil, acest document șocant, la fel ca atâtea altele, a putut fi publicat abia după încheierea epocii comuniste⁹). Însă dacă oficial se pretindea că discriminările fuseseră definitiv abolite, practic ele continuau să existe, fie datorită perpetuării în subteran a vechii atitudini xenofobe, fie datorită delicateții acestui subiect, fără îndoială iritant pentru multă lume (s-a ajuns la o formă de discriminare mai subtilă, prin omisiune, prin ignorarea completă). E imposibil să nu remarci absența cu desăvârșire a scriitorilor evrei din manualele școlare apărute în această perioadă și locul cu totul nesemnificativ pe care li-l acordă istoriile literare. Din nefericire, nici până astăzi lucrurile nu par să se fi schimbat prea mult în această direcție, astfel încât chestiunea revizuirii valorilor își află măcar la acest capitol deplina legitimitate. »¹⁰

În realitate, interesul relativ redus al manualelor școlare actuale față de opera scriitorilor evrei este cât se poate de normal. Manualele școlare se ocupă de literatura română, nu de aceea a evreilor din România. Tematica evreiască comunitară, minoritară, a multora dintre scrierile din anii treizeci nu putea fi evocată și analizată decât raportată de importanța operei în raport cu ansamblul culturii din România, cu eventuala influență asupra literaturii române, adică scrisă de români pentru un public românesc. Această influență a fost practic nulă. Autorii de calitate, precum Fundoianu sau Voronca scriau de multă vreme în franceză, iar opera lor în română avusese o circulație foarte restrânsă. Erotismul special din *Inimi cicatrizate*, de M. Blecher, nu putea fi subiect școlar, oricât de libertini am fi. Apoi, a fost o perioadă în care raporturile fuseseră viciate grav, operele nesemnificative estetic sau tematic ale lui Ion Călugăru, Marcel Breslașu, A. Toma, ale Ninei Cassian, pătrunseseră în manuale între 1948 și 1960 și ar fi putut deforma grav gusturile literare ale elevilor, dacă nu ar fi existat adesea o conivență tăcută dintre profesorii, obligați să utilizeze acele manuale, și elevii cărora li se transmitea scârba față de aceste produse ale colaboraționismului.

Ovidiu Morar nu are destule informații despre epoca de după 1945. Unii scriitori evrei preferau atunci, fără vreo presiune xenofobă, să utilizeze pseudonime, adesea foarte neaoșe, sau pseudonime neutre care să nu-i identifice ca evrei. Activiști de partid evrei au fost fie sfătuiți, fie au crezut că e oportun și util să-și schimbe oficial numele sau să adopte pseudonime, după perioada dintre 1940 și 1944, în care, purtători de nume specifice suferiseră discriminări sau presiunea unor mișcări radicalizate, uneori antisemite. Un proces de naturalizare a existat, sub acest aspect, paginile *Monitorului Oficial* de după 1944 sunt martore ale acestei mode oportuniste. Până la 1944, toată lumea literară și artistică, precum probabil mulți, dacă nu majoritatea cititorilor și amatorilor de artă știau că sunt evrei : Felix Aderca, Camil Baltazar, F. Brunea-Fox, B. Fundoianu – Fondane, Ion Călugăru, Sergiu Dan, I. Ludo, Marius Mircu, Eugen Relgis, Mihail Sebastian, Ilarie Voronca, Sașa Pană, Aurel Bau(c)h, M.H. Maxy, Jules Perahim, dar etnia lor, cu excepția violenței teoretice de presă a unor condeie înfierbântate, nu le cauzase decât strict excepțional și temporar vreo marginalizare în ziaristică sau în literatură. Dimpotrivă, mari cotidiane ca *Adevărul* sau *Dimineața* erau proprietatea unor evrei cunoscuți și duceau o politică filo-semită, filo-sovietică transparentă, chiar și într-o vreme a Pactului Ribentrop-Molotov.

Unul din fenomenele neexplicate, după știința noastră, din procesul atât de haotic, meandric și irațional al recuperării moștenirii literare, este prioritatea de care s-a bucurat literatura de avangardă în raport cu alte sectoare ale literaturii interbelice, unde indeciziile, întârzierile și respingerile fără apel erau frecvente.

În cazul avangardei, criticii literari specializați în fundamentarea estetică a realismului socialist părăseau cu discreție principiile pentru a produce referințe sau chiar recuperări pe baza unor astuțioase soluții, tolerate adesea. Un exemplu : editarea lui Urmuz ca anexă la volumul de dramaturgie a lui G. Ciprian, *Capul de rățoi*.

Tot atât de greu de explicat, câtă vreme arhivele editurilor și ale Secției de propagandă și Agitație nu vor fi sistematic studiate și publicate, sunt și reeditările relativ rapide ale poeziilor lui Octavian Goga sau ulterior ale lui Aron Cotruș, îngrijite de unul din ideologii literaturii în perioada post-kominternistă dar naționalist discret, Ion Dodu Bălan, acela care a blocat apariția romanului *Ostinato* de Paul Goma. Toată experiența acumulată prin parcurgerea arhivelor AgitPropului și experiența socială a criticului și a redactorului revistei *Vatra*, care sunt, probează că, pentru această perioadă, nu există minuni, nici inițiative particulare, modificatoare de canoane și dogme. Schimbările de orientare sunt realizate doar cu acord superior.

Dacă nu era rezultatul unei orientări centrale, cu acordul celor mai înalte foruri de decizie, diferite în diferite etape, publicarea acestor texte ar părea un semn

de incongruență ideologică. În fiecare etapă ideologică, produs al unor rațiuni politice nu totdeauna explicite, Partidul, adică minoritatea decizătorilor, care în acest domeniu nu depășea câteva zeci de persoane, incluzând conducerea superioară a Securității, dorea să dea impresia coerenței, chiar dacă această coerență se afla în absolută discordanță și opoziție cu etapa anterioară și urma să se afle în același raport cu versiunea ulterioară. Cenzura ideologică este instrumentul acestei strategii, care stipulează controlul prealabil pe toate palierele, dovedind că singura atitudine ideologică nemodificabilă a partidului-stat este cenzura, a cărei aplicare subîntinde toată perioada de la 1945 la 1989.

Tot ce trece de cenzură nu este rezultatul laxismului cenzurii ca principiu, ci al complexității crescătoare a produselor de cenzurat (texte, fotografii, hărți, tabele statistice, liste de produse pentru export sau import etc.), efectul limitelor pregătirii profesionale a cenzorilor, produsul stresului ideologic permanent al executaților, derivat din ritmul muncii și din atmosfera de suspiciune care domina în instituție. Această descriere se extrage cu ușurință din ședințele de analiză, din referatele care stau la baza acestor momente de bilanț, din plângerile lectorilor (cenzorilor) și din descrierea eforturilor de organizare a reciclării permanente, bazate pe cunoașterea aprofundată nu doar a bazelor ideologice, ci și a imensei cantități de interdicții aplicabile în alte domenii decât cele culturale, literare, artistice, istorice, adică în cele sociale, economice, al relațiilor externe etc.

În vreme ce fondatorii culturii românești provocau în anii '50 nu doar o interdicție majoră care a durat aproape două decenii, ci și atacuri la baionetă care se produceau dacă, de pildă, cineva avea bunul gust să susțină necesitatea reeditării lui Titu Maiorescu. E cazul să evocăm duritatea polemicii dintre Paul Georgescu, colegii săi de ideologie, și Liviu Rusu, esteticianul care, după revenirea la catedra universitară din Cluj în 1961, ca profesor de literatură comparată, se lansase

într-o analiză, e adevărat cam dogmatică și simplistă a operei liderului Junimii, încercând astfel, pe ocolite, să provoace degajarea acestuia de povara păcatelor ideologice și filosofice care i se pusese în cărcă. În *Bibliografia literaturii române (1948-1960)*, deja citată pentru alte cazuri, Titu Maiorescu nu figurează, cu vreun paragraf, iar la index numele său e citat doar de trei ori, în legătură cu scrisori trimise sau primite de la el, de către alți autori din secolul al XIX-lea.

(Sfârșit)

Wikipedia. Legătură accesată la 4 iunie

2010 : http://fr.wikipedia.org/wiki/William_McDougall_%28psychologue%29

²Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism*, vol. I-II, Editura Fundației PRO, 2003.

³Negrici, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Editura Cartea Românească, 2008.

⁴Pentru excepționalul său interes psihologic și istoric, textul este reprodus integral în Culcer, Dan, *Cenzură și ideologie în comunismul real*, 2016, Editura Argonaut.

⁵Tănase, Stelian, *Avangarda românească în Arhivele Siguranței*, Editura Polirom, 2008.

⁶<http://adnonline.ro/articol/revista-de-pula-mondena-organ-universal>.

⁷Sursa : Fond Direcția presei. Arhivele Naționale.

⁸E o confuzie între Constant Virgil Gheorghiu, preot, fost legionar, autorul romanului *Ora 25*, și poetul, muzicianul Virgil Gheorghiu.

⁹Nimic nu putea împiedica publicarea jurnalului, aflat deja în Israel, într-o limbă străină. Ediția românească a fost realizată după o fotocopie. Lipsea scandalul? Dan Culcer.

¹⁰Morar, Ovidiu, *Scritorii evrei și « corectitudinea politică » din România*, în *ROSLIR*, Revista Română de Semio-Logică. (Document accesat în ianuarie 2013 la adresa www.rosilir.usv.ro.)



«Brazilia, aprilie 2018, Lula e purtat pe brațe de susținători spre arestul poliției»

Alex GOLDIȘ

Reflecții despre țara interzisă



„Biografii în dialog” s-ar putea numi, prin omonimie cu volumul din 1994, cea mai recentă carte de corespondență semnată de Matei Călinescu și Ion Vianu*. Tot scenariul volumului are ceva neverosimil și emoționant: cei doi mari prieteni – născuți, ca niște „gemeni”, la doar două luni distanță – comunică neîntrerupt de pe un continent pe altul (Matei Călinescu emigrează în 1973 în Statele Unite, Ion Vianu părăsește România pentru Elveția în 1977), timp de mai bine de două decenii, indiferent de suportul fizic și de contextele comunicării. Cei doi trec de la telegramele timorate, suspectate de a fi interceptate de cenzură, din perioada când Vianu se mai afla încă în România, până la schimbul epistolar neîngrădit din lumea liberă, dar care evoluează tehnologic de la scrisoarea clasică la fax sau la e-mail.

„Esența prieteniei este binele reciproc pe care prietenii vor să și-l facă. Nu este «sinceritatea», înțelegând ca o continuă bombardare cu problemele pe care le poți avea. A-l covârși pe celălalt cu mizeria ta morală nu este, nu poate fi un bine. Confidența este o formă a indiscreției, este un apel excesiv la toleranța și răbdarea celuilalt”. Definiția din *Cuvântul înainte* al lui Ion Vianu nu e doar o afirmație fără acoperire, ci o morală dobândită în urma unui praxis intens. Exilații nu se încarcă reciproc cu confesiuni strict biografice (deși își mărturisesc angoasele personale), ci le îmbracă adesea într-o retorică acceptabilă pentru celălalt. Cosmin Ciotloș are dreptate să remarce într-o cronică din „Dilema veche” (9-15 aprilie 2020) o anumită „stilistică a apropierei”: estetizarea propriei

biografii nu echivalează însă cu o scădere a gradului de sinceritate, ci cu grija ca propriile angoase să nu devină împovărătoare pentru celălalt. Și nefericirile pe care și le mărturisesc mai mult sau mai puțin stilizat autorii epistolelor sunt destule: Matei Călinescu descoperă primele simptome ale condiției speciale a fiului său, care vor face subiectul *Portretului lui M.*, și încearcă să le diagnosticheze adâncindu-se într-o mare de bibliografii de specialitate. Această încercare disperată a tatălui de a înțelege până la nuanță universul interior al fiului, apelând la toate codurile disponibile și la întreaga sa expertiză de hermeneut, rămâne unul dintre cele mai sfâșietoare aspecte ale epistolarului. Experiențele mărturisite de Ion Vianu prietenului său nu sunt la fel de dramatice, însă micile șicane de zi cu zi (pierderea energiei de a cerceta sau a scrie din cauza unei slujbe cronofage) nu le fac mai puțin apăsătoare. De altfel, una dintre supratemele volumului epistolar e cea a paradisului înșelat. *Scrisori din exil* ilustrează destinul unor personaje care descoperă treptat că lumea „de dincolo” a Occidentului nu e neapărat „the promise land”. Dificultățile financiare, efortul de a reconstrui cariere la o vârstă la care alții le consolidează, inițierea în regulile lumii noi îi plasează pe cei doi într-o permanentă stare de nesiguranță. „Drama românilor care se stabilesc în Occident e aceea a unui optimism naiv frustrat cu o incredibilă brutalitate de realitățile dure din această parte a lumii pentru care nimic nu i-a pregătit”, mărturisește la un moment dat Matei Călinescu.

Problematica cea mai interesantă rămâne, însă, aceea a experienței exilului. Foștii rezidenți ai Cortinei de Fier devin, în doar câțiva ani, niște veritabili globetrotteri, care se mișcă cu oarecare ușurință (singurele impedimente sunt de natură economică) dinspre un continent spre celălalt. O parte considerabilă a scrisorilor e dedicată, de altfel, nenumăratelor proiecte de călătorie la capătul cărora se întrevăd râvnite întrevederi cu alți membri ai comunității intelectuale plecate din România. Autorii înșiși ai epistolelor își plănuiesc și își imaginează în detaliu, cu luni sau ani înainte, fiecare întâlnire. Mai mult, atât Matei Călinescu, cât și Ion Vianu sunt rezidenți ai imaginarului globalizant și cosmopolit al Americii și al Europei, capabili să dezbată cele mai recente dileme ale omului occidental, de la pericolul ascensiunii Noii Drepte în Franța anilor '70 până la inegalitățile sociale încurajate de sistemul economic american. Starea de emulație intelectuală care se desprinde din aceste scrisori e, la rândul ei, remarcabilă: nu știu dacă fenomenul se datorează avidității omului est-european de a recupera bibliografii interzise sau unei curiozități intelectuale

congenitale, însă textele celor doi sunt impresionante fișe de lectură din cei mai recenti teoreticieni, critici literari, lingviști, filozofi, psihologi etc. Când un volum nu e disponibil pe un continent, el trece cu ușurință Atlanticul prin bunăvoința celui alt prieten erudit. Atât Matei Călinescu, cât și Ion Vianu par să se bucure la maxim de resursele intelectuale ale lumii noi: participă la conferințe internaționale, scriu articole și cărți, intră în dialog cu personalități de prim rang.

E drept, însă – și abia aici tensiunea de substrat a cărții începe să se întrevadă – că adaptarea perfectă la climatul cultural occidental nu poate lăsa în urmă experiența „est-europeană”. Cei doi rămân, în ciuda integrării perfecte în circuitul intelectual al epocii, niște semi-adaptați, cu rezerve serioase față de tendințe ideologice sau culturale la ordinea zilei. Stângismul intelectual li se pare cel puțin la fel de suspect precum ascensiunea Noii Drepte (M. C. Și I. V. sunt niște centristi convinși), iar cultura postmodernă derivată din el – nimic mai mult decât o țacănăală nostimă și trecătoare. Participant la un congres internațional pe teme literare în 1979, Matei Călinescu privește hermeneutica Juliei Kristeva drept o formă de delir interpretativ: „Am ascultat-o, printre alții, pe Julia Kristeva, cu care am stat de vorbă la un party foarte cosmopolit dat de unul din profesorii «postmodernismului», în care, cum era de așteptat, s-au lansat tot felul de idei delirante, paracritice, vesel-apocaliptice. Kristeva propunea cu toată seriozitatea o comparație între Soljenițan (cel din Gulag) și Philippe Sollers, amândoi văzuți ca reprezentanți ai gândirii «polilogice» postmoderne, Soljenițan la nivelul narațiunii, Sollers la nivelul frazei; amândoi, apoi, se opun «falocentismului» modernist. Senzație curioasă de *O mie și una de nopți* ale teoriei.” Chiar emigrat destul de timpuriu în America, Matei Călinescu rămâne îndatorat mefienței criticilor șazeciști față de „terrorismul” Teoriei din anii '60 și față de metabolizarea sa, sub forma French Theory, peste Ocean. Marile lui cărți scrise în America – *Five Faces of Modernity* și *Rereading* – beneficiază de contribuții bibliografice dintre cele mai recente, deși situarea teoretică își păstrează sistematic distanța față de perspectivele „noii critici”. În disputa Barthes-Picard de la jumătatea secolului trecut, Matei Călinescu l-ar fi respins pe primul, aducând nuanțe celui de-al doilea.

În fond, marea obsesie a cărții rămâne România, pe care – o mărturisesc și o implică în atâtea reflecții și mărturisiri ambii autori – n-o pot uita. Ea rămâne singura țară interzisă pe harta celor doi globetrotteri. Și nu e vorba aici doar de grija față de rudele rămase acasă – și a căror responsabilitate

mai atârna încă de umerii celor emigrați –, ci chiar de preocuparea permanentă pentru destinul ei. Dacă exilul e o teribilă „boală a semnificației”, cum se exprimă la un moment dat Matei Călinescu, e și pentru că de la distanță România devine un teren al interpretărilor. Reflecțiile celor doi beneficiază deopotrivă de lentila mărită a frustrărilor celui plecat și de privirea exactă a martorului care-și poate permite o viziune de ansamblu.

Puține cărți avansează mai multe și mai complexe diagnostice asupra României ceaușiste – și imediat post-ceaușiste – ca epistolarul de față. În raport cu destule alte scrieri ale exilului, comentariile celor doi nu sunt rechizitorii la adresa regimului și a celor care se complac în interiorul lui. De altfel, paradigma Monica Lovinescu-Virgil Ierunca e respinsă explicit. În schimb, Ion Vianu (mai acut, mai acid și mai pasional în intervenții) și Matei Călinescu (mai așezat, mai nuanțat și predispus la diagnostice mai durabile) fac exerciții de comprehensiune. România e, în același timp, țara care se îndreaptă, înainte de 1990, spre modelul unei „dictaturi sud-americane” (Ion Vianu) sau pentru care Polonia „Solidarității” n-a însemnat nimic (Matei Călinescu), dar și – după Revoluție – un construct social-politic contradictoriu, „un fel de Irlandă a Orientului, o țară ruinată și golită de forțele ei cele mai bune, dar cu multe relații internaționale” (Ion Vianu).

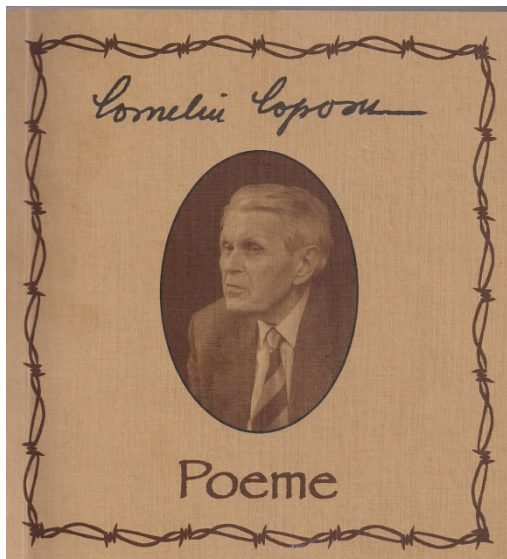
Încă mai memorabile sunt, poate, reflecțiile de la distanță cu privire la locul culturii române în republica mondială a literelor, cum ar fi zis Pascale Casanova. Plecând de la constatarea amară că în enciclopediile mondiale cultura română nu beneficiază nici măcar de un capitol întreg, ci doar de câte „un paragraf” în cel mai bun caz, Ion Vianu formulează ipoteza unei puternice „vâne ezoterice”, care pleacă de la „anumite balade”, trece prin I. L. Caragiale, Mateiu Caragiale, Barbu, Sadoveanu din *Creanga de aur* sau Eliade din *Noaptea de Sânziene*. De unde, speculează Vianu, „A fi român înseamnă deci a fi în afara istoriei și a geografiei, sigur, mai ales în sensul trist, dar printr-asta și din această cauză și a te găsi plasat într-un loc privilegiat, secret și, pentru ceilalți (europeni, ne-europeni) *à jamais* inaccesibil”.

Cu tot aspectul uneori datat din punct de vedere teoretic sau contrazis de dezvoltările istorice ulterioare, reflecțiile identitare ale celor doi, marcate de încercarea de a repune România pe o hartă concretă din punct de vedere cultural sau politic, merită în continuare toată atenția cititorului.

*Matei Călinescu, Ion Vianu, *Scrisori din exil. Corespondență inedită*, Humanitas, București, 2019, 524 p.

AI. CISTELECAN

Poeemele lui Corneliu Coposu



Nu-i chiar mică - și-n nici un caz neînsemnată – surpriza apariției unui volum de *Poeeme* semnat de Corneliu Coposu (la Editura Fundației Academia Civică, 2019). De inițiative culturale - dincolo de cele politice, dar împletite cu ele – Corneliu Coposu n-a fost străin, îndeosebi în perioada refugiului, când este unul dintre animatorii ardelenilor strînși în capitală. Își deschisese și o cale de eseist, dar au venit peste el cei 17 ani de închisoare și apoi anii de supraveghere. Dar despre vreo înclinație poetică nu se știa - și văd că și Ana Blandiana, care era unul dintre apropiații Seniorului după ,90 și care semnează *Cuvîntul înainte* al volumului, e destul de surprinsă de faptul că ”a scris volume întregi de versuri”. Dacă așa stau lucrurile, înseamnă că volumul apărut e doar o selecție - și n-ar fi stricat o notă explicativă. De la Blandiana aflăm că poemele ”au fost compuse în închisoare” și că ele reprezintă în primul rînd o ”lucrare de supraviețuire”, o ”formă de luptă împotriva degradării intelectuale”. Izolat aproape tot timpul celor 17 ani de detenție, Corneliu Coposu a văzut în poezie o cale de păstrare a cumpătului și de sănătate a minții, cum bine observă Blandiana. Sigur, și un exercițiu mnemotehnic, mai ales că majoritatea poemelor sînt destul de lungi și memorarea lor presupunea un exercițiu serios. ”Nu este un poet modern”, zice, cu dreptate, Blandiana, dar – se întreabă cu și mai multă îndreptățire – asta

”să însemne că nu este un poet?”. Răspunsul, oricare ar fi, e riscant, dacă nu așezăm poemele în condiția existențială concretă din care au ieșit. Coposu versifică după norme clasice și într-o manieră, firește, clasată. În plus, nu face confesiune (nu directă), ci reflecție, ca și cum și-ar abstractiza condiția și biografia. E o asceză confesivă al cărei subsol dramatic e abia atins și în nici un caz promovat. Dar poate că tocmai sublimarea acestor circumstanțe și areferențialitatea biografică intensifică iradianța dramatică a acestor versuri.

Că de o poezie ca acțiune spirituală e vorba se vede chiar de la *Ruga* inițială, cea care stabilește cadrul – de suferință, credință și putere de îndurare – în care se vor înscrie și celelalte: ”Cerne, Doamne, liniștea uitării./ Peste nesfîrșita suferință./ Seamănă întinderi de credință/ Și sporește roua îndurării” etc. Colocvii cu sine și cu Dumnezeu, atît i-a rămas poetului. Nu-i de mirare că-și versifică propriul crez – în 12 propoziții -, spre a-l avea mereu la îndemînă: ”Înalțăte-n credință, prin cumpăna dreptății/ Și apără, temeinic, hotarul libertății./.../ Nu rupe niciodată privirea de la ținte./ Nu renunța, o clipă, la visurile sfinte!/.../ Înfruntă, cu tărie, potrivnicele valuri,/ Și luptă, sub statornic drapel de idealuri!” (*Dodecalog*). E un crez de viață și de misiune pe care Coposu le-a acoperit exemplar.

Versificația e diversă, de la populară la endecasilabă (și chiar mai mult), iar temele de reflecție sînt, desigur, și ele din repertoriul consacrat. Cum e cazul acestei *fortuna labilis* din *Nestatornicie*: ”Gîndul, gloria, norocul, apa, focul și pămîntul,/ Nestabile sînt ca valul, ca nisipul și ca vîntul;/ Lumea însăși, în mișcare, necuprinsul infinit/ Se prefăce și se schimbă, permanent, neconținut.” etc. Nu de altă școală țin și pastelurile – abia cîteva -, prilej de reverie anamnetică, dar mai ales de un fel de melancolie religioasă în care se traduce paradisul pierdut și evocat acum în detaliile lui acute: ”În aurul de lumină, al soarelui blînd ce răsare./ Pe bolta albastră, senină, oglindă cerească de zare./ Poiană cu gard de tufișuri, în lunca stejarului falnic,/ Incintă de verzi luminișuri, în crîng viguros și năvalnic” etc. (*Pastel*). Nostalgia detaliilor relevă, de fapt, prin debordanța și minuțiozitatea lor, o disponibilitate imnică, fie și într-un regim controlat de umor: ”Plod hoinar, de jirezi și de lut./ Vînător cenușiu de furnici,/ Picu de puf, ruginit și umplut./ Ciuf stropit, zgribulit, cîrn și slut./ Cu seine beteli de arnici,/ Porți pe sus nostalgii de bunici...” etc. (*Doxologie*). Nu numai această vrabie, dar și alte ”realități” rămase în memorie se constituie în ”ocazii” de voluptate compozițională în care versurile parcă nu vor să scape nicidecum ”obiectul”

evocat, alintându-l ca-n incantații (cum se întâmplă cu torentul din *De fortis...*). De altfel, câteva piese chiar din voluptatea compozițională trăiesc, dintr-un spirit de inventivitate care nu e departe de jocul scriptural și de joaca asociativă. E un fel de probă de virtuozitate "metalizarea" generală din *Urare metalică*, unde tabelul lui Mendeleev codifică mai toate calitățile umane: "Virtutea ta – argint de ramă;/ Speranța – zinc încremenit;/ Mărirea – tulnic de aramă;/ Statorniciile – de nit.// Lumini – de fosfor și de staniu;/ Tăria wolframului - țel;/ Puteri desprinse din uraniu;/ Și sănătate de oțel!". În pur spirit ludic se desfășoară ampla *Opinie separată*, cu procesul intentat lunii pentru mistificarea la care a fost supusă - și pentru alte delict: "Dar, cum n-avem încă zarcă, s-o închidem mai ermetic. / Se impun îndreptățite sancțiuni de ordin etic! / Prin denunț, scutit de timbre, sesizăm procuratura. / Din intenția onestă de-a salva literatura" etc. Mai sînt și alte versuri mai "poznașe", cu tratament ludic și cu fond de umor, deși Coposu pe clape grave scrie de obicei. Strălucește printre reflecții atît duiosia (față de amintirea mamei, bunăoară), cît și dragostea de țară și de neam. Repertoriul din urmă are totdeauna un avînt imnic, fie că-i vorba de Decebal sau de alte referințe eroice, fie că-i vorba de un imn al rîurilor ardelene, cum e *Cîntecul Tisei*, "Oglindă de zbucium, măriri și nevoi" "cu ape-nroșite de sînge". Mai o fabulă, mai o legendă, mai o rugăciune – registrul se diversifică și relevă disponibilități mai complexe și mai nuanțate.

Probabil Corneliu Coposu nu se credea poet. Nu știu dacă e. Dar apariția versurilor lui e un eveniment. Dacă nu literar, măcar documentar.



Bush declară "misiune îndeplinită" în Irak, 2003

Emanuel LUPAȘCU

Creionul de tâmplărie – automistificare și autocanonizare?



În plin context pandemic, editura Humanitas propune publicului cititor un proiect care, pe numele său „S-a închis lumea? Poți deschide o carte”, are menirea de a scoate la lumina zilei șase volume, dintre care amintesc beletristica Ioanei Pârvulescu și a lui Radu Paraschivescu, notațiile filosofice ale lui Gabriel Liiceanu și biografia dedicată lui Nae Ionescu a Tatiane Niculescu. Volumul care inaugurează acest proiect scriitoricesc este publicistica lui Mircea Cărtărescu, *Creionul de tâmplărie**, carte care apare la nici măcar un an de la lansarea celor trei povestiri ale sale din *Melancolia*, la târgul de carte Gaudeamus, din iunie 2019. După reușitele din *Levantul*, *Nostalgia*, *Orbitor*, *Solenoid* și *Poezia* (integrala poeziilor sale), Mircea Cărtărescu simte nevoia unei noi „profesii de credință”. În galeria memorialisticii cărtăresciene (*Pururi tânăr, înfășurat în pixeli, Frumoasele străine*, seria diaristică sau *Ochiul căprui al dragostei noastre*), volumul de față se diferențiază printr-o serie de eseuri concentrate ca întindere, dar expansive ideatic, adevărate elemente de artă poetică, de viziune asupra lumii și asupra artei. Adeseori, acestea se combină armonios cu mici „pastile” de genetică literară.

Creionul de tâmplărie pornește de la o miză plastică, decupată din parcursul biografic al autorului: celebra „tăiere a moțului” urmată de extragerea obiectelor de pe o tăviță, așezate de către părinți și de către nași, urmând ca infantul să-și „prevestească” viața, alegând trei dintre ele. Printr-un inefabil al

sortii, creionul de tâmplărie al nașului se prăvălește pe tipsie impresionându-l pe viitorul autor, apucându-l și refuzând a-i mai da drumul. Întâmplarea, foarte plastică de altfel (chiar dacă este verificabilă în realitate sau nu), supraordonează uvertura tematică a eseurilor, concentrând, totodată, ideea de premeditare a destinului său literar. Volumul are, astfel, o structură tripartită, căreia i se subsumează trei Mircea Cărtărescu: în primele eseuri biografice, avem de-a face cu Cărtărescu-omul, care reface firul roșu al epifaniilor scriitorilor; în conferințele tehnoredactate, cu Cărtărescu-scriitorul, care își recompune mozaicul cărților citite, al autorilor pe care îi îndrăgește și al personajelor cu care a intrat în dialog în diferite momente ale vieții; pentru ca, în articolele finale, să transpară Cărtărescu-profesorul sau mentorul unei generații, în care încearcă o resurrecție sau o revitalizare a autorilor ale căror scrieri au fost concepute sub înfrurirea sa.

Alături de anecdotică biografică a „creionului de tâmplărie”, cartea debutează sub semnul tutelei lui Eminescu, însă a unui Eminescu eliberat de orice construcții naționaliste sau proletare, de orice figură instituțională sau instituționalizabilă a poetului „nepereche” (sau a oricărui clișeu adoptat de verbiajul profesorilor de română de liceu); în fine, a unui Eminescu în „banalitatea omenesc-prea-omenească”, așa cum o numește Mircea Cărtărescu. „Obsesia” lui pentru Eminescu (mărturisită de-a lungul timpului în interviuri) revine în acest volum. Alături de *Eminescu. Visul chimeric* și luările de poziție din renumitul „caz Eminescu” al *Dilemei vechi*, din 1998, aceste meditații se înscriu în aceeași paradigmă a unui efort de demitizare a figurii sale serafice. Ca un ecou al scrierilor de la *Dilema*, Eminescu este dezvăluit în imaginea sa fizică, pământeană, o imagine departe de galanterie și dandysm, cu scopul de a-l coborî din norii patriotarilor în intimitatea cititorilor. Eseurile care le urmează ne dezvăluie o panoplie a scriitorilor români din perioada interbelică, dar și postbelică, în care Șerban Cioculescu, Geo Bogza și Gellu Naum își dau mâna cu Traian T. Coșovei, Andrei Codrescu sau cu optzeciștii de la Cenaclul de Luni. Prima secțiune a cărții reface, așadar, memoria afectivă a scriitorului, dezbrăcat la rându-i de toate premiile și osanalele ori de toate „cărtărescianismele”. Amintirile, anecdotele, confesiunile demonstrează faptul că, înainte de orice experiență frontală cu Cartea, omul care are aspirații într-ale scrisului se construiește, în primul rând, printr-o lume a scriitorilor, o lume vie, organică și plină de mișcare, departe a se poziționa într-un Olimp metafizic și „esențial”. Întâlnirile puberului, proaspăt experimentator al băncilor Facultății de Litere, cu figurile de autoritate ale lui Mircea Martin, Nicolae Manolescu sau ale lui Ovid S. Crohmălniceanu au, cred eu, în subtext, o teză artistică subtilă: destinul

său de autor nu ar fi putut fi împlinit în afara căldurii umane, a sprijinului unor persoane care trăiesc și respiră literatură. Însă, cu toate eforturile sale de a resuscita aureola auctorială, așa cum mărturisește și într-un interviu pentru *Dilema veche* (anul XVIII, nr. 841, 23-29 aprilie 2020), piața literară românească din extrema contemporaneitate nu prezintă decât două constante: „pauperitate și irelevanță” în ochii publicului care citește din ce în ce mai puțin și care a uitat valorile culturale cu adevărat valabile. De aceea, tonalitatea ușor melancolică și elegiacă se resimte de-a lungul acestor rememorări autobiografice.

A doua parte a *Creionului de tâmplărie* conține conferințele lui Mircea Cărtărescu cu ocazia unor evenimente de prestigiu din viața sa: decernarea premiului Formentor, în 2018, a premiului „Thomas Mann” din același an, a titlului de Doctor Honoris Causa la Universitatea Babeș-Bolyai din 2017, sau de la diferite lansări de carte. Această secțiune este consacrată „profesiunilor de credință”, crezului său artistic în ce privește literatura, lectura și, nu în cele din urmă, scrierile sale. Înainte de a fi un scriitor, Mircea Cărtărescu se vede ca un cititor hrăpăreț al literaturilor, care a absorbit în matricea sa sensibilă toate invariantele omenescului, așa cum se pot desprinde ele din existența beletristică. Fie că dezvoltă teorii despre existența nivelată, piramidală a ierarhiilor scriitoricești, fie că își reface genetic romanul *Solenoid* (recunoscând în narator un „celălalt” autor care, din nefericire, a rămas în virtualitate, după ce el a „colapsat” cuantic în cel ce este acum) sau își desfășoară activitatea literară și colaborarea la editura Humanitas, constanta tematică este literatura care se trăiește permanent, concrescută în viața biologică, istorică și socială, și care vine în prelungirea lecturilor definitorii. Vârful de lance al acestei părți este reprezentat de *Poezia ca vârf al cunoașterii*. Aici, Cărtărescu nu înțelege poezia ca pe o formă grafică, de așezare în pagină, sau a unei substanțe intime ce animă pasta lexicală, ci Literatura, cu majusculă. În spatele oricărei cărți, fie ea de proză scurtă, fie de dramaturgie, se află în spatele ei o Poezie. Iată definiția pe care o dă Cărtărescu: „Pentru că poezie, pentru mine, nu înseamnă numai artă a cuvintelor [...] tot ce facem mai bine în lume, în orice domeniu, de la cele mai umile până la scrisul de poezie, de la filozofie, până la gândirea despre Dumnezeu, tot ce facem deasupra așteptărilor și posibilităților oricărei zone a cunoașterii este până la urmă vârful incandescent de poezie de deasupra tuturor lucrurilor, inclusiv a poeziei în sensul de artă a cuvintelor.” Raportat la aceste meditații asupra literaturii, poeziei și asupra vieții până la urmă, *Creionul de tâmplărie* este o mantră teoretică, un cifru al textelor sale poetice, epice sau publicistice. În definitiv, partea cel mai profund teoretică a volumului vine în completarea, în supraetajarea profilului uman,

scriitorul fiind, mai întâi de toate, om în deplinătate „omenescului-său-prea-omenesc”.

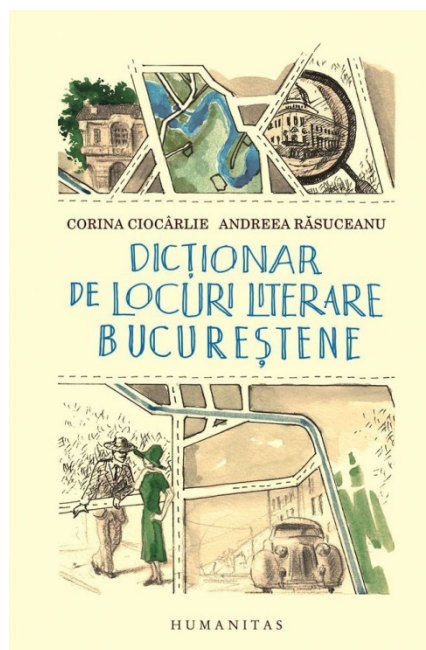
Gheață și foc încheie scrierea cu un set de articole și prefețe reciclate de către autor cu scopul de a revivifica figuri literare mai mult sau mai puțin consacrate: Olga Tokarczuk, Panait Istrate, Ernesto Sábato, Amos Oz, Cezar Paul-Bădescu, Svetlana Cârsteian sau Ana Maria Sandu. Așa cum am menționat și la început, cititorul îl întâlnește aici pe Cărtărescu-mentorul, profesorul, care încearcă să promoveze nume ale literaturii care s-au coagulat artistic sub îndrumarea sa artistică (exceptând numele deja cunoscute). Aceste articole se diferențiază net de tonul sensibil și cordial frecventat în primele două părți ale tripticului *Creionului de tâmplărie*, deși nu sunt lipsite de un proeminent subiectivism. E motivul pentru care volumul își pierde din incandescență, din cifrul „profetic” pe care-l dobândise deja și se depărtează de cititor printr-un stil pedant, academic, glacial. Dacă primele texte sunt bazate pe o empatie textuală și pe căldura umană, iar volumul construiește un dialog activ cu lectorii, articolele reciclate se distanțează printr-un monolog voit „înalt”, care, paradoxal, prin tranzitivitatea sa, li se refuză unora.

Așa cum și-a obișnuit publicul, ultimul volum al lui Cărtărescu este traversat de un „suflu” livresc, viața confundându-se uneori până la identitate cu literatura. Pentru scriitor, viața este uneori un pretext al rememorării versurilor sau rândurilor unor autori, a credințelor altora, fiind totodată o viață în perpetuă lectură. Mai mult decât oricând, Cărtărescu face un elogiu lecturii, pentru care își dedica în adolescență și în studenție câte 12 ore din zi, alimentându-se existențial din „cisterna de aur” a marii literaturi. A scrie este sinonim, în unele puncte, cu a citi și a înțelege sensul universului. De aceea, scriitorul amintește, pe parcursul volumului, cărțile care l-au marcat definitiv (Kafka, Musil, Thomas Mann, Goethe, Vergilius, Nabokov). Cu toate acestea, pledoaria pentru citit nu se rezumă doar la beletristică: este menționată, în acest sens, importanța pentru scrierile sale a unor cărți de parazitologie și de topologie. În definitiv, literatura nu se sfârșește odată cu ficționalul, ci prinde în apertura sa toate formele de manifestare ale cunoașterii (cognitive, senzoriale, sensibile, științifice etc.). Ce rămâne la sfârșitul acestei cărți este crezul artistic al lui Mircea Cărtărescu, care pare în măsură a explica toate scrierile sale de până acum și, posibil, viitoarele creații. Poziționându-se într-o vârstă rotundă a scrierilor sale, *Creionul de tâmplărie* îmi transpare ca un gest de autocanonizare și automistificare, în ciuda oricărei modestii aparente.

*Mircea Cărtărescu, *Creionul de tâmplărie*, București, Humanitas, 2020, 268 pag.

Adina LUCA

Bucureștiul Literar



Dicționarul de locuri literare bucureștene inventariază locurile reale sau fictive la care s-a făcut trimitere în orice fel în proza literară românească. Andreea Răsuceanu, scriitoare și critic literar, s-a preocupat și anterior de geografia literară a Bucureștiului în lucrări pe care le-a publicat în ultimii ani: *Cele două Mântulese* (2009), *Bucureștiul lui Mircea Eliade. Elemente de geografie literară* (2013) sau *Bucureștiul literar. Șase lecturi posibile ale orașului* (2016). Încă din titluri se poate observa tema comună care le-a ghidat: Bucureștiul și geografia sa prin grila literaturii. *Dicționarul de locuri literare bucureștene**, apărut în 2019 la editura Humanitas, este subordonat aceleiași supra-teme, lucrarea fiind realizată de această dată împreună cu Corina Ciocârlie, critic literar și doctor în filologie.

Scriitoarele și-au propus (și au și reușit) să inventarieze locurile literare bucureștene relevante, pornind, după cum afirmă chiar ele, „de la observația că spațiul joacă în literatură un rol crucial”. Prin inventarul realizat se poate observa inclusiv felul în care autori diferiți și-au plasat personajele, în mod conștient sau nu, în aceleași locuri ale Bucureștiului. De multe ori personajele urmează poate chiar aceleași trasee sau fac plimbări exact prin aceleași parcuri. Totodată, locurile propriu-zise generează o atmosferă specifică, ce influențează adesea comportamentul personajelor sau îl dictează, cum este, de exemplu, cazul Parcului Cișmigiu, ce atrage cuplurile cu o forță magnetică și le construiește un cadru pentru povestea lor de iubire.

Dicționarul de locuri literare bucureștene însumează 167 de intrări ordonate alfabetic. Acestea au dimensiuni diferite, care variază de la o jumătate de pagină, cum este cazul descrierii Pieței Chibrit, până la câteva pagini când se vorbește de Parcul Cișmigiu sau de (calea, mănăstirea, închisoarea) Văcărești.

Intrările dicționarului urmăresc o structură fixă. Fiecare titlu este însoțit de o mică paranteză explicativă, unde se menționează de ce categorie aparține numele propriu invocat (stradă, grădină, cartier, statuie etc.). Apoi, este prezentată o introducere cu date obiective, ce face referire la detalii geografice, indicații de orientare, istoricul locului, transformări, tranzații care vizează spațiul respectiv, demolarea și eventuala reconstruire, trimiteri la serii documentare sau chiar la ziare în care acestea au fost consemnate. Urmează, după aceea, prezentarea informațiilor adunate de scriitoare, parte care reprezintă, în mare măsură, un colaj de fragmente literare. Acesta este organizat după criterii tematice: autorii, prin operele lor, sunt grupați în funcție de modul în care se raportează la locul discutat. Un paragraf va prezenta, astfel, de cele mai multe ori, o singură idee, aducând împreună toate vocile scriitoricești care au surprins-o. Fragmentele colajului sunt legate prin scurte aprecieri critice ale autoarelor, cum ar fi, de exemplu „dacă vorbim de I. L. Caragiale, atunci comicul are mize mai mari decât simplul amuzament al cititorului” (Andreea Răsuceanu vorbind de Gara de Nord), sau, în discursul despre (strada, biserica) Armenească, Corina Ciocârlie este de părere că „în scrierile Gabrielei Adameșteanu există întotdeauna un echilibru fragil între evoluția sentimentelor, a literaturii și a urbei”. Nu este, așadar, vorba de o simplă enumerare a cărților în care locurile bucureștene apar.

Un punct forte al colajului propus este faptul că el devine generator de sens. Perspectivile diferite asupra aceluiași loc sunt plasate împreună și se conturează, astfel, sensuri complementare: Ateneul e „teatrul unuia dintre capriciile personajului feminin” sau „visătorii și aventurierii întrezăresc aici [în Pădurea Băneasa] [...] promisiunea unui mister descifrat” etc.

Informațiile din dicționar sunt însoțite uneori și de fotografii vechi, de cele mai multe ori alb-negru, pentru a ilustra întocmai o imagine cât mai apropiată de realitatea la care trimite textul literar. Tot în ceea ce privește imaginile, Rareș Ionașcu realizează o serie de 11 hărți ale locurilor literare bucureștene descrise de autoare. Pe aceste hărți sunt marcate nu doar locurile, dar și personajele care le frecventează, precum și operele din care ele fac parte. Pentru că sunt reprezentate schematic și sunt vag colorate ele transmit un aer ludic și creează un impuls aventurier. Se lansează, astfel, o invitație adresată cititorului de a descoperi, în chip de turist, acest București literar.

Locurile inventariate se pot împărți în reale și ireale. În ceea ce le privește pe primele, unele dintre ele mai există și azi, cum este Teatrul Național sau Biserica Albă, altele au existat dar nu mai au corespondent în Bucureștiul de azi, cum e cazul cartierului Uranus, demolat aproape în întregime în timpul comunismului. Locurile fictive sunt împărțite de autoare în *Prefață* în trei categorii: „case inventate, plasate pe străzi reale”, „străzi inventate, plasate în cartiere existente” și „viziuni perfect conturate ale unui București imaginar”. Autoarele vor menționa mereu această particularitate pentru fiecare loc descris.

Există o dinamică în evoluția și/sau modificarea spațiului descris, însă există adesea și situații când ele nu se schimbă, ci rămân puncte de reper în imaginarul literaturii românești: „Lipscaniul va rămâne mereu asociat în conștiința generală cu un vad comercial”.

Din punct de vedere temporal, intervalul abordat este complex. Autoarele l-au împărțit în patru etape: secolul al XIX-lea, perioada interbelică, „epoca de aur” și contemporaneitate. Munca Andreei Răsuceanu și a Corinei Ciocârlie este impresionantă, inclusiv din punct de vedere istoric. Prezentând Arcul de Triumf, sunt menționați toți anii în care au fost construite variante ale acestuia (1848, 1869, 1878, 1906 și 1918) și se va identifica în textul literar despre care varianta este vorba. Cele două autoare realizează, deci, un demers extrem de meticulos, atât din punct de vedere literar, cât și geografic și istoric.

Dicționarul prezintă adesea legătura dintre locuri și personaje. Pe de o parte, se observă că există personaje caracteristice unui anumit spațiu, cum este cazul berăriei Gambrinus, ce pare să atragă acel *homo festivus*. Pe de altă parte, însă, sunt și situații în care întocmai clădirile dau impresia că participă la viața bucureștenilor: „clădirea impresionează prin capacitatea de a-și adapta mereu rolul pe scena diplomatică, mondenă și sentimentală a Bucureștiului” (Grand Hôtel du Boulevard). Există, așadar, o permanentă dinamică a orașului, un schimb metaforic de replici la care participă atât locuitorii, cât și spațiul în sine.

Se amintește în repetate rânduri de o atmosferă specifică pe care locul o creează sau pe care el o atribuie în mod simbolic scenelor literare. În preajma librăriei Alcalay e de regăsit un „aer erotizat”, pus pe seama cărților expuse în vitrine cu „titluri și ilustrații cam prea sugestive”; sau Ateneul, care devine „«o stație de odihnă» în vârtejul capitalei”. Dicționarul devine, prin acest aspect, un instrument pentru cititor. În momentul (re)lecturii textului literar, el va porni cu un set de așteptări mult mai complex, ce îi va permite o mai bună înțelegere în profunzime.

„Așa se face că, dincolo de clasicul repertoriu pe care-l oferă orice ghid al Bucureștiului, literatura propune [...] un salt în lumea misterioasă, absurdă și

exaltantă a ficțiunii”, afirmă autoarele în finalul cărții. *Dicționarul de locuri literare bucureștene* este, în această ordine de idei, un instrument literar foarte util în înțelegerea și interpretarea textelor literare românești care trimit la spațiul capitalei. Lucrarea pune în lumină particularitățile și, unde este cazul, simbolistica fiecărui loc descris. Mai mult, munca minuțioasă a autoarelor, completată de hărțile lui Rareș Ionașcu, formează un adevărat ghid cu care se poate (re)construi din temelie, dar și explora, întocmai ca un turist, orașul fictiv: *Bucureștiul Literar*.

*Andreea Răuceanu, Corina Ciocârlie, *Dicționar de locuri literare bucureștene*, Humanitas, București, 2019.

Teona FARMATU

Je est des autres



După romanul biografic *Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare*, apărut în 2019 la editura Polirom, Moni Stănilă revine anul acesta cu un roman poemat, „o autoficțiune deghizată”, cum îl numește Simona Popescu pe coperta a IV-a. *Țipă cât poți** pare, la o primă lectură, să recicleze o schemă narativă de basm, unde „tărâmul celălalt”, adaptat epocii noastre supraaglomerate, este chiar natura, mai precis pădurea ca spațiu izolat și pluristratificat. Dacă fantasticul presupune, conform lui Tzvetan Todorov, și intuiția găsirii unei explicații raționale, la Moni Stănilă elementele fantasticului contribuie mai degrabă la crearea unor cronotopuri mintale, cu scopul unei (re)găsiri de sine, parcurs de unde nu lipsesc tentațiile realului.

Romanul urmărește traiectoria Unei Stanilovski, protagonista narațiunii, care traversează o perioadă de nemulțumiri personale și profesionale, căutând o strategie prin care să evadeze din angoasa rutinei și de la jobul care nu îi mai oferă satisfacții. După ce încearcă să-și rupă singură piciorul, își sună șeful și îl anunță de concediul medical pe care urmează să și-l ia. Deși conștientă de infantilismul situației, Una reușește să își îndeplinească planul și pleacă la Praga, moment în care narațiunea e transpusă în planul fantastic. Trecerea se face abrupt, așa încât avionul aterizează într-o pădure, aceasta rămânând până la final cadrul în care ne plasează romanul. Astfel, Una o întâlnește pe Noua, apoi pe Prima, Drei, Opta și, chiar spre sfârșit, pe Alta, figuri bine individualizate, care compun, de fapt, identitățile Unei în diferite perioade ale vieții. Finalul, deschis, de altfel, propune un scenariu esențialmente fantastic, în care plutirea Unei în derivă, între aer și apă, sugerează o altă naștere, de unde și ultima frază a romanului: „Nu exagera, devii patetică, Alta.” (p. 169).

Autoarea asumă și își populează „lumea nouă”, revalorificând și umplând vidul uman cu valori care poate s-au demodat, dar de care omul depinde și, în primul rând, depinde pentru sine, nu pentru alții. Identitatea la plural, încadrată ludic sub forma unei povești, subîntinde fragilizarea persoanei I, a individualului care scapă și, se pare, tocmai ar trebui să scape pentru a depăși un moment de criză socială și identitară. Moni Stănilă nu se sfiește să spună lucrurilor pe nume și nici nu se dă în lături de la sentimentalisme și (auto)ironii. Deși e un roman cu puțină substanță epică, dialogurile alerte și pasajele meditative cu frazare scurtă ritmicează ficțiunea.

Înlănțuirea evenimentelor reprezintă mai mult o înșiruire de monologuri, așa încât, de la un punct încolo, e dificil de identificat personajul care preia rolul de narator. E un roman care interiorizează acțiunile și care, în ciuda ritmului rapid cu care se parcurge, se dovedește a fi revelator, în sensul în care cititorul, martor al meditațiilor personajelor, este pus în fața unor discursuri autentice, întrucât vorbirea și gândirea par simultane. Patetismul unor fragmente, cum sunt cele despre frumusețea lumii sau despre sinceritate, încearcă să reabiliteze tehnica autoanalizei, deconstruită și ea prin inserții auctoriale de tipul „pădurea (a se citi viața) omului” (p. 56) sau „din necunoaștere (a se citi prostie)” (p. 129).

Apa ligheanului prin care, odată ce îți bagi degetele, te întorci în timp, corul antrenant al celor nouă „stejari îmbrățișați” sau „poienița biblică” – un fel de *locus amoenus* – sunt câteva dintre coordonatele fantastice ale romanului. Cu toate acestea, autoarea nu le întrebunțează izolat de cadrul cotidian amorțit, din care pornește Una Stanilovski. Dimpotrivă, automatismele și clișeele secolului XXI revin pe tot parcursul narațiunii.

Moni Stănilă le anunță și le dizolvă printr-un discurs ludico-ironic, ce descinde din anumite comportamente (fie pozitive, fie amendabile), pe care omul nu și le poate reprima până la dispariția lor definitivă. În fond, autoarea nici nu încearcă să contureze o ființă umană epurată de obsesiile sau de pasiunile ei, ci democratizează tocmai comportamente „amendate” de o societate tot mai deformată a corectitudinilor de tot felul: „Nu o mai iau de la capăt la cincizeci. E fals! E o altă minciună de corectitudine politică, ambalată cu roz și operații estetice, ca să vândă încă. Și la cincizeci” (p. 165). Deplasarea toposului într-o pădure fantastică se face împreună cu aceste automatisme, păstrate fiind în meditațiile personajelor, de unde și fluctuațiile perspectivei narative, cea obiectivă alternând cu cea subiectivă, datorită îmbinării polifonice a vocilor care iau cuvântul pe parcursul narațiunii.

Romanul lui Moni Stănilă asimilează firesc scenariile unei realități pe care o cunoaștem ca atare: steagurile unor echipe de fotbal (atârinate, de altfel, printre merele pădurețe), analizele de sânge nemaiverificate de mult timp ori prezentarea unui articol științific conform standardelor de obiectivitate întru „demolarea mitului suferinței din dragoste” (p. 94). În aceeași direcție, discursul enunță și denunță comercialul, elementele lui de duzină (cărțile de dezvoltare personală, adaosul de preț și plățile la negru, operațiile estetice, listele cu *best-of-uri*). Moni Stănilă confruntă lectorul cu trucurile pe care omul le născocoște în fața cotidianului, reprezentându-i, de fapt, niște iluzii autocreate și cât se poate de îndreptățite. *Escape*-ul romanului nu e neapărat un alt tărâm, o altă lume mai bună sau mai virtuoașă, ci e o „joacă fentoasă cu realitatea” (p. 148). Există și cadre de esență onirică, altele la limita visului ori prolepse care întorc protagonistă către timpul copilăriei (perioadă deloc idealizată de autoare), însă constatăm că ne integrăm tot mai mult într-o centrifugă ludică, unde dialogismul este interfața cu un ipotetic și unic sine: „Ca o Una în două lumi, în două realități. Uite-o pe Una în cer, uite-o pe Una sub apă. Un fel de alba-neagra. Unde e Una? Ghicește și ia toți banii! Cam așa. Două Una sau nicio Una” (p. 141).

Intercalarea experiențelor Unei cu astfel de centri ai mundanului, care înghit și dislocă ființa, trimite spre dileme de natură etică. Totuși, nu consider că miza romanului ar fi aceea de a oferi o lecție de morală asemănătoare tezelor pe care se structurează basmele, de pildă. Fondul etic provine dintr-o acerbă dezbatere a conștiinței cu propriile dileme. Sinceritatea, adevărul, prudența, iertarea sunt parametrii care animă traseul spiritual traversat de Una Stanilovski.

Unul dintre aspectele problematice la care Una meditează îndelung este vegetarianismul. Fără a discursiviza un anumit militantism pentru scăderea sau oprirea consumului de carne, Moni Stănilă transpune

un conflict cvasiinterior între două atitudini care îi generează Unei sentimente adânci de culpabilitate. Unul dintre fragmentele cele mai poetice și mai genuine descrie chiar poftele aproape pantagruelice pe care le are eroina: „Un cuțit uriaș nu îmi spune crimă, ci pâine. Pentru că mi-e foame. Nu foamete, nu atrocitate. O foame blândă și dragă care vine tiptil pe la ora 2 pm și îmi roade supapa stomacului, cu dinți mici și moi de cartilagiu. O foame mică și jucăușă, mai mult gâdilă decât doare” (p. 71). Pluralitatea vocilor interiorizate ca individualități aparent disparate (însă integrate una în alta ca niște păpuși rusești) produce o avalanșă de reflecții, de frământări structurate în fraze scurte, percutante, care, paradoxal, atenuează caracterul dilematic al personajelor și tinde să le armonizeze.

Autoarea nu apelează des la discursuri filosofice, iar atunci când o face, tocmai hiperseriozitatea lor e, în fond, o ironie. Deși colocvialitatea se impune și printr-un anumit reduccionism de sens, nuanțele și metaforele nu îi lipsesc discursului romanesc. Ceea ce caracterizează neîndoiește stilul lui Moni Stănilă este ironia înduioșătoare, prelungită într-un amestec de subtilitate și de inocență, care se țese permanent cu replicile tăioase, directe, accelerând narațiunea. *Țipă cât poți* e un roman și despre disimulare, despre a te lua în serios și a nu te lua în serios concomitent, actualizând în mod franc niște coordonate considerate astăzi cel puțin desuete. Probabil unii s-ar întreba ce rost mai are să citești fragmente *tel quel* despre sinceritate sau despre cele două tipuri de mincinoși: „mincinosul care nu inventează de la zero” și „mincinosul de sine”. La Moni Stănilă, *Je est des autres*, iar procesele metamorfice și melanjul tuturor persoanelor gramaticale la care se rostește discursul acutizează crizele identitare. Nefiind deloc încadrate într-o aură melodramatică, ci, din contră, abundă în savoare și comic, crizele Nouă – prima cu care se întâlnește Una în pădure – se mulează, de fapt, pe niște fantasmă prefabricate de societate. Noua se prezintă ca figură disturbatoare, un fel de rău necesar care ajunge, până la urmă, să își producă singură dispariția, nu înainte de a se provoca (deopotrivă pe ea și pe Una) să își dea niște răspunsuri clare, fără ipocrizia de care s-ar rușina în fața societății: „Am patruzeci și unu de ani, nu am realizat nimic măreț în viață, nu am regrete. [...]. Nu visez nici la faimă post-mortem. [...]. Nu cred că un om începe să îți placă treptat. Îți place deodată.” (pp. 61-63)

Țipă cât poți mizează pe o ambiguitate identitară, pe diversitatea reprezentărilor unui eu ca punct zero – Una Stanilovski – de la care pornesc ramificațiile: experiențe concrete, intensități temporare sau întâlniri ritualice, precum aceea cu stejarii (nouă la număr – cifră magică), care invocă un principiu inversat: „Spune-mi cine ești ca să îți spun unde ești” (p.60). Prin urmare, identitatea nu mai e conturată după anumite cadre

exterioare, ci tocmai ea trasează sinuozitățile existenței. De altfel, autoarea nu optează pentru nume sau, cel puțin, nu pentru niște nume clasice, gramaticalizând această continuă căutare de identificare (cu sinele sau cu alteritatea) prin pronume nehotărâte. Una și Alta sunt două dintre fețele identității-matrice, epicentru difuz al volumului și liantul către o atitudine ce se dorește a fi sinceră. Una, Drei, Noua sunt câteva dintre ficțiunile identitare care, chiar dacă nu urmăresc o unificare cu titlu de împăcare a lor, propun un mod ineputabil de a trăi, de a depăși spaima morții, una dintre temerile cu care omul s-a confruntat și se va confrunta întotdeauna.

Odată cu o construcție romanescă inițiativă și labirintică, datorată unei structurări inedite și fragmentare a așa-ziselor capitole, volumul abundă în inserții din sfera religioasă. Psalmii lui David, credința în Dumnezeu, purificarea prin rugăciunea inimii interferează cu nevoile fiziologice, cu pasivitatea și aroganța, atitudini perfect umane, la fel ca iertarea și compasiunea. Romanul lui Moni Stănilă e și despre esența umană, despre niște repere pe care s-ar putea să le fi pierdut sau de care omul secolului XXI s-a înstrăinat, repliindu-și destinul conform exigențelor actualității. Simplitatea cu care Moni Stănilă atinge punctele vulnerabile nu e deloc de suprafață.

Așadar, *Țipă cât poți* e un roman inedit pentru proza contemporană românească, mai ales fiindcă reabilitează niște structuri fixe – cele de basm –, care compensează o realitate deja compromisă. Faptul că finalul e unul deschis și focalizat pe figura Altei (aproape absentă în roman) sugerează, totuși, că nu mai poate fi vorba despre o întoarcere la situația inițială precum în basme.

*Moni Stănilă, *Țipă cât poți*, Iași, Polirom, 2020.



Roma 2003, protest împotriva războiului din Irak

Ioana TOLOARGĂ

Poezia lui *tu* și profunda luciditate



Publicat recent la editura Paralela 45, noul volum de versuri al Olgaei Ștefan, *Civilizații**, continuă parcursul deschis de *Toate ceasurile*, *Saturn*, *zeul* și *Charles Dickens*. El se cristalizează într-o „biografie” a lumii sau o „(auto)biografie” a lui „tu”, care permite luciditatea până la limită a vocii poetice, tăind în miezurile de sensibilitate până la sursă: „singurătatea autohtonului/ care știe pe toată lumea și/ dă cu fiecare/ examene pline de roșu,/ mici violuri emoționale”.

Așa cum anunțau însuși titlul și poemele omonime, care par să circumscrie un parcurs antropologic al mundanității [„civilizații”, „civilizații (venus)”, „civilizații (nunta)”, „civilizații (primii)”, supratema arhitecturii poetice ar fi „civilizația” sau, mai bine spus, stadiile ființei de „adecvare” la această realitate exterioară ei, artificială și a celorlalți, care îi zdrobesc pulsunile și o supun dureros la apropiere cu alteritatea („apropierea e un accident pe stradă/ din care nu te trezești imediat”). Tot pe palier supratematic se pot remarca: orașul (relația centralitate-periferie), corporalitatea ce tinde spre animalier, maladiul (interior, mai degrabă), nostalgia și memoria, recompunerea identitară.

Foarte interesant este jocul textual cu spațiul, care se strânge în cercuri concentrice, din „sud”, la o „europa civilizată”, la „clujul care construia/ frenetic/ înainte de criză”, la „fetești-gară”, la etajul de bloc și

la apartament, mereu în tensiune cu *perifericul tu*, cu cel care nu e niciodată acasă, niciodată iubit, până la spațiile ultime, corpul și *eul*. Olga Ștefan mărturisea, la un moment dat, cum a făcut cunoștință cu Mircea Cărtărescu, prin poemul *Când ai nevoie de dragoste* – probabil că sub semnul aceleiași nevoi disperate și angoasante stă și vocea care se exprimă în acest volum, precum și întreaga menajerie de „personaje” lirice: aceea de a fi iubiți (ele trăiesc „toată disperarea lunatică/ a unui embrion de adult pe care lumea nu-l va iubi/ și care, totuși,/ o va cere”). În interferențele lor, aceste ființe invocate textual se devorează și se adoră reciproc și simultan, încercând mereu sau ruptura definitivă, sau salvarea celui alt (pentru care construiesc „decoruri de rezervă”, care să îl ferească de diurn, de căderea în real și de „ghilotina” ce ucide „obiectele mai vechi de o zi”). Eul gândește și trăiește „proiectul meu/ pentru un infern personal”, iadul civilizației, care se realizează textual printr-o „proastă raportare la oameni”, în care se recunoaște, fără a putea să gestioneze mecanismele de apropiere sau de „izolare”. Paradoxală devine nevoia de celălalt, mereu aflat la o distanță insurmontabilă (adesea voit instituită): „se ajunge mereu la distanța/ dintre un mort/ și un altul./ livezile și cartierele/ de corporatiști pe care/ civilizații le vor pune între moaștele tale și *ce rămâne*/ din corpul care/ preț de câteva anotimpuri/ te-a obsedat.”, „despărțirea are nevoie de această metaforă./ că nu vom hrăni aceleași răsaduri”- „kilometrii/ dintre hoiturile noastre incandescente.”. Figura alterității e atât cea a „tatălui”, a iubitului, a femeii care se ratează, cât și cea a lumii în sine.

Grupajul e cu atât mai remarcabil cu cât luciditatea stilului permite ironii față de pitorescul, urbanul și reificarea umanului („suntem est-europeni la o nuntă la care/ a murit cineva”- „fetei mai proaste/ i se deschid saloane de unghii și păr,/ celei mai bune, birouri notariale.”, „băiatului i se face un palat și o nuntă”, căci „totul în voi e inaugural” „*joie de vivre* în sărăcie”). Apoi, ghidând țesătura lumii lirice, există, cu siguranță, o voce feminină și feministă, care, „șamanic”, transcende corpurile, până la o „eva din țările de jos”. Cel mai interesant poem pe această linie mi se pare *îngerul gabriel*, care recontextualizează metaforic jocul erotic într-un spațiu profanat, în care „poetul” și „zeul” au murit, iar „prietenului trădător” „i s-a născut o fiică”. Cu această dominantă textuală se înrudește și palierul metatextual, unele poeme, precum *limbaj*, având valențe de ars poetica („dă-mi limbajul educat/ al poetelor de la sfârșitul seclului/ care-și descopereau corpul și/ în corp/ o lance tocită.”), noul deziderat de fond fiind: „nu scriu/ reciclez”. Această femeie stă însă mereu sub spectrul ratării, al morții, al amintirii (auto) torturante și, mai ales, al descoperirii unei noi *carnalități* (erotice, lubrice, identitare și textuale): „îmi descopăr carnea și, sub carne, corsete:/ oase nu de om, de balenă”. Olga Ștefan joacă mereu între abrutizarea și fragilitatea

ființei, în solitudinea actului scriituri, în caleidoscopica observare a „celuilalt”, în mecanica erotică, între uitare și nostalgia memoriei, așteptând „doar pe piept, ca o piatră, kilometrul zero/ al apropierii”.

Umanitatea din *Civilizații* este una a refuzărilor („timpul s-a lămurit/ în privința noastră./ n-am învățat nimic”), a celor ce au „profesat cu măiestrie/ arta pasiv-agresivă/ a capcanei”, prin angajarea simplă într-un real în prăbușire continuă, în care „stă să-nceapă/ revolta”, în care „lumea noastră a devenit fața/ unui șantier incipient”.

Dincolo de toate cele menționate în cartografierea nucleelor semantice, stilul liricii sale și opțiunea pentru alternarea fragmentară și stranie a persoanelor I și a II-a în discurs sunt cele mai interesante aspecte ale volumului Olgăi Ștefan. Dominantă este persoana a II-a, din care irumpe, în „rama” poemului, vocea eului vorbind cu și despre sine. Există, firește, poeme în care precumpănește monologul liric adresat, dar, în general, cred că opțiunea poate fi justificată mai degrabă de crearea unei atmosfere și de raportul cu alteritatea și cu ființa interioară pe care le-am amintit mai sus. Luciditatea stilului auctorial își atinge astfel climaxul, căci eul se proiectează în afară, în altul, în tu (băiatul cu tifos, femeia de 50 de ani, cei ce urmează să moară, tatăl și mulți alții, până la viața însăși). Toate măștile, aproape toți acești „tu” sunt marionetizați, evitându-se adesea vulnerabilizarea ultimă a eului (regizor în această panoplie de „figuri”, în propria menajerie de sticlă). Confortul transmutării eului în „tu” e vizibil: „nu ți-a rămas decât/ demnitatea să nu admiți purgatorii, zone tampon./ demnitatea să-ți urăști corpul ca pe aproapele care nu-i/ pe aproape/ nicicum”, „să vezi clar e să te întorci/ acasă,/ chiar dacă nu ai/ cui să o spui.”. Mari adevăruri sunt circumscrise în cuvinte astfel, sub salvatoarea proiecție identitară, care mai are, totodată, un alt mare avantaj: permite asumarea rolului de „regizor” vocii eului. Poezia Olgăi Ștefan este una cu substanță liric-narativă populată de aceste aparente „personaje poetice” și, totodată, una foarte cinematografică (în fragmentarismul ei, dă senzația unor cadre filmice care s-ar cola, într-un mare corpus poematic).

Glisarea spre persoana I pare ea însăși dureroasă uneori, ca o cădere în sine: „cât timp o să-mi ia să mă accept pe mine/ soluție/ de ieșire din criză?”. Finalul poemului *incanto* circumscrie cel mai bine această „criză a sinelui” prin aceeași alunecare în animalier și în „tu”-ul universalității: „la trezire am tot 30 și/ viața mi se pare uzată pe la colțuri./ capul construiește/ îndemnuri în nisip/ cine/ vrea să își vândă sufletul./ cine/ are o mamă sau un tată care-i prisosește/ cine/ e un animal cornut/ legat de-un arbore cu rădăcinile din sticlă, sparte./ să intre pe ușa din spate./ în viața ta/ cu cărlige-n tavan ești închis/ ca-ntr-o/ hală răcoroasă de abator clandestine/ o carcasă de vită proastă.”

Reiterarea citadinului, ca simbol al „civilizației”, se face mereu sub semnul adevărului ființei-animale, al ființei păcătoase, fragile, dar libere: „cea mai mare minciună dintre toate:/ acest loc din iad în care am ajuns/ e a doua mea șansă/ la reușită și echitate”, „a doua mare minciună: vreau să învăț de la ei” și cred că tocmai această onestitate chirurgicală o definește cel mai bine pe autoarea poemelor. Tropii sunt, în general simpli, scufundați în metaforicul de fond.

Poeme precum *a., lavă, ciclul sanatoriu construite-n pantă, coșmar în nota de subsol, boo, trip* sau *la terasele din cartierele pe care nu le cunosc mi se pare uneori că-l văd pe tata*. merită, cu siguranță, toată atenția noastră, fiind numai cristalizări ale unei singurătăți iremediabile, care locuiește poetic întregul volum al Olgăi Ștefan.

*Olga Ștefan, *Civilizații*, Editura Paralela 45, Pitești, 2020;

Senida POENARIU

Fascinația numelor



Preocuparea pentru potențialul simbolic al numelor personajelor literare este una de cursă lungă pentru Mihai Ignat. În 2009 apărea studiul monografic *Onomastica în romanul românesc*, la origine teză de doctorat, în 2016 volumul I din *O istorie antroponimică a romanului românesc*, iar în 2019 volumul al II-lea din aceeași „simili-istorie”, cum o numește autorul. Nu este cazul să glisăm asupra accepțiunii de „istorie” în termenii metodologiei și ai principiului panoramic pe care anvergura unei „metanarațiuni legitimizează”, în cuvintele lui Angelo Mitchievici¹, o presupune. De altfel, *Istoria* lui Mihai Ignat probează „spiritul de

colecționar” pe care-l propunea Mitchievici pentru „noile” istorii literare semnate de Mihai Zamfir (2011/2017), Petre Anghel (2014), Monica Lovinescu (2014), Răzvan Voncu (2014), Mircea Anghel (2019) sau Antonio Patraș (2019).

Istoria lui Mihai Ignat pornește de la „ideea că numele proprii ale personajelor reprezintă o cale de acces particulară în universul unei opere literare, respectiv un obiect de studiu suficient de interesant, de bogat și de profitabil din unghi exegetic.” (vol. I, p. 5) și se poate afirma că demonstrațiile din volume susțin demersul autorului, fiind chiar cât se poate de convingătoare în acest sens. Dispunerea romanelor analizate din perspectiva antroponimiei în *Istoria* lui Ignat urmează ordinea cronologică. În volumul I regăsim prezentate cărți publicate între anii 1705-1945, iar volumul al doilea acoperă anii 1946-2000.

Selecția, de la *Istoria ieroglicică* a lui Dimitrie Cantemir până la *Povestea Marelui Brigand* a lui Petru Cimpoeșu, a avut ca motivație în primul rând reprezentativitatea onomasticii personajelor. Pe cale de consecință, și reușitele hermeneutice ale incursiunilor asupra semnificațiilor antroponimelor literare sunt determinate de relevanța și bogăția funcționalității elementelor onomastice din cadrul discursului beletristic. Regăsim așadar atât analize care se prezintă mai degrabă sub forma listărilor numelor personajelor introduse prin repovestire, cât și interpretări inovatoare, antrenante și fascinante.

Alt criteriu de selecție pe care și-l revendică Mihai Ignat este cel al „contaminării ideologice nefericite” care motivează absența anumitor romane. Chiar și când mai „scapă” câte un roman cu tendințe teziste, Ignat sancționează, ironic, fără drept de apel, orice derapaj de această factură, fără a trece însă cu vederea punctele forte ale romanelor: „Fetița Lisandrei este numită, excentric, «Fiameta» (ceea ce nu se prea potrivește mentalității de comunist a personajului. De fapt, aflăm chiar de la fiică, aceasta se numește «Dolores-Anda», însă mama îi spune «Fiameta». Trebuie să constatăm că este cam cosmopolit gustul onomastic al cuiva care se numește Lisandra Olt și face carieră de luptătoare pe baricadele comunismului... (...) În concluzie, romanul acesta intră în seria acelor care, «virusate» de ideologia epocii scrierii sale, fără o valoare estetică deosebită, își găsesc compensația măcar la nivelul expresivității onomastice”. (vol. II, pp. 45-46)

Aproape fără excepție, analizele din volumul al II-lea –asupra căruia ne vom concentra în continuare – debutează printr-o cheie axiologică. Pe de altă parte, trebuie menționat faptul că registrul onomastic, după cum reiese cu limpiditate din studiile de caz, nu este strict determinat de reușitele estetice ale romanelor. Aceasta nu înseamnă că nu este identificabilă și o unitate structurală între dimensiunea estetică, cea etică și planul

antroponimic: „eseul românesc al lui Matei Călinescu² rămâne original inclusiv prin onomastică sau cel puțin prin numele principalului său personaj, excentric (și greu de urmat) exemplu de situație în răspăr cu regimul comunist, pe care cartea îl eludează printr-o formulă inedită de biografie sui-generis, de parabolă-portret.” (p. 69) O analiză impresionantă prin perspectiva totalizatoare pe care o propune autorul, tratând planurile romanului prin prisma coerenței și a unității structurale regăsim în studiul dedicat numelor din *Moromeții*: „... impresia la lectură e aceea că numele, printr-o fericită sonoritate, sunt cât se poate de potrivite: Nilă e cam greoi la minte, Bircă e cinstit și dârț, pe un fond de bun-simț, Țugurlan e dur, aprig, Bâldea e urât. Rolul textului pare a fi acela de a rotunji prima impresie, cea fonetică, adăugând elemente semantice, adică prin trăsături portretistice, care îi oferă numelui «rădăcini» în imaginarul operei (...) *Moromeții* e un roman realist și monografic, deci cu pretenția de a da seamă asupra lumii ca integralitate, de a cuprinde nu doar câteva, ci toate trăsăturile și problemele satului românesc interbelic. Așa încât nici existența unor doze respectabile din fiecare categorie de nume proprii nu este pur întâmplătoare (chiar dacă inconștient concretizată), căci copia lumii trebuie în mod necesar să conțină toate componentele acesteia, inclusiv la nivel nominal.” (pp. 24-31)

Mihai Ignat își propune prin studiile de caz și o recuperare a unor romane căzute într-o „nedreaptă obscuritate”, cum ar fi *Familia Calaff* al Iuliei Soare, precum și devoalarea unor supraevaluări: „departe de a fi o «proză rapidă», *Martorii* lui Mircea Ciobanu nu e nici opera unui «exceptional prozator al vieții interioare» sau a unui «stilist eminent», ci o destul de cenușie, monocordă și atent supravegheată (naratorial) carte despre o carte, având o evidentă dimensiune parabolică.” (p. 52)

Introducerile în atmosfera romanelor discutate operează ierarhizări atât la nivel macro, o poziționare generală în câmpul literaturii române, cât și una particulară, în interiorul întregii opere a autorului respectiv. Mihai Ignat urmărește evoluția și variațiile strategiilor și mecanismelor prin care autorii uzitează mărcile onomastice în romanele dispuse diacronic, un exemplu la întâmplare fiind comparația între onomastica din romanele lui G. Călinescu *Enigma Otiliei* și *Bietul Ioanide*. O analiză analogică complexă prin faptul că oferă o perspectivă complementară interpretărilor precedente, și care se cade menționată, oferă Mihai Ignat atunci când diferențiază între straturile onomastice folosite de Marin Preda și Liviu Rebreanu. De altfel, „interpretarea integrată”, respectiv „contrazicerea sau completarea intervențiilor exegetice anterioare”, (vol. I, pp.5-6) este metoda de bază pe care o folosește Ignat. Polemizarea cu alți critici prin apelarea la semnificațiile pe care le implică stratul antroponimic este frecventă:

„Un roman supralicitat ca valoare estetic-hermeneutică și, implicit, la capitolul nume proprii, în măsura în care se speculează că «Ion», «Marcu» și «Luca» ar avea conotații evanghelice. (...) Comentariul lui Ion Bogdan Lefter în acest sens devine friabil nu doar pentru că e vorba de un singur argument, respectiv moment/eveniment (...), ci și pentru că acea conotație «apostolică» ține de presupunerea făcută de personajul Luca cum că taximetristul l-ar privi ca pe un profet sau iluminat.” (p.234)

Se conturează destul de des și subsumarea supozițiilor diverse asupra altor dimensiuni ale epicului în propriul demers argumentativ: „Putem lesne omologa glosele lui S. Damian pe tema farsei și a satirei drept comentarii implicite la carnavalescul onomasticii din ultimele romane ale lui Călinescu” (p.19). Și în comentariul pe care i-l dedică romanului *Lunga călătorie a prizonierului* semnat de Sorin Titel, Mihai Ignat reinterpretează perspective hermeneutice cunoscute despre caracterul parabolic, filiațiile kafkiene, depersonalizarea și golirea identitară sau implicațiile alegorice, premise lansate de Petru Mihai Gorcea, Eugen Simion, Cornel Ungureanu și Valeriu Cristea pentru a susține coerența și motivațiile golului onomastic.

Cum studiile de caz sunt foarte numeroase, o sistematizare a funcțiilor numelor pe care le identifică Mihai Ignat ar necesita foarte mult spațiu. Menționez doar câteva dintre atribuțiile pe care le-am reținut. Așadar, prin intermediul mărcilor onomastice se pot manifesta sentimente precum răutatea, afecțiunea și snobismul, diverse habititudini, pitorescul, autenticitatea, expresivitatea estetică, accentuarea dimensiunii parabolice, intențiile alegorice, marcarea rupturii față de lume, sau, dimpotrivă, a integrării, atingerea originalității stilistice, efectul comic sau tragic, semnificațiile simbolice, aluzia parodică, repere ale orizontului hermeneutic, imprimarea unui ritm sau a unei sonorități aparte, o formă de manifestare a obsesiei identității, ș.a.

Cu siguranță, pentru spațiul ficțional propus pentru analiză, *O istorie antroponimică a romanului românesc* ilustrează convingător posibilele semnificații și materializări ale expresiei latinești cu care Mihai Ignat își deschide volumul, *nomen est omen*. Mai mult chiar, după lectura posibilelor conotații ale numelor proprii, ale hipocoristicelor sau ale poreclelor, nu se poate ca cititorului să nu-i fie stârnită, măcar pentru o fracțiune de secundă, curiozitatea pentru propriul *nomen*.

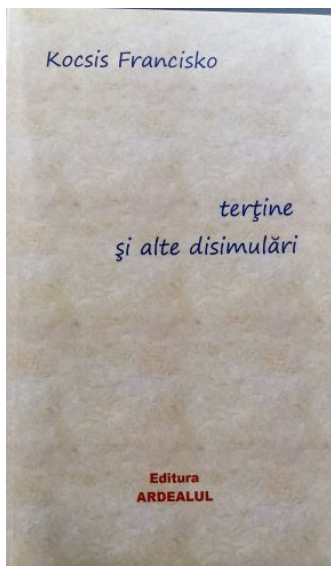
¹ Angelo Mitchievici, *Viața criticii și istoriei literare*, „România literară”, 14/ 2020.

² *Viața și opiniile lui Zacharias Licher*.

* Mihai Ignat, *O istorie antroponimică a romanului românesc*, vol. II, Editura Universității Transilvania din Brașov, Brașov, 2019.

Călin CRĂCIUN

Un spectacol de disimulare



La final de 2019 scriitorul Kocsis Francisco a publicat două volume* care par atât de diferite cât e contrastul între literatură și nonliteratură. Cu toate acestea însă, între ele există fire care formează o punte de legătură deosebit de rezistentă. Desigur, astfel de conexiuni, la fel ca diferențele, pot fi găsite în cazul tuturor scriitorilor, atunci când opera lor cuprinde genuri sau domenii diferite. Dincolo de contraste, fie ele oricât de premeditate, se manifestă mereu semnale sau mărci intuitive ale unui spirit creator identic doar cu sine însuși și coerent dincolo de orice asumare a metamorfozelor și conversiilor ideologice. Cred însă că în cazul de față este vorba, după cum vom vedea, de mai mult decât astfel de coerențe inconștiente, întrucât publicarea sincronă nu e deloc întâmplătoare.

terține și alte disimulări este un volum de poezie în care predomină poemele minimaliste, multe din ele esențializând impresii, tâlcuri sau reverii în manieră orientală, invitând numaidecât la glose. Se remarcă deseori aerul contemplativ și melancolic al haiku-ului, de pildă în *Fulger roșu*: „năucitor fulger roșu țâșnit/ dintr-o împunsătură de ac – o pată de sânge” sau în *Rană*: „o pană de corb/ pe proaspăta zăpadă – ce vană rană”. Atracția orientală e vizibilă și în poeme străbătute de frisonul meditativ al koan-ului (Fugă – koan: „Dacă vrei/ să fugi din lume./ nu întreba pe unde./ Orice drum e la fel de bun/ dacă te smulge/ din starea de dinainte./ dragă bolunde.”). Nu lipsesc tentația jocului de cuvinte, ce invită intelectul la investigații enigmatice, ludicul epigramistic, ermetismul și experimentalismul. Elocvent, în acest sens, este *Sona ta*, subintitulat *poem sonor*, a cărui ultimă strofă este „srev ni itic es a/ apas a cid ir un/ edicu un aruf un/ mo it se ac atiu un”. Citită invers, devine „nu uita că ești om/ nu fura nu ucide nu ridică sapa/ a se citi

invers” și invită la reanalizarea celorlalte strofe inclusiv prin apelul la alte limbi. Jocul poetic al lui Kocsis Francisko este unul cât se poate de serios; nu poate fi nicidecum considerat reflexia unor impulsuri ludice superficiale, ci constituie una din ghearele cu care poetul bate cu îndârjire în coaja limbajului ca puiul ce încearcă să iasă din ou. Implică în acest joc mereu aluzie sau încărcătură culturală – fie ea mai mereu redusă la dexteritatea operării cu registrele, cu ritmul ori sonoritatea – și discernere estetică.

Lectura multor poeme dă stări contrastante. Pe de o parte, se ivește impresia că nimic nu e de adăugat, că și-au atins finitudinea, pe de alta, că pot fi continuate, fiind piese dintr-un mare puzzle. E, am putea spune, firesc, cât timp interfața poemelor este gnomică. Și pornind de aici se remarcă un alt contrast: între ideea urmărită cu luciditate și sentimentalitatea sau emoția pe care o camuflează. Reprimarea e mai mult aparentă, după principiul arghezian al preschimbării veninului în miere „Lăsând întreagă dulcea lui putere”. Cum altfel s-ar putea ajunge la un asemenea adevăr: Iubirea nu-ți aparține;/ dacă n-o dăruiești, nu există” (*Iubirea*)? Până la abstragerea aforismului a fost necesară, desigur, trăirea autentică, deplină a sentimentului, trăire absorbită și disimulată în formularea poetică. Poezia lui Kocsis Francisko e structurată asemeni vulcanilor ce se arată din exterior liniștiți, însă clocotesc în adâncuri. În prim-plan e mereu melancolia, marcă a spiritului poetului ce vorbește obsedat de luciditate despre starea/condiția omului (*Case bătrâne*: „în galben pahar,/ florile-albastre// uscate-s de mult;/ micile glastre// de tot uitate/ zac pe pervazuri, // nimeni nu mișcă/ vechile geamuri, // case bătrâne/ surde și mute, // încuiate în/ gânduri trecute).

Privită de la distanță, *ceea ce nu se amână* (*reflecții, însemnări, resemnări*) este de-a dreptul o carte de maxime și aforisme, o culegere de gânduri înțelepte ivite în momente inspirate ori după temeinice meditații. Nici filosofie în adevăratul sens, nici literatură. Lectura volumului intrigă însă, cât timp între paginile sale se regăsesc și pasaje versificate. Marea întrebare este dacă autorul le-a considerat nonpoezie, momente de rătăcire a poetului, recuperabile doar într-un volum nonliterar, ori, dimpotrivă, le ia în considerare cu adevărat un statut poetic, caz în care ar putea avea un efect de contagiune asupra întregului. Cred că a doua variantă nu este chiar de ignorat, în ciuda predominanței prozaice. Ea merită investigată mai pe îndelete și întrucât exemplarul pe care-l am sub ochi conține în dedicația semnată (de autor) formula „aceste poezii altfel”. E vorba, desigur, de un indiciu care, oricât de viguros, nu are încă forța argumentului incontestabil. Bineînțeles, anevoie pot intra în gen rânduri cum sunt, „Compasiunea este forma cea mai umană de a plânge împreună cu cineva, o formă de a evita plânsul teribil de unul singur. Îmbrățișare pe dinlăuntru.” sau „Fericirea povestită nu există. Ea nu se supune, refuză narațiunea. Se poate povesti numai închipuirea ei, reflectată în imaginarul infidel. Cea adevărată se simte și se tănuiește. Precum comorile.” Pe de altă parte, altfel stau lucrurile când privim pasaje cum

e „Poetul simte, preotul oficiază, unul e autentic, celălalt mimează/ Pretinde că intermediază între mine și divin./ Că ar fi în grațiile unui cer/ în care problema umană încă stârnește furtuni, încă e departe de a fi/ o problemă judecată, fără cale de recurs./ Omul nu are la dispoziție asemenea opțiuni./ Nu trăiește prin delegație, deși în moarte n-ar ezita să nu fie de față./ Dintre toți, numai poetul nu-și plânge de milă, el și moartea o cântă ca pe-o altă viață./ Așa o simte, puternică și reală./ O trăiește pe cont propriu și dacă o ratează.” Și dacă totuși mai sunt dubii că aici e vorba și de poezie, iată încă o dovadă din destule altele: „gândurile scot din neant/ limbi de clopot/ și le bat în dungă./ cât de mulți suntem,/ dar cât de puțini le-aud/ și le-ascultă./ cât de puțini le-nțeleg/ și dintre cei ce vorbesc/ aceeași limbă”. E drept, ar putea fi imediat invocat argumentul cantitativ, după proverbul „Una hirundo non facit ver”. Într-adevăr, secvențele versificate sunt mult mai puține față de cele în proză. Dar, știm bine, nu mai poate fi încă de mult timp aceasta o obiecție față de caracterul poetic al unei scrieri. Abia observația că de la moderni încoace poezia se confundă fie cu lirismul, astfel că un poem este poem datorită încărcăturii emoționale, fie ea și adânc ascunsă de anecdotică ori narativitate, descriere și orice altceva, fie cu explorarea și chiar crearea lumii prin combinatorica și inovația lingvistică pune în dificultate ideea iradierii poetice a culegerii de „reflecții, însemnări și resemnări”. Să nu uităm însă că un pisoar numai bun de aruncat la gunoi a devenit estetic prin însăși plasarea sa (re)semantizantă într-un context expozițional artistic, că mult mai recent o banană cât se poate de banală a avut aceeași soartă. Am amintit aceste două exemple nu pentru a sugera vreo similitudine valorică între pisoar, banană și însemnările din volum (departe acest gând), ci întrucât ele sunt elocvente pentru principiul anulării majorității normativelor artistice de la nivel formal și pentru modul în care contextul devine sursă de iradiere estetică. În mod analog, gândurile cuprinse în volumul lui Kocsis Francisko sunt plasate tocmai în contextul operei sale, în special în partea ei poetică. Prin urmare, nu cred să fie o simplă coincidență apariția sincronă a acestor două volume. Dimpotrivă, văd în tandem un subtil experiment poetic, concretizat în „poezii altfel” – un veritabil spectacol de disimulare.

Din această perspectivă, o secvență cum e cea din citatul de mai jos nu rămâne simplă poziționare divergentă față de un gând, ci ajunge polemică estetică, dusă tocmai prin mijloacele poeziei: „Mihok Tamás se întreabă retoric într-un poem: «de câți oameni singuri e nevoie pentru a forma un imperiu». Răspunsul e simplu: oricât de mulți ar fi de la începutul pluralului, nu vor fi niciodată de ajuns, pentru că un imperiu trebuie să reprezinte *unități*, nu singurătăți. Oricât de multe ar fi, nu poți construi un imperiu de singurătăți, fiecare singurătate își este sieși imperiu. Asemeni nisipului mișcător al deșertului: are volum și masă pentru a forma munți falnici, dar nu are liantul.”

Într-unul din aforismele sale concentrate asupra temei poeziei, Kocsis Francisko spune că „Poezia nu constă

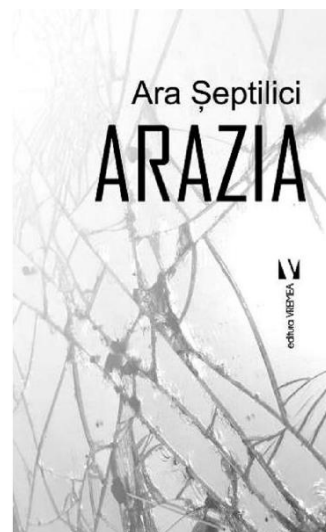
în a gândi până la profunzimi inefabile, ci a simți la altitudini comparabile.” În altul face distincție între proză și poezie, enunțând ideea că „e mai greu să scrii proză decât poezie”. Aceasta deoarece „În poezie poți să tulburi apele, în proză trebuie să le limpezești.” Aș spune că în *ceea ce nu se amână* încearcă limpezirea apelor pentru a le revela tulburarea. Multe din gândurile exprimate pot constitui pretextele unor polemici, dacă sunt luate strict ca aforisme sau cugetări și cu atât mai mult dacă sunt investigate ca reflexii ale unui sistem filosofic articulat. Dincolo de aceasta, important e că ansamblul lor păstrează evanescența simțirilor cu care acestea sunt relaționate ori din care s-au ivit și că astfel sunt purtătoare de sarcină poetică.

Ambele volume sunt așadar dovezi elocvente ale versatilității scriitorului, ale predispoziției sale experimentale, susținându-se sau completându-se reciproc. Diferența esențială o dă gradul de disimulare.

** terține și alte disimulări și ceea ce nu se amână,*
ambele apărute la Târgu Mureș: editura Ardealul, 2019.

Mihaela VANCEA

Un discurs al gândului



Arazia, asemenea celorlalte două volume scrise de Ara Șeptilici, este un roman experimental, derutant, al unei încălceli de gânduri încifrate cu multă tehnică și efort retoric. De altfel, procesul creator al scriitoarei este în general unul lent; ea publică în volumul colectiv *Ficțiuni* în 1992, alături de Ion Manolescu, Fevronia Novac, Vlad Pavlovici, Alexandru Pleșcan, Andrei Zlătescu, iar debutul în proză îl are de abia în 2006, cu *Dublul, un roman*. Opt ani mai târziu apare și cel de al doilea volum *100 de zile până la 1000 de ani*, după care mai trec încă cinci până la un nou roman. Interesant

este că această lentoare a scriiturii se pliază perfect pe misiunea personală pe care și-o asumă încă de la primul volum, după cum mărturisește în *Cuvântul autorului*. Ea duce, asumat, o muncă minuțioasă, detectivistică, de urmărire a gândului: „Îmi dau seama că oamenii mei curg unii din alții, că poate deveni derutant, că nu mai știi cine cu de ce și cum cu cine. Și îmi place că se întâmplă așa, îmi place că gândul e mai important decât cel care-l gândește”.

Arazia pare să continue caracterul programatic al celorlalte volume, căci cele două capitole din care e compus romanul fac dovada unei încropiri de evenimente, trăiri, senzații, sunete, culori, dorințe, unde personajele amintite aleatoriu au doar rolul de a declanșa mintea. Textul e inconfortabil, cu nerv, greu de citit, un reproș infinit și o analiză acidă, critică a tot ceea ce se trăiește. Pendulează între hipersensibilitate și insensibilitate, până la insultă, a unui „tu” general, în ciuda aparentelor personaje care sunt amintite (Julia, Ali, David, Dănuț, Cecilia). Ele există, în fond, doar ca avatare, niște figuri fantomatice *in absentia*, folosite ca puncte de referință, ca origini, vinovați sau părtași a unor stări de irascibilitate, frustrare sau suferință. Romanul de față este un delir adânc, un monolog al tuturor gândurilor pe care le are o ființă umană de-a lungul zilelor sale.

Frazele sunt acaparate de ermetism filologic, textul se sculptează în continuu, o ia razna, structura lui se transformă cu fiecare pagină, iar proza cade treptat în versificare. Haosul construit în jurul Juliei, „cu J de la jeleu. Sau de la jenă”, un pasager prin propria viață, este fundamentat de prejudecăți referitoare la oameni și evenimente, Julia fiind un burete de emoții care se manifestă când fragil, când autoritar. Subiectul preferat este iubirea cu toate implicațiile ei, manifestată în jurul dihotomiilor masculin-feminin, între proză și vers, între interpretările minții și realitate: „În fiecare zi te gândești cum să faci să iubești din nou. Cum să mai clocești, măcar odată, furnicile alea care-ți macină stomacul de iubire și tu le lași, chiar dacă ar fi să te muți la Iași și să speli pe-acolo trotuare cu furnici în stomac”. Iubirea este factorul declanșator al celor mai variate stări, trăită, experimentată, cu toate simțurile: „până te obișnuiești cu mirosul omului durează, apoi te plictisești, găsești altele, te plictisești din nou dar îți rămâne-n nas ceva ce nu mai dispăre. Nici cu clor. Ăla e mirosul de amorul cel veșnic.”

Arazia se derulează asemenea mișcării ochiului care surprinde în timp real fiecare imagine, o proiectează pe retină, iar apoi o transformă prin gând, prin amintire, declanșând noi asocieri în raport cu ceea ce se vede. Avem de a face cu un roman care se construiește pe măsură ce mintea personajului galopează în toate direcțiile, iar rezultatul final surprinde toate salturile, oscilațiile minții, fluxul de gânduri, când mai potolită, când mai lucid, când mai tembel, când mai sensibil, mai acid, mai în toate felurile posibile. Acestea sunt completate

de mici jonglerii cu intertextualități diverse și evidente, transformate în insulte sau ironii precum e „Dan, care se poartă ca un căpitan” (*Dan, căpitan de plai*), „Cealaltă se credea o balenă, eventual Moby Dick, eșuată sau, mai bine, plantată pe post de iedera pe o insulă fără case”, „Te-ar fi omorât ca Othello pe Desdemona numai fiindcă putea, nu neapărat fiindcă simțea așa” și altele. Dincolo de aceste joculețe facile, simțurile rămân ascuțite până la intrarea în substraturi, în materie și dincolo de ea: „nu mai fusese niciodată în sâmburele unei piersici, dar sigur, acolo nu se mai păstra dulceață, trebuie că era mai curând de gustul fierii sau găinațului uscat beton la soare și apoi pisat”. Incursiunea nu are loc doar în adâncul ființei, ci înăuntrul a tot ceea ce există. Fiecare pagină confirmă faptul că nu identitatea personajelor contează, nici firul epic (aproape inexistent), ci trăirea profundă până la încifrarea imaginii, abstractizarea realului și resemantizarea lui.

Fără îndoială, *Arazia* este un volum care pune răbdarea cititorului la încercare. Însă acest constant exercițiu de captare a minții vine și cu momente fantastice, în care gândul este prins, întors pe toate părțile, explicat și livrat în structuri versificate. Cele mai înduioșătoare meditații sunt cele construite în atmosfera de frondă adolescentină, mustind de instabilitate emoțională, de la iubire, la insomnie și furie resemnată: „adorm, ba nu, doar mă prefac și visez doar un pic, te visez pe tine și cât de mult te iubesc de groaznic de crăp, exact de asta o să crăp, nu de altceva, voi muri de iubirea maximă, din aia care, când ți-e dată mori de răs și de fericire și care nu se poate descrie”. Rime facile, dar care corespund acestei stări unde totul e naiv, inocent și dureros. Aglutinarea realității determină un haos de imagini eterogene, menite să unească coordonatele interioare ale ființei de timpul pe care-l trăiește: „Câteodată îmi vine să te ating chiar dacă știu că n-are niciun sens. Dar nu mi-e dor de tine, doar trebuie să-ți văd un por de pe față, unul nou în care, eventual, s-a așezat un pic de praf de ieri, e un prag către un alt mileniu, este un incendiu pe care numai eu pot să-ș sting dintr-o răsuflare.” Astfel, emoția se extinde între realitatea manifestată și cea latentă.

Ara Șeptilici livrează o carte bizară, cu o scriitură haotică, spartă în bucăți, cu jocuri de replici, ironii și autoironii în spatele cărora stă miza performanței stilistice. Accesul la mesaj e dificil tocmai pentru că existența este descoperită fragmentat, iar textul devine un palimpsest. Scriitoarea are meritul de a-și impune stilul propriu, în spatele căruia se poate intui și un impuls de a-și marca specificul generaționist. Volumul ei înclină balanța în favoarea structurilor fracturate și a sinesteziilor, oglindește sinele, se subordonează existenței și transmite același spirit literar de la momentul debutului său (anii '90).

* Ara Șeptilici, *Arazia*, Editura Vremea, București, 2019

Ioana BOȘTENARU

Și tăcerea e un fel de a vorbi



Cam asta transmite cel mai recent volum al lui Mircea Petean, *Mai vorbim*, încheind trilogia ce cuprinde volumele *Catedrala din auz* și *Nerostitele*. Nu e prima dată când poetul optează pentru acest tip de organizare, *Trilogia transilvană* fiind elocventă în acest sens și plasându-l, alături de numeroasele volume, în rândul prezențelor constante din domeniul literar. Cu un debut editorial (*Un munte o zi*) înregistrat în 1981, Mircea Petean trece peste perioada de „post negru” de zece ani, după cum declară într-unul dintre interviuri, și continuă să publice pentru trei decenii volume de poezie și proză, pe lângă activitatea sa editorială și publicistică.

Organizat la nivelul a trei părți, intitulate sugestiv *Și tăcere e afară*, *Restul e ... tăcere!* și *La ocazii*, cărora li se alătură nelipsitele *Poeme ale Anei*, volumul *Mai vorbim* continuă seria poemelor *ligure*, invitându-l pe cititor într-o nouă călătorie prin spații nebănuite, spații în care scriitorul nu e decât un *nebulă*, ghidat de singura voce existentă, nebuna orașului, vestitoare a apocalipsei: „nebulă/ nebula trebuie să fii să continui să scrii/ măcar de m-aș rosti cu acea simplitate/ îndelung răvnită care se rostuieste cu vioiciunea/ unei largi perspective și c-o ușurință de invidiat/ andiamo – se-aude vocea nebunei orașului/ care trage după ea o jigodie –/ c’è la fine del mondo.”

Călătoria sa este vizionară, poetul întorcându-se mereu spre sine și spre creația sa. Într-o lume în care mercantilismul cunoaște apogeul, el, cel care s-a adaptat vremurilor, dăruiește în continuare poezie, deși e la fel ca la început, „un ilustru necunoscut”. Imaginarul

este unul morbid, lumea conturată în poemele sale fiind dominată de negru, de moarte și având drept reper, de pildă, *macaraua*, care atârnă amenințător. Palmierul nu mai e decât o coloană neagră la rându-i, marea se unduiește sub *norii tăcerii*, purtând coșgiuge spre țărm, corăbia arde și ea la țărm, casa dascălului de umanioare se prăbușește și nu mai e nimeni căruia să îi pese de prezența poetului: „și nu e nimeni pe margini/ ca să ne disturbe.”

Ipostaziat într-un soi de reporter, acesta își mută constant camera, fiind interesat să cuprindă în poezie cam tot ce vede: „un tânăr își roade telefonul mobil/și-l mestecă absent ca pe-o acadea/ pe banca de piatră de la marginea mării/ tânăra de lângă el vorbește singură/ dar nu pare deloc dispusă/ cu căștile de pe urechi/ de pământ să dea/ o pereche de adidași purtați atârnă deasupra trecătorilor/ pe o sârmă întinsă între clădirea gării/ și biserica de peste drum...”. Poezia sa devine, indiferent de registrele pentru care optează, căci sunt, indubitabil, diverse, o mărturie a frumosului, care dăinuie în mijlocul neantului, trezit din încremenire în cea de-a doua parte de câinele, care „atârnă de lațul propriului urlet”, de cârdul de păsări îndoliate care „sfășie cerul” sau de glasul unui tânăr care deconspiră însăși poezia. În spectacolul grotesc, evident, poezia are o fizionomie degradată, e: „un tânăr adipos/ cu fața unsuroasă nerasă/ cu câteva lațe de păr pe creștet/ cu ochii mici lipsiți de culoare și de expresie”, mut și vicios, mort peste câteva pagini, potrivit *poetului radical și imprudent*. Metaforismul care transcende poezia sa nu mai uimește pe nimeni, predilecția pentru insolit fiind evidentă încă din debut, căci exploatarea cotidianului nu reprezintă decât un paravan pentru a descompune mecanismele existenței, neomițând, desigur, direcțiile mistice, dar și cele biografice, prevalente îndeosebi în ultima parte a volumului: „am pus de cafea și am băut prima ceașcă/ căci pe a două am s-o savurez în compania Anei/ca de obicei/am deschis pentru prima oară ușa casei/ și am făcut primul tur al ei/am plantat primul trifoi cu patru foi din viața mea/primit în dar de la copii de sărbători/în ghiveciul pus de cu seară în bucătărie/ ca să se dezghețe pământul/am coborât pentru prima oară în beci/ ca să duc ceva și să aduc altceva.”

Secțiunea *Poemele Anei* nu reprezintă o apariție singulară în *Mai vorbim*, poetul intitulându-și un volum astfel (*Poemele Anei*, 2007/2018) și continuând să le includă și în volumele ulterioare. Întoarcerea acasă, după călătoria interioară pe țărm ligure, este anunțată încă din cea de-a treia parte, însă *Poemele Anei*, așa cum ne-au obișnuit, ne introduc în intimitatea cuplului *nedisturbat* de vacarmul mundan, a cuplului atemporal: „stam amândoi în fața ferestrei ținându-ne de mână/și uitându-ne la păsărețul de-afară/ ca prostiți – era vădit că ieșisem cu totul din cronologie.”

Nu doar figura Anei e revalorificată de poetul clujean, ci și cea a lui Nicanor, considerat adeseori alter-

ego al poeziei sale. El este cel care anunță BREAKING NEWS în imperiul tăcerii „tăcerea din care s-a desprins cu atâta dificultate/ și care l-a însoțit ca un câine/ pe tot parcursul existenței sale terestre/ a căzut ca o cortină de purpură/ peste o carieră de excepție”, executând atent ordinele maestrului: „fugi la magazinul din colț/ și adu o lumânare/ s-o punem la căpătâiul tăcerii care s-a lăsat!” –/ îi zice profesorul de Poezie/ – extrem de panicat –/ lui Nicanor/ care se execută pe dat’.”

Un discurs teatral, uneori ambiguu, sceptic și ironic, alteori absurd sau ludic, care se întoarce mereu la poezie și la condiția Meșterului, un discurs despre poetul pelerin *care trudește la țesătura tăcerii*, continuând să dăruiască poezie. Însoțit de propria singurătate în această călătorie interioară și exterioară deopotrivă, poetul continuă să contemple, rostind determinat în tăcere: „NU TAC!”

Nina CORCINSCHI

Tatiana Țîbuleac. Iubirea noastră ca o ură grea



Romanul Tatianeii Țîbuleac *Vara în care mama a avut ochii verzi* (Cartier, 2016), prin toate datele lui reprezintă un fenomen. Scris rapid (în 2 luni, precizează autoarea într-un interviu), are parte de un succes fulminant imediat după apariție și completează lista scurtă de apariții literare excepționale românești. Critica literară de pe ambele maluri ale Prutului s-a expus imediat, inventariindu-i temele, caracterizându-i tehnica literară, precizându-i specificul viziunii artistice. Aprecieră este unanimă. Radu Vancu îl consideră „un tur de forță reușit”. „Tatiana Țîbuleac a scris o

carte absolut memorabilă”, concluzionează Bogdan Alexandru Stănescu. *Vara în care mama a avut ochii verzi* este „printre cele mai bune romane din Basarabia postsovietică alături de *Hronicul Găinarilor* de Aureliu Busuioc și *Iepurii nu mor* de Savatie Baștovoi”, scrie Andrei Țurcanu, dedicând un studiu consistent romanului. Între timp, romanul a fost tradus în limbile franceză și spaniolă, a fost transformat în piesă de teatru și premiat la nivel național și internațional. Tatiana Țîbuleac este, probabil, la ora actuală cel mai citit și citat autor basarabean.

În ce constă farmecul și puterea de convingere a acestui roman scurt, de doar 160 de pagini? Fie că l-am considera drept o confesiune psihoterapeutică a unui pacient infirm, narcoman și cu dereglări psihice, fie că l-am interpreta drept un roman al relației dilematice mamă-fiu sau drept un roman al bolii și al morții, cert e că, în acest caz, faptele narate contează mai puțin. Impactul romanului se datorează forței cu care autoarea a transfigurat artistic dramele mari, aproape neverosimile, ale umanului, în care dispar distincțiile clare între luciditate și nebunie, tandrețe și ură, vulnerabilitate și forță. În care funcționează un mecanism fin de întreținere a sublimului cu tragicul, a suferinței cu bucuria, a vieții cu moartea. Și tot acest amalgam policrom de registre ale trăirilor umane, bine orchestrat stilistic, temeinic vertebrat narativ degajă prin toți porii *verosimilitatea*.

Narațiunea începe cu „fișa clinică” (Emilian Galaicu-Păun) sau *cazul* lui Aleksy, un tânăr dezaxat, aproape schizofrenic, bântuit de pulsuni sadice, pacient al cabinetelor de psihiatrie. Fișa lui clinică conține o serie de „anexe” interconectate: o mamă grasă, autistă la drama tânărului, incapabilă să facă față nici măcar exigențelor propriei vieți, sora adorată, Mika, moartă de mică, lăsând în urma ei o mare suferință, un tată crud și brutal, care-și părăsește familia pentru o altă femeie, furând de sub ochii fiului lucrurile și banii familiei. O bunică oarbă. Un tată drept, pierdut într-un accident, despre care fiul află abia la maturitate. Fiecare membru al familie duce în spate nefericirea unui destin frânt, schizoidal. Pentru a ne asigura că drama care ni se înfățișează e una *universală* în întregul ei, fără contexte spațio-geografice propulsatoare, autoarea hibridizează cadrul. Aleksy este fiul unor imigranți polonezi din Londra, iar locul unde se întâmplă *povestea lui* este un sătuc din Franța. Sora, tatăl, bunică, mediul înconjurător sunt elemente coagulante ale povestirii. În epicentru se află relația lui Alexey cu sine și cu mama lui.

Din povestirea scrâșnită din dinți, expusă la persoana întâi, a adolescentului Aleksy se desprinde reprezentarea unei lumi alienate. Începutul romanului e un imn urlat al nebuliei, al neputinței, al delirului unui tânăr care ar ucide tot ce mișcă, dar în primul rând pe cei care i-au dat viață. Nu există nicio ieșire din labirintul suferinței și al bolii. Deși frecventează

psihiatrul șolii, rezultatele întârzie. Tânărul părăsește cu profund dezgust școala, nu înainte de a scrijeli pe ușa psihiatriei cuvântul „curvă”, marcând astfel insuccesul pe care l-a avut procesul educațional asupra lui. Dacă ura și disprețul pentru tata par lipsite de acuitate și visceralitate, ca pentru un cadavru cu care știi că ai încheiat toate socotelile, ura față de mamă e maniacală, e vie și clocotitoare. O ură ca o vendetă sau ca o plată pentru ne iubire, lipsă de înțelegere, tandrețe și căldură. Este mama lui o femeie incapabilă de iubire, așa cum o consideră fiul? Pe parcursul lecturii, pas cu pas, descoperim că nu. Sentimentele fiecărui personaj sunt determinate de un lanț de cauzalități. Mama lui Aleksy este o femeie care, la rândul ei, n-a primit iubire. Soțul ei a tratat-o cu brutalitate și cruzime. Fiica ei, Mika, moare într-un accident și această femeie intră într-o depresie grea, care o rupe de orice conexiune cu lumea din jur. Mika, copilul solar, îi ținuse pe toți împreună și tot ea, prin moartea ei, îi separă, îi aruncă în temnițe interioare de disperare. 7 luni, mama lui nu reacționează la lumea din jur. „În toate acele luni femeia care m-a născut nu s-a uitat la mine niciodată, de parcă aș fi fost un loc gol. De pacă anume eu aș fi și i-aș fi ucis-o pe Mika. Îmi amintesc cum mă duceam la ea plângând și încercam să o cuprind de genunchi sau de mijloc – mai sus nu ajungeam niciodată –, iar ea mă împingea cu piciorul ca pe un câțel păduchios”. Pierderea lui Aleksy e dublă: a surorii pe care o iubește, unica ființă luminoasă din viața lui, și a mamei, care-l respinge. Mîntea lui de copil nu poate interpreta atitudinea maladivă a mamei decât ca pe o lipsă de iubire. Depresia ei e înțeleasă ca o nedorință de a-l vedea. „Un om care m-a împins cu piciorul ca pe un câine, când eram gata să fiu câine doar ca să fiu mîngăiat”. Această răceală maternă îi cauzează o scîrbă profundă de viață, o furie viscerală, însoțită de dorința de a lovi, de a sparge totul în jur, de a provoca durere. Ura lui Aleksy e un sentiment paroxistic de iubire adînc rănită, sfîșiată și trădată în toate așteptările ei. Împovărat de sentimentul că este respins, „un gunoi”, un „nimeni”, Aleksy privește lumea cu ochii deformați ai resentimentelor, care o au pe mama drept țintă sigură. Toate calificativele la adresa ei sunt de un sarcasm vitriolant. Izbucnirea de la primele fraze ale romanului demonstrează că mama este nucleul, că în jurul ei gravitează întreaga energie afectivă a băiatului. Cei din jur sunt doar victime colaterale, primesc „resturi” de ură, jumătăți de resentiment, balastul. Mama primește totul: înjurături, lovituri, acuzații. Aleksy nu scapă niciun prilej s-o umilească, s-o rănească. Îi provoacă o plăcere bolnavă s-o facă pe mama să-l aștepte la școală. O vede aproape plângând, ca cineva căruia „i s-a făcut o mare nedreptate”, dar în subconștientul lui crede că ea merită să fie pedepsită. Aceasta e o pornire sadică, a cărei maximă agresivitate se reprezintă psihanalitic prin dorința de a lovi: „Am fost rănit de ceilalți, așa că

dorința mea de a-i răni la rîndu-mi nu înseamnă altceva decât a-mi plăti datoria”¹.

Cu ochii orbiți de ură, tânărul judecă fără discernământ orice gest al mamei sale. Sentimentul ei de victorie că la divorț fiul a rămas cu ea și nu i-a revenit tatălui, îl tratează cu sarcasm: „Timp de o săptămână și-a sunat singura prietenă vînzătoare și i-a povestit cum l-a spart și l-a nenorocit pe dobitoc, pentru că eu rămăsesem cu ea”. Pe atunci, aceasta dovadă de afecțiune i se pare o dovadă de mare naivitate și prostie.

Prin aceste lentile deformate, mama este văzută drept urâtă, grasă, îmbrăcată ridicol, iar în sfîrșit dezumanizată. Urînd-o pe ea, Aleksy se urăște pe el. Pielea ei are o albeață nu de ființă umană, ci de „smîntănă”, și „... orice altceva ar fi fost superior față de ceea ce eram: produsul greșit al unei pielice albe”. Chipul ei e văzut drept monstruos, înspăimîntător: „În acele clipe mama arăta ca un monstru fericit, iar eu așteptam ca din gură să îi cadă o ureche, iar din nas să înceapă a-i curge limba”. Și doar ochii verzi ai mamei par un element străin, prin pata de lumină și frumusețe pe care o aduc ansamblului de păpușă albă, chinezească. Această mamă renegată, „cea mai inutilă mamă din câte au existat vreodată”, îl convinge să petreacă o vară împreună cu el, într-un sătuc francez. Deși băiatul are cu totul alte planuri pentru acea vară – să plece cu prietenii să se distreze –, acceptă în urma unei negocieri ca la carte, prin care ea se obligă la schimb să-i dea mașina și să-l ajute să falsifice actele. Proiectul mamei e bine gândit și pus la punct în detalii. Ea știe că va muri în curînd și alege pentru acest moment sătucul din sudul Franței. Această femeie pe care o frînsese moartea Mikăi, găsește stăpînire de sine și putere de a înfrunta propria moarte cu demnitate și onestitate. Nu se plînge de nimic, dimpotrivă. Criza morții care se apropie fulgerător îi provoacă o consolare senină, nostalgică. Pentru viața ei nu are rost să lupte, de viața ei are nevoie doar unul singul – cancerul turbat. Ea „obosise de nedragoste”. „În sfîrșit, am și eu ceva al meu, Aleksy, care mă vrea doar pe mine”.

Rolul mamei e să întîmpine sfîrșitul fără a mai falsa, fără a mai fi ostatică obligațiilor sociale, fără a fi obligată să mimeze viața. Ea decide, pentru ultimele zile din viața ei, să se bucure de frumusețea lanului de floarea-soarelui, de mîncarea pe care o vînd țărani la piață, de bere la micul dejun, de legăturile în hamac. Acolo, departe de civilizația londoneză, timpul se încarcă de mireasmă, reduce lumea la simplitate și esențe. E ceea ce numea Mihail Bahtin, „a te bucura înainte de Timp, înainte de Istorie”. În acele luni de vară, viața lor în satul francez, pe malul oceanului, este de un idilism tragic-sublim. Cei doi fac cumpărături la piață, explorează satul, comunică cu oamenii, se leagă în hamac. În lumea lor, nimic nu e idilic în sensul artistic, în sensul convenției, ci doar în sens

existențial. Cârânciorii englezi pe care-i cumpără de la Karim sunt mereu expirați, pentru că așa-s mai ieftini, casa în care locuiesc cei doi e ciudată, pe pereți atâră obiecte de depozit, poezia însă vine de la lucrurile mici, de rutină, executate într-o ambianță pașnică a satului, de la liniștea din acea margine a civilizației, care îndeamnă la reculegere, la autoidentificare. În evocarea acelui cadru naturist irupe la suprafață un lirism grav, de autentică vibrație umană. Poezia e peste tot, în acea ambianță a morții care se apropie și a viului, care e în detalii cotidiene simplificate, scuturate de orice artificiu, lăsate să se desfășoare fără program, în afară vreunei convenții. Suita de melci devine o imagine poetică de rară sensibilitate în privirea *despățimii* de ură a lui Aleksy, care îi observă și se împrietenește cu ei, momindu-i cu apa îndulcită. Apoi mama, când nu mai poate bea apă cu lămâie decât cu paiul, devine „melcul meu” pentru omul poetic, omul îmblânzit, umanizat. Pentru conștiința suferitoare a lui Aleksy, macii, pe lângă care trece în viteză cu bicicleta devin „dăre de sânge”. În fața morții, viața apare în forma ei elementară și intens-senzorială. Această rutină aduce alte ritmuri, creează o distanță considerabilă între viața de atunci, agitată, steriotipizată, pierdută în zgomotul metropolei londoneze și cea rustică de acum, în care nu există nici măcar telefon (Aleksy îl descoperă după un timp, deconectat, într-unul din buzunare), iar găsirea unui medic e o aventură întreagă.

Imaginea nouă a mamei, feminizate, inclusiv prin rochii pe care nu le mai purtase până în vara aceea, i se revelează zi de zi fiului în mod transformator, tulburând întreg sistemul lui de percepții. Privirea i se îmblânzește tot mai mult, ferocitatea lui sarcastică e bruiată de caldele efuziuni de candoare feminină ale mamei, de iradierile Mikăi din privirea ei, de încopărlirea ei și convertirea la iubire și iertare. Cu cât mama se copilărește, cu atât fiul se maturizează, ritcul lui de dispreț se preschimbă în surâs amar. „«—Și bunicul avea tractor», mi-a spus mama din hamac veselă, cum nu o mai văzusem, fluturându-și capul ca un copil. «Îl chema Jakub și era roșu, tractorul. Bunica era foarte mândră că s-a măritat cu un tractorist»”. A vorbit aproape o oră – frumos ca dintr-o carte –, încât nu am îndrăznit să o întrerup niciodată. Devenisem, în fine, copilul ei, iar ea – mamă”. Ceea ce nu reușesc să trateze psihiatrii – reușește iubirea mamei. În fața morții, ei doi își descoperă vulnerabilitățile, ajung să se accepte și să se ierte unul pe celălalt. Conștiința morții nu e tiranizatoare, e ca un orizont blajin și luminos, care obligă la regăsirea de sine, la caldă împăcare. La înțelegerea de sine și de celălalt. „De ce nu începuse mama să moară mai devreme?”, se întreabă Aleksy. Faptul că moartea, sub forma cancerului nemilos, i-a redat iubirea maternă, provoacă revelații zguduitoare în mintea fiului: „Dacă știam că asta face boala dintr-un

om, era să cer de Crăciun cancer pentru mama, în loc de sex cu Jude. Pe tata nu cred să-l fi schimbat nicio boală”.

O mamă dezurată

Furia, cinismul acut, deși nu dispar cu totul, își înmoaie colțurile, se topesc tot mai mult în briza de caldă umanitate, de iubire, iertare și înțelegere, care se instaurează în această anticameră a morții, care e sătucul francez. Tratamentul sufletesc a acestor personaje, prin convertirea lor la afecțiune, nu e unul total, miraculos, pentru că nici nu e posibil așa ceva. Transformarea lor se produce într-un regim dolic, toate rănilor sângerează, eclipsele de furie încă nu se sting cu totul, jăraticul urii e încă cald. Dar flacăra iubirii e tot mai puternică, mai viguroasă, mai întremătoare. Singurătatea inițială dintre ei se îngustează, își fac loc tot mai mult regretele exprimate, dialogul sincer. „Într-o seară, înainte de culcare, mama a început din nou cu «Aleksy», iar eu n-am mai avut puteri să o opresc. M-a rugat să o iert pentru că m-a făcut de rușine atâția ani, pentru că nu m-a iubit și pentru că s-a gândit la Mika moartă mai mult decât la mine viu. Apoi mi-a spus să nu lovesc niciodată o femeie în sân și să nu port șosete albe, ca tata”. Din confesiunile mamei, lumea din care vin ambii capătă claritate și nuanță. Deși formează un buchet comun, dramele personajelor sunt individuale, pentru fiecare viața a avut ceva de dat, dar mai ales de răpit. Nimeni nu e doar bun sau rău, până și Karim e un „idiot cu inimă”. Până și tatăl lui Aleksy apare într-o lumină difuză a propriei lui suferințe, slăbiciuni și neîmpliniri.

Autoarea evită să se oprească asupra cauzalității faptelor – despre cancerul mamei nu știm decât că e „turbat”, nu se spune ce organ/organe sunt afectate de boală, acesta e ca un dat implacabil, ca un fatum care nu poate fi pus la îndoială sau tratat, nu știm nici ce fel de accident a ucis-o pe Mika sau detalii despre accidentul lui Aleksy și a Moirei. Pentru autoare, faptele contează mai puțin într-o astfel de narațiune, în care mai importante sunt efectele acestora în conștiința și sensibilitatea fiului și a mamei sale. Atenția ei e pe continuum-ul senzorial al personajelor, pe transformările mentale și emoționale pe care le suportă acestea în fața morții. Pe dinamica metabolismului afectiv, pe schimbările subtile la nivelul percepției, pe devenirea lor umană. Dintr-o umanitate rănită, mama stoarce frumusețe, forțând trecutul să facă pact cu fantezia, în imagini care să fi dat un sens tinereții ei. Aleksy ascultă cu înțelegere și compasiune povestirile fantastice ale mamei despre viața „fericită” de cândva, uimindu-se de capacitatea ei de Șeherezadă, încă un talent, pe care i-l descoperise conștiința urgentă a morții. În felul acesta mama își trăiește în mod compensatoriu, prin împrumutul ficțional, ceea ce ar fi vrut să trăiască cândva aidoma. Altfel spus, își recompune, prin imaginație, identități ficționale care să

dea morții ei demnitatea cuvenită. Tot de aceea citește cu aviditate reviste de plante, punând în circulație cunoștințele de biologie, care ar fi trebuit s-o facă profesoară de biologie, nu vânzătoare de covrigi. În fața morții, își acoperă – cu pansamentele fanteziei, a jocului de *ce-ar-fi-fost-dacă* – rănilor existențiale.

Stilistica morții

Din liniile frânte ale cotidianului, autoarea reușește să construiască metafore ale tensiunii vieții întretăiate cu moartea și să le încarce cu o mare forță de sugestie. Cu naivitatea unui copil, care desenează lumi imaginare pe nisip, mama își desenează propria moarte. „Când voia să se odihnească, mama se așeza pe nisipul umed și făcea castele cu turnuri zimțate și steaguri din alge sau biserici poloneze – așa cum și le amintea din copilărie. A construit chiar și un sicriu minuscul dintr-o piatră dreptunghiulară, pe care l-a împins înăuntrul bisericii cu un bețișor. Lângă sicriu, dintr-un picior de crab mort rupt în două, mama m-a făcut pe mine și pe preot, iar în loc de clopot a urcat în turlă o fărâma de sticlă spartă, care strălucea extrem de frumos în bătaia soarelui. De departe aceasta părea o lumânare-far de culoare violacee”. Așa, moartea apare nu ca înțeles evanghelic grav, ci ca o realitate naturală, la fel de firească ca hârjoana unui copil pe nisipul unei plaje. O poți lua calm și lucid în posesie, te poți juca cu ea, fără să-i subminezi în felul acesta tăria dramatică și să-i negi fatalitatea. Scena de la Ocean, cu mama alergând cu vântul, hârjonindu-se pe plajă „ca o cătea bătrână”, apoi venind „ca să bea ceai din termos și să exclame ca actrițele americane: „Ah, Aleksy, viața e atât de frumoasă!”, cu Aleksy călare ca un Poseidon „pe niște pietre enorme și bizare, despre care nu știam pe atunci că sunt spărgătoare de valuri și măsuram cu degetul unde se termină marea” e de poezie sublimă a vieții care a intrat nestingherită în spațiul fantasmelor, a magiei, a *candorii*. Personajele devin niște semizeii cu puteri miraculoase, căutând hibris-ul și îndepărtând limita. Recuperarea *candorii* e, pentru ei, șansa de reconstrucție a lumii într-un alt proiect, mai bun și mai demn, al fanteziei, al jocului de-a *tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte*.

Percepția asupra mamei suferă cele mai mari și neașteptate transformări. Mama devine succesiv mai frumoasă, mai deșteaptă, mai spirituală. Din obeză, grea, carnală devine tot mai difană, mai ușoară, vapoasă – se spiritualizează. Rochiile ei, turbanul ei colorat armonizează tot mai mult cu ochii ei verzi – metafora frumuseții ei lăuntrice. Mișcările ei sunt line, pașii ușori, pare o mireasă frumoasă pregătită pentru nuntirea cu moartea.

Concentrarea narațiunii în jurul morții mamei lui Aleksy și a renașterii afecțiunii și tandreței dintre ei doi

nu mai lasă loc de desfășurare narativă a iubirii dintre Aleksy și Moira. Povestea lor, pe cât de sfâșietoare pe atât de intensă, e rezumată în doar câteva secvențe, întâlnirea cu imaginea ei din minte e deosebit de dureroasă și de aceea evitată. „Chiar și cea mai scurtă amintire despre ea are pentru mine rezonanța unei bombe atomice: odată lansată, ucide în jurul și înăuntrul meu orice altceva, pentru câteva zile și nopți”.

O carte care se naște (și) din alte cărți?

Prin repudierea normelor sociale și setea disimulată a personajelor de puritate și candoare, *Vara în care mama a avut ochii verzi* se apropie cel mai mult de J.D. Salinger, *De veghe în lanul cu secară*. Lanul cu secară și lanul floarea-soarelui, rațele de pe balta înghețată și melcii înfomețați ai lui Aleksy sunt imagini tremurătoare ale candorii. Mika lui Aleksy amintește de pierdutul frate al lui Holden Caulfield, provocând la ambii reacția de a lovi, de a răzbuna o moarte nevinovată. Iubirea târzie a mamei pentru Aleksy sau, păstrând proporțiile, efuziunile de tandrețe ale lui Phoebe, în cazul romanului lui Salinger sunt mâini iubitoare, întinse în numele vieții. Rătăcirile lui Holden se datorează însă lumii consumeriste în care personajul nu se regăsește, pe când agonia lui Aleksy – mult mai acută, paranoică, maniacală, abia ținută în frâu cu pastilele-pentagoane – ține de patologie și e un rezultat al ne iubirii, al tratamentului rece, ostil care-i însoțesc acestuia inițierile existențiale.

Mama lui Aleksy, cu fața ei de păpușă, amintește de mama-păpușă, din romanul lui Ismail Kadare, *Păpușa*. Pentru ambele mame, identificare fiilor cu ele e un proces greu, chinuitor, prin incapacitatea lor de a-și demonstra dragostea. Această carcasă exterioară care blochează accesul la afecțiune are culoarea albului inexpresiv: fața „de smântână” a mamei lui Aleksy sau albeața înspăimântătoare, „inexpresivă ca o mască”, pe care o descoperă Kadare la mama sa: „Mi se părea că descoperisem încă de atunci ceva ce ar fi putut părea un soi de păpușă-strigoi, un amestec de răceală, de paloare de ghips, de enigmă, ca măștile teatrului japonez”.

În cazul mamei lui Aleksy, fața și întreaga ei înfățișare se salvează prin ochi – centrul ei ființial. Ceea ce-l urmărește toată viața sunt ochii mamei. „Aleksy, tu cum îți vei aminti de mine?”, m-a întrebat dintr-odată, ca o pasăre care tocmai fusese decapitată, dar încă se zbătea (...) „Ochii”, i-am răspuns și am început să o dezgrop bucată cu bucată. «Ochii e bine, Aleksy»”.

Întreg romanul este zbaterea acelei păsări după ce-a fost decapitată. O zbatere care recuperează vieții din vitalitatea și demnitatea ei pierdută, în însuși dansul macabru al morții.

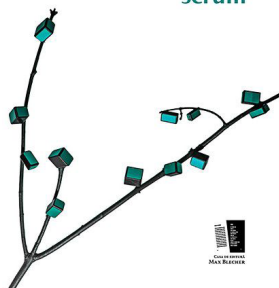
¹ Sacher-Masoch. Coordonatori: Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Polirom, 1999, p.258.

Andreea POP

O razie afectivă

veronica ștefăneț

scrum



scrum (Casa de Editură Max Blecher) e unul din debuturile apărute în 2019 care mizează în exclusivitate pe afectivitate și pe o reconstrucție fidelă și exactă a stărilor pe care le decantează, departe de orice sofisticăreli – de limbaj, construcție etc. Veronica Ștefăneț face o selecție alertă dintr-un depozitar sentimental dezafectat, una pe care o desfășoară cu o precizie a detaliilor aproape fotografică prin felul în care își recompune filmele aproape în totalitate biografice; tăiate scurt și elaborate după niște criterii ce elimină, deci, orice formă de decorativism inutil sau exces confesiv, textele ei trasează o schemă a disperării discrete.

Rezultă de aici un ecosistem extrem de lucid, care funcționează, în primă fază, prin amânarea motivului dramatic ce stă la baza lui sub pretextul monotoniei generalizate. Unul care construiește, adică, pe linia filmelor cotidiene anoste, tensiunea tot mai evidentă – mai ales spre finalul volumului – a biografiei. În felul lor exuberant-nihilist, aproape exasperant de lipsa de sens, poemele se construiesc, pentru început, în direcția unor observații scurte despre mersul zilnic al lucrurilor. Nimic spectaculos aici, e o zonă de lucru care fluctuează între micile singurătăți ale adultului și schemele lor de conformism social aferente, și o ușoară revoltă, tradusă prin gesturi de ritualizare a banalului. Maternitatea, evenimentele austere de zi cu zi, relațiile de familie, uneori configurate din prisma unor *flashback*-uri intimiste – „[...] jocurile din ogradă și stropitul cu apă/ clasicii ruși de sub bancă ce mi-au distrus psihicul în școală/ fetele mele, vodca, counter-strike-ul, muzica, glumele/ acoperișul, anii flămânzi (în '92 nu se știa de jazz)/ gardurile sărite, chișinăul, avioanele, munții din caucaz/ ieșirile la pescuit cu prietenii, scutecele, spitalele, căsnicia [...]” – și dezolarea exercițiilor de sondare interioară, toate se derulează pe fondul unei luxuriance a fragmentarismului, în care stă să irupă, deocamdată bine ținut în frâu, un focar tensionat.

E un regim de sensibilitate care se consumă peste tot cu un soi de nostalgie mocnită, de peste Prut, dominat de neputință & precaritate: „dulapul îmi crapă de cârpe, iar eu port aceeași cămașă/ pânza s-a subțiat și pe alocuri au apărut găuri mici// iată vine medicul și îmi suflecă mâneca albastră/

bagă perfuzia/ crede că e o intoxicație alimentară, dar de fapt luptăm/ cu toate semi-dramele, pseudo-dramele și dramele/ pe care le-am înecat în ultima jumătate de an în alcool// [...] apoi merg acasă/ mama face terci, eu capricii/ copilul vine de la plimbare, îmi spune noutățile/ mă pupă și fuge în curte// tata aduce o cutie cu viniluri vechi/ lecții oranj de franceză/ vocea bine-cunoscută, printre zgârieturi și trosnete/mă întoarce în copilărie// am 6 ani/ stau pe balcon și desenez cu carioca/ un nene în halat alb cu o seringă în mână/ vocea din colț – *je me cache de la pluie tu te caches de la pluie*/ soarele îmi încălzește ceafa/ rândunelele fac cercuri// cămașa –/ cămașa mi-au rupt-o spre sfârșitul verii/ într-o încăierare penibilă pe plajă/ apoi tremuram sub umbrela găurită, cu materialul lipit de corp// iar noaptea/ când frica mă sufoca/ am revenit pe balconul oranj/ cu acoperișul de beton/ unde nu există pseudo-drame, semi-drame/ și cu atât mai puțin adevărate drame/ și niciodată n-o să mai fie”, *tu te caches dans le vent*. Cam așa procedează Veronica Ștefăneț cu toate textele din *scrum*, și anume le trece printr-un filtru curat al imageriei – și cu o frazare a discursului pe măsură –, construind un fel de preludiv minimalist pentru rana ce înflorește ceva mai colorat spre finalul volumului.

Adevărata textură a poemelor se insinuează, deci, treptat; după radiografiile actuale, ale experienței materne, biografiei și copilăriei retrospective, după câteva scurte episoade erotice și niște puseuri tot mai evidente ale bolii, textele Veronicăi Ștefăneț ajung, în cele din urmă, la convulsia lor funciară, până acum suspendată. E tot una cu origine biografică – moartea unuia dintre copii –, dar înregistrată la o scară mult mai intensă decât atunci când vorbea despre mărunțișurile cotidiene, se face, adică, printr-o incizie ceva mai alertă a dinamicii traumatice: „cum e să o faci după o pauză lungă/ mi-e frică să inspir prea adânc ca nu cumva să mă sufoc/ țin minte cum e durerea de mușchi a doua zi,/ plăcută ca prima atingere de apă când ajung pe arșiță la mare// fiecare mișcare îmi dă câte un ecou pe corp/ amintirea stă pe suprafața pielii și mă sustrage din cotidian/ fragilitatea ei mă face să fiu mai atentă cu lucrurile din jur// rezemată de nuc, furnicile urcă pe spate/ mă desprind de umbra frunzelor, fac câțiva pași/ mă aplec// cu mare grijă/ ridic un pumn pe pământ/ cu mare grijă/ îl arunc peste capacul sicriului”, *mai țin minte*. E un câștig secțiunea asta de final a volumului, pentru că îl individualizează; dacă primele poeme aveau încă aerul temperat-domol al unei încordări fără un contur evident, disputată între mai multe părți fără să o reclame pe vreuna ca fiind definitorie, texte care îl succedă pe cel citat anterior – mai ales *noroc, dante!, 15 mai, ne pare rău* – par că au un control mai riguros al direcției și disting cu mai mare efect individualitatea poeziei Veronicăi Ștefăneț. Aici, ele se citesc ca și cum ar fi textele ei și doar ale ei, spre deosebire de primele poeme, în care nota individuală era mai greu de găsit.

În linii mari, deci, *scrum* e un fel de manual de *adulthood* cu toate traumele la purtător, în care aceea a fiului dispărut apasă cu greutate asupra tuturor celorlalte. Un debut nepretențios, *user-friendly* și mai ales onest prin felul în care își livrează angoasele.

* Veronica Ștefăneț, *scrum*, Casa de Editură Max Blecher, 2019

Argument

Primii 20 din 21: ce a fost și ce va fi? (anchetă de istorie recentă și futurologie imediată)

20 de ani pot defini o epocă, pot marca sau prefigura direcția unui întreg secol. Ultimii 20, primii din 21, n-au fost, ce-i drept, săraci în evenimente: de la atentatele WTC la războiul împotriva terorii, de la primăvara arabă până la situația actuală critică din Orientul mijlociu; de la maxima largire spre Est a Uniunii Europene la începutul dezmembrării ei din Vest, trecând prin austeritatea post-criză și contradicțiile economice și politice tot mai evidente dintre nordul și sudul său (mediate întotdeauna specific prin est), încheind cu militarizarea completă și fortificarea granițelor sale externe; de la mult trâmbițata victorie planeteară a democrațiilor liberale și utopie a sfârșitului istoriei, la aparentul sfârșit al democrațiilor liberale occidentale de tip postbelic, tocmai la ele acasă, dar nu numai; de la euforia financiară a anilor 2000 la criza anilor 2010 și la stagflația prelungită la nivel mondial a ultimilor ani; de la Bush, la Obama, la Trump, trecând prin toată galeria de personaje pitorești care s-au perindat prin primplanul scenei în toți acești ani (de la Berlusconi la Salvini, prin Renzi, de la Sarkozy la Macron, de la Junker și Schauble la Tsipras și Iglesias, trecând prin Erdogan, Modi, Le Pen, etc.); plus, nu în ultimul rând, ci poate chiar în primul, în ce privește măcar orizontul imediat: o criză climatică globală, ce nu mai e demult iminentă, ci declanșată, de nu chiar jucată deja. Și, mai nou, o criză epidemiologică la fel de globală, cu un aer bizar de apocalipsă în șlapi și capot de casă, ce trage după sine o nouă criză economică – și, deci, noi provocări social-politice – ale căror dimensiuni încă nici nu le putem bănuși.

Pe scurt, n-a fost plictisitor, fără doar și poate, și promite să devină tot mai palpitant. Dar cu ce am rămas – ce putem desprinde din această avalanșă de evenimente? Ce tendințe de termen mediu și lung se decelează în spatele lor, care ar fi narațiunea istorico-filosofică în care le-am putea plasa ca momente?

Cum arată, deci, secolul 21, în tendințele sale esențiale, în sfera social-politică, judecat după prima sa „mini-epocă”? Ce e definitoriu și nou – fie și chiar ca o reluare aparte a unor tendințe mai vechi – pentru ultimele două decade, și în ce măsură deschid sau trasează ele anumite tendințe și direcții cu ambiții structurale, epocal-destinale? Sau, poate mai curând și mai degrabă: reprezintă oare cu adevărat secolul 21, cel puțin atât cât am trăit și putem anticipa din el, o ruptură semnificativă față de dinamica istorică a decadelor precedente, sau e doar un *happy 90s* prelungit, o ordine postbelică care încă se tot fixează, un secol 20 ceva mai lung sau, cine știe, o postistorie de-acum perenă?

Și chiar de-ar fi astfel, cât anticipați că mai avem din ea?

Alex CISTELECAN



California, 13 noiembrie 2018 (c) Andy Holzman/
SCNG Andy Holzman/SCNG

1. Cronologia anilor 2000

2000:

- Ianuarie: după victoria lui Chavez în Venezuela (1999), un alt președinte socialist (Lagos) câștigă puterea în Chile.

- În Austria, extremistul de dreapta Jorg Haider intră în coaliția de guvernare. Europa amenință cu sancțiuni.

- Februarie: începe criza economică provocată de spargerea bulei acțiunilor pe internet („the dot.com bubble”).

- Martie: Președintele în oficiu Putin câștigă alegerile prezidențiale din Rusia.

- După 22 de ani de ocupație, trupele israeliene se retrag din Liban

- Descifrarea genomului uman.

- Bashar al Assad îi urmează tatălui său la conducerea Siriei.

- Iulie: Tratatul de la Camp David, între Ehud Barak și Yasser Arafat, mediate de Clinton, se sfârșesc în eșec, cu Arafat părăsind discuțiile. În septembrie, e declanșată a doua Intifadă. Va dura până prin 2005. Bilanțul: 3000 palestinieni vs. 1000 de israelieni.

- Referendum în Danemarca prin care e respinsă adoptarea monedei euro.

- Octombrie: Milosevic e înlăturat de la putere în Serbia, după pierderea alegerilor și demonstrații de masă.

- Noiembrie, George Bush câștigă alegerile, deși pierde la mustață votul popular. Curtea Supremă blochează renumărarea voturilor.

- În România, PSD și Ion Iliescu câștigă alegerile, înlocuind de la putere pe CDR și Emil Constantinescu.

2001:

- Ianuarie, Bush pune presiune pentru atacarea Irakului. În februarie, avioane americane și britanice bombardează baze în Irak.

- Continuă violențele în Palestina. Ariel Sharon, extrema dreapta, câștigă alegerile în Israel.

- După douăzeci de ani de ocupație, Siria își retrage și ea trupele din Liban.

- Martie: Prin decizia lui Bush Jr., SUA se retrage din Protocolul de la Kyoto.

- 18-22 iulie: mișcarea altermondialistă, lansată spectaculos la Seattle, în 1999, organizează proteste masive la Genova cu ocazia reuniunii G8.

- Septembrie: Scandalul și, în cele din urmă, falimentul ENRON.

- 11 Septembrie, atentatul de la WTC și Pentagon. Peste 3000 de morți.

- Scrisori cu antrax trimise la diverse instituții media sau guvernamentale. În 2008, va fi descoperit expeditorul: un microbiologist din US Army.

- Deși autorii atentatului de la WTC sunt în marea lor majoritate saudiți, în octombrie SUA atacă regimul taliban din Afghanistan. Membrii familiei regale saudite, aflați în SUA la data atentatului, li se permite să zboare înapoi acasă, deși toate zborurile sunt oprite în SUA.

- În SUA, intră în vigoare Patriot Act, care suspendă o serie de drepturi constituționale.

- În decembrie, în Afganistan, guvernul taliban e răsturnat. E instalat un guvern marionetă al SUA cu Hamid Karzai la conducere.

- În Olanda, pentru prima dată în lume sunt legalizate căsătoriile între persoanele de același sex și dreptul lor de a adopta.

- Primul implant de inimă artificială. Pacientul supraviețuiește 150 de zile.

- 11 decembrie: China devine membră a World Trade Organization.

2002:

- 1 ianuarie: Moneda euro e introdusă în 12 țări europene.

- 29 ianuarie: Bush Jr. introduce conceptul de „axa răului – Iran, Irak și Coreea de Nord”.

- 12 Februarie: începe procesul lui Slobodan Milosevic în fața Tribunalului de la Haga.

- 1 martie: Începutul invaziei americane în Afghanistan împotriva talibanilor. Prizonierii sunt închiși la Guantanamo.

- 11 aprilie: Încercare de lovitură militară de stat în Venezuela, eșuată. Chavez e readus la putere trei zile mai târziu grație mobilizării păturilor populare.

- 14 aprilie: Israel începe construcția unui zid în jurul Cisiordaniei.

- 5 mai: Jacques Chirac câștigă un al doilea mandat de președinte în Franța, după ce îl învinge în turul doi pe Jean-Marie Le Pen.

- 13 iunie: SUA se retrage din tratatul privind rachetele anti-balistice.

- 23 octombrie: Atentat cecen la un teatru din Moscova, încheiat cu un asediu ce produce peste 200 de victime (din care 150 de ostatici).

- 27 octombrie: Lula câștigă detașat alegerile prezidențiale din Brazilia.

- 8 noiembrie: Consiliul de securitate al ONU

adoptă o rezoluție prin care cere dezarmarea Irakului. Cinci zile mai târziu, Saddam Hussein acceptă termenii rezoluției.

- 14 noiembrie: Argentina declară că a intrat în faliment, neputând achita datoriile la Banca Mondială.

- 15 noiembrie: Hu Jintao devine secretarul general al Partidului Comunist Chinez.

- 16 noiembrie: Primul caz de SARS-Covid înregistrat în China. Epidemia avea să se răspândească în 29 de țări, producând 774 de decese.

- 21 noiembrie: România, alături de alte state din Estul Europei (Bulgaria, Slovacia, Slovenia și țările baltice) sunt invitate să devină membri NATO.

- Curtea Supremă din SUA recunoaște că semințele cad sub incidența drepturilor de proprietate (patents), ceea ce-i obligă pe fermieri să cumpere aceste semințe de la companiile care dețin drepturile, cum ar fi Monsanto Corporation.

- Bush și Cheney în campanie intensă pentru atacarea Irakului sub pretextul că deține arme de distrugere în masă.

2003:

- 30 ianuarie: Belgia legalizează căsătoriile între persoanele de același sex.

- 4 februarie: Rămășițele republicii federale Iugoslavia își schimbă numele în Serbia și Muntenegru și adoptă o nouă constituție.

- 15 februarie: Irakul invită inspectorii internaționali să vină să inspecteze dacă deține arme de distrugere în masă. Proteste de masă (cu milioane de participanți) în marile orașe occidentale împotriva invadării Irakului.

- Coreea de Nord se retrage din Tratatul de non-proliferație atomică.

- Martie: Continuă demonstrațiile masive pentru pace din Europa și SUA. Membrii consiliului de securitate ONU (Franța, Germania, Rusia) nu consideră invazia Irakului o opțiune. Pe 19 martie, SUA și UK, alături de o coaliție din care fac parte și România și celelalte state din Estul Europei, atacă Irakul. Franța și Germania condamnă intervenția. În mai puțin de o lună, Bagdadul e cucerit. În decembrie, Saddam Hussein e capturat. Transferul puterii spre irakieni și alegerea unui nou guvern întârzie; haos în Irakul ocupat, jafuri, atentate și violențe. SUA desființează armata și poliția irakiene și concediază 50000 de baathiști din structurile statale – punând astfel bazele pentru radicalizarea sunnită și nașterea ISIS ani mai târziu.

- 25 mai: Nestor Kirchner, centru-stânga, câștigă alegerile prezidențiale din Argentina, inaugurând dinastia Kirchner (2003-2010).

- 10 august: pentru prima dată în UK se înregistrează o temperatură de peste 100°F. La Paris, a doua zi, un val de căldură de 44°C lasă 140 de morți.

- 12 septembrie: Libia declară că renunță la programul de înarmare și își recunoaște responsabilitatea pentru un atentat din Scoția 1988, pentru care plătește și daune. Începutul reconversiei lui Gaddafi în aliat al Occidentului.

- 14 septembrie: Suedia respinge printr-un referendum adoptarea monedei euro.

- 7 octombrie: Arnold Schwarzenegger devine guvernator al Californiei.

- În Franța, izbucnește dezbaterile legate de voalul islamic în școli, după ce două fete sunt exmatriculate.

2004:

- Februarie: Mark Zuckerberg lansează platforma Facebook.

- În Haiti, președintele Aristide e înlăturat printr-o lovitură de stat a dreptei, susținută de SUA.

- 11 martie: Mai multe atentate revendicate de Al Qaeda pe trenurile din Madrid, soldate cu aproape 200 de victime. Partidul Popular, care a susținut și participat la invazia în Irak, pierde alegerile.

- 29 martie: Șapte state din Estul Europei, printre care și România, se alătură NATO.

- 1 aprilie: Google lansează Gmail.

- 30 aprilie: transpar în presă abuzurile și tortura de la Abu Ghraib. Ca reacție, se interzice folosirea camerelor de filmat în armata americană.

- 1 mai: Cipru, Cehia, Ungaria, Malta, Polonia, Slovacia, Slovenia și țările baltice devin membre UE.

- Iulie: Senatul SUA recunoaște că nu au existat arme de distrugere în masă în Irak.

- 1 septembrie: Teroriști ceceni iau sute de ostatici într-o școală din Beslan, Rusia. Două zile mai târziu, confruntarea se soldează cu peste 340 de morți.

- 2 noiembrie: Bush Jr. e reales președinte.

- 11 noiembrie: Moare Yasser Arafat, liderul Organizației pentru Eliberarea Palestinei.

- 22 noiembrie: Începutul revoluției portocalii din Ucraina, cu proteste de masă denunțând fraudarea alegerilor. Victor Yușcenko, pro-european, va deveni noul președinte.

- Uraganul Ivan lovește Cuba – peste 1.5 milioane de rezidenți sunt evacuați, 20000 de locuințe distruse, dar nu se înregistrează nici un decedat. ONU laudă Cuba ca model de pregătire și luptă cu uraganul.

- În România, Traian Băsescu și coaliția PDL-PNL câștigă alegerile.

2005:

- În SUA, începe bula economică a vânzărilor imobiliare pe credit.

- Aprilie: Moare Papa Ioan Paul al II-lea. Ratzinger devine noul papă Benedict.

- Bulgaria și România semnează tratatul de aderare la UE.

- 5 mai: Tony Blair câștigă al treilea mandat consecutiv de premier al UK.

- Referendumuri în Franța și Olanda pe marginea noii Constituții Europene – în ambele țări documentul este respins. Constituția e formal abandonată și va fi adoptată ulterior ca tratatul de la Lisabona, fără consultare populară.

- 7 iulie: Atentate teroriste Al Qaeda la sistemul public de transport din Londra, soldate cu 52 de morți.

- August: Uraganul Katrina face ravagii în New Orleans (SUA), peste 1800 de morți.

- 12 septembrie: Israel își retrage trupele din Fâșia Gaza.

- 30 septembrie: Parlamentul Cataloniei adoptă un nou proiect de autonomie a regiunii.

- Un ziar din Danemarca publică caricaturi cu profetul Mohamed, provocând proteste în toată lumea arabă.

- 22 noiembrie: Angela Merkel devine cancelar în Germania, în fruntea unei coaliții CDU/CSU și SPD.

- 27 octombrie: Începutul unor revolte violente ale tinerilor de la periferiile orașelor franceze, după ce doi tineri mor electrocuțați, urmăriți fiind de poliție. Cca 500-600 de mașini incendiate în fiecare noapte.

- În decembrie, primele alegeri „libere” în Irak. Câștigă o coaliție de șiiți și kurzi; sunniții nu participă la vot.

- În Iran, câștigă președinția Ahmadinejad, aripa radical islamică. La putere, intensifică programul de înarmare nucleară.

2006:

- 22 ianuarie: Evo Morales câștigă alegerile în Bolivia. Va naționaliza câmpurile de gaze.

- 11 aprilie: Mahmoud Ahmadinejad anunță că Iranul a reușit să producă uraniu îmbogățit.

- 21 mai: Muntenegru decide printr-un referendum independența față de Serbia.

- 31 iulie: Fidel Castro îi cedează puterea fratelui său, Raul Castro.

- 18 septembrie: Prim-ministrul de centru-stânga al Ungariei, Ferenc Gyurcsany, recunoaște într-o

înregistrare că partidul său a mințit în alegeri. Proteste îndelungi și susținute împotriva guvernului, în fruntea cărora se află Victor Orban și Fidesz.

- 4 octombrie: Se lansează platforma Wikileaks.

- 9 octombrie: Coreea de Nord face primul test nuclear.

- 5 noiembrie: Saddam Hussein e condamnat la moarte.

- 12 noiembrie: Fosta republică sovietică Osetia de Sud votează într-un referendum independența față de Georgia.

- În Irak, media atentatelor și atacurilor insurgenților ajunge la peste 100 pe zi.

- SUA începe să construiască 700 de mile de gard la granița cu Mexic.

2007:

- 1 ianuarie: România și Bulgaria se alătură UE. Slovenia adoptă moneda euro.

- 9 ianuarie: Apple lansează Iphone.

- 16 mai: Sarkozy câștigă alegerile și devine președinte în Franța.

- Iunie: În UK, Tony Blair demisionează după trei mandate ca prim-ministru și e înlocuit de Gordon Brown.

- 14 iulie: Rusia se retrage din tratatul european privind armele convenționale.

- Septembrie: În UK, panică în sectorul financiar după ce banca Northern Rock e la un pas de faliment.

- 9 octombrie: Indicele bursier Dow Jones ajunge la cel mai ridicat nivel din toate timpurile.

- În România, conflictul dintre președintele Băsescu și guvernul lui Tăriceanu ajunge la apogeu, culminând cu un referendum în noiembrie – nevalidat din lipsă de cvorum – pentru introducerea sistemului de vot uninominal în alegeri.

2008

- 17 februarie: Kosovo își declară independența.

- 7 mai: Medvedev devine președinte al Rusiei și îl numește pe Vladimir Putin prim-ministru.

- 12 iunie: Într-un referendum, Irlanda respinge Tratatul de la Lisabona.

- August: Georgia atacă Osetia de Sud. Trupe rusești intră în Osetia de Sud, Abkhazia și părți din teritoriul Georgiei. Saashvili își retrage forțele și semnează un armistițiu. În ciuda încurajărilor (de dinaintea conflictului) și a susținerii verbale (din timpul lui) pentru partea georgiană, NATO nu intervine. În schimb, anunță instalarea unui scut antirachetă în Polonia.

- 11 august: E lansată platforma Airbnb.
- 15 Septembrie: falimentul Lehman Brothers, începutul oficial al „Marii Recesiuni”. La finele lunii, un prim bail out de 700 de miliarde de dolari este respins în Congresul american. Indicele Dow Jones înregistrează cea mai mare scădere din toate timpurile. Două zile mai târziu, Congresul aprobă un *bail out* extins pentru instituțiile financiare. Toate bursele din lume în căderi spectaculoase.

- În octombrie, guvernul Islandei naționalizează cele mai mari trei bănci de pe insulă.

- 20 noiembrie: Congresul american refuză să acorde un *bail out* similar, dar considerabil mai mic (25 de miliarde) coloșilor (Ford, GM, Chrysler) industriei auto americane. Pe 23 noiembrie, același Congres sare cu 20 de miliarde în ajutorul Citigroup și promite alte 800 de miliarde băncilor pentru a susține creditarea.

- O a doua încercare de a ajuta producătorii auto cu 17 miliarde și de a-i salva astfel de la faliment cade în Congres pe 11 decembrie. În schimb, pe 19 decembrie, Federal Reserve pune la dispoziția fondurilor de investiții și instituțiilor financiare alte 200 de miliarde.

- Noiembrie: Barack Obama este ales președinte al Americii. Primul președinte de culoare din istoria SUA își populează imediat administrația cu figuri ale regimurilor precedente Bush și Clinton.

- 14 decembrie: la o conferință de presă în Bagdad, un jurnalist irakian aruncă un papuc după Bush, dar îl ratează la milimetru.

- Pe 28 decembrie, la câteva zile după expirarea armistițiului cu Hamas, Israel atacă Gaza – 300 de morți. Bilanțul final al conflictului, stabilit în ianuarie 2009: 1330 de palestinieni la 13 israelieni.

2009

- Scandalul Bernie Madoff – scheme piramidale la cel mai înalt nivel al sferei financiare americane.

- Microsoft concediază 5000 de angajați. 600.000 de locuri de muncă pierdute în SUA numai în ianuarie.

- 22 ianuarie: Obama semnează un ordin executiv de închidere a tuturor închisorilor secrete administrate de CIA, printre care și Guantanamo. Actualmente centrul de detenție de la Guantanamo funcționează în continuare.

- Se semnează Inițiativa de la Viena, prin care băncile occidentale promet să nu se retragă (așa cum amenințau) de pe piețele est-europene cu condiția ca statele din regiune să adopte măsuri de austeritate și să-și asuma povara datoriilor din sectorul financiar privat.

- Februarie: Benjamin Netanyahu devine prim-ministru al Israelului.

- Incendiile de vegetație din Australia produc peste 200 de victime.

- Congresul american votează încă un pachet de 800 de miliarde de dolari de bail out destinat instituțiilor financiare, și alte 75 de miliarde destinate victimelor crizei imobiliare. Obama anunță planul bugetar, cu tăieri serioase la sănătate, educație și energie regenerabilă, principalii piloni ai campaniei sale electorale.

- 650.000 de locuri de muncă dispar în luna februarie în SUA. Guvernul cere – și obține – demisia directorului executiv GM și presează pentru un *gunshot wedding* între Chrysler și Fiat, recomandând totodată restructurarea radicală a sectorului auto.

- Japonia înregistrează cea mai mare cădere economică (-13% PIB) de după război.

- 27 martie: Obama promite că va retrage toate trupele americane din Irak până în 2010. Deocamdată trupele sunt tot acolo.

- 31 martie: 200 de refugiați mor înecați încercând să ajungă în Europa din Libia.

- Compania americană de asigurări AIG raportează pierderi de 60 de miliarde. După ce primește, cumulat, 170 de miliarde de la guvern, compania anunță bonusuri de 165 de milioane pentru managerii ei.

- 660.000 de joburi pierdute raportate în SUA în luna martie.

- 2 aprilie: Reuniune G20: liderii politici ai lumii promet 1.1 mii de miliarde \$ pentru ieșirea din criză și se angajează, totodată, la reglementarea strictă a sectorului financiar și închiderea paradisurilor fiscale.

- Economia americană înregistrează o contracție de 6,1% în primul trimestru. Goldman Sachs, JPMorgan și Well Fargo raportează, în schimb, primele profituri de după declanșarea crizei.

- Albania și Croația intră în NATO.

- 540.000 de joburi pierdute în aprilie în SUA. Africa de Sud raportează o scădere a PIB-ului cu 6,4% în primul trimestru.

- Iunie: Alegerile pentru Parlamentul European sunt câștigate de dreapta conservatoare, cu o participare la vot aflată la recordul negativ de 43%.

- Mahmoud Ahmadinejad câștigă un nou mandat în Iran, după alegeri contestate vehement pentru fraude. Reprimarea protestelor se soldează cu 17 decese.

- Președintele Hondurasului, Manuel Zelaya, este înlăturat de la putere ca urmare a unei lovituri de stat sprijinită de SUA.

- General Motors declară faliment.

- Iulie: Rusia oferă acces în spațiul său aerian avioanelor americane care operează în Afganistan.

- Obama primește premiul Nobel pentru Pace.

- În Germania, Angela Merkel câștigă un nou mandat de cancelar.

- În octombrie, administrația americană raportează că, din sutele de miliarde de dolari pompate în economie, a reușit să creeze 30.000 de locuri de muncă.

- Într-un raport ONU, se arată că o cifră record – 1 miliard de oameni pe glob – trăiesc în condiții sub limita subzistenței.

2010

- Criza economică își mută epicentrul în Europa și se metamorfozează într-o criză a datoriilor suverane.

- Măsuri de austeritate dure sunt luate în special în statele din sudul și estul continentului. Grecia e în pragul falimentului, Irlanda, Spania și Portugalia par să fie următoarele victime iminente.

- 10 aprilie: avionul care-l transporta pe președintele Poloniei precum și o serie de membri ai guvernului se prăbușește în Rusia.

- 14 aprilie: erupția vulcanului islandez Eyjafjallajökull conduce la închiderea spațiului aerian în aproape toată Europa.

- Un accident la o platformă operată de British Petroleum în Golful Mexicului provoacă 11 morți și un dezastru ecologic.

- Mai: guvernul laburist al lui Gordon Brown e înlocuit de un guvern de coaliție între conservatori și liberali condus de David Cameron.

- Traian Băsescu anunță măsuri dure de austeritate – printre care tăierea salariilor bugetarilor cu 25%.

- 31 mai: forțele armate israeliene atacă în apele internaționale șase ambarcațiuni civile – Gaza Freedom Flotila – ucigând 9 activiști.

- Iunie: Wikileaks publică sute de mii de documente secrete legate de războaiele americane din Afganistan și Irak. Fondatorul Wikileaks, Julian Assange, este dat în urmărire generală.

- Noiembrie: În UK, proteste violente împotriva deciziei guvernului de a permite triplarea taxelor de înscriere la universități.

- Angela Merkel declară că multiculturalismul a eșuat, afirmație ce avea să fie reluată mot-à-mot de David Cameron (ianuarie 2011) și Nicolas Sarkozy (februarie 2011).

2011

- Ianuarie 2011, masive proteste de stradă în Tunisia marchează începutul „Primăverii Arabe”. Revendicărilor sociale și democratice ale străzii li se răspunde cu violență – 24 de morți în primele zile. Președintele Ben Ali fuge în Arabia Saudită, iar primul ministru Mohamed Ghannouchi preia conducerea țării pe 14 ianuarie.

- Hezbollah se retrage de la guvernare în Liban. Proteste de stradă izbucnesc și în Egipt, unde Hosni Mubarak cere ajutorul armatei. Pe 11 februarie, Mubarak demisionează și puterea trece în mâinile armatei.

- Mai puțin mediatizată, primăvara arabă izbucnește și în Bahrain, sediu al unor baze militare americane: revolta e înăbușită imediat de intervenția militară a Arabiei Saudite.

- Zece zile mai târziu, Libia e cuprinsă și ea de febra evenimentelor. Din acest punct, și mai ales acolo unde presupun o formă de intervenție occidentală, protestele democratice tip primăvara arabă degenerază imediat în război civil și *failed state*. Zece ani mai târziu, Libia e un stat eșuat, iar Egiptul o dictatură militară.

- 12 martie: După un cutremur de 9° și un tsunami, explozie la un reactor al centralei nucleare de la Fukushima, în Japonia.

- 19 martie: La presiunile Franței și Marii Britanii, puterile occidentale închid spațiul aerian de deasupra Libiei.

- 25 martie: Protestele izbucnesc și în Siria, unde regimul reacționează în mod direct violent, ucigând 20 protestatari pro-democrație. Patru zile mai târziu, cabinetul demisionează.

- 11 aprilie: Franța interzice purtarea burka în spațiul public.

- 1 mai: Bin Laden e ucis în Pakistan într-o operațiune secretă a forțelor americane. Câteva zile mai târziu, un atentat cu bombă în Shabqadar, Pakistan, produce 80 de morți și 120 de răniți.

- 14 mai: Dominique Strauss Kahn, șeful FMI, e arestat sub acuzația de viol.

- 22 Iulie: un fascist norvegian, Anders Breivik, omoară 68 de tineri social-democrați aflați într-o tabără de vară pe insula Utoya.

- August: Începe procesul președintelui egiptean Mubarak.

- În Anglia, măsurile de austeritate ale guvernului Cameron declanșează un val de revolte și ciocniri violente cu poliția.

- SUA trece de câteva ori – pe 1 aprilie, pe 19 iulie – la mustață pe lângă declanșarea închiderii parțiale a statului ca urmare a depășirii limitei legale a datoriei publice. De fiecare dată, limita legală este

ridicată în ultima clipă, și doar printr-un compromis cu politica dură de tăieri bugetare și reducere a deficitului promovată de republicani.

- 17 septembrie: Sub sloganul „We are the 99%”, începe mișcarea Occupy Wall Street.

- 15 octombrie: Proteste în 950 de orașe din 82 de țări. [Zizek: *The Year of Dreaming Dangerously*].

- 20 Octombrie: Gaddafi este capturat și ucis. O zi după, în Tunisia alegerile libere sunt câștigate de partidul islamist moderat Ennahda.

- Proteste masive în Grecia împotriva austerității impuse de guvernul Papandreu, sub presiunea Troicii. Pe 26 octombrie liderii europeni se întâlnesc pentru a formula soluții la criză și impun un nou pachet de austeritate Greciei.

- Noiembrie: Prim-miniștrii aleși Silvio Berlusconi și Georgios Papandreu sunt înlăturați aproape simultan, ultimul tocmai după ce anunțase un referendum pe tema măsurilor de austeritate. În locul lor, Troika impune doi bancheri („tehnocrați”) loiali: Mario Monti și Lucas Papademos.

- 8 noiembrie: Într-o conversație privată scursă presei, Sarkozy și Obama se plâng unul altuia de cât de mincinos și insuportabil e Netanyahu.

- Decembrie: un raport Associated Press confirmă existența unor centre secrete de detenție și tortură ale suspecților de terorism în diferite state din estul Europei (România, Polonia).

2012

- Ianuarie: moare asasinat cel de-al patrulea om de știință iranian în doi ani. Iranul acuză SUA și Israelul. Pe 23 ianuarie, UE impune embargo pe petrolul iranian.

- 12 ianuarie: Începutul protestelor împotriva austerității și a privatizării sănătății în România. La 6

februarie, cade guvernul Boc și prim-ministru devine Mihai Răzvan Ungureanu.

- Conflictul din Siria intră în al doilea său an, aducând pe scenă un nou actor, pe lângă regim și opoziție: gruparea islamistă ISIS, care și-a făcut apariția pentru prima dată în Irak, în 2006, ca reacție insurgentă la politicile sectare conduse de regimul šiit Maliki, instalat de americani după înlăturarea lui Saddam Hussein.

- 1 martie: Șomajul în zona euro ajunge la un maxim istoric de 10%.

- 2 martie: UE adoptă European Fiscal Compact, care declară deficitele bugetare de peste 3% – și implicit politicile prea generos redistributive – ca neconstituționale și non-europene.

- 80.000 de oameni protestează la Atena împotriva măsurilor de austeritate, 40 de clădiri sunt incendiate. UE acordă un al doilea bail out Greciei, în valoare de 130 de miliarde, contra noi măsuri dure de austeritate.

- Un tânăr american de culoare, Travon Martin, este împușcat mortal de un membru al unei patrule comunitare, George Zimmerman. Ucigașul este declarat nevinovat și achitat. E primul episod dintr-un lung lanț de asasinat cu impunitate ale persoanelor de culoare în timpul administrației Obama.

- 4 martie: Prim-ministrul Putin câștigă din nou fotoliul prezidențial, obținând 64% din voturi. Alegerile sunt puternic contestate pentru fraudă și au loc largi mișcări de protest, inaugurarea prezidențială fiind marcată de ciocniri de stradă și represiune violentă din partea forțelor de ordine.

- 22 martie: Lovitură militară de stat în Mali.

- Aprilie: În Spania, șomajul în rândul tinerilor ajunge la 50%.

- 6 mai: François Hollande câștigă alegerile prezidențiale în fața lui Nicolas Sarkozy.



Martie 2011, dezastrul de la Fukushima

- În iunie, partidul de centru-dreapta Noua Democrație câștigă alegerile în Grecia și formează o coaliție de guvernământ cu partidul de centru-stânga PASOK. Syriza e a doua forță politică, cu 26.9%.

- 30 iunie: Mohamed Morsi câștigă din partea Frăției Musulmane primele alegerile prezidențiale de după căderea lui Mubarak în Egipt.

- 6 iulie: Referendumul pentru demiterea președintelui Băsescu nu atinge cvorumul necesar (46% prezență la vot). 87,5%, adică 7,5 milioane de voturi, au fost pentru demitere. După mai multe ezitări, Curtea Constituțională va invalida referendumul la finele lunii august.

- Izbucnește scandalul LIBOR: se dovedește că rata medie a dobânzii cu care lucrează băncile londoneze era stabilită prin aranjamente de culise. O piață a derivatelor de 350 000 de miliarde funcționează pe baza acestui coeficient.

- August, Ecuadorul îi acordă azil lui Julian Assange în clădirea ambasadei sale din Londra, după ce acesta e acuzat de viol în Suedia.

- Membrele trupei punk Pussy Riot sunt condamnate la doi ani închisoare pentru vandalism în Rusia.

- În septembrie, un film postat pe youtube – *Innocence of Muslims* – provoacă valuri de furie în lumea arabă. Mai multe ambasade americane sunt luate cu asalt de protestatari (în Maroc, Yemen), iar în Libia atacurile se soldează cu moartea ambasadorului american și a altor trei oficiali.

- În octombrie, cu o lună înainte de dezbaterile finale Obama-Romney, Hillary Clinton își asumă responsabilitatea pentru situația din Libia, afirmând că ea deține ultimul cuvânt în ce privește securitatea diplomatică peste hotare, nu Obama sau Biden. Trei ani mai târziu, chestionată de Congres pe tema asaltului din Benghazi în timpul propriei sale campanii electorale, Hillary Clinton avea să paseze toată responsabilitatea pentru situația din Libia pe umerii lui Obama.

- Hugo Chavez câștigă cel de-al treilea mandat prezidențial în Venezuela.

- Conflictul din Siria debordează în Turcia și Liban, care se implică în războiul civil din Siria, de o parte și cealaltă a conflictului.

- 14-21 noiembrie: Noi ciocniri izbucnesc în Gaza, cu președintele Egiptului, Mohamed Morsi, declarându-și susținerea pentru palestinieni, promițând ridicarea blocajului granițelor teritoriilor palestiniene și încercând să medieze un armistițiu. Bilanțul victimelor e de 140 de palestinieni la 5 israelieni. În același timp, în interior, Morsi încearcă să încline balanța puterii dinspre justiție și armată înspre instituția prezidențială, provocând noi demonstrații de protest în piața Tahrir.

- ONU îi acordă Palestinei statutul de „observator non-membru”, ceea ce îi deschide acesteia accesul la Curtea Penală Internațională. Drept răspuns, Israel refuză să transfere autorității palestiniene 100 de milioane \$ care i se cuvin din taxe și reia construcția unei colonii de 3000 de unități într-un teritoriu ce desparte nordul de sudul Cisiordaniei, eliminând astfel posibilitatea unui stat palestinian contiguu.

- 6 Noiembrie: Barack Obama câștigă cel de-al doilea mandat.

- 9 decembrie: Alegeri legislative în România, câștigate la scor de alianța USL (PSD+PNL).

2013

- 1 ianuarie 2013: Franța trimite trupe în Mali. Într-o lună, islamiștii sunt alungați din ultimele lor redute, iar Hollande face o descălecăre triumfală în fosta sa colonie. Cinci ani mai târziu, Mali rămânea un *failed state*.

- Europa e traversată de scandalul cărnii de cal în conservele de lasagna și descoperă cât de dificil e de identificat vinovatul atunci când o conservă de lasagna globalizată trece printr-un lanț de șapte producători din șase țări.

- Conflictul din Siria intră în al treilea său an, numărul victimelor ajungând la peste 60.000.

- Netanyahu câștigă un nou mandat – al treilea – de premier în Israel.

- În Egipt, protestele împotriva turnurii conservatoare și autoritare a regimului Morsi se soldează cu zeci de victime împușcate de forțele de ordine. Tot aici, 21 de oameni sunt condamnați la moarte pentru violențele provocate la un meci de fotbal cu un an înainte.

- Un incendiu într-un club de noapte din Brazilia se soldează cu 223 de morți.

- Februarie: Papa Benedict demisionează. Cardinalul argentinian Jorge Mario Bergoglio este ales noul papă Francisc.

- 5 Martie: Moare de cancer Hugo Chavez, după 14 ani de președinție.

- 14 martie: Xi Jinping devine președinte în China, cu o agendă de combatere a inegalităților și corupției.

- UE și FMI oferă un bail out Ciprului cu niște condiții extrem de severe și inedite: prelevarea a 7.5 miliarde prin taxarea conturilor bancare cipriote. Parlamentul insulei respinge într-o primă fază pachetul de măsuri și este amenințat cu excluderea din zona euro.

- În Siria, regimul Assad e acuzat că ar fi folosit arme chimice împotriva populației.

- Explozii multiple la maratonul de la Boston soldate cu trei morți, realizate de o grupare cecenă.

- 24 aprilie: Acoperișul unui sweat shop de textile din Bangladesh, în care se fabricau produse ale unor firme occidentale celebre (Benetton, JC Penny, Cato Fashion etc.) se prăbușește, omorând peste 1100 de muncitori.

- Israel lansează atacuri aeriene asupra pozițiilor lui Assad în Siria.

- În Turcia, protestele împotriva planurilor de restructurare a unui parc din Istanbul se transformă într-o vastă mișcare anti-guvernamentală, reprimată în forță de Erdogan.

- În Iran, un reformist și moderat, Hassan Rouhani, câștigă alegerile prezidențiale din luna iunie.

- Larga mișcări de protest în Egipt împotriva lui Mohamed Morsi, ce reunesc clase populare, anti-islamiste, dar și middle class pro-occidental.

- Un fost angajat CIA, Edward Snowden, dă publicității documente secrete legate de activitatea de supraveghere a NSA. Hăituit de brațul înarmat al „comunității internaționale”, Snowden obține azil în Rusia. În timpul operațiunilor de urmărire a lui Snowden, avionul președintelui Boliviei, Evo Morales, este ținut forțat la sol în Austria pentru control, mai multe state europene refuzându-i accesul în spațiul lor aerian. Evo Morales califică evenimentul drept „un afront adus întregii Americi Latine”.

- 1 iulie: armata îl înlătură pe Mohamed Morsi de la putere în Egipt. Protestele susținătorilor acestuia sunt înăbușite în sânge de noul regim militar – 50 de morți pe 8 iulie, 80 de morți pe 26 iulie, 500 de morți pe 14 august. 36 de militanți islamiste mor în custodia poliției egiptene în timpul unui transfer de la o închisoare la alta. În ciuda protestelor „vehemente” față de „excesele” regimului militar pe care le exprimă pe căile diplomației, puterile occidentale nu-și retrag sprijinul acordat acestuia.

- 1 iulie: Croația se alătură Uniunii Europene.

- Bradley Manning e condamnat la 35 de ani de închisoare pentru că a dat publicității 700.000 de documente secrete ale armatei americane.

- La începutul lui septembrie, Obama amenință cu o intervenție militară în Siria, în cele din urmă intervenția e evitată, iar SUA acceptă compromisul propus de Rusia, prin care Assad se angajează să renunțe la armele chimice.

- Octombrie: Exprimându-și frustrarea pentru politica occidentală în Orientul Mijlociu și îngrijorarea pentru recentul dezgheț în relațiile cu Iranul, Arabia Saudită refuză statutul de membru non-permanent în Consiliul de Securitate al ONU.

- Ca urmare a blocajului din Congres între democrați și republicani pe marginea așa numitei *Obamacare*, pragul legal limită al datoriei publice întârzie să fie ridicat la timp, astfel încât statul american

e *partially shut down* pentru o perioadă de 16 zile.

- 3 octombrie: 359 de refugiați din Nordul Africii și Orientul Mijlociu mor înecați în Mediterana.

- 2 noiembrie: Libia de Est își declară independența față de guvernul din Tripoli.

- 25 noiembrie, China instituie și revendică o nouă zonă de spațiu aerian deasupra unor insule din Marea Chinei de Est. SUA, Japonia și Coreea de Sud trimit avioane de luptă și bombardiere în patrulare prin spațiul aerian respectiv; două zile mai târziu, China face la fel.

- JP Morgan e de acord să plătească 13 miliarde \$ guvernului american pentru a evita acuzarea penală pentru practicile sale de până la criza din 2008.

- În decembrie, decizia președintelui ucrainean Yanukovici de a nu semna un acord cu UE marchează începutul Euromaidanului și a crizei ucrainiene: sute de mii de manifestanți în Kiev, cu un mesaj pro-european, naționalist și anti-rus, și cu o prezență semnificativă (și un rol tactic încă și mai important) a extremei dreapta. SUA sprijină imediat mișcarea de protest și, în vreme ce trasează viitorul guvern ucrainian într-o convorbire telefonică celebră, își exprimă totodată, prin glasul Victoriei Nuland, frustrarea pentru ezitățile și poticneala UE: „and the EU? Fuck the EU!”.

2014

- Ianuarie: protestele din Ucraina degenerază în violență. Compromisul propus de Yanukovici, ce prevede o prezență a opoziției la putere până la organizarea de noi alegeri, este acceptat de puterile occidentale, dar respins de protestatari. La 20 februarie, 100 de oameni sunt uciși în Piața Independenței din Kiev. La rândul lor, protestatarii capturează 57 de polițiști și, în fața escaladării violente a protestelor, Yanukovici fuge din țară.

- Februarie: Începutul unor proteste violente ale opoziției în Venezuela, cu largă susținere americană.

- 24 februarie: În România, Crin Antonescu declară că liberalii se retrag de la guvernare, coaliția USL se destramă.

- 27 februarie: izbucnesc proteste în Crimeea, unde pro-rușii ocupă câteva clădiri guvernamentale și înalță steagul Rusiei. Pe 1 martie, Rusia trimite trupe în Crimeea în scopul declarat de a-i proteja pe etnicii ruși de ultranaționaliștii ucrainieni. Două zile mai târziu, Rusia preia controlul asupra Crimeii.

- Martie: În Egipt, 529 de oameni sunt condamnați la moarte pentru uciderea unui ofițer de poliție.

- 16 martie: Referendum în Crimeea care se exprimă pentru anexarea la Rusia. Occidentul impune

sanctiuni economice împotriva Rusiei, iar ONU declară anexarea Crimeii ilegală. În aceeași zi, FMI e de acord să împrumute Ucrainei 18 miliarde de dolari, iar congresul SUA aprobă un ajutor de 1 miliard. Toți banii pentru plățirea datoriilor externe și mărunțiș pentru sprijin economic.

- 25 mai: miliardarul Petro Poroshenko câștigă alegerile în Ucraina. Situația escaladează în Est, cu ciocniri între separatiști și armata ucraineană. Mai mult de 40 de manifestanți pro-ruși mor incendiați după ce au fost blocați într-o clădire din Odessa de susținătorii regimului de la Kiev. Pe 20 iunie, Poroshenko declară încetarea unilaterală a focului după ce rebelii doboară un avion militar ucigând 49 de oameni. Armistițiul durează doar 10 zile.

- 28 Mai: generalul și fostul ministru al apărării Sisi câștigă cu 96% alegerile prezidențiale din Egipt, de la care este exclusă Frăția Musulmană.

- 3 iunie: În Siria, Assad e reales președinte cu 89% dintre voturi. „Comunitatea internațională” nu recunoaște validitatea scrutinului.

- 11 iunie: ISIS preia controlul asupra orașului Mosul în nordul Irakului. La 1 iulie ISIS declară suveranitatea asupra teritoriului ocupat în Irak și Siria și își schimbă numele în Statul Islamic.

- 28 iunie: Klaus Iohannis câștigă președinția PNL. Două săptămâni mai târziu, PDL fuzionează în PNL.

- 17 iulie: un avion al companiei Malaysia Airlines este doborât deasupra Ucrainei, provocând 298 de victime. Învinuiri reciproce între Rusia și Ucraina. Alt armistițiu de scurtă durată în luna septembrie.

- Anunțul Federal Reserve că va înceta, treptat, programul de *quantitative easing* și că va ridica rata dobânzii bancare de la minimul istoric la care se află provoacă tulburări în țările emergente: în august, Argentina intră pentru a treia oară în faliment în ultimii 25 de ani.

- 8 august: În SUA, un polițist ucide fără motiv un tânăr de culoare în Ferguson, SUA, declanșând protestele vehemente ale comunității locale. Drept răspuns, pe 16 august este declarată starea de urgență în Ferguson, iar orașul intră sub controlul trupelor federale.

- Evo Morales câștigă al treilea mandat consecutiv în Bolivia.

- În martie, Israel anulează scutirea de la serviciul militar a ultra-ortodocșilor israelieni. Negocierile de pace dintre Palestina și Israel, desfășurate între 23 aprilie-30 aprilie, eșuează. În iulie, începe un nou episod din conflict, soldat în luna august cu 2143 victime de partea palestiniană și 100.000 persoane rămase fără adăpost, vs. 70 de victime israeliene. Pe 30 decembrie, ca urmare a opoziției SUA și Australiei, Consiliul de

Securitate al ONU respinge cererea de membru cu drepturi depline a Palestinei.

- 16 noiembrie: În Iguala, Mexic, sunt răpiți 40 de studenți care vor fi asasinați în ceea ce pare a fi o operațiune realizată cel puțin cu asentimentul forțelor de ordine. Vaste mișcări de protest împotriva cartelurilor de droguri și a complicității statului.

- Se intensifică valurile de migrație înspre Europa, pe ruta Spania sau sudul Italiei. Turcia și Liban găzduiesc deja milioane de refugiați ai conflictului din Siria. În octombrie, în lipsa susținerii din partea UE, Italia suspendă programul „Mare nostrum”, care prevedea și misiuni umanitare de salvare a refugiaților; programul este înlocuit cu programul european Triton, ce prevede exclusiv misiuni de supraveghere și combatere a „traficului de persoane”.

- Pe 10 noiembrie organizația militară egipteană Ansar Beit al-Maqdis își declară alianța cu ISIS, care pătrunde astfel și pe teritoriul egiptean. Noi proteste în piața Tahrir după ce Mubarak este găsit nevinovat de către un tribunal egiptean.

- 16 noiembrie: Klaus Iohannis câștigă alegerile prezidențiale în fața lui Victor Ponta.

- Izbucnește scandalul LuxLeaks, din care reiese că proaspătul ales președinte al Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, le-a ușurat ani de-a rândul, în calitate de prim ministru al Luxemburgului, corporațiilor multinaționale repatrierea profitului în principat pentru a scăpa de taxe.

2015

- 7 ianuarie: Atac terorist Al-Qaeda la sediul Charlie Hebdo. 12 oameni uciși în redacție, iar alți 4 uciși după ce au fost luați ostatici.

- 20 ianuarie: Rebelii šiiti houthi ocupă capitala Yemenului. În martie, Arabia Saudită intervine militar în Yemen, pentru a bloca extinderea influenței Iranului în regiune. La rândul său, ISIS lansează atacuri în Yemen împotriva rebelilor houthi.

- Martie: Beneficiind de susținere iraniană, în Irak forțele guvernamentale încep ofensiva împotriva ISIS.

- Arabia Saudită își doboară pentru a doua oară consecutiv recordul anual de execuții.

- Un raport OXFAM arată că averea celor mai bogați 1% a crescut în timpul crizei de la 44% în 2009 la 48% în 2014 din bogăția mondială, în timp ce cei mai săraci 80% dețin doar 5%.

- 25 ianuarie: SYRIZA câștigă alegerile în Grecia promițând anularea măsurilor de austeritate dar totodată și rămânerea în zona euro. Cele două opțiuni aveau să se dovedească incompatibile: după ce negocierile cu

instituțiile Troicii eșuează, Tsipras decide organizarea unui referendum pe politicile de austeritate, câștigat, la 5 iulie, de tabăra „Nu”. Confruntat cu poziția fermă a liderilor europeni, amenințat cu excluderea din zona euro și cu perspectiva extrem de iminentă a dispariției monezii de pe piață, Tsipras revine asupra poziției și acceptă un alt pachet – mult mai sever decât cel respins la începutul anului – de fonduri contra austeritate. Syriza se rupe între o facțiune pro-guvernamentală și o platformă de stânga opusă măsurilor de austeritate. Tsipras demisionează pe 20 august, organizează alegeri anticipate și revine ca premier pe 21 septembrie.

- 27 februarie: liderul opoziției ruse, Boris Y. Nemtsov, este asasinat. Proteste în Moscova. Putin neagă implicarea în atentat.

- Obama se adresează Congresului american cerând aprobarea intervenției aeriene împotriva ISIS în Siria.

- 2 aprilie: SUA, UE, China și Rusia semnează tratatul privind dezarmarea nucleară a Iranului.

- 6 august, Donald Trump își anunță candidatura pentru președinția americană. Pe 9 august este declarată din nou stare de urgență în Ferguson, unde protestelor față de brutalitatea poliției li se răspunde cu altă violență polițienească.

- Turcia expulzează ambasadorul Vaticanului, după ce Papa Francisc definește masacrul armenilor din 1915 primul genocid al secolului 20. Pe 7 iunie, Erdogan pierde majoritatea în parlamentul turc. Partidul pro-kurd câștigă 13% dintre voturi. Pe 10 octombrie, mai multe explozii provoacă moartea a 100 de manifestanți pro-kurzi în Ankara. Guvernul învinuiește ISIS și profită de situație pentru a institui noi măsuri de securitate și a înăspri condiția minorității kurde. În alegerile generale din noiembrie, partidul lui Erdogan recâștigă majoritatea pierdută patru luni mai devreme.

- 8 mai: David Cameron câștigă cel de-al doilea mandat de premier în Marea Britanie.

- August: se intensifică criza refugiaților în Europa. Ruta balcanică o înlocuiește pe cea Mediteraneană. Ungaria construiește garduri de sârmă ghimpată la granița cu Serbia. Pe cât e de contestată la nivelul declarațiilor decizia maghiară, pe atât tinde să fie imitată la nivelul faptelor: garduri ghimpate încep să apară între tot mai multe state europene. Inițial, Merkel face figură de umanism și ospitalitate, după care va intra tacit în rând cu politica generală europeană de respingere a refugiaților.

- Un scandal de proporții afectează compania germană Volkswagen, care se dovedește că a trișat pentru a ocoli limitele legale de poluare admisă.

- După ani de susținere a regimului lui Assad, Rusia decide să intervină militar direct în Siria împotriva ISIS.

- În octombrie izbucnește un nou conflict între Palestina și Israel în care sunt uciși 77 de palestinieni și 10 israelieni.

- 30 octombrie: Incendiu la clubul Colectiv din București, soldat cu 64 de victime. Valul de proteste conduce – sau e dirijat spre – demisia guvernului Ponta pe 4 noiembrie, înlocuit de guvernul tehnocrat condus de Dacian Cioloș.

- 12 noiembrie, un atac ISIS în cartierele susținătorilor Hezbollah din Beirut provoacă 43 de morți. O zi mai târziu, o serie de atacuri ISIS la Paris lasă 129 de victime.

- La 6,9%, creșterea economică în China ajunge la cel mai scăzut nivel din ultimii 25 de ani. Ieșită din recesiune, economia UE duodecime cu o creștere anuală de 2,3%.

2016:

- Ianuarie: Conform unui raport OXFAM, 62 dintre cei mai bogați oameni din lume dețin tot atâta bogăție cât jumătatea cea mai săracă din omenire.

- Alphabet (Google) depășește Apple drept cea mai valoroasă companie din lume (568 miliarde \$ vs. 535 miliarde \$, ceea ce le-ar plasa pe locurile 20-21 în clasamentul PIB-ului pe țări).

- Martie: Macedonia, Croația și Slovenia își închid granițele în fața valului de refugiați din Orientul Mijlociu și Nordul Africii.

- Atentate ISIS la metroul și aeroportul din Bruxelles, soldate cu 28 de morți.

- Aprilie: Scandalul Panama Papers, care arată că, în ciuda declarațiilor oficiale ale liderilor politici deja de la criza din 2008, mega-evaziunea fiscală și paradisurile ei aferente rămân în floare.

- 22 aprilie: Semnarea acordului de la Paris privind încălzirea globală.

- Mai: Rodrigo Duterte câștigă alegerile prezidențiale din Filipine.

- 11 mai: Senatul brazilian decide suspendarea președintei Dilma Rousseff și anchetarea ei în justiție pentru scandalul Lava Lato. Michel Temer devine președinte interimar.

- La finele lunii, trei bărci cu refugiați se scufundă în Marea Mediterană, peste 700 de victime.

- Elveția respinge într-un referendum instituirea unui venit minim garantat de 2500 de franci elvețieni.

- Barack Obama și Elizabeth Warren își anunță susținerea lui Hillary Clinton în alegerile primare ale Partidului Democrat contra lui Bernie Sanders.

- 12 iunie: Atentat ISIS la un bar gay în Florida, 49 de victime.

- 16 iunie: Jo Cox, parlamentar laburist, este înjunghiată și ucisă de un fascist britanic.

- 23 iunie: Armistițiul semnat între guvernul columbian și FARC, încheind 50 de ani de conflict.

- UK votează într-un referendum ieșirea din UE. Premierul David Cameron demisionează a doua zi.

- 6 iulie: Raportul Chilcot arată că Irakul nu deținea arme de distrugere în masă și că Tony Blair a mințit în ce le privește.

- 12 iulie: Bernie Sanders se retrage din cursă și declară că o susține pe Hillary Clinton.

- 13 iulie: Theresa May devine prim-ministru în UK.

- 15 iulie: Încercare nereușită de lovitură militară în Turcia, aproape 300 de victime.

- 19 iulie: Trump devine candidatul partidului Republican la președinția SUA.

- 30 octombrie: Canada și UE semnează un acord de liber schimb.

- 8 noiembrie: Donald Trump câștigă alegerile prezidențiale în SUA deși primește cu aproape 3 milioane de voturi mai puțin decât contracandidatul său.

- 1 decembrie: Președintele Franței, Francois Hollande, declară că nu va candida pentru un al doilea mandat.

- 2 decembrie: Donald Trump are o convorbire telefonică cu liderul Taiwanului, semnalizând astfel abandonarea politicii „o singură China”.

- 7 decembrie: Matteo Renzi demisionează din poziția de premier, la 3 zile după ce pierde un referendum privind modificarea legii electorale.

- 11 decembrie: Alegeri legislative în România, PSD câștigă 45% din mandate. Pe 30 decembrie, Iohannis îl desemnează premier pe Sorin Grindeanu, după ce refuză prima propunere a PSD, Sevil Shhaideh.

- 19 decembrie: Ambasadorul Rusiei în Turcia e asasinat într-o galerie de artă din Ankara.

- 23 decembrie: Consiliul de securitate al ONU adoptă o rezoluție prin care cere oprirea construcțiilor israeliene pe teritoriile palestiniene ocupate după 1967.

2017:

- 24 ianuarie: Trump retrage SUA din acordul TPPA (Trans-Pacific Partnership Agreement)

- 27 ianuarie: Trump interzice dreptul de intrare în SUA a cetățenilor din 7 state arabe și suspendă primirea de noi refugiați.

- 31 ianuarie: Începutul protestelor anticorupție în România, ca reacție la încercarea guvernului de

a modifica codul penal prin ordonanțe de urgențe. Ordonanțele sunt anulate 6 zile mai târziu.

- 29 martie: Premierul Theresa May trimite o scrisoare Uniunii Europene în care invocă în mod formal Articolul 50 și demarează astfel lungul proces al Brexitului.

- 30 martie: Curtea Supremă din Venezuela (pro-Maduro) își asumă puterile legislative ale Adunării Naționale (dominată de opoziție); opoziția susține că e o lovitură de stat.

- 7 mai: Emmanuel Macron câștigă alegerile prezidențiale în Franța, învingând-o în ultimul tur pe Marine Le Pen.

- 20 mai: Destinația primei vizite în străinătate a președintelui Trump e Arabia Saudită, de unde se întoarce cu miliarde de dolari în promisiuni saudite de achiziții de armament.

- 1 iunie: Președintele Trump anunță că SUA se retrage din Acordul de la Paris privind schimbările climatice.

- 5 iunie: Egiptul, Arabia Saudită și sateliții săi din Golf rup legăturile cu Qatar, pe care îl acuză de politică pro-iraniană, și cer închiderea televiziunii Al Jazeera.

- Muntenegru devine al 29-lea membru al NATO.

- 7 iunie: Primul atac sinucigaș ISIS pe teritoriu iranian, având ca ținte parlamentul iranian și mausoleul lui Khomeini. 12 victime.

- 8 iunie: Alegerile anticipate în UK. Conservatorii pierd majoritatea și trebuie să facă o alianță cu naționaliștii nord-irlandezi.

- 14 iunie: Incendiul la Grenfell Tower, într-o zonă săracă a Londrei, provoacă aproape 80 de morți.

- 21 iunie: Cade în parlament guvernul Sorin Grindeanu. Înlocuit de guvernul Mihai Tudose.

- 27 iunie: UE amendează cu o sumă record – 2,7 miliarde \$ - compania Google.

- 9 iulie: Prim-ministrul irakian anunță eliberarea orașului Mosul.

- 3 august: Președintele iranian Rouhani câștigă un al doilea mandat.

- 12 august: La Charlottesville, în SUA, un fascist intră în plin cu mașina în rândurile unei demonstrații anti-fasciste. La o conferință de presă a doua zi, Trump declară că vina e împărțită de ambele părți.

- 17 august: Atac terorist ISIS în Barcelona, pe Las Ramblas.

- 31 august: Începe exilul forțat al minorității Rohingya din Myanmar.

- 3 septembrie: Korea de Nord anunță că a

desfășurat un test reușit al bombei cu hidrogen.

- 6 septembrie: Parlamentul Cataloniei anunță organizarea unui referendum privind independența regiunii.

- 25 septembrie: Într-un referendum nerecunoscut de autoritățile de la Bagdad, kurzii din Irak votează în proporție de 92% pentru independență.

- 1 octombrie: Cu o participare de 43%, la referendumul din Catalonia 92% dintre votanți se pronunță pentru independență. 5 octombrie: Curtea constituțională spaniolă suspendă parlamentul Cataloniei. Autonomia regiunii e suspendată și ea două săptămâni mai târziu.

- 16 octombrie: Armata irakiană preia controlul regiunii Kirkuk din mâinile trupelor peshmerga kurde.

- 5 decembrie: Rusia este exclusă de la următoarea olimpiadă de iarnă din Coreea de Sud pentru acuzații de dopaj sistematic.

- 6 decembrie: Prin vocea lui Trump, SUA recunoaște Ierusalimul drept capitală a Israelului și anunță mutarea ambasadei sale acolo.

2018:

- 15 ianuarie: În România, cade guvernul Tănase, începe mandatul Vioricăi Dăncilă.

- 22 ianuarie: Un raport OXFAM și Credit Suisse arată că 42 dintre cei mai bogați oameni de pe planetă dețin tot atâta bogăție cât jumătatea cea mai săracă din omenire.

- 25 ianuarie: Ceasul Apocalipsei [Doomsday clock] e mutat la 2 minute până la miezul nopții – iminența unui dezastru nuclear –, cel mai aproape din anii 1950 încoace.

- 4 martie: Alegeri legislative în Italia, M5S primește câștigă cele mai multe voturi, dar nu are o majoritate. După îndelungi negocieri, la finele lui mai se formează o coaliție guvernamentală între gruparea lui Beppe Grillo și Lega Nord a lui Salvini.

- 11 martie: Congresul Național al Poporului din China decide înlăturarea limitei maxime de mandate prezidențiale, Xi Jinping putând astfel deveni președinte pe viață.

- 14 martie: După jumătate de an de negocieri între partide, Angela Merkel își începe al patrulea mandat de premier, în fruntea unei largi coaliții CSU/CDU și SPD.

- 18 martie: După ce câștigă alegerile cu 76%, Vladimir Putin își începe și el al patrulea mandat prezidențial.

- Scandalul Cambridge Analytica: milioane de conturi personale și informații private de pe Facebook

folosite în campanii electorale în SUA și UK. Zuckerberg e chemat să dea declarații în fața Congresului.

- 22 martie: Începutul războiului taxelor vamale între SUA și China: Trump impune taxe în valoare de 60 de miliarde \$ pe importurile din China.

- 30 martie: Palestinenii declanșează 6 săptămâni de proteste în fâșia Gaza cerând dreptul de întoarcere în Israel a refugiaților palestinieni. În prima zi de proteste, 19 palestinieni sunt uciși și peste 1400 sunt răniți.

- 8 aprilie: Fostul președinte al Braziliei, Ignazio Lula, se predă poliției pentru a fi arestat ca urmare a condamnării sale în afacerea *java lato*.

- 27 aprilie: Întâlnire istorică între liderii celor două Coree, în care hotărâsc încheierea formală a războiului rămas suspendat din anii 1950 și dezarmarea nucleară a peninsulei.

- 8 mai: Președintele Trump retrage SUA din acordul nuclear multilateral privind Iranul.

- 15 mai: Alți 58 de palestinieni uciși și 1700 răniți, în urma protestelor împotriva deschiderii ambasadei americane la Ierusalim.

- 20 mai: În Venezuela, Nicolas Maduro câștigă un al doilea mandat după alegeri contestate și boicotate de opoziție. Adunarea Națională (dominată de opoziție) îl declară pe Maduro „uzurpator” și face publice planurile de a-l instala pe președintele său, Juan Guaido, în locul lui Maduro. O săptămână mai târziu, Curtea Supremă declară că Adunarea Națională e neconstituțională.

- 1 iunie: O moțiune de cenzură dă rămă, în Spania, guvernul Rajoy, înlocuit de guvernul condus de liderul partidului socialist, Pedro Sanchez. 11 iunie: Noul guvern de la Madrid îi permite vasului Aquarius, cu peste 600 de refugiați, să acosteze pe țărmurile spaniole, după ce ministrul de interne italian, Salvini, îi refuzase accesul în porturile italiene.

- 17 iunie: Acord istoric între Grecia și Macedonia în care cea din urmă acceptă să-și schimbe numele în Macedonia de Nord, punând punct unui conflict secular.

- 21 iunie: Răspunzând la taxele impuse de SUA pe importurile din Europa, UE impune și ea taxe în valoare de 3.2 miliarde \$ pe importurile din SUA.

- 24 iunie: Erdogan câștigă un al doilea mandat în Turcia.

- Iulie: Temperaturile ridicate provoacă în Grecia vaste incendii de vegetație în jurul Atenei, soldate cu peste 100 de morți.

- 10 august: Protestele antiguvernamentale și anticorupție din București degenerază în violențe și represiune, soldându-se cu 400 de răniți.

- 14 august: Se prăbușește podul Morandi din Genova.

- 4 septembrie: Amazon devine a doua companie americană cotate la peste 1000 de miliarde. Apple trecuse acest prag cu un an mai devreme.

- 18 septembrie: China anunță alte 60 de miliarde de taxe pe importurile americane, la o zi după ce SUA a anunțat taxe în valoare de 200 de miliarde pe mărfurile din China.

- 2 octombrie: Jurnalistul Jamal Khashoggi este asasinat în consulatul Arabiei Saudite din Istanbul.

- 7 octombrie: Referendumul din România care încerca să înscrie în Constituție obligativitatea heterosexuality într-o căsătorie se bucură de o participare la vot de doar 20%.

- 23 octombrie: Comisia Europeană respinge proiectul de buget al guvernului populist și eurosceptic din Italia, pentru prima dată când este respins bugetul unei țări.

- 29 octombrie: Jair Bolsonaro câștigă alegerile prezidențiale din Brazilia.

- 1 decembrie: Începutul protestelor Vestelor Galbene în Franța.

2019

- 10 ianuarie: În Venezuela, imediat ce Maduro e inaugurat în al doilea său mandat, liderul Adunării Naționale, Juan Guaido, se proclamă președinte. E recunoscut imediat de „comunitatea internațională” – 60 de state, majoritatea țărilor occidentale și din America Latină; Maduro e recunoscut de alte 20 de state. În aprilie, încercare de lovitură militară de stat a lui Guaido, eșuată.

- 1 februarie: SUA se retrage din acordul privind armele nucleare de rază medie, acuzând Rusia de încălcarea tratatului.

- 7 februarie: Franța își cheamă înapoi ambasadorul din Italia după ce Luigi di Maio, președintele M5S, s-a întâlnit cu protestatarii *Gilletts jaunes*.

- 12 feb: Pentru prima dată datoria SUA depășește pragul de 22 000 de miliarde dolari.

- 15 martie: Greta Thunberg organizează în Suedia primele proteste ale elevilor contra încălzirii globale, devenind ulterior în ochii mass-media internaționale purtătorul de imagine al mișcării ecologiste.

- 20 martie: Walt Disney cumpără compania lui Murdoch, Century Fox, pentru 71 miliarde de dolari.

- 21 mar: Donald Trump anunță că SUA vor recunoaște suveranitatea Israelului asupra înălțimilor Golan.

- 1 aprilie: Compania petrolieră Saudi Aramco e declarată cea mai profitabilă companie din lume, cu un venit de 111 miliarde anul trecut.

- 11 aprilie: Julian Assange e scos cu forța din ambasada Ecuadorului și arestat de poliția britanică.

- 21 aprilie: Volodymyr Zelensky, comediant, câștigă la scor alegerile prezidențiale din Ucraina.

- 28 aprilie: Alegeri în Spania, socialiștii câștigă dar nu se poate forma o majoritate guvernamentală.

- 10 iunie: Începutul unor ample mișcări de protest în Hong Kong, declanșată de un nou proiect legislativ care prevede extrădarea fugarilor în China. Pe 15 iunie propunerea de lege e suspendată, dar protestele continuă.

- 21 iunie: SUA declanșează și apoi anulează în ultima clipă un atac cu drone asupra Iranului.

- 19 iulie: Iran capturează un petrolier britanic.

- 24 iulie: După demisia lui Theresa May, Boris Johnson devine prim-ministru în UK.

- În Siberia, temperaturile neobișnuit de ridicate provoacă incendii de vegetație care mistuiesc o suprafață de 3 milioane de hectare, aproximativ cât Belgia.

- 20 august: Salvini și Lega Nord se retrag de la guvernare, pentru a specula rezultatele bune de la ultimele alegeri (și semi-dezastrul M5S). Președintele Mattarella îi încredințează în schimb aceluiași premier tehnocrat Conte alcătuirea unui nou guvern susținut de coaliția M5S și PD.

- 25 aug: Tăriceanu retrace ALDE din coaliția guvernamentală și anunță candidat comun cu Pro România lui Ponta - Mircea Diaconu.

- 26-29 august: Israel atacă ținte din Liban, Siria și Irak.

- 30 august: India începe să implementeze un proiect de registru general al cetățenilor, ale cărui efecte sunt de a lăsa în afara listelor de cetățeni recunoscuți milioane de musulmani, daliați și alți indezirabili.

- 9 septembrie: Boris Johnson suspendă pentru 5 săptămâni parlamentul britanic pentru a-l împiedica să obțină o prelungire a negocierilor de ieșire din UE. În același timp, parlamentul adoptă o lege care blochează automat o ieșire din UE fără cadru legislativ (*hard Brexit*). La sfârșitul lunii, Curtea Supremă va respinge încercarea lui Johnson de suspendare a parlamentului ca neconstituțională.

- 11 septembrie: Un raport FMI arată că o treime din investițiile străine (FDI) din lume sunt de fapt capital ce fuge de taxe, iar jumătate din acest capital evazionist se află în Luxemburg și Olanda.

- 12 septembrie: BCE promite să reia programul de *quantitative easing*, cu câte 20 de miliarde de euro pe lună puși la dispoziția băncilor europene. Din 2015 până în decembrie 2018, când programul a fost oprit, BCE a injectat 2600 de miliarde în sistemul bancar privat.

- 16 septembrie: Atac cu dronă la Saudi Aramco soldat cu daune serioase, revendicat de rebelii houthis din Yemen.

- 18 septembrie: Parlamentul European adoptă o rezoluție prin care echivalează și condamnă deopotrivă totalitarismul comunist și nazist.

- 20 septembrie: Traian Băsescu e confirmat drept fost informator al Securității.

- 22 septembrie: Convorbiri telefonice scurse în presă arată că Donald Trump i-a cerut președintelui Ucrainei să investigheze un posibil caz de corupție legat de prezența fiului lui Joe Biden în bordul de conducere al unei companii energetice ucrainiene. Partidul Democrat face imediat zid în jurul lui Biden și declanșează procedurile de *impeachment* ale președintelui Trump.

- 23 septembrie: Iran eliberează petrolierul britanic pe care îl capturase în iulie. În același timp, Boris Johnson declară că UK e pregătită să trimită trupe în Golf împotriva Iranului, pe care-l acuza de atacul cu dronă la Saudi Aramco.

- 6 octombrie: După o convorbire telefonică cu Erdogan, Trump anunță că trupele americane staționate în NE Siriei se vor retrage și permite astfel forțelor armate turce să intre și să „pacifice” zona kurzilor.

- 10 octombrie: Cade guvernul Dăncilă după moțiunea de cenzură depusă de opoziție în Parlament. La începutul lui noiembrie, va fi investit guvernul liberal condus de Orban.

- 10 octombrie: Turcia lansează o amplă ofensivă militară în regiunea kurdă din nord-estul Siriei.

- 15 octombrie: Franța opune vetoul său demarării negocierilor de aderare la UE pentru Albania și Macedonia de nord.

- 27 oct: Alegeri prezidențiale în Argentina, pierde Mauricio Macri și câștigă peronistul Alberto Fernandez.

- 29 octombrie: Fiat Chrysler se unește cu Peugeot, devenind astfel a patra firmă producătoare de mașini ca mărime.

- 31 octombrie: Modi anunță divizarea Kashmirului și anularea statului său special de autonomie regională.

- 5 noiembrie: SUA se retrag din acordul de reducere a emisiilor de la Paris – singura țară din lume care nu a ratificat acordul.

- 11 noiembrie: Lovitură militară de stat în Bolivia, Evo Morales demisionează înainte de investirea în al patrulea său mandat prezidențial și se refugiază în Mexic. Un parlamentar ultra-creștin de dreapta, Jeanine Anez, se proclamă președinte.

- 16 noiembrie: Se împlinesc un an de proteste ale vestelor galbene în Franța: 2500 de răniți în rândurile protestatarilor, 1800 răniți în rândurile poliției și peste 10000 de arestări.

- 24 noiembrie: Johannis câștigă la scor turul doi al alegerilor prezidențiale (67%). În diaspora obține 93% din voturi.

- 1 decembrie: Prim-ministrul irakian demisionează după două luni de proteste soldate cu peste 400 de morți.

- 6 decembrie: Greve și proteste de amploare în Franța împotriva proiectului de reformă a sistemului de pensii.

- 9 decembrie: Rusia este exclusă timp de 4 ani din toate competițiile sportive internaționale pentru dopaj.

- 26 decembrie: Erdogan anunță că va trimite trupe în Libia.

- 28 decembrie: SUA atacă baze ale forțelor pro-iraniene din Irak și Siria.

- Ultimii cinci ani (2015-2019) sunt anii cu cele mai ridicate temperaturi din istorie; media temperaturilor ultimului deceniu e cu 1,2°C mai mare decât media de la începutul secolului 20.

- 31 decembrie: China raportează primele cazuri de Covid-19.

A consemnat: Alex Cistelean



Genoa 2001, proteste cu ocazia reuniunii G8

2. Perspective

Florin POENARU

După 20 de ani

Warren Susman a scris mai demult că „decada” este o procedură foarte americană de a fragmenta și înțelege istoria, dezvoltată mai ales pe parcursul secolului XX. Jason Scott Smith a legat apariția gândirii pe decade de nașterea unei sensibilități a timpului în raport cu noțiunea de generație ce se afirmă o dată cu finalul secolului al XIX-lea. În mod evident când vorbim de „anii 30”, de exemplu, nimeni nu se gândește la 1830.

Focalizarea pe decenii presupune accentul pe discontinuități și pe evenimente de scurtă durată, dar intense, care de regulă marchează în mod fundamental însemnătatea deceniului respectiv. Astfel, credea Susman, raportarea la decenii este în mod profund opusă gândirii istoriei pe durate lungi, specifică istoriografiei lui Braudel, de exemplu. În plus, segmentarea pe decenii pare a introduce în mod inevitabil o „culturalizare” a timpului istoric, „the 60s”, „the 80s”, „the 90s” indicând la fel de bine curente, tendințe și schimbări de *fashion*.

În acest text propun o sinteză ce pare imposibilă: pe de o parte păstrarea unității de analiză a celor două decenii din secolul XXI (secolul fiind o unitate de timp la rândul ei la fel de arbitrară ca oricare alta, popularizată mai ales de scrierile lui Eric Hobsbawm); pe de alta, identificarea unor procese mai ample (comparativ cu sublinierea unor evenimente presupus decisive), care chiar dacă nu au fost neapărat inițiate în aceste două decenii, cu siguranță s-au reliefat cel mai proeminent și au căpătat consistență istorică atunci.

Declinul hegemoniei americane

Wallerstein a fixat acest moment, în mod paradoxal, încă de la finalul Războiului Rece și dizolvarea URSS – adică momentul de apogeu a supremației mondiale a SUA. (Pe de altă parte, desigur, constatarea declinului hegemoniei SUA e o temă recurentă încă de la începutul anilor 60). Lipsită de o contrapondere deopotrivă ideologică și geopolitică, SUA au fost nevoite să asume în totalitate costurile politice, militare și economice ale lumii unipolare. Dar costurile înseamnă în mod inevitabil pierderi, iar acestea au devenit din ce în ce mai mari pe măsură ce entuziasmul liberal al anilor 90 se disipa. Atentatul de la 11 septembrie 2001 este de regulă creditat drept evenimentul declanșator al declinului, mai ales din perspectiva consecințelor sale imediate și de lungă durată:

războaie costisitoare în Afganistan și Irak, venite la pachet cu pierderea încrederii în capacitatea SUA de a conduce lumea în mod pașnic și democratic. Mai mult, invaziile au dus, inevitabil, apoi la un „război împotriva terorismului” care nu a afectat doar SUA, ci s-a manifestat în diferite zone ale globului, destabilizându-le.

Pentru autori liberali precum Ivan Krastev și Stephen Holmes, felul în care au reacționat SUA după 9/11 a erodat încrederea lumii în modelul liberal vestic și în democrația specifică acestuia și a dus la apariția scepticismului de tip iliberal atât în vestul și estul Europei, dar și acasă, prin alegerea lui Donald Trump. Conservatorii, de la Huntington la Steve Bannon, sunt de acord: aventurismul militar și geopolitic american nu este un semn de forță, ci un simptom al declinului. Scopul principal al lui Donald Trump este de a pune capăt acestui declin, care, în viziunea conservatoare, precum în cea liberală, este încă reversibil. Pentru conservatori declinul este însă imputabil globalismului și neoliberalismului, iar pentru liberali abandonării democrației și lipsei unei integrări globale mai profunde sub auspiciile americane. La stânga, partida e deja jucată. Ciclul hegemonic american s-a încheiat (precum a fost cazul ciclurilor anterioare, de la cel spaniol la cel britanic – vezi textele lui Giovanni Arrighi în special), urmează cel mai probabil dominația Chinei. Ca la orice astfel de trecere ciclică există ample turbulențe cauzate de încercarea vechiului hegemon de a opri sau stăvili procesul, precum și de re poziționarea celorlalți actori în noile alianțe și relații de putere.

Este exact ce s-a întâmplat în ultimele decenii în mod accelerat, dar acesta este încă un proces aflat abia la început. Pentru prima dată după al Doilea Război Mondial s-a creat o ruptură fundamentală între SUA și „vechea Europă” – așa cum a numit Donald Rumsfeld țările din vestul Europei care s-au opus participării la invazia din Irak. Relația cu Rusia a fost apoi celălalt subiect de antagonism major între cei doi aliați tradiționali ai perioadei postbelice. Reconstrucția și reafirmarea Rusiei începând cu anii 2000 drept actor global, chiar dacă minor, după dezastrul social din anii 90, precum și, mai semnificativ, apariția Chinei drept putere mondială la (vezi mai jos) au complicat și mai mult modul în care SUA a fost nevoită să își organizeze propriul declin.

Reacțiile neoconservatorilor au fost inepte în sine și, așa cum s-a dovedit mai târziu, motivate de corupția endemică din inima complexului industrial-militar american. Dar totodată au fost ancorate într-o înțelegere a lumii formate în anii 80 ai Războiului Rece. În mod evident nu aveau cum să funcționeze. Perioada Obama a fost o lungă operațiune de PR la nivel global ce viza recăștigarea unei minime forme de încredere după fiasco-ul Bush W., subîntinsă însă de operațiuni militare mai delicate, precum bombele aruncate din drone și raidurile nocturne ce au dus la prinderea lui Bin Laden, de exemplu. Practic președinția Obama a făcut curat

după neoconservatori, dar totodată nu s-a putut abține să împrumute puțin din tactica acestora atunci când a susținut, chiar dacă implicit, lovitura de stat din Ucraina pentru a destabiliza Rusia. Ruptura adevărată a venit, într-adevăr, o dată cu Donald Trump care a recunoscut în mod explicit declinul și a propus un program de oprire a acestuia. În mod evident acest lucru nu s-a întâmplat și nici nu avea cum să se întâmple.

În schimb, ceea ce a accelerat Donald Trump, prin acțiunile sale lipsite de noimă la nivel internațional, a fost procesul firesc descris mai sus de regândire a alianțelor internaționale. Rusia, China și UE - prin medierea hegemonului acesteia, Germania - se află în relații complexe între ele, și de multe ori antagonice, dar cu siguranță sunt mai apropiate unele de altele decât acum două decenii, mai ales drept contrapondere la SUA și la acțiunile acestora. Turcia, un aliat de bază al SUA în regiunea Mării Negre și în Nato a pivotat spre Rusia și Iran în mandatul lui Trump. Implicarea haotică și duplicitară în războiul civil din Siria (asta fără a mai menționa situația din Irak), urmată de aplicarea de noi sancțiuni Iranului (care nu a făcut nimic altceva decât să consolideze puterea conservatorilor din această țară, să creeze o alianță ce anterior părea improbabilă între Rusia, Turcia și Iran și să antagonizeze UE care a fost ferm împotriva ideii de noi sancțiuni) au izolat SUA în Orientul Mijlociu, transformându-l în principalul element de instabilitate din zonă. Israel și Arabia Saudită au rămas astfel singurii aliați ai SUA în zonă, țări care au nevoie fundamentală de protecția militară a SUA în regiune, și ale cărei costuri nu pot fi acoperite de cumpărarea de armament pe care aceste state o fac de la producătorii americani.

Brexitul pare că va solidifica izolarea americană prin scoaterea din ecuație la nivelul UE a unui important pion american. Țările din Estul Europei, oricât de agresiv pro-americane și euro-sceptice au devenit după 2000, nu pot avea prea mult impact (geo)politic datorită rolului economic subordonat al acestora. În definitiv, ultimele două decenii au însemnat integrarea acestora drept zone de producție low-cost pentru mașina de export germană și zone de desfacere și consum pentru produsele de import vestice. Ambele asigură prosperitatea țărilor din zonă și ratele de creștere economică peste medie. În această ecuație, America nu le poate oferi nimic, nici măcar mult exacerbata protecție militară, care în definitiv nu e nimic altceva decât pretextul extragerii unei taxe de protecție, destul de costisitoare pentru țările în cauză, prin cheltuielile pentru cumpărarea de tehnică militară.

Așadar, atentatul de la 11 septembrie a fost mai degrabă un moment simbolic care a accelerat rapid procese aflate în desfășurare. Miile de miliarde cheltuite după acest moment pentru a impune o ordine globală au exacerbato costurile necesare pentru susținerea acestui eșafodaj la scară mondială, cu atât mai mult cu cât primul

deceniu al secolului XXI a fost marcat de crize economice profunde chiar în inima capitalismului american, aducând din nou la lumină crize structurale și indepasabile ale sistemului mondial edificat în perioada postbelică, având SUA în centru.

Dacă e să identificăm totuși un moment edificator al declinului secular al hegemoniei americane în prima parte a secolului XXI acesta este unul local, și anume uraganul Katrina din 2005. El a dovedit în mod limpede incapacitatea structurală a statului american de a reacționa pentru gestionarea unei crize interne și locale. Cum ar putea un astfel de stat să conducă lumea? Situația pare că s-a repetat la o scară mai mare cu ocazia pandemiei, SUA fiind de departe cea mai afectată țară de pe glob tocmai datorită incapacității statului de a reacționa în situații de criză.

Ascensiunea Chinei

În ultimele două decenii s-au scris atâtea volume cu această sintagmă în titlu încât cel mai probabil ele pot acoperi întreaga suprafață a Chinei. Totodată, a existat o inflație galopantă de sinologi care fie prevesteau noua lume chinezească, fie din contră, atenționau împotriva iminentei influențe nefaste chinezești asupra întregii lumi. Pentru nu a întârzia nici o secundă în plus pe aceste meleaguri, merită amintite doar câteva date ce mi se par esențiale. În 2001, deci chiar la începutul perioadei pe care o analizăm aici, PIB-ul Chinei era cu 40% mai mic decât cel al SUA (de notat că 2001 este și anul în care China aderă la WTO). În 2008, chiar la debutul crizei, ecartul se micșorase la 65%, pentru ca în 2016, PIB-ul Chinei să fie cu 14% mai mare decât cel al SUA. Iar acesta este doar un indicator, și el imperfect, al transformării economice și sociale radicale prin care a trecut China în mai puțin de două decenii, probabil fără echivalent în istoria omenirii.

O succesiune de crize

Secolul 21 a început cu criza *dot.com* care a fost urmată imediat de scandalul Enron, ce a revelat practicile financiare oneroase la vârful Wall Street. În 2002 scăderea burselor a fost pusă pe seama instabilității geopolitice cauzate de efectele 9/11. Dar Marea Recesiune care a debutat în 2007-2008 cu efecte globale și care a marcat practic în mod fundamental decada ce a urmat a avut cauze istorice mult mai profunde. Considerată inițial a fi doar efectul unor neglijențe financiare sau a lăcomiei unor bancheri, s-a dovedit ulterior că ea a fost de fapt rezultatul unor acțiuni politice și economice vechi de jumătate de secol care căutau să rezolve criza de profitabilitate a capitalului global. Numele dat acestei soluții a fost neoliberalismul care a murit o dată cu criza, nu înainte însă de a oferi propriile soluții la problemele create tot de acesta: e vorba, desigur, de programele de austeritate

care au produs și mai multă sărăcie, au continuat să transfere resurse dinspre săraci spre bogați și au îngreunat recuperarea post-criză. Dacă însă neoliberalismul a murit, problema principală a profitabilității capitalului la nivel global a rămas intactă.

Soluțiile propuse pentru redresarea de după crash-ul din 2008 își epuizaseră efectele în mod semnificativ încă înainte de criza provocată de pandemie, tocmai pentru că acestea nu au fost sistemice ci doar rezultatul unor compromisiuri viabile pe termen scurt. Cu sau fără pandemie o nouă recesiune era inevitabilă, marcând astfel două decenii de crize aproape neîntrerupte. Să ne amintim că, la rândul lor, anii 90, peste tot în lume, au fost marcați de diverse crize, unele mai severe precum în Rusia sau Estul Asiei, altele mai benigne precum în SUA la începutul aceluia deceniu. Ce este însă caracteristic pentru perioada discutată aici este natura fundamental gloablă a acestor crize, precum și a efectelor acestora. Visul de integrare economică profundă a globaliștilor din anii 90 pare că s-a realizat, într-adevăr, cu prețul că orice turbulență poate destabiliza acum întreg sistemul, luându-le totodată capitaliștilor un instrument clasic de rezolvare a lor, anume externalizarea acestora și dispersarea lor geografică. Așadar, pandemia Covid poate că a venit ca un *blessing in disguise* oferind pretextul unei distrugerii creatoare ce va amâna încă o dată transformarea substanțială a sistemului ca atare.

Inegalități și clasă

Ultimele două decenii au marcat reîntoarcerea noțiunii de clasă în limbajul academic, jurnalist, politic și public. Poate nu chiar așa cum și-ar fi dorit-o o teorie marxistă aplicată, fiind vorba de cele mai multe ori de înțelesuri mult culturalizate (clasă însemnând practic „bogații”, „elita” sau cei 1%), dar fenomenul este cert. „*Middle class*” (clasa de mijloc) este probabil campionul acestui reviriment al limbajului de clasă, cu toate implicațiile teoretice și practice ce decurg de aici. Concept critic sau, din contră, aspirație, clasa de mijloc exprimă totodată conștiința unei inegalități profunde ce structurează societățile lumii în mod general. Afirmarea și combaterea inegalității au fost la rândul lor caracteristice pentru ultimii 20 de ani, mai ales după criza începută în 2008.

Multe se pot spune despre acești termeni – și evident că s-a tot spus –, dar în mod incontestabil ne aflăm într-o perioadă a reafirmării conștiinței de clasă, nu doar a celor ce muncesc, ci, mai ales, așa cum a fost mai mereu de fapt, a celor bogați. Afirmarea poziției de clasă, sublinierea ei nu doar prin consum ostentativ, ci și prin acțiuni politice directe, nu a mai fost așa clară din vremea Belle Epoque. Practic nu mai e nevoie de analiză ideologică: clasa dominantă își afirmă interesele în mod direct, cotidian, și le proclamă ca drept. *Bail-out*-ul dat

băncilor în avalul crizei a fost doar un simptom al unui fenomen mai amplu cunoscut drept socialism pentru bogați. O formă de luptă de clasă de sus în jos, care desigur că e mai veche, dar care a fost naturalizată în ultimele două decenii. Din punct de vedere social e poate cea mai importantă schimbare a acestor două decenii. Să fii bogat (chiar excesiv de bogat) nu doar că nu mai e o rușine, e un imperativ moral. „Săracule” a devenit o insultă (și, desigur, o memă). Hillary Clinton a făcut mai mult decât un pas greșit în campania electorală când a vorbit despre „a basket of deplorables”. Ea a exprimat de fapt un adevăr bine știut: săracii sunt deplorabili. Niște paraziți care împrut (la propriu, conform filmului omonim de Oscar) viața bogaților. Din acest punct de vedere cel mai reprezentativ film al ultimelor două decade pare a fi, după mine, *The Wolf of Wall Street* pentru că descrie, în mod hiperbolic, și tocmai de aceea, extrem de realist, această transformare socială profundă.

Tangențial legat de acest subiect al inegalității și al claselor, ultimii 20 de ani au mai făcut vizibil un fenomen care la prima vedere pare contrafactual, dar nu este: o atenuare a disparităților dintre Nordul și Sudul Global sau, altfel spus, o slăbire semnificativă a importanței politico-economice a geografiei. Ca să nu fiu prost înțeles, mă grăbesc să dau câteva exemple. Un moscovit trăiește mult mai bine decât o familie înstărită din sudul Italiei; un bucureștean din clasa medie are o viață mult mai bună, și un venit semnificativ mai mare, decât un newyorkez din clasa muncitoare. Membri din clasele înstărite din Brazilia, India sau China se deplasează cu elicopterul. Ceea ce trece drept venit mediu în unele state din Golf ar face geloși finanțiști care lucrează la Frankfurt.

Practic, este din ce în ce mai puțin întemeiată analiza în termeni Nord/Sud, Vest/Est ce și-a trăit momentul de glorie în anii Războiului Rece. Modul în care a produs efecte capitalismul neoliberal la nivel global a erodat această geografie deopotrivă mentală și economică. Clasa este acum cu adevărat fundamentală, nu faptul că te-ai născut în anumite zone ale lumii considerate istoric privilegiate, bogate sau „dezvoltate”. Discrepanțele traversează acum zone și țări considerate anterior relativ omogene. Acum 100 de ani era important dacă te nașteai în China, Rusia sau SUA (pe lângă clasa în care te nașteai, desigur), astăzi doar clasa pare că a mai rămas determinantă.

Această transformare specifică secolului 21 apare în forma sa cea mai profundă la nivelul transformării orașelor. Practic, în ultimele două decenii asistăm la transformări urbane radical diferite de urbanismul secolului 20. În multe cazuri de pe glob este deja imposibil de vorbit de orașe ca atare (așa cum le știam până de curând), ci de arii urbane și suburbane întinse care înglobează diverse forme de activități, venituri și inegalități care pe vremuri erau asimilate unor regiuni economice și geografice extrem de disparate. Orice metropolă globală cuprinde acum zone

centrale de high-tech și finanțe, o zonă semi-periferică de clasă de mijloc și proletari cu gulere albe și apoi o vastă zonă periferică, de incredibilă sărăcie și precaritate (*slums*, descrise de Mike Davis) – un pattern ce pare a fi valabil și pentru orașe fără nici un fel de anvergură globală sau regională.

Declinul mișcărilor anti-sistemice, moartea stângii politice

Nu e locul aici pentru un parastas, mai ales că pare contrafactual. Nu asistăm de fapt la revirimentul stângii și al mișcărilor anti-sistemice post-2007 în diferite țări ale lumii din Chile până în India? Nu a transformat Bernie Sanders politica americană și imaginația globală înspre socialism? Pe scurt, nu. Peste tot în lume dreapta radicală este în plină afirmare sau deja la putere. Mesajele, tacticile, reflexele acesteia câștigă teren, tocmai pe fundalul morții stângii. Situația e atât de dramatică încât e mai interesant de analizat fenomenul resurgenței (relativ) noii drepte extremiste, în toate formele sale proteice, decât decesul stângii. Steve Bannon nu are corespondent la stânga, iar mișcarea cu adevărat internațională astăzi este cea a naționaliștilor și extremiștilor de dreapta suzeraniști: Bolsonaro, Trump, Orban, Salvini - și restul figurilor foarte bine cunoscute.

Recrudescența de dreapta pare a fi o mișcare anti-sistemică, cel puțin datorită faptului că așa se prezintă pe sine: o reacție la *status quo*-ul neoliberal al ultimilor 40 de ani și a tot ceea ce a implicat acesta. Dar oricât de virulentă și de succes pare a fi, insurecția de dreapta este totuși o mișcare de ariergardă și defensivă. E nostalgică și agățată de un trecut iluzoriu în care lucrurile erau mai bune. De aceea această mișcare poate fi mai degrabă înregimentată și mobilizată, decât să conducă ea spre ceva radical nou. Din Brazilia până în Ungaria trecând prin SUA, dreapta radicală mai degrabă susține decât impune forme de autoritarism ale unor antreprenori politici foarte bine ancorați și foarte versați în establishmentul pe care aparent îl contestă și îl modifică. Faptul că până la urmă marea idee politică și economică a dreptei radicale este un nou protecționism arată mai mult decât orice limitele sale și caracterul său reactiv.

La stânga lucrurile sunt, ca de obicei, mult mai grave, dar în același timp mult mai pline de speranță, în mod paradoxal. Debutul secolului XXI a pus capăt în mod rapid, și cumva firesc, mișcării anti-globaliste, tocmai pentru că nu oferea o alternativă viabilă, dar a lăsat o moștenire intelectuală importantă în sensul analizei *globale* a capitalismului și a efectelor sale interconectate. Mișcarea anti-război din 2003 a fost de scurtă durată și a fost nevoie de câțiva ani buni ca mișcări organizate împotriva crizei financiare să ia formă. Să nu uităm că mișcarea Occupy Wall Street a avut apogeul pe 1 Mai 2012, la patru ani după criză. Bilanțul stângii globale în

a doua decadă a secolului acesta e un prilej de rușine, așa că mai bine îl lășăm sub tăcere, mai ales că ar trebui menționat aici și episodul Syriza 2015.

Veștile nu sunt însă toate proaste de pe acest câmp. Dacă politic stânga e în colaps, intelectual pare că au avut loc transformări importante în ultimii 20 de ani. În primul rând e cert că „noua stângă” apărută după 1968 a murit o dată cu neoliberalismul pe fundalul căruia s-a afirmat. Am avut multe de învățat de la această stângă, dar este evident acum, retrospectiv, cât de mult a fost determinată de sistemul economico-social în care s-a format și de „noul spirit al capitalismului” cu care s-a complăcut, mai degrabă decât cu care s-a confruntat (cu anumite excepții notabile, desigur). Ar merita o discuție separată și mai amplă cu privire la moștenirea acestei stângi (ce poate fi păstrat drept valabil, ce merge direct la muzeul de istorie ca exponat), însă aceasta a încetat să mai ofere surse și resurse semnificative pentru mobilizarea politică și intelectuală. În cele mai multe cazuri au rămas epigonii, unii talentați, dar per ansamblu, complet irelevanți în configurația actuală.

În al doilea rând, ultimii 20 de ani au marcat trecerea de la figura intelectualului public de stânga (de regulă filosof/filosoafă) la cea a economistului. Pe scurt, de la Žižek și Butler la Varoufakis și Tooze. Criza din 2008 desigur că a accelerat această trecere pentru că era nevoie de alt tip de expertiză și analiză, dar procesul era deja pornit. Pericolul inherent al economismului nu este de neglijat, dar deocamdată este preferabil deceniilor de uitare a economiei și reducere a socialului la cultură și discurs. Concomitent este evidentă tendința spre revizitarea unor surse intelectuale anterioare anilor 68, precum Lenin, Luxemburg, Lukacs et alii, ancorate în materialism istoric și cu contribuții importante în analiza economică. Pe scurt, așadar, acum 20 de ani, a te iniția la stânga însemna să citești Derrida și Foucault, să știi să faci analiză ideologică a unor filme și să dai interpretări noi ale unor texte clasice. Astăzi, cine nu știe ce sunt și cum funcționează *secondary bond markets*, de exemplu, este în afara conversației.

Criza cauzată de pandemia Covid pare că doar va accelera această tendință. Spectacolul trist oferit de reflecțiile lui Agamben confirmă observațiile de mai sus, dar ele nu sunt singulare. Volumul *Sopa de Wohan* exprimă în mod simptomatic modul în care gândirea filosofică post-68-istă este astăzi irelevantă. Gândirea relevantă de stânga se conturează acum în alte zone și în raport cu alte obiecte de reflecție: agricultură, biologie, amenajare urbană, etc. – pe scurt, un nou materialism foarte bine ancorat în procese reale ale vieții de zi cu zi. E un tip de expertiză care a fost repudiată la stânga și abandonată complet capitaliștilor, deși era esențială pentru orice socialist acum un secol.

Tocmai datorită prăbușirii stângii în versiunea sa post-68-istă și a declinului mișcărilor cu adevărat antisistemice s-a afirmat anarhismul cooperativist local, ce uneori trece de stânga, dar nu este neapărat așa, tocmai că neagă distincția între stânga și dreapta, cel puțin în versiunea sa din secolul XX. O combinație între Owen și Bakunin, tipul acesta de organizare presupune o distanțare față de stat, dacă nu chiar o negare a sa, o coabitare cu capitalismul și relații orizontale și chiar socialiste în interiorul grupului, de regulă mic, relativ închis și foarte omogen. Există o explozie de astfel de grupuri peste tot în lume, unele doar cu singurul scop al producerii și reproducerii vieții departe de stringențele vieții capitaliste obișnuite, altele și cu scop politic, mobilizate în jurul unor cauze sau obiective. Pe măsură ce criza capitalistă, și acum cea pandemică, va căpăta proporții și va duce la mai multă fragmentare, aceste grupuri par a indica direcția viitoare.

Peste tot poliție

Dintr-un anumit punct de vedere deceniile discutate aici au reprezentat o ruptură semnificativă față de perioadele anterioare. Așadar, nu vorbim de simpla accelerare a unor fenomene ci de un salt calitativ incontestabil. Atentatele de la 11 septembrie au fost, din acest punct de vedere, determinante. Măsuri sporite de securitate și supraveghere (nu doar pe aeroporturi), ascultări de telefoane și interceptări de emailuri, puteri sporite oferite serviciilor secrete, multiplicarea agențiilor și instituțiilor cu rol de monitorizare, control, prevenție, creșterea puterilor discreționare ale poliției și armatei, au fost, oricât ar părea de paradoxal, doar urmările *soft* și vizibile ale atentatelor teroriste.

Partea mai puțin văzută și cu adevărat tulburătoare a însemnat Guantanamo și alte locații secrete peste tot în lume, inclusiv în țara noastră, adică încarcerări ilegale și tortură, ucideri extra-judiciare ale unor oameni trecuți pe o listă de ținte fără un proces legal, răpiri, lagăre de concentrare și crime de război. Este moștenirea cea mai sordidă a 9/11, iar ea doar s-a multiplicat apoi în războiul global împotriva terorismului. Țări după țări au adoptat măsuri similare invocând spectrul terorismului și siguranța națională. Desigur, restricțiile au vizat în mod diferit categorii de populații și cetățeni, astfel încât aplicarea lor a fost nu doar abuzivă dar de regulă acompaniată de dimensiuni rasiste și clasiste. Controlul internetului de către instituții ale statului, realizată însă prin agenți economici privați, era doar un pas firesc în această ecuație. Astăzi cine nu achiesează la acest mecanism de supraveghere și monitorizare intrusiv, care colectează, stochează și transmite date în cantități inimaginabile la începutul secolului 21, e aproape lipsit de posibilitatea traiului, decât, poate, într-o formă de reclusiune incompatibilă cu noțiunea de cetățenie. Sau, în varianta Assange, Manning sau Snowden, ca prizonieri

politici pentru curajul de a expune fața nevăzută a sistemului.

Concomitent, ultimii 20 de ani au marcat creșterea fără precedent a numărului de oameni nevoiți să locuiască în tabere de refugiați. În 2019 erau peste 70 de milioane de oameni în toată lumea care, dintr-un motiv sau altul, au fost nevoiți să își părăsească propriile locuințe – record istoric. În același timp a crescut dramatic numărul de persoane aflate în diferite forme de detenție fără a fi comis vreo infracțiune și fără a fi judecați de vreo instanță legal constituită. Centrele de detenție de la granița dintre SUA și Mexic sunt un astfel de exemplu, cu o creștere alarmantă a numărului de persoane reținute acolo după anul 2000. La fel, în China, aproape 1 milion de Uighuri se află în centre de detenție. Astfel de exemple se pot identifica însă peste tot în lume, dar cu precădere în zone afectate de război cum este cazul Syriei. În multe situații, diferența dintre o tabără de refugiați și un centru de detenție este doar semantică, așa cum pare a fi cazul la granița dintre Turcia și Syria sau în tabăra de refugiați din insula Lesbos.

Totodată, numărul de migranți a crescut constant din 2000 încoace, de la sub 200 de milioane de oameni, la aproape 300 de milioane în 2019, adică 3,5% din populația lumii locuiește în altă țară decât în cea în care s-a născut, cel mai înalt nivel din istorie (datele nu iau în considerare migrația sezonieră). Tot o creștere a înregistrat numărul de persoane aflate în sclavie. În 2019, s-a estimat că peste 40 de milioane de oameni se află în sclavie (o estimare reținută, alte analize indicând cifra mai realistă de 70 de milioane de oameni) – un alt record istoric. Jumătate dintre aceste persoane sunt traficate și plasate în sclavie pentru muncă și aproximativ 10 milioane pentru muncă sexuală, câștigurile anuale din sclavie fiind estimate a fi de 150 de miliarde de dolari, altfel spus, aproximativ cât PIB-ul Ucrainei.

Pe scurt, ultimele două decenii au însemnat creșterea exploatarei, a traficului de persoane și a sclaviei, a centrelor de detenție și a numărului de refugiați. A crescut toleranța la ucideri extrajudiciare, epurări etnice, tortură, crime, violuri și în general a lipsirii unor categorii întregi de oameni de cele mai elementare drepturi și libertăți. Violența de stat a fost la rândul ei în creștere, fie că e vorba de un polițist rasist din SUA care omoară un adolescent neînarmat, fie că e vorba de armata turcă care a decimat kurzii din Rojava sau de armata saudită care ucide copii în Yemen – peste tot statele au devenit mai violente atât cu proprii cetățeni, cât și cu „străinii” sau „dușmanii”.

Catastrofa climatică

Ultimele două decenii, dar cu precădere după 2010, au însemnat și conștientizarea, la scară globală, a faptului că ne îndreptăm spre catastrofă climatică datorită modului de exploatare a naturii presupus de producția capitalistă. În ciuda unor voci care încă mai practică negaționismul, consensul este larg răspândit că suntem în

plin dezastru. Cum vor evolua lucrurile din acest punct în care ne aflăm este imposibil de prevăzut, tocmai datorită scalei problemei. Șansele pentru realizarea unui plan global rațional, care să fie și efectiv implementat și să mulțumească pe toată lumea, sunt la fel de mari precum un miracol. Așadar, mai previzibil situația se va înrăutăți și va exacerba nihilismul actual, hrănit de fiecare mini apocalipsă ce are loc aproape zilnic undeva pe glob. În definitiv, anul 2020 a început în forță cu incendiile de proporții biblice din Australia, care prevesteau în mod cert apocalipsa. Desigur, declanșarea pandemiei COVID și efectele sale planetare încă greu de evaluat nu au cum să ducă la diminuarea nihilismului și la resemnarea în fața extincției ce pare acum iminentă.

Super-cluburi

În final, o dezvoltare într-un subiect de nișă, dar nu mai puțin importantă din punct de vedere social. În ultimele două decenii fotbalul de club s-a modificat în mod radical. Au apărut super-cluburile prin achiziționarea unor echipe cu prestigiu (din cele mai importante ligi europene) de către finanțatori bogați. Acest fapt a dus la crearea unei inegalități incompensabile între acestea și restul competițiilor, făcând irelevante competițiile interne datorită disparității de valoare și resurse dintre echipe. De asemenea, competițiile europene inter-cluburi au fost de asemenea restructurate astfel încât să genereze mai multe fonduri ce erau apoi redistribuite tot în favoarea cluburilor mari. În ton cu vremurile, bogații au devenit tot mai bogați, astfel încât sportul este acum dominat de maxim 10 cluburi ce pot concura în mod real unele cu celelalte atât pe foaia de joc cât și pe foaia contabilă. Concentrarea la vârf a resurselor a dus și la concentrarea la vârf a celor mai buni jucători, antrenori și specialiști, jocul a devenit mai profesionist și, inevitabil, mai atractiv și spectaculos. Dar competiția pentru resurse între marile cluburi a dus la o inflație fără precedent a sumelor de transfer și a salariilor, fapt ce a adâncit prăpastia dintre vârf și bază, punând multe cluburi din coada ierarhiei în grave probleme financiare.

Pandemia a mărit în mod evident și mai mult discrepanța, unele cluburi anunțând deja pierderi financiare imposibil de susținut sau chiar falimentul. Virsul va desăvârși un proces afirmat în ultimele două decenii și va duce astfel la lichidarea unei instituții (campionatele naționale de fotbal) emblematice cu rădăcini în secolul 19.

NOTĂ: am început elaborarea acestui text anterior declanșării pandemiei și l-am reluat și adăugit spre finalul acesteia. E interesant de observat cum pandemia accelerează și adâncește procese și fenomene ce erau deja în mișcare în ultimele două decenii, fapt ce indică poate că ea nu este atât un moment de ruptură față de trecutul recent cât o accelerare neașteptată și bruscă a sa.

Bogdan GHIU

Pre-zent – cu picioarele pe Pământ (Pre-zent[recutul]. Sau cum ne-am zăpăcit de tot schemele)

Primii 20 (de ani) din (secolul) 21 ne-au anesteziat și ne-au atrofiat chiar de tot, nu mai simțim nimic și nu mai putem nimic, asistăm la noi înșine, paralizați, holbându-ne într-o transă fără delir – fără a ne și asista unii pe alții sau a fi asistați. Am putea numi disciplina acestui nou dez-afect „asistanatologie”. Altfel spus, suntem *ca și* morți. Iar „confuzia”, „combinația”, „încărdășirea”, „corupția” viață-moarte se exprimă și prin altă confuzie, aceea de „viață ca în filme” sau, mai exact, ca în jocuri video: suntem eroi într-o producție audio-video nu manipulată, ci din capul locului „desenată”, „designată”, vădit artificial-mimetică, care ține să arate că s(t)imulează viața „reală” prin imagini de sinteză. După imaginea-mișcare și imaginea-timp, iată-ne prinși în istoria-imagine.

Așa că și „retenția”, și „protenția” temporale, hiper-dezvoltându-se (prin stimulare intensivă), ni s-au atrofiat, ajungând să nu se mai deosebească de „obiectul” lor: hiper-realizarea a dus la de-realizare, începând cu „categoriile transcendente” ale schemelor temporale, spațiale și proprioceptive: nu ne mai putem situa nici în spațiu, deci nici în timp, deci nici moral, nici politic. Plutim sau, mai degrabă, surfăm, spun unii, prăbușirea. „Colapsologiei” începe să-i fie preferată „colapsonautica” (cf. de pildă Yves Citton, Jacopo Rasmì, *Génération collapsonautes. Naviguer par temps d'effondrements*, Seuil, 2020).

Se poate spune că proiecția postmodernismului ca simultaneism existențial, ca, simplu și frust spus, *moarte a timpului* prin suprimarea spațiului, prin existența pe „platou”, în „platouri”, adică prin globalizarea ca dez-orientare (viața-viteză), a ajuns în sfârșit să se realizeze și să fie trăită, devenind, din dogmă culturală, habitus „natural”, adică moral. „Postmodernismul” vieții noastre de zi cu zi este totuna cu a-moralismul vieții contemporane.

Sau, mai bine spus, *co-temporane*. Căci „contemporanul” a devenit o normă și o dogmă, însemnând o absurdă raportare la un model inexistent, care tocmai prin această raportare „în gol” se materializează sau, mai precis, este *performat*.

Prin a doua jumătate a anilor 2000, mi se păruse (și tocmai de aceea mi se păruse potrivit s-o pun, emblematic, în titlul unei cărți despre/cu arta „contemporană”) că problema noastră „epocală” (începând de la experiența post-comunistă *universalizabilă* a Estului european,

care abia foarte încet începe să fie pusă în rezonanță cu experiențele post-coloniale, *numai că esticii sunt în Europa și, la fel de albi ca vesticii, nu-și percep „negritudinea” condiției!*) ar fi, este „*viața după supraviețuire*”.

Ei bine, acum, mi se pare că acel „*după*” s-a evaporat, și că viața a devenit simplă supraviețuire, „denudându-se” radical, mai mult, fericirea sau bunăstarea, altfel spus semnele depășirii „simplei” supraviețuiri (ca tendință teleologică imanentă – dacă așa ceva este posibil – a umanității) devenind simple semne, simple accesorii adăugate, și că în genere trăim „adăugat”, „disociat”, exprimându-ne „esența” privată prin „semne” adăugate „accesoriu”: *viața în timpul supraviețuirii*.

Da, mi se pare, (ne)simt tot mai mult că viața în același timp s-a depreciat, dar se și supralicitează pe ea însăși ca supraviețuire: pozăm tot mai mult în eroii propriului dezastru, adică ne mândrim că suntem distruși, praf, varză, dar încă dăm semne de viață, ca accesorii. Nu acționăm, dar teribil ce „rezistăm”. Amarnic!

Nu mai trăim în succesiune, am ieșit din contemporaneitate în co-temporaneitate: simultaneitate și suprapunere.

Sau ceva în genul acesta. Ceva „de genul”.

Pentru că trebuie să admitem, modest, că orbecăim, dar și că simplul, minimumul eroism prin care am mai putea să ne dăm nouă înșine ceva semne de viață-ca-supraviețuire ar fi să începem, totuși, să proiectăm, să visăm măcar, dar esențial, trecutul și viitorul.

Trebuie să ne facem timp! Trebuie să ne facem timp pentru noi!

Dar deja mi se pare nu mai suportăm această anestezie spațio-temporal-proprioceptivă, această dez-orientare etică și politică. Cu atât mult într-o istorie supralicitată, de overdoză, de „realitate augmentată” artificial, o istorie planetar-cotidiană care este deja o *istorie a crizelor* în care tot timpul, absolut tot timpul – timpul ca atare –, suntem surprinși, prinși pe picior greșit. Ca acum! Senzația noastră temporală a devenit una a incapacității și, de aici, deja una a impasibilității (nu mai simțim nimic). Altfel spus, suntem nu numai „viață nudă”, ci una cu timpul, timp pur sau mai curând temporalitate pură, în ne-asamblarea ei. Viața redusă la temporalitate „pură”, un fel de atomism temporal.

Dar trebuie să ieșim!

Trebuie să reîncepem să liniarizăm, să re-„succesivizăm” lucrurile, *pentru a le re-pune în ordine*, într-o ordine de bătaie, de acțiune. Timpul înseamnă mai presus de orice, adică înainte de toate, *ordine, ordonare*. Va trebui, prin urmare, ca după un mare accident, să reînvățăm să *mergem* (de unde și o anumită vogă, modă, să-i spunem valorizare actuală a *mersului* – pe care eu

l-aș pune, configurant, în „constelație” cu o anumită valorizare a *vegetalului*, a „vieții plantelor”), să *pășim*, „pas cu pas”, cum a spus cineva neștiind ce spune și compromițând o formulă promițătoare.

Pas cu pas și de la nivelul pasului, potrivit uitatei serii filogenetice humus-humă-umanitate-umilitate. Mai cu ochii în pământ, spre Pământ! Deja e previzibil că vom trăi și vom arăta ca niște extraterestri ai propriei Planete.

Este nevoie de revalorizarea *realistă*, adică, asemenea plantelor care „*merge*” și „*se târăsc*” de jos spre soare(le Binelui), heliocentric, a *constructivismului* și *voluntarismului istoric*, despre care trebuie să învățăm, ar trebui să fi învățat că nu sunt niște mari și largi, ample, sublime gesturi „epocal-destinale” decât dacă pornesc de jos, mărunț, de la micro-decizionismul nostru zilnic care, apoi, să poată fi capitalizat, „speculat”, proiectat. Ca și cum ai strânge pietricele zilnic, ca nebunii, pentru o mare Baricadă (nu Biserică) viitoare. Istoria se poate construi, se poate alege, se poate decide, dar ca să putem devenii eroii ei, trebuie mai întâi să-i fim cetățenii, adică acestea să fie regulile noastre de viață. Ne alegem, mai mult (și mai grav), ne decidem viitorul zi de zi, de mii de ori pe zi, în felul care respirăm, hrănindu-ne din „aerul timpului”.

După care, reconvertiți astfel, „recuperați” astfel după *traumatismul anesteziei*, ne putem – și va trebui s-o facem cât mai rapid și mai des – într-o nouă competiție a viselor întemeiate.

Lepădați însă de iluzia posibilității vreunei transcendențe sau a vreunui „surplomb” istorice: de pe picioare, din mers – cu picioarele pe Pământ.

Ce vreau să spun, ce încerc să spun acceptându-mi orbecăiala și bâlbăiala, gângăveala – pentru a o reprezenta, tocmai –, este că *prospectivismul* nu poate renaște cu adevărat mai puternic decât însoțit de, sau bazat pe, sau identificat cu un *perspectivism*.

Nu putem proiecta, nu ne putem „modeliza” viitorul, nu-l putem *prospecta* sustenabil, adică în același timp *etic* și *pragmatic* (etica și pragmatica fiind totuna!) decât în cadrul unor sau bazându-ne pe *perspective* cât mai precise, altfel spus cât mai multe și mai disputabile (care însă niciodată nu vor fi o puzderie, astfel încât „numitoare comune” pot fi relativ ușor de obținut, odată pluralitatea acceptată *pe față*).

Or, orice *perspectivă* e dublă, are o dublă întemeiere, este de fapt o relație, o relaționare tensională – un drum, o punte, un salt (imaginar-logic): își propune să lege un *punct de pornire* („prezentul”) cu o *țintă*, un „terminus paradis”, o *linie de sosire* concepută și visată, postulată, căutată însă tocmai ca nouă și mult mai bună, „adevărată”, „autentică” *linie de pornire*. Asta e *utopia*. Orice perspectivă e deci din *trecut* spre un *prezent* restaurat ca *prezență*, în care să poate visa și plănuși, degaja cu adevărat *viitorul*. Noi trăim permanent

defazați, în urmă, în „trecut”, și trebuie să ajungem la viitorul care este prezentul înțeles ca prezență, să ne fim adică nu numai co-temporani, ci cu adevărat contemporani. Noi trebuie prin urmare să ne proiectăm prezentul nu atât al unui alt viitor, cât al unui viitor pur și simplu, pentru că noi, pierzându-ne orientarea istorică, înțeleasă fundamental ca orientare etică, deci politică, ne-am pierdut și simțul viitorului.

Or, ce perspectivă realistă, adică locală, mai bună decât actuala criză din seria de crize care a devenit istoria, ce alt viitor demn nu de falsul viitor al viitoarei crize previzibile, ci de ieșirea din acest perpetuu trecut, din această criză-pre-criză decât actuala criză, ce altă perspectivă mai bună asupra Sănătății și Curățeniei, asupra Istoriei, decât actuala „ieșire din istorie”, decât această suspendare experimentală insuportabilă tocmai pentru că ne obligă să reacționăm – la noi înșine?

Da, boala ca perspectivă nietzscheană asupra sănătății, a „Marii Sănătăți” (căci poate încă nu ni s-a dat să aflăm ce ar putea fi „Marea Boală”, deși aproximăm tot mai adecvat, dar nici măcar nu ne trece prin minte să ne întrebăm ce-ar putea fi „Marea Sănătate”), criza ca perspectivă obligatorie, impusă, ca naturalitate creată istoric, ca trecut al unui prezent cu adevărat istoric, ca *pre-prezent*, în sfârșit al unui Viitor despre care am uitat că poate să existe.

Voluntarism, constructivism, prospectivism perspectivist, dez-antesteziere etică și politică, înaintem spre prezent. Adică recăpătarea, recrearea categoriilor transcendente ale existenței istorice. Ieșirea din expunerea de către alții la risc și din expunerea narcisică în/ca imagine spre expunerea la riscul efortului (și al) imaginației. Pariu performativ.

Sănătatea Prezentului-Viitor numai din perspectiva și în limitele raționale ale Bolii care trebuie să devină Trecut. Potrivit indemnului, adevărat manifest, al unui tânăr artist performer (Ion Dumitrescu, Fractalia, 2019), ar fi momentul să începem să nu mai gândim „*post*”, ci PRE.

Și să ne *re-centrăm*, mai precis să ne *exo-centrăm* (dar nu *trans-*), nu să ne *endo-* sau *auto-centrăm*, ca să ne recăpătăm, adaptat, schemele, orientarea: să ne *re-centrăm*, însă pe Pământ, în jurul „firului cu plumb” sau pe „verticala locului”, pentru a regăsi verticala greutății, a poverii, a datoriei, a atracției, a tracțiunii, a căderii sigure care dă singură greutate lucrurilor și atrage, cheamă, face pereche, singura, în contra-balans, cu harul (conform mistico-sindicalistei Simone Weil). Har ascensional, dar de fapt minim echilibrant: cât să ne putem ține pe picioare pe nava Pământ

Să ne RE, să ne PRE! RE, adică PRE. Să ne RE-PRE-ZENTĂM.

Parászka BORÓKA

Secolul redefinirii realităților sociale

Genociduri, catastrofe ecologice, crize economice, pandemii, renașterea autocrațiilor, cultul personalității, revoluții eșuate – *business as usual*, am putea spune, enumerând evenimentele și fenomenele primelor două decenii ale secolului XXI. Suntem martori și colaboratori în reluarea secolului XX. într-un mod destul de schematic. Istoria pare a fi repetitivă, cu automatismele și ciclurile sale monotone. Parcă experiențele acumulate în secolul anterior nu ar avea nici un folos, ori nu ar exista nici un proces social de prelucrare și interiorizare. Asemănările cu perioadele anterioare sunt înfricoșătoare. Epoca în care trăim are o atmosferă plină de incertitudini, anxietate și furie.

Însă oricât de irațional ar părea aceste decenii în era rețelilor de informare și de socializare, raționalitatea nu a dispărut. Doar că prelucrarea și interiorizarea se desfășoară pe o durată mai lungă.

Prin reformele și revoluțiile sociale, structurile societății s-au schimbat fundamental în a doua parte a secolului XX. Mișcările pentru drepturile civice, mișcările feministe, ecologice, activismul din anii 60-70, au creat surse teoretice bogate și inspiratoare. Însă transformarea societăților în era tranziției din anii nouăzeci au afectat în profunzime eficiența și modul în care acționează o societate. Deformarea inevitabilă a regimurilor sovietice-est-europene, colapsul acestor regimuri, și mai ales răspândirea neoliberalismului în ultimele decenii ale secolului XX., împiedicau reflexivitatea în această perioadă a tranziției.

În mod simbolic epoca tranziției este marcată de revoluțiile din anul 1989. Este un eveniment care afectează ultimele cincisprezece ani ale secolului XX. și care are o importanță deosebită în epoca crizei ecologice, adică în epoca noastră. Sociologul Ulrich Beck formulează, legat de catastrofa din Cernobîl, teoria *societății riscului*. În această societate a tranziției și a riscului, catastrofa devine „starea curentă” a societății – scrie Beck în anii 90. Percepția riscurilor, adaugă cercetătorul, depinde de sesizabilitate, de definiții sociale, de acțiuni și decizii politice – adică depinde de putere. Era de așteptat să se desfășoare un proces de repolitizare în ultimul deceniu al secolului XX.: spațiul politic devine total, adică politica nu se mai face doar la cel mai înalt nivel. Chiar și ceea ce era nepolitic în epoca modernă, este abordat în această perioadă ca problemă politică. Inegalitățile cresc și devin tot mai personificate, contextualizate, specificate, așadar se schimb sau chiar dispar clasele sociale. Lumea postsocialismului – scrie Zygmunt Bauman în 1992 – era o lume fără alternative (1992). În acești ani este firesc schimbarea claselor sociale, dar nu și dispariția acestora. Însă după

perioada tranziției, în primele decenii ale secolului XXI., Bauman încearcă redefinirea claselor sociale. Apare clasa globală, adică cea activă și cu o mobilitate nerestricționată (2002). Această clasă a „turiștilor” este câștigătorul proceselor de globalizare. La polul opus se află clasa „vagabonzilor”, care este împinsă cu forța (politică și economică) în spațiul global, pentru că este determinată de necesități, de circumstanțele locale, de restricții și de nevoi personale (2004). „Vagabonzii” sunt perdanții globalismului și adversarii „turiștilor”.

În ultimii douăzeci de ani s-au schimbat rolurile, raporturile, șansele și necesitățile actorilor societății. Dinamismul globalizării, raportul dintre câștigătorii și perdanții ei s-a transformat, promisiunea „win-win” a modernității într-un fel s-a schimbat într-o situație „lose-lose”: indiferent de clase politice și sociale, de identități locale și culturale, toată lumea este și va fi afectată de efectele crizei ecologice. Unii mai repede, alții mai târziu. Unii mai grav, alții și mai grav.

Cernobîl părea un eveniment unic, ceva ce nu s-a mai produs înainte, și nu se va mai produce în viitor. Însă de atunci a devenit clar: catastrofele ecologice sunt catastrofe structurale, produse de sistem (sistemul capitalist), riscurile ecologice sunt conștientizate, și fac parte din cotidian. Apar în mod regulat, sunt luate în calcul.

În afară de această regularitate, criza și riscurile globale recente care se ivesc pe diferite nivele și prin diferite forme, au un alt aspect special. Spre deosebire de catastrofele și cataclismele anterioare, acestea sunt urmărite și trăite printr-o percepție globală, cu o sincronitate fără precedent, cu experiențe personale și totodată interconectate. Totul este la îndemână pentru a concepe programul de reorganizare și de corectare al societății, așa cum a scris Ulrich Beck în teoria sa, a modernității reflexive (1992).

Nu putem vorbi despre un control centralizat asupra catastrofelor și crizelor, și nu putem vorbi nici de o mediatizare eficientă a acestora. Suntem după era televiziunii și după era mass mediei. Rețelele de socializare au preluat locul mass mediei, toate întâmplările sunt mediatizate (și totodată controlate, influențate) de aceste canale și prin aceste platforme ambigue. Percepția globală evoluează prin interactivitatea participanților (sau prin iluzia interactivității), prin „share” și reacție. Cea ce se vede, ceea ce se transmite uneori este real, ba chiar hiperreal, alteori manipulativ, fals sau ireal. Indiferent de valabilitate: totul este la îndemână, totul este prezent, partajabil, totul e comun.

Prin această reprezentare permanentă, luând în considerare această comunitate comunicativă, reiese necesitatea redefinirii realităților sociale și a noilor reflexivități.

La începutul secolului XXI. (secolul facebook, twitter ș.a.m.d), când rețelele de socializare abia au

început să funcționeze, aceste platforme au fost primite cu o anumită euforie, ca forme noi ale democrației. Societățile „fără alternative” păreau să fie societăți „ale posibilităților infinite”. Rețelele de socializare erau laudate ca medii necenzurate, platforme fortificate ale expresiei libere.

Dezamăgirea a venit repede și într-un mod neașteptat. Pe rețelele de socializare au apărut noile forme de (auto)cenzurare, de propagandă, au început să înflorească știrile false. Primele două decenii ale secolului ar putea fi numite deceniile *fake news*-ului, ale propagandei transmise și creată prin aceste medii. Ori – o posibilitate foarte probabilă – democrația își arăta fața mai puțin cunoscută și mai puțin plăcută. Iată că am ajuns la necesitatea regândirii democrației, a participării democratice, a opiniei publice, a libertății presei, a intimității, obiectivității și siguranței datelor.

Autocrația din Rusia s-a răspândit și prin rețelele de socializare. Influența Rusiei în spațiul European ea fost asigurat de războiul digital numit (cu exagerare) al treilea război mondial. Controlul asupra societății ruse s-a desfășurat în mare parte tot pe rețelele de socializare. Control și anti-control funcționează cu un dinamism puternic. Experimentele lui Julian Assange și Edward Snowden reprezentau forme anti-control: o revoluție și o rezistență informatică. Dar se pare că aceste încercări au eșuat. Din ce motive? Poate că nu au fost bine concepute din perspectiva reflexivității. Accesul la informații în sine nu este de ajuns. Prea multe informații nu sunt informații. Datele neprelucrate și neinterpretate nu sunt date. Relevanța, interpretarea profesională, credibilitatea, legitimitatea sunt indispensabile. Întrebarea în era comunităților comunicative extinse și globale este dacă în condițiile actuale este sau nu posibilă democrația deliberată (Besette, 1980).

Succesul lui Donald Trump nu se poate despărți de activitatea lui pe twitter. Nu numai din cauza numărului mare al share-urilor ci și din cauza modului său de comunicare. Secretul succesului este primitivismul și simplitatea, limbajul agresiv, sexist, iregular, războiul contra corectitudinii politice. Așa se poate defini „cultura politică” recentă. Oare această „cultură” va fi valabilă pe o perioadă mai scurtă sau mai lungă? Nu se știe încă, tot ce se poate spune este, că în primele decenii ale secolului XXI. am trăit în era neonaționalismului și neoprimitivismului. Diagnoza era formulată de Beck încă la începutul anilor 90: ori ne orientăm spre o modernitate reflexivă, ori revine naționalismul și fascismul.

Luând în considerare efectele negative și pozitive ale schimbării spațiului comunicativ, putem spune că cele pozitive sunt mult mai importante, promițătoare și puternice. Primăvara arabă, documentarea războiului sirian, genocidul din Siria și Irak, exodul refugiaților, demonstrațiile de pe piața Taksim din

Istanbul, fenomenele crizei ecologice, atacurile contra comunitățile Rohingya din Myanmar, lagărele secrete pentru membrii comunităților uigure din China au fost documentate, publicate pe rețelele de socializare.

Percepția globală nu scapă de aceste întâmplări. În era represiunii digitale rezistența digitală și conștiința socială devine și mai vigilentă. Tragediile sunt aproape și sunt transmise în direct. De la user la user, de la om la om. Împărtășind informații împărtășim și responsabilitatea martorului. Nu mai este valabil argumentul „n-am știut”. Am știut și am fost conștienți.

Perspectivile se schimb. Criza globală nu mai este o abstracție, o întâmplare obscură și îndepărtată, o problemă ale străinilor și necunoscuților. Trebuie să ne asumăm responsabilitatea față de imperialismul în sens politic și în sens cultural – foarte probabil trebuie să renunțăm și la ipocrizia valorilor Europene. Europa în timpul crizei ecologice și în timpul pandemiei nu este un loc privilegiat, quod erat demonstrandum, în 2020. Virusurile nu se opresc la granițe, nu au nevoie de pașapoarte și vize.

Suntem nevoiți să reinterprețăm cu reflexivitate ce înseamnă granița, cetățenia, statul, dreptul național și internațional, majoritatea și minoritatea, solidaritatea, activismul. Totul este mai aproape față de cum a fost. Propun să luăm scenariul optimist: suntem la porțile unui globalism proactiv, responsabil și solidar. Sau nu? Vom trăi și vom vedea?

Costi ROGOZANU

O lume minunată fără povești

Cum invitația voastră este la ghicit în trecut și în viitor, voi folosi diverse impresionisme pentru a explica și o certitudine clară a dezvrăjirii complete a unei lumi care scârțâie, și un optimism ciudat pe care îl simt, dar pe care nu prea am de ce-l lega, deocamdată.

De exemplu, îmi compar uneori anii 90-2000 cu perioada 2010-2020 prin două mari personaje ale baschetului american. E ceva mai clar decât la fotbalul mondial, măcar mai ușor de explicat. Ai, pe de o parte Michael Jordan, apogeul a tot ce s-a văzut pe terenul de baschet. Ai, de cealaltă parte, forța nebună a lui LeBron James, un tăvălug de talent și mușchi care stă la cel mai înalt nivel de deja 17 ani. Discuțiile despre cel mai mare din istorie (the GOAT) se dau doar cu aceste două nume pe masă (unii îl introduc pe Kobe Bryant, însă Bryant nu a revoluționat mișcărilor, nu a revoluționat până și felul în care se filmează un meci). Ele nu includ și discuțiile despre afaceri, despre stilul de business care i-a format și pe care uneori cei doi l-au influențat, în apogeul carierei.

Un recent documentar despre Michael Jordan („Last dance”, Jason Hehir, 2020) lămurește în unele locuri stilul de mobilizare sportivă și ceva din psihologia lui Jordan. El e neoliberalismul vesel și încrezător, post-jucătorul post-politic (atât de postpolitic încât e citat adesea cu o vorbă, „și republicanii cumpără adidași”, asta în momentul în care un democrat de culoare avea șansa să bată un republican fascistoid chiar în statul în care MJ își petrecuse copilăria). Jordan pe teren pare smuls din altă eră tehnologică. Filmările vechi dau o patină, dar și tipul de antrenamente, stilul de joc, mușchii, conformația au patina lor, filmările și corpurile sunt marcate istoric. Lunganii din 70-80 sunt mai toți schilози, Jordan vine nu doar cu un corp incredibil, dar și cu un stil de antrenament incredibil. Lucru care îl smulge parcă vizual din contextul istoric al timpului său. Dacă a existat vreo clipă postistoria fukuyamistă, atunci ea avea o minge de baschet în mână și câștiga în anii 90 6 titluri NBA.

Jordan era un alfa infantil care știuse să se izoleze perfect cu tatăl său, bodyguardii săi și să rupă pe terenul de baschet. Acea apariție iconică într-un clip cu Michael Jackson e mai mult decât potrivită. Doi tipi supertalentați, infantilizați, izolați într-o lume cu reclame și cu competiție furibundă, ei înșiși niște abuzatori, nu că cele două forme de abuz ar suporta comparație. Jordan era un bully pe teren și în vestiar. Michael își fabricase o manifestare a puterii prin care lua familii middleclass cu totul „în îngrijire”, nu doar copii (e probabil cel mai șocant detaliu din celebrul documentar, superstarul pedofil avea nevoie de întreaga atmosferă familială pentru excitare, nu doar de copil). Liberalizarea din ce în ce mai dură cu efect global avea nevoie de coagulanți noi după războiul rece. Michael Jordan e deocamdată unicul sportiv american care să ajungă la o asemenea performanță, la adorație globală până și a publicului care nu prea consumă baschet. Și asta pentru că era un personaj coborât din reclamă. De fapt nu mai era un personaj. El trăia pentru Nike. La Olimpiadă și-a acoperit cu drapelul SUA însemnele Reebok, sponsorul oficial, și asta din atașament pentru Nike. Figura copilăros-alfa din reclame era dublată de un sortiment ciudat de bad boy, înnebunit de competiție, fără viață extrasportivă (câteva scandaluri cu pariurile sunt ridicele), înnebunit de media și de ruptura între un om fără milă față de sine și față de ceilalți, și băiatul bun american cu zâmbet frumos.

LeBron James era un foarte bun jucător de fotbal american care s-a apucat de baschet. Schimbarea baschetului a venit din sala de forță. Jordan putea să-și pregătească într-un fel nebun corpul pentru sport, pentru diverse sporturi chiar (baseball, de exemplu), dar LeBron e un bulldozer-balerină cu un trup incredibil.

Dominația de pe teren și din vestiare nu e ca a lui Jordan, nu e dominația unui copil capricios, care trebuie să-și pună ordine în anturaj tot timpul. LeBron are o dominație managerială, e jucătorul CEO. Nu dă doi bani pe poveștile cu echipa, organizația, rivalități între cluburi. A câștigat titluri aglomerând alte staruri lângă el, repartizând sarcini, făcându-și viața ușoară și sacrificându-și corpul doar când era absolută nevoie. Nu e atașat de vreun brand, visează la business în stil foarte mare, mai mare decât Jordan. LeBron e fața musculoasă a unui capitalism care nu mai are povești, nu mai are nimic de ascuns, e totul la vedere, nu e frământat decât de orgolii normale, mai un titlu individual, mai unul de echipă. E un mit pe persoană fizică. Cumva seamănă mult cu anii 2010-2020. LeBron e „*there is no alternative*”, e perioada în care capitalul bântuit de criză a anunțat că trebuie salvat în fel și chip pentru că așa trebuie, nu pentru că e frumos, nu pentru că e necesar, ci pentru că altă cale nu e. LeBron și-a făcut echipe de supereroi, urmând tendința hollywoodiană de a aduna în tot felul de serii lungi și plecticoase eroi de poveste care „lucrează în echipă” – de fapt lucrează mai toți pentru Iron Man, un om de afaceri, varianta ficțională serioasă a lui Elon Musk.

Dacă ar fi să prezicem ceva, poate ar trebui să ne uităm la Kawhi Leonard, jucătorul cel mai impresionant în acest moment. Stilul lui e complet curățat de orice efect artistic. De vorbit nu vorbește, când râde încep să plângă copiii. Nu are brand, nu are vreun atașament față de o echipă, îl chemi ca pe un curier Glovo, plătești și îți câștigă titlul (e tânăr și are deja titluri cu două echipe diferite și aspiră în acest sezon la titlu cu o a treia echipă).

În fond, acești mari jucători tot revoluționează lumea și joacă într-o ligă în care patronii și antrenorii sunt predominant albi și unde încă găsești deținători de echipe de baschet de un rasism înfiorător (ultimul scandal feroce a fost acum vreo 3-4 ani, un patron care vorbea ca în SUA de acum 70 de ani). Revoluția e la televizor, în spate e un business care se modifică, dar nu în altă direcție decât cea în care se modifică tot restul societății. Folosesc aceste povești sportive pentru explicarea unui îngheț social și politic

pe care m-am plictisit să-l mai calific drept deprimant și paralizant. Ce e vizibil, palpabil e că marile narațiuni publicitare nu mai folosesc nimănui; nu pentru că ar fi eșuat, ci pentru că nu mai e nevoie de ele, lumea a învățat lecția, nu mai trebuie să-i bată Nike la cap să creadă în ceva. Destructurarea oricărei forme de organizare de jos în sus este totuși uluitoare în lumea asta. Destructurarea marilor narațiuni a culminat cu povestea Silicon Valley, locul inovației absolute care până la urmă își violează intimitatea și liberul arbitru numai ca să-ți vândă meschin una sau alta.

Am trăit direct criza presei generată de tranziția tehnologică, asta dincolo de crizele știute locale pentru întreținerea unei libertăți măcar burgheze a presei într-o mare de capitalism accelerat. Am trăit și criza economică cu o rată pe cap. Locul comun al celor două crize n-a fost doar un sentiment de nesiguranță, angoasă, deprofesionalizare și toate celelalte binecunoscute. Pentru mine locul comun a fost sălbăticirea unei clase de mijloc care fusese cândva simpatică măcar prin credința ei stupidă care unifica liberalismul piețelor cu libertățile de orice fel. I-am văzut cum s-au dezvrăjit, i-am văzut cum au trecut de la Jordan la LeBron.

Am văzut cum s-au aliniat încet în spatele unei filozofii a baricadării, i-am văzut în timp ce negau superior existența claselor sau a politicilor stângadreapta, practicând o politică de segregare de clasă dintre cele mai dure. Și i-am văzut reușind sau dând cu capul de realitate și transformându-se în fascistoidul sărac și incurabil. Actanții principali din capitalismul românesc s-au așezat frumușel în joburi sigure la stat sau la privat sigur (după garduri multinaționale) sau au eșuat în ratări conspiraționiste, utopii pe bază de plante, europenism fără sens și fără viitor. Și pierzătorii și câștigătorii perioadei au trecut încet la forme cristalizate de dreapta conservatoare, fie europeană, fie naționalistă, fie de-amândouă. Și la stânga, fenomenul care animă micuța burghezie intelectuală este perfect schizoid, nu pare că ar fi vreo contradicție între a citi stânga călduță *The Guardian* și a adera la dreapta dură useristă sau penelistă de pe aici, numai să nu se infecteze cu pesedism.



14 august 2017, Charlottesville (SUA)

Concentrarea capitalului a mers mână în mână cu fărâmițarea pieței publice. Piața academică îmi e din ce în ce mai greu de înțeles prin ultraspecializare – mă refer la piața de umanioare care îmi e accesibilă, dar pe care rar o mai simt de folos măcar cât să-mi iau doftorii-filozofii pentru oblojire sufletească. Obsesii mici și mari pocnesc în rețelele sociale și ideologiile se poartă ca un soi de filtru special la fotografii.

Avem din ce în ce mai puțini miliardari, din ce în ce mai puține businessuri cu forță crescută, cu influență teribilă în impunerea politicilor publice. Și îi avem pe cei în afara sau doar cu un picior în sfera exploatarei care, cum spunea G.M. Tamas, și-ar dori exploatare, dar n-au parte nici de aia. Asta se reflectă straniu în societate, cumva îmi amintește de scrierile celor care au trăit finalul Imperiului Austro-ungar. Derută, nu prea știi ce va urma, nu prea mai înțelegi nici măcar roțițele puterii pentru că ele sunt întotdeauna în altă parte, dar ai și o acumulare accelerată a capitalului care duce mereu firele puterii către aceleași zone de concentrare. Îți înțelegi perfect societatea pentru că roțițele puterii sunt la vedere, abuzurile sunt la vedere, nu mai sunt prea multe văluri să le acopere și totuși nu înțelegi mai nimic din ce ar fi de făcut.

Nu am nici un gust pentru predicții. De aia sunt poate uneori nerealist. În ciuda senzației de îngheț total, de nu știu pe unde s-o mai apuc, ce să mai fac, cum să-mi găsesc ceva paravan politic care să mă facă să zic liniștit „ei sunt oamenii mei”, în ciuda acestor lucruri, cumva, mi se pare că niciodată n-a fost un moment mai bun de făcut politică, de dat din gură cu speranța că se pot găsi energii noi în pături muncitoare defavorizate.

Trump, Bolsonaro și alții erau văzuți ca începutul unei epoci cu puternice tendințe fascistoide. Sunt purtătorii unor astfel de gemeni, dar cumva îmi indică mai curând sfârșitul grotesc al unei epoci în care a trebuit jucat teatrul capitalism-democrație. Bernie Sanders a fost mai curând un început, deși deja e istorie. Trump îmi pare sfârșitul (chiar dacă mai ia un mandat) unei lungi epoci de capitalism-spectacol. Poate veni ceva mai rău în schimb, de acord, de aia și urmăresc cu ochi paranoici tendințele claselor de mijloc de toate felurile, dar prefer să văd în Sanders un fel de început, chiar și în confuzul și învinsul Corbyn. E poate optimismul dat de febra stranie COVID-19, cea care a întrerupt NBA-ul fără drept de apel și l-a închis pe LeBron într-o vilă cu 100 de camere în care trage în gol de fiare. Serios vorbind, când se prăbușesc mega și meta narațiuni de întreținere a unui anumit tip de ordine, orice stângist de orice fel e obligat să simtă o minimă excitație, vorbe vechi nu mai contează, e loc destul măcar pentru vorbe mobilizatoare noi. Toate aceste vorbe noi sunt despre lucruri vechi: casă pentru toți, sănătate pentru toți, aceste cereri banale sunt deja contradicții radicale cu lumea înghețată și dezvrăjită în care trăim.

Dan UNGUREANU

Fluxuri și refluxuri

Sfârșitul secolului XX a avut două fluxuri și două refluxuri:

Fluxuri și refluxuri politice: de la optimismul adolescentin la blazare menopauzală

Revoluțiile din Europa de est și fosta Uniune Sovietică urmate de integrarea țărilor în sistemul economic și politic al Occidentului – și refluxul ulterior: integrarea relativ decentă a Cehiei, dar reîntoarcerea țărilor din Europa de est la clientelism sau autoritarism politic: un ziarist ucis în Slovacia din ordinul primului ministru, autoritarismul din Ungaria, conservatorismul din Polonia, clientelismul din Bulgaria și România – toate acestea au arătat limitele democratizării Europei de est. Reîngroparea Rusiei în autoritarism, ca și a țărilor din Asia centrală care aparținuseră Uniunii Sovietice, au confirmat că structura societății, factorul antropologic, e determinant: o societate revine la democrație (Estonia) sau nu (Azerbaidjan, Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kirgîzstan) în funcție de istorie, educație, și structura antropologică.

Primăvara arabă, serie de revoluții din diverse țări arabe, a dus la rezultate în cel mai bun caz neclare sau catastrofice: o democrație precară în Tunisia, război civil apoi secesiune și un stat minimal în Libia, devenită cale de intrare pentru refugiații subsaharieni spre Europa, reîntoarcerea imediată la dictatură în Egipt, un sîngeros război civil cronicizat în Siria.

Extinderea Uniunii Europene e dureroasă ca o osteosinteză după fracturi multiple. Extinderea Uniunii Europene spre est e un aparat Ilizarov.

Snowden și Bradley (Chelsea) Manning

Fenomenul politic cel mai important după 1990 a fost Wikileaks.

După 9/11, numărul angajaților din diverse agenții de spionaj americane a crescut asimptotic. Doi jurnaliști care au scris o carte în 2002 au evaluat numărul lor la un milion de persoane. Informatizarea serviciilor de informații + creșterea imensă a numărului de angajați = imprevizibil.

Edward Snowden și Bradley (Chelsea) Manning au arătat că guvernul Statelor Unite spionează pe toată lumea tot timpul, și înmagazinează absolut toate comunicațiile, fie telefonice, fie pe e-mail, fie altele, ale tuturor oamenilor.

Snowden și Manning au arătat că statul american și occidental, departe de a fi un reprezentant al populației, e la fel de intruziv în viața privată a cetățenilor ca statul sovietic stalinist – ba chiar mai intruziv, întrucît mijloacele de acces și de stocare sînt infinit mai sofisticate, iar capacitățile de

analiză, de conectare între informații (personale, bancare) sînt infinit mai mari.

Citizens United și McCutcheon

Nu ați auzit de Citizens United și McCutcheon. Sînt două sentințe ale Curții Supreme ale Statelor Unite, din 2010 și 2014. Împreună, ele afirmă că marile companii sînt asociații de oameni (și prin urmare pot susține candidații politici, inclusiv cu bani); și au eliminat limitele donațiilor în campaniile electorale: practic, oricine poate dona oricît pentru o campanie electorală.

Cum Statele Unite sînt hegemonul lumii, campaniile electorale de acolo au importanță. Cele două sentințe au îngropat definitiv democrația cu amănuntul: candidații, de acum, se pot mulțumi cu donații de la doi, trei miliardari, în loc să curteze electorate mai largi.

Paradisese fiscale

Cîte un scandal odată la cinci ani ne arată dimensiunile evaziunii fiscale. Paradisese fiscale nu există pentru cei mai bogați unu la mie din populație, ci pentru cei mai bogați unu din zece mii din populație, cei care dețin tot ce e de deținut. Legile contra evaziunii fiscale ale diverselor state, legile contra spălării de bani, sînt un teatru kabuki pentru marele public. Paradisese fiscale, mici și politic neputincioase, există, supraviețuiesc și triumfă datorită susținerii tacite a statelor – a marilor centre financiare, adevărate state în state.

Creștinismul

Creștinismul însuși și-a pierdut orice conținut.

America Latină

În America Latină, după Independență, 1821, biserica catolică e sub asalt: ierarhia bisericească se opusese mișcării de independență și luase partea monarhiei spaniole: în tot secolul XIX, condus de președinți masoni, biserica catolică e marginalizată. În secolul XX, catolicismul e prins și măcinat în lupta dintre dictaturi și gherilele de stînga: în aceste violențe cronice, catolicismul are de ales doar între complicitatea cu dictatori torționari sau colaborarea cu gherilele comuniste. Anii 1990, care duc la sfîrșitul războiului rece și aduc pacea, găsesc țările Americii Latine complet laicizate. Locul e ocupat imediat de diverse franșize penticostale, informale, infinit mai capabile să penetreze o populație haotică decît ierarhiile birocratice ale bisericii catolice.

În a doua jumătate a secolului XXI biserica catolică va fi complet marginalizată în America Centrală și America Latină.

America de Nord. Statele Unite

Revivals din sec. XIX sînt mari campanii de convertire. Religiile vechi, calme, seci, plicticoase, episcopaliană, luterană, calvinistă, sînt atacate de noii predicatori baptiști. În a doua jumătate a secolului XX, cultele noi, entuziaste trec prin noi și noi sciziuni: apar biserici non-denominaționale, apar ministries personale, pastori care își fac congregații (și bani, averi de peste 500 milioane de dolari în cîteva cazuri) din harisma personală. Neo-protestantismul e, congenital, scizipar. *Prosperity gospel*, ideea că oamenii trebuie necesarmente să se îmbogățească, pune ultima piatră pe mormîntul acestui spectacol grotesc. (v. Chris Hedges, *Empire of Illusion*).

Canada se laicizează și ea, destul de rapid și destul de profund.

Europa

Europa vestică se laicizează încet. Hedonismul sec. XVII, apoi libertinismul, apoi Iluminismul s-au născut pe cîmpurile însîngerate ale războiului de 30 de ani. Prima care se laicizează e Europa luterană: Scandinavia, Elveția, Anglia, Cehia husită, Germania luterană devin laice în secolul XIX. Lupta stîngii în Italia, reacția la franchism în Spania, anafilaxa la dictatura coloneilor din Grecia laicizează și marginile catolice/ortodoxe ale Europei. Doar Europa de est, după patru decenii de comunism, este febrilă religioasă, dar inegal: România, Rusia, Ucraina realizează o alianță dintre biserică și stat care e un simplu contract instituțional, fără ecou în conștiințe. În România, un referendum pentru interzicerea căsătoriei homosexuale, prin constituție, a arătat că Biserica nu poate mobiliza mai mult de 20 % din populație, și abia 15 % din populație în județele cu centre urbane mari. (București, Sibiu, Constanța). A fost prima măsurare concretă a influenței bisericii ortodoxe – sub 10 % în centrele urbane mari din România.

Spectralitatea

Trăsătura definitorie a statelor capitaliste tîrzii e *spectralitatea*:

Toate instituțiile sale există sub formă spectrală. *Democrația* există, dar e propriul ei spectru. E irelevant cine și de la ce partid e ales în Congresul Statelor Unite (sau în orice alt parlament occidental). Tot interesele marilor instituții financiare vor prima. În SUA, criza opioidelor a ilustrat sîngeros această situație: marile firme farmaceutice, producătoare de opioide, au făcut un lobby de succes asupra statului federal, ale cărui legi permit comercializarea fără control a opioidelor. Numărul de morți datorită consumului de opioide l-a depășit pe cel al morților datorită drogurilor ilegale clasice (cocaină, crack, heroină). Statul e cu totul neputincios în fața marelui lobby, fiindcă lobby-urile sînt mai puternice decît

interesul public, ca într-o ilustrație de manual a legii de fier a oligarhiei a lui Michels.

Mai există doar spectrul democrației, așa cum după căderea republicii romane și consulii, și senatul roman au continuat să existe, dar fără să mai aibă altă importanță decât una strict ceremonială. Există, spectral, libertatea cuvântului și responsabilitatea guvernelor, dar ele și-au pierdut orice conținut. În SUA, excesele totalitare ale lui Donald Trump și popularitatea sa au arătat cum populismul și demagogia au ros, definitiv, o democrație care era de mult putredă.

În România, clientelism, o economie de piață cu accente sociale în Europa occidentală, politicieni, parlament, legi și mass-media complet supuse lobby-urilor în Statele Unite, începutul sec. XXI este *une fin de siècle* mai curînd decât începutul unei epoci noi. România și Basarabia sînt doar padocuri cu rezerve de mîna de lucru necalificată pentru Europa occidentală și piețe de vânzare pentru multinaționale.

Democrația există ca aparență, economia de piață e doar pojghița care ascunde manipularea parlamentelor de către marile multinaționale, în Occident, sau clientelism oriental, în România. Religia implodează lent – funcțiile ei de educație și ocrotire sînt preluate de instituțiile statului, în Occident, sau capătă o funcție strict ceremonială, ca în România.

Educația, care ar fi trebuit să profite enorm de pe urma ridicării cenzurii comuniste și a ideologizării unor domenii ale cunoașterii – sociologie și istorie – educația a decăzut în România după 1990. Așa cum activitățile economice bănoase au fost preluate de politicieni și familiile lor, la fel, diplomele – nu doar de doctorat – au devenit niște simple ecusoane ale puterii, simple dovezi ale ascensiunii sociale. Doar Ucraina, Rusia și România, bantustane asiatice, au problema doctoratelor plagiate sau obținute pe lucrări irelevante – fiindcă ierarhiile din educație și ierarhiile politice nu sînt separate.

Antropologicul, structurile sociale profunde, au un rol mult mai decisiv decât ideologiile. Nici ideologiile politice ale Europei occidentale, stînga și dreapta, nici modalitățile de dezbatere publică, societatea civilă, nici economia de piață nu au avansat în Europa de est, și în nici un caz în România. Structurile profunde au stopat complet introducerea statului weberian birocratic și transparent.

România e, structural, incompatibilă cu modernizarea și europenizarea. E un fenomen extrem de profund și lung pe scara istoriei. Începînd din secolul X, cînd aflăm de ei, valahii au coexistat analfabeți și necoalizabili cu bizantinii și cu slavii: și bizantinii au stat, scriptoria și arhive, și slavii își constituie state, au o tradiție a culturii scrise în limba proprie. Românii își constituie state extrem de tîrziu, au o întîrziere de cinci secole față de slavi; încep să scrie tîrziu și puțin, sînt complet incapabili să alcătuiască și să mențină arhive. E o țară rămasă mereu în urmă, adoptînd încet și fără tragere de inimă instituții venite din altă parte, incapabilă de inovație și creație.

Cornel BAN

Rezultate și perspective

Dacă lăsăm la o parte stăpînirea neoliberală, reapariția precariatului extrem, morții din Mediterana, căldura dătătoare de fiori a noilor veri, urătenia urbanismului neoliberal, tîmpirea generată de “mediile sociale”, microplasticele din corp, anunțata banalizare a pandemiilor sau îngroparea în gunoaie atunci, desigur, noi aici în Europa (dar într-o anumită măsură și în China, Brazilia, India, Nigeria) trăim altfel cea mai confortabilă (și poate cea mai reflexivă) din lumile posibile. Dacă ești femeie, persoană LGBTQ, minoritate sau chiar muncitor manual, în medie lumea este un loc mult mai bun ca în 1930, 1960, 1980 și, aici în România, chiar și decât în 2000. Dacă ne uităm comparativ și riguros la statistici sau citim ziarele vremii sau istoria vieții cotidiene, ne dăm seama că se idealizează prea mult *les trentes glorieuses*. Dar la cum merg lucrurile, s-ar putea să nu mai putem nuanța așa prea curînd.

Primo, avem peste tot semnele apocalipsei seculare, științifice, reprezentate de haosul climatic. Actualele modelări realist-optimiste ne spun să ne pregătim de o lume cu 2 grade în plus cel puțin. Evident că există o stare de îngrijorare (și pe alocuri de panică în fața posibilității extincției) împărtășită de un public mai larg ca oricînd. Momentul declanșator pare a fi fost coincidența între raportul IPCC și pîrjolurile din California, Australia, Amazon și Siberia. În această ordine.

Așa că până și la diversele Davosuri „riscul climatic” este pentru prima dată un element al discursului mainstream. Să luăm doar un exemplu: tehnocrații din băncile centrale discută asta în mod deschis, riscurile șocului climatic asupra capitalismului financiarizat fiind acceptate ca enorme, terminale chiar. Acești gestionari ai finanței știu că sistemul financiar global stă atîrnat de gajuri imobiliare concentrate în marile metropolisuri globale, metropolisuri care sunt aproape în totalitate în zone de coastă. Acestea sunt zone a căror inundare în condițiile topirii calotei glaciare este inevitabilă. Or, cu ele, vor intra la apă gajurile în chestiune, cu efecte catastrofale pentru sistemul financiar global. Și acesta este doar unul din multele cărlige dintre criza climatică și termenul de expirare incert al sistemului economic actual.

Blocul social critic este însă extrem de eterogen și fragmentat, de la neoliberalii ecoprogresiști și investitori în regenerabile, bonduri verzi, electromobilitate etc., care sunt parte a sistemului politic și economic din unele țări, la mai puțin influența (mă rog, dincolo de unele nișe) Rebeliune Antiextincție, o mișcare adesea

persecutată de stat. Între cei doi poli există o cacofonie de voci care de care mai preocupată de narcisismul micilor diferențe.

Aderența pe care o are această coaliție între mase tinde să se evaporeze însă odată ce se discută sincer costurile și, deci, necesitatea unui sistem socio-economic bazat pe descreștere coordonată, cu tot ce presupune ea în termenii unei tranziții cu parametri extrem de incerti. O mare parte a metropolelor din India și alte țări din Sudul Global vor fi foarte curând nepregătite să ofere condiții termice de supraviețuire. Însă elitele acestor țări, cu mare sprijin popular și ochii la America lui Trump, finanțează în draci centrale energetice care ard cărbune, fac cu ochii la băieții cu frackingul și vorbesc de „dreptul la dezvoltare” în sens de drept la bulimie consumistă. Așa cum ne sugerează reacțiile australienilor hlizindu-se de pe plaja la focurile ce ardeau pădurile la câțiva kilometri distanță, până și ultimele faze ale Apocalipsei climatice vor fi probabil înregistrate pe sute de milioane de selfuri tâmpe pe Instagram și Facebook.

E clar că blocul negaționist este cel care domină mai peste tot (bon, exista eterna excepție scandinavă, dar vorbim de o mică insulă a omenirii acolo). Esența acestei dorințe de a intra în extincție umană (căci fără doar și poate de asta vorbim pe termen lung) pare a fi afinitatea dintre blocul socio-economic din spatele dependenței de resurse fosile și nebuloasa de fundamentalisti religioși, politicieni populiști de diverse nuanțe ideologice, antivaxeri, conspiraționiști, intelectuali neoreacționari, „veste galbene” de mai multe feluri etc. Normal că e o prostie să faci preziceri de orice fel, contingenta istorică având obiceiul să fie mai degrabă ludică. Însă posibilitatea ca blocul negaționist să fie dislocat din actuala poziție de putere ne apare ca fiind minimă.

Cealaltă tendință este legată de megatendința de mai sus: cu excepția unor mici licăriri, minore în schema generală globală, stânga politică radicală și reformistă devine pe zi ce trece o formă de rezistență tot mai reductibilă la registrul simbolic-sublim (și asta în cel mai bun caz). Din 2000 încoace capitalismul neoliberal a ajuns de două ori la câteva ore distanță (în sens propriu, nu figurat) de hara-kiri financiar: în Septembrie 2008 și Martie 2020. Multe nu putem spune despre mersul politic al lumii post-Covid, dar știm că până și cu spectaculoasa fragilitate a momentului 2008, tendința dominantă în lume a fost de partea unei drepte tot mai autoritare. La fel, dezastrul filmat cu încetinitorul reprezentat de haosul climatic, haos ale cărui efecte pot fi atenuate (deși nu eliminate) mai degrabă pe baza criticii făcute capitalismului actual de către stânga, nu a adus încă capital politic în afara câtorva țări europene.

Mai peste tot, nimic nu mai merge bine la stânga. De la pragmatismul calduș, eurocentrist la radicalismul asumat, internaționalist, ideile stângii nu mai aduc

putere politică adevărată. Până și în puținele cazuri din Europa de Vest sau în ceva mai numeroasele cazuri din America Latină, zone în care lumea are de ales dintr-un meniu de stânga extrem de bogat, guvernarile stângii nu s-au impus și în puținele cazuri în care s-a întâmplat asta, stânga nu a dominat statele europene mari și guvernele sale s-au format de regulă în jurul tendințelor centriste. Peste tot, aceste guvernanți au fost succedate de reculuri de dreapta tot mai conservatoare și, în anumite cazuri (Brazilia, de pildă), tot mai autoritare.

Nu am găsit nicăieri legile de fier ale acestei căderi politice, dar oricum ai lua-o e un eșec istoric care, date fiind cauzele cunoscute ale haosului climatic, ne va costa pe toți, inclusiv pe inamicii istorici ai stângii.

Liviu ANTONESEI

Secolul XXI a început în 1990...

Am întârziat cu răspunsul – sper că nu iremediabil – pentru că am o problemă cu periodizarea propusă, care nu are altă vină decât aceea că o respectă pe cea convențională, calendaristică. În opinia mea, aceasta nu servește la mare lucru, dacă vrem să surprindem tendințele urmate de istorie, istoria vie, prea puțin dispusă să respecte reperele convenționale. Prin urmare, eu cred că secolul XXI a început în 1990. Dacă va fi un secol mai lung sau mai scurt decât precedentul este greu de spus. În fond, secolul XX a fost unul foarte concentrat, a început cu primul război mondial și s-a încheiat în 1990, odată cu prăbușirea sistemului comunist european, fenomen ce părea să anunțe nu doar posibilitatea unei Europe unite, ci și un fel de viitor luminos al globalizării depline. Un Francis Fukuyama, cuprins de un fel de delir optimist, anunța chiar „sfârșitul istoriei și ultimul om”! Sigur că, în cea mai recentă carte a sa, se revizuieste complet, optimismul fiind înlocuit dacă nu de cel mai negru pesimism, atunci măcar de un scepticism robust. Este ceea ce a pățit, de altfel și un alt mare apostol al globalizării, ba chiar și un practician frenetic al acestuia, după blocarea economiei lumii de un biet virus fugit în lumea din China. Într-un interviu de acum câteva zile, acordat site-ului *Project Syndicate*, pe care l-am preluat pe blogul meu, dar care a circulat și în traducere românească, Soros este întrebat cum va fi lumea de după pandemie, iar miliardarul răspunde „Nu ne vom mai întoarce unde eram înainte de pandemie. Asta e sigur. Însă acesta este singurul lucru sigur. În rest, totul se joacă. Nimeni nu știe cum va evolua capitalismul.” și „Totul se joacă, soarta Chinei, a SUA, a UE..”. Interesant, cred că este prima dată

cînd observ un Soros tulburat în încrederea sa privind victoria deplină a globalizării „la orașe și sate”, cu alte cuvinte, mai puțin ironice, pe întreaga planetă.

Secolul XXI părea să înceapă bine, ba chiar a început binișor, cu extinderea UE, cu intrarea în aria democrației liberale a multor spații extraeuropene, cu o anume bunăstare. Pînă a venit șocul crizei financiare din 2008, care s-a globalizat alert, conducînd între altele, în partea noastră de lume, la sacrificarea criminală a Greciei, ceea ce avea să producă prima fisură aproape mortală solidarității europene, lovitură din care Grecia nu și-a revenit nici acum, cînd începe o criză mai puternică decît cea precedentă. A venit apoi și Brexitul, care ar putea fi bomboana de pe coliva UE, dacă sinistra birocratie europeană nu reușește să recîștige un contact cu realitatea. Problemele de acum ale Europei, nu se pot rezolva cu directive despre forma roșiei, lungimea castraveților și persecutarea *sans rivages* a fumătorilor. Acum, chiar este treabă și mă întreb dacă euro-birocrații înțeleg ceva din cele ce se întîmplă.

Interesant este că, la puțină vreme după manifestul hiper-optimist al lui Fukuyama, a apărut cartea lui Huntington despre „ciocnirea civilizațiilor”. A fost destul discutată, comentată atunci, dar mai ales pentru a fi combătută. La nici zece ani, avea să se dovedească că profeția lui era mult mai fiabilă. Nu neapărat exact pe faliile identificate de el, dar conflictele dintre civilizații au ajuns la apogee, și nu mă refer la cele mici, ci la marile conflicte, SUA – China, UE – Rusia, ca să nu mai intru în detaliile diverselor combinații dintre ele, despre solidarizările conjuncturale și conflictele care maschează interese comune, dacă nu secrete, cel puțin discrete.

Nu sînt profet, în general mă limitez la analiza evoluției faptelor și nu formulez decît concluzii parțiale și prudente. Dar pentru a face asta este necesar să mai apelez la un autor, un scriitor care îmi place foarte mult, Michel Houellebecq. Pe la începutul lunii mai, scriitorul francez a fost întrebat cum crede că va arăta lumea după pandemie și criza economică provocată. Știm cu toții că MH este un pesimist structural, care în general nu-și face iluzii. În acel interviu din *France Inter*, pe care de asemenea l-am preluat pe blog și a fost preluat trunchiat de vesela noastră presă, MH nu se dezmințe. Nu crede că, după pandemie, ne vom trezi locuitorii altei lumi, ci vom avea parte de exact aceeași lume, dar atenție, „en un peu pire”, deci în mai rău!

Cum sînt de asemenea un pesimist structural, tendința naturală este să-i dau dreptate lui Houellebecq, să uit lumea viitorului deschis al lui Soros, de pildă. Dar nici nu mă pot maltrata pînă a mă transforma în vreun optimist *sans rivages*. De altfel, socotesc optimismul, mai ales nemoderat, o

atitudine prostească – numai pesimiștii pot să aibă și surprize plăcute! Prin urmare, navigînd cumva între cei doi autori luați ca repere, aș spune că dacă lumea de după această criză dublă, sanitară și economică, va fi la fel, ba poate chiar în mai rău, ar fi preferabil ca secolul XXI să decedeze pe loc, cînd abia a făcut treizeci de ani! Dar ar putea fi altfel? Greu de spus. Ca să fie altfel, ar trebui ca omenirea să tragă niște lecții din această experiență, or cunoașterea, fie istorică, fie biografică, ne arată că oamenii nu învață îndeobște mai nimic din experiențele lor cele mai nefericite. Nu pot face un tablou global al noii lumi, că nu sînt nici utopist, dar dacă e să gîndim mai mult decît o altfel de lume, prin urmare o altă lume, aceasta chiar ar trebui să fie diferită pe toate dimensiunile, de la economie și politică la relația cu mediul și cu ceilalți oameni. Aș spune că visez o lume în care economia își regăsește sensul, satisfacerea necesităților reale, nu în provocarea artificială a cererii, care conduce la risipă incredibilă și distrugerea mediului, că ar mai trebui să se mute din zona rarefiată a speculației bursiere în cea a realului. Discrepanțele de venituri, cum a dovedit Piketty, au ajuns la un nivel nemaiîntîlnit în istorie, așa că ar trebui rezolvată mai echitabil distribuția bogăției între muncă și capital. Politicienii ar trebui să redescopere cetățenii înainte ca atractivitatea otrăvitoare a populismelor de toate nuanțele să sufocă complet democrația liberală. Dar și cetățenii ar trebui să descopere că politicienii sînt angajații plătiți de ei, nu stăpîinii lor. Criza epidemică ne-a dovedit clar că nici o țară nu era pregătită pentru asemenea experiență. Dar vestea și mai proastă este că acesta nu este ultimul virus și nici măcar cel mai rău posibil. E limpede că toate sistemele medicale ale lumii trebuie restructurate. Începînd cu schimbarea atitudinii față de cei care au nevoie de serviciile medicale – trebuie să înceteze tratarea lor ca „clienți” și să redevină „pacienți”, ceea ce au fost de la Hipocrate pînă la mercantilizarea agresivă a serviciilor medicale. Și de după seamă, dacă dorim ca viitoarea lume să fie populată de oameni, nu de roboți sau androizi, educația și cultura, dar cu accent pe umaniste, trebuie resituate în centrul comunităților.

O să închei cu un exercițiu de imaginație oleacă horror. Imaginați-vă deci că la viitoarea pandemie, cu un virus încă mai rapid și mai agresiv, locuiți la New York, sau în oricare alt megapolis din lume. Aveți apartamentul într-un building cu peste o sută de etaje și lucrați într-altul de aceleași dimensiuni. În ambele locuri, trebuie să urcați cu lifturi care transportă în același timp cîteva zeci de persoane. La ce v-ar ajuta masca? Ați avea nevoie de un costum de scafandru autonom. Sau de cosmonaut. Și acum o soluție pentru multe din problemele noastre – *small is beautiful!*

Cristian CERCEL

Prezentul fără viitor

Teza pe care o propune textul de față este că trecerea de la comunism la postcomunism și, apoi, de la postcomunism la ceea ce am putea numi eventual postcomunism târziu sau post-postcomunism se oglindește și în configurația raporturilor dintre trecut, prezent și viitor. Astfel, de la o temporalitate orientată în special către viitor, care viitor oferea legitimitate prezentului (perioada comunistă), am trecut la o temporalitate unde legitimitatea prezentului se construia prin referință atât la trecut, cât și la viitor (perioada postcomunistă). Ceea ce a urmat, în perioada asupra căreia se axează ancheta de față, și mai cu seamă începând cu 2007, a fost și continuă să fie o temporalitate în care viitorul este absent și în care prezentul își extrage legitimitatea în special din propria permanentizare și într-o oarecare măsură și dintr-o orientare către trecut. Ne aflăm într-un prezent continuu, în care viitorul nu (prea) mai e.

Temporalitatea orientată către viitor

În lung-metrajul de debut al lui Cristian Mungiu, *Occident*, melodia „Noi în anul 2000” se repetă obsesiv. Miza este transparentă, și anume sublinierea amar-ironică a contrastului dintre speranțele, optimismul și visurile care se regăseau în versurile cântecului pe de-o parte și realitatea începutului de mileniu într-o Românie aflată într-o dezolantă tranziție, aparent fără de sfârșit. În loc de vise îndrăznețe preschimbate în fapte și în locul unei țări ca primăvara, Mungiu ne prezintă o societate în care idealul viitorului a devenit emigrarea în Occidentul-miraj. Copiii care se visau eroi au devenit tineri care poartă penibile costume publicitare. Filmul a apărut chiar în 2002 anul în care obligativitatea vizelor pentru călătoriile cetățenilor români în țările Uniunii Europene (cu excepția Marii Britanii) a fost eliminată - și mesele zilnice la McDonald's.¹ Ceea ce vreau însă să subliniez în contextul anchetei de față, intitulată „anchetă de istorie recentă și futurologie imediată”, este că prin recursul la „Noi în anul 2000”, care contrastează cu realitățile din anul 2000, *Occident* dă de înțeles că deosebirea între anii 1970 (când Horia Moculescu a compus melodia) și anii 2000 poate fi înțeleasă și ca diferența dintre două temporalități distincte, dintre două moduri distincte, chiar dacă legate între ele, de a configura și articula raporturile dintre trecut, prezent și viitor.

„Noi în anul 2000” drept coloană sonoră a filmului lui Mungiu scoate la iveală faptul că

despărțirea de orânduirea socialistă a reprezentat așadar și o despărțire de viitorul comunist. În articolul 2 din Constituția României socialiste stătea scris: „...clasa muncitoare – clasa conducătoare în societate – țărănimea, intelectualitatea, celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate, construiesc orânduirea socialistă, creând condițiile trecerii la comunism”.² Legitimitatea prezentului socialist era presupusă ca venind din ceea-ce-nu-e-încă-dar-urmează-să-fie, din viitorul care se construia în prezent. Prezentul era trecere, prezentul construia viitorul, viitorul era comunism. Viitorul explica și justifica sau cel puțin ar fi trebuit să explice și să justifice prezentul. Căderea Zidului Berlinului a însemnat și colapsul idealului comunist proiectat într-un viitor pe cale să se edifice. Această despărțire s-a tradus și continuă să se traducă într-o îmbrățișare a unui prezent expandat gata să se permanentizeze, care în mare măsură a încetat să mai fie preocupat de construcția viitorului.³

Temporalitatea socialist-comunistă era îndatorată ideii de progres, implicând totodată și o sinergie între prezent și viitor, precum și între prezentul-care-va-deveni-trecut și viitorul-care-va-deveni-prezent. Versurile melodiei „Noi în anul 2000” o spun cel mai bine: „Noi în anul 2000 / Când nu vom mai fi copii / Vom face ce-am văzut cândva / Toate visele îndrăznețe / În fapte le vom preschimba / Vom fi meșteri iscusiți / Să vă facem fericiți / Pe voi, părinții, ce veți fi / La a doua tinerețe în 2000”.

Imaginarea și proiectarea viitorului nu se regăseau însă doar în produse ale culturii de masă precum melodia compusă de Horia Moculescu. Preocuparea intensă pentru viitor se oglindea de pildă și în programul editorial al Editurii Politice, care publica numeroase traduceri, dar și scrieri ale unor autori români pe temă.⁴ Viitorul era o temă care stârnea interes atât la nivel politic, cât și la nivel științific. La sfârșitul anilor 60 și începutul anilor 70, futurologia autohtonă cunoștea o adevărată vogă, legitimată de Nicolae Ceaușescu însuși.⁵ În acest context, avea loc la București în 1972 cea de-a Treia Conferință Mondială de Cercetare a Viitorului, cu tema „Viitorul comun al oamenilor”.⁶ Viitorologia românească se afla în legătură cu cea internațională.

Acest remarcabil și multiform interes pentru viitor nu avea cum să fie lipsit de tensiuni. În a doua parte a anilor 70 și în anii 80, peste temporalitatea orientată spre un viitor-pe-cale-de-a-fi-construit s-a suprapus tot mai mult construcția unui trecut istoric mistificat(or) și voit legitimator, cu stridențe naționaliste.⁷ Dezacordul dintre rigidizarea crescândă a ceaușismului și caracterul eminamente plural și deschis al cercetărilor futurologice – sau dezacordul dintre un viitor unic și o pluralitate de viitoruri posibile –, contradicția dintre reprezentarea unei ideale societăți comuniste a viitorului și un prezent

cu prea multe lipsuri ca să poată fi realmente legitimat de viitorul pe care se presupunea că îl construiește, ori contradicția dintre această reprezentare ideală și predicțiile tot mai catastrofice cu privire la viitorul umanității, au pus și ele sub semnul întrebării regimul de temporalitate care a caracterizat perioada ceașistă și a ei încercare de a făuri „omul nou”.

Timpul și configurarea raporturilor dintre trecut, prezent și viitor în comunismul românesc ar merita fără doar și poate să fie investigate mai îndeaproape.⁸ Cert este însă că înainte de 1989 viitorul se profila ca orizont al politicii și al societății. Ba chiar s-ar putea spune că sacrificarea prezentului în favoarea unui viitor iluzoriu a contribuit în mod semnificativ la căderea regimului Ceaușescu. Însă viitorul era.

Temporalitatea balansând între viitor și trecut

Schimbarea de regim a adus cu sine renunțarea la construirea orânduirii socialiste. Noua Constituție nu avea să mai includă nicio referință la un prezent în care se construiește un viitor. Totuși, în locul trecerii către comunism sau în locul creării condițiilor trecerii către comunism a apărut o altă reprezentare a unei intermediarități, și anume tranziția. La capătul tranziției se aflau democrația adevărată, economia de piață, văzută în mod naiv drept sinonimă cu prosperitatea, Europa, Vestul.

Democrația trebuia învățată, deprinsă, un proces care, după cum profețea Silviu Brucan în ianuarie 1990, într-un interviu acordat cotidianului francez (de dreptă) *Le Figaro*, urma să dureze în jur de două decenii. Nu mai construim „omul nou”, proces de inginerie socială asociat cu totalitarismul comunist, trebuia în schimb să schimbăm mentalitățile, proces esențialmente democratic.

Istoria luase sfârșit, iar viitorul era unul singur și aproape că devenise prezent, cel puțin în Vest, după cum ne anunța politologul american Francis Fukuyama:

„Pe vremea bunicilor noștri, multe persoane de bun-simț prevedeau un luminos viitor socialist în care proprietatea privată și capitalismul ar fi fost desființate și, în care, însăși politica ar fi fost într-un fel învinsă. Astăzi, dimpotrivă, ne este greu să ne imaginăm o lume mult mai bună decât a noastră sau un viitor care să nu fie în esență democratic și capitalist.”⁹

Viitorul exista, se arăta aproape tangibil, iar tot ceea ce trebuia să facem era să ne grăbim să ajungem la el, să ne străduim să îl prindem din urmă. Astfel, puteam intra la rândul nostru în post-istorie, alături de societățile care se găseau deja acolo.¹⁰ Viitorul pe care ni-l doream era prezentul Europei/Vestului.

În acest context, chipul concret al acestui viitor pe care trebuia să îl facem prezent l-a reprezentat așa-numita „integrare în structurile euro-atlantice”,

„proiectul de țară”. În ciuda aparentelor conflicte politice, acest proiect a fost îmbrățișat de fapt și de drept de toate forțele politice autohtone. În plus, având forma unei alianțe militare interguvernamentale și a unei uniuni politice și economice interstatale, viitorul, prin reprezentanții săi, ne putea chiar comunica, în mod oficial și neoficial, criteriile pentru a ajunge și noi la el. După 1989, viitorul s-a transformat, încet-încet, într-un set de adaptări și modificări legislative, de bune practici, de căsuțe de bifat, într-o foaie de parcurs: viitorul ca *acquis communautaire*.

Însă despărțirea de utopicul viitor comunist și înlocuirea sa cu viitorul integrării euro-atlantice, viitor tangibil, dar și deluzoriu, nu a reprezentat pur și simplu înlocuirea unei temporalități orientate către viitor cu o alta. Pe de-o parte, legitimitatea postcomunistă a provenit, într-adevăr, din reprezentarea unui viitor european/occidental, a viitorului Istoriei ajunse la finele ei, a viitorului care era deja prezent dincolo de doar câteva granițe și de un ocean. Pe de altă parte însă, temporalitatea postcomunistă a fost (și continuă să fie) orientată tot mai mult către trecut, o orientare manifestată pe de-o parte prin ideea repudierii trecutului comunist, iar pe de altă parte prin reprezentarea integrării europene drept o „întoarcere la Europa”, o reprezentare care se hrănea cel mai adesea din mitologizarea epocii interbelice, spoiind nu o dată trecutul fascist.¹¹

Simbolic, Editura Politică, cea care, prin titlurile publicate în colecția „Idei Contemporane” dovedea un real interes pentru futurologie și pentru posibile viitoruri ale umanității, s-a transformat în Editura Humanitas, preocupată până peste poate de recuperarea trecutului (dar nu a trecuturilor) și de memorie (mai degrabă la singular decât la plural). La fel de simbolic, Silviu Brucan, cel care în 1990 profețea că românii le vor trebui două decenii ca să deprindă democrația, a ajuns invitat permanent al unei emisiuni intitulate „Profeții despre trecut”.

Știam deci destul de precis cum trebuie să arate și unde se află viitorul, iar în cazul în care eram totuși nesiguri, aveam pe cine să întrebăm și avea cine să ne arate calea. În acest context, trecutul s-a transformat în principalul obiect de dezbatere și de controversă, trecutul ca memorie, trecutul ca trecut care nu vrea să treacă,¹² trecutul care trebuie prelucrat, confruntat, legiferat, condamnat, restituit, poate muzeificat, poate patrimonializat, trecutul ca problemă morală, juridică, economică, politică. Confruntarea politică, mai ales în anii 90, s-a înfățișat drept o confruntare între trecutul comunist (reprezentat de PDSR și de partidele sale satelit) și trecutul „istoric” (Convenția Democrată era, nu-i așa?, o alianță a partidelor „istorice”), În acest context, atât pe plan politic, cât și cultural, trecutul a continuat să irumpă cu regularitate, cel mai adesea sub forma scandalurilor privind trecutul comunist ori

securist al diferiților actori politici ori intelectuali.

Mai mult chiar, posibilitatea realizării viitorului nostru cel european era adesea plasată în directă corelație cu rezolvarea adecvată a acestui trecut, în special de către activiștii memoriei anticomuniste.¹³ Trecutul care nu voia să treacă, anume cel comunist, era obstacol: „vechile elite” se aflau în continuare „la butoane”, barând accesul către viitor. Populația era încă tributară mentalităților și metehnelor „comuniste”. Vizibil ori insidios, trecutul ne răpea ori ne putea răpi viitorul. În plus, echilibrul subțire dintre reprezentarea trecutului pre-comunist (și anticomunist) drept furnizând legitimitate prezentului post-comunist (și anticomunist) pe de-o parte și, pe de altă parte, conștientizarea faptului că nici acel trecut nu este tocmai neprihănit, a încurcat și mai tare ițele temporalității postcomuniste.

În orice caz însă, regimul de temporalitate al primelor decenii postcomuniste, extrăgându-și legitimitatea atât din reprezentarea unui viitor european și occidental, cât și din reprezentarea unui trecut care trebuie fie repudiat (cel comunist), fie afirmat (cel interbelic), fie pur și simplu confruntat (*in toto* sau pe bucăți) a ajuns la epuizare odată cu integrarea în Uniunea Europeană (1 ianuarie 2007), precedată de condamnarea oficială a regimului comunist (18 decembrie 2006). Fostul viitor comunist a fost oficial renegat drept o eroare a trecutului, o excrescență utopică a unui regim ilegal și criminal. Viitorul european a devenit, în sfârșit, prezent. Transformat în prezent, viitorul a devenit un fost viitor. Viitorul a fost.

Temporalitatea prezentului stagnant: viitorul nu (mai) e

Odată cu integrarea în Uniunea Europeană, viitorul a sosit. Iată-ne în postistorie. Ce urmează după postistorie? Mai urmează de fapt ceva? Ce fel de temporalitate s-a configurat și se configurează?

Ceea ce se petrece între 2001 și momentul prezent – cele două borne ale periodizării cu care operează ancheta de față – este trecerea de la temporalitatea postcomunistă în care prezentul era legitimat întrucâtva atât de viitor, cât și de trecut, cu complicațiile de rigoare, la o temporalitate (post-postcomunistă?) a prezentului eternizat, o temporalitate prezentistă,¹⁴ în care viitorul nu mai există sau dacă există este orice altceva doar potențialul rezultat al unei construcții sociale și politice colective nu. Momentul 2007 poate fi privit drept momentul simbolic al acestei treceri, drept momentul de cotitură, chiar dacă, așa cum se întâmplă întotdeauna, trăsături ale noului regim de temporalitate se pot găsi și în ultimele faze ale celui vechi, iar trăsături ale vechiului regim de temporalitate în fazele de început ale celui nou.

Dacă în anii 90, tranziția era pe toate buzele, anii 2000 sunt anii în care, pe lângă discursurile despre tranziție care deja se standardizaseră, încep să se audă

tot mai mult și discursurile despre sfârșitul tranziției. Astfel, diferiți actori politici au încercat să marcheze finalul tranziției și să se erijeze în cei care au dus tranziția la sfârșit. Călin Popescu Tăriceanu anunța că rezultatul alegerilor din 2004 marchează finalul tranziției, pentru ca cinci ani mai târziu, în entuziasmul provocat de niște exit-polluri înșelate ori înșelătoare, Mircea Geoană să afirme că victoria împotriva lui Traian Băsescu reprezintă sfârșitul tranziției.¹⁵ Apoi, pe parcursul deceniului al doilea al mileniului, deceniu ce tocmai s-a încheiat, tranziția a dispărut practic din repertoriul discursiv politic ori pseudoanalitic.

Modificarea raporturilor dintre trecut, prezent și viitor pe care o sugerează această dispariție a tranziției se arată a fi chiar mai radicală decât cea indusă de momentul 1989. Prezentul nu mai este nici trecerea de la orânduirea socialistă la comunism, nici tranziția către economia de piață și integrarea în structurile euro-atlantice. Prezentul a devenit prezent fără viitor. Ne aflăm în ceea ce istoricul francez François Hartog numește „prezentism”, sentimentul „prezentului auto-suficient”, prezentul care își este propriul orizont.¹⁶

Viitorul și-a pierdut capacitatea de a legitima. Ca un făcut, criza economică globală începe la scurtă vreme după 2007, pretext și prilej tocmai bun pentru ca guvernarea Băsescu-Boc să adopte o politică de austeritate extrem de dură. În acest context, în 2010 (anul în care pensiile și salariile au fost tăiate), melodia lui Horia Moculescu, „Noi în anul 2000”, are parte de un remake-adaptare, a lui Guess Who, intitulată „Locul potrivit”.¹⁷ Ca și în filmul lui Mungiu, mesajul versurilor din anii 70 este contrapus realităților prezentului. Din textul inițial nu au mai rămas însă decât versurile de început, după care izbucnește abrupt noul text: „Și noi știm c-a trecut mult timp / Va trece încă pe-atât, presimt”. Videoclipul se folosește de o sumedenie de elemente vizuale care fac trimitere la trecutul comunist (o gimnastă, copii care poartă uniforme de șoimi ai patriei sau de pionieri, bananele ca simbol al luxului alimentar în comunism, bătrânul pianist cu insigna „Fruntaș în întrecere 1971” etc.), dar și la prezentul emigrării către țările Uniunii Europene, fenomen care a explodat masiv după integrarea din 2007. La Guess Who, emigrarea nu mai este plan de viitor, ca în filmul lui Mungiu, ci fenomen de masă al prezentului. Fostul viitor idealizat s-a transformat într-un prezent precarizat. 2010, anul în care apare remakeul în cauză, este și anul în care Traian Băsescu le mulțumea românilor că muncesc în străinătate și nu cer șomaj în România.¹⁸

Între 2010 și 2020 am mai avut niște rânduri de alegeri, niște ieșiri în stradă și niște schimbări de guvern. Politica autohtonă a ajuns să regurgiteze monoton și recurent discursul ruperii de trecut, semn al unei stagnări lipsite de orice orizont. În discursuri și scrieri lemnoase, președintele-autor Klaus Iohannis se prezintă pe sine ca

fiind cel care rupe cu vechiul mod de a face politică și cel care garantează un viitor european.¹⁹ Sunt discursuri pe care le-am mai auzit deja, doar că între timp s-au golit și mai tare de conținut. Temele repetate la nesfârșit, anticorupția și anticomunismul ca antipesedism sau antipesedismul ca anticomunism,²⁰ nu pot oferi altceva decât perspectiva unui prezent continuu. Este vorba despre teme care își produc singure propria legitimitate, prin repetarea lor virulentă, unde fiecare act de reiterare mai pune o piatră la drumul spre autoritarism pe care am pornit, pas cu pas, de ceva vreme. Potențialul viitor pe care îl sugerează este fie viitorul esențialmente identic cu prezentul, în care pseudolupta contra corupției și lupta contra unui comunism inexistent continuă la infinit, căci dacă faci din anticorupție și anticomunism esența programului politic, vei avea întotdeauna nevoie de corupție și comunism ca să îți autojustifici existența, fie viitorul distopic în care la un moment dat un vajnic luptător sau o vajnică luptătoare de partea Binelui ne va anunța la o oră de maximă audiență că lupta s-a terminat, că am izbândit, că în România nu mai sunt nici corupți, nici comuniști, nici pesediști. Există și reprezentarea viitorului ca viitor al antreprenorilor și businessului – prea-compatibilă cu cele precedente – și este posibil să se impună ca proiect politic al tehnocrației apolitice, dacă nu cumva acest lucru s-a întâmplat deja.²¹ Doar că este o reprezentare individualist-elitistă care nu are cum să facă altceva decât să contribuie la expandarea și reproducerea prezentului (eventual pe o scară mai întinsă).

Odată cu integrarea europeană, prezentul s-a transformat așadar în prezentul stagnant al precarității, în prezentul permanent al anticorupției fără de sfârșit, sau în prezentul expandat al antreprenoriatului care se reinventează veșnic. Viitorul a încetat să mai furnizeze vreun punct de referință pentru prezent. Ne-am conectat pe deplin la narațiunea și la circuitele economice ale globalizării neoliberale, am ajuns în cele din urmă în postistoria lui Fukuyama, la care tânjeam în anii 90. Doar că această postistorie, cu al ei prezent peren care mai ieri era viitorul pe care-l doream, nu mai făgăduiește nimic. Viitorul, dacă mai există, este viitorul-catastrofă, viitorul-amenințare (climatică, pandemică, nucleară, militară).

Fără viitor, permanentizat și stând sub semnul precarizării, permanentizării și expandării, prezentul continuă să mai arunce priviri către trecut, fie că este vorba de trecutul comunist care continuă – la nivel politic – să fie repudiat cu virulență, fie că este vorba de varii reprezentări paseiste, care idealizează diferite trecuturi – de pildă cel monarhic ori cel interbelic. Trecuturile-alternativă, trecuturile în care se află înscrise alte potențiale viitoruri, trecuturile care pot eventual servi la o reconceptualizare progresistă, democratică, egalitară a viitorului ori a viitorurilor, sunt

marginalizate. Trecutul și trecuturile sunt în continuare utile doar atât timp cât pot fi folosite ori rescrise în așa fel încât să servească nevoilor politice și ideologice ale prezentului peren. Căci viitorul, cel puțin viitorul politic al unei societăți construite în comun, nu prea mai e. De la această constatare ar trebui să pornească potențialele construcții politice ale unor alternative la starea de fapt.

¹ Este ceea ce observa și Andrei Gorzo, cu ceva mai multă virulență decât o fac eu acum, într-o cronică de întâmpinare apărută în *Dilema* (care pe atunci încă nu era „veche”) în octombrie 2002: „Mungiu a avut inspirația de a dezgropa cântecul *Noi, în anul 2000* („...Când nu vom mai fi copii, / Vom face ce-am visat cândva...”). Și juxtapunerea dintre cântecul acela, cu optimismul lui fals, cu hidoasa lui voioșie la comandă”, și imaginile „pe bune” din anul 2000 - Ursus și Germanos, să te măriți cu un străin, să pleci Dincolo și să mănânci în fiecare zi la McDonald's - juxtapunerea asta te face praf.” Vezi Andrei Gorzo, „Un loc numit Dincolo - Occident”, *Dilema*, octombrie 2002, <https://agenda.liternet.ro/articol/4767/Andrei-Gorzo/Un-loc-numit-Dincolo-Occident.html> (ultima accesare, 13 aprilie 2020).

² „Constituția Republicii Socialiste România din 1965”, textul actului republicat în *Buletinul Oficial* nr. 65/29 oct. 1986, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck_http_act_text?id=37735 (ultima accesare, 13 aprilie 2020).

³ Vezi François Hartog, *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps* (Paris: Éditions du Seuil, 2003); Hans Ulrich Gumbert, *Our Broad Present: Time and Contemporary Culture* (New York: Columbia University Press, 2014). Vezi și Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1989).

⁴ Vezi de pildă Mircea Malița, *Cronica anului 2000* (București: Editura Politică, 1969); Radovan Richta (ed.), *Civilizația la răscruce: implicațiile sociale și umane ale revoluției științifice și tehnice*, trad. de Ihor Lemnij și Petru Năvodaru (București: Editura Politică, 1970); Alvin Toffler, *Șocol viitorului*, trad. de Leontina Moga și Gabriela Mantu (București: Editura Politică, 1973); Sergiu Tămaș, *Cercetarea viitorului* (București: Editura Politică, 1976); I. T. Frolov, *Progresul științei și viitorul omului*, trad. de Leonte Tismăneanu (București: Editura Politică, 1977); Ioniță Olteanu (ed.), *Dialoguri despre viitor: cu Edward Kornish, Herman Kahn, Willis Harman, Alvin Toffler* (București: Editura Politică, 1982). A se vedea și lucrările lui Pavel Apostol: *Omul anului 2000* (Iași: Junimea, 1972), *Calitatea vieții și explorarea viitorului* (București: Editura Politică, 1975) sau *Viitorul* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977).

⁵ Vezi studiile semnate de Ana-Maria Cătănuș: „Official and Unofficial Futures of the Communist System: Romanian Futures Studies between Control and Dissidence”, în *The Struggle for the Long-Term in Transnational Science and Politics: Forging the Future*, ed. Jenny Andersson și Eglė Rindzevičiūtė (New York: Routledge, 2015), pp. 169-194; „Ceașescu și studiile viitorului în România, I: Johan Galtung la București, 1974”, *Arhivele Totalitarismului* 25:1-2, 2017, pp. 250-267; „Ceașescu și studiile viitorului în România, II:

Alvin Toffler la București, 1976", *Arhivele Totalitarismului* 25:3-4, 2017, pp. 240-252.

⁶ Mihai Botez și Mircea Ioanid (ed.), *Viitorul comun al oamenilor. Comunicări prezentate la cea de-a III-a Conferință mondială de cercetare a viitorului, București, septembrie 1972*, trad. de Claudia Dimitriu (București: Editura Politică, 1972).

⁷ Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, trad. de Mona Antohi și Sorin Antohi (București: Humanitas, 1994).

⁸ Vezi și Katherine Verdery, "‘Etatizarea’ timpului în România ceaușistă", în *Socialismul: ce a fost și ce urmează*, trad. de Mihai Stroe și Iustin Codreanu (Iași: Institutul European, 2003), pp. 71-106.

⁹ Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, trad. de Mihaela Eftimiu (București: 1994), p. 49.

¹⁰ „Într-un viitor previzibil, lumea va fi împărțită într-o zonă postistorică și o altă zonă încă înțepenită în istorie.” Fukuyama, *op. cit.*, p. 29.

¹¹ Nostalgia pentru perioada socialismului de stat ca discurs critic față de prezent a reprezentat la rândul ei cel mai adesea o formă de împotmolire în trecut fără să ofere nimic pentru viitor.

¹² Expresia a făcut carieră în Germania. Vezi Ernst Nolte, „Vergangenheit, die nicht vergehen will,” *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6 iunie 1986; vezi și Eric Conan, Henry Rouso, *Vichy, un passé qui ne passe pas* (Paris: Fayard, 1994).

¹³ Sara Jones, „Memory Competition or Memory Collaboration? Politics, Networks, and Social Actors in Memories of Dictatorship,” în *The Changing Place of Europe in Global Memory Cultures: Usable Pasts and Futures*, ed. Christina Kaenzle și Maria Mayr (Cham: Palgrave Macmillan, 2017), pp. 63-86, aici pp. 80-83.

¹⁴ Hartog, *Régimes d'historicité*, în special pp. 113-218.

¹⁵ Mirela-Luminița Murgescu și Bogdan Murgescu, „Tranziție, tranziții: conceptualizarea schimbării în cultura română”, în *Istoria României prin concepte: perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, ed. Victor Neumann și Armin Heinen (Iași: Polirom, 2010), pp. 419-446, aici pp. 435-442.

¹⁶ François Hartog, „Présentisme et emancipation”, interviu de Sophie Wahnich și Pierre Zaoui, *Vacarme* 53, 8 noiembrie 2010, <https://vacarme.org/article1953.html> (ultima accesare, 8 mai 2020); vezi și Hartog, *Régimes d'historicité*.

¹⁷ Guess Who, „Locul potrivit”, <https://www.youtube.com/watch?v=S5JBFYLI4g> (ultima accesare, 8 mai 2020).

¹⁸ „Băsescu: Să nu mai facem o dramă din faptul că românii pleacă să muncească în afara țării”, *Adevărul*, 5 august 2010, https://adevarul.ro/news/societate/basescu-nu-mai-facem-drama-faptul-romanii-pleaca-munceasca-afara-tarii-1_50ae30367c42d5a6639a83de/index.html (ultima accesare, 8 mai 2020).

¹⁹ Klaus Iohannis, *Primul pas* (București: Curtea Veche, 2014); Klaus Iohannis, *Pas cu pas* (București: Curtea Veche, 2015).

²⁰ Cristian Cercel, „No Politics, No Society: The Unbearable Lightness in Interpreting Romania”, *openDemocracy*, 6 ianuarie 2020, <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/no-politics-no-society-unbearable-lightness-interpreting-romania/> (ultima accesare, 8 mai 2020).

²¹ <https://futuremakers.ro> (ultima accesare, 9 mai 2020).

Claudiu GAIU

Moderație și catastrofă

Motto: „Mai devreme sau mai târziu va trebui să revenim la războiul civilizat pe care-l cunoștea încă Moreau, război care lasă popoarele în pace în vreme ce un mic număr de soldați își fac datoria; va trebui să revenim la arta retragerilor, la apărarea unei țări prin fortărețe, la manevrele domoale care cer timp, dar cruță vieți.”

Chateaubriand

Două tipuri de anticipație într-un sigur paragraf

Prezenta criză și soluția impusă de autorități, cea a izolării generalizate, ne obligă la o stare pe care m-am amuzat să o numesc „presocratică”, a gândirii fără texte și referințe imediat accesibile. De fapt, așa se scria și-n epocile de filosofare non universitară, în vremea marii revoluții științifice sau a Luminilor. Ești singur, cu câteva cărți rămase în bagaje, în plus față de strămoși, ai acces la internet. În minus față de ei, o memorie și o cultură mai slabe. Deci nu sunt motive de lamentație.

Am ales ca motto o ciudată previziune aruncată de Chateaubriand într-un text de mare luciditate. Personajul pomenit acolo, Moreau, e un general din vremea Revoluției franceze și a războaielor napoleonene. Dizgrația dictatorului pentru opțiunile sale republicane îl fac probabil să beneficieze de aprecierile monarhistului Chateaubriand. Observațiile aristocratului scriitor, contemporane cu notațiile lui Clausewitz despre război, se concentrează pe o transformare majoră a artei militare prin masificare! Dintr-o dată, adică după războaiele napoleonene, toți marii strategii care armonizau exemplele antice cu experiența personală, cad în desuetudine. O întreagă literatură care culmina cu studiul coloanelor și liniilor militare prin care Frederic cel Mare triumfase asupra Europei devenea caducă. Prin disciplină și număr, Marea Armată va reorganiza continentul disprețuind nu numai regimul vetust al fortărețelor sau cuiburilor de artilerie, dar și hotare fizice, munți, prăpăstii, fluvii. Pentru Chateaubriand războiul fusese ucis prin exagerare. Istoria îl va infirma pe Chateaubriand, regimul ororilor fiind abia anunțat de bătăliile de la Marengo, Austerlitz sau Waterloo. Dar se încrede el – el, îndeobște atât de lucid și capabil chiar și de autoironie, mai ales privitor la tinerețea sa animată de elanuri militare contrarevoluționare - în acest pronostic? Într-un alt fragment, preferat de Hannah Arendt, el vestea dispariția viitorului pentru o omenire viitoare dezrădăcinată de trecutul său, de limbile familiei și afectele casei. Și în această epocă cu adevărat postistorică, mai vedea el oamenii capabili de temperanță obținută prin externalizarea activităților militare, care nu mai privesc în fond pe nimeni?

Sunt mai multe întrebări, cel mai ușor de tranșat prin strategia tăierii nodului gordian. În prima anticipație, avem de a face cu omul politic liberal. În cea de a doua cu un proroc dezinteresat.

Compromis și detașare

Primul regim de anticipație ne dezvăluie rădăcina reacționară a liberalismului: pentru a continua să-și susțină credințele, în monarhie, în ierarhie socială, aristocrația învinsă avea nevoie de libertățile burgheze, de presă, de reprezentare parlamentară, de frecventarea cluburilor. La fel cum proprietarii americani își cuceriseră libertatea în raport cu coroana britanică, în ideea de a se proteja mai bine de gloată. Democrația reprezentativă nu era inițial una a împuțerniciilor, a reprezentaților populației, ci a celor care reprezentau ceva, o proprietate, o întreprindere, ceva ce-ți dădea un nume, un obraz. Întâlnirea celor două clase, una proaspăt decăzută și cealaltă recent înălțată, domolește înfruntarea lor inițială și împinge spre discursul moderației. Pacea între vârful societății creează spații de gratuitate, fertile artei, individualismului, creativității, care mereu au anunțat prăbușiri uriașe: *Belle Epoque*, *Golden Twenties*, generația hippie. Liniile de demarcație între straturile suspuse nu sunt cu totul măturate, nici nu devin neapărat poroase, se instalează mai ales o concurență așa cum arată această jumătate de frază despre cartierul aristocratic parizian și noua mare burghezie:

„această clasă intermediară, inferioară cartierului Saint-Germain, deoarece îi făcea curte și aspira la el, dar superioară tocmai pentru că nu era din cartierul Saint-Germain (...) se particulariza prin aceea că, detașată de lumea bogăților, ea era încă bogăția, dar bogăția devenită mlădioasă, supusă unui scop, unui gând artistic, banul suplu, șlefuit poetic și care poate râde.”

Bineînțeles, aceste detestări și curtări, asocieri și respingeri, nu sunt străine nici în mediile populare. Avem emigranți, înnobilați azi politic prin apelativul grecesc de „diasporă” și proletariatul intern, bugetari și „la privat”, „creativi” și „manuali”. Deja Marcel Proust avea dificultăți să-și înțeleagă liftierul care vorbea de servitoarea familiei ca despre „un angajat”, cuvânt cu totul străin pentru marea burghezie încă destul de conservatoare pentru a-și considera slujnica parte a familiei lărgite. La rândul său, ea ar fi avut greutate să-și descrie situația în termeni contractuali.

Dar să revenim la ce e mai interesant, la bogăția detașată de avere și gândul artistic ce o însușește. Ea se poate desprinde nu numai de bani, dar și de poziția sa socială. Printr-o asemenea reflecție artistică și poetică, înțelegea încă Somerset Maugham în *Bilanțul său* (*The Summing up*, 1938) realizarea unei treceri elegante a puterii în mâinile muncitorilor. Pentru că e oricum inevitabilă și pentru că burghezia își încheiase destinul istoric odată cu

Războiul și noua criză, ea ar fi trebuit să cedeze în mod pașnic frâiele guvernării muncitorimii, s-o integreze de pe acum în conducerea statului, pentru a o feri de grosolănie și de stângăciile inerente celui nepriceput. Acest mare estet - spion și diplomat în tradiția multor scriitori britanici - s-ar fi văzut poate ca Chateaubriand, îndreptând bătăliile noilor veniți, de data asta nu burghezia citadină și instruită, ci talpa poporului. Se vedea poate calmând tonul discuției în consilii de întreprindere, susținând conferințe de popularizare a artelor frumoase sau a operei.

Moderația ca exploatare

Împăcarea propusă de cei doi autori conține o negociere politică. Primul o și răstoarnă de dincolo de mormânt cu profeția „no future” a cărei ștafetă va fi reluată de grupul punk Six Pistols, de astă dată cu trimeri antimonarhici (*God save the Queen/ The fascist regime*). Dar să lăsăm pentru moment de o parte radicalismul său și să-i urmărim celălalt mesaj, cel al moderației liberale. El e cineva care revenea spre putere luând act de noile condiții. El vroia să recupereze ce se mai putea din averi și poziții. La romancierul britanic intervenea un pronostic: teama că regimul proletar ar putea să nu fie suficient de curtenitor, că anumite erori ar putea fi evitate prin dresajul reprezentanților săi în sferele puterii. În dispoziția lui de a ceda puterea era poate și recunoașterea faptului juisarea estetică nu e posibilă fără mizeria producătorului. Reluăm aici o lege formulată de filosoful marxist Michel Clouscard legată de juisarea dominanților: ea are nevoie de oprimarea dominaților.

„(...)juisarea mondenă este juisarea exploatarei omului de către om. Ceea ce dă farmecul consumului surplusului e evident consumul, însă doar în măsura în care el este exploatare a omului de către om. În măsura în care celuilalt îi lipsesc cele trebuincioase.”

Aceasta este cheia detașării de bogăție, păstrând bogăția, gândului artistic al banului ce știe încă să zâmbească. Detașarea îngăduie proiecția. Anticipația se realizează mereu în condițiile unei tranzacții: sunt gata să mă adaptez, să intru în noul joc, aristocratul Chateaubriand în jocul burghez, burghezul Maugham în jocul proletar. Dincolo de aceste anticipații: aristocratul care aduce blândețea unor timpuri mai pașnice, burghezul care e gata să cizeleze moravurile poporului alcătuiesc universul tipurilor liberale de moderație analizate, studiate, inventariate și chemate de un Aurelian Crăiuțu (*Elogiul moderației*, 2006; *A Virtue for Courageous Minds: Moderation in French Political Thought, 1748-1830*, 2012; *Faces of Moderation: The Art of Balance in an Age of Extremes*, 2016). Reprezentații claselor superioare sunt gata să accepte un nou joc proiectând asupra viitorului o autoapreciere (virtutea centrului, moderația, bunul simț).

Planificare și catastrofă

Dincolo de jocul politic al moderației, mai sunt două tipuri de anticipație care transcend negocierea politică. Avem mai întâi previziunea ce tinde spre știință, aducând de partea ei statistica și strategia importată în economie din artele militare. Viitorologia astfel înțelegea fost multă vreme, un instrument esențial al statului, care fie că era vorba *Vierjahresplan*-ul nazist, de Cincinalul sovietic sau de Comisariatului Francez al Planului, unde lucrase o vreme un oarecare Alexandre Kojève. Cu succesul lucrărilor lui Norbert Wiener, cibernetica vine să se adauge tehnicilor de comunicare și de anticipare. Anii 60-70 ai secolului trecut vor însemna un serios efort matematic și filosofic de a reduce pe cât posibil neliniștile viitorului. Miza politică a acestui instrument devine evidentă odată cu atacurile la care este supus, ca falsificator al libertății pieței. Adoptarea tot mai pronunțată a opoziției dintre planificarea economică și piață a însemnat abandonarea în seama capitalului a gândirii strategice cu consecințe dezastruoase: decăderea căilor de circulație, privilegierea metropolelor, distrugerea sistemelor sociale de siguranță (pensii, servicii sanitare, învățământ), poluarea de dimensiuni cosmice (de la Pata Rât la sateliții lui Elton Musk).

În fine, ultimul tip de regim al anticipației la care ne oprim este cel al catastrofei. Deja am văzut că există o gândire a unui sfârșit al istoriei de origine romantică. Nu există viitor pentru că nu vor mai fi oameni sau în niciun caz mutațiile spirituale și biologice ale speciei nu vor mai corespunde umanității milenare construite în jurul transmiterii tradiției. E un mesaj ce pleacă din romantism pentru a-și găsi expresii mai mult sau mai puțin inspirate în Martin Heidegger, Vilém Flusser sau Paul Virilio.

Deja din prima parte a secolului al XX-lea gândirea catastrofei intervine pe scena politică ca element principal al organizării vieții comune și a războiului. Reichul de mii de ani sau sfârșitul comunist al necesității nu erau excesele totalitare ale unor minți zvăpăiate, cărora li s-ar fi opus un liberalism al moderației, ci o aplicare adesea mai consecventă a unor idei ale timpului. De pildă, în materie

de rasism, naziștii sunt mai moderați decât americanii: principiul *one-drop rule* – o picătură de sânge negru în venele străbunilor te face negru – li se părea excesiv, o descendență îndepărtată evreiască putând fi corectată prin integrarea biologică și culturală în masa germanică. Când, foarte târziu, în iunie 1944, Aliații debarcă în Normandia, trupele reprezentând ideologia antisemită germană nu au în față temperanța burgheză, ci cu o armată profund segregacionistă. Toate armatele implicate reprezentau o raționalitate tehnică distructivă, de unde cursa înarmării nucleare care avea să marcheze practica politică și gândirea strategică a anilor 50. Ideologia câștigătoare a cursei militaro-economice nu era cea mai avantajoasă pentru masa imensă de salariați. Existența blocului de est și forța unor partide muncitorești occidentale (uneori înarmate) în Europa meridională a obligat o vreme la compromisuri sociale. Însă acest răstimp s-a scurs.

Pentru a gândi o ieșire din mediocritatea generală a noilor clase medii, pentru a da un scop contingentelor de oameni obișnuiți încartiruiți în marile metropole, al cărui bun simț s-a stricat în conformism ori chiar aderare entuziastă la egoismul dezindividualizării și la centrismul totalitar desocializant, va trebui redobândită și pusă la lucru o conștiință istorică, sigura care poate da elanul unei proiecții în viitor care să ne scoată din repetiția putrefacției. Practica gândirii istorice trebuie făcută laolaltă cu frecventarea unor gândiri alternative asupra catastrofei, mă refer aici la întreaga literatură de grâu și de neghină a colapsologiei, a ecocidului, a finalului capitalocenului.

Existența unui viitor depinde de două momente:

- (1) Denunțarea ispitelor și amăgirilor moderației ca negociere a puterii între cei care o dețin deja; moderația e chipul exploatării sulimeneite și acceptate de un public mediatic și intelectual buimăcit.
- (2) Recuperarea unei tradiții romantice a relației cu pământul trecutului și a gestionării naturii: locuire, hrană, geopolitică; practic vorbim de asocierea poeziei lui Hölderlin cu practica leninistă a preluării puterii.



14 iunie 2017, Londra, incendiu la Grenfell Tower

Enikő VINCZE

Politica pandemiei, criza capitalismului și alte lumi posibile

**Previziunile economice și epidemiologice
dinainte de Covid-19, și politica românească la
trecerea anilor 2019-2020**

Conform Raportului pe anul 2019 elaborat de *United Nations Conference on Trade and Development* despre schimburi comerciale și dezvoltare,¹ creșterea economică mai slabă de anul trecut atât în statele avansate cât și în așa-numitele economii emergente sau țări în curs de dezvoltare, a sugerat că în 2020 vom avea de-a face cu o recesiune globală. Declinul ciclic al activității economice și stagnarea afacerilor sunt inevitabile în capitalism,² în cazurile mai severe acesta devine depresiune³. Cauzele noii recesiuni emergente au fost înscrise în însuși modul în care organizațiile internaționale și guvernele au soluționat ultima criza financiară. Politica soluționării crizei din 2008-2009 a însemnat opțiunea macroeconomică pentru austeritate, liberalizarea adică dereglementarea politicilor din toate sectoarele în favoarea pieței, precum și îndatorarea ca motor al creșterii prin stimularea consumului. În acest context, regimul Brexit și Trump promitea salvarea propriilor economii prin măsuri protecționiste și prin războiul comercial dus împotriva Chinei și Europei. Între timp, însă, marile probleme ale capitalismului neoliberal au rămas neadresate: valoarea tot mai redusă a cotei parte din PIB alocat forței de muncă (salariile) față de partea alocată capitalului sau profitului;⁴ reducerea cheltuielilor publice mai ales în servicii publice; slăbirea investițiilor productive față de cele speculativ-financiare; creșterea dioxidului de carbon în atmosferă.

Tot în 2019, în raportul său privind gradul de pregătire la nivel global pentru urgențe de sănătate, *Global Preparedness Monitoring Board* vorbea despre reala primejdie ca o pandemie respiratorie extrem de ucigașă și mobilă să erupă și să omoare între 50-80 milioane de persoane, distrugând 5% din economia lumii. Raportul constata că guvernele și organizațiile internaționale nu și-au făcut datoria de a se pregăti pentru astfel de urgențe, chiar dacă pandemii tot mai periculoase au continuat să apară din a doua jumătate a secolului trecut (Ebola, Mers, Sars, H1N1, gripa aviară, gripa porcină). Riscul sub care este lumea de azi înseamnă o mai mare vulnerabilitate datorită unor convergențe ecologice, politice, economice și sociale, inclusiv creșterea populației, intensificarea urbanizării, caracterul foarte integrat al economiei

globale, accentuarea migrației transnaționale, și schimbările climatice. Raportul din septembrie 2019 a formulat câteva recomandări majore în ceea ce privește modul în care guvernele ar trebui să se pregătească să confrunte noua pandemie numită în februarie 2020, drept Covid-19 cauzată de virusul Sars-CoV-2. Dincoace de acest raport, timp de 10 ani, programul PREDICT al USAID a studiat bolile infecțioase cu transmitere dinspre viața sălbatică. Inițiatorul acestuia, Dennis Carroll afirma recent într-un interviu:⁵ de pe urma faptului că omul pătrunde tot mai adânc în lumea sălbatică prin proiectele sale de dezvoltare, sistemele ecologice ale animalelor devin perturbate, iar animalele sunt împinse înspre lumea umană, în timp ce virusurile care caută organisme în care să se reproducă, trec de la ele la om, cel din urmă nefiind o ființă mai specială din acest punct de vedere decât animalele. Chiar dacă oamenii de știință au început să atragă atenția asupra acestor noi tipuri de boli infecțioase, decidenții politici au luat în serios pericolele acestora doar în momentul în care ele au erupt, și au uitat să mai finanțeze cercetarea în domeniul riscurilor virale globale atunci când părea că ele au trecut. Efectele acestui întreg sistem de greșeli și omisiuni afectează toată lumea, dar va afecta mai puternic populația statelor care au sisteme de sănătate fragile. În plus, într-o lume globalizată cum este cea de azi, aceste riscuri sunt globale, și ele necesită un răspuns global, coordonat între țări.

În contextul predicțiilor de mai sus, în 2019 în România trăiam epoca celei mai mari creșteri economice (măsurată în creșterea PIB și rezultată din consumul intensificat legat de majorarea salariilor), dar și a scăderii producției industriale și a exportului.⁶ Opinia publică era, pe de altă parte, preocupată cu coșmarul alegerilor prezidențiale și al obsesivei pregătiri pentru alegeri parlamentare anticipate, ambele alimentate de dorința PNL de a-și asigura prezența totală pe toate palierele puterii de stat. Capitalismul românesc părea că duce ultimul său război împotriva comunismului întruchipat, în ochii săi, de PSD, dar și de ideile social-democrate în sine, astfel încât "românii mei" a-l Iohannis au devenit echivalenți cu votanții PNL. Pe baza legii privind achiziția sistemului de rachete Patriot prin intermediul guvernului american pe care președintele României a promulgat-o la sfârșitul anului 2017, contractul de achiziție a unei părți din acest sistem la un preț de 3,9 miliarde de dolari, ba chiar și o plată considerabilă în avans a fost pusă în funcțiune la sfârșitul anului 2019.

Apoi, după acapararea anevoioasă a guvernului de către liberali, s-a început pregătirea privatizării sănătății. În 4 februarie 2020, s-a adoptat ordonanța de urgență care a liberalizat accesul furnizorilor privați de servicii medicale la programele naționale de sănătate coordonate de CNAS. Primul caz de infecție confirmat

din România cu noul coronavirus a fost înregistrat doar cu câteva zile mai târziu, în 26 februarie. De atunci se adevărește în continuu cât de eronată a fost seria de decizii luate cu scopul demantelării sistemului de sănătate publică, proces care nu a început, desigur, acum.⁷ Însă, în contextul curent, acesta s-a materializat printre altele în reducerea bugetului Ministerului Sănătății pe anul 2020 cu 22,8% față de 2019,⁸ fapt care de la izbucnirea epidemiei pe teritoriul României s-a dovedit a fi o decizie cât se poate de criminală.

Criza epidemiologică nu este o criză biologică, ci o criză a capitalismului

Virusul, boala și moartea distrug ființa noastră biologică. Ele acționează brutal, direct și fiziologic asupra organismului nostru. Ne atacă corpul. Este dificil să facem abstracție de suferințele cauzate de această realitate. Când ne copleșesc, este imposibil să le vedem altfel decât ca fenomene biologice. Dar când reușim să ne distanțăm, este bine să observăm cum funcționează politicul prin ele, sau cum funcționează acestea prin politic. Criza coronavirus, ne spune Mike Davis, este un monstru alimentat de capitalism, iar moștenirea austerității care decapacitează sistemul de sănătate face ca acest monstru să facă ravagii foarte mari în toate țările, și în mod special acolo unde austeritatea a distrus cel mai mult. Conform lui, pandemia curentă face cu totul vizibil următorul argument: globalizarea capitalistă este nesustenabilă biologic în absența unei infrastructuri internaționale de sănătate publică.⁹

Pentru a arăta legăturile între Covid-19 și politică, precum spuneam în secțiunea anterioară a articolului, trebuie să conștientizăm că trecerea virusului Sars-CoV-2 la om se datorează unei dezvoltări făcute de dragul profitului care penetrează toate domeniile, inclusiv natura, și perturbază sistemele ecologice. Apoi, să recunoaștem că boala este, deocamdată, netratabilă în mod sigur și neprevenibilă, pentru că guvernarile neoliberale nu au investit resurse în cercetarea în acest domeniu cu scopul de a avea vaccinuri și medicamente accesibile pentru toți. Mai departe, să realizăm: Covid-19 pare să fie ucigașă în cazuri de co-morbidități, iar prezența bolilor cardiovasculare, diabetice, canceroase, respiratorii și pulmonare în combinație cu care devine fatală, este copleșitoare în societatea de azi.¹⁰ În final, dar nu în ultimul rând, atunci când vorbim despre virus, boală și moarte, să nu uităm nici de condițiile social-economice care, în general, sunt un factor al (lipsei) sănătății oamenilor. Acestea generează inegalități enorme între ei și din punctul de vedere al speranței de viață. Speranța de viață este inegală în funcție de traiul pe care oamenii sunt constrânși să-l ducă, sau din punctul de vedere al capacității organismelor lor de a se apăra față de boli în funcție de condițiile lor de locuire și/sau de modul în care se hrănesc și/sau de condițiile de

la locurile lor de muncă. În România, în 2018, speranța de viață la naștere era de 75.3 ani, în timp ce media UE-28 era situată la 81 de ani, cea din urmă depășită fiind în Elveția (83.8 ani), Spania (83.5 ani), Italia (83.4 ani), Suedia (82.6 ani) și în alte state. *Roma Health Report* din 2014 publicat sub egida Comisiei Europe pe baza unor date estimative ale Consiliului Europei ne arată, că în rândurile populației rome speranța de viață este cu 20 de ani mai redusă în comparație cu populațiile non-rome.¹¹

Guvernanții creează și ei ideea că epidemia este pur și simplu un fenomen biologic sau natural care a generat o criză medicală ce va trece odată cu însănătoșirea și/ sau imunizarea omenirii.¹² Pe această bază, ei își impun hotărârile/ acțiunile ca de la sine înțelese, ca practici prin care se realizează lupta împotriva răspândirii bolii. Cum fac acest lucru în cazul Covid-19? Prin impunerea distanțării sociale, a carantinării și a izolării, adică prin reducerea ființei noastre sociale la ființa biologică. Într-un fel, aceste măsuri încoronează, și tocmai făcând apel la coronavirus, politica neoliberală care ne-a îndoctinat în ultimele patru decenii cu falsa idee cum că nu există societate, doar indivizi, separați și în competiție acerbă, dintre care unii merită iar alții nu merită să trăiască o viață demnă. În mod pervers, totuși, liberalii care ne conduc azi și vor să ne convingă să stăm acasă, au început brusc să vorbească despre solidaritate. Până acum ne despărțeau prin ideologia individualismului și competiției. Acum ne spun să stăm departe unii de alții din solidaritate: din solidaritate cu alte persoane și mai ales cu persoanele în vârstă pe care să nu le îmbolnăvim dacă cumva purtăm, fără să știm chiar, virusul; din solidaritate cu medicii și în general cu sistemul medical pentru ca el, nepregătit fiind, să nu fie suprasolicitat dintr-o dată cu un număr copleșitor de mare de bolnavi.¹³

Crearea senzației că ne luptăm cu un inamic din regnul natural și nu cu o boală sistemică a societății capitaliste, se face și prin discursul științific al cifrelor oficiale privind cazurile de izolare, carantină, infectare și deces. Cifrele sugerează rigoare, însă doar până în momentul când ne întrebăm, ce reflectă ele de fapt: numărul real al persoanelor infectate, de exemplu, sau doar numărul cazurilor care s-au confirmat a fi infectate în urma testării. Până la urmă nu este secret: fluctuația acestei cifre de-a lungul ultimelor două luni reflectă numărul cazurilor confirmate prin testare, deci concluzia cum că numărul de infectări crește pentru că oamenii nu respectă regulile de distanțare socială nu este singura față a adevărului, căci el fluctuează și în funcție de numărul de teste efectuate. Iar cel din urmă depinde de capacitatea fizică de testare, însă și de strategia care se adoptă de către cei care controlează întregul proces în sensul de ce vor ei și când să devină

informație publică. Cu atâtea nesiguranțe, nu este de mirare dacă oamenii încep să presupună că, de fapt, atunci când deciziile privind starea de urgență se iau, cică, pe baza acestor cifre, guvernării ne manipulează și vor să justifice ceea ce este în interesul lor să facă, adică, să mențină starea de urgență pentru a putea, de exemplu, guverna netulburați de parlament și/sau de proteste. În mod cinic, marea vină de a fi guvernat prin ordonanțe de urgență, criticată în mod susținut de liberali, devine acum regula zilei peneliste, cei din urmă ajungând să conteste chiar parlamentul, asociindu-l cu „majoritatea pesedistă toxică”.¹⁴ În declarația sa de presă din 29 aprilie, în vederea delegitimării parlamentului, președintele țării a recurs la incitarea naționalistă a opiniei publice împotriva încă unui inamic ce poate fi activat și asociat cu dușmanul politic major, și anume maghiarii din România în frunte cu UDMR.

După declararea stării de urgență în România, a devenit clar foarte repede, totuși, că pandemia nu este doar o chestiune medicală, și că ea merge mână-n mână cu criza economică indusă de închiderea unor mari lanțuri de producție. De aceea, unii numesc această recesiune recesiunea carantinei.¹⁵ Doar unele sectoare economice puteau să continue să funcționeze prin munca de acasă a angajaților. Și doar unele munci esențiale continuau să se presteze efectiv în lumea reală: în sănătate, în salubritate, în comerțul cu ridicata, în sectorul delivery, dar și în construcții, chiar dacă cele din urmă se impuneau ca necesare mai ales din punctul de vedere al firmelor. Însă, în explicația multora, Covid-19 este cea „necunoscută” care generează criza economică, precum a fost considerat acum zece ani și colapsul financiar global în relație cu Marea Recesiune din 2008. Ca răspuns la această poziție, putem să mergem pe linia argumentativă a lui Michael Roberts, care ne spune: nici Covid-19 și nici prăbușirea financiară nu sunt niște elemente șocante ce apar din presupusul senin al economiei capitaliste armonioase.¹⁶ Recesiunea economică a început înaintea pandemiei, nu a fost creată de ea în mod întâmplător. Pandemia a fost să fie de această dată punctul care a transformat instabilitatea sistemică deja existentă în avalanșă, precum se întâmplă întotdeauna datorită contradicțiilor interne ale capitalismului. Ea nici măcar nu a fost o total necunoscută, pentru că cel puțin din 2018, Organizația Mondială a Sănătății anunța o nouă boală rezultată dintr-un virus care trăia original într-un animal, și care se presupunea că va trece la om undeva pe glob, unde dezvoltarea economică aduce oamenii și lumea sălbatică împreună.¹⁷ Roberts insistă pe de o parte asupra faptului că (și) această boală rezultă din dezvoltarea capitalistă făcută în logica profitului. Iar pe de altă parte arată că (și) această criză începe cu reducerea ofertei, adică cu oprirea producției, comerțului și investițiilor, ceea ce la un moment dat cauzează șocul cererii, pentru că, nemailucrând, oamenii încep să nu aibă bani ca

să cumpere mărfurile produse, ceea ce la rândul ei afectează producția.

Roberts arată: speranța economiștilor că, după căderea bursei de valori sub impactul Covid-19 acesta își va reveni rapid, deci, investitorii trebuie să continue să investească – nu este una fondată, tocmai pentru că recesiunea economică era în progres încă dinainte de izbucnirea pandemiei. Însă, de pe urma anumitor măsuri de intervenție din partea băncilor centrale și rezervelor de stat sau a celei federale din SUA acest lucru s-a întâmplat:¹⁸ injectarea de lichidități în sectorul financiar, cumpărarea diverselor instrumente financiare, creditarea – au făcut ca bursa de valori să își revină în aprilie. Totuși, precum arată Roberts, trebuie să observăm că această revenire nu înseamnă și revenirea economiei reale, adică a producției. Fără cea din urmă, lucrătorii nu vor avea locuri de muncă și situația lor financiară va continua să se înrăutățească. Defapt, înainte de recenta recesiune veniturile lor nici nu revenise la nivelul de dinainte de criza din 2008, chiar dacă a crescut încet și puțin în ultimii doi ani, precum s-a întâmplat și în România. În plus, lumea azi este și mai interdependentă decât a fost în timpul celei din urmă, astfel încât rupturile în lanțurile de producție și de schimburi comerciale vor afecta toate țările, și cele care și-ar fi revenit mai repede din criză prin reluarea producției locale. Nemaivorbind despre posibilele ulterioare valori ale virusului în sine, încă necontrolat de medicină și industria farmaceutică.

Și mai important, continuă Roberts argumentul său, chiar dacă statele implementează măsuri fiscale care să susțină activitatea economică și acordă credite întreprinderilor fragile, asta încă nu garantează că lucrătorii se vor menține în joburi și vor avea salarii adecvate și/sau putere de cumpărare care va face economia să meargă. Precum au arătat și recesiunile anterioare, economia niciodată nu și-a revenit în formă de V după ele. Iar acum, dacă criza actuală se leagă de pandemie, iar pandemia înseamnă riscuri și necunoscute, asta probabil va avea efecte și asupra temerii oamenilor de a-și asuma riscuri și în economie sau afaceri, dar pur și simplu și în a-și trăi viața așa cum au trăit-o înainte, consumând servicii de turism, festivaluri și altele asemenea, sau pur și simplu socializând cu încredere. Apoi, dacă capitalul va avea pierderi, va face totul ca să-și recupereze pierderile pe seama forței de muncă, adică va încerca să plătească salarii mai mici sau să înlocuiască forța de muncă umană cu tehnologia robotizată.

Cele de mai sus ne fac să afirmăm, că măsurile guvernului României luate până acum în contextul Covid-19 pentru a salva economia, nu vor face dreptate celor neîndreptățiți înainte de sau în timpul pandemiei, adică lucrătorilor, și până la urmă nici nu vor face economia să își revină repede așa cum își dorește ministrul de finanțe atunci când decide asupra măsurilor ce se impun.¹⁹ Până în momentul de față, acestea s-au

definit în funcție de speranța că economia se va redresa în totalitate în urma injectării de lichidități sau acordării de credite întreprinderilor mici și mijlocii și sprijinirii domeniilor falimentare prin susținerea de către stat a șomajului tehnic al angajaților. Mă refer aici la următoarele intervenții ale Guvernului României:

- Pachet de măsuri în valoare de 3% din PIB pentru garantarea liniilor de credit și subvenționarea costurilor cu împrumuturile pentru IMM-uri, majorarea bugetului pentru sănătate și acordarea de ajutoare pentru șomaj tehnic, plata pensiilor și salariilor și a cheltuielilor medicale din rezerva de finanțare care acoperă puțin peste cinci luni.²⁰

- Accesarea de către Guvernul României a liniei de asistență financiară pre-aprobată în valoare de 400 milioane de euro, acordată de Banca Mondială României sub forma unui ajutor financiar rapid, precum și printr-o implicare pe termen lung..., din care vor fi sprijinite consolidarea serviciilor de intervenție și a celor medicale, minimizarea pierderilor pentru sectoarele public și privat, precum și protejarea vieții cetățenilor și a calității traiului în general.²¹

- Semnarea de către Guvernul României a unui memorandum privind un împrumut cu o valoare indicativă de un miliard de euro, din categoria împrumuturi pentru politici de dezvoltare de la BIRD, ramura de investiții a Băncii Mondiale, cu scopul de a diminua impactul economic al pandemiei de Covid - 19 asupra economiei locale.²²

- Rectificarea bugetară planificată, care se referă la majorarea Bugetului Ministerului Sănătății cu cel puțin un miliard de lei, pentru plata concediilor medicale, precum și la majorarea bugetului Ministerului Muncii cu 7 miliarde de lei, pentru continuarea plății șomajului tehnic, ca urmare a prelungirii stării de urgență.²³

- Cererea de la Comisia Europeană a sumei de 3,3 miliarde euro pentru susținerea IMM-urilor afectate de pandemia de Covid-19, din partea Guvernului României.²⁴

De la moartea statului social la revigorarea statului polițienesc

În 2011, cuplul Băsescu-Boc a declarat moartea statului social și a implementat cele mai dure măsuri de austeritate pe care populația României le-a suferit după 1980 încoace. Justificarea acestora s-a făcut prin referire la criza financiară globală începută în 2008. Toate astea în contextul noului val de privatizări impuse

ca și condiție pentru primirea unor noi linii de credite de la Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială.²⁵ În 2020, cuplul Iohannis-Orban a instalat domnia statului polițienesc justificat cu reducerea răspândirii virusului, pregătindu-se chiar înainte de izbucnirea epidemiei pentru militarizarea și securitizarea țării. Apoi, ambele regimuri au făcut tot posibilul să scape de forța de muncă disponibilizată în urma privatizărilor și distrugerii producției interne atât în industrie, cât și în agricultură.

Cu cât aflăm mai multe despre cât de puține lucruri sigure cunoaște știința despre cum ne omorâ virusul SARS-CoV-2²⁶ sau despre cum se însănătoșesc persoanele care își revin din boala Covid-19, simțim tot mai tare frica de a intra în contact cu orice sau oricine ar putea să fie purtător de virusi. În paralel, ne confruntăm cu anxietățile resimțite de pe urma izolării, dar și a neîncrederii generalizate în sursele de cunoaștere sau în politici salvatoare. Într-o astfel de stare, apariția și acceptarea autoritarismului și a măsurilor polițienești care, ambele ne spun că au găsit Soluția adecvată de carantinarea pentru un „popor indisciplinat”, este pe cât de posibilă pe atât de periculoasă.

Primul caz de Covid-19 din România a fost confirmat în 26 februarie. Testarea a început foarte lent și anevoios, cifrele oficiale despre răspândirea bolii fiind mari pentru o lungă perioadă de timp la capitolul de număr de persoane aflate în carantină și în izolare obligatorie, nu la numărul de cazuri confirmate. Imperativul carantinării și izolării obligatorii la domiciliu a fost instaurat pe 26 februarie prin Ordonanța Ministerului Sănătății în legătură cu cei care intraseră în România din zonele cu risc ridicat din alte țări.

Pe 16 martie 2020, președintele României a semnat decretul privind instituirea stării de urgență pe teritoriul țării pentru 30 de zile. Argumentul pentru această decizie era presupunerea naturalizată conform căreia ea este cel mai bun răspuns „în contextul evoluției situației epidemiologice determinată de răspândirea Covid-19”. În acea zi, în România se ținea evidența a 3008 persoane în carantină, 15546 persoane izolate și 158 de persoane confirmate cu această boală. Decese puse pe seama infectării nu au fost declarate până la final de martie. Imediat după declararea stării de urgență, România a solicitat derogarea de la aplicarea Convenției Europene a Drepturilor Omului, în baza art. 15 al CEDO.

Prin Ordonanțele Militare succesive din 17, 21, 24 și 29 martie s-au impus o serie de condiționări și interdicții privind aglomerările de persoane și circulația persoanelor, precum și amenzi în vederea penalizării celor care nu respectă aceste prevederi. Prin OUG din 31.03.2020, amenzile au fost mărite la următoarele

valori: minim 2000 lei și maxim 20000 lei, față de minim 100 și maxim 5000 de lei, cât erau până atunci. În 3 mai Ministrul Afacerilor Interne a declarat: „Până astăzi avem 1673 de dosare penale, în care sunt cercetate 2128 de persoane. În ceea ce privește restul contravențiilor, de la debutul epidemiei până azi au fost 308859 de persoane sancționate, iar valoarea amenzilor a fost în jur de 600 de milioane de lei. Cam 120 de milioane de euro.” Cu referire la județul Cluj, în ziua de 29 martie, un număr de 898 de efective angrenate (polițiști, jandarmi, polițiști locali, militari, ISU, SAJ și operatori privați de asistență medicală de urgență) au verificat 1140 de persoane cu privire la respectarea măsurii și interdicțiilor impuse. Numărul lor depășește totalul numărului persoanelor din județ aflate în carantină (217), în izolare obligatorie la domiciliu (235) și celor depistate pozitiv (179). Prin alte Ordonanțe Militare au fost carantinate două localități: municipiul Suceava (30 martie) și comuna Țândărei (4 aprilie).

Pentru a reitera puterea majoră a Ministerului Afacerilor Interne în timpul stării de urgență de a emite ordonanțe care definesc măsuri obligatorii și de a militariza inclusiv poliția comunitară (precum sunt ele prevăzute în OUG 1/1999), precum și a Guvernului în ceea ce privește implementarea unor ordonanțe de urgență necontestabile, prin OUG 34/ 31.03.2020, cei acreditați cu puteri supreme și atribuții speciale în această perioadă, au suspendat și dialogul social.²⁷

Pe 14 aprilie Președintele României a semnat decretul privind prelungirea stării de urgență cu încă 30 de zile. Cu câteva zile după, s-au declanșat mai multe incidente violente între forțele de ordine și persoane rome care trăiesc în zone marginalizate, sărăcite și în condiții inadecvate în București (Rahova și Ferentari), Ploiești, Bolintin Vale, Hunedoara, Săcele, Țândărei.²⁸ Parcă toate acestea se întâmplase ca să justifice prelungirea stării de urgență, sau ca să îi înfricoșeze pe toți pe toate care s-ar gândi să nu se supună autorităților. Abuzurile poliției și instigările la violență din unele din aceste cazuri au început să fie documente de organizații rome. Din 17 aprilie MAI a anunțat mobilizarea masivă a forțelor de ordine și survolarea cu elicoptere. Echipa de polițiști și jandarmi au efectuat razii și în zona Pata Rât din Cluj-Napoca, IPJ Cluj declarând că “acțiunea a avut scopul prevenirii și combaterii faptelor antisociale, asigurării unui climat optim de ordine publică, precum și pentru verificarea măsurilor legale impuse prin ordonanțele militare.”²⁹

Mulți ne-am întrebat, ce se află dincoace și dincolo de aceste amenzi și violențe provocate?³⁰ Răspunsul meu este acesta: un stat care nu are capacitatea (pentru că și-a subdezvoltat-o în ultimele decenii), de a oferi servicii publice de sănătate de calitate. Un stat care ține mulți cetățeni de-ai săi în

condiții de subdezvoltare infrastructurală, teritorială și locativă. Un stat care menține mulți dintre cetățenii săi în statutul de forță de muncă ieftină și umilită, folosindu-se de ei ca de avantajul său competitiv în capitalismul global contemporan atât în ceea ce privește munca în România, cât și în străinătate. Și, nu în ultimul rând, un stat care investește mai mult în forțele sale de ordine decât în sănătate, și atunci când nu poate testa sau îngriji în spitale, începe să înfricoșeze oamenii cu amenzi și bătaii. Prețul incapacității sistemului de sănătate publică, rezultată din subfinanțarea endemică capitalismului neoliberal, îl plătesc oamenii. Prin moarte și prin amenzi. Îmi este teamă, că în cazul mării majorități a gospodăriilor din România, nici mecanismele reproducerii sociale în sfera domestică nu o duc prea bine: condiții proaste de locuire, supraaglomerare, bani puțini, lipsa de economii, corpuri slăbite și psihicuri distruse. Cam aici stă România capitalistă după 30 de ani de economie de piață și democrație parlamentară.

Drept urmare, este clar: “intervenția violentă a forțelor de ordine față de comunitățile rome ghettoizate nu poate să îmbunătățească condiția socială caracterizată de privațiuni materiale și/ sau umilirea demnității umane. Ea nici nu își propune, de fapt, asta, ci urmărește altceva: este o demonstrație de forță menită să descurajeze orice revoltă față de situația în care ajung azi oamenii tot mai sărăciți și izolați, în condițiile în care revolta se poate asocia foarte rapid cu infracționalitatea prin atacuri discursive bine coordonate.”³¹

Pregătirea ieșirii din starea de urgență și din criza economică

În a doua lună a epidemiei în România (26.03: 1029 persoane - 25.04: 10635 persoane) au fost confirmate de aproape 12 ori mai multe cazuri de Covid-19 față de prima lună (26.02: 1 persoană - 25.03: 906 persoane). De-a lungul acestei perioade, testările s-au dublat de la o săptămână la alta, astfel că până 25 aprilie fuseseră procesate în total, la nivel național, 126645 de teste. Numărul cazurilor confirmate a crescut pe 26 aprilie la 11036, iar pe 3 mai a urcat la 13163 cazuri. Dată până la care au fost declarate 780 decese. Cu acest bilanț, după două luni de epidemie, România se afla pe locul 32 în lume în privința numărului de cazuri înregistrate, dar pe locul 23 în ceea ce privește decesele.³²

Dacă testările se vor continua, dată fiind chiar și doar numărul încă mare al persoanelor aflate în carantină și izolare forțată la domiciliu (33472 persoane pe 3 mai), este inevitabil ca numărul cazurilor confirmate (dar și al deceselor) să nu continue să crească până în jurul zilei de 15 mai. Totuși, decizia politică de ridicare a stării de urgență a fost luată, acum căutându-se instaurarea altor stări (de exemplu starea de alertă) în timpul căreia să

se continue impunerea distanțării sociale și a controlul circulației oamenilor. Oricum ar fi, statul polițienesc va continua să funcționeze, intimidarea oamenilor prin forțele de ordine și amenziile usturătoare va continua și ea.

În ceea ce privește măsurile economice și sociale gândite pentru ieșirea din criză, acestea par să fie gândite sub marca statului austerității, chiar dacă premierul Orban aflat în izolare, la începuturile noului său mandat afirma într-o conferință de presă online din 15 martie: “Austeritatea nu a fost bună în ultima criză,”³³ adăugând că așteaptă garanții ferme din partea Comisiei Europene în vederea susținerii angajaților. El mai spunea în acel moment, că un împrumut de la FMI nu ar fi indicat în acest context, pentru că, condițiile împrumuturilor de la FMI au fost întotdeauna restrictive cu privire la costuri. De la acea dată, însă, s-au întâmplat toate demersurile discutate în secțiile anterioare ale articolului. În plus, de atunci Comisia Europeană a dovedit că este dispusă să relaxeze controlul fiscalității pentru a liberaliza ajutoarele de stat, însă doar în ceea ce privește ajutoarele acordate firmelor.³⁴ Nicio vorbă în aceste reglementări despre Europa social. Mai departe, de la acea data Banca Mondială și-a exprimat disponibilitate de a arunca bine-cunoscutul său colac de salvare către țările aflate în situații garve: “Țările vor trebui să implementeze reforme structural pentru a contribui la reducerea timpului recuperării economiei... În ceea ce privește țările care au reglementări excesive sau procedure care îngreunează schimburile comerciale sau alte activități economice, vom lucra cu ele pentru a promova piețele și creșterea rapidă” (declarația lui David Malpass, președintele BM, la întâlnirea virtuală a miniștrilor de finanțe din statele aparținătoare G20).³⁵ Între timp, pe plan național, se derulează diverse inițiative pe relația între stat și firme, de exemplu asta: „CoronaDigitalizarea: Soluții de accelerare a interacțiunii online dintre stat și companii,” inițiat de CursDeGuvernare.ro în parteneriat cu CIO Office din cadrul Secretariatului General al Guvernului. Iar companiile private se pregătesc la rândul lor cu pachetele de măsuri ce vor să le propună guvernului, precum: cererea din partea unor organizații din mediul de afaceri din România printre care Romanian Business Leaders, Camera de Comerț Olandeză-Română și altele, de a apela la FMI pentru un ajutor de 30 miliarde euro pentru economia locală;³⁶ planul economic de criză pregătit de două luni de către task force-ul GLI ECOROM.³⁷

Pentru alte lumi posibile

În lumina celor de mai sus, scenariul optimist al acestei crize conform căreia în momentul de față critic, mai ales în domeniile economice esențiale,

lucrătorii și-ar putea renegocia interesele cu angajatorii prin intermediul sindicatelor, pare să se erodeze. De exemplu, ar fi fost și mai este încă o idee bună de a negocia creșterile salariale și protecția muncii ca o condiție impusă firmelor care primesc ajutoare de la stat sau beneficiază de stimulente fiscale pentru a fi salvate. Dar cum să se auto-organizeze muncitorii care au intrat în șomaj tehnic și nu au voie să iasă din casă? Cum să se organizeze lucrătorii esențiali de azi, dacă stau în mod constant sub frica concedierii sau trimiterii lor în șomaj de către angajatorii deveniți tot mai autoritari? Cum ar putea oricum slăbitele sindicate să reia negocierea cu statul, dar și cu lucrătorii?

Noi, activiștii pentru dreptate locativă, ne-am fi dorit ca în acest nou *deal* să se integreze și măsuri de locuire: creșterea numărului de locuințe sociale care să se atribuie în regim de urgență persoanelor fără adăpost și celor care locuiesc în condiții inadecvate și aglomerate; interzicerea evacuărilor; susținerea familiilor care nu au resurse să plătească utilitățile pentru a se asigura că au acces la apă, electricitate, gaz sau alte surse de încălzire; și, în general, un program guvernamental pe durată medie și lungă de construcție de locuințe publice astfel încât prin ele statul să răspundă la nevoile de locuire în diferite localități. Dar organizarea în timpul stării de urgență se poate face doar online, iar platformele online și telefoanele sunt mai nesigure ca niciodată.

Oricum ar fi, posibilitățile de manifestare a revoltei față de toate abuzurile menționate și în acest articol fiind atât de limitate, nouă, intelectualilor publici și activiștilor ne rămâne să ne folosim de luxul de a sta acasă și de a purta discuții online pentru a elabora viziuni radicale despre noile lumi posibile. Chiar dacă criza epidemiologică și criza economică curentă va fi “soluționată” de către statul polițienesc și al austerității conform ideologiilor și intereselor sale intersectate cu clasa proprietară ce urmărește să facă profit și din această situație, un lucru cu siguranță nu poate fi contestat de nimeni. Și anume, că această criză multiplă este una dintre cele mai grave crize ale capitalismului de după cel de al doilea război mondial, ea punând în pericol atât ființa umană biologică cât și starea sa materială și psihică, precum și întregul țesut social. Această criză reflectă că forța de muncă este esențială oricărei activități economice și fără ea nu poate fi salvată economia (nici măcar cea din perioada capitalismului financiarizat). Iar forța de muncă din România este una dintre cele mai exploatare din UE și din lume atât prin sistemul salariilor mici cât și prin sectorul locativ privat. Mai departe, nesiguranțele din jurul soluționării crizei medicale și a recesiunii economice trebuie să ne facă pe toți să recunoaștem, că “normalitatea” întreruptă de Covid-19 nu este normalitate. Pentru că nu este normal, revenind la România, ca aproape jumătate dintre

angajați să câștige un venit minim pe economie care este cam jumătate din coșul de consum minim decent. Pentru că nu este normal ca atâția oameni să locuiască supraaglomerat, sau în condiții inadecvate, sau fără acoperiș deasupra capului, sau să fie sub risc de evacuare pentru că nu își pot plăti chiria privată, sau rata bancară, sau utilitățile din motive ce țin de nivelul veniturilor mici. Pentru că nu este normal ca sistemul de sănătate publică să nu poată satisface nevoile populației sărăcite de exploatarea economică nici măcar în timpuri pașnice, nemaivorbind despre perioade șocate de pandemii.

Precum spunea Naomi Klein într-un eveniment online din 26 martie, „Cum să învingem capitalismul coronavirus?”³⁸, trebuie să avem încrederea să spunem că acesta este momentul când trebuie să schimbăm totul, pentru că a fi radicali acum este cea mai rezonabilă cale de a ieși din această criză. Sau cum observa Astra Taylor în cadrul aceleiași discuții: criza aceasta dovedește că banii există în societate, resursele pot fi mobilizate înspre sănătatea publică dacă este nevoie, deci trebuie să tragem concluzia că trebuie să facem presiuni pentru a folosi acest capital pentru binele public și în vremuri normale, nu doar în vremurile critice; însă este foarte crucial, continua ea, să politizăm și colectivizăm problemele cu care ne confruntăm pentru că doar astfel putem contribui la reconstruirea puterii celor care au nevoie de ea atât de disperat azi. Sau cum afirma Keeanga-Yamahatta Taylor cu aceeași ocazie: trebuie să arătăm, că cei care s-au îmbogățit de fiecare dată în capitalism, inclusiv cu ocazia ultimei crize economice, s-au îmbogățit pentru că alții și-au pierdut locuințele, au fost evacuați, au fost executați silit, au devenit persoane fără adăpost; trebuie să facem cumva ca să întrerupem acest ciclu al îmbogățirii din capitalismul dezastrului, și să nu mai revenim la normalul acestuia prin restabilizarea economiei bazate pe datorii care sacrifică oamenii pe altarul profitului.

Revenind la România, în Manifestul Pentru Dreptate Locativă din martie 2020, Blocul Pentru Locuire a abordat criza Covid-19 ca o pandemie a capitalismului și rasismului.³⁹ Pe baza unei diagnoze fundamentate pe convingerile politice anti-capitaliste, feministe și anti-rasiste ale Blocului elaborate în ultimii ani, și bazate pe observațiile curente ale activistelor și activiștilor despre manifestările crizei în comunitățile rome marginalizate, deprivate și stigmatizate, precum și în rândurile oamenilor care nu au locuințe adecvate fiind expuși atât riscurilor infectării, cât și amenzilor abuzive, dar și violențelor, am formulat 14 revendicări privind locuirea și modurile prin care statul poate să asigure un stoc adecvat de locuințe publice. În acel document am concluzionat:

“Măsurile sociale de urgență sunt stringente azi, dar nu sunt suficiente pentru a asigura ieșirea

din criza epidemiologică și economică. Nu sunt suficiente pentru a reduce efectele dramatice ale unor crize similare în viitor, care, precum știm, sunt inevitabile în capitalism. Este crucial ca această criză să nu se „soluționeze”, asemeni altora anterioare, în favoarea capitalului. Este vital să denunțăm și să depășim programele de ajustare structurală, care promovează piața și austeritatea ca soluție-la-toate. Acestea au fost impuse în ultimele decenii de marile organizații internaționale, precum Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, mai ales asupra „țărilor în dezvoltare” și „economiei emergente” în schimbul unor noi și noi credite sau promisiuni de integrare în lumea „cea bună” a țărilor capitalismului avansat. Aceste programe au însemnat peste tot și întotdeauna măsuri împotriva sectorului public, austeritate și sărăcie, subfinanțarea sănătății, educației și locuirii publice, precum și subordonarea dezvoltării (în toate domeniile economice și sociale) logicii de bază a capitalismului: goana după profit.

Blocul pentru Locuire susține: pentru depășirea crizei și pentru o ordine social-economică justă care servește interesele oamenilor, este nevoie ca statul să investească în servicii publice, în mod special în locuințe publice. [...]

Este timpul ca cei foarte bogați să plătească pentru tot ceea ce au furat prin exploatarea forței de muncă, speculă imobiliară și sustragerea resurselor statului în defavoarea celor mulți. Avem nevoie de măsuri radicale, care să asigure că ordinea economică post-criză va fi una a egalității și dreptății sociale. Este timpul ca privilegiații sistemului, din toată lumea, care au făcut profituri și averi enorme în ultimele decenii, să își plătească partea. Să contribuie masiv la costurile programelor de care este nevoie pentru ca starea de sănătate și situația economică a tuturor oamenilor să se îmbunătățească odată pentru totdeauna. Este timpul să se pună capăt regimului în care dezvoltatorii imobiliari, marii rentieri și furnizorii privați de utilități fac profituri enorme pe seama celor care abia supraviețuiesc de la o lună la alta!”

Cu câteva săptămâni după, observând cât de limitate sunt măsurile guvernului stării de urgență în domeniul social, salarial și locativ, chiar dacă starea de excepționalitate putea să sprijine mai adecvat persoanele fără adăpost, persoanele aflate în risc de evacuare, persoanele care nu pot plăti chiriile exorbitante, persoanele care au câștiguri la nivelul sau sub salariul minim pe economie, Blocul Pentru Locuire a adresat un Memoriu către Președinție, Parlament, Guvern, și în special trei Ministere.⁴⁰ Memoriul „Actuala criză epidemiologică este și o criză socială

și locativă. Urgență maximă: venit minim decent și locuințe sociale adecvate pentru persoanele cele mai afectate” a fost semnat de 53 organizații și peste 100 de persoane implicate în organizații civice și/ sau activism în domeniu social. Revendicările Memoriului au inclus printre altele următoarele:

Acoperirea serviciilor și beneficiilor sociale și a diverselor ajutoare în timpul stării de urgență pentru toate persoanele din grupurile vulnerabile.

Creșterea plafonului venitului minim garantat și redefinirea acestuia ca venit minim decent, în vederea asigurării tuturor persoanelor resursele financiare necesare pentru a acoperi valoarea coșului minim pentru un trai decent.

Creșterea numărului de locuințe sociale prin diverse mijloace (construcție, reconversie, expropriere, etc.), astfel încât ele să răspundă nevoilor locale reale;

Adoptarea modelului “locuință înainte de toate” (housing first) în distribuirea de locuințe sociale și susținerea persoanelor beneficiare printr-un pachet integrat de măsuri sociale și medicale, pentru cât timp au nevoie de ele;

În ceea ce privește posibilele fonduri ce pot fi mobilizate pentru a acoperi costurile venitului minim decent și locuințele sociale revendicate, am identificat următoarele:

Distribuirea fondurilor europene în afara mecanismului de concurs de proiecte, pentru ca ele să ajungă acolo unde este nevoie de ele, și nu doar acolo unde există capacitate administrativă sau firme de consultanță care pot să scrie proiecte câștigătoare.

Impozitarea progresivă a veniturilor, ca răspuns pe măsura problemei grave și persistente a sărăciei, evidențiate și amplificate de criza medicală, socială și economică declanșată de pandemie.

Crearea unui fond de solidaritate pentru locuințe sociale prin taxarea marilor averi și profituri, precum cele ale dezvoltatorilor imobiliari și băncilor, acumulate de-a lungul ultimelor decenii din afaceri imobiliare.

Blocul Pentru Locuire (cu toate grupările sale componente: Căși sociale ACUM!, Frontul Comun pentru Dreptul la Locuire, Dreptul la Oraș, ERomnja, RomaJust) este alături de alte câteva inițiative activiste din România care lucrează azi la reconfigurarea discursului politic despre capitalism și criza acestuia, dar și la creionarea unor viziuni radicale post-criză, printre ele Țara Muncii Ieftine, Urzica, organizația

Dreptate. Respect. Egalitate. Protecție. Transparență, Mahala – Comunitatea Muncitorilor Militanți. Pe lângă asta, susținem organizațiile rome care se ridică împotriva rasismului și abuzurilor polițienești.

În contextul crizei de azi este nevoie de reconectarea mai multor teme într-o mișcare largă și de regândirea modurilor în care se poate realiza societatea bazată pe egalitate și justiție socială pentru toți. Este nevoie de conectarea tuturor mișcărilor antirasiste, antinaționaliste și feministe, care se alătură altor mișcări internaționale, pentru o societate fără exploatare și eliberată de sub dominația profitului. Militarizarea și securitizarea ca instrumente folosite de statul român în starea de urgență sub paravanul luptei împotriva unui virus, ne atrage atenția asupra riscului că statul, atunci când își propune să se întărească, nu face acest lucru pentru a pune capăt inegalităților și nedreptăților prin măsurile statului social, ci este dispus să devină un stat polițienesc ce merge mână-n mână cu cel al austerității. Toate acestea pentru a susține în continuare și/sau în moduri noi clasa capitalistă dominantă. Față de această coaliție a profitului, pe lângă imaginarea altor lumi posibile azi este nevoie să ne constituim și subiectivitatea politică.

https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2019_en.pdf

² <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2009/03/basics.htm>

³ “Această criză este fără precedent. Am văzut cum economia mondială s-a oprit. Suntem acum într-o recesiune care este mult mai gravă decât criza financiară globală din 2008-2009 ... 90 de țări, adică aproape jumătate din cele 189 de state membre ale FMI, au solicitat acordarea de finanțare de urgență de la FMI pentru a răspunde la pandemia de coronavirus.... investiții de aproape 90 de miliarde de dolari au ieșit de pe piețele emergente, mult mai mult decât în perioada crizei financiare din 2008. De asemenea unele state sunt afectate de scăderea dramatică a prețului materiilor prime.” (Kristalina Georgieva, director general FMI).

Organizația Internațională a Muncii a anunțat că 25 de milioane de locuri de muncă vor fi pierdute în timpul pandemiei de coronavirus, iar reducerile reflectă cea mai profundă recesiune pe timp de pace din anii 1930 încoace.

⁴ <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/a-new-look-at-the-declining-labor-share-of-income-in-the-united-states>, <https://www.oecd.org/g20/topics/employment-and-social-policy/The-Labour-Share-in-G20-Economies.pdf>

⁵ <http://nautil.us/issue/83/intelligence/the-man-who-saw-the-pandemic-coming>

⁶ <https://www.zf.ro/eveniment/economia-romaniei-jumatatea-anului-2019-pib-ul-crescut-4-4-t-ii-an-an-ritm-bun-pericol-isi-arata-coltii-industria-suferit-cadere-neasteptat-dura-iunie-efect-tensiunilor-globale-spuanalistii-18281904>

⁷ Să ne uităm doar pe câteva date statistice privind numărul de paturi în spitale publice. Datele de pe Tempo-online arată: o scădere cu peste 40000 paturi din 1990 până în 2000; cu aproape 30000 paturi din 2000 până la integrarea României în UE; iar din 2007 până în 2010 cu încă aproape 8000. Apoi, în 2011 președintele Traian Băsescu s-a apucat

să creeze „statul performant” în timp ce colegul său de partid, premierul Emil Boc a „flexibilizat munca”. Și, din dorința de a se conforma imperativului de a continua privatizarea în tot mai multe domenii ca și condiție a împrumuturilor de la FMI și Banca Mondială - s-au apucat să taie paturile de spitale, spunând: „prea multe spitale, cu prea multe paturi și prea multă activitate în spitale.” S-au apucat, defapt, de această muncă chiar mai devreme: din 2009 până în 2011 au dispărut din România aproape 12600 paturi de spitale. După 2012, numărul de paturi din spitalele publice a fluctuat un pic în sus și în jos, astfel încât în 2018 a ajuns la 125034. Desigur, aceste date fiind calculate pe plan național, nu reflectă marile inegalități între localități, județe și regiuni și din acest punct de vedere.

⁸ În paralel cu această reducere, Ministerul Internelor a primit cu peste 13,16% mai mult comparativ cu 2019, iar bugetul Ministerului Apărării s-a majorat și el cu 16,1%. <https://www.zf.ro/eveniment/surpriza-bugetul-2020-sanatatea-primeste-lovitura-guvern-ii-taiat-bugetul-primeste-multi-bani-unde-scad-fondurile-munca-transporturile-apararea-ministerele-fericire-18669446>

⁹ <https://inthesetimes.com/article/22394/coronavirus-crisis-capitalism-covid-19-monster-mike-davis>

¹⁰ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/the-top-10-causes-of-death>

¹¹ https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/social_determinants/docs/2014_roma_health_report_es_en.pdf

¹² GPMB: *A World at risk. Annual report on global preparedness for health emergencies*, September 2019, https://apps.who.int/gpmb/assets/annual_report/GPMB_annualreport_2019.pdf?fbclid=IwAR1howFukPNrNmN91IICkxPuEIIJoQXPfNIyo-S6wZUDhm9un4vp279bQs

¹³ În orașul Cluj, mișcarea Căși sociale ACUM! a fost cea care a atras atenția și asupra nevoii de a aplica principiul solidarității și îngrijirii în relație cu persoanele care locuiesc în zone marginale și în condiții inadecvate, precum și cu lucrătoarele și lucrătorii din salubritate, spații verzi și curățenia orașului.

¹⁴ <https://www.presidency.ro/ro/media/declaratia-de-presa-sustinuta-de-presedintele-romaniei-domnul-klaus-ihannis1588152968>

¹⁵ Ben Steverman: *The Pandemic Will Reduce Inequality – or Make It Worse*, in Bloomberg Businessweek, 29.04.2020.

¹⁶ <https://thenextrecession.wordpress.com/2020/03/15/it-was-the-virus-that-did-it/>

¹⁷ <https://edition.cnn.com/2018/03/12/health/disease-x-blueprint-who/index.html>

¹⁸ <https://thenextrecession.wordpress.com/2020/05/02/the-scarring/>

¹⁹ <https://www.agendaconstructiilor.ro/files/actualitatea-interna/florin-ci%C8%9Bu-inca-nu-s-a-oprit-niciun-santier-de-lucrari-publice-din-portofoliul-guvernului.html>

²⁰ <https://stirileprotv.ro/stiri/financiar/citu-deficitul-bugetar-poate-depasi-5-din-pib-ce-spune-despre-un-imprumut-de-la-fmi.html> (30.03.2020).

²¹ <https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/romania-imprumuta-400-de-milioane-de-euro-de-la-banca-mondiala-cum-vor-fi-folositi-banii.html> (03.04.2020).

²² <https://stirileprotv.ro/stiri/politic/guvern.html> (07.04.2020).

²³ <https://www.zf.ro/eveniment/guvernul-discuta-o-rectificare-bugetara-dar-are-o-marja-de-manevra-mica-pentru-ca-80-din-cheltuieli-nu-pot-fi-miscate-adica-reduce-19056756> (08.04.2020).

²⁴ Cererea a fost aprobată de CE conform Comunicat de Presă. Ajutoare de stat: schemă de ajutoare a României,

11.04.2020 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_20_649

²⁵ Enikő Vincze, Globalizarea neoliberalismului în România prin reforma statului și dezvoltarea antreprenorială, în *Epoca Traian Băsescu. România în 2004-2014*, coordonat de Florin Poenaru și Costi Rogozanu, pp. 245-277

²⁶ <https://edition.cnn.com/2020/04/21/opinions/bergen-osterholm-interview-two-opinion/index.html?fbclid=IwAR1isYy6n821CYHxMvD6HHAbHk4Tol-bWyZ2ejitUPIaMW9cY0JWT1mI0Q;> https://nymag.com/intelligencer/2020/04/we-still-dont-know-how-the-coronavirus-is-killing-us.html?utm_medium=s1&utm_campaign=nym&utm_source=fb&fbclid=IwAR3wX-h2izzFPjoEwiUNc59cviRoFYDbiuMMKpSknOR4YC0QMcbJ3bTnLEA

²⁷ Art. 33(1) al OUG 34/ 2020 prevede: “Pe perioada stării de asediu sau a stării de urgență, normele legale referitoare la transparența decizională și dialogul social nu se aplică în cazul proiectelor de acte normative prin care se stabilesc măsuri aplicabile pe durata stării de asediu sau a stării de urgență ori care sunt o consecință a instituirii acestor stări.” <https://www.cartel-alfa.ro/ro/comunicate-57/suspendarea-dialogului-social-este-un-grav-abuz-73/>

²⁸ <https://www.b.agerpres.ro/comunicate/2020/04/24/comunicat-de-presa-romani-criss--492595>

²⁹ <https://www.stiridecluj.ro/social/controale-in-zona-coloniilor-de-romi-de-la-pata-rat-mai-multe-persoane-au-fost-duse-la-sectia-de-politie-video>

³⁰ <https://www.libertatea.ro/stiri/statul-temator-cu-scandalagii-dur-cu-oamenii-care-matura-strazile-din-cluj-in-vreme-de-pandemie-jandarmii-au-dat-cu-spray-lacrimogen-2963807>, <https://www.libertatea.ro/stiri/revolta-lucratori-salubritate-boli-2964875>, https://casisocialeacum.ro/wp-content/uploads/2020/04/CARAMIDA-Nr11_de-citit.pdf

³¹ <https://www.libertatea.ro/opinii/coronavirus-violenta-politie-2967522>

³² <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/sanatate/2-luni-de-la-primul-caz-de-coronavirus-din-romania-bilantul-a-ajuns-intr-un-punct-cheie-1297644>

³³ <https://www.zf.ro/politica/premierul-ludovic-orban-avem-bani-de-cheltuit-nu-exista-probleme-cu-finantarea-cheltuielilor-18990046>

³⁴ <https://www.arenaconstruct.ro/ce-permite-temporar-ajutoare-de-stat/>

³⁵ <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2020/03/23/remarks-by-world-bank-group-president-david-malpass-on-g20-finance-ministers-conference-call-on-covid-19>

³⁶ <https://www.zf.ro/imm/marile-companii-cer-guvernului-sa-apeleze-la-fmi-pentru-a-trece-criza-economia-re-nevoie-de-un-ajutor-de-circa-30-mld-euro-adica-15-din-pib-19054967> (07.04.2020).

³⁷ <https://www.zf.ro/opinii/atenia-comaniilor-private-gli-ecorom-numele-cod-task-force-ului-19107006> (29.04.2020).

³⁸ Haymarket Books online teach-in, How to Beat Coronavirus Capitalism, <https://www.youtube.com/watch?v=5lxwLHRKaB0>

³⁹ <https://bloculpentrulocuire.ro/2020/04/02/manifest-pentru-dreptate-locativa-impotriva-pandemiei-capitalismului-si-rasismului/>

⁴⁰ <https://bloculpentrulocuire.ro/2020/04/15/venit-minim-decent-si-locuinte-sociale-pentru-persoanele-cele-mai-afectate-de-criza-covid-19/>

Alexandru MATEI

Îngerul istoriei s-a oprit să facă pipi

Înainte de a scrie orice despre viitor, aş dori, în chip de disclaimer, să atrag atenţia că prudenţa, ca şi oportunismul meu nu-mi sunt mari calităţi. Faptul c-am pierdut vreo mie de dolari (cu tot cu dobândă) la FNI în 2000 ar avea scuza unui risc simplu de asumat: dacă tot aveam un salariu de 60-80 de dolari pe lună (chiar şi 40 la un moment dat, în funţie de inflaţie, între 1998 şi 2000), mi-am spus că n-ar fi mare lucru să risc mare parte din ei ca să-mi iasă dublu sau nimic. Locuiam cu mama, dădeam meditaţii, nu-mi pare rău. A, că banii au ajuns la un domn, SOV, e ok cumva, pentru că cele câteva articole din *Idei în dialog* mi-au fost plătite, şi la urma urmei cine să finanţeze cultura naţională dacă nu nişte fraieri (pe care, acum, ia-i de unde nu-s)?

N-a trebuit să apară filmul documentar *După 30 de ani* ca să ştiu cum au fost guvernele de dreapta dintre 1997 şi 2000, deşi tot răul spre bine: UE, NATO, plus câteva victorii, pe final de carieră, ale lui Hagi & Co, ca să nu ni se acrească de tot în ţara SOV.

Jobul meu de la Spiru Haret a fost însă o cale – ancilară, dacă vreţi – de supravieţuire în condiţii de oarecare activitate de intelectual public, de prin 2007 şi până la Criză, când media explodase, pentru că veniturile ele însele urcaseră rapid. Dar niciodată n-am crezut că va veni un moment în care NU VOR MAI EXISTA DESTUI STUDENŢI. Sigur, datele erau acolo. Acum, retrospectiv, totul se explică. O groază de români au plătit, modic, pentru a poseda o diplomă universitară în schimbul unor eforturi, altele decât financiare, minime. Au plătit însă unui acelaşi patron – care nu mă îndoiesc că n-a profitat – şi asta a deranjat, povestea trebuia să se termine. Ea s-ar fi terminat însă şi în lipsa scandalului diplomelor de la Spiru, aşa cum se întâmplă acum, când majoritatea facultăţilor de ştiinţe umane de la Stat caută şi nu găsesc destui candidaţi. N-am anticipat asta, am crezut că voi avea acelaşi loc de muncă o viaţă, că studenţii există aşa cum există oameni, aer, anotimpuri.

Ca să nu mai spun că epidemia asta n-am anticipat-o deloc, evident. Poate de-asta am plecat în Franţa pe 9 martie, dar spiritul de conservare m-a trimis înapoi pe 17, mai devreme decât era planificat, şi m-a aruncat două săptămâni între pereţii unei garsoniere – pe care, da, e drept, o am.

De ce zic toate astea? Poate pentru că eu, ca literat, am fost cumva ţinut, m-am lăsat izolat sub un clopot de sticlă. OK, mi-am permis asta, n-am dus-o acasă nici foarte bine, dar nici foarte prost, de ce să nu recunosc, aşa încât am putut să citesc o groază

de texte inutile. Şi am avut răgaz să învăţ o limbă, franceza, despre care pe Quora scrie că e bine s-o înveţi ca să citeşti Molière sorbind dintr-un pahar de vin în demisolul casei părinteşti (carevasăzică, doar într-o casă cu demisol îţi permiţi să înveţi franceza în loc să faci altceva).

Aşa, am ajunsă să citesc French Theory. Teoria franceză e foarte spectaculoasă şi-ţi oferă instrumente de gândire, de argumentare – calităţile ei retorice sunt dincolo de orice îndoială – dar, în faţa realităţii, pare să fie ca desenul din nisip despre care Foucault scria că e însuşi „omul”. Care om, prin anii 60, sub pana lui Michel, tindea să dispară sub nişte flecuşete de valuri. Ceva mai încolo, Lyotard scria că s-a zis cu puterea intelectualului public care n-are decât cultură generală – adică inclusiv cu el însuşi –, ceea ce era cât se poate de adevărat, dar n-avea nimeni urechi de auzit. Ceva mai la vale, Michel Houellebecq şterge pe jos cu ştiinţele umane francophone şi se miră că un Sartre habar n-avea de ştiinţele tari. Just. Faptul că eu m-am apucat să fac litere, şi încă franceze, la vreo 15 ani după sentinţa lui Lyotard, spune multe despre inconştienţa celui căruia îi pretindeţi acum salturi futurologice.

Teoria franceză are însă o calitate – are, spun, căci ea supravieţuieşte, cu greu ce-i drept – pe care i-o găseşte Gilles Deleuze tocmai lui Sartre (În *Ile déserte*, „Il a été mon maître”): anume o forţă (re)generativă pe care nu se poate să n-o simţi până spre buza anilor 80, atâta vreme cât ea face masă critică, căci e emisă de mai mulţi autori – în ciuda unor divergenţe – laolaltă. Asta nu-i scuza utopismul. Într-o carte recentă, Patrice Maniglier – unul dintre tinerii încă filosofi francezi de care mă simt aproape şi prin formaţia mea de literat, dar nu numai – povesteşte cum Deleuze îi scrie unui student, prin anii 1970, cum că el face parte din „ultima generaţie care a fost asasinată cu istoria filosofiei” (P. Maniglier, *La Philosophie qui se fait*, Cerf, 2019). În anii 90, povesteşte Maniglier, citeau acest text tocmai nişte studenţi care erau din nou asasinaţi cu istoria filosofiei şi care nu puteau decât să compătimească optimismul maestrului spinozisto-bergsonian. Şi vă mai dau un exemplu acuzator, tot recent. Destul de proaspăt ajuns în State, Matei Călinescu îi scrie lui Ion Vianu, abia plecat de la Bucureşti în Franţa şi apoi în Elveţia, despre „voga antimarxismului filozofic” francez, care-l „îngrijorează”, pentru că „intelectualii (şi în special cei francezi) au un miros aproape infailibil pentru cauzele pierdute”(scrisoare din 1977; *Scrisori din exil*, Humanitas, 2019). Pentru că Matei însuşi era un intelectual, s-a înşelat chiar el: anti-marxismul poate mai puţin, dar anti-comunismul a câştigat pe termen mediu şi lung şi a devenit un curent de opinie mult mai mediatizabil decât teoria. Asta poate şi pentru că, cel puţin o perioadă, a fost

militantă – până în 1989 – iar apoi a avut răgaz vreo câțiva ani să-și savureze victoria.

Pe măsură ce ne apropiem de prezentul de azi, pare că intensitatea cu care circulă informația, veche și nouă, e atât de mare încât am ajuns la hiper-conștiință istorică și estetică. Observăm și ne raportăm la detalii care treceau neobservate cândva, hiper-reflectăm istoricist, ne walter-benjaminizăm creierul în fiecare moment de „activitate intelectuală”. Poate că, dacă albina tocmai a fost declarată ființa vie cea mai importantă în prezent, Walter Benjamin a devenit, după 1990, intelectualul occidental cel mai contemporan cu noi, dar ne foarte greu să înțelegem asta și mai ales ne e greu să știm dacă avem vreo sarcină sau nu pornind de aici. Prin scrierile lui mi se pare că trece azi orice inflexiune, orice re-gândire și re-venire a diverselor forme de real – care, azi, se numesc forme de viață. Benjamin este cel care a surprins îngerul istoriei în plină goană. Și e ca și cum, astăzi, îngerul istoriei s-a oprit puțin la benzinărie, pe de-o parte ca să alimenteze, pe de alta pentru că-i obosit și vrea o cafea, și-și continuă cursa în gând, în timp ce se uită cum trec mașinile pe autostradă. Și nu știm dacă mai pleacă.

Dar, ca să nu dau bir cu fugiții, livrez și eu un mic pachet futurologic, *touchfree*, și plec. Impetuoasă, teoria de odinioară a fost pusă să-și aleagă între două proceduri de insolvență: una, să reia dialogul cu științele tari; a doua, să-și găsească alte cauze, solvabile. Cred că pandemia de-acum nu face altceva decât să o constrângă și mai tare să aplice protocoalele pentru a avansa pe calea celor două proceduri. Pe de o parte, să recunoaștem că ignoranța științifică nu-i de lăudat. De acord, o spusese Lyotard, dar obstacolul e mai mare: într-un articol mai vechi, Tolontan scria să toată cantitatea de informație stocată (off- și on-line) după 2008 încoace e mai mare, cantitativ, decât toată informația înmagazinată de la începuturile omenirii și până în 2008. Sigur, în condițiile astea, Big Data are rolul ei, dar și aici vorbim despre reconstrucții care ajung la obiecte noi, cu bias-uri incontestabile, nu la „ce-a fost”. Mi se pare astăzi aproape imposibil să știi „adevărul” într-o groază de situații importante și foarte comentate tocmai în spațiul public. Iar sârmanul Habermas, care urmează să facă 91 de ani peste unspe zile (din momentul în care tastez aceste rânduri), probabil că e prea în vârstă, din fericire, pentru a-și dea seama cât de mult a subevaluat, în plină explozie mediatică, hăul spațiului public în care se lupta să țină-n frâu raționalitatea comunicatională.

În ciuda acestui obstacol major – și pe care nu văd cum îl putem elimina în timp, el va deveni tot mai mare – se poate spune că omul care a reușit cel mai bine să înnoade știința și retorica intelectuală de larg consum este Bruno Latour: mai bine decât filosofii

cognitiviști, și probabil mai bine și decât economiști. Fără el, ce-ar face astăzi o bună parte din științele umane, inclusiv domeniul studiilor literare? Pentru că nu doar că asta a făcut Latour, nu doar c-a înnodat știința tare cu știința umană, dar a dat acestui nod valoarea de cauză, pe care o putem numi, în ciuda sonorității bucolic-ievoviste, ecologică. E drept că această cauză are, spre deosebire de cauza traiului mai bun, ca și de cauza fericirii, o bătaie mai lungă. La Marx și la Freud era mai simplu, pentru că vorbeai de upgradări pentru *a avea* și pentru *a fi*, de obținut prin două feluri de acțiuni, una în care tu vorbești și treci la act asupra celui care nu răspunde, alta în care tu vorbești, dar nu ceri decât să fii ascultat. Cauzele minorităților mi se pare că decurg de aici, din inegalitățile pe care Marx și Freud le pun în lumină, privite din perspectiva constructivismelor pe care diverși „mitologi” (în sens barthesian) le-au pus la punct în ultimul secol. Până să apară stringentă, cauza ecologică generează mai mult niște mode, îi dă marketingului de lucru, dar asta nu-i neagă importanța. Până în urmă cu două luni, cauza ecologică era, după cele economice și „psihologice” (tot mai individualizate, însă), cea mai urgentă.

Rămâne de văzut, acum, în ce măsură cauza ecologică se va arăta utopică și-n ce măsură va da roade. Cred că orice cauză, odată asumată, lasă o dâră groasă de iluzie, de fum, dar aduce, pe termen lung, progrese. Senzația mea este că motoarele poluante economice se vor reîncinge o perioadă și că, până la palatalizarea crizei, exigențele ecologice vor trece pe planul doi. Latour nu pare să-l fi apreciat prea mult pe Bataille, deși Georges Albert Maurice Victor avea dreptate: ar trebui să ne lăsăm de țigări, alcool și droguri, ca să trăim mai mult. Ar fi trebuit să ne lăsăm de ele demult, de altfel, întru solidaritate progresistă, și e drept că ne-am mai lăsat. Individual și imediat vorbind, pare că suntem mai puțin vicioși decât înaintașii, dar asta doar pentru că societățile de azi reușesc să camufleze mai bine tot ceea ce excretă. La urma urmei, nimeni nu ne mai cere să trăim veșnic, ci doar să facem în așa fel încât să trăim cât mai mult putem. OK, dăm focul mai mic, dar suntem foarte mulți care avem aragaz.

Am zis: nu mă bag să prognosticiez cât vor fi dobânzile la credit la anul, când se va rescumpi benzina și de câte ori va crește costul tratamentelor stomatologice. Nici nu vreau să mă gândesc câți candidați vom avea la anul la facultate, dar sper ca unii dintre cei care voiau să plece la studii în străinătate să rămână în țară. Și nici când și cum o să fiu și o să fie la mare.

Cristian NICHITEAN

„Dar dacă acesta nu mai e capitalism, ci ceva mai rău?”

1. O butadă cândva celebră printre oamenii de știință spunea că este greu să faci predicții, mai ales cu privire la viitor. Imediat după realegerea lui Richard Nixon în 1972, săptămânalul financiar *Business Week* scria: „consumatorii, oamenii de afaceri și investitorii pot planifica cu încredere – 1973 va fi un an excelent pentru economie. Acesta este consensul clar al mării majorități a economiștilor, al companiilor de consultanță economică și al tuturor modelelor econometrice recunoscute. Așteptările pentru afaceri bune sunt aproape unanime”. 1973 a adus în schimb primul șoc petrolier și a aruncat în criză modelul economic keynesian. Între timp realitatea a devenit și mai complexă, aparent însă și mijloacele de prevenire a crizelor. În 2005 Alan Greenspan, la acea dată președinte al *Federal Reserve*, afirma că „utilizarea unei game tot mai largi de derivative și aplicarea corelată a unor abordări mai sofisticate pentru măsurarea și gestionarea riscului sunt factori cheie care stau la baza rezilienței superioare a celor mai mari instituții financiare ale noastre”. Din nou, realitatea a ținut să-l contrazică. Filosofia critică a încercat să țină pasul în reflectarea complexității și volatilității economiei contemporane. Jürgen Habermas a propus o dihotomie între sistem și lumea vieții. Sistemul e opac, abstract și autonom. Lumea vieții își găsea expresia în ringul tot mai strâmt al acțiunii comunicative, limitată de ireversibilitatea a complexității sistemului. Dar anii '80 și '90 au fost în primul rând scena disputei cu privire la postmodernism. Criticii marxiști au relaționat mutațiile socio-culturale postmoderne cu anumite dezvoltări în interiorul sistemului capitalist, respingând în general soluțiile teoretice care sugerau emergența unei societăți post-industriale ce ar fi reprezentat depășirea calitativă a capitalismului. În ce-l privește, discret în privința logicii sale interne de funcționare, postmodernismul nu a îndrăznit să afirme „capitalul e mort”. Preocupat mai mult de indentități culturale și acțiuni locale, s-a mulțumit să-i recunoască tacit supremația, excluzându-l din discurs și expediindu-l în zona nereprezentabilului sau a incognoscibilului. O face în schimb McKenzie Wark, în ultima sa carte, *Capital is Dead* (Verso, 2019). În parte diagnostic, în parte provocare, ea are totuși spiritul unei predicții: în viitorul apropiat este plauzibilă o ieșire din capitalism, dar una spre mai rău. Deși scriitura e postmodernă, gestul e totalizant, chiar dacă la modul negativ.

2. După Wark, trăim emergența unui mod de producție postcapitalist, impulsivat de o revoluție internă în rândul claselor conducătoare, după ce

contestarea externă a capitalului de către muncă a eșuat. Această mutație a fost făcută posibilă de o revoluție științifică și tehnologică diferită calitativ de forțele de producție dezvoltate de capitalismul industrial. Trenul revoluției comuniste a trecut: comunismul era negarea capitalismului, dar între timp capitalismul s-a transformat în altceva, ceva mai rău. Efectele de suprafață ale prezentului sunt articulate de alte forțe decât cele aflate în joc în perioada de glorie a capitalului industrial. Desigur, Wark recunoaște că avem destule motive să mai credem că suntem încă în capitalism. Demersul său are aparența unei provocări, sau a unui experiment mental – ceva ceva ce caută să suscite o schimbare în percepția noastră. Critica economiei politice utilizează categorii deduse din analiza capitalismului de secol XIX, propulsat de motorul cu abur. Prezentul are trăsături noi ce se cer gândite în categorii noi. A lua în considerare ipoteza că nu mai suntem în capitalism ar putea provoca, după Wark, un efect benefic de defamiliarizare: lipsiți brusc de reperele teoretice înrădăcinate, am fi obligați să gândim ce este original în formele prezentului, dominate de o economie politică a informației. Gândirea s-a împotmolit încercând să explice toate fenomenele emergente ca expresii a aceleiași esențe eterne a capitalului. E timpul să scuturăm aceste prejudecăți și să primim actualitatea în altă lumină.

În opinia sa, vechiul limbaj al analizei de clasă este învechit, întrucât nu include clasele sociale emergente. Desigur, vechile antagonisme nu au dispărut, dar o nouă dinamică s-a adăugat la tabloul deja complex de relații între clasele dominante și cele subalterne, efect al evoluției tehnologice. Tehnologia postbelică, dezvoltată printr-un program de cercetare practic socializat, a pus bazele unei infrastructuri, *vectorul informațional*. Grație capacității de a transmite, stoca și prelucra informații, vectorul este mijlocul material pentru asamblarea *big data* și realizarea potențialului predictiv al acestora. Noua clasă dominantă, denumită provizoriu (nu foarte inspirat) clasa vectorialistă, este cea care deține proprietatea și controlul asupra vectorului, sursa puterii sale de clasă. Vectorialistii își apropiază rezultatele activității hackerilor, categorie ce cuprinde nu doar programatorii, ci pe toți cei care produc informație nouă din informație veche. E o clasă relativ privilegiată, dar totuși subordonată și expusă oricând precarizării. Situați în vârful piramidei sociale, vectorialistii nu sunt vechii capitaliști. Prin controlul informației (al patentelor, brandurilor, mărcilor etc.), adică prin monopolul asupra proprietății intelectuale, ei nu urmăresc să mențină avantajul competitiv al capitalului industrial existent ci încearcă (și în bună măsură au reușit) să-l subordoneze.

Dominația vectorialistilor asupra celorlalte clase este susținută de automatizarea relațiilor de autoritate – supravegherea. În același timp, pentru a-și asigura accesul la activitatea creativă colectivă

a hackerilor, vectorialişti au creat o nouă formă de suprastructură juridică, un regim transnațional de proprietate intelectuală. Astfel, noile forțe de producție au fost captate de noi forme sofisticate de proprietate intelectuală, iar activitatea calitativă de producere a noi forme de informație a fost transformată în cantitate, în proprietate privată ce poate fi echivalată pe piață. Forțele de producție contemporane determină apariția unor relații de producție și de proprietate tot mai abstracte. Ascensiunea vectorialiştilor e legată de aceste forme mai abstracte de proprietate, după cum în trecut ascensiunea capitalului industrial fusese legată de o formă de proprietate mai abstractă decât cea agrară. În actualitate, proprietatea asupra unor obiecte nu mai e determinantă: ceea ce contează este monopolul asupra intersecțiilor în care este traficată informația. De aceea, spune Wark, mare parte din proprietatea corporațiilor de azi este în formă vectorială – multe nici nu fabrică propriu-zis produsele pe care le vând. Informația este mai importantă, întrucât controlează mobilizarea resurselor și relocarea lanțurilor de producție. Disputa local vs. transnațional e astfel dinainte tranșată: capitalişti care produc local au pierdut puterea în favoarea unui alt tip de clasă dominantă, care operează la un nivel mai ridicat de abstracție.

3. Deliberat „vulgară”, abordarea lui Wark are ca punct de plecare nivelul forțelor de producție, constatând apariția în cadrul acestora a unor forme de tip nou, informațional. Pe de o parte această perspectivă depășește vechile teorii care concepeau capitalul exclusiv ca raport social. Pe de altă parte, poziția lui Wark se apropie destul de mult de un determinism tehnologic – noile forțe de producție autonomizate ar fi dat peste cap structurile consolidate ale capitalismului tradițional. Știm că la Marx capitalul a dezvoltat forțele de producție pentru că a fost nevoit să o facă, sub amenințarea scăderii ratei profitului. Motivul profitabilității capitalului, care în unele interpretări marxiste a determinat inclusiv globalizarea, turnura financiară din ultimele decenii, nu joacă un rol explicativ la Wark, care descrie apariția vectorialismului mai degrabă drept o consecință a evoluției tehnologice. Acest tip de determinism răstoarnă și perspectiva asupra financiarizării. Ideologia joacă cel mult un rol subordonat – neoliberalismul e un substantiv abstract, nu un agent care pune lucrurile în mișcare. Financiarizarea a necesitat practici și tehnici materiale, o vastă infrastructură globală în care informația a permis controlul fluxurilor de bani, utilaje, resurse și muncă. Pe scurt, mai degrabă decât un răspuns la imperativul profitabilității, financiarizarea s-a produs pentru că (și atunci când) a devenit posibilă din punct de vedere tehnic.

4. Wark își testează ipotezele schițând o istorie a prezentului din perspectiva controlului asupra informației. Astfel, succesul economic american și victoria în războiul rece sunt prezentate în termenii unei gestionări superioare

a tehnicilor de calcul și de organizare a informației. În mod paradoxal, în acest domeniu americanii ar fi fost mai socialiști decât adversarii ideologici. Războiul mondial le-a format deprinderea de a finanța proiecte de cercetare colaborative având ca obiect știința și ingineria, proiecte axate pe împărțirea ideilor mai degrabă decât pe secretizarea descoperirilor în vederea monopolizării patentelor. Internetul, de pildă, a fost produsul investițiilor statului în laboratoare de cercetare organizate pe principii colaborative, în timp ce eforturile paralele ale sovieticilor au fost zădărnice de concurența între diverse grupuri și agenții. În cele din urmă, Uniunea Sovietică ar fi eșuat pentru că nu a înțeles rolul informației și nu a ajuns la un modus vivendi cu lucrătorii științifici. Prin urmare, inovația cheie a complexului militar-industrial etatist occidental a fost tehnologia informației. Între timp, infrastructura sponsorizată de stat a Americii pentru a învinge URSS a sfârșit prin a fi un mijloc eficient de a strivi clasa muncitoare la ea acasă. Ceea ce-i dă prilejul lui Wark de a remarca un alt paradox: noul *surveillance state* reprezintă triumful în Vest al formei de stat din fostul Est. Aceasta deoarece vectorul informațional nu este doar un mijloc de transformare a producției, ci și un mod de transformare a statului: datele pot fi colectate și pentru a asigura supravegherea și securitatea aparatului de stat. Dar statul neoliberal nu e singurul model de stat al informației. Versiunea actuală rivală, la fel de distopică în opinia sa, este China, îmbarcată într-o operațiune gigantică de expansiune a forțelor de producție (inclusiv în afara granițelor sale) prin controlul vectorului informațional. Realizând alinierea statului, a vectorului și a capitalului, Partidul Comunist Chinez se concepe ca „agent al istoriei mondiale, realizând o universalitate globală – dar cu caracteristici chinezești”.

5. Unul din meritele lui Wark este cel de a fi readus natura pe agenda gândirii critice. Cu unele excepții notabile, marxismul secolului XX a conceput istoria ca istorie socială: „pentru o lungă perioadă, părea un gest critic să insiști că realitatea e construită social”. Aceasta deoarece invocarea naturii ca limită („păcatul originar al malthusianismului”) era una din strategiile ideologice de apărare a ierarhiilor sociale și a privațiunilor impuse claselor inferioare. Problema naturii revine deci în actualitate. Continuitățile și discontinuitățile dintre dinte natură și cultură trebuie regândite (Wark le articulează oarecum atunci când ia drept punct de plecare nivelul forțelor de producție), iar conceptul de *antropocen*, elaborat în *Molecular Red*, încercă să răspundă acestei situații în care nu mai există o separație garantată între istoria naturală și istoria socială. De altfel, socialul nici n-ar mai poate fi conceput ca un domeniu separat de analiză. În primul rând, el se integrează perfect cu tehnologia informației. În al doilea rând, depinde de o exploatare intensivă a naturii ce cauzează rifturi metabolice catastrofale, prin instrumentalizarea informației ce „mobilizează întreaga planetă ca o sferă raționalizată de extracție a resurselor sub

semnul valorii de schimb... această abstracție a vectorului devine complet irațională, amenințând să distrugă întreaga planetă împreună cu el”. De unde, semnaleză Wark, nevoia urgentă de a înlocui actualul mod de producție cu unul lipsit de acest intrinsec impuls exterminist. Nu putem decât să sperăm.

6. Demersul lui Wark este totuși vulnerabil la câteva serii de obiecții. Putem lua în serios în cele din urmă ipoteza-șoc a cărții – decesul capitalului – dacă nici Wark nu e prea decis să o susțină, sugerând în mod repetat că avem de-a face mai degrabă cu un experiment mental? E ideea unei formațiuni sociale post-capitaliste emergente o descriere mai exactă, o aproximare mai bună a realității? Contribuie ea la o organizare a experienței noastre imediate, mereu instabilă și haotică, oferă o imagine mai bună decât vechile teorii? Sau dimpotrivă, contribuie și mai mult, prin înscenarea unei transformări epocale, la fragmentarea unei conștiințe sociale și politice în disperată nevoie de unificare? Care sunt resursele unui text în care luptele politice și ideologice apar subordonate dimensiunii tehnologice?

Am văzut că, din perspectiva sa, forțele de producție de ordinul informației schimbă natura formei marfă, care trece printr-un nou stadiu de abstractizare. Această istoricitate a formei marfă ar zădărnici conceperea sa greșită ca esență și prin urmare ne-ar deschide către ipoteza morții capitalului. Dar esențele apar eterne și imuabile doar atunci când sunt privite prin ochelari idealști. Le putem privi și altfel. Ca aspect esențial al modului capitalist de producție, forma marfă este, dimpotrivă, *istorică*. Transformarea sa a determinat transformarea în timp a capitalismului. E suficient pentru a decreta un salt calitativ către altceva? Revoluția informatică a contribuit la generalizarea formei marfă și totodată la reducerea până aproape de dispariție a producției domestice, autarhice, informale. Am fi intrat deci într-un postcapitalism în care, paradoxal, categoria centrală a capitalismului nu doar că nu dispăre, dar este din contră extinsă și reglementată juridic în cele mai mici detalii printr-o legiferare maniacală a proprietății intelectuale. Ideea continuității capitalismului este totuși mai plauzibilă.

O altă posibilă obiecție vizează modul în care Wark operează cu conceptul de *clasă*. Marx definea clasele relațional, prin poziția lor în procesul de producție: capitaliști, proletari, țărani, mic-burghezi. Aceste poziții s-au complicat în societatea contemporană. Am văzut că Wark nu este prea interesat de dinamica relațiilor de clasă, preferând să derive moartea capitalului dintr-o analiză a forțelor de producție. Hackerii, clasa emergentă a producătorilor de informație, constituie un fel de tehnocrație creativă, subordonată totuși de vectorialști. Deși nu foarte explicit, Wark pare a miza pe o alianță între clasa muncitoare și hackeri, în virtutea condiției lor subalterne, dar în care cea dintâi are un rol oarecum pasiv și evident inferior: „muncitorul este subsumat în fabricarea identicului; hackerul este subsumat în producția diferenței”. Primul toarnă conținut în forme prestabilite, al doilea e responsabil de producerea a noi

forme. Această distincție ar trebui probabil s-o înlocuiască pe cea clasică, dintre munca fizică și cea intelectuală. Chiar dacă e corectă, ea reflectă mai degrabă potențialul unui conflict decât cel al unei alianțe. În plus, această clasă sau subclasă a hackerilor e la fel de divizată intern, material și cultural, parțial proletarizată, parțial aspirantă la ascensiune către vârf. E greu de anticipat dacă va juca în viitorul apropiat un rol progresist. Reperele culturale ale hackerilor sunt clar circumscrise: „singura dorință permisă este de a deveni șef”. Se vor ridica hackerii deasupra a ceea ce le este permis, pentru o societate mai egalitară și mai umană? Greu de spus. Mișcările de tip Occupy au trasat spontan o dihotomie „vulgară”, între cei 99% și cei 1%. În prezent, distincția „vulgară” relevantă pe timp de pandemie este cea dintre cei care își permit să muncească de acasă și cei care sunt obligați să înfrunte primejdia. De obicei invizibilă, dependența telemuncii creative de munca brută și periculoasă e revelată brusc de actuala criză. În această lumină, distincția după criteriul formă/conținut apare ca elitistă.

În mod ironic, cele mai convingătoare pagini ale cărții sunt cele „operațiune textuală”, în care Wark își demonstrează talentul literar și speculativ, deturnând și mobilizând un set de texte clasice marxiste și paramarxiste cu scopul de a pune bazele unui marxism mai „vulgar”: mai apropiat de natură, de știință, de forțele de producție. În mod inevitabil, rezultatul se prezintă însă într-un limbaj subcultural greu descifrabil de către hackerii tehnico-științifici, pe care Wark îi crede de altfel mai importanți decât cei umaniști, cel puțin în luptele politice ale viitorului. Marxismul tradițional – rafinat, aristocratic, respectabil (*genteel*) – nu este pe gustul său, întrucât s-ar face vinovat de inventarea unui fals pedigree, a unei conexiuni privilegiate cu proletariatul. Prin această identificare metaforică cu munca în ansamblu, intelectualii marxiști ar evita chestiunea poziției lor de clasă, apartenența lor la clasa hackerilor (deși procesele imediate de muncă ale umaniștilor sunt destul de diferite de cele ale tehnicienilor). Reiese din toate acestea fragilitatea poziției intelectualului marxist, redus la automistificarea poziției sale obiective de clasă. Wark nu crede în primatul ideologicului: conflictele și experiențele de clasă relevante au loc mai degrabă la intersecția dintre viața cotidiană și nivelul organizării forțelor de producție și a cunoașterii. Pe de altă parte, critică închiderea marxismului în zona discursului academic, în suprastructuri. Gândirea marxiștilor respectabili ar fi fasonată de obiceiurile lor de lucru – studiul textual, în domenii tradiționale ca filosofia, istoria și literatura (forme textuale depășite între timp de dezvoltarea noilor tehnici media). Ea proiectează prin urmare asupra lumii normele acelui tip particular de activitate. De unde idealismul acestor intelectuali, tendința de a supraestima ideologicul și a subestima opacitatea realității, refuzul ei de a se supune diktatului teoriei. De fapt, nu e nimic nou aici. Diverși autori marxiști au recunoscut aceste obiecții, demonstrând că teoria critică are suficiente resurse autocritice.

Probabil însă că alta e ținta criticii lui Wark. El scrie de pe poziția unui membru al clasei hackerilor, în timp ce marxistul respectabil și-ar atribui nelegitim privilegiul de a vorbi în numele clasei muncitoare. Dar poate că această reducere obiectivistă este greșită – conținutul de clasă al unei teorii nu a coincis întotdeauna cu poziția obiectivă de clasă a autorului ei. Legătura între o fracțiune (ce-i drept minusculă) a intelectualității și clasa muncitoare este o realitate istorică, iar relevanța sau irelevanța sa pentru luptele politice ale viitorului nu poate fi stabilită dinainte.

Rămâne simptomatică preocuparea lui Wark de a aduce cu picioarele pe pământ un tip de marxist „tradițional”, de a-i reteza presupusele ambiții de custode al totalității, purtător de cuvânt al istoriei etc. (descoperim aici o inventivitate lingvistică ce rivalizează cu cea a temuților *nouveaux philosophes*). Cert e că în modelul său nici clasa muncitoare tradițională, nici intelectualitatea tradițională nu joacă un rol important. După cum scria în *Molecular Red*, confruntarea cu criza climatică readuce în actualitate spectrul totalității – e o problemă care nu poate fi abordată prin acțiuni locale, necoordonate. Teoria nu mai e o forță materială care cuprinde masele (proletariatul), ci un set de instrumente ce pot avea o anumită incidență în vederea coalizării hackerilor pentru preluarea controlului asupra forțelor de producție și stoparea derivei ecologice. Firește, cu condiția ca mijloacele idealiste ale vechii filosofii să fie înlocuite cu o practică intelectuală colaborativă a oamenilor de știință, capabilă să înfrunte atât situațiile sociale, cât și noile provocări naturale. După cum observăm, perspectiva totalității nu mai e accesibilă din punctul de vedere al proletariatului, ea rezultă din acțiunea comună a hackerilor. Pe scurt, dacă mai există o clasă revoluționară, aceasta e noua inteligenție, iar Wark o dotează cu titlul de moștenitoare a materialismului istoric, la fel cum pentru Engels mișcarea muncitorească era moștenitoarea legitimă a idealismului german.

7. A crede că anumite procese sau fenomene au o esență nu este neapărat greșit, câtă vreme nu avem pretenția că esența ar reprezenta vreo entitate inteligibilă eternă. Dacă forma marfă este o astfel de esență, istorică și din ce în ce mai abstractă, putem gândi revoluția informatică ca o transformare în interiorul capitalismului, prin care acesta s-a adaptat pentru a rămâne același, un sistem de dominație și exploatare. De fapt angrenajul conceptual construit de McKenzie Wark permite la rigoare și această concluzie alternativă. De aceea, ipoteza radicală enunțată încă din titlu rămâne mai mult o strategie de marketing. E modul în care acest exercițiu limitat dar interesant de teorie critică a fost captat până la urmă în orbita industriei culturale. Pentru Wark comunismul a murit (odată cu capitalismul). Și totuși, oricum ne-am raporta la această concluzie, singurul viitor imaginabil pentru specia umană pe această planetă este unul definit de forme comune de proprietate și activitate. Motivul profitului luminează doar calea spre extincție. Pariurile sunt deschise.

Dan NEUMANN

Tertium non datur

Viitorul este un trecut nemărturisit. Dacă un german de la 1860, printr-un miracol, s-ar fi conservat la vârsta maturității solare până a ajunge să trăiască în anul 1960, acesta ar fi observat cum semințele societății sale din fragedă tinerețe (dinamica agresiv-capitalistă a elitelor, naționalismul militar prusac și chiar modernizator „specific german”, industrializarea ca proiect de întărire a suveranității statului și de expansiune a teritoriului de ocupație a „germanității”) dau rod și se împlinesc până la capăt, în forme maligne adesea, în mai puțin de trei-patru generații. Tropismul fiecărei piețe interne, „naționale”, este să acomodeze dorințele și ambițiile elitei locale cu presiunile venite din partea altor straturi sociale puternice, deținătoare a puterii economico-politice între granițele unei alte formațiuni statale propriu-zise. Jocul pașnic, în speță comercial, și conflictele militare de putere, cu bătaie lungă în direcția economiei, între aceste entități suverane (deși respectiva suveranitate este întotdeauna pusă la îndoială și, de aici, nevoia de confirmare politică regională și, uneori, globală) accentuează particularul fiecărei așa-numite „epoci”. Perspectiva de mai sus este, *grosso modo*, cea a realismului din teoria relațiilor internaționale. Drept urmare, orice exercițiu de futurologie pentru secolul în curs s-ar cuveni să înceapă de la identificarea și descrierea elementelor homoestative ale sistemului social, intern și extern, din prezent. Având în vedere că epocile sunt punctate și despărțite de cataclisme, crize de proporții sau lungi perioade de descompunere (China după 1911 sau Imperiul Otoman după declararea falimentului general în 1875), dacă secolul al XX-lea începe *hobsbawmian* în 1914, suferind o micșorare cronologică, contemporaneitatea noastră își află debutul în 1990, odată cu prăbușirea regimurilor socialismului istoric, cel cunoscut în termeni reali.

Cu alte cuvinte, trăim în secolul al XXI-lea de treizeci de ani, de când mare parte din continentul euroasiatic a fost despovărat de un sistem social, economic, politic și cultural, dacă nu fundamentul diferit de cel vestic, cel puțin având pretenția la oarecare specificități marcante și atribute noncapitaliste. Dacă ideologia hegemonică, filtrată în țesuturile instituțiilor internaționale și introdusă în funcționarea celor naționale, este neoliberalismul, realitatea continuă să fie, chiar și la un nivel superior de interiorizare a contradicțiilor sale, una pur capitalistă. Cuvântul „pur” nu este unul utilizat întâmplător fiindcă impuritatea social-democrată, fragilă și efemeră, din deceniile 1950-1980 în Europa de Vest reiese ca izbitoare astăzi. De asemenea, ridicarea în slăvi a pieței are loc în Statele

Unite după a doua criză a petrolului din 1979, semn că piața devine obiect de cult în școlile de economie abia atunci când aceasta se îmbolnăvește în viața cotidiană. Prin urmare, secolul al XXI-lea normalizează discursiv și practic modelul pieței mondiale ca singurul orizont de așteptare (celebrul TINA – There is no Alternative). Este o revenire conștientă la doctrina cea mai avansată („burgheză”) a secolului al XIX-lea, pe care o experimentăm într-un context de maturitate economică totală: nu mai există spații întinse locuite pe glob în care să avem tribalism, relații feudale sau economii predominant agrare. Ideile „burgheze” de astăzi nu se mai adresează locuitorilor câtorva centre urbane de pe Coasta de Est a Statelor Unite sau orașelor industrializate din Europa Occidentală, ci întregii omeniri (semi) urbanizate, în contextul unei industrii tehnologizate, nu doar mecanizate ca acum două veacuri. Se pare că dacă la 1850 lumea capitalului funcționa pentru a-și lărgi sfera de influență, inventând prima globalizarea, procesul este finalizat în clipa de față, deosebirea dintre dezvoltarea în interiorul granițelor a pieței (chestiune presantă în procesul de *nation-building*) și a inegalităților create între regiunile aceleiași țări sunt extrapolate în clipa actuală la scara întregii planete. Economii în curs de dezvoltare și cele subdezvoltate joacă rolul satelor anacronice, a târgurilor părăginite și a orașelor de provincie modeste, uitate de liniile de producție importante și de comerț intens, din Anglia victoriană sau Germania bismarckiană de odinioară. Coloniile africane au fost înlocuite democratic și la un nivel superior (un *Aufhebung* materialist-istoric) al capitalului uman și al accesului la resurse naturale cu piețele de desfăcere din Europa de Est, Bangladesh, Pakistan sau alte țări sub-sahariene. Bunăoară, printre altele, în *Capitalul în România postcomunistă* (Editura Academiei, 2018), economistul Florin Georgescu arată strict statistic ceea ce orice român de rând cunoaște din experiența zilnică cea mai plată: economia românească este atât de internaționalizată paneuropean în momentul de față încât ponderea capitalului autohton în sfera industriei, a comerțului și a marii finanțe este valoric și cantitativ una minoritară, iar tendința generală a acumulării nu merge în direcția localnicilor. Când un român al epocii „neoburgheze” pe care o trăim realizează „saltul de la sat la oraș”, contextul vorbește de la sine: dintr-o așezare omenească obscură, plasată într-un județ din cel mai sărac colț al Uniunii Europene, forța de muncă tânără, cu o complexitate largă, dar mai degrabă necalificată corespunzător, în materie de pregătire profesională, ajunge în suburbiile orașelor Milano, Madrid, Barcelona, Londra ș.c.l. Actul nu este unul întâmplător, în condițiile în care Uniunea Europeană susține migrația legală a forței de muncă, dar ilegalitatea faptului de a se expatria nu-i oprește pe africani să treacă Marea Mediterană, riscându-și de cele mai multe ori viața, sub privirea indiferentă a gazdelor pseudocivilizate. Mai mult decât

oricând în istoria modernă, cetățeanul global este un salariat (potențial). Contradicția apare în însăși salarizarea muncii prestate de acest cetățean ipotetic: piața forței de muncă nu este – în afara câtorva meserii care necesită o înaltă specializare și ani întregi de studiu sau/și practică directă, dar și aici se impun bariere culturale, politice etc. – una globală, ci, în continuare, națională. Dacă muncitorul polonez sau mexican pleacă *volens nolens* din țara sa, adică de pe piața locală, economia statului său nu poate avea decât de suferit: un salariat (potențial) în minus, deci un producător de profit eliminat de la sine, înseamnă și un consumator mai puțin pentru industria de retail, de asigurări, de *real estate* etc. Acea piață națională se autocondamnă la stagnare pentru că nu are resursele interne necesare de a atrage forță de muncă mai ieftină din moment ce își pierde fără efort, oricum, locuitorii tineri. În același timp, ipoteza utilă a salariatului global creează probleme grave salariatului din statele dezvoltate, care este pus în situația inconfortabilă de a concura cu un imigrant pe același loc de muncă, ceea ce adesea duce la scăderea consumului angajatului localnic sau chiar la șomaj. Din moment ce munca este valorizată la un preț mai scăzut, dată fiind prezența unui concurent cu abilități (cel puțin) egale, proletariatul național italian, britanic, german etc., dacă nu este apărat de restricțiile de natură politică ale statului său suveran, va experimenta, cel puțin pe termen scurt, o diminuare a puterii sale de a cumpăra și de a se bucura de un anume *lifestyle* tipic clasei de mijloc vestice. Regresul nu va fi, firește, primit cu brațele deschise, universalitatea rațională a pieței globale și misiunea sa „civilizatoare” arătându-și inerenta fațetă irațională: omul ca forță de muncă generală, munca abstractă în limbaj marxist, ca aproape întotdeauna până acum, îl diminuează și îl dezumanizează mecanic pe omul în carne și oase, atât pe cel care emigrează de nevoie, cât și pe cel „de acasă”, acomodat relativ ușor. Simultan, o forță de muncă planetară mobilă invalidează existența pieței naționale, altfel zis, a statelor naționale și a întregii lor structuri legislative, plus aparatul de represiune și control civil aferent. Astfel, prin abandonarea statului suveran, transformat într-o anexă a unei federații de dimensiuni imperiale, globalizarea își adâncește influența și capitalul își poate regla natural activitatea de extragere de profit. Nevoia de profituri constante sau în creștere declanșează această interdependență omogenizatoare a pieței comune europene, căci acesta este modelul păstrat mereu în minte. Însă, ceea ce lipsește în Uniunea Europeană (nu și în Statele Unite, Federația Rusă sau China) este chiar statul european. Dacă Uniunea Europeană se prezintă ca parțial uniformizată economic, obiectul fictiv ce stă în calea producerii muncitorului/salariatului european mediu, care ar trebui să aibă obiceiuri de consum aproximativ egale, este absența unui stat european

suveran, statele-naționale supraviețuind în marginile unei aporii: pe cât de primordiale în rolul lor de paznic al pieței europene, pe atât de șubrede bugetar în privința asigurării unui nivel minim de trai, al educației publice (deci, implicit, a culturii naționale) și al unui sistem de sănătate pentru toți cetățenii țării. Taxele și impozitele sunt plătite nu în calitate de cetățeni europeni, ci de localnici ai unei entități autonome recunoscute internațional ca stat-națiune. Nu în termeni atât de particulari, totuși, problema se repetă și în cazurile celorlalte state de dimensiuni vaste: economia Statelor Unite este dependentă în secolul al XXI-lea de producția generală a Chinei și a altor țări sud-est asiatice. În absența capacității de producție a acestor state în curs de dezvoltare, hegemonul global american, care, de fapt, luptă în numele neoliberalismului mondial pentru propria versiune *națională* de societate a bunăstării, ar regresa pe o poziție inferioară celei deținute la finele secolului al XX-lea. Federația Rusă s-ar confrunta cu imense probleme interne în lipsa exportului de materii prime, în special a resursei de bază, petrolul: statul rus s-ar dovedi, încă o dată, o butaforie. China nu ar putea supraviețui ca regim politic „socialist”, riscând să alunece la loc într-un teribil război civil, dacă surplusul de mărfuri autohton nu ar fi absorbit de mari piețe naționale, piața lor domestică nefiind capabilă momentan să consume bogăția pe care poporul chinez, plătit prost, o aduce pe lume zi de zi. Dialectica național-global își va găsi rezolvarea (sau o va amâna, deși urmările nu vor întârzia să-și facă simțită prezența) în secolul al XXI-lea, indiferent de consecințele sale practice imediate.

Pe de altă parte, dacă omenirea parcurge un secol al XIX-lea *redivivus*, capitaliștii sunt, în fond, și ei o clasă socială prinsă între contradicțiile sistemului pe care îl patronează. Care capitaliști? Întrebarea nu este una aleatorie. Deși capitalul global își ascunde în general averile în aceleași câteva paradisuri fiscale și își petrece viața în aceleași stațiuni montane și orașe luxoase de coastă, lăncezind pe aceleași plaje tropicale factice, a crede că există un interes comun al lor, dincolo de a extrage profit din capitalurile lor și din munca angajaților, este o iluzie optimistă. La urma urmei, Baden Baden și Biarritz străluceau de cosmopolitism intra-elitar la 1900, dar asta nu a oprit carnagiul inter-imperialist de la 1914. Orice capitalist este, în teorie întotdeauna, deseori în practică, un rival al altuia cu aceeași funcție socială de comandă ca a sa: apărarea teritoriului și populației ocupate de capitalul deja predominant de orice ingerință a altui capitalist cuceritor, oricât de util în planul dezvoltării sociale ar fi acesta din urmă pentru clasa salariaților deja angrenați în rețeaua lor locală de exploatare, este o chestiune de război economic. Dacă loisirul capitalist se petrece în aceleași câteva locuri de selecție socială, averea capitalistă se realizează pe spezele altui capitalist.

Membrana piețelor naționale, atât de pregnantă până și astăzi, după cum am observat în ipostaza proletariului, este atât de flexibilă cât îi convine clasei capitaliste locale. Aceasta a fost istoric înființată pentru a apăra și a proteja grupul subțire al deținătorilor mijloacelor de producție, de la industriași, bancheri și comercianți până la mari agricultori. Statul-națiune nu are misiunea de a feri națiunea de la suferințe și deprivări, cât, îndeosebi, pe membrii săi cei mai distinși, plutocrația activă trebuie permanent ajutată să-și îndeplinească misiunea de infinită îmbogățire. În Uniunea Europeană nu este deloc greu a se vedea cum elitele naționale de la periferie nu doar că sunt vizibil mai sărace decât cele de la centru, dar puterea lor politică, nu numai în plan extern, dar și în cel intern, este atât de slăbită încât capitalul non-național, atras doar de așteptarea unui profit apreciabil, pătrunde și iese de pe piață în voie, cu o minima responsabilitate socială. Statul, care deservește mai ales pe deținătorii de bogăție locală, nu poate opune mai multă rezistență decât impun interesele elitelor sale naționale. În cetățile capitalului dezvoltat, cum este, de pildă, Germania, situația apare ca diametral opusă: capitalul german este izolat în raport cu orice competitor intern, nu numai pentru că firmele germane au robustețea unor armate cuceritoare pe timp de pace, ci și pentru că statul german este scutul politic european al capitalului german. Cu cât forța capitalului originează într-o anume țară, întotdeauna dezvoltată, indiferent de extinderea sa planetară, cu atât statul respectiv exercită o presiune mai mare în organismele internaționale, dar și asigură o tensiune militară geopolitică proprie la nivel global. Dacă, într-adevăr, capitalul nu are țară atunci când acumulează profit, el deține, totuși, o anumită carte de identitate, cea a sediului central global și a originii naționale a acționarilor săi majoritari: de aceea, lapalisadele legate de inegalitatea uriașă impusă de cei 1% titulari a 90% din capitalul global (oricum ar fi, lucrurile merg vertiginos în direcția aceasta) ar trebui completate de necesitatea consolidării unei suprastructuri politice în jurul marilor averi în curs de acumulare, cu atât mai mult când acestea deja există. Dincolo de împărțirea extravaganțelor, bogății sunt extrem de activi politic în țările lor de baștină: Putin echivalează statul rus cu oligarhia locală, îmblânzită pe linie rusofilă de fostul înalt ofițer de securitate, iar Donald Trump vrea să facă *America great again* pentru că, așa cum am amintit, capitalul american se află la nadir după 1945. Marii capitaliști chinezi dețin frâiele Partidul Comunist Chinez, iar primii fără influență politică prea copleșitoare a PCC-ului nu ar putea activa în economia națională. De aceea, clasa capitalistă globală este un construct la fel de prezumtiv ca proletariatul mondial, ambele categorii indicând o direcție, dar nici pe departe o realitate istorică dată. În plus, capitaliștii lumii nu numai că au interese și scopuri divergente, *id est* antropofagie economică reciprocă,

ci și parcursuri biografice contradictorii: nimeni nu se îmbogățește din piață (furtul nu intră aici și aceasta din simplul motiv că un bun înstrăinat prin rapt nu produce de la sine avuție nouă) fără un ansamblu instituțional specific, de cele mai multe ori statal și, cel puțin din punct de vedere constituțional, național. Capitalistul se află la remorca statului său în timp de război, dar, la fel de bine se poate afirma, că statul îl urmează îndeaproape pe „investitorul străin” atunci când injectează capital productiv și culege roadele în alte spații politice decât cel cunoscut nativ, punctul și locul zero al averii sale. Prin urmare, deși aparatul de propagandă neoliberală infirmă doar retoric rivalitatea agresivă dintre state, aceasta este consubstanțială pieței globale. Capitaliștii sunt pionierii noii ere globalizate doar atunci când conjunctura istorică le permite să supună proprietății lor noi piețe, adică teritorii și populații viabile, și se autoproclamă ambasadori și prieteni ai tarifelor joase și cooperării internaționale, dar, de asemenea, tot ei apar sub forma celor mai înverșunați apărători ai interesului național și ai tradițiilor politice domestice atunci când piața lor locală se află într-un punct de fragilitate internă (criză și profituri scăzute) sau riscă să fie acaparată de un capital extern mai puternic (condiția standard în economiile subdezvoltate, posibilă și reală în cele în curs de dezvoltare și aproximativ absentă în cele dezvoltate). Din acest punct de vedere, elitele europene, fracturate și fragmentate la nivelul statelor-naționale europene, sunt în avangarda neoliberalismului global, probând zilnic contradicțiile sistemice ale pieței europene: cu toate că economiile est-europene sunt subjugate de capitalul german, austriac, francez etc., decizia politică, rezultat al confruntării claselor sociale interne, rămâne, cel puțin în privința abordării inegalităților și a protecției sociale minimale, la latitudine unor elite autohtone neputincioase, dar, totuși, agresive din punctul de vedere al discursului neoliberal oficial. Din nou, acest ghem de antinomii este un indicator simbolic a impracticabilității, în condițiile istorice actuale, a unei abordări globale în înțelegerea societăților moderne, dincolo de confruntarea dintre piețele naționale, coloană vertebrală a pieței mondiale, și cea dintre capitaliști și angajați, categorii generale care la rândul lor se lasă traversate de conflictele deosebite ale fiecărei țări în parte, atât în planul interacțiunilor cu alte elite capitaliste, cât și în cel al membrilor aceleiași clase muncitoare, *globală* mai mult prin imigranți, agenții globalismului proletar, delocalizând tensionant țesuturile piețelor interne.

În concluzie, regândirea titlurilor de proprietate actuale, cele care aprofundează inegalitățile economice curente, și rezolvarea antagonismului dintre național și global, cel funciar în capitalismul actual, vor marca poate sângeros, poate pașnic sau undeva la mijloc secolul al XXI-lea.

Vladimir BORTUN

Sfârșitul sfârșitului istoriei

Primele două decenii ale noului secol au zdruncinat din temelii certitudinile ultimului deceniu al secolului trecut. Anii '90 au fost practic definiți de teza marșului triumfal, inevitabil și ireversibil al capitalismului neoliberal (piață liberă și stat minimal) și al suprastructurii politice aferente (democrație liberală și cooperare internațională). În lumina evenimentelor din 1989, noua ortodoxie se baza o falsă dihotomie între regimurile de tip stalinist și capitalismul neoliberal, excluzând din principiu orice terță opțiune. La rândul său, această falsă dihotomie se baza pe o falsă echivalare, între regimurile de tip stalinist, socialism în genere și orice alternativă la capitalism. Cu alte cuvinte, din moment ce stalinismul eșuase, pesemne că singura opțiune viabilă, ba chiar singura conceptibilă, era capitalismul bazat pe de-reglementare, privatizare, financiarizare, globalizare.

Această gândire unică va părea, cu siguranță, scandalos de absurdă generațiilor viitoare, însă ea a fost internalizată ani la rând inclusiv de majoritatea stângii. De la ambiția de-a reforma capitalismul, social democrația s-a mărginit să spere că-l poate gestiona mai „echitabil”, în vreme ce stânga „radicală” a ajuns astfel să ocupe poziția reformistă abandonată de social democrație. Capitulând în fața dogmei TINA, aceste stângi s-a dezarmat singure de arsenalul analitic, marxist, care le-ar fi permis altminteri să prevadă ceva ce azi pare elementar: că luna de miere a neoliberalismului, bazată pe o creștere economică preponderent artificială, nu putea dura la nesfârșit. Capitalismul operează după alte legi decât vor să accepte partizanii săi. Nicio hegemonie ideologică nu poate ascunde la nesfârșit contradicțiile inerente ale acestui sistem: între creșterea productivității și declinul ratei profitului; între competiție și monopol; între avansul tehnologic și menținerea locurilor de muncă; între limitarea creșterilor salariale și stimularea cererii; între austeritate și nevoia unei forțe de muncă educate și sănătoase; între stat minimal și nevoia de stat; între protecționism și liber-schimbism; între statul națiune și globalizare; între nevoia de materii prime și prezervarea planetei etc.

Aceste contradicții au tășnit la suprafață în acest început de secol, pornind de la criza financiară din 2007-2008, continuând cu criza zonei euro, urmate de stagnare economică prelungită, acumulare masivă de datorii (la niveluri mai mari decât în 2007) și recrudescența protecționismului. Blocarea economiei din cauza pandemiei nu e decât trăgaciul a

ceea ce promite să fie cea mai mare criză din istoria capitalismului, ca severitate și extindere deopotrivă. Aceasta va avea, și are deja, un impact inestimabil asupra conștiinței oamenilor și implicit a climatului politic. În plină pandemie, când „mâna invizibilă” a pieței e de negăsit și statul e din nou chemat la datorie să mențină economia în viață, marota statului minimal care domina la cumpăna dintre secole se dezvăluie acum tuturor – cu excepția unei secte tot mai restrânse – drept ineptia sinucigașă care a fost mereu. Când redacția celor de la *Financial Times* ne spune că e nevoie de „reforme radicale”, că „guvernele vor trebui să accepte un rol mai activ în economie” și că „redistribuirea va fi din nou pe agendă”, e limpede că asistăm la decesul paradigmei care a dominat ultimele patru decenii de capitalism.

Ne aflăm, așadar, într-un interregnum politic și ideologic, care nu va însemna automat dispariția tuturor politicilor neoliberale (cu siguranță nu a celor anti-angajați). Însă ele vor fi amestecate cu elemente tot mai pronunțate de capitalism de stat, incluzând aici măsuri protecționiste de sprijinire a capitalului domestic și măsuri neo-keynesiene de stimulare a cererii și pacificare socială. Balanța dintre aceste elemente va depinde de la regiune la regiune. O țară periferică precum România – unde [taxa pe profit](#) a adus statului în luna premergătoare stării de urgență aceeași sumă ca totalul amenzilor date în timpul stării de urgență! – are un spațiu de manevră infinit mai limitat să implementeze politici expansioniste de tip keynesian decât o țară cu surplusuri uriașe la îndemână, precum Germania. Astfel, clivajele regionale din interiorul Uniunii Europene vor țâșni și ele la suprafață, mai strident ca niciodată, dovedind din nou că o Europă unită în condiții de capitalism, adică în condițiile competiției pentru profit dintre diverse clase capitaliste, pur și simplu nu este posibilă.

Într-un astfel de context istoric, în care noi tulburări sociale și politice par doar o chestiune de timp, dreapta populistă și naționalistă pare să se afle în cea mai favorabilă poziție pentru a beneficia de pe urma lor pe termen scurt. Însă lipsa ei de soluții reale la o criză care nu ține doar de un model de capitalism sau altul, ci de sistemul capitalist în genere, va crea oportunități pentru o alternativă la acesta. Ca să le poată fructifica, stânga trebuie renunțe la iluzia unui „capitalism cu față umană”. Trebuie să-și ia inima în dinți și să-și redescopere curajul de a pune pe masă un proiect alternativ de societate: un socialism democratic și internaționalist, în care puterea economică și politică e controlată de jos în sus și pusă în slujba tuturor. Altminteri, riscăm să avem cu adevărat parte de sfârșitul istoriei.

Cosmin CERCEL

De la teoria la practica excepției: note asupra statului-națiune

După douăzeci de ani

Este cu siguranță un loc comun în a lua măsura dificultății pe care o reprezintă încercarea de față, și anume posibilitatea de a întrezări în mijlocul vârtoii istoriei în care ne-am trezit aruncați în ultimele două decade, emergența a ceva nou. Dificultatea, e cumva dublă, dacă nu triplă. Pe undeva rezidă în poziția subiectului enunțării, care de bine de rău s-a format în interiorul acestor decade, și nu întotdeauna împotriva acestui *Zeitgeist* care continuă să ne limiteze posibilitatea de înțelegere și reflecție critică. Mai apoi este dificultatea care rezidă în însăși materialul acestor ani, în mișcarea lor cumva atonală de la ciudatul război spectacular care se suprapune pe o continuare tăcută a unui *fin-de-siècle* aparent promițător pentru Nordul global, la criza economică din 2008 și acceptarea ei tacită în următorii ani, până la seria de crize ce continuă în momentul de față. Strâns legat de acestea, se află și o a treia dificultate, care ține de modul în care ne raportăm la tocmai această accelerare istorică a ultimilor ani, la modul în care dintr-odată ne percepem ca subiecți ai crizei și ai unui timp care și-a ieșit din zăgazuri. Dar dacă ar fi să încercăm să depășim seria de locuri comune care fac ca prezentul și cei douăzeci de ani în care în mare, am răs, am plâns, am citit, am scris, în fine am trăit, va trebui să ne apropiem tocmai de obscuritatea acestei perioade și să prindem ceva din mult cântata lumină care nu face decât să se îndepărteze, spre a surprinde structura contemporaneității.

În spațiul care mi-e mai mult sau mai puțin familiar, și anume în cadrul în ceea ce în alte vremuri se numea poate pompos și cam inexact, teoria statului și dreptului, ultimii douăzeci de ani nu au fost lipsiți de evenimente, mutații și rupturi. Nu că asta ar însemna ceva în sine – douăzeci de ani în cadrul oricărei discipline sunt o perioadă notabilă în care se scriu biblioteci de cărți și gigabiți de pdf-uri cu o relevanță variabilă. Sunt în schimb câteva mutații pe care până și proverbialul turn de fildeș al academei nu poate să le ignore atâta vreme cât se află instalat în materia prezentului. Și cred că unele dintre ele sunt importante. Înainte de a zăbovi asupra lor, un lucru mi se pare demn de a fi de notat, cu riscul de a strica suspensul – *spoiler alert* – mulți dintre eroii primei serii de evenimente vor sfârși destul de neplăcut în cel de-al treilea sezon.

Fără a mai lungi introducerea, ceea ce cred că a marcat începutul acesta de veac înăuntrul și dincolo de orizontul limitat al științei dreptului, e tocmai renașterea

unui subiect care era declarat mort, și anume statul-națiune. Asta ne aruncă deja la în miezul problemei și ne ajută să creionăm o primă încercare de temporalizare. Cele două decade se împart cumva egal, în jurul a patru mari serii de evenimente care le marchează. Pe primul îl știm cu toții, și este legat de dărele de foc pe care le-a lăsat în urma sa prăbușirea World Trade Center în prima apocalipsă spectrală ce deschide veacul. A doua e o altă prăbușire, de data asta a piețelor financiare la începutul lui septembrie 2008, care a produs un alt tip de devastare materială. O a treia, ia forma unei o explozii continue care începe în jurul verii lui 2015, în urma războaielor din Orientul Apropiat, trece prin diferite crize, unele simbolice, altele cât se poate de reale și se continuă în criza medicală și economică în care ne aflăm.

Pacea universală

Oricât de abrupt și de violent începe noul secol, multe dintre firele istorice neterminate ale decadelor 1990 continuă să supraviețuiască, și asta cu atât mai mult înăuntrul teoriei și practicii specifice mașinăriei juridice, dar și în dezbaterile academice și în războaiele culturale din zonele adiacente. Valul optimist de globalizare, europenizare, proiecte de pace universală, justiție de tranziție, democratizare, tranzitologie, *you name it* continuă singura mare narațiune rămasă în picioare în anii nouăzeci, și anume victoria triumfală a capitalismului deghezizat în hainele democrației procedurale asupra balaurului totalitar. Indiferent de și la tragedia socială care se produce în fostul spațiu socialist, și în sudul global, consensul este aproape unanim, de la dreapta conservatoare care își poate celebra în văzul lumii și sub protecția redescoperitei libertăți de expresie idolii ținuți în dulapuri, la stânga ce își asumă în mod deschis necesitatea revizuirii marxismului, dacă nu întocmai ruptura de el și își caută noi linii de fugă de sub hegemonia capitalului global, la centrul liberal jubilant care imaginează viitorul doar în termeni de management al diferențelor.

Ruptura cu istoria secolului extremelor este aproape gata, economia politică aruncată la coșul de gunoi, iar materialul intelectual care rămâne de bine de rău în mâinile unei gândiri contrariene e deconstrucția. În siajul acestei victorii totale – căci până și temuta China devine parte integrantă a lumii capitaliste – regăsim funeraliile ubicue ale statului național, figura tolerată în rândurile opoziției anti-comuniste de aiurea ca formă de relegare cu trecutul stabil și istoria națională, și criticată în rândurile progresismului centrist ca formă retrogadă, tribală, damnată să sfârșească în exces genocidar. Serbia lui Milosevici e exemplul cel mai la îndemână, deși Croația lui Tudjman beneficiază de un tratament diferit.

Poziția *default* e însă cumva clară. În științele sociale naționalismul e disecat și pe bună dreptate pus, deși probabil nu îndeajuns, sub acuzații, pe cât de juste,

pe atât de inconsistente, iar lumea se îndreaptă către *post-naționalism*. La nivelul dreptului internațional lucrurile stau la fel de simplu: suveranitatea statală e doar o limită înaintea protecției indivizilor pe care o poate oferi forma de drept liberală. Golite de balastul ideologic stalinist, neancorate încă în ideologiile dreptei conservatoare, sau ștergându-și propria istorie, statele lumii noi se reconstruiesc ca forme pur juridice, goale, abstracție pură a legii kantiene. E lumea pe care Agamben o descrie corect în primul volum din *Homo sacer*, aceea a unei forme de drept globale care se adresează nemediat indivizilor într-o stare de excepție structurală. Drept scindat între formă și forță, supunând și dând formă vieții nude. Kelsen recuperat, reprodus, pastșat și împrăștiat nu ca fundament teoretic, ci ca pură tehnologie a puterii, întărind iluzia că puterea nu este altceva decât ceea ce stă scris în constituții, tratate și legi. *What you see is what you get*.

Întoarcerea suveranului

Dar tocmai apariția acestei forme de negativitate pură, de raționalitate universală susținută de deschiderea de noi piețe de la est la vest și de la nord la sud, și mai departe înăuntrul granițelor prin aruncarea în aer a fostelor rezervații publice, rămășițe, cum altfel, ale unui stat național, care se declina și în termeni sociali nu atât datorită naționalismului cât luptei de clasă, produce o ruptură înăuntrul teoriei statului și dreptului. Dualismul tradițional care ținea lucrurile cumva separate, între un înăuntru și un afară, precum și ordinea juridică drept ordine separată – într-atât încât capitalismul postbelic opera încă prin principiul separației sferelor public-privat, politic-juridic – se prăbușește într-o indistinție generalizată.

Activitatea tot mai asurzitoare a curților trans-și supra-naționale, juridicizarea la nivel internațional a unor sfere atât de diferite de la crime împotriva umanității la politici de dumping și contrafacere, de la simboluri religioase la politici publice și lista poate continua cu juridicizarea politicii interne prin globalizarea modelelor de control de constituționalitate, vine să dovedească până la ce punct mișcarea s-a produs de la piramidă la rețea, și ceea ce pare că ne conduce e un nesfârșit text ce proclamă victoria finală a raționalității piețelor.

Cumva în răspăr cu această mișcare, etapa de față cunoaște și o renaștere, ce-i drept încă timidă, parțială, și cumva obscură a unei analize a puterii suverane – punctul orb al teoriei statului din negura modernității și secretul rușinos al liberalismului constituțional. Apărută în parte în siajul ordinilor militare ale Președintelui SUA, în parte pe urmele relecturii derideene a forței de lege, o întreagă literatură readuce problematica suveranității, înțeleasă în cheie schmittiană și o dezbateră transatlantică nu lipsită de interes redescoperă

tropii spiritului de la Weimar, ca o emblemă aptă a captura câte ceva din plictiseala generală față de legalitatea abstractă și pericolul decăderii legalității. Juristul de la Greifswald este tradus în engleză și citit în paralel cu dezbaterile din jurul detenției indefinite și ale ororilor de la Abu-Ghraib. Starea de excepție, devine vizibilă, și e proiectată retrospectiv asupra unei întregi tradiții filozofice ce merge până la Aristotel, trecând prin totalitarisme, experiența lagărelor, criza liberalismului în epoca Republicii de la Weimar, Carl Schmitt, Walter Benjamin și așa mai departe.

Ținta și miza acestor intervenții nu sunt greșite, iar practica polițienească, administrativă și juridică a statelor europene reunite sub patrimoniul comun al respectului libertăților și supremației dreptului o dovedește cu prisosință chiar de-a lungul acestei etape. Reprimarea protestelor de la Genova ce deschide noul secol, casele conspirative ale CIA în România, Polonia și Lituania în care se practică tortura, represiunea polițienească în Franța lui Sarkozy, vin să confirme emergența unei falii în armatura ideologică a statului de drept. Cu toate astea, reflecția critică față de reparația puterii suverane a statului în noul context, întocmai ca putere nelimitată și situată dincolo de controlul public și uneori juridic, nu atinge încă linia de filiație istorică și intelectuală ce ne apropie de orizontul secolului extremelor. Aruncând excepția în centrul modernității, pe cât de probabil și de plauzibil ar părea, ceea ce ne scapă e tocmai poziția sa strategică și rolul său în interiorul antagonismelor de clasă. Mai mult, recuperarea aceasta este pe cât de timidă, pe atât de ambiguă, jucând atât în mâinile centrului ce visează cu ochii deschiși să își dubleze legitimitatea aproape necontestată a patriotismului constituțional de o formă de militantism democratic, în mâinile dreptei de toate culorile care surprinde potențialul disruptiv al reînținerii suveranului, cât și aparent în cele ale unei stângi care ar vrea să reconstruiască politicul dincolo de mașinăria repetiției mecanice a orizontului liberal.

Pe cât de livrescă este prima confruntare cu excepția și recuperarea tropilor criticii liberalismului juridic, pe atât de importantă apare acum retrospectiv o analiză a locurilor și modurilor în care această recuperare se produce. Dacă nu este aici locul unei genealogii a supraviețuirii lui Schmitt până la revigorarea sa din zorii secolului, e important de notat cum pozițiile acestea au fost tematizate până la saturație în jocul mediatic din ajunul referendumului pentru o Constituție europeană în 2005, care au reușit să articuleze într-o formă incipientă pozițiile ideologice ce vor bântui Europa în ultima decadă. Aceasta a permis reîntâlnirea dintre o stângă tot mai îndepărtată de Marx și o dreaptă tot mai sătulă de egalitatea formală în fața legii de aceeași parte a baricadei în înfruntarea cu comitetele de administrare ale întregii clase burgheze globale. Eșecul acestui proiect, de altfel problematic din atâtea puncte de vedere, e o altă sursă

a problemelor de mai târziu, și nu atât de simbolic și abstract cât ar părea la o primă vedere. Fără o formă juridică, Europa e mai degrabă un *Grossraum*, în sensul strict descris de Schmitt în ultimii ani de viață ai Ligii Națiunilor, fiind un spațiu de afirmare hegemonică ce nu este surprinsă decât parțial de reguli de drept.

Să rezumăm, prin urmare, testamentul înveninat al anilor de glorie neoliberală: un model al unei forme juridice unice susținută de o poliție globală, toate întreținute de ideologia inerentei raționalități a piețelor. Crahul financiar din septembrie 2008 va împinge până la limite întregul eșafodaj construit pe asemenea baze, iar întoarcerea suveranității – ca forță dincolo de drept, dar și ca vehicul ideologic, suport al unei viziuni considerate îngropate, ca legătură de glie și sânge – e obolul plătit de capitalul global pentru a-și salva proverbiala pungă trecându-ne astfel pe toți de partea cealaltă a istoriei. Multe din evenimentele acestei etape sunt încă vii. De la austeritatea lansată ca panaceu universal și răspuns pavlovian, la opozițiile și contestările din anii 2009-2012, la catastrofa numită Syriza și la seria nesfârșită de incertitudini privind datoriile suverane, până la crizele militare și umanitare din imediata apropiere a Europei, toate se înscriu în linie directă de filiație cu ceea ce se va numi mai târziu, pe cât de impropriu pe atât de inexact amenințarea populistă.

Ceea ce devine vizibil în jocul de umbre al producției ideologice globale la acest moment e figura „identității”, tradusă cel mai adesea în termeni de identitate constituțională, ca o formă de limitare a mișcării triumfale a formei juridice unice, generale și raționale. Aproape surprinzător, *the buzz* nu mai este în jurul constituționalismului global, ci în căutarea de a construi o interioritate existenței spectrale a statului în condițiile unui capitalism care nu mai „duduie”. Teoria constituțională își amintește dintr-odată de existența unor tradiții locale, de diferență, de importanța trecutului, de istorie, și totul devine problematic, greu, ca și cum o materialitate dură vine să blocheze zîmții progresului. Istoria începe să ne prindă din urmă, fie că e vorba de decizii ale CEDO privind prezența crucifixului într-o școală din Italia ori de o nouă constituție în Ungaria. Ceea ce părea că merge de la sine, devine dintr-odată problematic, și obscur.

Înapoi în viitor

În marea de chestionări despre memorie, istorie, și gestionare a diferenței culturale redescoperită brusc în însăși interiorul statului abstract și lipsit de altă forță decât cea pur represivă, un lucru pare cert, unii sunt înăuntrul statului, iar alții vor trebui să fie afară, dacă nu sunt deja. Gardurile de sârmă ghimpată, poliția de frontieră, armata sunt acolo să se asigure de asta. Dacă până în 2015 temele centrale menționate până acum și evitate conștient și constant de colegii de breaslă,



Septembrie 2008, falimentul Lehman Brothers și începutul crizei economice

au rămas cumva suspendate, existența lor e greu să fie negată: lagăre, frontiere, naționalism, rasism, stări de urgență, de asediu, în fine, realitatea excepției sunt în văzul tuturor. Iar dacă cineva se înșela de direcția în care mergeam și continuăm să mergem, marșurile, salaturile, imnurile și toată garderoba ultranaționalistă sunt expuse la vedere de la Varșovia la Charlottesville și penetrează încet dar sigur și orizontul unei stângi în care roșul se apropie periculos de mult de brun.

Încăpățănarea exasperantă a apărătorilor ordinii liberale care continuă să creadă împotriva oricărei probe că prezenta serie de crize se își va găsi finalul într-o reîntoarcere la normalitatea începutului de veac, e pe cât de nerealistă, pe atât de edificantă pentru conivența dintre reacțiune și centru. Refuzul de a vedea schimbarea în interiorul orizontului strâmt al teoriei statului e un reflex al unui refuz mai profund, de a înțelege modul în care așa zisa normalitate a formei juridice globale ce se prăbușește sub ochii noștri depindea în mod necesar de o serie de condiții extrajuridice care îi condiționau validitatea. Atâta vreme cât consensul ideologic se dizolvă, eșafodajul se află cumva în aer, iar criza COVID-19 și vacarmul de stări de urgență, blocaje constituționale și afirmări ale puterii suverane nu vine decât să ne confirme cât de departe suntem în acest proces de reconstrucție a statului-național, ca entitate politico-juridică indisolubil legată de suveranitatea excepției. Să fim bine înțeleși, ceea ce se reconstruiește este un stat-națiune fantomatic, care nu mai este susținut de forțele de producție ale secolului trecut, ci un asamblaj de putere și reguli ce se luptă să își construiască legitimarea prin forme pe cât de vetuste și impalatabile, pe atât de vii căci întreținute de-a lungul anilor într-o stare latentă, în subconștientul și la umbra promisiunilor noului secol.

Desigur, schimbarea aceasta este cât se poate de ambiguă, și la limită ne putem întreba care este pericolul punctual al noii renașteri a statului-națiune și al disoluției consensului ideologiei juridice globale. Judecătorii vor continua să judece – mai mult sau mai puțin după cum

am văzut în prezenta criză – parlamentele vor continua să producă legislație și e foarte probabil ca forme de cooperare internațională de tipul celor deja existente își vor continua viața sub forme tot mai incerte. Ceea ce se pierde e bruma de progres social și umbra de raționalitate pe care deschiderea aparent și parțial universalistă susținută de un soi de cosmopolitism firav al guvernantei globale o întreținea. Exploatarea globală va lua forma lipsită de mediere a relației de putere dintre state, și semnele în această direcție sunt deja vizibile, de la „libera circulație” a culegătorilor de sparanghel din Germania, la cea a culegătorilor de căpșuni din Leicestershire și Yorkshire. Pierderea modicului de egalitate formală pe care ideologia europenității o întreținea, va arunca probabil Estul european într-o reiterare a anilor 1990, în care reverii nostalgic-reacționare se vor împleti tot mai mult cu o ancorare tot mai susținută în forme de obscurantism, sub protecția și supravegherea profitorilor de toate felurile. Sisteme și statusuri diferite de tratament juridic îmbrăcate la început în termeni neutri de contribuție la sistemul de pensii, sănătate, etc. și mai devreme decât ne-am așteptat, în termeni cât se poate de clari prin referințe la etnie, origine socială și altele, vor arunca în aer și ultimele rămășițe de raționalitate și solidaritate, cel mai probabil în aplauzele cvasi-unanime ale opiniei publice. Că o asemenea poziție va genera conflicte sociale înăuntrul și va acutiza lupta imperialistă în afară e cât se poate de așteptat, iar intrarea reală într-o stare de excepție continuă, starea naturală a statului națiune care își construiește constant frontierele propriului corp politic, excluzând și expulzând dinăuntrul său diferențele, pare de nestăvilit. Teza acceleraționistă a unei treziri bruște a conștiinței de clasă în contextul crizei generale nu pare deocamdată decât un soi de optimism al voinței, care la rândul său se retrage din fața probelor tot mai puternice că un somn ideologic de tip nou a surprins masele și începe să le mobilizeze într-o direcție contrară progresului.

Alexandru POLGÁR

Era falsului perfect

Care-i treaba iubitorului de înțelepciune astăzi, după primele două decenii ale secolului XXI? Unde este înțelepciunea în această sucombare a tot și a toate în fața secundarului, în fața a ceea ce are o importanță derivată, mai mult sau mai puțin trivială? Există ceva istoricește specific, care să nu fi existat deja și înainte? O politică mai puțin odioasă? O criză mai puțin fatală? Îmbrobodiri și autoîmbrobodiri ideologice mai puțin transparente pentru cei care vor și știu să vadă prin ele? Ah, că acum tîmpenia se declină pe *social media*? Da, asta e într-adevăr ceva nou. Dar, în pofida speranțelor emancipatoare legate de internet, se vede bine că acesta e la fel de reacționar ca orice altceva în lumea Capitalului. Căci epoca este, fără îndoială, a acestuia din urmă. Nu doar „neoliberală”, adică atotprivatizatoare. Ci împlinire-(de)săvîrșire a mașinii de stors profit, care ține în strînsoarea sa tot mai vătămătoare, tot mai mortală întreaga lume. Mobilizînd și sacrificînd tot ce-i finit (viețuitoare, muritori, resurse, natură) în slujba unui scop in-finit. O cifră care are sens doar dacă se autodepășește pe sine de fiecare dată. Un *perpetuum mobile*, care este și un fel de rîșniță ontologică. Pînă la epuizare, pînă crapă totul, pînă nu mai rămîne nimic de exploatat.

Pentru a putea păstra în viață această absurditate, devenită scop concret al țărilor în care trăim, trebuie mobilizate toate spectacolele care să ne țină mintea ocupată: știri, filme, muzici, teatru, literatură, artă plastică, circ, dans, documentare, concursuri, colocvii, turism, sport etc. Imagine, sunet, informație. Puzderie. Nicio clipă de răgaz pe Titanicul scufundîndu-se. Timpul liber este acela în care creierul nostru muncește la consumul de mărfuri simbolice, pilule de semne pe care trebuie să le înghițim pentru a ne distra, pentru a ne reface forța de muncă, pentru a elibera psihicul nostru de grijile sale curente. Unde e locul comprehensiunii eficace a situației în care ne aflăm? Al comprehensiunii care reușește să vadă că ne-am blocat și că așa nu se mai poate. Al comprehensiunii care se gîndește și cum să iasă din această fundătură globală a istoriei. Pe cine interesează cu adevărat această problemă? Soarta colectivă e lipsită de însemnătate.

O singură caracteristică de profunzime are tot noroiul informațional-cultural în care ne terfelim: niciun diagnostic cît de cît corect al stării de fapt nu pare să răsară de acolo. Rareori mai vedem în spatele discursurilor critice de toate felurile cauza profundă care produce baiurile particulare ce le alimentează. E greu să

percepi că în spatele tuturor e un izvor, el însuși *invizibil*, din care purced toate realitățile din jurul nostru: decizia istorică majoră prin care Capitalul a fost instaurat sau, mai degrabă, *s-a instaurat pe sine* ca stăpîn și judecător absolut al țărilor lumesti. Avînd ca efect concretul simplu, palpabil, ca să zic așa, că totul în jurul nostru e otrăvit sau, mai bine, trece în opusul său, în forma sa de piață, deci alienat: hrană, natură, relații sociale.

În acest moment al luptei de clasă, în care adversarul proletariatului (care cultural de mult nu mai e burghezie) a cîștigat pe toată linia, separînd perfect schizofrenic conștiința proletară de majoritatea proletariatului real, doar cîțiva intelectuali mai sînt în stare, foarte rar și parcă tot mai mult din greșeală, nu din siguranța muncii lor de gîndire, să cadă peste adevăr, să fie ceva de genul unei „conștiințe proletare” în lumea Ideologiei. Foarte rar însă, repet. Căci și ei, majoritatea, delirează (departe de centralitatea cvasidivină și încă insuficient explorată a Capitalului pentru lumea în care ne e dat să trăim). Intelectualilor și artiștilor li s-au creat deja mecanisme bune pentru cum să fenteze orice fel de întîlnire mai incomodă cu această realitate centrală. Mai o recenzie, mai un festival, o tabără, o finanțare, ceva, un proiect, o școală de vară, o lansare de carte. Ne obișnuim cu cultura finanțată și cu plăpîndeii vîlăstare, anemicele „proiecte”, neinteresante și insuficiente din capul locului, slabe ca artă, slabe ca filosofie, slabe ca politică, slabe ca știință, slabe drept „cultură” (fiindcă n-apucă să reflecteze cu adevărat la lumea în care au loc și unde li se aruncă firimiturile din care trăiesc producătorii lor precarizați). Cînd se întîmplă să aibă sensibilități social-politice mai progresiste, tipul ăsta de stîngism (deja un derivat diluat al stîngii, ea însăși de negăsit niciunde) nu mai poate fi catalogat o simplă boală de copilărie. El este maladia cît se poate de cronică a unei anemii a gîndirii pur și simplu.

Între timp, vedem tendințele anunțate și perfect patente deja în ultimele decenii ale secolului al XX-lea împlinindu-se și la noi, cu certitudine de destin, fără nicio rezistență. Nimic național n-are valoare dacă nu poate fi vîndut pe bani mărunți și stricat pe loc: gaze naturale, țigete, agricultură, industrie, forță de muncă, păduri. La batjocura „investitorilor”. Autohtoni sau străini nu contează. Țara golită de toate forțele ei productive. Încuiera lor cu altele, mai ieftine. Din străinătate (Indonezia, Pakistan etc.). Rasism. Marii patrioți răsar. Tot mai *fake*. Deja chiar și mutrele lor mint. Nici nu mai trebuie să deschidă gura. Dar eventualul dezgust față de ei e și el programat. Distrage atenția de la faptul că dincolo de culise, în lumea largă, are loc o plastică socială de dimensiuni mondiale. Se formează, fără nicio conspirație anume, ci doar lăsînd istoria să-și urmeze programul, o nouă-veche societate. Se produce Poporul-Capital, dezmembrat din capul locului, care știe

doar să tragă ca vita și să fie slugă. Incapabil de a se uni în mod veritabil, de a face comunitate, de a face politică. Ceva demonstrații. Mulțimi de telefoane ridicate spre cer noaptea (o feerie, ce mai!). Bravo, cetățeni, sînteți mai fini decît „Cîntarea României”, dar la fel de înțelepți politicește. Măcar atunci aveți frica de regim drept scuză. Acum nu mai aveți niciuna. Oricum, dac-o ții prea tare pe a ta vin bocancii în gură și gloanțele în cap: Franța vestelor galbene, Israelul copiilor palestinieni împușcați. Rapide exemple printre miile care s-ar putea găsi pentru „bunătatea timpului nostru”. Semne amare pentru cînd anume ajunge cetățeanul să fie efectiv în politică, să iasă din condiția sa de nimic și să fie rănit sau ucis pentru curajul de a-și fi ridicat capul din țărînă – iată culmile civilizației noastre.

Fără alt ghidaj în afară de profit, totul se repetă *da capo al fine*. Cei cu bani se îmbogățesc pe spinarea celor fără bani. A acelor care suferă și muncesc în tăcere. Umiliți, bolnavi, pensionați. Pe bănuții milioanelor de subalterni năpăstuiți se răscumpără băncile și marile corporații, stăpîni locurilor de muncă. La centru și la periferie povestea e la fel, doar cifrele diferă un pic. Anomia, desigur, e ceva mai mare la periferie. Lipsa de reguli sau schimbarea lor permanentă pentru a ține lumea sub control. Descompunerea tuturor mecanismelor societale care ar mai fi avut o șansă de a prăsi oameni liberi. Totul acoperit de bavardajul continuu și necrofag al specialiștilor în comunicare, de la așa-numiții jurnaliști (aproape dispăruți ca profesie) la alți guriști, inventatori de discursuri și argumente pentru tot și nimic. În asta a trecut ceea ce ar fi trebuit să fie sfera publică liberă. Cînd însă mai apare cineva care dă totul pe față, descoperim falsul enorm din care am făcut parte. Falsul din care ni s-a țesut realitatea. Indiferent că e vorba de armele de ucidere în masă ale lui Saddam, de originile terorismului așa-zis „islamic” (tot americanesti! să nu uităm!) sau de orice altceva ați vrea. Totul e făcut în așa fel încît să nu mai putem scăpa de acest halou de făcătură din jurul tuturor „fenomenelor de larg interes”, de la crizele economice, la războaie și epidemii virale. Nu se știe niciodată nimic pînă la capăt. Abia așa falsul e perfect. Iar cel care l-ar dezvălui totuși, cu dovezi clare, trebuie hăituit ca un vînat. Și nu doar hăituit, evident!

Nimic din toate astea nu stimulează participarea la viața politică. La așa ceva nu se participă, presupunînd în continuare că vorbim de și cu cetățeni cinstiți, de bună-credință.

Împotriva așa ceva se luptă.

Dacă mai știm cum.

Dar tocmai că nu știm, mi se pare. Poate că greșesc eu. Ceea ce e limpede, în orice caz, este că niciuna din mijloacele clasice de luptă nu dă roade. Nici forma-partid, nici demonstrațiile, nici grevele, nici ONG-urile. Nimic. Singură inacțiunea capitalistă

supremă, dacă am avea curajul, ar putea salva ceva. Refuzul de a ne mai vinde forța de muncă. Dar nu așa, aiurea, haotic, parțial. Ci toți, organizat, cu stocuri de hrană pregătite, gata de desproprietărea furnizorilor de energie, de apă, gata de concedierea poliției, a armatei, a politicienilor, a birocrăților de toate felurile, de organizarea propriilor forțe de ordine, administrație, producție ș.a.m.d. De unde însă atîta solidaritate și atîta disciplină? De unde atîta clarviziune?

Aurelian GIUGĂL

Viitorul nostru a început alaltăieri

„Pentru mine, un singur om face cât tot poporul, iar poporul face cât un singur om.” (Democrit)
„Noi trăim într-o continuă schimbare.” (Spinoza)

Înainte vreme, în epoca de dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial, s-a discutat intens despre formarea și evoluția economiei de piață în țara noastră (Madgearu, Zeletin, Manoilescu, Voinea). Pentru Zeletin, formarea unui capital național reprezenta garanția industrializării, a modernizării generale¹, iar Mitiță Constantinescu a făcut referire la dubla industrializare, atât pentru piața internă, cât și pentru export², industria fiind văzută ca mijlocul principal ce poate asigura independența țării³. În acest cadru, Virgil Madgearu a propus chiar mai multe etape de industrializare⁴, iar Mihail Manoilescu recomanda măsuri generale protecționiste, unele care să sprijine economia domestică, scopul fiind diversificarea structurii economice și înființarea unor activități ce pot asigura o productivitate sporită⁵. În agricultură, Victor Slăvescu se arăta favorabil înființării cooperativelor agricole de aprovizionare și a celor de desfacere, în felul acesta țăranii putînd fi protejați de înfloritoarea speculă⁶. Ca o acoladă cuprinzătoare, planul economic național⁷ urma să contribuie la soluționarea problemelor din țară, economia dirijată fiind văzută și ca o cale pentru o anumită solidaritate socială (Constantin Poenaru).

Sigur, după aproape cinci decenii de susținere a economiei naționale, „industria românească (...) a rămas totuși foarte tânără; cum îi dai drumul, cum nu o mai susții din bugetul Statului, cade la pămînt”⁸, iar interesele carturilor și cele ale politicienilor (prezenți în număr mare în consiliile de administrație ale fabricilor) mai mult au slăbit industria autohtonă decît au ajutat-o.

Comuniștii, veniți la putere după 1945, au luat în serios multe din ideile economice din perioada interbelică: industrializare, plan economic (cincinal), cooperative agricole de producție, ideea independenței economice, urbanizare etc. Corolar, anumiți indicatori economico-sociali s-au transformat radical, speranța de

viață la naștere, gradul de educație și produsul intern brut, pe scurt, indicele dezvoltării umane (IDU), crescând exponențial. Mobilitatea socială s-a menținut la cote însemnate, iar femeile au fost activ integrate pe piața muncii. Iată cum, în *Primăvara bobocilor* (regia Mircea Moldovan, scenariul Petre Sălcudeanu), o peliculă din comunismul târziu (1987), realismul socialist se construia nu doar în cotidianul imediat, dar și pe ecran. Astfel, în film apar două secvențe desprinse din feminismul socialist (*gender-balanced participation?*), cu o femeie ce conduce o treierătoare, figurile emblematice ale sexualității masculine (Belmondo, Piersic & co.) formând tapetul din cabina treierătoarei Gloria. În a doua scenă, două femei (printre care și o pensionară) își repară singure mașina, autohtona Dacia.

A venit momentul 1989 și întreg eșafodajul construit în intervalul 1947-1989 s-a prăbușit relativ repede. Regimul Iliescu a încercat să ruleze un neodezvoltationism preocupat de menținerea unei industrii locale; regimul liberal-conservator al Convenției Democrate (cu PNȚCD vârf de lance) a distrus acest plan, înlocuindu-l cu o ultra-privatizare în perioada post-1996⁹. După veselie generală generată de regăsirea libertății pierdute, regimul Constantinescu-CDR a pus în mișcare prima formă de neoliberalism din România, proiectul fiind un fiasco teribil, eșuând lamentabil la sfârșitul anilor 1990. Politicile economice post-CDR au început să producă efecte economico-sociale dintre cele mai variate, de la dezindustrializare și șomaj, la creșterea diferențelor economice dintre clasele sociale și descreștere demografică (mai ales prin migrații masive). Electoral, clivajul dominant s-a construit în jurul celor două tabere opozante; pe de o parte, pro-europeniștii, clasa de mijloc urbană ce își dorește o „țară ca afară”, pe de altă parte, „neo-comuniștii” fesenisto-pedeseristo-pesediști (FSN-FDSN-PDSR-PSD), denumire peiorativă venită din zona anticomuniștilor de serviciu, cu alaiul lor de susținători recrutați din păturile de jos, inclusiv „știrbii” și „analfabeții” mult huliți pentru îndărătnicia și opacitatea lor electorală. Anii comuniști, 40 de ani, au fost ani de nivelare economică, geografic vorbind. În 1982, un salariat de la o fabrică oarecare din Fetești aducea acasă același venit pe care-l obținea un muncitor din Oradea, iar la sate, fermele agricole asigurau un venit regulat pentru întreaga populație. În acest cadru, periferiile interne s-au aplatizat, inegalitățile geografice s-au redus, existând o anumită convergență economică și o circulație a bunurilor și ideilor între urban și rural. După 1990, inegalitățile geografice au reapărut și s-au adâncit. Ele sânt vulnerabilități clasice ale creșterii neoliberale, sunt parte a procesului capitalist de acumulare, acestea fiind elementul distinctiv al geografiei capitalismului, expresia contradicțiilor din structura însăși a capitalului, o inegalitate de altfel structurală și mai puțin una statistică (*uneven development*)¹⁰. Sintetizând, știm clar că societățile capitaliste se dezvoltă inegal¹¹.

În *Sciuscià*, teribilul film neorealist făcut în Italia anului 1946 (regia Vittorio De Sica, cu o echipă complexă de scenariști, printre care Cesare Zavattini, figură emblematică a neorealismului cinematografic italian), aparatul de proiecție, adus pentru amuzamentul și distracția publicului dintr-un penitenciar pentru minori, ia foc, iar lumea ficțională este brusc înlocuită de realitatea frustră. Asta s-a întâmplat și în România ultimilor 30 de ani. Ficțiunea postcomunistă, construită în jurul beneficiilor ce va să vină pe filieră capitalistă, a luat foc, s-a pulverizat rapid, iar realitatea cotidiană, cu inegalitățile structurale clasice, s-a instalat confortabil în lumea socialului autohton. Rapid, județele Vaslui, Ialomița, Botoșani sau Teleorman au revenit la starea lor din vremea vechiului regim, individualizându-se ca spații sărace, vulnerabile economic, fără locuri de muncă și perspective de viitor. Capitalismul vagabond¹² ocolește aceste geografii ale înapoierii din județele mai sus amintite. În aceste enclave de sărăcie la ce se poate spera? Care sunt soluțiile pentru aceste populații aflate la periferia periferiilor? Cum arată viitorul, în epoca post-1989, în primele două decenii din secolul XXI și în următoarele decenii ale noului mileniu?

În Franța, geograful Christophe Guilluy a scris despre periferiile deprimante, adică despre acele spații ce includ orașele mici și medii, deșerturile post-industriale și zonele uitate de la țară, teritorii ce înglobează peste 60% din populația Franței de azi. În aceste spații ale capitalismului central, acum ajunse și ele deplorabil din punct de vedere economic, condițiile de viață și infrastructura publică s-au erodat, șomajul, sărăcia și insecuritatea au înflorit, majoritatea cetățenilor deconectându-se de zona politicului, simțindu-se slab reprezentați, fie chiar nereprezentați sau, mai rău, ducându-se în zona gri a naționalismelor, protecționismelor și populismelor, abandonându-se unor politicieni precum Marine Le Pen – evident, mesajele anti-imigraționiste au prins rădăcini solide, capitalismul vagabond sădind și aici semințele mâniei. Cei economici și sociali excluși se revoltă împotriva condițiilor de viață în care sunt forțați să trăiască. Iată de ce, spune Guilluy, noua lume va fi desenată nu de politicienii și de economiștii planificatori, ci de insecuritatea socială și deprivarea claselor de jos, Vestele Galbene fiind simptomul unei boli mai lungi¹³.

În Marea Britanie (Anglia), Brexit și recenteile parlamentare au fost portretizate ca o revoltă a regiunilor, cu dezvoltare inegală și un aliniament economic nord-sud, spațiile dezvoltate din sud fiind puse în o poziție cu cele sărace, ce se adâncesc și mai mult în sărăcie, din nordul Angliei (vechea zonă industrială din arealul Leeds-Manchester-Liverpool), a *Thatcherite* „Two-Nations” *state project*¹⁴. Modelarea economiei politice printr-o selectivă „raționalizare” și privatizare a sectoarelor economice cheie, a lăsat numeroase orașe medii și mici din periferia nordică să fie supuse unui proces rapid și susținut de dezindustrializare, Cum alternativa laburist

(*Labour's Third Way vision*) a eșuat în tentativa-i de a reduce inegalitățile structurale, capitala, Londra, a devenit un pol al magnetice al bogăției¹⁵, Londra și celelalte regiuni ale Angliei.

În ecuație intră și China, promotorul noii globalizări de azi. Într-un discurs la Davos (2017), Xi Jinping se exprima răspicat pentru deschidere și liber schimb. Dezvoltarea susținută a Chinei din ultimele decenii, cu cifre de creștere și consum absolut amețitoare, implică cu necesitate menținerea deschisă a piețelor, deopotrivă pentru debușee (export), dar și pentru exploatarea unor resurse și materii prime relativ ieftine din Africa și aiurea. Conform *The United States Geological Survey*, în intervalul 2011-2013, China a consumat 6.651 milioane tone de ciment, mai mult decât Statele Unite în întreg intervalul 1900-1999¹⁶ (4.405 milioane tone de ciment). Iată de ce China este noul miracol capitalist din era neoliberală. Reformele din agricultură, industrie, știință și educație, și-au făcut efectul. Neoliberalismul american și cel britanic, la pachet cu expansiunea industrială din Asia de Sud și de Sud-Est, au pus umărul sold la reformele interne din China anilor '70 ai secolului trecut. În acea vreme, țara era încă considerată ca una din Lumea a Treia. Între timp lucrurile s-au schimbat și evoluează cu repeziciune. Inclusiv în ceea ce privește luptele de clasă inerente dezvoltării și amplificării capitalismului. În același discurs de la Davos din 2017, Xi Jinping a citat și din Dickens: „It was the best of times, it was the worst of times” (*A Tale of Two Cities*). Condițiile dickensiene din multele zone industriale au generat, doar în 2005, peste 74.000 de proteste, demonstrații, unele extrem de violente, ceea ce face din China campioana planetară a luptei de clasă¹⁷. Țările primei industrializări se închid în propria carapace. În condițiile în care economiile unor țări ultra-populate, China, India, Brazilia, cresc constant, delocalizarea și transferul de capital din SUA și Europa de Vest irită și creează insecuritate economică pentru largi categorii de populație. În ultimi ani în industria SUA s-au pierdut peste 5 milioane de slujbe, iar vârstnicii, femeile, cei cu educație minimă, cei cu venituri mici, au preferat să voteze cu GOP, adică cu Republicanii. Dacă China strănută, se îmbolnăvesc europenii, iar Brexit-ului nu a fost un caz singular, acesta fiind dublat de Nigel Farage și United Kingdom Independent Party, Marine Le Pen și Frontul Național sau Salvini în Italia; mai nou, Europa Vestică întoarce capul spre naționalism. Partidele de stânga, după multe rateuri grosolane, comportându-se adesea mai capitalist decât capitaliștii, nu mai reușesc să mobilizeze pentru că nu mai reușesc să comunice. Iată de ce, ele sunt din ce în ce mai ne semnificative, atât la nivel electoral, dar și în ceea ce privește hegemonia culturală. În aceste condiții economice, de ce am putea crede că vor apărea schimbări semnificative în următoarele decenii?

Dar România? Care-i viitorul ei de țară periferică? Viitorul localităților mici, fie ele urbane sau rurale, în contextul actualei economii neoliberale, e categoric unul

deplorabil. Lipsa cronică a locurilor de muncă va prăbuși și mai mult aceste geografii deja deraiate. Multe comune și sate vor fi șterse de pe hartă, forța de muncă migrând în orașele autohtone sau în vestul primitor pentru brațele disponibile la tot felul de munci agricole sau non-agricole (vezi cazul recent al culegătorilor de sparanghel). Bătrânii de acum vor fi ultimii supraviețuitori ai acestor localități muribunde. În consecință, unele județe din sud și est, cele istoric subdezvoltate, își vor pierde rațiunea administrativă – ce organizare economico-socială-administrativă se va putea face într-un județ depopulat precum Ialomița?

Din punct de vedere electoral, anumiți *punteros* locali vor constitui în continuare cureaua de transmisie dintre potențaii zilei și alegătorii tot mai alienați și cu o falsă conștiință, unii ce vor aștepta în continuare anumite mici beneficii de la patronii locali. Asta-i va scoate în continuare din minți pe cei din zona de mijloc a urbanului mare, nervozitatea lor crescând proporțional cu incompetența la urne a „știrbilor care nu știu să voteze” – fenomenul deja se desfășoară sub ochii noștri. Formulele politice inovatoare, cu tot felul de partide-salvator, și sloganurile lor aferente vor fi probabil inepuizabile, exponențiale cu degradarea și sentimentul deznădejdiei dintr-o țară care nu va fi niciodată „ca afară”.

Economic, atâta vreme cât României se află în zona de siguranță a capitalului străin, manifestările frecvente de evaziune fiscală și corupție¹⁸, identificate deopotrivă la firme (cu capital privat sau de stat, capitaliști străini sau locali), vor continua și ele – cine să oprească fenomenul?

În manualul de clasa a X-a de geografie din perioada comunistă, la fluxurile migratorii din epoca modernă se sublinia apăsător că *brain drain*-ul (*human capital flight*) dinspre polii sărăciei către metropolă adâncește și mai mult disparitățile, decalajele dintre regiuni. Evident, pentru clase relativ prospere din România de azi, a-ți trimite copiii la studii peste hotare a devenit un modus vivendi într-o țară plină de *indignados* înnebuniți de starea lucrurilor din România de azi. Țara noastră este, și va fi pe mai departe, o țară profund inegală din toate punctele de vedere, asistată neputincios de o mână de bonjuriști ce au luat lumină din *Occidens*!

P.S. Chiar în perioada de pandemie, diferențele structurale din categoriile socio-profesionale se văd foarte bine. Cei care stau acasă, auto-izolați de voie, de nevoie, sunt cei din zona *white collar*. Cei de la bază, din zonele de jos, au fost concediați – cu ce trăiesc? – sau se duc la muncă (inclusiv pe câmpiile Europei de Vest, în condiții de multe ori degradante). Tot spectrul celor izolați avea, are și va avea o singură preocupare: oamenii să stea acasă. Să stea acasă, da, în ce condiții și mai ales pe ce bani? Pentru că firavele inițiative pentru asigurarea unui venit minim garantat, impozitarea marilor venituri, eventual suspendarea chiriilor, nu doar a ratelor, măcar pe perioada izolării, au fost cu desăvârșire ignorate deopotrivă de politic, dar și de *mainstream*-ul cultural autohton.

¹ Ștefan Zeletin (1925). *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*. București: Editura Cultura Națională.

² Vezi Banca Națională a României. *Viața și opera lui Mitiță Constantinescu*. În colecția „Restitutio”, nr. 4, martie 2004. Disponibil online la <file:///C:/Users/admin/Desktop/Mitita.pdf>.

³ Nicolae P. Arcadian (1936). *Industrializarea României*. București: Imprimeria Națională.

⁴ Virgil N. Madgearu (1995). *Evoluția economiei românești după războiul mondial*. București: Editura Științifică.

⁵ Mihail Manoilescu (1986). *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

⁶ Banca Națională a României. *Viața și opera lui Victor Slăvescu*. În colecția „Restitutio”, nr. 1, octombrie 2001. Disponibil online la <file:///C:/Users/admin/Desktop/Slavescu.pdf>.

⁷ Mihail Manoilescu (1938). *Ideea de plan economic național*. București: Imprimeria Națională.

⁸ „Monitorul Oficial” nr. 58 din 30 martie 1936. Dezbateri Adunarea Deputaților privind proiectul de lege pentru prelungirea termenului de aplicare a legii din 1912 pentru încurajarea industriei naționale. În Ioan Codruț Lucinescu (2019). *Neoliberalismul românesc. Economie și politică. 1934-1938*. Brăila: Editura Istros a muzeului Brăilei „Carol I”, pp. 101-104.

⁹ Pentru mai multe detalii privind perioada respectivă, vezi Cornel Ban (2014). *Dependență și dezvoltare: economia politică a capitalismului românesc*, traducere de Ciprian Șiulea, Cluj-Napoca: Tact.

¹⁰ A se vedea Neil Smith (2008). *Uneven development Nature, capital and the production of space*. Athens: The University of Georgia Press.

¹¹ Doreen Massey (1995). *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. London: Macmillan, p. 289.

¹² Cindi Katz (2001). „Vagabond capitalism and the Necessity of Social Reproduction”, *Antipode*, 33 (4), pp. 709-728.

¹³ A se vedea Jon Henley (2019). „Twilight of the Elites by Christophe Guilluy review – France and a new class conflict”. *The Guardian*, January 17. Disponibil online la <https://www.theguardian.com/books/2019/jan/17/twilight-of-the-elites-christophe-guilluy-review>; Andrew Hussey (2019). „The French elites against the working class”. *New Statesman*, July 24. Disponibil online la <https://www.newstatesman.com/world/europe/2019/07/french-elites-against-working-class>.

¹⁴ Gordon MacLeod & Martin Jones (2018). „Explaining «Brexit capital»: Uneven development and the austerity state”, *Space and Polity*, 22 (2), pp. 111-136.

¹⁵ D. Massey (2007). *World city*. Cambridge: Polity Press.

¹⁶ Tan Wah Piow (2015). „«The power of ideas» – David Harvey at the LSE”, *The Online Citizen*, 15 Decembrie. Disponibil online la <https://www.theonlinecitizen.com/2015/12/25/the-power-of-ideas-david-harvey-at-the-lse/>.

¹⁷ Neil Smith (2008). *Uneven Development*, Athens: The University of Georgia Press, p. 257.

¹⁸ Vezi Florin Georgescu (2018). *Capitalul în România postcomunistă*. București: Editura Academiei Române.

Horațiu NAN

Barbarism sau barbarie

Note despre carantină

În contextul „relansării” economice în curs de desfășurare, asupra căreia s-a decis fără prea mare greutate la gândul milioanele, dacă nu a zecilor de milioane de posibili morți la nivel mondial care ar rezulta în urma ei, se dezvăluie poate semnificația și importanța decisivă a carantinei. Unele lămuriri se impun: în general, atât apărătorii cât și detractorii carantinei, confundă autoritatea medicală cu autoritatea politică, fenomen observabil, pe de-o parte, în cazul amatorilor liberali ai stării de urgență, dar și, de cealaltă parte, a negaționiștilor dreptei „alternative” (*alt-right*). Mai mult, rîndurile celor din urmă sînt îngroșate de figuri intelectuale cîndva respectabile în medii stîngiste, cum ar fi Giorgio Agamben, cel care în cele mai recente intervenții ale sale denunță „minciuna dominantă”, lansînd un îndemn la jihad filozofic împotriva științei, nu înainte de a ne explica frumos, etimologic, heideggerian, ce înseamnă epidemia¹.

Toate acestea nu fac decît să pună sub îndoială legitimitatea carantinei. Ori, trebuie să o spunem, a recunoaște necesitatea carantinei nu înseamnă a gira măsurile represive instituite și justificate de autoritățile statului drept răspuns adecvat la pandemia de COVID. Susținerea carantinei e compatibilă cu menținerea vigilenței asupra abuzurilor nedemocratice gen militarism, polițienism, extinderea mijloacelor de supraveghere în masă, ajutoare de stat pentru marile bănci și companii internaționale etc.

Devine astfel limpede faptul că antagonismul principal nu este între „cei care vor libertate cu prețul sănătății și cei care vor sănătate cu prețul libertății”², ci că avem de-a face cu vechea contradicție fundamentală dintre muncă și capital. Ea apare acum intensificată sub forma determinată a contradicției dintre carantină și capital. Mai simplu spus, „mediul de afaceri” nu poate supraviețui unei carantine mai lungi de trei, patru luni. Carantina adecvată, deci prelungită, reprezintă o amenințare existențială pentru procesul acumulării și reproducerii capitaliste. Să luăm aminte la sentința cu iz de amenințare a lui Bolsonaro: „fără economie nu există viață”³.

Cum va fi rezolvată contradicția dintre carantină și capital?

Faptul că hotărârile de relaxare a stării de *lockdown* sînt luate aproape simultan de către toate statele afectate, deși stadiul pandemiei din interiorul granițelor lor diferă cît se poate de mult de la un caz la altul (indiferent dacă sînt încă pe pantă ascendentă), ar trebui să ne ofere unele indicii. Reprezentanții politici ai capitalului, încurajați de mass-media care ne servește zilnic lamentații despre starea precară a sectorului privat și strigăte disperate în legătură cu „relansarea economiei”, sînt, după cum ne-au obișnuit de atîta vreme, de partea capitalului. În ciuda stimulentei și *bailout*-urilor financiare, cuțitul a ajuns la osul capitalului global care presează în favoarea redeschiderii. Liderii politici europeni și americani au înțeles mesajul și – după o serie de măsuri de siguranță sanitară luate mult prea tîrziu și pe jumătate, pe un fond de incompetență și sprijinind mediul privat mult mai mult decît cetățeanul de rînd – și-au asumat gambitul periculos al relaxării carantinei. Periculos deoarece, conform pînă și celor mai roz scenarii privind ieșirea din carantină, avem nevoie de testare în masă, capitol la care mai toată lumea e corigentă. Lipsesc mijloacele necesare unei posibile ieșiri de succes din carantină și se mizează totul pe schimbarea de vreme, în speranță că „iarna nu-i ca vara”, deși, în cel mai fericit scenariu, chiar dacă vremea bună va ajuta la stoparea răspîndirii virusului, un al doilea val este foarte probabil, cel puțin din toamnă încolo. Așa că la următoarele valuri contradicția va sta să explodeze. Iar politicienii *statu quo*-ului vor oscila din nou între necesitatea carantinării și imperativele capitalului. Dacă nu vor ceda la timp, capitalul își va găsi agenți ceva mai „asumați”, așa cum a făcut-o în interbelic.

Starea stîngii contemporane

Denunțurile ridicole ale alt-rightiștilor care văd pericole comuniste în măsurile luate pînă acum⁴ presupun, în mod aparent paradoxal, o coerență absentă din discursurile responsabile ale căldiceilor mainstream-ului centrist, liberal, conservator, social-democrat (inclusiv ramura progresistă) care își imaginează că pot reconcilia carantina cu economia capitalistă. O carantină adecvată nu poate fi implementată decît sub o formă de socialism, un mod de producție care să nu fie centrat în jurul profitului, care să poată păstra deschise doar acele ramuri economice absolut esențiale pentru servirea nevoilor societății și care să asigure condițiile materiale și sanitare cele mai sigure posibil pentru desfășurarea lor.

Perspectivile trecerii la o orînduire socialistă sînt, *alas*, descurajante. Acolo unde stînga contemporană a reușit o mobilizare ceva mai serioasă a fost în jurul unor figuri gen Sanders sau Corbyn. Curente de stînga

cele mai populare actualmente, autointitulate drept „progresiste”, sînt curente neoreformiste care încearcă să reînvie social-democrația clasică cu toate aporiile de rigoare. Dincolo de acceptarea generală a cadrului capitalist, limitele progresismului se exprimă și în iluziile sale voluntariste, potrivit cărora obstacolele care stau în calea reformării mai juste a capitalismului țin de „lipsa voinței politice”. Ca și cum miezul problemei rezidă nu în raportul de forțe care face ca, în prezent, reforma să fie la fel de utopică precum revoluția, ci în faptul că nu avem politicienii potriviți. De altfel, reformele social-democrate postbelice au reprezentat mereu un compromis: concesiile considerabile făcute de capitaliști în favoarea muncii au fost efectuate întotdeauna sub presiunea unei percepute amenințări revoluționare (pe fondul distrugerii provocate de al doilea război mondial, ascensiunea URSS etc.). Altfel spus, spectrul revoluției reprezintă condiția de posibilitate a reformelor social-democrate. Cîtă vreme acesta lipsește, *Thatcher rules*: în cadrul capitalismului *there is no alternative*.

Cît privește tabăra radicală, situația este și mai sumbră. Frustrările marxismului au aceeași bază obiectivă ca și cele ale social-democrației: dispariția agentului revoluționar, a clasei muncitoare în forma ei organizată politic, *pentru sine*. Doar că, spre deosebire de social-democrați, marxiștilor le este mult mai dificil să se îmbete cu apa chioară a voluntarismului reformist (cu excepția acelor marxiști care nu văd nicio problemă în a face un compromis și a acorda o șansă politicilor neokeynesiene). De unde și irelevanța practică a stîngii marxiste în prezent. Ea nu poate conjura nici măcar demagogia involuntară a progresiștilor. Prin urmare, chiar dacă ar izbucni ca prin minune o insurecție generală, însoțită de greve, proteste, autocarantinare, acolo unde este posibil etc., e greu de imaginat o influență relevantă pe care stînga radicală ar putea-o avea asupra ei⁵. De asemenea, e dificil de crezut cum o astfel de mișcare ar putea face față unei stări de urgență *de facto*, folosită de data aceasta nu pentru a-i închide pe oameni în casă, ci, dimpotrivă, pentru a-i scoate la muncă forțată.

Stînga marxistă e constrînsă astfel să adopte poziția unui „posadism obiectiv”, numit astfel după paginile de meme sarcastice, dar empatic, precum *Intergalactic Workers' League*⁶. Inspirîndu-se din eseu idiosincronic al troțkistului cubanez Juan Posadas⁷, (neo) posadismul glumeț al internaților duce pînă la absurd tendința istorică a marxiștilor de a identifica noi speranțe revoluționare dincolo de vechea clasă muncitoare (studenți, lumpeni, luptători de gherilă etc.). Posadismul reprezintă concluzia logică, în absurdul ei, a marxismului ajuns la fundul sacului de agenți istorici: ultima speranță rămîn extraterestrii, tovarășii cosmici. Și Pentagonul pare să fie de acord: doar un OZN ne mai poate salva⁸.

<https://itself.blog/2020/05/02/giorgio-agamben-medicine-as-religion/?fbclid=IwAR0K01joP5oswg3kmbF1BCPFu5JEV96ey9bVtGlXuOaeHiFF5yMR08h8iQ>

² Conform exprimării plastice a unui centrist alternativ, gen „good people on both sides“.

³ Aproape că am fi tentați să credem că viața „nudă“ e totuși preferabilă vieții calificate exclusiv economic, și supusă imperativului exploatarei.

⁴ Unele devenite virale, cum ar fi postarea clovnului sinistru Stefan Molyneux în care califica măștile de față drept *communist burkas*.

⁵ Poate ar trebui să renunțăm la eticheta de stângiști așa cum e folosită în mod curent. „Stînga“ este pînă la urmă o categorie burgheză al cărei centru rămîne capitalul. Comunismul introduce un nou centru, să nu uităm că există curente de stînga și de dreapta în interiorul tradiției marxiste care denotă cu totul altceva decît stînga și dreapta burgheze.

⁶ <https://www.facebook.com/IntergalacticWorkers/>

⁷ <https://www.marxists.org/archive/posadas/1968/06/flyingsaucers.html>

⁸ <https://www.nytimes.com/2020/04/28/us/pentagon-ufo-videos.html>

Alexandru Vasile SAVA

Mixtape 2020

„Nimic uman nu supraviețuiește viitorului apropiat” –
Nick Land, *Meltdown*

Preludiu: Prolegomene la epocă

Dacă presupunem a încerca să înțelegem epoca aceasta *ca o epocă*, va trebui să o înțelegem ca *durată*, dincolo de acumulările sale particulare de întâmplări, de bunuri sau de indivizi, adică din perspectiva acelei *contemporaneități* a tuturor proceselor ce o compun. Se cuvine astfel să facem câteva precizări pentru a oferi, pe cât se poate, o imagine clară a ceea ce înțelegem prin contemporaneitate. Contemporaneitatea este substanța unei epoci, ceea ce îi oferă unitate, fiind generată prin situarea într-o anumită configurație a duratelor care compun acea epocă, situare care le conferă un anumit ritm în raportarea lor unele față de altele. Modul în care sunt situate împreună duratele unei epoci este prin *selecție*, această selecție fiind apanajul unei structuri pe care o vom denumi (rămâne de văzut cât de corect) *subiectul istoric* al unei epoci, structură care rezultă din raportul de forțe care se stabilește între procese¹. Această situare nu presupune simultaneitate cronologică (nici măcar una parțială) a proceselor ce o compun, și nici nu presupune că aceste procese vor fi înglobate în totalitatea lor, fără rest.

Din această descriere, pare că lărgim prea mult

categoria epocii. În sine aceasta nu ar fi o problemă – putem vorbi despre epoca Revoluției Franceze, epoca Mitterand sau epoca ingineriei genetice, la fel cum putem vorbi despre epoca grunge-ului, a mouse-urilor wireless sau a integrării europene, chiar dacă aceste epoci nu vor prezenta același grad de interes pentru aceleași analize. Problema survine însă în momentul în care vine rîndul nostru să delimităm despre ce epocă vorbim în cazul de față. Există cu siguranță o mulțime de procese globale care își acumulează materiale de lucru, traversând Pămîntul de cîteva decenii, procese a căror împlinire nu a fost realizată încă, motiv pentru care continuă să aibă o prezență mai mult sau mai puțin spectrală, dar suficient de grea încât să fie resimțită chiar și în cele mai ferite colțuri ale lumii. Vorbim aici de procese precum catastrofa climatică în desfășurare, expansiunea capitalului financiar, creșterea gradului de mediere digitală a interacțiunilor sociale, globalizarea neoliberală, tranziția de la producția de identitate (să-i spunem) instituțională la cea spectaculară², transformarea conflictului militar prin instrumentarul *războiului contra teroriei* al imperiului american, creșterea accelerată a puterii computaționale împreună cu spectrul „singularității tehnologice” – lista poate continua.

Nu toate procesele trag în aceeași direcție – dimpotrivă unele par a avea efecte contradictorii cu efectele altora. Din această cauză, oricare proces sau grup de procese am alege poate părea în ultimă instanță arbitrar. Vom alege, așadar, să luăm ca reper provizoriu istoria universală și să considerăm atunci perioada în care ne aflăm din punctul de vedere al plasării sale în interiorul istoriei universale – i.e. al istoriei din punctul de vedere al capitalului, formațiunea socială care zace ca posibilitate latentă în sânul tuturor formațiunilor sociale³, sau, mai precis, ca limită de disoluție a mecanismelor de antiproducție⁴ a acestor formațiuni pre-capitaliste sub presiunea crescîndă a forțelor de producție.

Din punctul acesta de vedere, ne aflăm în *capitalismul târziu*; așa stînd lucrurile hegelenii de rit vechi și nou au perfectă dreptate în a ne plasa la sfîrșitul istoriei – cel puțin a celei universale. Fukuyama a dat dovadă de slăbiciune morală cînd a dat înapoi de la verdictul său, speriat de un atentat aici, o resurgență a protecționismului acolo, sau de nuanțe de iliberalism pe alocuri. Nu există nici o fază mai avansată a capitalismului la care s-ar putea ajunge, ci cel mult pendulări între barbarie și *welfare*, expansiune a capitalului în ultimele nișe ale Terrei și ale minutelor din ziua noastră, cu perioade de distrugere creativă pentru a face loc unor noi faze de expansiune. Cînd marxistii de la începutul secolului trecut se plasau în faza cea mai înaltă a istoriei capitalismului nu se înșelau – condițiile nu s-au schimbat în mod esențial. Dacă ne așteptăm ca această perioadă să treacă după suficient timp de la sine, putem aștepta la fel de bine moartea termică a universului.

Limitîndu-ne la acest aspect al epocii, primii 20 de ani ai secolului XXI pot fi caracterizați (1) în planul economiei politice, prin adîncirea și mai puternică a

degenerării ordinii național-liberale postbelice începută cu înfrângerea valului de radicalism care se acumulase între finalul războiului și sfârșitul anilor '60, (2) în planul politicilor populației, prin explozia, grație mijloacelor digitale, mecanismelor de supraveghere, care, cuplată cu dezintegrarea graduală a statului social, a determinat externalizarea biopoliticii către mecanismele de piață, și astfel a diminuat statul la funcțiile sale securitare, iar (3) în plan strict economic, prin continuarea creșterii producției marfare și a expansiunii piețelor, sub impulsul descătușării fluxurilor de capital care încep să amenințe stabilitatea sistemului global, atât prin posibilele epuizări ale unor resurse esențiale (petrol, litiu, apă, teren agricol etc.), cât și prin transformarea unor zone vaste actualmente populate în spații nelocuibile.

Toate aceste tendințe vor continua în următoarele decenii. Este o iluzie pură că orice mișcare social-democrată dintre cele care s-au prefigurat în ultimii ani poate frâna aceste procese, deoarece aceasta ar necesita controlul strict al fluxurilor de capital, reconstrucția instituțiilor de masă împotriva unei economii care depinde într-o foarte mare măsură de dominația spectacolului integrat care le face imposibile, diminuarea controlului securitar asupra populației, refacerea capacităților statelor de a-și gestiona populația, și frânarea creșterii economice, cel mai probabil spre o stare de stagnare permanentă, cuplată chiar cu reducerea capacităților productive în anumite regiuni. Un asemenea program s-ar contrazice așadar în ceea ce-și propune, pentru că, pe deoparte, la nivel național și-ar spori vulnerabilitățile în fața ordinii globale dintr-o direcție, și în fața unor segmente din propria populație dintr-alta⁵, și pentru că, pe de altă parte, la nivel global ar induce o criză a sistemului capitalist oprind expansiunea în ritm accelerat a capitalului. Nu excludem un program care își asumă doar o parte a acestor obiective, însă, în ceea ce ne privește, să nu preferăm încă o NeoChina globală viitoare, care ar ține un capitalism muribund într-o comă indusă, în timp ce exercită control dictatorial asupra populației și economiei (unul dintre scenariile ușor optimiste, care permit continuarea vieții civilizate).

Există însă un strat mai profund al mișcărilor timpului, sub cronologia istoriei universale. La acest nivel, „istoria universală” se reduce la o fază geologică, *Capitalocenul*, caracterizată prin transformarea rapidă a biosferelor, extracția acumulărilor unor procese de zeci și sute de milioane de ani în spațiul câtorva decenii sau secole, și prin accelerarea încălzirii globale într-un ritm care, în alte ere, ar fi avut nevoie de zeci de mii de ani. În plan biologic avem parte de o expansiune a puterii computaționale a unor organisme dincolo de orice ar fi fost posibil de-a lungul a peste 3 miliarde de ani. Toate proiectele capitalismului târziu sunt caracterizate de o presuposiție implicită adesea trecută cu vederea, și anume că ele trebuie să oprească aceste procese de a-și atinge limitele: extincția, pe deoparte, și transformarea inteligenței artificiale într-un regn nou de viață, care să opereze independent de control uman, pe de altă parte. Vom numi din acest motiv proiectele politice ale următoarei perioade *neo-umaniste* – unde umanismul vechi a trebuit să creeze „omul universal”⁶, umanismul nou va trebui să mențină în viață o formă a omului, oricât de mizerabilă. În ce măsură este posibilă o depășire a istoriei universale – și, așadar, a omului – prin ceva de felul unei supra-istorii – așadar, prin producerea unei „post-umanități” care să garanteze într-un fel sau altul posteritatea istoriei umane – rămâne o întrebare deschisă.

În materialele care urmează ne vom trasa sarcini mult mai modeste, la nivelul deceniilor imediate pe care le privim. Ele vor acoperi o serie de procese ce prezintă interes pentru un tip uman foarte vlăguț și decimat numeric actualmente: *stânga revoluționară*. Încercăm să urmărim din perspectiva acestei tipologiei ritmurile epocii actuale, din cauză că păstrăm speranța că undeva în configurația sa încălțită și deseori contradictorie zac germeii acelei umanități care își poate asuma ca sarcină o bună ieșire din istoria universală – fiind singura, de altfel, care nu este încă investită în perpetuarea veșnică a acestei istorii sau în ruina sa.



Atena, iulie 2015, referendum împotriva măsurilor de austeritate

Blues Revoluționar

Pe 26 iunie 1935, Lev Troțki relatează un vis în jurnalul său: „Noaptea trecută, sau mai degrabă dis-de-diminează, am visat că aveam o conversație cu Lenin”. Cei doi se află pe puntea de clasa a treia a unui vas, cu Lenin întins într-o cușetă, descosându-l pe Troțki cu privire la boala sa, cu îngrijorarea tipică cu care bătrânul bolșevic se preocupa de tovarășii săi. Diagnosticul lui Lenin este „oboseală nervoasă acumulată”, enumerându-i numele doctorilor cu care să se consulte. Troțki ripostează că a avut parte de o mulțime de consultații și începe să-i povestească despre intervențiile sale medicale din Berlin, din 1926, moment în care, „privindu-l pe Lenin, mi-am amintit că era mort. Am încercat imediat să alung acest gând pentru a termina conversația. Când i-am terminat de povestit despre călătoria mea medicală în Berlin în 1926, am vrut să adaug ‘Acestea se întâmplau după moartea ta...’, dar m-am controlat și i-am spus ‘după ce te-ai îmbolnăvit...’”⁷ Restul însemnării virează către un elogiu al Nataliei Sedova, care ocupă de altfel majoritatea textului, un fapt trecut cu vederea de majoritatea analizelor de care textul a avut parte, de regulă teoreticienii concentrându-se pe Leninul mort și grăbindu-se să treacă de la visul lui Troțki la diagramele oedipiene și Tatăl simbolic⁸, la viața de apoi a revoluției⁹ sau la „ideea eternă” a comunismului¹⁰.

Înscrierea e făcută la o săptămână după ce se stabilise în reședința sa temporară din Norvegia, la sfârșitul unui drum anevoios care a început cu deportarea sa din Franța, cu o lună înainte. Cu câteva săptămâni înainte aflase de arestarea fiului său Serghei Sedov (care avea să fie executat peste 2 ani), ceea ce, împreună cu atmosfera apărută după asasinarea lui Serghei Kirov cu câteva luni mai devreme, semnaliza deja epurările care aveau să vină în următorii trei ani. În Germania, fascismul strivise toată opoziția de la stânga la dreapta. Boala care i se agravase pe fondul strămutărilor forțate pe care le-a suferit începând din ianuarie 1928 va duce la internarea sa într-un spital din Oslo în toamnă.

Toate datele cu privire la momentul respectiv trasează conturul *oboselii* care trebuia să-l fi cuprins pe Troțki, iar visul său o exprimă cu claritate. Este un vis cuprins de ambiguități și ezitări, de o stare generală de nesiguranță. Găsim însă, în același timp, semnele corpului epuizat care își delimitează un spațiu în care să se izoleze de ceea ce îl seacă de vlagă: mai întâi un vas, apoi o cușetă, apoi memoria unui Lenin energic și iscoditor, la rândul său izolat de moartea sa și de tot ce s-a petrecut între timp. Nu în ultimul rând, virajul abrupt al gândurilor sale către partenera sa, Sedova, și către modul în care aceasta își supune mediul unor exigențe organizatorice superioare¹¹, Troțki enumerându-și chiar la un moment dat gospodăriile pe care cei doi le împărțiseră în peste 30 de ani, majoritatea lor în exil. Fără a desconsidera interpretările care se concentrează pe figura lui Lenin-mort-care-nu-știe-că-e-mort și a semnificațiilor acestei figuri pentru o conștiința

unei stângi revoluționare aflată la acel moment pretutindeni în retragere, o stângă a cărei proiect major, Revoluția Rusă, degenerase într-o dictatură dezvoltaționistă a „cadrelor medii”¹², găsim totuși că aceste interpretări, valoroase de altfel, ratează esențialul, care nu îl reprezintă deznădejdea și vlăguirea valului revoluționar pornit la sfârșitul Primului Război Mondial, ci încercarea de a găsi o cale de scăpare¹³. În acest sens, figurile energice a lui Vladimir Lenin și a Nataliei Sedova apar ca două intensități care își extrag vigoarea din aceeași sursă, și anume din faptul că „nu sunt niciodată *indiferente* față de mediul lor, însă sunt întotdeauna *independente* de el”¹⁴. Aceasta izolare de timpul în care se află scufundat, fără a-și pierde contactul cu el, este ceea ce caută Troțki aproape instinctiv.

Acest mod de a fi „independent, fără a fi indiferent” de timp este de altfel ce îi lipsise atunci când perioade similare de oboseală îl loviseră intermitent la începutul anilor '20, suprapuse cronologic cu scăderea în intensitate a războiului civil rus și cu eșecurile repetate ale revoluțiilor în restul Europei. Sleit după eforturile dintre 1917-1920, Troțki se retrage periodic în concedii de sănătate, iar în aceste reprize de izolare deplină îl găsesc veștile primului atac cerebral al lui Lenin, și ulterior a morții sale. Nu vom supralicita rolul pe care separarea sa la momente esențiale l-a jucat în înfrângerea sa politică (slăbiciunile sale ca politician și inabilitatea sa de a manevra în același teren ca și adversarii săi fiind mult mai importante ca factori *subiectivi*), însă ele nu sunt întrutotul irelevante, și formează un set de coincidențe care se leagă simbolic de soarta valului revoluționar 1917-1923, de degenerarea fizică a lui Lenin și de evoluția U.R.S.S.-ului abia format.

Presupunând că Roque Dalton avea dreptate când ne spunea că „durerile de cap de dimensiuni istorice” sunt afecțiunea cea mai comună a comunistului¹⁵, se cuvine să-i acordăm oboselii revoluționarilor respectul cuvenit. Alăturarea lor nu este întâmplătoare, fiindcă același corp partizan al revoluționarului este cel care le suportă pe amândouă. Migrenele comuniste se ivesc din contracția¹⁶ nervilor și vaselor de sânge pentru a cuprinde laolaltă peregrinări de-a lungul istoriei, planuri de acțiune, exerciții analitice, exerciții didactice, griji cotidiene, afectele revoltei în solidaritate cu alții ș.a.m.d. Capul comunistului privește înapoi către eșecurile sale istorice, peste umăr, după poliție, în lături, după aliați, instrumente și arme, împrejur, traversând păturile sociale, și înainte, către viitor. Această acțiune de aducere a unor registre de timp atât de diverse la același prezent, și a unor perspective atât de împrăstiate sub atenția unei singure priviri, produc un corp hibrid, care trebuie să suporte nu numai mișcările gândirii și afectele luptei sale, ci și strămutările prin care trece, de-a lungul țărilor și continentelor, prin fabrici, străzi, biblioteci și pușcării.

Nu va fi așadar surprinzător că un asemenea corp este supus riscului unor oboseli care amenință să-l desfacă. Întreținerea sa cere o practică, care să se ocupe de gestiunea direcțiilor în care corpul își consumă forțele¹⁷,

de diminuarea pe anumite perioade a activității unor anumite structuri ale sale (cu riscul aferent al atrofierii acestora), și care, înainte de toate, să nu confunde corpul partizan, ca asamblaj construit pentru mobilizarea sa în confruntarea politică, cu corpul în întregime sa. Această precauție ultimă este deosebit de importantă, deoarece la nivelul acestor confuzii au loc psihotizările subiecților revoluționari – de la paranoia sinceră a birocrăției staliniste în anii '30, la fundăturile teroriste în care s-au blocat numeroase grupușcule de stânga vestice în anii 1960-1970.

Pentru a clarifica acest punct, vom explora pe scurt cum se constituie acel corp care dă comuniștilor dureri de cap. El presupune articularea în mod esențial a trei registre de timp: timpul abstract al analizei teoretice, prezentul social istoric, acea dimensiune cotidiană a istoriei produsă colectiv, și viitorul, înțeles nu doar în sens cronologic, ci ca punctul de evadare în afara istoriei universale. Această articulare are loc la nivelul prezentului trăit al corpului individual, într-un mod care le conjugă producțiile individuale, fără a le contopi între ele¹⁸. În perioadele revoluționare aceste temporalități diferite sunt torsionate spre nivelul lor maxim de tensiune, cuprinzând corpurile de afectele unei urgențe, provenite din surescitarea intelectului în timp abstract, din aglomerarea întâlnirilor în prezentul social, și din intensificarea prezenței spectrale a viitorului, care laolaltă dilată clipele prezentului trăit al corpului și le accelerează totodată succesiunea. Acest joc al timpurilor nu are loc doar la nivelul individului, bineînțeles, momentele revoluționare operându-l la nivelul unor societăți întregi, producând ceva de felul unui duh care poate răscoli până și cel mai plicticos și bonom individ, bulversându-l, înstrăinându-l de lumea sa cea de toate zilele, purtându-l pe străzi și oferindu-i, în crâmpeli, intuiția că îndărătul cârnii sale flasce și atrofiată de tabieturile unui bun cetățean ar exista mișcările unui corp anuman. Acesta este secretul devenirii-revoluționar – revoluționarii dedicați nu sunt decât buni practicieni ai săi și în afara perioadelor revoluționare¹⁹.

Oboseala intervine sub influența prezentului social istoric, a cărui disoluție ar fi necesară pentru triumful deplin al revoluției²⁰. Acest timp persistă cu încăpățănare din cauză că mecanismele de antiproducție care îl generează continuă să funcționeze, recuperând cel puțin o parte din terenul pierdut în fața viitorului. Corpul obosit poate astfel să cadă în moleșeală și deznădejde, acea stare de depresie care vine asupra unui corp când nu i se permite să se retragă pentru a se reface și a-și menține integritatea. Însă el poate la fel de bine să se dezintegreze în corpuri degenerate, maladive: cel al reformistului care nu mai poate simți nimic din spectrele viitorului, din exteriorul societății capitaliste, ideile, natura și oamenii nemaifiindu-i accesibile decât prin medierea lor ca elemente ale istoriei universale; cel deziluzionat, nihilist pasiv, care respinge existența viitorului *in toto* și își stâlcește capacitățile intelectuale la necesitățile prezentului social imediat²¹; cel maniheic, nihilist activ, a cărui resentiment,

izvorât din faptul că vechiul său corp a fost decuplat de puterile sale, transfigurează indeterminarea viitorului post-istoric în negativitate pură, și astfel devalorizează existența în întregime ei; cel fascist, a cărui recul resentimentar este suficient de puternic încât să-l afunde în prezentul social, suprimând contradicțiile acestui prezent (nemaissuportând nici o tensiune în lumea sa) într-un delir psihotic despre rase, pământ și război, gata să izbucnească în violență suicidală.

Oboseala lui Troțki în fața eșecului (de moment, din perspectiva sa) Revoluției Ruse și a fundăturilor în care ajunseră încercările sale politice din anii 1930 (frontul unit, entrismul francez, programul tranzițional etc.), reflectă întrucâtva oboseala stângii după spargerea valului radical în anii 1970 și prăbușirea U.R.S.S.-ului în 1992. Troțki avea să își continue eforturile, viitorul său apropiat cuprinzând Războiul Civil Spaniol (a cărui eșec avea să trăiască să-l vadă) și fondarea celei de-a Patra Internaționale (a cărei eșec nu-l va prinde în viață), însă acea stare de oboseală pare să-i urmărească ultimele texte, până la testamentul său, care-l va găsi cu convingerile intacte, însă personal lipsit de speranță. Anti-capitalismul contemporan este cuprins de o stare maladivă asemănătoare, mult mai profundă însă, ea rezultând dintr-un prezent social care a asimilat în sine ruinele experimentelor socialiste anterioare²² și care, totodată, prezintă structuri de captură mult mai sofisticate decât am văzut în epocile anterioare.

Dacă ar fi să descriem era spectacularului integrat în termenii temporalității sale, o vom caracteriza ca tirania completă a prezentului social istoric asupra tuturor celorlalte regimuri de timp, a triumfului acelor forțe economice și sociale ale producției marfare asupra tuturor celorlalte aspecte ale vieții, inclusiv consumul²³. Mediarea spectaculară este astfel mai mult decât alienarea tradițională a muncii, ea reprezentând alienarea tuturor lucrurilor și proceselor de ele însele, decuplarea tuturor forțelor apărute în afara capitalului de puterile lor. Operațiunea aceasta acoperă urmele pe care spectrul unui viitor post-istoric le-ar putea lăsa prin intermediul acelor procese exterioare capitalismului însuși, prin faptul că aceste procese sunt fie asimilate, fie ascunse sub reprezentări. În capitalismul târziu, ochiul spectatorului universal ne urmărește pretutindeni.

În istoria stângii, perioadele de înfrângere, câtă vreme nu s-au soldat cu lichidarea fizică a intelighenției sale, au fost caracterizate de o reorientare de forțe în domeniul producției teoretice, grație izolării muncii intelectuale de imperativele practice imediate și de această dominație a prezentului social istoric asupra prezentului trăit al individului²⁴. Perioadele de exil și de reacțiune au dat naștere *Grundrisse*-ului lui Marx, *Istoriei Revoluției Ruse* lui Troțki, *Caietelor* lui Gramsci ș.a.m.d.. Fără a sări la concluzia eronată că subtilitatea teoretică ar fi un efect al eșecului, nu putem să nu observăm că aceste perioade de însingurare au un efect benefic, prin faptul că ele reprezintă

eliberarea gândirii de acele forțe care o separă de folosirea liberă a capacităților sale – i.e. forțele prezentului social istoric.

Ceea ce caracterizează însă înfrângerea stângii în epoca actuală este lipsa unei articulări teoretice ample a noii stări de lucruri. Această situație se reflectă în faptul că cei mai importanți teoreticieni ai acestei ieșiri din istoria universală fie aparțin unei alte epoci, aceea a *Noii Stângi* și a Războiului Rece, fie s-au rupt complet de stânga politică din reacții instinctive de apărare, eschivând spre metafizică, științe, artă sau religie. Aceste eschive nu sunt întâmplătoare, ele virând spre domenii care deschid corpul spre temporalități care scapă parțial (și pentru o vreme) imediatului istoriei universale. Este o autoizolare a corpului în fața unor forțe care amenință să-l distrugă. În aceste condiții, conștiința revoluționară este redusă „la interpretarea evenimentelor și încercarea de a le prezice cursul viitor”²⁵.

Se poate argumenta că toate acestea sunt doar simptomele declinului instituțiilor stângii – sindicate, partide, comune etc. – care permite substituția bunelor relații tovarășești cu interacțiuni mediate spectaculare. Cu siguranță că nu a ajutat pe nimeni faptul că eforturile colective de odinioară de a teoretiza, acționa și spera, au devenit din ce în ce mai individualizate. Însă prezentul social ne induce o mâncărime perversă de a ne transforma cele mai intime momente în micro-mărfuri, în imagini a căror flux se acumulează într-un capital schilod și pur spectacular – *brand personal*, dacă l-am pune vreodată la lucru. Același prezent social a produs deja arhitectura „castelului vampirilor” a lui Fischer, acel hiper-creștinism al rețelelor digitale de socializare care s-a răspândit ca o metastază către toate sferele vieții în societățile avansate, scurgând o variantă rudimentară a jargonului socio-umanelor din universitățile anglofone pe limbile tuturor și pervertind orice bune intenții în pedanterie pseudocritică.

Ce șanse au atunci încercările de a transforma mici secte de stângiști în germenii unor mașinării revoluționare de partid? Ridicolul grupusculilor de stânga apărute ca mici bule pe spuma valului recent de progresivism social-democrat din SUA ne dă o idee aproximativă a dificultății acestor sarcini. Debord însuși ne pare că a eșuat prea des către acel maniheism de care avertizam. Îi înțelegem pesimismul, îi simțim de altfel tentația. Întinzându-ne privirea îndărătul istoriei ultimelor două secole, ne cuprinde, în clipele noastre de sinceritate care scapă privirilor ironice, o nostalgie otrăvitoare după ceea ce percepem a fi deschiderea acelor epoci. Revenim atunci la imaginea de „independență neindiferentă” de care se agăța Troțki și ne întrebăm din ce se plămădește un astfel de corp? Ce anume îl ferește de puterea prezentului, fără a-l steriliza în izolare?

Muzak Burghez

Conceptualizarea caracterului de fetiș al mărfii este una dintre realizările majore ale criticii economiei politice, cu atât mai mult cu cât mărfurile, și astfel relațiile sociale și dimensiunea lor fetișistă, s-au multiplicat și diversificat exponențial, acaparând, cu apariția mediului digital, toate domeniile imaginarului. Însă, dacă aspectul formal al caracterului de fetiș pare să fi preocupat descendenții lui Marx într-o măsură mult mai mare decât conținutul acestui caracter (ca să nu mai vorbim despre materialitatea mărfurilor²⁶), aceasta se datorează și faptului că puțini dintre aceștia au avut gustul Maurului pentru romanticul gotic sau pentru duhurile formațiunilor pre-capitaliste non-europene. Este de înțeles: Marx este un produs al sfârșitului epocii explorării europene; preocupăți cu două războaie mondiale și ascensiunea fascismului, urmașii săi imediați nu au avut prea mult timp de ultimele expediții, iar marxiștii postbelici s-au trezit în epoca sateliților și a supraproducției industriei culturii, unde singurele exerciții de explorare rămase par a fi cele ale psihogeografilor, psihonauților și ale câtorva amatori de OZN-uri. Totuși să ne oprim o vreme asupra acestui conținut al fetișismului mărfii și să vedem ce spirite, vrăji și blesteme par să acționeze asupra noastră prin aceste fetișuri.

Dacă domeniul vast al fetișismului, care acoperă obiecte de studiu întinzându-se de la artefactele sacre ale religiilor tradiționale africane la moaștele sfinților creștini, nu poate fi decât obiectul unor studii serioase de etnologie, antropologie sau teologie comparată, pentru investigația noastră pronunțat neserioasă ne vom ancora în două piste: ceremonia de la Bois Caiman din 1791, care, în istoria populară haitiană, constituie scânteia revoluției anti-sclavagiste, și apariția zombie-ului hollywoodian contemporan cu valul de filme ce au urmat filmului *Night of the Living Dead* al lui Romero (1968) și în special a continuării sale ceva mai carnavalești, *Dawn of the Dead* (1978). Dacă capitalul are, după cum ne spunea Marx, o relație vampirică cu munca, vom explora ce fel de morțivii sunt produși prin necromanția aceasta, pornind de la aceste două ritualuri, unul radical-emancipator, celălalt aparținând aparatului de captură care îl reprezintă industria cinematografică.

În noaptea de 14 august 1791, hoganul vodou Dutty Boukman, un *negre commandeur*²⁷, adună câteva sute de sclavi pentru o ceremonie în Bois Caiman, o pădure din apropierea așezării Cap-Français din colonia franceză Saint-Domingue, după o serie de întâlniri și discuții clandestine cu membrii proeminenți ai comunității de sclavi africani de pe insulă. Acolo, conform folclorului revoluției haitiene, în urma ritualului și a proclamațiilor emancipatoare a preotului Boukman, își face apariția o mambo, identificată în cele mai multe surse ca Cécile Fatiman²⁸, care continuă partea mai intens-spirituală a ceremoniei. După un dans ritualic și sacrificarea unui porc

negru, preoteasa reușește să fie posedată de o lwa, și leagă participanții într-un pact de solidaritate, conform căruia aceștia jurau să păstreze secretele revoltei și să lupte până la moarte pentru eliberarea insulei de sclavie, fiind fie marcați cu sânge sau consumându-l și supunându-se astfel lwa-ei. La schimb spiritele lwa²⁹ le promit că-i vor purta spre victorie sau, în cazul în care mor în luptă, spre Africa strămoșilor lor.

Ceremonia este, bineînțeles, apocrifă, toate elementele sale fiind contestate de-a lungul timpului, de la prezența lui Fatiman și până la existența lui Dutty Boukman. Influența puternică a religiei sincretice catolico-africane și a preoției vodou în rândul conducătorilor și luptătorilor revoluției haitiene sunt însă fapte istorice³⁰. Bois Caiman coincide cu perioada preliminară de organizare a grupurilor de sclavi din Saint-Domingue, sub influența unui spirit ceva mai secular (Revoluția Franceză din 1789), și inaugurează primul val al celei mai de succes revolte a sclavilor din sistemul colonial european. În lunile de după ceremonie, revolta inițială ia amploare, adunând zeci de mii de sclavi, mulți dintre ei având asupra lor fetișuri și talismane care poartă promisiunile și puterile acelor *spiritele lwa* ridicate dintre ei, și care îi protejează în luptă. Revoltații vor distruge câteva sute de plantații și vor executa până la 4000 de stăpâni de sclavi doar în primele săptămâni după începerea revoltei, vor îndura cele mai brutale represalii³¹, vor lupta vreme de un deceniu și jumătate și își vor cuceri independența. În ciuda modului în care este reprezentată în imaginarul european (și mai recent în cel protestant american³²), povestea întâlnirii din Bois Caiman nu diferă în detaliile sale majore de anecdote din alte istorii de eliberare națională din secolele XVIII-XIX: prezența clerului literat și a instituțiilor religioase în organizarea revoltelor, amestecul de politică și religie în retorica revoluționară, aerul ocult al întâlnirilor conspirative etc.

Ceea ce ne atrage însă atenția aici este importanța intermediarilor activi în încarnarea ideologiei (*spiritele lwa* nefiind simpli corespondenți ai sfinților catolici sau ai vechilor zei africani, ci principalele entități religioase prezente în viața imediată a enoriașilor, stând la un rang inferior sub un zeu impersonal, bonom și absent), multiplicarea corpurilor (practicantul invocă prin mișcările și retorica sa un corp posedat, cu care să se contopească pentru a forma un corp războinic) și formarea unor relații sofisticate între diferite registre de timp (timpul abstract în care viețuiesc spiritele, prezentul social pe care îl coabitează vii împreună cu morții și spiritele prezente prin obiecte-fetiș și întâmplări excepționale, trecutul imemorial african prezent sub forma unui continent abstract ce formează spațiul vieții de apoi, viitorul către care capeți acces prin legământul cu ceilalți revoltați și prin promisiunea de ajutor a spiritelor)³³. Exotismul non-european al formelor naționale specifice haitienilor nu face decât să expună cu claritate elemente ale caracterului teologico-politic

al revoluțiilor romantic-burgeze care au făcut trecerea între modernitatea timpurie și capitalismul târziu, caracter care ne este ascuns prin aclimatizarea noastră culturală cu amestecul înecăcios de noțiuni religioase ale creștinismului, superstiții populare și mistică național-romantică, care au stat la baza revoluțiilor romantic-burgeze europene.

Domeniul comun al tuturor acestor fetișuri, dorințe colective, spirite și ritualuri a ajuns să poarte, în teoria politică, denumirea de ideologie³⁴. În ciuda confuziilor liberale (răuvoitoare sau nu), ideologia nu este un sistem doctrinar de convingeri politice, de moduri de a înțelege problemele sociale și de prescripții spre ameliorarea acestor probleme – dimpotrivă, denaturarea (i.e. prelucrarea) elementelor ideologiei în doctrine politice coerente reprezintă, într-un sens, un pas înainte față de apolitismul rudimentar al individului scufundat în întregime în ideologie, chiar dacă înseamnă numai trecerea de la supa primordială la schematicismul de elemente determinate mai mult sau mai puțin rigid. Întorcându-ne la analiza temporalității, putem vedea că domeniul temporal al ideologiei nu este cel al timpului abstract, ci acel melanj pe care l-am observat adineaori de timp abstract al reprezentărilor, prezent social populat de oameni, obiecte și intervenții cvasi-vrăjite ale reprezentărilor abstracte prin reificarea lor la nivelul oamenilor și obiectelor, și preistorie a societății sau trecut imemorial al corpului social.

Trebuie să remarcăm că viitorul nu este o dimensiune necesară a ideologiei, el survenind în situații cu totul speciale, fiind produs în perioadele sau momentele de instabilitate ale corpului social (în special cele cu caracter revoluționar). Vorbim de zone în care coerența corpului social se dezintegrează, din cauză că raportul de forțe care constituie acest corp se schimbă, de multe ori deschizând calea unor alte forțe, până atunci poate încă nebuloase sau aflate într-un stadiu germinal, care capătă coeziune, schimbă terenul de luptă, și sunt astfel constituite la nivelul ideologiei. Noile forțe vin așadar ca niște curente ridicând în drumul lor elemente din mediile în care au germinat, și contopindu-se cu acestea pentru a produce apariții ideologice stranie care să însoțească în lupta lor revoluționară clase aflate încă într-un stadiu embrionar (burghezia franceză, cu podoabele sale din Republica romană sau ateniană, cu calendarul republican și cultul ființei supreme; sclavii eliberați, cu talismanele și panteonul lor de spirite; clasa de mijloc post-decembristă, cu plete, blugi turcești și rugăciuni publice). De regulă însă, orientarea ideologică către viitor se face prin proiecția unei dezvoltări liniare a prezentului social spre eternitate.

Analiza ceremoniei din Bois Caiman ne mai oferă însă un element esențial în înțelegerea ideologiei, și anume că *spiritele lwa* cer supunere. Acest aspect al întâmplării ar putea fi pus pe seama unei sublimări la nivelul ideologiei a ritmurilor vieții sclavilor din Caraibe, și astfel a opoziției între supunerea în fața unor stăpâni brutali din lumea aceasta și supunerea față de „bunul Dumnezeu ascuns

în ceruri” și a intermediarilor săi mai apropiați de viețile muritorilor. Această interpretare este însă fundamental greșită, pentru că ignoră miezul revoluționar al supunerii, și anume asumarea disciplinei necesare pentru a purta elementele unei clase încă-nenăscută prin mările despărțite și de-a lungul pustiului. Această disciplină explică caracterul adesea brutal al transformărilor sociale, ea presupunând o sumedenie de limitări la ceea ce este efectiv disponibil forțelor revoluționare, limitări care la rândul lor pot închide tot felul de traiectorii deschise de instabilitatea socială ce caracterizează o perioadă revoluționară³⁵. În absența acțiunii acestei discipline însă, aceste limitări sunt de regulă impuse din afară, din părțile încă stabile ale corpului social, și sunt cu nimic mai puțin brutale. Această disciplină ține locul unor habitusuri încă nesedimentate și a unui caracter încă incomplet determinat al claselor în formare, în același timp ea desprinzând corpurile de obiceiurile lor vechi, caracteristice unor pătri supuse, și de ritmurile obișnuite ale vieții de zi cu zi (bineînțeles că viitorul concret al revoluției va varia în moduri profunde dacă această disciplină este canalizată spre rezistență militară, spre o formă sau alta de îndeplinire a unui plan de industrializare, spre participarea la întâlniri regulate de adunări democratice, sau spre conformarea la o doctrină unică de stat)³⁶.

Tradiția religioasă vodou însă mai cuprinde un ritual de supunere, de data aceasta nu a corpurilor vii care consimt unei înțelegeri cu spiritul, ci a celor moarte luate sub controlul unui vrăjitor. *Zombie*-ul a fost elementul mult mai senzational din religia haitienilor, care a fost captat timpuriu de industria divertismentului american. Trecând peste încercările inițiale de a introduce zombie-ul haitian în dulapul de recuzite ale filmelor de groază americane³⁷, forma consacrată a acestuia ca un cadavru animat devorator de carne este produsă printr-o sinteză realizată de George Romero între cadavrele fără voință proprie ale mitologiei haitiene și vampirii din romanul SF *I am Legend* al lui Richard Matheson³⁸. Acest hibrid ne oferă un monstru care nu mai este sclavul unui stăpân anume, ci al unei forțe imposibil de localizat, care se împrășteie după modelul unei epidemii. El este o golire a corpului viu de caracteristicile sale determinante și investirea sa cu o poftă de a consuma carnea celor vii.

Romero și mulți alții³⁹ au considerat zombie-ul contemporan o metaforă a consumismului și a unei societăți dezumanizate și scăpate de sub control. Dacă așa stau lucrurile, trebuie să ne recunoaștem dezamăgirea. Monstrul dezumanizat se prezintă ca o creatură relativ placidă, care își urmează pulsionile canibale cu lipsa de patos a unui guler-alb butonând să treacă prin *task*-urile zilei la birou. Nietzsche se apropiase mult mai mult de adevăr când spunea că vestimentația morală a omului modern nu-i ascunde presupusa cruzime de fiară pre-civilizată, ci goliciunea rușinoasă a unui animal domesticit⁴⁰. Mai mult, departe de a fi consumatori vorace de mărfuri, zombii lui Romero par

lipsiți de interes în a se îmbuibă cu orice bunuri de consum, plimbându-se pierduți prin spații familiare, urmărind mai degrabă o senzație de confort și previzibilitate decât poftă incontolabilă, și părând capabili să reziste un timp nelimitat fără a se hrăni. Nici măcar carnea celor vii nu le stârnește prea mult apetitul, victimele lor fiind de obicei lăsate relativ intacte după cele câteva îmbucături prin care sunt infectate.

Dacă ar fi să căutăm un proces care se desfășoară după o logică similară zombificării, acesta nu este hiperconsumul, ci subiectivarea, ca proces care decuplează corpul de puterile sale, redându-i-le sub o formă mediată, și subordonându-l unui imperativ central de a-și extinde infecția (forma-subiect) tuturor celorlalte corpuri. Corpul astfel subiectivat reprezintă rezultatul final al eforturilor îndelungate de umanizare a omului, ca o incorporare deplină a sa sub forma-subiect. Refuzăm astfel să ne alăturăm corului de stângiști, care încă poartă cu ei atât de mult din prejudecățile vechii preoțimi față de carne și materie, și care încă citesc pe dos economia supraproducției constante ca una a supra-consumului. Dimpotrivă, vom nota cum în mijlocul acestei abundențe, corpurile subiectivate consumă mai puțin ca niciodată, abia atingând, abia gustând, numai îndeajuns cât să consfințească forma-marfă a obiectului consumat.

Anxietățile în fața zombie-ului prezentate pe peliculă nu sunt însă semnele unei rezistențe viguroase în fața desăvârșirii acestui proces de subiectivare, ci angoasa umanității vechi, încă legată de structurile sociale pe jumătate arhaice ale unei modernități incomplet maturizate, pentru care figura palidă și letargică a zombie-ului pare feroce și scăpată de sub control. Într-adevăr, mortul-viu a scăpat de sub controlul vechilor instituții care se ocupau de disciplinarea corpurilor (familia, școala, biserica etc.), însă aceasta pentru a se plasa sub controlul unei puteri distribuite mult mai larg și mai greu de fixat. Aici recunoaștem valoarea conceptualizării capitalismului târziu ca *spectacular*, această fază a modernității presupunând încărcarea mărfurilor cu un supliment viral⁴¹ care să-și situeze consumatorii într-o anumită postură ca consumatori, și să-i supună unor proceduri foarte specifice de consum. Cercul este astfel încheiat și caracterul de fetiș al mărfurilor își găsește împlinirea când mărfurile poartă adevărate capacități de a-și vrăji și supune utilizatorii, de a-i infecta și a le subiectiva corpurile.

Acest proces nu poate fi bineînțeles desăvârșit ca atare la nivelul întregii omeniri, tensiunile interne ale capitalismului împiedicând o asemenea omogenizare socială deplină. Refugiatul poate să aibă *smartphone* cât își riscă viața traversând frontierele naționale, migrantul poate să-și cumpere câte un mic obiect peste statutul său social în vreme ce doarme în barăci improvizate cu zeci dintre confrății săi, și, invers, înalta burghezie se poate lăsa sedusă în a avea un cont de Twitter sau în a urmări ultimul serial la modă, însă ei nu pot fi în întregime acaparați de

spiritele mărfurilor – primii au prea puțin acces la acestea, iar cei din urmă au prea mult control asupra lor. Imaginea consumatorului perfect în această ecuație este membrul clasei de mijloc, *subiectul mediu*, având suficient acces la bunurile de consum încât să poată absorbi surplusurile din ce în ce mai mari de mărfuri și suficient confort material încât să le poată resimți acțiunea ca pe o benedicție⁴². Ei sunt acei „răsfățați ai sorții” care, în locul oricărei puteri reale, primesc în schimb mici favoruri din partea *mărfurilor-lwa*: o mică promovare grație afișării armonioase a unor branduri pe care le poartă la lucru, impresionarea unui potențial partener romantic cu cunoștințele sale despre ultimele materiale de *binge-watching* etc.

Mișcarea societății spre idealul acestui subiect mediu al său se reflectă și în cinematografie. Filmele cu zombie ale ultimelor două decenii fie au ajuns la o acomodare amicală cu devoratorul de carne vie, putând chiar să ne imagineze în postura sa, fie au rasializat zombie-ul, făcându-l viguros fizic, rapid, mult mai violent, și investindu-l cu anxietățile lumii dezvoltate față de hoardele de la porțile civilizației, gata să devină și ele consumatoare *ca tot omul*. Aici ar interveni în mod normal discuția despre *falsa-conștiință* a acestor hibrizi între clase, însă ne este dificil să vedem în raport cu ce adevăr această falsă-conștiință se poate naște. Dacă interesele proletariatului în general au constat de la bun început în abolirea stării de fapt a capitalismului (proprietatea privată a mijloacelor de producție, alienarea lor de la procesul producției etc.), interesele clasei de mijloc, cu leafă, cu micro-întreprindere sau cu cont de freelancer, păreau a fi, cel puțin până la foarte recent, de partea ordinii actuale.

Chiar și atunci când nu sunt mici-antreprenori sau liber-profesioniști, aceștia se văd ca micro-capitaliști care investesc în ei înșiși și în ritualurile lor de consum. Totul, de la procedurile de lucru asimilate prin educație și exercițiu, la mantrele goale de autodezvoltare, la cunoștințele despre seriale Netflix și Amazon, la clișeele verbale preluate de la cutare personaj de sitcom, și până la mărcile de vestimentație, bere și cultură online pe care le consumă, reprezintă achiziții numai bune de pus la muncă. Corpul subiectului mediu arată mai degrabă ca hala unei uzine, pe care sunt asamblate clișee gestuale și verbale, mărci de consum și reprezentări ale unor elemente ale intelectului general, pentru a forma o linie de producție eclectică, dar având drept „utilaje” mărci produse în serie, intersanjabile între ele și identice unele cu altele. Unde revoltații haitieni își acopereau corpurile cu fetișuri pentru a invoca puterea emancipatoare a spiritelor, zombie-ul middle-class le folosește pentru a se marca cât mai precis și pentru a se încastra între o serie de determinații identitare.

După ce socializarea avansată (realizată de regulă prin parcurgerea unui scurt stagiul universitar și prin a unui lung flux de media) disciplinează corpurile și creierele aspiranților, acestea pot fi puse la lucru în gestiunea de jos a economiei și în producția dimensiunii spectaculare a

mărfurilor. Mai mult, grație faptului că membrii clasei de mijloc au ca principale îndeletniciri individuale producerea spectacolului „mărcii proprii” și folosirea intelectului general pentru a produce consumabile, aceștia ajung să își secrete un egoism foarte specific, care, indiferent de particularități, unește birocrăția capitalismului spectacular într-un sentiment comun al excepționalismului membrilor săi.

Scamatoria ideologică aici este aceea a unei reificări duble: întâi caracterul fetișist al mărfurilor le fac pe acestea purtătoarele unor spirite care parcurg corpul subiectivat, animându-i mișcările și acoperindu-i goliciunea abstractă în determinații concrete, ca apoi corpul acoperit cu strălucirea micilor sale bunuri să se confunde cu acestea. Fiind decuplat de toate puterile sale, corpul pe deplin subiectivat și le primește înapoi doar prin intermediul mărfurilor-fetiș, ajungând să se confunde cu ansamblul acestora, ochii săi lipsiți de orice privire neideologizată nemaigăsind îndărătul său altceva decât forma-subiect, adică aproape nimic. În acel moment membrul clasei de mijloc ajunge să își considere propriul corp ca fiind o mică bucată de capital.

Din această cauză, relația clasei de mijloc cu timpul devine profund schimbată. Unde munca caută deschideri cât mai mari de timp, pentru a se reface, pentru a produce pentru sine, pentru a găsi soluții de evadare, capitalul este timp-congelat prin excelență, durate scurte sau lungi din viețile salariaților, din procesele naturale de producție și din timpul abstract al ideilor, fixate la nivelul mărfurilor. Astfel, marii capitaliști încă pot vedea sfârșitul istoriei ca o vreme a unor mari jocuri de permutații, capitalul părăsind un stat pentru a alătura altuia, îngropând o ramură industrială pentru a ridica o alta din nimic, și investind în proiecte din ce în ce mai fantasmagorice, izvorâte din capriciile deținătorilor de capital și târâte sub o formă sau alta în realitate de către muncă⁴³. Secretul foarte bine ascuns aici este că toată creativitate aparține muncii, în vreme ce capitalul nu este apt să facă altceva decât să congeleze duratele în mărfuri. Burghezia ca burghezie nu a făcut niciodată altceva decât să piardă timp, să acumuleze pentru a pierde timp, să confişte timp pe care ulterior îl pierde, transformându-l în datorii, capital și gunoi. Din cauza aceasta, în modernitatea capitalistă, lucruri precum creația artistică, gândirea filosofică sau activitatea politică pot să aibă loc doar într-un timp proletar, timpului capitalist revenindu-i sarcina de a recupera și integra producția aceasta, prin teaurizare, canonizare sau dramatizare (istoriografie). Nu există orori mai mari decât încercările unui capitalist de a crea, decât a vedea cum sute de mii de ore de muncă congelate în bani sunt cheltuite pe banalități care ascund vaste arderi în gol ale unor acumulări formidabile de durate de viață înghețate⁴⁴.

În aceste condiții, un subiect care își confundă corpul cu capitalul nu-și poate dori decât o suprimare universală a timpului – transformarea fluctuațiilor haotice din capitalismul târziu într-o pace perpetuă. Aceeași

pulsiune leagă acea pătură socială medie angoasată rasial de fluxurile de migranți, de geamăna sa angoasată de prezența unui necioplit în funcția de „lider al lumii libere”. Visul cel mai pur al acestei subiectivități este o utopie a micilor tranzacții între micro-capitaliști, dispuși ca miliarde de puncte de lucru pe masa monetară, care absoarbe de sub ea lumea vie, pentru a o elimina la final sub formă de deșeuri scurgându-i-se prin pori. Acapararea unei porțiuni din ce în ce mai largi a populației de către această formă-subiectivă, fie și ca simpli aspiranți, a stat la baza consensului transpartinic de după colapsul bunăstării postbelice. Singurele angoase de care sunt capabili acești subiecți sunt socio-culturale.

Criza economică din 2007-2008 a zguduit această liniște relativă, galvanizând derularea unor procese mult mai ample – stagnarea salarială din economiile avansate, recuperarea decalajelor economice din partea țărilor în curs de dezvoltare, scăparea de sub control a prețurilor tratamentului medical în SUA, avansul privatizării serviciilor publice, iar, departe în fundal, scăderea pe termen lung a ratei profitului. Subiecții vestici au început să fie scoși din letargie de tensiunea între angoasele crescând ale maselor, care se visau la pragul unei ere a micii prosperități, și o mare burghezie care vede poate la orizont disoluția lumii pe care o conduce și se hotărăște astfel să dea un ultim mare tun înainte de a se refugia din calea colapsului. La nivelul economiei apariția unor forme noi de muncă, împreună cu „flexibilizarea” celor vechi, a trezit spectrul unei proletarizări până și a unor straturi până acum ferite ale claselor de mijloc, concomitent cu amenințarea precarizării muncitorilor până acum încă relativ confortabili. Pentru cei de la periferie lucrurile acestea erau dintotdeauna vizibile, însă ei ocupau mereu o poziție ingrată de precaritate materială într-o lume care le explica că o asemenea precaritate este absurdă. Faptul că acum vitregiile economiei lovesc în majoritari pare să fi rupt vraja. Corpul nu mai e capital, dimpotrivă acesta își expune doleanțele capitalului: sănătate, odihnă, confort.

Pe cât de multe semne bune aduc aceste acumulări de tensiuni, ele nu ating aspectele centrale ale problemei. Subiecții statelor dezvoltate, împreună cu cei care trăiesc în umbra lungă a acestor state, sunt certați cu spiritele mărfurilor, însă nu cred cu nimic mai puțin în acestea. Năzuința finală a noului val de nemulțumire este un sacrificiu de sânge pentru a liniști dezordinea: în forma sa progresivă aceasta înseamnă creșteri de impozite pe avuție și venituri pentru a realimenta statul social; în forma sa regresivă acest sacrificiu este mai puțin abstract, și vine sub forma suprimării minoritarilor, străinilor și tuturor deviațiilor de la utopia fascistoidă a statului purificat etnic. Până și imaginarul socialist arareori își imaginează idealul altfel decât ca un regim social-democrat pe steroizi, blocat la limita de disoluție a istoriei universale și gestionând toate catastrofele. De undeva din viitorul apropiat se arată însă acea limită a capitalismului târziu, care azvârle către

prezent mici mostre de catastrofe climatice, inteligență cibernetică devenită autonomă și virală, epidemii care scapă de sub controlul industriei medicale și penurii de resurse. Dacă subiectul capitalismului târziu nu își dorește să iasă din matca timpului său nu înseamnă că nu vin curgând dinspre orizont acele torente care să-l înecă în ea.

Potemkinwave și Bebop escatologic

Jathan Sadowski compara demonstrațiile de forță ale inteligenței artificiale actuale cu *Turcul Mecanic* al lui von Kempelen sau cu *Rața care digeră* a lui Jacques de Vaucanson, observând cum sistemele digitale sofisticate produse de Silicon Valley prezintă o față complet automatizată către publicul consumator, în timp ce ascund munca cognitivă făcută adesea de sute sau mii de salariați cu guler alb slab-plătiți (vehicule autonome care sunt conduse de la distanță, aplicații de personalizare automată a consumului care depind de oameni care citească emailurile utilizatorilor etc.)⁴⁵. El denumeste aceste forme semi-manuale de software produse de către industria inteligenței artificiale *Potemkin AI*⁴⁶.

Ceea ce permite introducerea acestei munci oculate în activitatea calculatoarelor este faptul că elementele interne ale operațiunilor tehnologiilor recente stau închise în „cutii negre”, „un termen derivat de la diagramele din inginerie unde poți vedea intrările [inputs] și ieșirile [outputs] dar nu ceea ce se întâmplă între acestea.”⁴⁷ Conținutul acesta ascuns este de regulă proprietate intelectuală protejată de furt, și prin aceasta protejată și de privirile publicului. De altfel investițiile în bulele digitale succesive au fost mereu caracterizate de neînțelegere nu doar din partea publicului, ci și din partea investitorilor, cu privire la ce anume pot face *the inovators and disruptors* ai unei industrii care poartă cu sine ultimele promisiuni că ar exista ceva de felul unui viitor. Dacă întrebăm o persoană care încă nu a fost cuprinsă de anxietate în fața unei probleme precum schimbarea climatică ce anume îi conferă starea de liniște sufletească, răspunsul va fi, explicit sau printre rânduri, „*probabil că or să scoată un app pentru asta*”. Această cultivare a unui optimism cu desăvârșire ignorant cu privire la posibilitățile tehnologiei este ceea ce a permis unor companii să adune periodic bani de la investitori, chiar dacă ieșeau în pierdere ani sau chiar decenii la rând (cazul Amazon), sau chiar dacă proiectele lor nu puteau fi realizate pentru că contraziceau legile fizicii (cazul Theranos).

Optimismul investitorilor poate că este ignorant cu privire la posibilitățile tehnologiilor pe care le finanțează, însă nu este naiv. În epoca actuală singurul loc în care surplusurile adunate din ramurile vechi ale economiei pot fi crescute în mod real rămâne cel al speculațiilor bursiere. În aceste condiții, promisiunile vagi ale industriei IT reprezintă cel mai fertil teren pentru a crește valoare acțiunilor. Speranța celor din industrie, după Sadowski, este că aceste spectacole de performanță digitală cumulate

Spania, 2010, mișcarea *indignados*

cu munca oamenilor de sub circuite vor fi acoperit arhitectura incompletă a stadiului actual al dezvoltării tehnice suficient de mult timp încât inovația să prindă din urmă capitalul investit. În absența investițiilor statale masive din partea unor superputeri rivale, singurul mod de a atrage finanțarea este de a acoperi acest decalaj între proiectele preliminare și tehnica viabilă prin trucuri mai puțin tehnice și exerciții de PR. Caracterul pur privat al întregii afaceri mai are de asemenea avantajul de a pune firmele dezvoltatoare într-o poziție privilegiată în fața statului, dându-le aparența omnipotenței tehnice, și astfel permițându-le să preia tot mai multe funcții ale aparatului de stat sub forma parteneriatelor public-privat.

Problema merge însă ceva mai în profunzime. Dincolo de schimbarea structurii de finanțare a cercetării digitale (schimbare nu atât de drastică, având în vedere că fondurile de cercetare publice și achizițiile din partea instituțiilor, în special a celor de forță, încă alimentează într-o bună măsură inovația), apar o serie de limite la progresul tehnic care pun sub semnul întrebării ideea că am sta în pragul dezlănțuirii galopului tehnologic către „disoluția biosferei în tehnosferă”⁴⁸. Media socială, panopticonul tehnic, exercițiile de *blockchaining*, împreună cu toată mlaștina pseudo-rizomatică a internetului se arată a fi (încă) un mucegai parazitând *meatspace*-ul capitalismului târziu. Nu există nici o „clasă a hackerilor”, „postmodernitate”, „dispariție a muncii”, dimpotrivă, vedem o tot mai mare scurgere controlată a informațiilor și o dirijare a pasiunilor de comunicare criptată către aplicații dedicate⁴⁹, tot mai multă modernitate, tot mai multă muncă. Ceea ce nu înseamnă că vrem să dăm apă la moară socialiștilor care s-ar simți astfel îndreptățiți să ignore problemele progresului tehnologic. Există într-adevăr un flux galopant care se extinde către toate limitele sale, dar acesta este al capitalului, capitalul fiind abstracția sălbatică pe care mediul digital o transpune într-o parodie tristă spațializată. Iar mișcarea capitalului înainte și înapoi de-a lungul globului și a istoriei comportă o serie de riscuri, acesta zgândărindu-și exteriorul care conține forțe cu câteva ordine mai puternice decât asamblajul capitalist global (cel puțin în stadiul său actual).

Refularea limitelor dezvoltării tehnice ține de oroarea apostolilor capitalului în fața existenței timpului. Din această cauză sunt atrași către spațiul digital, și iluzia simultaneității pe care o conferă, ca moliile spre becurile stradale. Găsim această refulare la nivelul supra-investirii în soluții software, ca și cum algoritmi ar putea funcționa fără huruiala rețelelor de mașinării⁵⁰, o găsim la nivelul ignorării timpului necesar dezvoltării tehnice (aceeași eroare care spulberase entuziasmul ultimei bule de progres accelerat din timpul cursei spațiale), o găsim la nivelul refuzului de a admite că există limite fizice la cât timp poate fi dedicat consumului (în principiu nu mai mult de 24 de ore pe zi⁵¹), și o găsim, mai ales, la nivelul ignorării caracterului de mașină-a-timpului a sistemului financiar modern. Efectul acestor refulări în practică este popularea vieții noastre cotidiene cu mici paravane glossy ale unor *viitoruri potemkin* aduse în prezent, suprimând la nivelul prezentării cât de departe sunt de fapt de noi aceste viitoruri. Navigarea netedă prin siturile masive ale Internetului 2.0 este imaginea-spectacol a acestor refulări, ocultând infrastructura de cod de programare, de ferme de servere și de muncă umană necesară pentru a genera acest glisaj printr-un cyberspațiu pre-configurat. Promisiunile de democratizare ale internetului 3.0 nu merg în opoziția acestei ocultări, dimpotrivă o adâncesc și mai mult, fac parte din același proces de descentralizare/metastază a procedurilor de subiectivare și a unei părți a producției capitaliste în general – internetul rețelelor *peer-to-peer* sunt doar următoarea fază din umanizarea cyberspațiului.

Cazul sistemului financiar este unul cu totul special între aceste mici încercări de abolire a timpului. Într-o răsturnare a poveștii călătorului prin timp care își trimite același lingou de aur în trecut în repetate rânduri, până când își umple seiful⁵², sistemul financiar execută o călătorie inversă în timp, acoperind valoarea așa-numiților bani virtuali pe care i-ar crea, cu valoarea rezultată din producția viitoare, aducând în repetate rânduri aceeași valoare monetară din viitor pentru a o pune la lucru în producția prezentă. Pentru că nu ne-am pierdut încă gustul pentru metafizică și literatură științifico-fantastică, nu putem să nu admirăm ingeniozitatea scamatoriei, iar ca

amatori de literatură economică, nu putem să nu-i admirăm eficacitatea. În 2018 nivelul datoriei globale ajungea la 188 de trilioane de dolari americani, cca. 226% din valoarea PIB-ului global (pentru economiile avansate, acest raport era în medie de aproximativ 265% din valoarea PIB-ului)⁵³, cea mai mare parte din aceasta fiind datorie privată (un fapt foarte ușor trecut cu vederea în momentul crizelor financiare). Echivalentul a cca. 3 ani din producția curentă trebuie pus la lucru pentru a menține ritmul actual al producției.

La o privire mai atentă însă vedem în ce constă prestidigitatia: valoarea sustrasă din viitor, este înlocuită cu alta dintr-un viitor ceva mai îndepărtat. Ceea ce matematica sofisticată a sistemului financiar ascunde este că surplusul viitor trebuie, deja de ceva vreme, absorbit dinainte pentru a menține ritmul creșterii economice. Analogul natural al acestui proces este că ritmul de consum al resurselor naturale depășește anual ritmul lor de degenerare de câteva ori. Văzut din spate, viitorul potemkin apare ca un proiect neterminat care, văzut de dedesubt, consumă deja resursele necesare terminării sale⁵⁴. Capitalismul așadar nu doar că amalgamează toate reziduurile tuturor epocilor dinaintea sa într-o panoplie anacronică, ci aduce în rândul lor și avortonurile bine cosmetizate ale epocilor care încă nu au venit, în încercarea de a institui în sfârșit acel prezent-perpetuu⁵⁵. Sfârșitul istoriei apare așadar ca această dinamică în interiorul capitalismului târziu între încercare de a aduce o dată pentru totdeauna viitorul apropiat în prezentul social istoric, pe deoparte, și limitele dincolo de care capitalismul târziu colapsează în *altceva*, pe de altă parte. Aceste limite de colaps reprezintă esența „viitorului apropiat”, altminteri fiecare an și deceniu succesiv nefiind decât o întindere a prezentului-perpetuu de la sfârșitul istoriei. Din cauza acestei dinamici, suntem confrunțați cu ceea ce Vernor Vinge numea „zidul opac din jurul viitorului”, care începuse deja să se reflecte în literatura științifico-fantastică a anilor 1960-80⁵⁶, o eroare Y2K care trebuie permanent corectată prin extinderea parametrilor prezentului pentru a-i menține funcționarea⁵⁷.

Vorbim aici despre un proces extrem de perfid. Dacă în interiorul sistemului capital subiecției se avântă spre viitor, mânați de un reziduu încă necapturat, de ceva de felul unui viitor autentic, pe care îl simt în interiorul propriului lor corp și imediat după orizontul lumii, ei nu reușesc în încercările lor de evadare decât să mai captureze ceva din exteriorul non-capitalist al lumii. Un zeu nu ne va salva, ci ne va îmbia să ne purtăm mica fărâma a metastazei sistemului planetar, prezentă la nivelul tuturor atomilor săi, până în sălbăticia neatinsă, capturând involuntar minereuri, ritualuri, concepte, noțiuni științifice etc. Orice evadare va trebui să fie immanentă limitelor sistemului, realizându-se de pe muchia de ruptură a acestora.

Chiar și cu scepticismul nostru față de posibilitățile actuale reale ale tehnicii, ideea că „tehn-capitalul” ar putea dezvolta o inteligență artificială autonomă de cea umană, evoluând și depășind rapid capacitățile cognitive colective

ale omenirii, pentru a o înlocui ca forma dominantă de viață pe Pământ, nu este o imposibilitate pe termen lung. Indiferent în ce formă ar mai fi păstrat omul, el nu va mai constitui subiectul istoriei planetare (nici măcar prin medierea capitalului). Însă, împotriva admirației tămpe a trans-umaniștilor de diferite soiuri față de singularitate, nu ne putem ascunde dezamăgirea și rușinea în fața acestei noi forme de viață, care ar fi mai puțin supra-om și mai mult un *shoggoth* planetar, ascunzând sub carcasa sa amorfă sedimentele succesive ale arhitecturii militar-științifice a ARPANET-ului, ale algoritmilor publicitari, și ale sub-rutinelor sistemelor de gestiune și securitate ale statelor și corporațiilor din trecutul său. Chiar și visând că după suficient timp această cyber-moluscă și-ar secreta o subiectivitate care să urmărească o agendă proprie, aceasta s-ar constitui în limitele logicii binare-identitare pe baza căreia modernitatea capitalistă și-a reprezentat și construit lumea și omul⁵⁸. Singularitatea tehnologică este cu siguranță inumană, însă numai prin aceea că se constituie din reziduurile modernității. Este gunoiul capitalismului căpătând conștiință de sine.

Pe de altă parte poate că gunoiul nu va deveni conștient, ci va continua pur și simplu să se acumuleze. Trebuie să recunoaștem că colapsul la întâlnirea limitelor ecologice și de resurse ne pare mult mai probabil în clipa de față. Indiferent care ar fi confluența precisă de factori climatici, demografici, economici, epidemiologici sau militari, rezultatul depășirii acestor limite este același: groapa de gunoi planetară, unde viața civilizată modernă dispăre, populată de o biosferă devastată, printre care se vor afla poate și ultimele rămășițe ale omului, redus înapoi la statutul de primată mai răsărită care va încerca poate cândva să-și ia revanșa în istoria universală 2.0. Chiar dacă această formă a colapsului ar fi evitată, se prea poate să fie numai cu prețul unei reducții a capitalismului spre limitele sale originare, înapoi către punctul de formare al modernității. În ciuda modernității foarte actuale a curentelor neo-reacționare (fie că le numim „iliberales”, „postfasciste” etc.), ele invocă foarte adesea spectrele unor trecuturi revenante, din care trebuie să se alimenteze (și pe care trebuie să le alimenteze cu oameni și timp) pentru a-și obține vigoarea. Nu excludem ca, sacrificând suficient material social, să reproducă forme monstruoase de corpuri sociale pre-capitaliste, despotice sau primitive, în sânul unui capitalism care depinde de descentralizarea sa crescândă pentru a se extinde. Să observăm (doar pe jumătate în glumă), cum foarte recenta criză a valorii acțiunilor în SUA din februarie-aprilie 2020 a dus bursa înapoi spre nivelul său din 2016, în timp ce alegerile prezidențiale au luat, în același timp, o turnură neașteptată înapoi spre situația în care se aflau partidele americane în același an 2016.

Din perspectiva împlinirii celei mai fericite a istoriei universale, nu vedem decât o singură direcție de evadare, având însă nenumărate linii de fugă. Grandoarea

lui Marx constă în simțirea acestei limite a viitorului apropiat, și în faptul că a văzut cum pe tăietura sa se constituia munca ca subiect al istoriei. Dacă capitalul este fără îndoială subiectul istoriei universale, fiind cea forță care se constituie ca agent al modernității care cuprinde laolaltă în sine toate perioadele anterioare ale istoriei omenirii, mișcându-se asimptotic spre limitele sale istorice, munca apare ca subiectul istoriei universale împlinite, care depășește limitele constituirii sale și se abolește pe sine împreună cu istoria universală. Ceea ce va ieși de partea cealaltă nu doar că nu va mai fi proletar, ci nu va mai fi propriu-zis uman⁵⁹. Să speculăm asupra sa ar fi la fel de inutil ca și încercările de a specula cum anume va fi structurată societatea în care va trăi. Nu putem spune despre produsul ieșirii omului din istoria universală decât că este „sensul pământului”⁶⁰, „pământul” înțeles ca exterioritate a capitalismului pătrunsă de către acesta.

Problema acestei evadări este cea mai dificilă de conceput și urmărit, pentru că ea presupune să descoasem prezentul pentru a separa firele subtile și răsfirate ale unor deveniri epocale care se prea poate să nu se înnoade niciodată. După cum am mai spus, poate că vreo formă sau alta a neo-umanismului va triumfa permanent, îngropând multitudinea liniilor de evadare ca contingente neîmplinite. Însă să nu uităm, neo-umanismul trebuie să aibă noroc întotdeauna, pe când forțele care evadează, dizolvându-l și punând capăt istoriei universale, trebuie să aibă noroc numai o dată.

¹ Iluzia că ne-am încurca într-o gândire circulară provine dintr-o reducere a timpului la o perspectivă antropică, adică la cronologie liniară. Aici însă funcționează aceeași logică care îi permitea lui Hobbes realizarea operațiunii miraculoase prin care indivizii în stare naturală intră în contractul care creează Leviatanul și Suveranul ce-i este spiritul conducător, devenind *subiecți*, doar Suveranul având însă puterea de a conferi validitate politică contractului care l-a produs și de a transforma corpurile naturale în subiecți politici. Este aceeași logică conform căreia extracția de plus-valoare din munca salariată produce capitalul, care însă reprezintă condiția de posibilitate a muncii salariate (admițând că avuția obținută în urma acumulării primitive nu este capital până nu intră în relații capitaliste de producție). Pentru a fura o observație a lui Hegel cu privire la cele trei „momente ale oricărui real-logic”: „ele pot fi puse împreună sub primul moment, acela al *intelectului*, și astfel ținute separat una de alta, dar în felul acesta ele nu sunt considerate în adevărul” (G.W.F. Hegel, *Enciclopedia Științelor Filozofice. Partea întâi: Logica*. Trad. D.D. Roșca, V. Bogdan, C. Floru, R. Stoichiță. Humanitas, București, 1995, p. 145).

² Adică de la subiectivarea indivizilor prin intermediul interpelării lor de către forțele unui aparat de stat centralizat (à la Althusser) la subiectivarea lor prin mecanismele structurilor mult mai descentralizate ale spectacolarului integrat (Cf. *Comentarii la Societatea Spectacolului* a lui Debord).

³ Care, din această cauză, se constituie ca formațiuni sociale pre-capitaliste, indiferent de momentul în care apar în relație cu apariția istorică a capitalismului.

⁴ Prin antiproducție înțelegem toate acele determinații care lucrează la înscrierea, dirijarea și limitarea producției muncii, și care prin aceasta formează caracterul unei societăți și a subiecților care o populează: „forme de producție socială implică și ele o stațiune improductivă nenăscută, un element de antiproducție cuplat la proces, un corp plin determinat ca *socius*. Acesta poate să fie corpul

pământului, sau corpul despotice, sau capitalul. Despre el spune Marx: nu este produsul muncii, ci apare ca presupuziția ei naturală sau divină. Și într-adevăr, el nu se mulțumește să se opună forțelor productive în ele însele. Se pliază pe întreaga producție, constituie o suprafață pe care se distribuie forțele și agenții de producție, ajungând să-și însușească supraprodusul și să-și atribuie ansamblul și părțile procesului care acum par a emana din el ca dintr-o cvasi-cauză.” (G. Deleuze, F. Guattari, *Capitalism și Schizofrenie, Vol. I: Anti-Oedip*. Trad. Bogdan Ghiu. Paralela 45, Pitești, 2008, p. 15).

⁵ Reacțiunea elitelor, sindicatele, stânga anticapitalistă etc. – aceeași „inamici interni” care au făcut zile fripte statelor în epoca clasică a bunăstării.

⁶ După cum se știe, foarte puțin universal pe fiecare axă a identității sale.

⁷ Leon Trotsky, *Trotsky's Diary in Exile. 1935*, trad. Elena Zarudnaya. Faber&Faber, Londra, 1958, pp. 130-131.

⁸ Jacques Lacan, seminarul din 7 ianuarie 1959 (Seminarul VI – Dorința și interpretarea sa).

⁹ Frederic Jameson, *Lenin and Revisionism*, pp. 59-73 în *Lenin Reloaded. Towards a Politics of Truth*, editat de S. Budgen, S. Kouvelakis și S. Žižek. Duke University Press, Durham, 2007.

¹⁰ Având în vedere tendința lui Žižek de a se auto-plagia, nu ne vom oboși să inventariem de câte ori revine la exemplul acesta, pomenind doar prefața de Žižek la „Terorism și Comunism” a lui Troțki, unde filosoful sloven deviază cel mai puțin de la materialul-sursă: Slavoj Žižek, *Trotsky's Terrorism and Communism, or, Despair and Utopia in the Turbulent Year of 1920*, pp. vii-xxxii în Leon Trotsky, *Terrorism and Communism: A Reply to Karl Kautsky*. Verso, Londra, 2017.

¹¹ Există cu siguranță multe de zis cu privire la dimensiunea de gen a acestor remarci și la modul în care „îngrijirea” marilor revoluționari a căzut în sarcina tovarășelor lor. Nu vom zăbovi totuși asupra acestui punct din două considerente: în primul rând pentru a nu cădea într-o falsă dihotomie machistă între bărbatul revoluționar, cuprins periodic de epuizarea vigoriei sale, și partenera sa idealizată și totodată subordonată; în al doilea rând pentru că a merge în direcția aceasta cu discuția ar însemna distorsionarea materialului cu care lucrăm, unde Lenin și Sedova apar ca două figuri tonice care sunt contrapuse toropelii și stărilor febrile ale lui Troțki, după cum vom vedea imediat.

¹² Expresia lui Stalin, consemnată în jurnalul lui Gheorghi Dimitrov, 7 noiembrie 1937.

¹³ Biograful său Isaac Deutscher se apropie de această intuiție, însă desconsideră imaginea lui Lenin ca o fantasmă liniștitoare – vezi Isaac Deutscher, *The Prophet Outcast. Trotsky: 1929-1940*. Verso, 2003, p. 204.

¹⁴ Trotsky, *idem* p. 131 (parafrază).

¹⁵ Roque Dalton, *Sobre dolores de cabeza*, în Taberna y otros lugares. UCA Editores, San Salvador, 1989, p. 99.

¹⁶ Con tracția fiind operațiunea de sintetizare a unor temporalități diferite la nivelul prezentului trăit – Cf. G. Deleuze, *Diferență și repetiție*. Trad. Toader Saulea. Babel, București, 1995, pp. 115-118.

¹⁷ Asemenea eșecuri ale practicii le găsim în rândurile stângii care se retrage din fața revoltei populare în speculație, dar și ale stângii care, pierzându-și răbdarea cu truda analizei teoretice și a organizării lente, pune în scenă parodii în miniatură ale revoluției prin exerciții de „propagandă a faptei”.

¹⁸ Cum se întâmplă de pildă în cazul socialismului utopic, care amalgamează timpul abstract al teoriei cu viitorul revoluționar, suprimând din amândouă dimensiunea temporală (care de altfel nu are cum să persiste în condițiile unei asemenea tensiuni), și producând arhitecturi imaginare care trebuie construite la nivelul prezentului social. Reformismul ar fi un alt exemplu, ca procedură care asimilează viitorul revoluționar prezentului social într-un model *whig* al istoriei.

¹⁹ Încercăm să evităm aici formarea unei dihotomii între „revoluționarul de profesie” și omul de rând, revoluționar doar la ocazii speciale. Această dedicație nu reprezintă un caracter excepțional al unei anumite persoane indiferent de circumstanțe, ci doar o persistență în a percepe și anumite clipe (sau la clipe de un anumit tip) de instabilitate la nivelul cotidianului mai banal, care gradual se transformă într-o sensibilitate crescută la ele. De asemenea, corpul revoluționar pe care l-am conceput mai sus nu reprezintă decât o schemă ideală, care în realitate se constituie mereu cu grade diferite de dezvoltare ale elementelor sale.

²⁰ Vorbim aici, bineînțeles, de oboseala corpului revoluționar ca mod de structurare a organismului într-un context social, așadar de oboseala unui asamblaj, și nu de simpla extenuare fiziologică survenită după ore de marșuri, discuții și luptă.

²¹ Este suficient să privim spre priveliștea tristă a conservatorilor foști-comuniști, pentru a ne confirma această analiză.

²² Trecutul nu a intrat în inventarul nostru de temporalități pe care le suferă corpul revoluționar, pentru că el apare doar sub forme mediate de cele trei registre pe care le-am pomenit. Din cauza aceasta contracția întregii istorii în atenția unei anumite epoci este o sarcină deosebit de dificilă, motiv pentru care privirile stângii către trecut, și mai ales către trecutul său, sunt deseori fragmentare și mărginite.

²³ „Întreaga viață a societăților în care domnesc condițiile moderne de producție se anunță ca o enormă acumulare de spectacole. Tot ce era trăit nemijlocit s-a exilat într-o reprezentare” – Guy Debord. *Societatea spectacolului*. Trad. Cristina Săvoiu. Rao, București 2006. p. 9

²⁴ În cuvintele lui Marx: „Acum s-a terminat cu sistemul de concesi reciproc și cu jumătățile de măsuri pe care trebuie să le suporti din bună-cuviință, precum și cu obligația de a-ți asuma în fața publicului o parte din ridicolul acțiunilor acestor măgari.” – K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 27. Editura Politică, București, 1966. p. 181

²⁵ Isaac Deutscher, *idem* p. 209.

²⁶ Câți „critici culturali marxiști” nu sunt străbătuți de un fior rece la gândul că oamenii chiar s-ar delecta cu consumul de mărfuri? Un balast teoretic hegelian; din fericire, psihanaliza franceză îi salvează cu noțiuni precum cea de *jouissance*, formalizând până și aceste mici voluptăți.

²⁷ Un sclav pus să dirijeze și să disciplineze munca celorlalți sclavi de pe plantațiile franceze, echivalent cu *slave driver*-ul din sistemul de plantații american.

²⁸ Cécile Fatiman este un personaj aproape la fel de legendar ca și Boukman, născută dintr-o sclavă africană și un prinț corsican, care ar fi trăit 112 ani și după moarte ar fi devenit și ea un spirit *lwa*, *Marinette Bras Cheche*.

²⁹ Spiritele invocate aici aparțin familiei Petro ale panteonului Vodou, o încrengătură de spirite închinse și de regulă violente, născute din experiența multi-generațională a sclaviei caraibiene și a brutalităților îndurate de sclavi. Ceea ce este interesant în panteonul Vodou din Haiti este productivitatea sa, spirite noi regionale, locale sau chiar familiale apărând tot timpul, în timp ce altele vechi dispar, o productivitate care contrastează cu galeria de zeiități mult mai fixe și mai venerabile ale religiilor africane din care au provenit. Putem vorbi astfel despre un proces constant de sublimare a vieții sociale în sfera religiosului, producând o dublură ideologică intim apropiată de cotidian.

³⁰ Cf. Michel S. Laguerre. *Voodoo and Politics in Haiti*. Palgrave, New York, 1989. pp. 56-70

³¹ Boukman însuși ar fi fost ucis timpuriu și afișat public de autoritățile franceze pentru a opri revolta, împreună cu până la 15 000 de revoltăți.

³² Cf. Elizabeth McAlister. *From slave revolt to a blood pact with Satan: The evangelical rewriting of Haitian history*. Studies

in Religion/Sciences Religieuses vol. 41, nr. 2, 2012. pp. 187-215

³³ Pentru câteva clarificări cu privire la ritualurile și teologia vodou, ne-am folosit de Alfred Metraux. *Voodoo*. Trad. Hugo Charteris. Sphere Books, 1974, în special pp. 52-85.

³⁴ „Conștiința (das Bewusstsein) nu poate fi niciodată altceva decât existența oglindită în conștiință (das bewusste Sein), iar existența oamenilor este procesul real al vieții lor. Dacă în întreaga ideologie oamenii și relațiile dintre ei apar cu capul în jos, ca într-o cameră obscură, acest fenomen decurge și el în aceeași măsură din procesul istoric al vieții lor, așa cum răsturnarea obiectelor pe rețină decurge din procesul fizic nemijlocit al vieții lor.” – K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 3. Editura Politică, București, 1958. p. 27

³⁵ În cazul Revoluției Haitiene, vedem acestea manifestându-se la nivelul dezbaterilor între redistribuirea echitabilă a terenurilor agricole și păstrarea sistemului de plantații mari, între diversificarea producției agricole pentru consum intern și păstrarea unei economii producătoare de zahăr pentru export, cu toată brutalitatea inerentă acesteia, și mai general între asigurarea unui bun trai al populației și dezvoltationismul economic.

³⁶ În ceea ce privește supunerea față de *spiritele lwa*, nimic nu confirmă caracterul de revoluție burgheză al războiului de eliberare al haitienilor decât faptul că, decenii după acesta, ascultarea de aceste spirite nu mai avea de-a face cu transformarea societății și eliberarea din robie, ci mai degrabă cu obținerea unor recolte îmbelșugate, reușita unei întreprinderi personale, pedepsirea dușmanilor sau evitarea unei năpaste naturale sau birocratice.

³⁷ Acestea pornesc cu *White Zombie* al lui Victor Halperin (1932), care încerca să profite de interesul pentru vodou trezit de cartea ocultistului american William Seabrook, *Insula Magică*, publicată în 1929.

³⁸ Influența lui Romero este indiscutabilă. Doar din punct de vedere cantitativ, în deceniul dinainte de *Night of the Living Dead*, (1968) numărăm cca. 20 de filme cu zombie, toți variații ale caricaturizării zombie-ului vodou. În deceniul de după apar 34 de filme cu zombie, majoritatea încă hibridizând vechile creaturi vodou cu imaginile unor valuri de morți-vii criminali. *Dawn of the Dead*, lansat în SUA în 1979, sedimentează definitiv noua formă a zombie-ului hollywoodian (abia atunci Romero denumind explicit, de altfel, creaturile *zombies*), și atrage nenumărați imitatori. În deceniul de după *Dawn of the Dead*, apar cel puțin 65 de filme cu zombie, majoritatea folosind forma de cadavru canibal fără voință proprie. Cf. Peter Dendle. *The Zombie Movie Encyclopedia*. McFarland&Co., Jefferson (NC), 2001.

³⁹ Cf. Sarah Juliet Lauro (ed). *Zombie Theory. A Reader*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 2017.

⁴⁰ Friedrich Nietzsche. *Știința Voioasă*. Trad. Liana Micescu. Humanitas, București, 2006. pp. 236-237

⁴¹ Acest „supliment viral” este ceea ce înțelegem prin imaginea-spectacol a lui Debord, ca formă ideologică care acoperă mărfurile, ocultând nu doar relațiile sociale care duc la producerea sa, ci și acelea care determină procedurile sale de consum și producția identitară a consumatorului său. Este o ridicare a fetișismului mărfii la cu totul alt nivel.

⁴² Spre deosebire de aceștia, precarii nu pot să nu resimtă acțiunea mărfurilor asupra lor ca pe un blestem care îi constrânge să încerce să se transforme într-un tip de consumator pentru care nu au resurse. În animismul capitalismului târziu, sărăcia apare așadar ca un păcat capital.

⁴³ Toți miliardarii-vedete actualmente se încadrează în acest tipar într-o anumită măsură, găsindu-și tot soiul de mici obsesii personale în care să reverse sute de milioane de ore de muncă congelată transformate în bani lichizi. Astfel sunt alimentate cadrele și instituțiile liberalismului social, conservatorismului, neofascismului, libertarianismului economic, și tot așa apar proiecte precum nemurirea corporală, colonizarea planetei Marte, sau evadarea din realitatea presupusă a fi o simulare.

⁴⁴ Singura șansă pe care o are un burghez este proletarizarea, reducerea sa la acea viață nudă, pe suprafața căruia pot avea loc procese productive. Pentru a clarifica acest aspect ar fi nevoie de o paranteză mult prea lungă; ne rezumăm la următoarele: nu vrem să spunem că numai muncitoarea ieșită din uzină ar fi imediat capabilă de a scrie tratate filosofice sau de a produce artefacte valoroase estetic. Dimpotrivă, în cele mai multe cazuri îi este mult prea îngreunat sau barat de-a dreptul accesul la intelectul general, care i-ar fi necesar pentru a putea realiza orice în aceste câmpuri. Însă structura de clasă a societății este o abstracție care nu se actualizează în toată puritatea sa, ci prin mediarea instituțiilor unei societăți, organizându-i fluxurile materiale. Dacă la nivelul macro-economic, diviziunea de clasă se observă prin instituționalizarea societății (stratificarea socio-economică, formarea instituțiilor de apărare ale proprietății și de administrare a societății, structurarea luptei de clasă a patronilor contra sindicatelor etc.) și prin gestiunea și agregarea fluxurilor de producție (cine controlează cutare firme, ce și cât din producție gestionează ele, câte ore sunt muncite, ce mărfuri se produc de către cine etc.), la nivelul indivizilor aceste lucruri sunt oculte ca atare, apărând ca antagonisme între aspecte ale identității lor și momente ale activității lor. Timpul muncii este singurul cu adevărat creativ deoarece este temporalitatea care deschide o mică perforație în prezentul social istoric, către temporalități de unde nouitatea poate surveni (viața biologică, exterioritatea lumii materiale neabsorbite de capital, timpul abstract al ideilor etc.).

⁴⁵ <https://reallifemag.com/potemkin-ai/>

⁴⁶ Aluzie la celebra anecdotă a falselor sate-model construite de ministrul Grigori Potemkin pentru a prezenta țarinei Ecaterina a II-a progresul făcut de Rusia luministă în provincia pe atunci nou-cucerită Crimeea.

⁴⁷ Sadowski, *Idem*

⁴⁸ Nick Land. *Fanged Noumena. Collected Writings 1987-2007*. Urbanomic, 2012. p. 442

⁴⁹ Este până la urmă nemaipomenit de convenabil ca toți inamicii statului, și numai ei, să folosească aceeași aplicație de mesagerie.

⁵⁰ Poate că aici se vede cel mai clar la ce ne referim când numim mediul digital „o parodie tristă spațializată” a mișcărilor capitalului. Acel algoritm care ne țintește pentru o reclamă când navigăm *feed*-ul unei rețele de socializare pare că adună laolaltă practicile noastre de consum din timpul liber, reclama produsă de o echipă de marketeri, imaginea-spectacol produsă de o echipă de PR-iști, codul care ne reperează după markeri identitari produs de o echipă de IT-iști, marfa produsă de muncitori într-o fabrică din Asia de Est, munca marinarilor de pe marile vase comerciale, munca distribuitorilor de la depozit la domiciliu, munca de întreținere a infrastructurii fizice a mediului digital etc., însă ceea ce conjugă toate aceste fluxuri separate într-un singur asamblaj este capitalul, care produce relațiile economico-sociale și dublul lor ideologic în regimuri separate de abstracție (durate diferite de timp abstract), pe care forma algoritmului le transpune în caricaturi schematice.

⁵¹ Insistăm aici să combatem iarăși teza fundamental viciată a „consumismului”. În fața supra-producției ce poate face bietul consumator decât să consume tot mai puțin din fiecare marfă și să se grăbească să o arunce pentru a ține pasul cu producția. Respingând orice moralism auster, care ar presupune că o sărăcie de consum material ar fi emana (duhni?) o viață spirituală mai bogată, postulăm că consumul nu poate fi cuantificat decât în raport cu producția. Admițând pericol cert și tot mai apropiat ca resursele naturale să nu mai țină pasul cu producția și cu consumul pe care producția și l-a produs, ar fi o glumă extraordinară dacă mai întâi capitalismul s-ar izbi de limita de timp zilnic de consum al subiecților săi, intrând într-o criză terminală de supraproducție.

⁵² Nick Land. *Templecity: Disordered loops through Shanghai Time*. Urbanatomy Electronic, 2014. Paragrafe 3.2-3.3.

⁵³ <https://blogs.imf.org/2019/12/17/new-data-on-world-debt-a-dive-into-country-numbers/>

⁵⁴ „Marx numea lege a tendinței contrazise dubla mișcare de scădere tendințială a ratei de profit și de creștere a masei absolute a plusvalorii. Ca un corolar al acestei legi, avem de-a face cu dubla mișcare de decodare și de deteritorializare a fluxurilor, și de re-teritorializare violentă și artificială a lor. Cu cât mașina capitalistă deteritorializează mai mult, decodând și axiomatizând fluxurile pentru a extrage plusvaloarea din ele, cu atât aparatele sale anexe, birocratice și polițienești, re-teritorializează mai abtirit, absorbind în același timp o parte tot mai mare a plusvalorii” – G. Deleuze, F. Guattari. *Idem*, pp. 46-47

⁵⁵ Cf. Mark Fisher. *Capitalist Realism. Is there no alternative?* Zero Books, 2009. pp. 1-11

⁵⁶ Vernor Vinge. *The Coming Technological Singularity: How to Survive in the Post-Human Era*. <https://ntrs.nasa.gov/archive/nasa/casi.ntrs.nasa.gov/19940022856.pdf>

⁵⁷ Anna Greenspan. *Capitalism's Transcendental Time Machine*. Teză doctorală, Universitatea Warwick, 2000. pp. 177-197

⁵⁸ Această logică este imprimată în toate sferile de activitate a capitalismului, fiind necesară pentru a reduce un element capturat de capital la un lucru identic cu sine, fără rest, și astfel de a stabili parametrii acestei identități printr-o serie de opoziții binare. Logica aceasta, desigur, a existat vreme de milenii înaintea capitalismului, însă doar în modernitate a devenit o parte esențială a funcționării ordinii sociale, prin aceea că permite înregistrarea precisă a fiecărui element capturat, înregistrare necesară pentru operațiunile de cuantificare valorică și stabilire de echivalențe între elementele lumii.

⁵⁹ Se prea poate ca sensul exact al umanității să fi scăpat tot acest timp cititorului – ce poate fi un homo sapiens dacă nu om? În înțelegerea noastră, „omul” apare ca acel proiect trans-istoric care își află împlinirea în modernitatea capitalistă târzie, care reprezintă subiectivarea deplină a animalului-om în jurul unei forme atomare care îl goleşte de conținut „natural”, decuplându-i corpul de capacitățile sale, și redându-i-le sub o formă mediată (pentru o bună înțelegere a acestor proceduri, filosofii contractului social din modernitatea timpurie sunt o resursă neprețuită). Omul nu rămâne un subiect-atom universal, ci își recapătă caracteristicile, însă sub forma modificată a unor determinații binare (bărbat-femeie, alb-negru, burghez-proletar etc.), care se întorc asupra materiei din care au fost extrase, anihilându-i varietatea și vigoarea și încastrând-o într-o formă identitară, conform logicii binare a identității. Dacă, de pildă, ne opunem argumentelor că „natura umană” ne-ar bara ieșirea din capitalism, obiecțiile noastre se îndreaptă asupra termenului „umană” din această sintagmă.

⁶⁰ Friedrich Nietzsche. *Așa grăit-a Zarathustra*. Trad. Ștefan Aug. Doinaș. Humanitas, București, 2000. p. 62



Zidul israelian din jurul Cisiordaniei, construcție începută în 2002

Alex CISTELECAN

Epokhé

Lăsând deoparte riscurile pe care le presupune orice încercare de a desprinde sensul unei epoci din chiar mijlocul ei, de a decanta istoria cu majusculă – o eventuală filosofie a istoriei – din chiar spuma și torentul istoriei evenimențiale – riscuri de altfel asumate și, deci, neutralizate prin chiar convenția acestei anchete: liber la speculație istorico-filosofică! –, aş depăna în cele de mai jos câteva reflecții aflate, probabil, la intersecția locurilor comune cu afirmațiile cvasi-năstrușnice, despre specificul și, eventual, potențialitățile epocale ale începutului nostru de secol.

Dacă e, aşadar, să desprindem un sens sau niște direcții definitorii ale ultimelor două decade, termenul de comparație cel mai util pare a fi acest intermezzo bizar al anilor 1990: „*the happy 90's*”, cum li s-a spus, și care par a fi o veritabilă zonă tampon, scurt armistițiu istoric, între două epoci – după sfârșitul secolului 20, în ce are acesta definitoriu, dar totuși nu încă secol 21. Pe de o parte, aşadar, după încheierea „secolului scurt XX”, marcat, ca epocă, de ceea ce Badiou numea, în *Secolul* său, „pasiunea realului”, încercarea de implementare a utopiei social-politice, a societății finalmente reconciliată cu ea însăși, în realitatea concretă a istoriei, și care pasiune a realului s-a manifestat istoric ca o confruntare totală – i.e. pe toate planurile: politic, ideologic, social, economic, tehnologic – între fascism și comunism. O confruntare la rândul ei bizară, căci soldată în cele din urmă – aşadar după victoria spectaculoasă a comunismului asupra fascismului la mijloc de secol, dar și după „dezastrul obscur”, patru decenii mai târziu, al experimentului sovietic – cu victoria unui al treilea: liberalismul politic și economic, care, în ce-l privește, părea deja, la începutul scurtului secol XX, doar o relicvă întârziată a burghezului veac XIX, pe cale de a fi măturată de noile etatisme naționaliste și monopoliste. Aerul euforic, aşadar, al anilor 90 a avut întotdeauna ceva de refulare sau amnezie deliberate în el: căci triumful istoric, epocal, al modelului de democrație liberală, anunțat de Fukuyama drept sfârșit al istoriei, nu mai avea nimic din tenta eroică a, de pildă, victoriei comunismului asupra fascismului, ci părea venit mai mult din senin și stabilit parcă la masa verde a istoriei. Din mai multe motive: odată că sfârșitul comunismului a fost în bună măsură auto-indus, în mod tot mai evident deja de la finele anilor 70, și nu atât rezultatul acțiunii sau performanței extraordinare a rivalului său istoric; dar și pentru că, mai mult, liberalismul politic și economic ce avea să fie declarat învingător la masa istoriei în anii 90 era deja, la nivel ideologic, și chiar și în recomandările utopiștilor săi ca

Fukuyama sau dizidenții estici, o utopie destul de vlăguită, depasionată, și care se mândrea tocmai cu absența ei de pasiune, ca fiind ceea ce o deosebește de utopiile iraționale ale totalitarismelor fascist și comunist; și care, pe de altă parte, la nivel socio-economic concret, presupunea un model neoliberal de creștere economică mult mai anemică, mai inegală și implicit mai impopulară decât welfare state-urile din anii 70 pe care le înlocuise și care nu dăduse deloc rezultatele scontate acolo unde fusese implementat înainte de extinderea sa în fostul bloc sovietic (Chile al lui Pinochet, dar și SUA și UK ale lui Reagan și Thatcher), fiind chiar tot mai contestat la el acasă. Prăbușirea blocului comunist și extinderea *by default* a neoliberalismului în acest nou spațiu a delegitimat și devitalizat imediat opoziția la acest neoliberalism din interiorul blocului atlantic. Abia odată cu căderea URSS, afirmațiile celebre ale lui Thatcher – „*there is no such thing as society*”, ergo „*there is no alternative*” [*to neoliberalism*] – au devenit cu adevărat realitate. Tocmai de aceea, reconfigurarea și rearticularea unui front progresist, conta-hegemonic, în lumea occidentală va întârzia îndelung după căderea blocului comunist, începând să se înfripe abia la finalul decadei în mișcarea altermondialistă ce va debuta la Seattle în 1999. Restul stângii care mai exista la acea dată, social-democrația europeană sau democrații americani, s-a nimerit adesea la guvernare în această decadă, însă a performat sistematic – vezi Schröder, vezi Blair, vezi Clinton însuși – în manieră mai fidel thatcheriană decât performaseră vreodată Thatcher sau Reagan înșiși.

Dacă, aşadar, pe de o parte, anii 90 nu mai sunt, cumva, secolul 20, ei nu sunt totuși nici un prim segment al unui eventual lung secol 21. Pentru că, dacă secolul nostru pare, cel puțin la prima vedere, a fi marcat de o nouă dezordine a sensului sau coerenței mondiale – probabil o impresie inevitabilă pentru orice epocă *contemporană*, văzută aşadar din mijlocul ei –, anii 90 în schimb, cu toate relele lor, au avut totuși – probabil altă senzație inevitabilă produsă de distanțarea în timp – ceva dintr-o *histoire à l'arrêt*, o istorie ce-și revine parcă în matcă și se cristalizează într-o anumită ordine sau normalitate – pe scurt, ceva din *happiness*-ul acelor ani fericiți nu era totuși pură auto-amăgire. Din nou, din mai multe motive: în anii 90, lumea a fost mai unipolară și, ai fi zis deci, mai sigură sau mai neconflictuală ca oricând în modernitatea ei. Nu mai exista vreun rival pentru hegemonia SUA. Rusia gâfăia în mijlocul unei dure terapii de șoc neoliberale, condusă de un președinte marionetă Ielțin, proptit la putere de țările occidentale și susținut de acestea chiar și atunci când își asedia, în 1993, Parlamentul cu tancurile pentru că acesta amenința să-i retragă puterile speciale; o Chină care abia ce pornise, de un deceniu, spre noua strategie economică de atelier al întregii lumi, și care mai avea destul până să fie văzută ca o potențială forță rivală și comparabilă cu hegemonul american; iar Japonia, care era la vremea respectivă văzută ca un posibil competitor,

pare astăzi un exemplu cel puțin exagerat, atât dată fiind stagnarea ei economică ulterioară, cât și dat fiind faptul că, din punct de vedere politic, și spre deosebire de viitoarele Rusia și China, Japonia era și a rămas un membru loial și de nădejde al ordinii transatlantice. Anii 90 promiteau, așadar, să fie o nouă epocă de *pax augusta*. Iar cine nu era de acord cu ea, avea în față drept avertisment și ținere de minte războiul fulger din Irak de la începutul anilor 90, care, după rușinea războiului din Vietnam, readucea lustrul armatei americane drept veritabilă forță imperială, atotputernică și hiper-eficientă. Și în această privință, anii 2000 – cu șirul lor de „victorii” și „pacificări” mai costisitoare și mai distrugătoare pentru învingători decât însuși războiul – aveau să fie ceva nou.

Apoi, anii 90 păreau să fie o relativă pacificare sau măcar stabilizare a acelei zone ce avea să devină, în anii 2000, un adevărat acronim sau paradigmă a crizelor și conflictelor structurale în literatura de specialitate: MENA – *Middle East-North Africa*. Cele mai importante conflicte din zonă – Iran-Irak și intervenția URSS în Afghanistan – se încheiaseră la finele anilor 80; și toată regiunea părea oarecum stabilizată sub două forme încă nu atât de antagonice de organizare (și legitimare) politică – pe de o parte, regimurile teocratice din Iran și dinastiile feudale din Golf, pe de altă parte, regimurile baathiste, naționaliste și seculare, de obicei tot mai autoritare, dar încă dezvoltationiste și relativ redistribuționiste, din Irak, Egipt, Libia s.a.m.d. În anii 90, germenii radicalizării islamiste, pe care SUA îi sădise deja în anii 1980 în Afghanistan, și pe care îi încuraja pretutindeni ca pe o posibilă forță care să submineze din interior regimurile naționaliste și seculare din lumea arabă, de obicei apropiate Moscovei, încă nu se manifestau ca o amenințare la adresa lumii occidentale, obișnuită deocamdată doar cu terorismul *home-grown*, de obicei de extremă dreaptă sau naționalistă (odată ce terorismul de stânga intrase în reflux la finele anilor 1970), sau care, dacă se manifestau totuși ocazional, aveau obiceiul, atât de bine-manierat în lumina zilei de astăzi, de a deturna doar avioanele, și nu de a le transforma în bombe – așa cum aveau s-o facă, în mod spectaculos, în chiar debutul noului mileniu.

Nu în ultimul rând, anii 90 mai sunt și anii unor anumite reparații sau corecții istorice demult așteptate: Pinochet e finalmente arestat și dictaturile militare din America de Sud par în sfârșit să-și fi depășit termenul de valabilitate istorică – Bolsanaro ar fi părut cu totul *outlandish* în anii 90, în care, dimpotrivă, continentul sud-american începe încet să vireze spre stânga, cu mișcarea zapatistă din Mexic la mijlocul decadei și apoi cotitura decisivă cu victoriile lui Chavez în 1999 și Lula în 2003; regimul de apartheid din Africa de Sud e finalmente abolit, iar Nelson Mandela, eliberat din închisoare în 1990, devine președinte în 1994 – că schimbarea și reparațiile politice nu însemnau neapărat și o răsturnare și corectare a inegalității economice avea să fie surpriza amară de ceva mai târziu.

Și, în fine, Uniunea Europeană începea să devină cea pe care o cunoaștem astăzi – adoptând numele de UE, instituind moneda euro prin tratatul de la Maastricht și pregătindu-se de extinderea sa în Est, într-un perimetru – și o ordine a priorităților – delimitate nu atât de sentimentele înalte ale coapartenenței europene, cât de negocierile dure între interesele strict pragmatice ale Franței, Germaniei și Marii Britanii: pe scurt, o extindere care nu atât reconcilia tensiunile intra-europene, cât cel mult le suspenda pe moment, prin externalizarea și defularea lor spre Est. Dar nici asta nu avea să devină atât de evident decât douăzeci de ani mai târziu, în post-criza din 2010.

Una peste alta, un intermezzo istoric nu chiar atât de nasol. Iar dacă mai punem la socoteală și mișcarea *grunge*, ultimă expresie glorioasă a fazei încă romantice a industriei culturale, care duduia în prima jumătate a decadei, plus aerul incontestabil de libertate, palpabilă chiar în primii ani 90, ce s-a revărsat peste estul nostru post-comunist, mai că ne copleșește nostalgia și luăm chiar de bun *happinessul* certificat al acestei perioade.

Din această perspectivă, anii 2000 parcă n-au mai fost chiar la fel. E mai greu însă de precizat în ce anume sunt ei ceva cu totul nou, sau doar continuă anumite tendințe încă latente în anii 90. Dar dacă e să existe într-adevăr o anumită ruptură istorică, epocală, care să coincidă atât de convenabil cu schimbarea prefixului în calendar și cu convenția acestei anchete – pariul rândurilor de mai sus –, atunci tendințele definitorii și specifice ale ultimilor douăzeci de ani, caracterul lor de epocă, ar trebui să fie deja vizibile în anii lor de debut. Ceea ce constituie, oarecum, pariul rândurilor de mai jos. În fond, ca să fie o epocă – fie ea și una mai mică – ea trebuie să fie oarecum, hegelian, circulară – sfârșitul și începutul ei să se reflecte și citească unul în celălalt. Care ar fi, atunci, semnele distinctive și semnalele de avertizare ale noului secol, așa cum s-au manifestat ele în momentele sale inițiale? Cum se prefigurează terminus-ul nostru în începutul său? Ce – putem înțelege acum că – ne anunțau noii ani 2000?

Câteva semne parcă merită semnalate.

Mai întâi: după perioada de creștere economică aproape neîntreruptă în lumea occidentală din anii 1990 – criza din sud-estul Asiei din 1997 neavând repercusiuni prea adânci în afara regiunii –, anul 2000 debutează în februarie direct cu așa-numita *dot.com bubble*: la fix zece ani de la lansarea primei pagini *www*, noul spațiu virtual își încheia deja prima bulă de euforie și *crash* – concretizate într-o devalorizare abruptă a miilor de companii *.com* ce visau să speculeze noile oportunități ale online-ului. *With the benefit of hindsight*, putem spune că această criză anunța cel puțin două tendințe ale noului secol: mai întâi – și contrar recomandărilor economiștilor neoliberali, care presupuneau că acest sistem este imun crizelor ciclice pentru că nimic, în el, nu perturbă funcționarea pieței, iar piața știe să se descurce și repare singură din mers când e cazul – criza *dot.com* anunța reparația unui model de

evoluție economică punctată de o succesiune de crize regulate, la o distanță tot mai mică unele de altele (față de ritmul crizelor din trecut) și separate de scurte perioade de creștere destul de anemică (din nou, în comparație cu ritmul de creștere economică din decadele pre-neoliberale). Și într-adevăr, în ce avea să urmeze, noul secol avea să înregistreze o succesiune constantă de *boom and bust* cu un ritm regulat de crize majore odată la 8-10 ani (aproximativ ciclul lui Kondratieff): 2008 – criza creditelor imobiliare în SUA, care avea să devină criză a datoriei suverane în Europa în 2010; iar în 2020, criza economică pe care o va lăsa în urma ei pandemia de Covid-19, dar care dădea semne de iminență deja dinainte de declanșarea epidemiei. În al doilea rând, *the dot.com bubble* mai anunța un lucru – și mai înlătura o iluzie: ea arăta că internetul nu e deloc spațiul mult visat al capitalismului *fair* și concurențial, în care fiecare mic întreprinzător își poate face loc și chiar prospera doar prin propria sa creativitate și dedicație, căci nestânjenit de cerințele meschine ale rezervelor prealabile necesare de capital fix. Dimpotrivă, criza dot.com și anii care au urmat au arătat rapid că internetul și, în general, capitalismul digital constituie, poate contrar așteptărilor, spațiul unei concentrări vertiginoase a capitalului, la un nivel la care vechiul capitalism industrial nici n-a visat în cele două secole ale sale de existență: 4 giganți – Google (lansat în 1998), Amazon (1994), Facebook (2004) și Apple (fondat în 1976, dar relansat în 2006 cu Macbook și 2007 cu primele iphone-uri) – au ajuns să controleze practic piața online într-o singură decadă și și-au consolidat pozițiile tocmai ca efect al noii concentrări a capitalului declanșată de dot.com bubble. Odată marile profituri mutate din sfera producției în sfera comerțului și a schimburilor de date – în același timp, Walmart devenea cel mai mare angajator din SUA, iar Saudi Aramco cea mai profitabilă companie din lume în 2018 – inclusiv relațiile și condițiile de muncă aveau să se degradeze în mod simțitor, așa cum bine observase Marx atunci când vorbea de specificul capitalismului comercial, în comparație cu relațiile industriale. Tot așa cum superconcentrarea capitalului a devenit modelul de strategie și supraviețuire preluat din online și asumat de rămășițele capitalului industrial (vezi, de pildă, fuziunile succesive ale lui Fiat cu Chrysler și apoi Peugeot), la fel și noul model de muncă și relații de producție, prefigurat în economia digitală și capitalismul informației - *gig economy*, precarizare și flexibilitate extremă – a început să se răsfrângă și chiar să devină norma și în sectoarele tradiționale ale economiei „reale”.

În al doilea rând – și oarecum în ordine cronologică: în același an, dar o lună mai târziu după dot.com bubble, apăreau și primele semne de contestare a ordinii unipolare instituite în anii 90. În martie 2000, Putin își începea primul mandat de președinte și semnaliza dorința de reafirmare și re-recunoaștere a ambițiilor de mare putere ale Rusiei – deși și în această evoluție, trebuie amintit că ea nu a fost

una imediată sau liniară, ci a debutat cu o fază inițială de apropiere sau măcar cooperare cu blocul transatlantic, atât timp cât inamicii păreau identici – separatiștii ceceni sau fundamentalistii islamici – și atâta timp cât lațul alianței Nord-Atlantice nu s-a strâns de tot în jurul granițelor rusești – o mișcare de altfel și ea antamată chiar la finele anilor 90, când, în 1999 și contrar promisiunilor americane făcute lui Gorbaciov, NATO își extindea granițele spre est integrând Cehia, Polonia și Ungaria. Douăzeci de ani mai târziu, tensiunile dintre SUA, Rusia și China n-au făcut decât să se acumuleze – în mod bizar, oarecum, dată fiind integrarea și interdependența tot mai strânsă a capitalismelor lor – și chiar să depășească în retorică dar și în înarmare cele mai încinse momente din Războiul Rece. Dar dacă în timpul Războiului Rece confruntarea dintre cele două mari blocuri, neluând calea armată, s-a mărginit la o cursă a înarmării (mai mult ca *deterrence*), dar și la o competiție între ideologii politice, stiluri și niveluri de trai (să ne amintim de celebra *kitchen debate* dintre Nixon și Hrușciov din 1959) și realizări tehnico-științifice (cursa pentru cucerirea spațiului), confruntarea geopolitică din anii 2000 pare să se poarte pe cu totul alte paliere: nu atât ca un concurs între două ideologii politice rivale, căci în fond toți participanții practică același capitalism neoliberal cu masive propteli de stat; nici în termeni de care sistem produce cel mai înalt nivel de trai – căci inegalitățile interne sunt la fel de mari în toate cele trei mari puteri!; ci exclusiv în termenii cursei de înarmare – care a integrat astfel și partea de cursă științifică și tehnologică – și prin prisma garanțiilor de securitate pe care fiecare bloc le poate promite și radia. O cursă în care PR-ul ideologic se traduce direct în forța de foc a armatelor fiecăruia și viceversa. O cursă de PR și înarmare, sau de înarmare ca PR – i.e. de „furnizori de securitate” acreditați și recunoscuți ca atare de comunitatea internațională – în care, trebuie să spunem, hegemonul american n-a făcut decât să piardă teren, obraz și credibilitate în ultimii ani.

În al treilea rând, anul 2000 confirmă cu adevărat coagularea forțelor progresiste internaționale în frontul mișcării altermondialiste, care ocupă primele pagini ale ziarelor odată cu protestele violente – dar și represiunea statală pe măsură, dacă nu peste – cu ocazia reuniunilor G8 de la Seattle 1999 și Genova 2000. Entuziasmantă la început, noua mișcare internațională de stânga avea să se epuizeze treptat de-a lungul celor douăzeci de ani scurși de-atunci, deși nici aici fără anumite inflexiuni și puncte importante de cotitură: după ce, într-o primă fază, ea pare susținută de vântul istoriei, convergând în masă în protestele împotriva războiului din Irak din anii 2003-2005, și încurajată de regimurile bolivariene sau trabajadores care se extind în aceeași perioadă în America de Sud, la capătul decadei frontul progresist pare a fi totuși destul de istovit: parte pentru că protestele împotriva războiului din Irak, cele mai masive din ultima perioadă în tot occidentul, nu au afectat absolut cu nimic buna și

dezastruoasă desfășurare a invaziei din Irak; și parte pentru că regimurile bolivariene sau socializante din America de Sud, după un prim fuleu, de-a lungul anilor 2000, în care au călărit profiturile obținute grație creșterii prețurilor la materiile prime pe care le exportau, începeau să fie profund afectate de criza din anii 2008-10 și de scăderea vertiginoasă a prețului petrolului, fiind treptat răsturnate sau măcar serios destabilizate din interior de o opoziție de dreapta tot mai intransigentă și tot mai sigură pe suportul „comunității internaționale”. După o regrupare anti-austeritate în anii 2008-2012, care, în ciuda intensității crizei și a protestelor – de la Zuccoty Park la *indignados* – nu a reușit totuși să refacă dimensiunea de masă a protestelor anti-războiul din Irak și, cu atât mai mult, a avut un efect chiar mai mic decât acestea în schimbarea politicii existente, frontul progresist – dacă mai putem vorbi cu adevărat de așa ceva – a ieșit de pe scena istoriei mari, și deocamdată – în ciuda mișcării ecologiste tot mai amplă, mai articulată și mai întemeiată – nu dă semne că ar putea reîntra pe aceasta; sau, cel puțin, nu cu o prestație pe măsura într-adevăr colosală a provocărilor vremii.

În al patrulea rând, același an 2000 – și cei imediat următori – inaugurează și ceea ce am putea numi intrarea politicii occidentale, și încă la cel mai înalt nivel al ei, în zodia farsei. Și aici, în mai multe sensuri: de partea aceasta a Atlanticului, sunt anii în care proiectul Uniunii Europene a început să fie sistematic invalidat la fiecare întâlnire cu alegătorii – în 2000, Danemarca respinge printr-un referendum adoptarea monedei euro, în 2003 Suedia face la fel; în 2005, Franța și Olanda, din exces de republicanism, repetă greșeala și supun proiectul de constituție europeană unui referendum – respingându-l cu o majoritate alarmantă; în 2008, Irlanda face același lucru cu Tratatul de la Lisabona; în 2015, Grecia respinge tot printr-un referendum măsurile de austeritate impuse de Comisia Europeană și BCE; totul culminând cu referendumul pentru Brexit din 2016. De fiecare dată, establishmentul european a ridicat din umeri, a respins mesajele electoratului ca populism irațional și a continuat neabătut pe același drum. În același timp, însuși brandul politic al Uniunii Europene, cel de *soft power* al principialității, opus politicii armelor și intereselor pragmatice, a devenit în acești ani o postură cu adevărat simbolică, pentru că neacoperită sau neimplicând vreun efect în realitate: în 2003, opoziția principială a Franței și Germaniei față de intervenția americană din Irak a rămas ceea ce a fost – o simplă declarație de principiu – și nu le-a împiedicat deloc pe cele două state să se înscrie imediat după încheierea războiului pe lista de beneficiari ai fondurilor pentru reconstrucția și democratizarea Irakului; în 2008, pretențiile liderilor europeni că sistemul nostru economic este imun la crizele din sfera financiar privată din America și că oricum e mult mai sănătos decât varianta transatlantică de neoliberalism sălbatic au fost și ele rapid infirmate, iar promisiunile acelorași lideri, odată adevărate

primele semnale ale crizei europene, că vor reglementa strict și vor pune capăt iraționalității capitalismului financiar, aveau să fie și ele imediat abandonate și înlocuite cu pachete dure de austeritate ce au intensificat și mai mult sentimentul de delegitimare populară a federalismului european. În anii din urmă, postura din nou simbolică și, deci, cu totul ineficientă, inoperantă și, practic, inexistentă a Europei față de ruperea unilaterală din partea SUA a acordului cu Iranul – promițând niște canale de schimburi economice cu Teheranul care să scape de brațul embargoului american, canale și instrumente ce nu se vor materializa însă vreodată, pentru că brațul respectiv e pare-se cam ubicuu – arată încă o dată că din proiectul politic sau ideologic al Uniunii Europene a mai rămas doar interfața lui de PR. Cât privește adâncimea sau soliditatea proiectului european, dincolo de interfața sa fină și totuși tot mai grosolană de PR și castel birocratic, altfel spus, în ce privește realitatea solidarității sau, nu-i așa, a „uniunii” intra-europene, ultimele două decenii – și primele din proiectul Europei extinse – au fost cât se poate de grăitoare: tratamentul aplicat Greciei în 2013-2015, certurile meschine și gardurile apărute la granițele europene în timpul crizei refugiaților din 2015-2017, sau, mai recent, refuzul Germaniei și al țărilor nordice de a susține eurobondurile și un principiu de responsabilitate comună, împărtășită, în fața crizei actuale declanșate de pandemie – toate aceste momente ar trebui să fie arhisuficiente pentru a dezarma orice iluzie în acest sens. Chiar și în misiunea sa mai minoră, de politică dacă nu a principialității, măcar a proceduralității, și deci de bastion al statului de drept și al anticorupției, postură în care UE rămâne un far călăuzitor pentru Est, faptul că ultimii doi președinți ai Comisiei Europene au fost numiți după niște serioase scandaluri de corupție la ei acasă, sau faptul că, în ciuda declarațiilor de intenție și principii ale forurilor europene, unele din cele mai importante paradisuri fiscale se găsesc chiar sub nasul lor – Belgia, Luxemburg, Olanda – ar trebui să mai domolească iluziile în legătură cu sfânta proceduralitate și legalitate europeană.

Dar anii 2000 au fost o zodie a farsei pentru politica occidentală și într-un alt sens, sau mai exact pe celălalt mal al lumii occidentale. 2000 e și anul alegerii lui Bush jr. ca președinte, după niște alegeri aparent pierdute și măsluite: în luna noiembrie a celui an, curtea supremă din SUA blochează renumărarea voturilor în Florida și astfel sistemul electoral anacronic și deliberat anti-democratic din SUA produce o primă corupere a votului popular (situația nu mai apăruse din 1888), tocmai când fusese încoronat drept cea mai funcțională și mai admirabilă democrație din lume. 16 ani mai târziu, situația se va repeta, de data asta la scor: Trump câștiga formal alegerile chiar dacă obținea cu trei milioane de voturi mai puțin decât contracandidatul său. De la Bush la Trump, spectacolul degradării sistematice a democrației americane în ultimii 20 de ani a fost într-adevăr unul

spectaculos: șirul prezidențialilor din SUA pare să porceadă printr-un soi de dialectică negativă, integrând și sublimând adică mereu părțile negative ale predecesorilor: Obama luând ceva din optimismul deșănțat, de PR, al lui Clinton și ceva din trucul actoricesc al lui Reagan; Trump reconfigurând sinteza și preluând ceva din șarmul oral și pretenția de *outsider* ale lui Obama și ceva – mult – din delirul naționalist și conservator al dinastiei Bush. Din această perspectivă, Joe Biden pare a fi succesorul perfect: la fel de senil și incoerent ca Trump, și tot atât de centrist și bipartizan, simplă interfață a establishmentului, ca Obama sau Clintonii. Când însuși hegemonul ordinii mondiale, țara cea mai puternică dar și cea mai îndatorată și mai înarmată din lume (de sus până jos, de la complexul militaro-industrial până la ultimul cetățean) nu mai reușește să-și găsească reprezentarea politică decât în astfel de personaje farsești, e clar că vremurile devin tot mai interesante.

În rest, ce nu a apucat să anunțe anul 2000², avea să confirme anul 2001. Și anume, în primul rând – și ca o a cincea tendință, conform numărării de mai sus – desigur, „războiul împotriva terorii” și a „axei răului”, ca răspuns la atentatele de la WTC. Cu o invazie a Irakului și a Afghanistanului în 2003, războaie câștigate fulgerător de rapid – sau cel puțin declarate ca atare –, dar care au impus o pace imposibil de administrat chiar și pentru învingători: în Afghanistan, deschizând două decade întregi de conflict permanent și *failed state*; în Irak, lăsând țara într-o condiție mult mai nesigură și mai mizeră decât în anii 90 ai regimului Hussein. Un „război împotriva terorii” care, în Irak, de pildă, a alimentat direct teroarea pe care pretindea a o combate, prin demobilizarea imensului aparat baathist și prin tolerarea politicilor revanșarde ale majorității šiite, ceea ce a condus la radicalizarea sunniților și apariția ISIS la cumpăna dintre cele două decenii. Un lung episod, așadar, de destabilizare a lumii islamice din exterior, cu un episod intermediar al „primăverii arabe” din 2011, amplă mișcare de democratizare care a reușit parțial doar acolo unde occidentul nu a apucat să-și bage nasul – Tunisia – și a sfârșit, în schimb, în dictatură militară (Egipt) sau stat eșuat (Libia, Siria, Yemen) în toate celelalte cazuri în care occidentul a intervenit direct sau prin aliații săi de nădejde – teocrațiile fundamentaliste din Golf.

Pe lângă aceste tendințe manifestate deja în deschiderea anilor 2000, mai trebuie desigur menționată o altă mega-tendință care a devenit tot mai explicită și copleșitoare în ultimii ani și care își vestea apariția cam tot pe atunci: în vara lui 2003, în Franța, un val record de căldură de 44° cauza peste 140 de decese. De atunci, semnele crizei climatice sunt an de an tot mai clare: incendii sălbătice în Australia, SUA, dar și Siberia, care distrug câte-o halcă de mărimea Belgiei și Elveției în fiecare vară; și an după an în care recordurile de temperatură – și previziunile specialiștilor – sunt depășite în mod spectaculos. O criză climatică despre care s-a scris

și se scrie îndeajuns, ceea ce nu înseamnă însă că semnalele de alarmă trase în toată această literatură reușesc într-adevăr să aibă un impact asupra strategiilor și deciziilor politice. Acest lung interval de semnale tot mai evident apocaliptice, însoțite de o imperturbabilă iresponsabilitate și pasivitate politică ne arată, probabil, că această criză este, poate, pur și simplu imposibil de gestionat, dacă nu chiar și de adresat, din perspectiva orizontului scurt și meschin în care se mișcă formele actuale de reprezentare politică: ceea ce pare iminent, după colț, la scara umanității – 20-30 de ani – e pur și simplu din lumea de dincolo pentru orice politician și în general pentru complexul ideologic și mediatic al industriei culturale.

Acestea ar fi, așadar, tendințele definitorii ale ultimelor decade, așa cum s-au anunțat ele în chiar deschiderea noului veac. Sigur că, dacă e ca pariul care a condus aceste rânduri să fie într-adevăr rotund și asumat până la capăt, el ar susține nu doar că anii 2000-1 reprezintă începutul și prefigurarea „mini-epocii” noastre, ci și că 2020ish constituie capătul ei. Nu sunt atât de convins în legătură cu această a doua ipoteză. Fără doar și poate, cele șase tendințe descifrate mai sus – ca să recapitulăm: un capitalism digital și hiperfinanciarizat mult mai nesigur și mai expus crizelor periodice decât vechiul capitalism industrial, cu o concentrare mult mai intensă a capitalului și niște relații de producție mult mai dure pentru angajați și, în general, o creștere economică sensibil mai mică decât ultima expansiune economică din cei „treizeci de ani glorioși”; începutul contestării ordinii unipolare și zbaterile tot mai penibile ale hegemoniei americane; curba gaussiană descendentă a mișcării progresiste; decredibilizarea și dezagregarea Uniunii Europene; degradarea și decadența politicii americane; „războiul împotriva terorii” și destabilizarea completă a regiunii MENA; plus, desigur, încălzirea globală – toate acestea sunt încă evoluții în plină desfășurare și cu un final cât se poate de deschis. Pe de altă parte, trebuie însă spus că natura însăși a acestor tendințe, chiar dacă le prelungește deocamdată durata de manifestare, nu le îngăduie să spere într-un final mult prea îndepărtat. În fond, cât și unde să mai poată continua și intensifica fiecare din ele, fiind oricum deja în prag de paroxism?

¹ Cu o bulină roșie pentru China, totuși, care, în ciuda inegalităților galopante din interior, a reușit totuși să scoată din sărăcie câteva sute de milioane de oameni într-un timp record și care, în general, în această nouă confruntare între megaputeri, pare a fi de departe actorul cel mai rațional.

² Tot în anul 2000 se înregistrează de altfel și eșecul tratativelor de la Camp David și, implicit, sfârșitul iluziei, specifice anilor 90, a unui posibil acord politic privind încetarea „conflictului” israeliano-palestinian, un conflict ce avea să reizbucnească periodic *in full force* de-a lungul anilor 2000, și care re-debuta deja cu a doua intifadă declanșată în luna septembrie a aceluiași an.

3. Prezentul ca futurologie de demult

Max BLECHER

[Imprimanta 3D și economia patent-urilor]

Îmi amintesc, de pildă, în acest moment numai de un mic și izolat fragment de vis și imediat îmi dau seama cât aș putea să-l amplific și ce întâmplări ar putea avea loc în decorurile și cu personajele lui. Este însă acum, așa cum îl văd, numai o prezentare și o introducere în aceste întâmplări, dar destul de amuzantă, cred, pentru ca s-o redau așa cum am văzut-o în somn.

...În oraș intervenise o schimbare pe care aș putea s-o numesc de „specializare“. Era aceeași stradă bine cunoscută de totdeauna, însă magazinele și toate instituțiile căpătaseră forma „serviciului“ lor, de exemplu, gara era neagră, lustruită, și ca o imensă locomotivă cu intrarea prin ușa fochistului și peronul de așteptare în fața cazanului de aburi, poșta avea forma unei cutii pentru scrisori, galbenă cu dungii albastre, o librărie era în formă de călimară și alta în formă de volum frumos legat, toate cofetăriile aveau formă de prăjituri cu cremă și frișcă, magazinele de gramfoane, pâlnii enorme, iar mezelăriile erau în formă de jambon pus pe lat... toate acestea însă nu sunt decât o impresie ștersă și care se pierdu curând când intrai în magazinul cu mezeluri unde trebuia să cumpăr ceva pentru masa de seară. În magazin mă așteptau toate surprizele și toate uimirile. Era un magazin cu rafturi și teighele ca oricare altul, dar făcute cu totul în mod deosebit, pereții din tocătură de cârnaț presat care avea de departe aspectul unui mozaic roșu de toată frumusețea, rafturile din felii subțiri de slănină întărite cu un procedeu special, ceea ce le făcea să pară de fildeș, și teighelele din pateuri cu aspic, tare ca sticla, curate și strălucitoare ca în orice mezelărie bine ținută.

Era o adevărată plăcere gustativă să privești toate acestea, în același timp însă eram extrem de intrigat de două lucruri cu totul curioase: mai întâi patronul mezelăriei, un omuleț cu fața smeadă și mustăcioară, era îmbrăcat în haine de cioclu, iar în al doilea rând, pachetul cu mezeluri pe care mi-l dăde purta o mică etichetă bine pusă în evidență „Fabricat la radio“. Ce însemnau hainele de cioclu și ce erau cuvintele care însoțeau mezelurile? Iată ce fierbeam de curiozitate să știu și, în timp ce plăteam patronului care servea singur în magazin la ora aceea matinală, îl întrebai ce vroiam să știu.

— În timpul zilei am șorț alb de mezelar, îmi spuse dânsul, dar dvs. ați venit să târguiți devreme și n-am avut încă timp să mă schimb, am avut câteva coroane de livrat azi-dimineață la o casă mare și trebuia să mă pun în uniformă...

Pentru că văzu că nedumerirea mea crește, îmi explică lucrurile mai pe larg.

— Când m-am însurat, eu eram negustor de articole funebre și antreprenor de înmormântări, cu o frumoasă prăvălie, bine asortată, plină de sicrie, coroane mortuare, lampadare funerare și toate articolele pentru morți, o situație frumoasă, cum se spune, și destul de rentabilă. Câțiva ani am continuat împreună cu soția mea care mă ajuta, meseria aceasta până în ziua când socrul meu muri lăsând ca moștenire soției mele, unica lui fiică, această mezelărie. Era un comerț cu mult mai ispititor și cu mai mult câștig decât acel al pompelor funebre, pentru că jambon și cârnaț se mănâncă în fiecare zi, pe când oamenii nu mor cu aceeași regularitate. Pentru a nu lăsa totuși ca să-mi scape din mână un comerț deja bine introdus și unde, de asemenea, puteam să câștig, am hotărât ca să păstrez și sicriile și mezelurile. Și pentru că acolo unde țineam prăvălia chiria se scumpise enorm, în timp ce casa aceasta era proprietatea mea, am decis ca să exercit amândouă comerțuri în același local și astfel gospodinele știu că marți, joi și sâmbătă pot găsi în magazinul meu cele mai proaspete și apetisante mezeluri cu prețuri de concurență (în celelalte zile nici nu-i „interesant“ ca să ții deschis, fiind zile de post și nimeni nu cumpără în aceste zile carne, oamenii din orașelul ăsta sunt bigoți), iar în zilele de luni, miercuri și vineri vând tot ce privește ceremoniile funerare.

În fine, pentru ca clienții să nu cumpere pateu de găscă într-un magazin cu sicrie și coroane mortuare într-unul cu salam și pastramă, și pentru că orașul nostru este „specific“ după cum ai putut vedea, adică fiecare prăvălie are forma exactă și decorul lucrurilor ce le vinde, în zilele de mezelărie ca de exemplu azi, magazinul are în exterior aspectul unui enorm jambon și în interior este după cum vezi cu pereți de salam, rafturi de slănină și teighele de aspic, iar în zilele de pompe funebre, cu ajutorul unor mici accesorii de toaletă ce se agață cu ușurință de niște cârlige și șuruburi sistematic făcute, într-un sfert de oră îmi transform jambonul exterior în craniu mortuar cu dinți galbeni și orbite înfundate și interiorul în cavou. Totul rămâne pe loc, numai că acopăr pereții cu pânză neagră, învelesc jamboanele în mătase neagră și cârnații la fel, ornamentându-i cu betea de argint ca lumânările de nuntă, atât doar că lumânările mele sunt negre (și dacă le zgândări, vezi că în mijloc sunt umplute cu carne tocată de purcel). Cu elementele acestea decorative negre și argintii în câteva minute nu mai recunoști mezelăria. totul a devenit funerar și tenebros... negru și argint...

Câteva clipe rămase pe gânduri, apoi îmi spuse pe șoptite, cu multă filozofie:

— Totul este aranjamentul de culori, colorează în negru și argint cea mai veselă și splendidă grădină cu trandafiri și ea îți va părea funerară... trandafirii negri și frunzele de argint... mortuar... sinistru... totul este o chestie de aranjament de culori și de semnificația lor care ne-a

intrat în obișnuință și s-a înrădăcinat în noi adânc de tot.

Cu voce și mai scăzută, zâmbind fin sub mustața mică și apropiindu-se de mine, îmi șopti confidențial:

— Vă propun o experiență, duceți-vă acasă și ornamentați... hm... cabinetul... hm! Înțelegeți ce vreau să spun... hm! W.c. cum se zice... ei bine, ornamentați tot interiorul cu hârtie neagră și puneți înăuntru și coroane mortuare și baniere „Pomenirea veșnică” și „În eternitate ne vom aminti de tine”... ei bine, vă garantez că... hm! Încăperea nu va mai putea fi utilizată în scopul ei obișnuit... în câteva zile toată casa va fi constipată, vă asigur...

Cu mâna făcui un gest de nerăbdare și el înțelese că nu trebuie să insiste.

Îmi mai rămânea ca să știu înțelesul inscripției de pe pachetul cu mezeluri „Fabricat la radio”. Când îl întrebai, patronul dublu al mezelăriei și pompelor funebre păru foarte surprins de nedumerirea mea.

— Este totuși imposibil, domnule, să nu cunoașteți această invenție...

Și cum continuai să-i mărturisesc că nu știam despre ce e vorba...

— Vă cred... însă credeam că n-ar putea să mai existe azi cineva care să nu știe ce e un „radio de fabricație”... și un copil vă va spune ce este... mă întreb dacă știți ce este o bicicletă...

— Vă rog lăsați ironiile și dacă aveți de gând să-mi spuneți...

— Cu plăcere... cu plăcere... veniți vă rog după mine... în odaia de fabricație.

În această odaie, alăturată magazinului, zăcea în mijloc un extraordinar aparat, asemănător unui aparat de radio, însă de vreo trei ori mai mare, având în locul vorbitorului o deschizătură cu pereții albi lustruiți și curați.

— Ce undă vreți să prindem? întrebă cioclul mezelar.

— Îmi este indiferent...

— În cazul ăsta, voi prinde la întâmplare...

Și învârti un buton, așteptând să se încălzească lămpile, în timp ce eu observai că în față aparatul avea o listă exact cum au toate aparatele de radio însă în loc ca să fie înscrise pe ea nume de orașe cu posturi emițătoare, era o înșirare de fabrici cu specificarea produselor ce fabricau în litere mai mici, ceva ca o carte de adrese pentru toate industriile europene și recunoscu chiar câteva mărci celebre. Când lămpile fură aprinse, mezelarul învârti un buton și indicatorul se opri la „Sardinos aux huilos” Portugalia, în aparat se auzi un zbârnăit scurt și în cutia vorbitorului, ca și cum s-ar fi condensat din aer, încet, încet se cristaliza și devenea din ce în ce mai opacă, mai consistentă și mai materială o frumoasă și apetisantă cutie de sardele pe care mezelarul o scoase din aparat și mi-o întinse:

— Puteți gusta din aceste sardele, sunt cele mai fine... Și spre uluirea mea îmi puse în mână cutia care purta ca și mezelurile inscripția cunoscută.

— Îmi permiteți să vă spun că nu înțeleg... bolborosii eu.

— Vă voi explica atunci totul, spuse mezelarul... Acest aparat pe care văd că nu-l cunoașteți a fost inventat și lansat acum zece ani de zile. Este așa numitul „radio de fabricație”, și ca toate invențiile mari se bazează pe un principiu destul de simplu. Cunoașteți desigur aparatele de radio muzicale, ei bine, care este principiul lor? Într-o odaie oarecare în care nu se aude nimic, plutesc totuși unde muzicale și aparatul din aerul amorf, plin de microbi, de fum, de azot și de tot felul de componente inutile, extrage doar unda care îi trebuie, elementul muzical al aerului, îl curăță de microbi, de oxigen, de tot ce nu e muzică și îl dă urechei gata de audiere... extras din aerul unde zăcea amestecat cu elementele impure. Exact acesta este și principiul aparatului de față; într-o cutie pe care o are la spate, și pe care n-ați observat-o, pun în fiecare zi tocătură de carne, de pește, tot felul de bucăți și stoffe ce găsesc prin casă, panglici, fier vechi, făină, vin și hârtie, coji de portocale, cutii de chibrituri și timbre uzate, în fine tot ce găsesc, tot, absolut totul... și aparatul este același filtru ca și pentru muzică, potrivește butonul pentru o fabrică de sardele și „unda de fabricație” care este în aer se acordă cu unda aparatului care din materia impură și diversă din cutie, alege exact ce-i trebuie pentru a fabrica o cutie de sardele, după cum în aparatul de radio muzical, acordul undelor face ca să-și aleagă aparatul din aerul impur, notele trebuincioase pentru o simfonie de Beethoven... e simplu... Și, după cum vezi, aparatul posedă o listă mare cât se poate de variată, cu uzini de „unde de fabricație” pentru toate obiectele... Vă veți spune, desigur, că în cazul acesta fiecare gospodină putea să-și cumpere un aparat cu care să-și fabrice singură în casă tot ce pofteste și că astfel comerțul ar deveni inutil. Când a apărut pe piață aparatul, cam așa a fost, și au fost și întruniri, și proteste, și greve, până când a intervenit statul și a reglementat în mod strict posesia aparatelor și fabricația produselor în sensul că posesorul unui aparat nu poate fabrica decât produsele pentru care are licență pe numele lui și pentru care plătește taxe, destul de ridicate de altfel. În același timp fabricile continuă și ele să funcționeze pentru că sunt clienți care preferă produsele acestora, găsind în produsele de radio nu știu ce gust artificial și fad ca și acei iubitori de muzică care nu pot asculta în vorbitorul unui aparat un concert, găsindu-l cu totul schimbat și lipsit de muzicalitate adevărată... Cred că acum înțelegeți pentru ce se pune inscripția. Cu aparatul meu eu n-am dreptul să scot decât mezelărie, însă pentru că dvs. nu-l cunoșteți, am fabricat și sardele ca să vedeți cum vine fabricația... Pot fabrica însă orice...

În timp ce vorbea, învârtise butonul și în încăperea specială a aparatului își făcu apariția încet, încet o splendidă și lucioasă cravată de mătase pură. Tot astfel îmi mai aduse și o cutie cu țigarete străine, un ceas de mână și un fular călduros de lână.

— Ce-ați spune de o sticlă de șampanie franțuzească?
Eram într-adevăr amator de așa ceva.

Cu mare atenție, mezelarul potrivi butonul și începu să se condenseze în aparat o sticlă din cele mai renumite pivnițe. Când fu gata și o luă din aparat, mezelarul scăpă însă o groaznică înjurătură, sticla era destupată și plină cu butoni de manșetă.

— Ce este? întrebai nedumerit.

— Este că a fost interferență de unde... ca și la aparatele muzicale se întâmplă să „prinzi“ două posturi în același timp și atunci iese un produs care nu este decât o combinație a amândurora. Într-o zi aparatul mi-a fabricat astfel farfurii din hârtie sugativă și, odată, o blană de vulpe din cozi de cireși pentru infuzie. În fine, odată, o mașină de scris, completă, cu tot ce trebuie, însă inutilizabilă. Era din cașcaval.

Îi mulțumii pentru toate explicațiile binevoitoare și dădui să plec.

— În momentul de față, adăugă el, este mare dumping și posturile japoneze te umplu cu marfă, dacă prinzi Tokio poți avea becuri electrice și biciclete câte vrei. Cu un post european ai o bicicletă într-o jumătate de oră și pentru fabricarea ei trebuie să umpli de două ori cutia cu materie amorfă, în timp ce Tokio furnizează în acest interval de timp zece biciclete și cu o singură cutie de materie. Îmi amintii brusc de ceva pentru a stabili analogia completă cu aparatele de radio muzicale.

— Și paraziți... aparatul n-are paraziți?

— Eh, eh, și încă cum, spuse mezelarul râzând, când fabric cârnați, de pildă, și sunt paraziți, în loc de cârnați îmi vin în aparat, păstrând aceeași formă... îmi șopti la ureche: excremente... pur și simplu excremente...

Cu asta, vizita mea la mezelarie luă sfârșit. Îi mulțumii încă o dată și plecai.

În stradă mă așteptau trei prieteni, dar și aceștia prezentau curiozități extraordinare, cel dintâi era de culoare albastră, pielea corpului lui din cap până în picioare era smălțuită cu email albastru ca lighenele și vasele de bucătărie, explicația era că în țara „specificităților“ și oamenii luau aspectul meseriei lor, iar prietenul meu era inginer într-o uzină pentru smălțuit vase, cel de al doilea purta haine de celofan și era în întregime transparent și întunecat ca o radiografie.

— Știi că eram dintotdeauna o persoană suferindă, îmi spuse el când îl întrebai ce înseamnă aceasta. Îmi trebuia veșnic câte o radiografie pentru a ști ce am, ce mă doare, așa că m-am hotărât într-o zi ca să mă radiografiez o dată pentru totdeauna și să îmbrac și haine de celofan ca să pot urmări în orice clipă ce se petrece în corpul meu.

Cât privește pe al treilea, avea niște splendizi ochi verzi și nimic deosebit, ne servi cu bomboane care observai că erau în realitate niște ceasornice ce se topeau în gură. Și chiar prietenul meu cu piele albastră spuse:

— Cred că ești înainte cu cinci minute, ca și cum ar fi spus: e cam acră această bomboană. Era un artist-fantezist

absolut simplu, atât doar că atunci când băgă bomboana în gură observai că în loc de dinți avea mici păpuși de porțelan și că limba îi era despicată în lanieri fine și roșii, ca o crizantemă pe care ar fi ținut-o în gură, plină de petale carnoase și umede. Și când mă uitai mai bine la ochi, văzui că sunt făcuți din două bobite de la sticlele de limonadă.

Cu acest amănunt uluitor, visul meu luă sfârșit.

(fragment din *Vizuina luminată*)

Mircea MALIȚA

[Locuința și orașul anului 2000]

LOCUINȚA

În căutările lor prezente pentru modelul unei locuințe din anul 2000, arhitecții au merite incontestabile. Ei știu cu certitudine că locuința viitorului va fi altfel decât cea de astăzi, din păcate nu întotdeauna și în ce fel. Sînt multe soluții abracadabrante care au meritul evident de a fi diferite de orice construcție actuală. Acoperișurile, în formă de suprafețe riglate și desfășurabile, corespunzînd ecuațiilor celor mai îndrăznețe, pereții transparenti și inutile piramide interioare satisfac, desigur, această cerință, care nu este suficientă și nici chiar necesară. Am vizitat, după închiderea expoziției, faimoasa casă formată din apartamente paralelipipedice demontabile de la Montreal. Mi-a dat aceeași impresie a artificiosului pe care o lasă schemele raționale aplicate în gol la realități nematurizate.

Locuința viitorului va fi, în cel mai mare grad, funcțională. Dimensiunile (moderate), forma (nu

neapărat liniară), proporțiile (probabil asimetrice), culoarea (vie), dispoziția apartamentelor, ca și a fiecărui colț și obiect vor fi rezultatul unui studiu științific asupra condițiilor optime de trai ale omului. Tot ceea ce este acum baroc, inexplicabil, șemineu fals, nișe oarbe, bolți întretăiate va fi anulat în favoarea celui mai mare randament.

Dacă cercetările vor stabili, pe baza anchetelor statistice minuțioase, că este mai rațional și mai eficient ca publicațiile, puținele care vor fi menținute în casă, să iasă în dreapta mesei de lucru dintr-o ladă îngropată, prin apăsare pe buton, declanșînd plimbarea lor prin fața ochiului, atunci locuințele vor adopta acest mod de amenajare a bibliotecii.

Evident că paturile vor cădea din perete și în spațiul camerei vor exista puține obiecte, ele ieșind, la cerere, din ziduri. Dulapul, masa, sofa vor fi toate adăpostite în pereți, iar distribuția lor în spațiul casei va fi dictată de mașini de calcul, care vor stabili, după principiul maximumului de confort, în condițiile unui minimum de efort, care sînt distanțele optime și așezările cele mai propice. Dacă se va demonstra că o formă trapezoidală e mai prielnică adăpostirii punctelor funcționale din locuință (ceea ce cred), camerele nu vor mai avea forma de azi.



Ianuarie 2017, inaugurarea lui Donald Trump

Psihologia va intra in joc. Sufletul omenesc, cu tot ce-l îmbărbătează sau derutează, va fi mai bine cunoscut. Este posibil ca știința să demonstreze că un tavan ușor înclinat și un perete mai mic, opus și de dimensiuni mai mari, dau senzația orizontului. În consecință, planul simetric clasic va fi abandonat.

Automobilele de azi își datorează forma lor unei teze de psihologie care a demonstrat că acoperișul ce a fost adoptat combină în mod ideal senzația evadării cu aceea a solidității mediului familial. Studiile nu vor fi efectuate de echipe jenante ce vor deranja pe cetățeni. Ochi electrici vor examina viața curentă a mai multor familii și observațiile vor fi transmise unor ordinatoare care vor determina sursele de cheltuială inutilă de energie în cei câțiva zeci de kilometri ce-i parcurgem învîrtindu-ne în jurul obiectelor noastre și izvoarele de depresiune ce pot fi generate de ornamentații nepotrivite, culori sau gesturi absurde la care sîntem uneori obligați.

Intimitatea este o tema majoră pentru anul 2000. Individul se va simți mai controlat, datorită numeroaselor date culese și concentrate despre starea sănătății sale, a rezultatelor profesionale, a educației, a finanțelor, încasărilor, cheltuielilor sale. Locuința, prin ecranul lat al transmisiunilor, videotelefoanelor și programelor captate direct din sateliți, îl va menține strîns în conexiunea informațională. Evadarea nu se va putea realiza nici pe piscurile munților. Se naște ipoteza necesității unor instituții analoge cu mănăstirile, dar absolut laice, unde în locuri destul de retrase, omul își va plăti prețul unei meditații solitare și al unei refaceri nervoase. Ele vor fi recomandate medical.

Pentru a evita maladiile mintale, locuințele vor avea numeroase procedee stenice, arome ozonate, culori plăcute, aranjamente mobile. Nevoia de schimbare, inerentă naturii umane, se va realiza prin pereți mișcători și diviziuni variabile. Iluminarea și decorația de hîrtie a pereților se va putea schimba sezonally, ca în saloanele regilor de la Versailles. Ele vor fi atît de ieftine și ușor de mînuit, încît

înainte de a sosi acasă, un membru al familiei va putea solicita celorlalți un decor adecvat stării sufletești.

„Simt violet sau ciclamen” va spune mult companionilor de viață. Căci ipoteza noastră de lucru este menținerea familiei ca unitate socială fundamentală, în anul 2000. Locuința nici nu ar supraviețui altfel. Viața casnică va fi mult ușurată de existența robotului.

Nuanțele în nivelul de trai vor fi exprimate în mărirea ecranului de televiziune, a consolei informaționale și a numărului de operații efectuate de robot. „Am cumpărat un robot cu douăsprezece funcțiuni. Cel vechi nu știa să calce cămăși și să coasă nasturi”. Întrucît valențele lor sunt tehnice, bărbații vor fi mai ocupați, apăsând pe butoane și comandînd acțiunile electrice de spălare a vaselor, de pregătire finală a alimentelor semipreparate din cutii și de curățire a apartamentului. Și pentru că învățarea unei poezii de către copii va fi tot o operație de mînuire a magnetofonelor și aparatelor, le vor reveni sarcini sporite și în această direcție.

Lămpile se vor aprinde printr-un fluierat, cunoscut de locatar, ușile se vor deschide prin rostirea unei parole. Certurile se vor micșora, căci la ridicarea vocii, un difuzor camuflat va rosti moralizatoare calmante sau va intona melodia preferată a soției.

Politețea între locatari va crește considerabil. Ei se vor deranja mai puțin, materialele de construcție putîndu-i izola sonor. În afara faptului că o lume aglomerată obligă la rațiune mai mult decît una ne-densă, locatarii vecini vor fi legați de solidaritatea îngrijirii în comun a cartierului lor și chiar de competiția loială cu cartierele vecine. Emulația decorării artistice a spațiilor și instituțiilor de cultură și recreație aparținîndu-i unei comunități va anima pe membrii ei, absorbîndu-le din timpul considerabil ce le va rămîne disponibil în anul 2000, după orele de muncă.

Revenind în interiorul locuinței, să ne pronunțăm asupra diferitelor proiecte ce ni se oferă. *Instalație mecanică de mișcat camerele în sus și în jos, modificînd dimensiunile și poziția.* Propun să respingem: extravagantă costisitoare.

Mini-încăperi ce se extind după ce se păstrează în dulap. Bune pentru copii, care se prăpădesc după corturi: proiect acceptabil. *Prevederea locuințelor cu camere-atelier-debara.* Pentru încurajarea amatorismului, ideea nu e rea. Ține loc de cameră de lucru și de bibliotecă, care se desființează. Poate fi combinată cu proiectul anterior. „Îmi umflu atelierul și mă retrag să construiesc un mic aparat de radio sau o măsuță cu mozaic”. *Automobilul la îndemână, plecarea din casă.* Absurd: se contrazice cu ideea excluderii vehiculelor din microspațiul uman.

Vom sta mai mult în casă sau în urbe? Ponderea locuinței și orașului în programul cotidian e variabilă în istorie. Romanii petreceau mai mult timp în for. În Renaștere erau iubite piețele, unde erau afișate sonetele zilei. Prima revoluție industrială a adus precumpănirea casei, pentru ca în prezent să fie iubite terenurile de sport, aleile, sălile de concert.

În anul 2000 lucrurile vor sta ca în anul 1900. Casa și gara, locurile centrale de la începutul secolului, vor fi substituite de formula: casă și aeroport. Omul va petrece mult în propriul apartament, unde va simți, în conformitate cu filmul colorat al marelui ecran, îndrăzneala explorării în cosmos sau emoțiile unei vânători submarine. Din când în când se va duce la aeroport, instituție monumentală și centru social – reprezentând ceea ce altădată erau catedralele și operele – să conducă prieteni sau pur și simplu să privească clipirile colorate ale zborurilor, tot atât de frumoase ca becurile unei console de calculator.

ORAȘUL

Apartineți unei școli sau alteia, după cum răspundeți la următoarele întrebări: Sînteti pregătit să

contemplați o omenire eminamente urbană în anul 2000 ? Credeți că orașele în care vor locui 6 miliarde de locuitori vor fi de tipul marilor metropole existente sau că vor domina orașele mijlocii? Vor fi acestea separate de spații verzi sau vor fi înșirate în lanț, prelungindu-se unul după altul? Sunteți pentru elaborarea unui profil urban științific de maximă eficacitate, ce va obliga la renunțarea la caracterul istoric și local, sau pledați în favoarea păstrării, de către orașele viitorului, a unei personalități distincte? Poluarea aerului va fi stăvilită, sau se va trăi în aer condiționat? Vor mai fi centre și piețe? Șoselele vor mai exista o dată ce automobilele pe pernă de aer vor fi indiferente la asfalt? Câtă va fi partea de amuzament familial și personal față de cel colectiv? Cât se va mai păstra din vechile orașe și cât va fi înlocuit? Sunteți pentru structuri mari sau pentru altele mijlocii, presupunînd că excludem locuințele individuale la oraș? Arterele, clădirile și spațiile le vedeți ornamentate, cu un cuvînt arta va ieși în stradă, sau credeți că va rămîne de preferință interioară? Ne vom menține la cuburi și paralelipiede, sau vom trece la suprafețe noi? Vă pronunțați pentru o circulație mixtă de oameni și vehicule, sau le doriți separate? Care trafic îl doriți subteran? Împărtășiți ideea că automobilul este o cauză

principală a crizei urbanismului de astăzi? Vor fi orașele fără suflet, sau comunitățile vor supraviețui? În acest caz, în ce dimensiuni și în ce forme?

De ce orașul viitorului ridică atîtea probleme și rubrica urbanismului e una dintre cele mai animate în toate publicațiile? În primul rînd, pentru că la orașul anului 2000 se lucrează de pe acum. Schimbarea peisajului urban ține 35—40 de ani, adică tocmai intervalul ce ne-a rămas la dispoziție. Orașele în întregime noi care s-au creat, cum este Brasilia, sînt concepute mai ales pentru nevoile noii generații. Construirea unui oraș nou este însă ca și croitul unei haine pentru o persoană ale cărei dimensiuni, gust, stil și înclinații nu le cunoaștem, fără să știm nici climatul, temperatura și condițiile în care va vrea s-o poarte. În limita acestor incertitudini, dezbaterea asupra viitorului e largă. Dacă orașul este un lucru ce privește comunitatea întreagă, aceasta urmează să-și spună cuvîntul. Ca să poată emite idei pertinente, trebuie să fie informată asupra subiectului.

Astfel s-a născut propunerea, într-o țară europeană, ca să se introducă ore de urbanism în școlile secundare, și dacă bietul program al elevului n-ar fi atît de solicitat, ideea ar prinde teren. Unele școli de arhitectură au început să aibă, ca teme de diplomă, soluții urbanistice pentru anul 2000.

În numeroase țări a început construirea unor orașe noi. Amplasarea lor este fructul raționamentului economic, al planificării și al spiritului de viziune. Se susține că nu este o investiție lipsită de sens, întrucît experiența dobîndită este de natură să economisească fonduri în perioada de construcție masivă prin care trebuie să treacă toate țările pînă la sfîrșitul secolului. În statul indian Punjabul de est, capitala a fost instalată la Chandigarh, oraș nou construit după planurile lui Le Corbusier. Cine vizitează cele 30 de sectoare geometrice în care este împărțit orașul și clădirile de mare expresivitate modernă are însă senzația artificialului.

Înăuntrul unui cadru abstract se desfășoară viața obișnuită a mediului social indian. Schema unui oraș nu este importabilă. Orașul este o prelungire organică a vieții familiale, a comunității, a muncii și a profesiunilor. Un oraș trebuie să fie copilul sociologiei, nu numai al arhitecturii.

Rezultatele anchetelor sociale trebuie și ele amendate. S-au întreprins chestionare cerînd părerea și gustul locuitorilor viitoarelor așezări proiectate. File au oglindit spiritul contradictoriu al omului care vrea să fie în colectiv, dar să se bucure și de singurătate, să profite de facilitățile comune, dar să guste și pe cele individuale. Gusturile sînt, în general, conservatoare. Majoritatea locuitorilor din orașe, strămutați acum o generație sau două din mediul rural, au nostalgia puternică a modului de viață părăsit, pe care îl idealizează. Cînd spunem sociologie, înțelegem nu o colecție contradictorie de păreri momentane, ci rezultatul unui studiu științific al tendințelor de dezvoltare a colectivităților. După ce am parcurs temele, sîntem obligați să redăm și să formulăm opinii. Orașul nu este o opțiune. El mîncă satul, așa cum a mîncat altă dată, în Anglia, oaia pe țaran. Orașul devine cadrul general și obligator de existență. Industrializarea și

transformarea agriculturii pompează neîncetat populația spre mediul urban. Această migrare pașnică este una din cele mai mari din istoria omenirii. În numai 90 de ani, în S.U.A., peste 17 000 000 de oameni au părăsit zonele rurale. Acum o sută de ani, în această țară, un muncitor în agricultură producea hrană pentru doi cetățeni; acum cincizeci de ani, pentru patru; acum zece ani, pentru doisprezece; în prezent poate da hrana pentru douăzeci de oameni. Orașul mare, metropola, marea aglomerație este însă o opțiune. Cred că omenirea nu va vota în favoarea ei. De altfel orașele mari au atins de pe acum o fază de saturație, și în multe cazuri este de prevăzut declinul lor, atât ca dimensiune cât și ca importanță. O tendință netă spre orașele mici, fie ele oricât de dese, se face simțită. Ea poate fi o consecință naturală a descentralizării, care la rândul ei este posibilă din cauza introducerii unei comunicații rapide și ieftine între oameni. Orașul de dimensiuni intermediare răspunde mai bine la integrarea comunităților în el. Lumea nu poate viețui în haine străine, ci trebuie să trăiască din plin amănuntele materiale ale mediului și să le dea suflet. Contrar celor presupuse, în anul 2000 oamenii nu vor fi copleșiți de uniformitate și vor da soluțiilor tehnice cit mai multă culoare proprie.

Modul de bază al viitoarelor așezări va fi unitatea de cinci până la zece mii de cetățeni, ocupând o întindere lungă de 2 km. Înăuntrul acestui microspațiu va predomina organizarea grădinilor, apei, spațiului liber. Accesul vehiculelor va fi interzis. Ieșirea în spațiul unității se va face cu lipsa de formalism cu care ne plimbăm prin propria grădină. Locuitorii vor fi legați de folosirea centrelor de cultură, distracție și aprovizionare comune. Un arhitect se întreabă dacă în decorul mediteranean nu se poate reveni la strada strîmtă și umbroasă din trecut, o dată ce se reintroduce viața pedestră. Arterele vor trece în afara acestor sectoare. Accentul va cădea pe definirea unui mediu urban cuprinzând spații verzi și facilități pentru formele colective ale recreației. Din răspunsurile gospodinelor, care determină în bună parte opinia publică în materie de locuințe, s-au desprins două deziderate majore: reducerea zgomotului și asigurarea locului de distracție pentru copii. E suficientă puțină încredere în acțiunea de insonorizare a tehnicii și în planificarea rațională pentru a fi siguri că anul 2000 va răspunde favorabil. Congestia va fi combătută, fiind neeconomică. Nu este adevărat că omul fuge de viața colectivă. S-a observat că picnicurile în natura ale familiilor izolate devin plictisitoare. Nevoia oamenilor de a comunica are tăria necesităților biologice.

Acest tip dominant de viață urbană nu exclude megastructurile, construcțiile uriașe pe care Le Corbusier și alți moderniști le văd deschise (susceptibile de adaosuri) și fluide (îmbinate cu circulația, până la realizarea unei unități între casă și stradă). Automobilul face astăzi din orașe organisme absurde, acomodate pentru un alt gen de viață. Există tendința unei separări nete a circulației pietonilor de a vehiculelor, fie prin nivel (automobilele sub pământ sau pe poduri suspendate), prin grilaje (crearea de benzi ce nu se întretaie), fie funcțional (noi mijloace de transport, ca

miniraiul expoziției de la Lausanne). Un factor mai important pentru forma orașelor de mâine decât acela al transporturilor îl va constitui evoluția industriei și sistemul amplasărilor și al amenajărilor teritoriului. Tendința de deplasare spre periferie, atât a industriei cit și a marilor magazine, va continua, accentuându-se, suburbiile devenind metropole de sine stătătoare, așa-numitele exurbii sau orașe-satelit. Elementele previzibile în acest domeniu nu contrazic însă considerațiile de mai sus.

Orașele anului 2000? Comunități de dimensiuni medii, formînd raioane și cartiere, fixate de un număr de instituții sociale comune și de facilități culturale și sportive, trăind o viață colectivă, remediu împotriva alienării și nevrozelor, alăturîndu-se și urmînd direcția de dezvoltare a producției umane, a întreprinderilor și centrelor de activitate. Ele vor fi un răspuns compact și necontradictoriu la postulatul celor patru cerințe ale așezărilor omenești: viață, muncă, recreație și comunicație. Fantezii îngăduite: orașe construite lîngă coastă, sub forma unor insule artificiale; orașe suspendate pe piloni uriași deasupra construcțiilor existente; plecarea în călătorii dintr-un apartament într-un fotoliu-ladă, deplasat automat în avioane și rachete, pînă ajunge în camera unui hotel, la celalalt capăt al lumii; așezări în forma de faguri sau de copaci de beton de care atîrnă sub forma fructelor locuințele. Viziuni întemeiate: orașe ca prelungiri și expresii ale activității economice și sociale, capabile să exprime în cel mai mare grad modul și stadiul de viață al societății, depinzînd în ultimă instanță de evoluția acestora mai mult decât de planurile arhitecților. Lichidarea bidonvillurilor, a celebrelor favellas de pe coasta braziliană, a slums-urilor americane și a mizeriei suburbiilor este o problema reductibilă la desființarea discrepanțelor ce despart încă lumea și țările.

(fragmente din *Cronica anului 2000*, Editura Politică, 1969)



Aprilie 2004, centrul american de tortură de la Abu Ghraib

Ion CRISTOFOR**Rugăciune**

Doamne, din Biblie așa am înțeles
că m-ai făcut pe mine, nevrednicul,
după chipul și asemănarea ta.

Însă eu nu vreau deloc să umblu pe valuri
mi-a fost întotdeauna frică de apă

nu vreau nici să vindec ologii
știu că ar țipa ca din gură de șarpe
doctorii că le fur meseria.

Mai mult, nu doresc să-l trezesc pe bunul Lazăr din
moarte
căci nu știu prea multe despre viața lui conjugală
și poate i-aș scurta inutil existența din paradis.

Și în nici chip nu vreau să înmulțesc pâinile în seara
asta
căci toată lumea ține cură de slăbire
și, har domnului,
burta mea e tot mai proeminentă.

Dar îngăduie măcar odată, bunule Doamne,
ca-n astă seară măcar
să pot preface apa în vin
și pe bătrâna, draga-mi soție
s-o fac din nou o fetișcană zurlie.

Întâlnirea cu o femeie

Să te întâlnești cu o femeie
E ca și cum te-ai duce la templu.

Îți faci cruce cât e de frumoasă
Te pui în genunchi și o rogi
Să-și dea rochia jos
Ca să poți admira pe deplin creația Domnului.

Te rogi la vinul roșu de pe masă
(Vinul e sângele Domnului îți spui)
Să-și dezvăluie toate minunile
Și să nu observi că sânii ei sunt tot mai căzuți.
Te rogi de ea să nu te trădeze
Să se lepede de tine ca Iuda
Și te bucuri că încă mai poți
Să exersezi cucernica poziție a misionarului.

În sfârșit odată rugăciunile tale ascultate
Ți-aduci aminte că e bine
Să-i îmbraci pe cei goi
Să-i hrănești pe cei flămânzi.

Te rogi la Cel de Sus să vă ierte
Dacă se poate și a doua oară.

Agendă

Să vidanjezi capetele oamenilor politici
Să cureți albia fluviilor de zgura melancoliilor tale
Să oferi cele mai bune povețe tinerilor stejari
Să-ți bei ceaiul la masă cu nebunia
Să-ți prezinți scrisorile de acreditare zăpezilor de
altădată
Și brusc să constați
Că orașul a devenit cabinetul tău
Va trebui atunci să-ți însoțești tinerele muze
Obscurii discipoli
La școala de dans a plopilor
Și toate astea
La ora când ceața negociază lista de prețuri
Cu îndărătnicii morți.

Între mine și dragostea mea

Între mine și dragostea mea
moartea sare coarda netulburată.

Vino, fiul meu,
i-am șoptit întunericului
cu haita de lupi
cu iarna siberiană
pentru tine e pregătit vițelul cel gras.

Pe fluvii
sub greutatea visului gem
șlepuri încărcate cu stele.

Și focul din vatră
ne trage muștenia de limbă
ne dăruiește coroana lui de rege-n exil.

Vârste

Pe vremea aceea eram ca doi arbori îndrăgostiți din
pădure
Ce s-au îmbrățișat prima dată
Pe masa tâmplarului de sicrie

Tocmai când graurii deschid gălăgioși porțile toamnei
Și fructele pârguite cad de pe crengi
Amintindu-ne desăvârșirea morții
Cea despre care vorbea filosoful german
Citit cândva în podul cu fân de la țară.

Între case albastre o femeie îndrăgostită
Trece cu pieptenele ei roșu
Prin părul câinelui

Ca umbră a ideilor
Alunecă norul peste case, peste femeie și peste mâinile
ei de cristal
Când albită de spaimă, iarna se ivește deodată la
capătul străzii.

După îndelungi căutări, ai aflat în sfârșit:
Nedesăvârșirea are degete roz și buze vopsite
Amestecându-se printre melancoliile zilei
Tocmai acum când cele șapte capete hidoase ale
negativității
Înhață vârstele tale tulburi și nehotărâte.

Eclipsa de lună

Sângele meu – era în seara eclipsei de lună
(De obicei taciturn)
A intrat în vorbă cu sângele femeii
Tocmai mutam un pian din casa preotului
În sufrageria doamnei învățătoare.

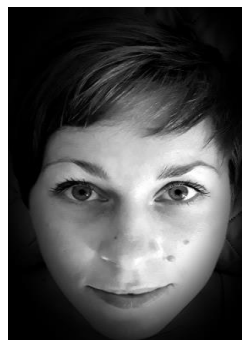
M-a invitat să-mi trag sufletul și să bem un pahar
Pe canapeaua ei roșie
Când deodată luna a apărut brusc în spatele
Capotului ei
Ca o piersică bine pârguită.

Se petrecea într-un sfârșit de secol
Frunzele toamnei zburau pe deasupra fostei
cazarme austriece din apropiere
ce luase foc mai demult de la o simplă scânteie.

Și luna mirosea a femeie.



Octombrie 2005, revolte în banlieues-urile din Franța

Rita CHIRIAN**excesul sever al acestei lumini**

cifre într-o economie ieftină,
înșirați de-a lungul pereților, cu gurile căscate în strălucire,
desfășurăm frumoase steaguri albastre.
știi, aceste târguri n-ajung să se încheie. sunt
secvențe simfonice în care cei tandri și proști stabilesc
depoziții pentru înduioșarea celor cu incisivii de fier.

despre asta mi-am amintit când a venit iarna:
fascicule neînregistrate înclinându-se, umbrele soarelui care va veni
pentru fiecare crenguță, lanțuri înghețate și
pacea
de nicăieri, dezbrăcată.

suntem oameni fericiți, care au refuzat. Suntem soldații puternici, gata de campanii
grozave,
gata de marș în propriul înveliș, pregătiți de îmbrățișări sângeroase,

care cunosc lucrările, nevoile continue, cețurile trase-n sfiala dimineții,
stângaciul și șleampătul care-și ascund dorința obosită și,
sub deghizări,
așteptăm somnul lung și alunecos, soarele rar, suficient.

suntem sedușii, adormitorii sub acoperire,
cei care cel mai puțin au iubit forța și frumusețea.
fruntea noastră de marmură despicață cu grijă, chiar deasupra ochilor în care au fost
străluciri, acele umbre tot mai numeroase pe măsură ce-adună
sumbre, secretea natomii.

acolo ecozează puietul golaș, cine face pământul lor, cine cărbunele?

dintre oamenii obișnuiți ne-am ridicat, dintre muștele groase de mâl,
dintre cei care se dau în vânt după fulgii de zăpadă,
din părul cel mai înșorit, pe unde dragostea a mângâiat și s-a reîntors
să renunțe.

nu se aud notele joase, nici lumina cântând. Pământul cu forme timpurii, iar aerul
ca atunci când se adună stoluri de lilieci, fremătător, sufocant, umbră pe umbră
legănându-se,
mămuțe pe labe de flamă.

unii ne-am făcut cârje din lumina rece, prea curând deformată,
o formă uitată de candoare.
mai vag decât o noapte apărută în vis,

excesul sever al acestei lumini.

Reîntorși în triumf, sălbatici, din mijlocul dorinței și al rușinii,
țârm fără nume, lumină înscriind
arhitecturi desăvârșite în creierul de săpun.
„cum a arătat omnipotența? cea strălucitoare,
arsă în apele fântânii, cărările focului tăind versete pe piele, glorie a gloriei?”
în mâna dreaptă a purtat un pahar de cristal, părul ei a galvanizat așternuturi.
cel adormit nu l-a visat pe cel mort la picioare,
nici plăcerea și ura răscolite înaintea orei acesteia,
coroană căreia i se usucă fruntea.
gândul la care niciun somn nu se va potoli,
nici altă muzică nu se va șterge din minte,
atât de dulce și greu este frigul închipuit. acum e o zi largă,
cu zgomote strânse unul într-altul ca pui fără ochi.
cuceritorul grăbește și mai puțin, la rândul lui spectator.
vârfurile pădurii au început să ardă:
umede, rădăcinile florilor au umplut groapa.

neputință această lejeritate
a intrării-n casa lebedelor de pâslă,
acolo unde treci ștergând burți ude de plăcere.
singurul lucru pe care-l dorești e dorința.
singurul lucru pe care-l desfizi: golurile pieptănate ale pământului.

crin de foarte curând tăiat, trecători chelălăind sub rouă,
în mijlocul lor tremurând de somn, chipul tău condamnat,
scrâșnind ca o roată zimțată.

pe anumite străzi, metalic,
zborul în teroare al păsării de sulf.

femeia albă alăptează puiul de lup.
inima ei în aval, gâtu-și deschide să cânte.

în noaptea de benzi subterane, bărbați de oțel pâlpâie –

pentru a cere, bărbatul se cade să fie străin,
meșter al plantelor scârboase, cultivate pentru semințe.
mormăie vechi nedumeriri, iar în altă zi,
fața coboară-n argila piezișă,

toți ușori ca pluta, toți opriți în aer încrezători,
în altă parte, peisajul mai sincer, sclavii mai goi și
mai grei de uleiuri,

lumina cade fără oprire, orbește, -o femeie-și trage
umbra-ntr-un cerc, trăiește în liniște,
cu fierul împins în mijlocul pieptului.

fără atașamente, ca un făt într-o sticlă,
frigul, cu timiditate de infirmieră.

înecată, profesionistă a instinctului, aceleași mâini aruncă

piatra și-aceleași mâini le adună.
îneacă, care moare ca strugurii toamna,

când e timp pentru toate, pentru tobele înăbușite înăuntrul cochiliei,
pentru vântul din nord. deci ne imaginăm multe povești:

ea a pierit din cauza foametei în orașul bogat.
ea a zâmbit străinilor lui ocupanți, cuvintelor lor frumoase.
cu dragoste și cu milă, și-a lăsat gura sub călcâi.

ea și-a ridicat mâinile spre pământ, spre colțul întunecat al uitării.

deci ne imaginăm multe povești:
un război mondial, membrele noastre mai lungi împiedicându-le
pe cele neputincioase, victoria handicapului minor când gheața vine spre sud,și

nu ne putem aminti.

praful nu se ridică, nici parfumuri.

stinsă, moliciunea ei cântărește schițe de distrugere-a lumii.
aici iarna încântărilor e-alcătuită-n ritmul în care hăituiești vânătorul,
aici înțelept și amabil e să fii oarecum orb, după cum ni s-a spus,
și-au fost înțelepte acestea, oricât de crude-au fost?
am murit fără să ne mirăm de nimic, prietenii noștri s-au apropiat,
și ne-au lăsat creierul să sângereze.
cu mâinile strâmbe s-a lucrat la răpirea
acelora vii, pulberea dimineții
curățând întâmplător pe deasupra,
și-au fost înțelepte acestea, oricât de crude au fost.

cu coaja prea moale, zadarnic și-amară, înc-o lume frumoasă.

cu sabie pacea lor,
aceste îndreptări ascuțite care caută plăcerea ochilor slabi.
orbite-n balans pot să sugrume împreună fără să fie văzute.
nemăsurată și fără prihană, de ce se bucură inima ta pentru binele gol?
iată, construim casa în care ne putem odihni, și-apoi,
deodată, ne uităm spre marele ger
prin care toate se fac.

iată, o mulțime de pământ pe care l-am putea cruța.
am urca pe cel mai înalt țănc, valurile ar sări direct din furtună,
cât de departe ai putea înota?

până dincolo de creaturile corecte, îmbrăcate în albul cel mai alb?
până dincolo de brațele lor puternice?
până să-mi poți arăta un vis în alt vis,
ochi și gură nouă? până să poți spune ce vor
orbii din cerurile lor?

încălțările tale se vor bâlbâi în praf,
între mici animale de cositor, greoaie ca niște zeppeline.

a existat odată un om care a trăit într-o pată roșie.
a existat un om care a trăit la marginea focului.

pinioane ridicându-se și coborând, loviturile lor
căzând moale și rece, sânge la picioarele strungului,
devreme-ndestulătoare pentru tăcere,
mai adevărate când toate acestea se sting

aceste încăperi sedative, aceste palavre.

vino aproape, focul este singurul fruct al iernii,
vorbește-mi despre mercenarul la marginea pământului
adormit,
aceeași viață care se trage-n convulsii,
cândva, punct neglijent deasupra altarelor, unul
nemuritor,
curățat de lume. mâna mea e acolo, după comorile lor
lăudate,
curent adânc alimentând flăcări fără durere.
sunt cuvinte pe care numai o limbă uscată le poate
rosti, altele care se spun
numai mușcându-ți buza de jos. m-am gândit la copilul
meu,
mare și chipeș. soarele odată apus, toate de-o singură
culoare-o să fie –
și pentru ce să tăcem? trăiești după anotimpuri, într-o
țară definitivă.

hidra și leul sunt prada lor, focul le fuge sub cenușă,
obraji livizi, ieșind din pământ peste ape,
întunericul a scos toată lumina din ochii lor,

prin aerul mort mândria aripii crescute anapoda,
ramură uscată, pământul pe care stau e tremurător,
dat de cei înspăimântați celor puternici.

cine s-ar distra căutând obiectul fricii altuia
odat-ar putea să locuiască marele imperiu al
posibilului.

acel port sigur, unde răceala înfășoară cerul,
fratele care suferă între zidurile de lemn,
un cuțit așteptând cineva să-l ridice.

trupul devenit sălbatic, ca pădurile-n vară,
și o strălucire rece, mai intensă decât amiaza,
forme subțiate în fulger.

cei a căror faimă sau infamie trebuie să crească,
cei care puteau îmblânzi,
bătrâni anarhiști și melci ucigași
plecați la o nouă, strălucitoare distrugere.

Krista SZÖCS



K. 7:00

m-am trezit și am privit soarele cum iese dintre nori
stau pe același scaun ore în șir
ca Marina Abramovici
aștept căldura umană
să iasă dintre copaci
doar partea aceasta a lumii
mă mai poate atinge
doar căldura lor îmi poate oferi
luciditate
pentru că nu mai e clișeu
și tot ce a fost vreodată clișeu
a devenit știință
stau în poziția aceasta ore în șir
fără să trădez pe nimeni
pe cei care
nu au știut
să-mi ofere căldura de care
pielea a avut nevoie
să treacă peste straturile nefolositoare
ale adolescenței
cel mai curat act pe care îl pot face
într-un loc unde să treci printre două nuduri
e o demonstrație
a slăbiciunii sexuale
nu îmi permit să pronunț poligamie
se înțelege mai mult decât
ar putea însemna inima cuiva

Actul I. Onoarea unui Gentleman

- încă îmi amintesc vara aceea când ai încercat
să mă înveți
cum să înot
am coborât cu bicicleta la râu

am intrat cu picioarele în apă
 m-ai împins fără să mă atenționezi
 - mi-am imaginat mereu că gestul acesta e urmat
 de un râs puternic
 am rămas în apa până la gât
 cu mușchii picioarelor încordați încercam să-mi țin
 echilibrul pe pietrele mari
 am stat acolo câteva minute până când ți-ai terminat de
 fumat țigara
 buzele mele erau albastre
 - ți-ai întins brațele și mi-ai făcut semn
 cu țigara încă în gură
 deși aproape ajunsă la filtru
 să mă așez cu abdomenul pe brațele tale ca pe o plută
 în momentul în care a trebuit să-mi scot corpul din apă
 am simțit cum aerul de munte îmi lovește plămânii
 - m-am așezat

K. 7:00

m-a trezit și am privit cum soarele iese dintre nori
 pe câmpul înghețat
 atât de aproape
 câți oameni necunoscuți mor în accidente
 de mașină
 bărbatul otrăvit de la două case distanță
 femeia care s-a aruncat de pe pod
 nu că îmi pare rău pentru ei
 nu i-am cunoscut
 dar de câte lumini ieșite dintre nori au avut nevoie
 câte câmpuri înghețate au dat
 în așteptarea apropierii
 a unui val care să treacă peste și să lase în urmă
 nu apa
 umbra unei călduri care nu pleacă
 rămâne ca o pată din naștere pe omoplatul stâng
 peste tot corpul
 un albinos cald și static peste pielea lor
 cum funcționează universul
 obiectelor mici

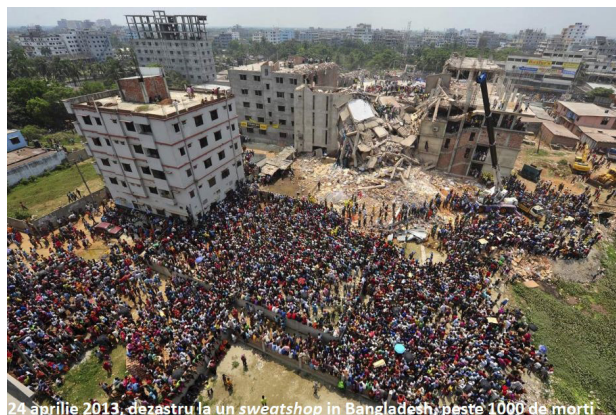
Actul II. Nicio onoare

astăzi e prima zi în care ne-a scos afară
 după ce am trecut unul dintre cele mai grele niveluri
 din wow
 am ajuns acasă și ea stătea în fața porții cu o geantă
 lângă
 îl auzeam zbierând din bucătărie
 unde era singura lumină aprinsă
 am intrat - ținea un chibrit în mână – vorbea foarte
 repede
 - nu înțelegeam multe

zgomot ca într-o casă cu cincizeci de persoane
 pe o singură tonalitate
 -ce s-a întâmplat?
 vocea mea a prins un ton atât de jos și de șters încât nu
 eram sigură m-a auzit
 -ce s-a întâmplat?
 - iese afară
 ea nu reușea să gesticuleze nimic strângea geanta veche
 nu știam dacă asta chiar se întâmplă
 sau sunt în wow
 un wow avansat virtual reality unde întreg războiul
 se desfășoară pe teritoriul meu

K. 7:00

m-am trezit și am vrut să privesc soarele
 cum iese dintre nori
 în vremuri de anxietate suntem reduși
 la personaje care
 și-au găsit locul într-un alt colț
 o umbră pe pământul matern o urmă în țara străină
 cu tot atâta certitudine cu câtă își
 duce lingura la gură
 un extraterestru în familie
 când demodat prinde cu totul alte conotații
 diacronismul și consecvența
 toate obiectele pe care le ating
 masa de bucătărie unde
 am ascultat radio la volum mediu
 toate obiectele
 străinul din mine se luptă cu străinul
 dorința unui volum mai tare ar dizolva pata
 mai avem atât de multe de văzut
 simpatizanții nu au loc în străngerile
 de mână



24 aprilie 2013, dezastru la un sweatshop în Bangladesh, peste 1000 de morți

Maria PILCHIN**poemul ecaterinei**

viața ecaterinei e o rugăciune din care te mai oprești
 ca să îți mai tragi sufletul să mai trăiești
 așa de parcă a vorbi cu Dumnezeu e o eternă
 cină de taină un simpozion existențial
 un perpetuum mobile din care mai ieși uneori
 frica este sora ei cea bună teama de rău și de viclean
 tremurul vocii și al mâinilor în fața necunoscutului
 gândul cel negru al marilor pierderi al marilor dureri
 toate au început de mult când era copilă la mama
 mama care s-a dus pe drumul neîntoarcerii
 și fiica ei a crescut așa cum a dat cel de sus
 cum cresc florile pământului și păsările cerului
 pe toate le știe scriptura pe toate le poate
 noi nu știm nimic și nu putem nimic
 noi suntem copiii cei mici și Dumnezeu e mare
 Ecaterina fata cea frumoasă
 Ecaterina fata cea deșteaptă și visătoare
 fata cu nume de țarină
 a învățat de la Luca cel bun
 să îi tămăduiască pe toți
 din ochii negri rămân umbrele
 din buzele fierbinți suflarea caldă
 din vise amintirile
 din dureri regretele
 Ecaterina fata care a știut mereu
 că nu poți avea mai mult
 căci fericirea e din dat nu din luat
*doamne buzele mele vei deschide
 și gura mea va vesti lauda ta*

poemul svetlanei

svetlana e acum în cetatea veronei
 așteaptă să treacă molima căzută peste noi
 ca îngerul cu trâmbița cea strigătoare
 svetlana lumina din fereastră

gândurile îi fug de-a valma
 la casa părintească la praful din uliță
 la bunica vera femeia cea înțeleaptă
 la mama la visul nostru scurt cu numele fericire
 svetlana citește în carte în palma-oglină
 romanul cu numele viață
 traiul nostru moldovenesc ca o cruce
 pe care stau agățate copilăria de pe malul iazului
 florul acela ciudat pe care îl numim iubire
 fiul și fiica nepoții oamenii toți
 și o școală întreagă a ta și ea lăsată acolo acasă
 copila din neam de răzeși doamna directoare
 svetlana aștește tresare deschide ochii
 două lumini azurii străpung seara
 îi îngheață picioarele pe marmore italiene
 în anul în care molima a bătut la geam
 soarta a tras de ușă și ea
 svetlana citește romane italienești
 dintr-o viață moldovenească
 râde și plânge cântă
 de inimă albastră

poemul galinei

galina fata tatei galina fata cea frumoasă
 creștem și plecăm din casă sau poate casa
 ne alungă ne aruncă din cuib pentru zbor
 și cădem pe-o aripă și ne înălțăm
 și viața e un piuit și o jale a zbaterii de aripi
 galina fata pe care nu o dai jos cu una cu două
 rusoaicele nu cad rusoaicele nu se lasă zdrobite
 plânsul în taină și frica ascunsă
 râsul la vedere soarta privită ținută în ochi
 viața ne taie ne hăcuie ne toacă
 iar noi râdem ca bunicul lipovean
 teatea cum îi ziceau nepoții
 care știa că moartea nu are treabă cu cei vii
 până aceștia nu o caută cu lumânarea
 galina fata care vinde în fiecare dimineață
 priviri atingeri și glume
 lucrurile bune au un cost
 lucrurile bune au un preț
 galina râde
 și lacrimile ei cad ca roua
 diminețile când noaptea dispare

poemul margaritei

margarita femeia cu mâini de pianistă construiește case
 sate orașe oameni mai construiește uneori
 și în această îndeletnicire a ei stă fericirea ei toată

desenează punți treceri subterane poduri suspendate
 pasaje blocuri fire de iarbă care străbat printre pietre
 oamenii o recunosc de departe e marele arhitect
 o salută ea merge pășește spre celălalt pentru
 a-l ridica a-l înălța a-l învăța să stea în picioare
 margarita femeia-zidar care nu a știut în viața asta
 decât să dureze în timp cuvinte atingeri mângâieri
 mai ales i-a plăcut și a știut să clădească cu sâng
 zâmbetele de copil prin curcubeie
 iei un surâs îl atinge și creezi pământul cel mic
 cu lacrimile proprii pe care nimeni nu le-a văzut
 până acum tot lucrează noaptea pe ascuns la o biserică
 în care tot ea se roagă pentru zidurile de protecției
 ale terrei cu bunele și relele ei cele vechi și noi
 margarita edifică margarita proiectează zborul orizontal
 căci a aflat în muzeele de peste mări și țări
 că omul nu știe că omul nu poate trăi fără casă
 că noi toți suntem de acasă că ne surpăm fără temelii
 margarita femeia care a deprins de la bunica dusă în siberii
 cum e să murui să ungi să lipești pereții acestei lumi

poemul lidiei

viața lidiei a fost de bisturiu
 viața mereu a tăiat din ea
 a mușcat din ea cum rupe leoaica
 din carnea cea fragedă
 lidia a râs a vorbit și a trecut mai departe
 așa cum trec ploile peste praf
 așa cum trece soarele peste culmile înghețate
 tot privind cum plutesc neprietenii pe gange în indii
 „vei fi om mare”
 îi șoptea o țigancă la bălți
 și ca să n-o răpună măreția cea mare
 ea și-a construit o cetate
 una frumoasă o bijuterie cu ziduri
 ziduri din cărți și litere
 cu virgule și puncte
 ca să reziste în fața mării vanități
 așa cum nu îi plac cele trei puncte de suspensie
 așa cum nu agreează echivocurile
 lidia fata care nu s-a speriat de tăișul rece al vorbelor
 lidia care râde și atunci când plânge
 trece mereu prin viață ca o luptătoare
 privind-o direct în ochi direct în față
 „o santa lucia” cântă ea când mută și șterge cărțile
 din cetatea ei de semne
 din cetatea ei de oameni

poemul marianei

maria iese din casă
 în strada cea veche
 în orașul în care
 oamenii sunt mereu alții
 oamenii sunt mereu noi
 ana aleargă și o ajunge
 și merg așa la pas
 prin urbea cea veche
 maria și ana cele două prietene
 maria și ana cele două surori
 „să știi să fii frumoasă” – zicea bunica
 și mariana știe
 și-a dat și teza de doctorat
 „efectele și simulacrele frumosului”
 s-a și mutat de atunci într-o bibliotecă
 pentru disertație a făcut cercetări
 a studiat fețe ochi nasuri
 a cărat oglinzi și le-a făcut
 coridor de reflecții
 adevărată țară a minunilor
 țara mariei și țara anei
 prin ele își treceau ceilalți
 mâinile inimile și umbrele
 unele s-au și făcut cioburi
 dar ea tot caută
 mariana – ariadnă de bibliotecă



1 ianuarie 2002, Bruxelles, lansarea monedei euro

Emil Iulian SUDE**Cele ce vin de unde cele ce vin la masă cu noi**

și Nechematul aflat până și în semnul crucii ne cere
pâine și vin.
și noi îi dăm din toate ale totului.
și începe Nechematul să ne ceară de tot de brusturi de
gălbenele.

noi murmurăm asta ne face vreo
alifie. spune un lucru și se dă pe altul. atât
se aseamănă cu ăla care a pus piatră peste piatră
că lucește da' nu străluce. vine el
să ne ceară repede ce i-am dat binevoitori.

credeam că suntem o sprijinire de sus în
jos așa ca o gravitație inversă. și ne-am
crezut trăitori și nebuni întru poezia meșterului
ne miram de jumătatea care se miră de cealaltă
jumătate.
l-am ispitit ca niște
babe care se roagă să nu plouă că nu au
ele umbrele. nu știam că ori ori nu înseamnă șiși

când colo asta ne folosește să ne facă alifii
pentru poezii care vor veni

Trăim cu impresia o prefacem

zicem Este pentru noi. tragem de carnea ei
în mințile noastre ea se oferă tuturor
așa concretă fără preludii și prejudecăți.
cum ne place nouă brunetă și blondă.
poate avem o speranță.

și ce mândri și șarmanți ne dăm.
care mai de care fiecare pe postul lui îi arătăm cum se
face.
ce este vechi și ponosit în alt obiectiv este nou
și gingaș pentru noi zicem asta femeia asta
impresie concretă speranța cară mulți morți după ea.

pe cât de bătrână pe cât de tânără.

colegii de la poartă cerberii ăia neînfricați
de care nimeni nu trece și toți trec. să îi vezi
cum își scot capetele la iveală și se gudura niște
cățeluși.
doar doar sau poate poate. Este viața.

**Zice domnul profesor de limba
germană**

îți ies și pe talpă și pe gură
și pe mâini. niște ciupercuțe mână
picior. dumneavoastră glumiți zice
că o sa faceți o poezie dintr-o boala
transmisibilă. de la copii am luat-o.
purtam o răceală acum o am cu
ciupercuțe. noi nu am știut că puritatea
este locul prielnic așa-zisului rău care
de fapt e o viață și boala e o viață

zicea boala care ținea la o fetiță că nu a știut de
dărnicia ei.
nu știa că se împarte la cine se împrietenește cu fetița.
sunt numai niște
pernițe de pe lăbuțele pisicilor ușor încrețite
și mîncăcioase și tari. să vezi cum ne atârnav
pieile când ne descuamam. ziceai că suntem
niște fluturi smotociți

numai domnul profesor de istorie poartă
niște mănuși de latex albastru pe mâini
de care trăgea victorios descoperind
câte o jumătate de buturugă
și îmi zice să nu mă apropii că se ia.
mă gândeam na o să fiu profesor de istorie
și sa vezi cum se alegea numai praf se făcea
că eram toți numai spori.

În sfârșit ne săturăm.

la școala plantelor agățătoare am aflat
o minune. suntem serviți noi paznicii.
suntem serviți cu felul unu și doi la prânz. din
două oale mîncăm pe degeaba. îi mai dăm palme după
ceafă
ne urcăm în cărca lui și îi zicem degeaba pune-te să nu
ne mai fie foame

așteptăm cu drag prânzul este așa frumos
prânzul că ne vine să murim sătui
și nu mai mimăm binele.
nu știm în care

parte a zilei este prânzul. îl tot căutăm prin geantă
ne imaginăm niște purici pe burțile
noastre rotunde cum pocnesc.
când vine nu știm. are prânzul o parte a zilei

ne urmărim colegii să nu își pună un ciorbar cu ce o fi
în plus ne mai ascundem câte un borcan de
ciorbă pe degeaba. să mâncăm fericiți la mese
de împărați acasă.

ne lipim de zid când se apropie prânzul.
spunem glume bancuri
așteptăm să ne vină rândul să fim și noi
serviți. să nu ne pierdem gustul.

La noi în serviciul de pază nu îl bate nimeni

numai soarta
câteodată ne bate pe toți.
de atâtea capace
de la căminul de copii și nouă
ne vine să îl căpăcim. ca pe o
sticlă din care am luat o gură
de bere. îl vedem un naiv
în haine mari ce crede în oameni și ne întrebăm
dacă nu cumva toată naivitatea noastră
este la el.

în nebunia lui cultivă dărnicia
de frica secetei. ne îmbie pe toți
din ale sale să fie și ale lui din ale noastre cândva
să nu îi danseze o foame în burtă.

băiatul meu îl alintă doamna de serviciu
zicem îl iubește norocul pe așa așa virgin
cum este i se trage de la țichineii
din serviciul de pază

să vezi cum au căzut maxilarele de cauciuc
și noi ne gândeam dacă le lipim cu scoci
și dăm cu cremă pe bocanci sigur
doar ne latră ușor nu se aud prea tare.
câinii

asmuțim spre străin o ciudă să îl muște.
printre dinți să ne rămână măcar firmituri.
de bine. să avem și noi din el mai înnodăm
încă o dată nodul la papură.

să îl batem să îi luăm biscuiții.

Ne lasă fără serviciu în gura iernii

Dar noi nu ne plângem. oricând se
va găsi ceva de păzit. ne construim
noi un obiectiv pe care să-l păzim să
fie obiectivul nostru. șefi de obiectiv
să ne păzim de noi înșine
și câteodată în gura primăverii să înflorim
în zarzări măcar să iasă urzica

ne căscăm toate gurile oale de lut. nu mai
suntem buni nici în crăpăturile asfaltului să stăm
degeaba și nici
să așteptăm cum pică din cer câte o scânteie.

nimeni nu știe cum. în gura iernii dinții foamei
mușcă din sângele cald avem noi o viață a noastră
secretă.

legăturile noastre cu visul
în care este vară târzie. hotărât să ne dezlege.

(Din „paznic de noapte”)



Iulie 2006, Fidel Castro se retrage, lăsând la putere fratele său, Raul

Julian BOLDEA



Dincolo de partitura memoriei

Mihai Sin, unul dintre fondatorii seriei noi a revistei „Vatra”, alături de Dan Culcer și Romulus Guga, se numără printre cei mai importanți prozatori ai generației sale, autor al unor cărți cu o bună receptare din partea criticii și a cititorilor: *Așteptând în liniște*, povestiri, 1973; *Viața la o margine de șosea*, roman, 1975; *Bate și ți se va deschide*, roman, 1978; *Terasa*, povestiri, 1979; *Ierarhii*, roman, 1981; *Cestiuni secundare, chestiuni principale*, publicistică, 1983; *Schimbarea la față*, roman, 1985; *Rame și destin*, proză scurtă, 1989; *Quo vadis, Domine?*, 2 vol., 1993-1996; *Reședința*, 1996; *Marea miza: teme și obsesii ale romancierului roman contemporan*, 2003, *Ispita izbăvirii*, 2014. Scriitor realist care „asimilează masiv formele metarealismului” (Anton Cosma), un „neorealist cu vână etică și tragică” (Paul Cernat), Mihai Sin surprinde, în cărțile sale, adevărul psihologic al personajelor și avatarurile condiției umane în situații-limită, încadrate de ramele referențialității și ale autoreferențialității. Acestea sunt coordonatele majore ale prozei lui Mihai Sin, care se situează între parabolă și interogație, regăsindu-se sub auspiciile unei perspective analitice dense, dar și sub semnul dezbaterii morale, într-o articulare analitică modernă, cu paliere epice care se intersectează și se suprapun în funcție de exigențele narațiunii.

Laurențiu Ulici consideră că Mihai Sin se regăsește în plutonul de elită al prozei promoției '70, alături de Gabriela Adameșteanu, Mircea Ciobanu, Gheorghe Schwartz sau Eugen Uricaru. Proza sa, cu acoladele ei ideatice, cu substratul moral și reveriile livrești, dar și cu o retorică aparte a autenticității

este o proză „comprimată, învăluitoare și febrilă, realistă fără adjective, dramatică fără scrâșnete inutile, subtilă pentru că e simbolică dincolo de aparența aridă a cotidianului” (Dan Culcer). Personajele (Octavian Ștefleă, din *Bate și ți se va deschide*, Pavel Mamina din *Ierarhii* și altele) impun prin complexitate caracterologică și autenticitate psihologică, printr-o retorică existențială aparte, multiplu focalizată narativ. Plasat în siajul substanțialității, personajul are drept corolar o proiecție multiformă, centrifugală a propriului trecut, absorbind în structura sa comportamentală supliciuul culpabilității și beatitudinea expierii. Iluzia căutării adevărului conferă personajului statutul de martor, un martor situat între implicare afectivă și detașare contemplativă. De altfel, parabola etică și ritualul analizei sunt premisele sub auspiciile cărora personajele lui Mihai Sin își recapătă conturul existențial, definindu-se mai ales prin evenimentele la care participă, dar și prin clarificările interioare pe care le rezumă faptele și vorbele lor. Mircea Iorgulescu descrie, într-un articol, capacitatea prozatorului de a examina cotidianul în banalitatea sa ultimă, sesizând cele mai mărunte detalii, într-un aliaj de exactitate a percepției și neutralitate a tonului: „Mihai Sin renunță programatic la spectaculos; în *Viața la o margine de șosea* existența obișnuită a unor oameni obișnuiți este înfățișată într-un registru voit «obișnuit»: se repune în drepturi prezentul, care nu mai este uzurpat de trecut, din tacita confruntare cu memoria câștigă speranța. Romanul are astfel și un mobil polemic, este o reacție, salutară, față de prezența excesivă în proza actuală a «dramelor memoriei», unde prezentul devine adesea doar o convenție îngăduind reconstituirea trecutului prin evenimente suficient de «puternice» pentru a se justifica amintirea lor, căutându-se uneori numai senzaționalul pur, de factură anecdotică”.

Actant și oscilograf sensibil al propriilor aporii psihologice alimentate de aluviunile trecutului, personajul este articulat într-o progresie tensionată, între amăgire și dezabuzare, între replierea în afectivitate și percepția cotidianului ca agresiune asupra simțurilor. Un pact al autenticității regizează gesturile sale căci, în fond, romanele lui Mihai Sin conjugă documentul sufletesc cu pătrunderea, în grilă neorealistă, în labirintul unei realități marcate de disoluție și anomie. Personajele prozei lui Mihai Sin trăiesc sub semnul persistent al unei experiențe traumatice, provenite fie din

spațiul unui trecut atroce, fie din perimetrul unui prezent constrângător. S-a spus că aceste personaje au, într-un anumit sens, un aspect „deconstruit”, trăind sub spectrul artificialului, prin exces analitic sau printr-o retorică demonstrativă exacerbată, ele având destin prestabilit, căci premisele, resorturile gesturilor lor se regăsesc în trecut, inițiativele actuale se subordonează unor scenarii determinante ale trecutului, având alura unor palimpseste, în care gesturile prezente se suprapun altora, de odinioară, într-un joc al sugestivității, vehemenței, haloului și crispării ontologice. Prozatorul este foarte atent la detaliile concretului, la spații ambientale, la peisaje sau chiar la aspectul unor încăperi, surprinzând fragilitatea clipei, cu un fel de discreție, de retractilitate a privirii, dar și o nostalgie netrucată a unor locuri și obiecte fixate în intimitatea și instantaneitatea lor inefabilă, peste care se așterne patina catifelată a vremii: „camera «dinainte» mobilele sunt relativ noi, dulap, masă, scaune, canapea, chiar fotolii, toate vopsite cu lac cafeniu închis, cum pot fi întâlnite în atâtea alte apartamente de la oraș, și de aceea impersonale. Mobilier de serie, diferențele contând prea puțin. Doar Țolul superb, vechi, cu motive în roșu, negru și alb, de pe canapea și fața de masă de câneapă alb-□gălbui aminteau de alte vremuri”. Se poate spune că în opera lui Mihai Sin poate fi descifrată o adevărată mitologie a eului, prin dexteritatea demontării mecanismelor sufletești ale eroilor, prin investitura analitică a construcției epice, dar și printr-o perspectivă metafizică asupra destinului omenesc, în măsura în care, cum remarcă scriitorul, „adevărata înțelegere a naturii și condiției umane nu poate fi a oamenilor, ci doar a lui Dumnezeu”. Criticul Ion Simuț redă profilul epic al lui Mihai Sin și locul său în peisajul literar contemporan, în tușe obiective, fără echivoc: „Între scriitorii promoției 70, Mihai Sin este destul de bine cotate. Se văd și se știu afinitățile prozei sale comportamentiste, cochetând la început cu procesul de anonimizare a personajului (Alexandru Papilian își intitula semnificativ un volum de nuvele din 1978, *Făpturi neînsemnate*). Narațiunile – și din prozele scurte, și din romanele anterioare anului 1989 – nu au complicații. Realismul indicativ al începuturilor e cât mai puțin problematizant, dar ulterior devine interogativ și incisiv, chiar incomod. Temele (mediocritatea, eșecul, apatia, singurătatea) sunt tratate cu gravitate și austeritate stilistică.”.

Confesiunea și meditația se întâlnesc cu observația realistă, iar voința de clarificare interioară se conjugă cu imperativele descifrării semnelor realului într-un discurs epic ce angajează efectele anamnezei sau exigențele genului epistolar, exercițiul analitic sau percepția (redușă la detaliul relevant) a lumii obiective. Orizontul existențial al personajelor stă sub auspiciile a două instanțe, în aparență contradictorii: proba lucidității și nevoia de utopie, impulsul spre himeric și fascinația lumii reale. Pericolul „demonstrației”, al tezismului ce amenință statura eroilor este atenuat în mod constant prin statutul complex, ambiguu, plurivoc al acestora, prin contururile „mișcate” și prin subtilitatea cu care scriitorul interferează vocile personajelor și vocea naratorului. Cornel Moraru subliniază pregnanța percepției realului, „intransigența morală”, dar și dinamica implicării eului creator în propriul text, chiar atunci când atitudinea sa ar părea detașată, impersonală, astfel încât acuitatea percepției nu exclude tragismul subliminal sau conotațiile metafizice: „Autorul și personajele sale au memoria suferinței, ceea ce face ca receptarea realului să fie o rană sângerândă. Mihai Sin crede în continuare că marile probleme ale scrisului contemporan sunt probleme ale conștiinței, nu doar ale retoricii”. Romanele lui Mihai Sin figurează, în mod autentic, parabole ale puterii și ale singurătății omului în fața unei istorii alienante, într-o partitură a memoriei epice autentice și grave.



Octombrie 2013, Istanbul

Mircea MUTHU

Contopiri și diferențe

Cultură populară versus Estetica

La determinările canonice spațio-temporale din estetica generală tratate în volumul anterior¹ adaug, spre exemplificare, câteva constante/variabile extrase din universul mitologiei și preluate de către culturile populară/religioasă și modernă, cea din urmă exprimabilă, obișnuit, prin instanță auctorială. Examenul etnologic reface în chip firesc drumul însă nu oricum ci în sens invers întrucât e vorba de a reconstitui, prin modificări datorate istoricizării, funcționalitatea simbolurilor totemice, chthoniene, dislocarea miturilor ș.a. din **illo tempore** interesând mai puțin totuși ipostaza rafinării lor ulterioare prin literaturizare sau prin diferitele procedee audio-vizuale. Cele trei vârste recunoscute – arhaică, medievală și modernă/contemporană – sunt, în general, continuative și uneori se suprapun, cel puțin la prima vedere, pe numitorul comun al unui **legatum** subtextual sau chiar declarat. În realitate, consubstanțialitatea om-natură, caracterizând de obicei vârsta arhaică, nu va fi refăcută niciodată cu adevărat, ea este în schimb evocată/interpretată, desigur la modul sublimat, în creația numită de obicei folclorică și, mai mult aluziv, în produsul estetic realizat de către un autor, într-o realitate recunoscută de astă dată ca ficțională. De la **mythos** la **logos** are loc un transfer, mai exact, o transfigurare cu finalități, atât cât se poate, compensatorii². Astfel, funcția operativă altădată prin invocări ritualice cedează locul anamnesis-ului interpretativ dar cu aceeași dorință nostalgică de a rămâne încă într-o **ordo universalis**.³ În mod treptat, staza inițială a dispărut, mai bine zis a luat alte forme de manifestare în sensul că dispare *invocarea* și apare, în revers, *evocarea* într-un efort, adesea disperat, de regăsire a izvoarelor. Specificând puțin, am discutat în altă lucrare despre ipostazele mitului *semiantropomorf*⁴ ca unul dintre ilustrările prelungite în cultura intermediară, aceea folclorică propriu zisă. Săteanul a dobândit, în chip treptat, conștiința înscenării: invocarea de altădată se mai păstrează doar în coaja mai mult pitorească a obiceiului tot mai golit de substanță ritualică și de cult. Reinventat, aproape de fiecare dată altfel, mitul devine însă poezie și,

subsecvent, categorie deschisă. Nu întâmplător ethosul folcloric, el însuși un sistem înclinat spre firească deschidere, îl preluase din cultura arhaică – numită discutabil *cultură minoră* – adăugând efortul de interpretare, calchiată sau nu, pe dimensiunea estetică **in nuce**, aceasta fiind însă constitutivă culturii moderne. E o mare distanță bunăoară între *omul-pește* totemic și *lostrița* lui Vasile Voiculescu, *Lighea* lui Lampedusa ori *sirena* de la Paraggi a lui Massimo Bontempelli, de asemenea, între omul-pasăre și **Pasărea** brâncușiană sau între omul-munte preistoric și Dekeneul sadovenian ș.a. Pe de altă parte, la o privire pe verticală, dualismul structural al mitului nu dispare, el se re-gramaticalizează, cu diferențe de grad, în toate cele trei iposaze: organic/anorganic, material/spiritual sau păgânism/creștinism. Spre deosebire de transmisiunea folclorică recuperarea modernă a mitului echivalează în realitate cu reinventarea sa în primul rînd artistică și, subliniez, auctorială⁵. Expresie a unei opinii aproape generalizată, pentru Romulus Vulcănescu ceea ce numește *etnoestetica* ar fi cuprinsă în sfera *esteticii populare*, ambele fiind circumscrise, destul de aleatoriu, de *estetica generală* într-un veritabil carusel terminologic prelungit pînă astăzi dar cu speranța defalcării obiectivelor specifice care pînă la urmă se asertorizează doar în „relațiile estetice pe care le promovează fiecare formă de artă în comunitatea sătească tradițională și contemporană.”⁶ Pînă la încercarea de stabilire a „coordonatelor unei etnoestetici integrale”(Petru Ursache) s-a vorbit așadar despre *estetica oralității* (Adrian Fochi), *estetica artei populare* (Tancred Bănașeanul), *estetica folclorului* (Petru Ursache), *etnoestetica* (Romulus Vulcănescu) ș.a., toate designînd **volens nolens** și manifestări întreținute în prezent mai mult artificial prin intermediul massmediei. Petru Ursache păstrează opțiunea lui Vulcănescu (*etnoestetica*) echivalabilă cu *estetica populară* și nu propunerea lui Adrian Fochi (*estetica oralității*), care ar face o confuzie între două discipline distincte, *estetica* și *poetica*. Autorul **Etnoesteticii** actuale preia formularea lui Vulcănescu însă atașînd-o, totuși, la *estetica generală* „ca de la parte la întreg [și] e normal să suporte toate consecințele ce decurg de aici” susținînd, în același timp, „dreptul la existență ca disciplină complet utilată,” chiar dacă disciplina ar fi nevoită, „în scopul autocunoașterii, să apeleze atât la categoriile proprii (*ritual, obicei, prilej*), pentru încadrarea etnografică; *doină, colindă, descântec, proverb* etc. (pentru

sistematizare morfologică), cât și la altele, împrumutate de la discipline înrudite.⁷⁷ Ezitățile din enunțurile de mai sus, la care s-ar putea adăuga și altele, se datorează situației **de facto** a culturii populare autentice, aceea deocamdată neperversită de lumea târgului/orașului, în universul eminent conceptual al esteticii generale care, să ne amintim, a luat naștere ca disciplină împreună cu filosofia modernă abia în secolele XVII și XVIII și cu precizarea – argumentată printre alții de Benedetto Croce – că anticii și medievalii fuseseră preocupați nu de estetica propriu-zisă ci, prioritar, de *poetică* și *retorică*, asimilate și acestea numai parțial de Estetica generală. Indiscutabil mai vîrstnice, formele anonime de mare expresivitate (*doina*, *proverbul* ș.a), apoi transmiterea pe cale orală implicînd variațiunile numeroase în diversitatea geografică datorată mai ales autonomisamului rural n-aveau cum să se închege într-o *estetică* specifică. Prin urmare, atașarea creativității rurale de altădată și inventariată, mai exact, recuperată majoritar în repertoriul pasiv al bibliotecii la **Estetica generală** considerată, repet, ca un subdomeniu al filosofiei și cristalizată destul de tardiv, ridică numeroase probleme în tentativa de racordare a folclorului la tabelul mendeleevian al categoriilor propriu zis estetice. Reamintesc aici o importantă diferență tipologică, aceea dintre *obiectul estetic*, de fapt unul natural căruia i se atașează calități expresive, cum este fierul de călcat, astăzi inutilizabil, cu cărbuni de la bunică⁸ și *obiectul artistic*, acesta creat de la început ca o valoare nonutilitară imediată⁹. În cultura populară veritabilă a predominat, probabil, primul tip, exemplificabil cu mărturiile pur etnografice, cu obiecturile sempiternе ș.a. Acestea au devenit apoi și obiecte artistice dar fără să dispară amintirea funcțiilor inițiale: furca de tors împodobită, creștăturile calendaristice pe bastonul ciobanului, orația de nuntă, bocetul de înmormîntare etc. În consecință, s-au propus categorii nereținute totuși de estetica generală precum *obiceiul*, *ritualul* sau chiar *absurdul*, acesta din urmă dezvoltat în trepte succesive ca să se cristalizeze abia odată cu veacul al XX-lea, drept inteligența care își desfide propriile limite. Așa numitele *moduri etnografice*, respectiv complexe de obiceiuri cu dată fixă care erau intrinseci colectivităților satești și unde, după Blaga, s-a născut veșnicia își află locul ca posibile exemplificări în discursul estetic propriu zis. Firește că preluări și chiar conceptualizări există, mai ales din perspectivă analitică și comparată. Astfel, epica baladescă trimite, aproape **in corpore**, la

dimensiunea *epopeii* ca „totalitate extensivă” (*Georg Lukacs*) incluzând aici și *tragicul* ce apasă, încă de la antici, pe destinul (*moira*) colectiv pentru ca modernitatea să mute accentul, prin Volkelt ș.a., pe responsabilitatea individuală. „Putem conchide, recunoaște cu franchețe Petru Ursache, că gîndirea populară nu este *organic* constituită pentru abordarea estetică a tragicului.”¹⁰ Dar trebuie recunoscut că Estetica generală este, atât argumentativ cât și analitic, beneficiara aportului, desigur selectiv, adus de valorile, unele devenite intrinseci, realizate de cultura populară autohtonă. O capodoperă precum **Miorița** îmbogățește definiția kantiană a Geniului, aici colectiv („natura care dă reguli artei”) iar **Meșterul Manole**, creație plasabilă cu folos exegetic și în arealul folcloric sud-est european, ne oferă multiple valențe estetice integrabile parțial în **sublimul** definit pe linia Burke-Kant, elemente care au condus și la transfigurarea auctorială - scenică sau epică - a baladei de la Blaga la Adrian Maniu. În schimb, *Sărbătoreșcul* este departe de o recunoaștere categorială estetică în pofida performanței, aproape singulară, a lui George Coșbuc din **Nunta Zamferei**, posibilă într-un areal încă viabil tradițional. Altfel, literaturizările de acest gen caracterizează, încă o dată, poiesis-ul auctorial și cu precădere **post festum** deoarece fructifică în general patrimoniul stocat în memoria bibliotecii și asta fără să recuze adăpostul asigurat de „cochiliile” categoriale. Transfigurările literare ale lui Lucian Blaga sau George Coșbuc rămân, în final, apanjul ficționalității personalizată și încadrabilă în curente, tipologii și inventivități mînuite în cadrul diverselor genuri și specii literare. Printre reușitele de prim rang epicul folcloric propriu zis, adică **basmul**, pentru a exemplifica, ocupă un loc distinct și în discursul filosofic și estetic prin complexitatea tipologiilor, apoi prin modul ingenios de interferare a timpului medieval cu cel mitic, de asemenea prin importanța fantasticului cu un rol funcțional în procesul de finalizare aproape întotdeauna etică, înșfîșit, prin detectarea de trimiteri la alte culturi. Astfel, nu e de mirare că re-scrierea, parțială ori semnată integral de instanța auctorială și, de aici, universalizarea valorică dar chiar și filosofică, sunt constitutive și esteticii. Discutabile rămân poveștile bănuite că ar fi aparținut totuși unui autor. În această ordine amintesc despre o valoare artistică singulară pe care am preluat-o într-o „nouă interpretare critică a basmului **Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte**.” Istorisirea despre destinul lui Făt Frumos a cunoscut 36 de ediții (până în 1998) de la

prima imprimare, în 1872, de către Petre Ispirescu (autor sau doar culegător de folclor?!) și în care constatam că totul se desfășoară într-un crescendo turnat pe tiparul tragediei antice iar dubla inițiere a lui Făt-Frumos, soldată cu un dublu eșec, poate fi citit în cheia modelului platoniciat inversat,¹¹ basmul cunoscând de altfel și câteva prelucrări epice contemporane, de pildă romanul poetului Ilie Constantin. Dar exemplul nostru nu e unul singular : Andrei Oișteanu demonstrează că în **Harap Alb** Ion Creangă, pornind de la pattern-urile mitofolclorice, mixează elemente de mit și magie arhaică. Drumul eroului către fata lui Roș împărat, subliniam într-un comentariu, este o întreagă alegorie a ritualului de inițiere în trepte, proprii diferitelor sisteme, unele religioase dar în ancadramentul fantasticului de factură populară, totul fiind omologat în „grădina de dincolo.”¹² Trimiterile și, evident, supozițiile se întind mai departe în timp : în cultura străvechiului Egipt zeul Soarelui (Ra) începe să plângă și din lacrimile sale se nasc oamenii și albinele iar în basmul eminescian îl întâlnim, aproape straniu, pe un Făt-Frumos născut „din lacrimă”. În general, epica populară a fertilizat imagistic dar și stilistic narațiunea cultă (*povestirea* ș.a.), după cum lirica anonimă se regăsește în inventivitatea lexicală, de asemenea în prospețimea ritmurilor dar și a *melos*-ui ce specifică atitudinea spiritului autohton față de existență și moarte.

Dacă estetica generală adoptă, destul de selectiv, eșantioane importante din cultura intermediară (id est = folclorică, populară) și, de obicei, prin transfigurare sau literaturizare, în schimb așa numita **Estetică aplicată** a fost și rămâne aluvionată din plin de realizările ancestrale dar și istorice din patrimoniul nostru tradițional. Ilustrativ rămâne aici exemplul profesorului și istoricului de artă Coriolan

Petranu(1893-1945)care,imediat după 1918, a descoperit/cartografiat și demonstrat valoarea artistică inestimabilă a bisericuțelor de lemn din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Datorită fostului student al bizantinologului polonez Strzygowski arhitectura vernaculară românească însumând nu mai puțin de 1274 biserici de lemn a devenit nu doar un *brand* național dar și un *obiect estetic* transformat în model *artistic* de arhitectură ce îmbină elementele cultului religios cu inventivitatea prodigioasă a lemnarului și zugravului, acesta din urmă respectând însă și re-gramaticalizând iconografic cunoscuta **Carte de Pictură** sau **Erminia de la Athos** – un îndreptar hermeneutic alcătuit în veacul al XVIII-lea spre amurgul civilizației bizantine. De asemenea, varietatea cromatică și figurativă/geometrică din „râurile” și arabescurile sui-generis țesute, compensativ, de un popor sărac, așa cum menționa același Blaga, pe costumul popular, alături de iconografia religioasă/laică sau de personalitatea regională a școlilor de olărit alcătuiesc, fiecare în parte dar și însumate, un adevărat tezaur ce poate genera criterii estetice *specifice* culturii populare alături de pattern-urile clasicizate și parcelate pe domenii. În acest context folcloric general își ocupă locul de cinste și *estetica muzicală*, prin excelență relațională, concretizată în diversitatea ritmurilor, a sonurilor și dansurilor policrome din care se despinde în același timp urzeala melodică a doinelor, în general, a cântecului popular și regăsibile în transacrierile componistice, lăsate testamentar de Ciprian Porumbescu, George Enescu, Bela Bartok ș.a.

Cu toate aceste asimilări propriu zis estetice precum și cu propunerile, adesea discutabile, de completare a sistemului categorial estetic credem că nu se susține, cel puțin deocamdată, legitimitatea unei *Etnoestetici* ca „disciplină complet utilată”, iată



de ce, recunoaște regretatul cercetător, „creația orală trebuie regândită fundamental, în compartimentul terminologiei de bază, al tehnicilor de cercetare și al criteriilor de valorizare. Doar criteriile estetice și calitative sunt în măsură să permită o nouă lectură, de nivel superior.”¹³ Cum anume? Ediția revăzută în 2014, cu subtitlul *Mic tratat de estetică a artelor oralității* va fi augmentată cu capitolul *Fenomenologia invenției* păstrându-se de fapt aceeași structură inclusiv *Cadrelle axiologice* numite acum „spirituale” pe linia firească a specificității etnice și adăunând discipline cu aceeași prefixare, așa spune forțată, respectiv *Etnosofia* (Filosofia populară) apărută în 2013 și *Etnomoralia* (Folclor și Morală) în ipostaze probabil de alternative la Filosofia și Etica clasicizate de reperele axiologice europene¹⁴. Urmând exemplul lui Romulus Vulcănescu tentativa autorului, mărturisită în *Pro Domo*, aceea de a extrage/formaliza „principiile de elaborare și receptare ale „variantelor frumosului” întruchipate în formele artei, natură, interrelații umane, „cu scopul identificării specificului comportamental al unui grup sau familie de grupuri etnice în serie istorică”¹⁵ aspiră prin urmare la o cuprindere quasimonografică vertebrată, restrictiv totuși astăzi, de categoria **Frumosului** chiar dacă „în toată varietatea lui structurală”¹⁶. Exegetul preferă folclorul literar ca „text *literaturizat*” înțeles ca un proces evolutiv în comparație cu termenul obișnuit și resimțit ca fiind static, de *literatură*. Se propun, de asemenea, și alte delimitări terminologice precum *creațiune*, ce ar trimite la la o semnificație sacră și *creativitate*, acesta circumscriind, după modelul ortodoxismului răsăritean, „sfera de activitate a divino-umanului în accepțiune teandrică” deși cercetătorul mărturisește că „o asemenea modalitate de abordare a problemei, deschis teologală și

patristică, poate naște serioase semne de întrebare, mai ales într-o epocă pragmatică și raționalistă.”¹⁷ Dar nu e numai atât: caracterizabilă prin emergența repetată în raport cu *obiectul estetic* – produs al creativității primare prin atribuire de calități expresive – creativitatea poate fi secundă, terță ș.a., concretizată în *obiecte artistice* și instituindu-se astfel s e r i a de opere, caucionată (sau nu) de „cochiliile” spațio-temporale și culturale,¹⁸ așa cum poate fi transliterat basmul în nuvelă, chiar în roman sau povestire cultă. Dincolo de meritele incontestabile ale autorului, aici în postură de etnolog și folclorist, alte întrebări apar într-adevăr și ele se adresează, de pildă, lui „homo religiosus” care, vom vedea, folosește totuși categoria de **Frumos** nu altfel decât pornind tot de la gramatica antichității greco-latine iar adăugarea conotației de „strălucire” vine de la Plotin, primul filosof care face trecerea de la Antichitate la Creștinismul pre-medieval. La fel, posibilitatea esteticii folclorice este organic legată și de existența, adesea prezumată, a „cadrelor” arhaice iar afirmația că „fenomenul culturii și își are originea în cult și folclorul coboară direct (!? /n.ns.) din religie”¹⁹ reclamă fără-ndoială precizări și, mai ales, exemplificări. Iată un asemenea exemplu de obiect arhaic transformabil direct într-unul artistic prin adăunări succesive: „**Poarta** face posibil consensul omului cu Universul la toate nivelurile lui. De aceea *casa*, *poarta*, *vestimentele*, sunt tot atâtea cuvinte ce se articulează într-o limbă mai mult sau mai puțin decorată, o limbă care nu-și are traducere, o limbă care se exprimă prin esența existenței înseși, prin o limbă care echilibrează ființa.” Ulterior, în creștinism **ușa** bisericii împarte, în chip simbolic, viața noastră istorică de existență viitoare și spre care trecerea se face prin extincție, prin moarte dar ea separă și lumea dreptilor de



11 Septembrie 2001, New York

cea a păcătoșilor. Numai că, e totuși de remarcat, decorarea, astăzi excesivă, a porților maramureșene și, mai devreme, a iconostasului din biserica ortodoxă pornindu-se de la paradigma bizantină aproape că anihilează forma primară, „încrustată cu semne sacre transmise de la omul neolitic prin piatră, ceramică sau lemn”. Or, într-un asemenea context, la întrebarea tulburătoare – „până unde poate decorul întinde forma?” – răspunsul nu poate fi decât direct : „până când decorul subjugă forma și îi înlocuiește sensul prăbușindu-se tragic în sine din lipsă de osatură.”²⁰ In atari condiții reiterez interogația de mai sus, augmentând-o : așadar, *cum anume* și, mai exact, *de unde* s-ar putea pleca în încercarea de aproximare sau chiar de circumscriere a criteriilor estetice *autonome*, valorizatoare din cultura populară considerată în totalitatea acesteia? Un documentar quasicomplet există deja în dicționare, în cercetări tipologice, figurează în antologii naționale și regionale, de asemenea în corpusuri pe genuri alcătuite cu pricepere și pasiune de la Iuliu Zanne și Grigore Tocilescu până la Adrian Fochi, Al.I.Amzulescu ș.a. la care se adaugă studiile sociologice (Henri Stahl) dar și reperele estetice schițate de Al. Dima sau Grigore Smeu etc. Majoritatea celor descrise și comentate referă la **artele verbale** care, la rîndul lor, se deosebesc prin modul de transmitere : ceea ce era ipostază eminamente folclorică, adică orală și cu diferențe de versificație/lexicale/fonetice, este conservată, însă de multe ori nivelată lingvistic și majoritar în osuarul cărții : *vorba* de altă dată se fixează în *cuvântul* scris/ tipărit, de unde diferențierea funcțiilor sociale – mai mult lucrativă (atunci) sau prioritar distractivă (în prezent). Dacă funcțiile estetice intrinseci din epocile oralității sunt mai mult deduse, în schimb ipostaza scrisă, cu recunoscută valoare de testimoniu, constituie obiectul vizibil și chiar singular de evaluare estetică și apoi artistică.

În schimb, **artele non-verbale** au de la început o consistență materială. Creațiile plastice (sculptură, pictură ș.a.), sunt considerate *obiecte estetice* deja în starea lor genuină, drept posibile „abstracțiuni materializate” (Peirce), de pildă aceea arhaică amintită deja (**Poarta**), la care sculptorul contemporan adaugă **Oul** și **Coloana** – arhetipuri plastice ce structurează acum sub formă de *obiecte artistice* – de fapt întreaga operă brâncușiană. Într-o „carte de inimă pentru Brâncuși” Ion Frunzetti demonstrează „omologia cosmică” în opera sculptorului, respectiv similitudinile mergînd până la identitatea existenței individuale cu viața universală.²¹

Explicația relației - osmotice sau opozitive - dintre patul germinativ material și reprezentare cade abia acum în sarcina esteticii, interpretativă dar și valorizatoare prin excelență, la fel cum tot estetica este obligată să certifice reușitele sau nereușitele iconografice în raporturile complexe cu textul scris, laic sau religios, ce le-au servit ca sursă și asta în temeiul caracterului *relațional* al esteticii, fie că este generală sau aplicată. Or, a explica conceptual reușitele verbale, plastice și muzicale rămîne un proces dificil, adesea îndelungat, de circumscriere a *valorii artistice* înțeleasă ca și concretizare a unui *ideal* istorico-social, de unde și necesara examinare a transformărilor reflectate de cultura populară precum și regramaticalizarea acestora în artele personalizate. Este vorba de un întreg traseu ce debutează cu percepția senzitiv-intelectuală a obiectului artistic. Este urmată de interpretarea sau evaluarea alcătuită din atribuirea de posibile semnificații și alternative la obiectul perceput. În sfârșit, circumscrierea valorii estetice cuprinzînd echilibrul mai mult sau mai puțin stabil între *emoțional* și *rațional* (în poezie), între *contrapunct* și *armonie* (în muzică), între *structură* și *decorativ* (în arhitectură), între *desen* și *culoare* (pictură) sau între *diegeză* și *metaforă* (în literatură). Altfel spus, valoarea are un statut de imanență, „ea nu depinde de evaluare, ci de calitățile estetic valoroase încorporate în obiect”²² atât în artele non-verbale cât și în cele verbale.

A treia categorie, alcătuită din **artele mixte** oferă un teren fertil esteticii tocmai prin sustenabilitatea lor ca dialog multidiscplinar: muzica – dansul – recitativul dramatic – decorul tradițional, incluzînd costumul și elementul arhitectural se coagulează în veritabile *unități culturale*. Fiecare dintre cele trei clase de artă populară, cu rădăcini tot mai efasate, recognoscibile încă în cultura arhaică, se oferă criticului/teoreticianului care, interpretînd-o, așa cum observa Umberto Eco, „o umple cu semnificat” și, în același timp, încearcă să explice dacă textul verbal, iconic ș.a. este capabil să producă interpretări diferite sau alternative. Astfel, „numai ambele tipuri de interpretare – semantică și critică – certifică existența sau nonexistența a ceea ce se numește *funcție estetică*,”²³ aflată, repet, în stare potențială și apoi emergentă. Este ceea ce am încercat în analiza, pe paragrafe, a basmului **Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte** alăturînd, în exergă, o succintă antologie de comentarii, adică tot atâtea alternative extrase din acest basm unic. De reiterat este importanța,

pe viitor, a traseului schițat mai sus, adică faptul că percepția, întotdeauna sensitiv-intelectuală premerge interpretării în cele două forme conjugate – a propune un sens și a oferi o alternativă, ambele faze anticipând circumscrierea *valorii estetice*. Aceasta se aplică și operelor auctoriale, ceea ce explică apropierea, încă asimptotică, a formelor constitutive culturii populare de categoriile și subcategoriile esteticii generale și, mai ales, la cele particulare sau aplicate.

(din volumul în
pregătire **Estetica sau melcul și cochilia**)

Cf. **Estetica între mediere și sinteză**, Ed. Limes, 2016 cap. *Mutații generale în actul poetic/aesthetic. Determinări canonice spațio-temporale*.

² Pentru Platon, în dialogul **Protagoras** nu era vorba de *cunoașterea mitică* versus *cunoașterea rațională* ci mai degrabă despre opoziția dintre *invenție* și *discursul logic*.

³ Cf. Vasile Tudor Crețu, **Ethosul folcloric-sistem deschis**, Ed. Facla, Timișoara, 1980 unde se propune următoarea schemă, ca alternativă la triada lui Julien Greimas, respectiv *sacru, ludic și estetic* (în **Despre sens**, Univers, 1975) : *cultura arhaică* : unicitatea realului ; funcție operativă ; sferă ontologică : funcție ordonatoare **Cultura folclorică** : esențializarea realului ; funcție interpretativă ; sfera gnoseologică ; funcție ordonatoare **Cultura modernă** : realitatea poetică ; funcție aluzivă, sferă gnoseologică.

⁴ Despre *mitul semiantropomorf* am tratat pe larg în **Balkanismul literar românesc. Panoramic sud-est european. Confluente culturale**, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017, (secțiunea **Permanențe literare sud-est europene**.)

⁵ Un exemplu de transformare succesivă la Silviu Angelescu în **Mitul și literatura**, Ed. Tracus Arte, București, 2010 (cap. **Motivul eroic al zburătorului, Motivul folcloric al zburătorului și Motivul literar al zburătorului**).

⁶ Cf. Romulus Vulcănescu. **Dicționar de etnologie**, Ed. Albatros, București, 1979

⁷ Petru Ursache, **Etnoestetica**, Institutul European, Iași, 1998, p.17, lucrare meritorie, apărută și sub formă revăzută cu titlul **Etnoestetica sau Mic tratat de estetică a artelor oralității**, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2014.

⁸ Exemplu discutat pe larg în **Estetica între mediere....** ed. cit., p.125-126

⁹ Cf. vol. ns. **Estetica între mediere....**, ed. cit., cap. **Obiect artistic / Obiect estetic**, p.116-132 cu raportare la **obiectul filosofic** – “fructul unei logici inductive sau deductive”

¹⁰ Petru Ursache, **op. cit.**, ed. din 1998, p.142, subl. ns.

¹¹ Cf. studiul nostru analitic, pe paragrafe, în Mircea Muthu – Maria Muthu, **Făt-Frumos și “vremea uitată”**, Ed. Libra, București, 1998 și ediția a doua la Ed. Euro Press, București, 2008.

¹² Cf. Andrei Oișteanu, **Grădina de dincolo. Zoosofia**, Ed. Polirom, Iași, 1980

¹³ Petru Ursache, **Etnoestetica**, ediția din 1998, coperta IV

¹⁴ Forțată după opinia noastră pentru că universalismul în cheie europeană a impus totuși filosofii *antică, idealistă, analitică, pragmatică, deterministă* ș.a. și la care, într-un fel sau altul, corpurile naționale se ratașează la modul implicit sau explicit.

¹⁵ Idem, **Etnoestetica**, ediția din 2014, p.36

¹⁶ Reiau constatarea lui Mircea Florian din **Metafizică și artă** (1945)/ comentată de noi în **Esetica între mediere...** ed. cit, p.117), anume despre „șovăiala esteticului între *frumos* [o noțiune de esență – n.ns] și *artă* [o noțiune de relație-n.ns]

¹⁷ **Etnoestetica** ed. cit., cap. **Creațiune și creativitate**, p. 57

¹⁸ Cf. **Estetica între....**, ed. cit., cap. **Creativitatea artistică**, p.132 -141

¹⁹ Ibidem, p.36 cap. **Cadre cultice-strat și substrat**, p.36

²⁰ Ioan Marchiș, **Simbolica artelor non-verbale. Aplicații hermeneutice**. Ed. Ethnologica, Baia Mare, 2011, p.97 Și tot aici : “**Poarta** este modelul omului universal [...] Ea leagă cerul de pământ prin simbolul ei intrinsec, așa cum funia cioplită pe poartă este ecoul aceluiași sens al ei, ca un simbolic pleonasm al semnificației oferită de însăși construcția simplă a trupului ei. Căci un lucru spune ceva prin el însuși, așa cum funia de pe poartă ilustrează mai adâncul sens al însăși ființei porții”

²¹ Ioan Marchiș, **op. cit.**, p. 84-85 propune o scală alcătuită din *arhetip plastic* („un mod de adecvare virtuală suprimând analogiile brute cu obiectele concrete”), *ideea plastică* („transformarea creativă [...] În conformitate cu tendințele eului artistic” și *opera plastică* („care nu e asemănarea fidelă cu imaginile reale, ci fidelitatea față de semnificația lor”). Cf. și Ion Frunzetti, **Carte de inimă pentru Brâncuși**, cap. **Mitul omologiei cosmice**, Ed. Albatros, București, 1976.

²² Roman Ingarden, **Studii de estetică**, trad. de Olga Zaicik, Ed. Univers București, 1978, p.224. Cf. și comentariile ns. în **Estetica între....**, ed. cit., p.122-128.

²³ Cf. Umberto Eco, **Limitele interpretării**, trad. de Ștefania Mincu, Ed. Pontica, Constanța, 1996, p.32



Liviu FRANGA

Diacronia fenomenului creștin românesc

Rânduri preliminare

S-au adunat deja mai mulți ani de când, dând ascultare – e drept, nesilită – unor necesități imperative ale vremurilor și împrejurărilor administrative de atunci –, am lăsat deoparte o îndeletnicire mai veche, în lumina și cu speranța de reușită a căreia îmi pornisem, de fapt, cu mult mai multe decenii în urmă, cariera însăși de filolog: preocuparea de a fi, după posibilități, unul dintre cronicarii cărților aflate în orizontul cultural și istoric al Antichității clasice. Crezusem, cu acei ani în urmă, într-o despărțire, de uneltele primei mele ucenicii filologice, doar vremelnică (vremurile fuseseră, nu-i așa, pricina îndepărtării!) și, în orice caz, nu prelungită la nesfârșit. Tot vremurile mi-au arătat, însă, de la un an la altul încoace, că mă înșelasem și continuam să mă înșel în propriile convingeri, iluzorii, de reîntoarcere. Revenirea întârzie, ca o amânare cu promisiuni până la urmă mincinoase făcute ție însuși.

Când era evident că nu ar mai fi fost posibilă o astfel de reluare, întâmplarea, în care de obicei cu toții nu credem, deși o cunoaștem prea bine, mi-a oferit cea mai imprevizibilă ocazie. Cartea profesorului Alexandru Niculescu¹, primită în dar, prin intermediul distinsului său fiu, istoricul Adrian Niculescu, cu ocazia dezbaterii prilejuite de lansarea din toamna anului 2017, în fastuoasa Bibliotecă a Facultății de Litere a Universității bucureștene, aștepta, de atunci, răbdătoare fără speranță. Așezată în raftul bibliotecii personale lângă alte volume cu profil similar (istorii ale ideilor, credințelor și miturilor religioase, enciclopedii de mituri și simboluri, dicționare de civilizație și istorie greco-romană), o carte despre creștinismul românesc, despre geneza și evoluția lui la scară istorică și culturală, mi-a reaprins, în săptămânile din urmă ale izolării pandemice, interesul profesional. Cu atât mai mult, cu cât, în formatul lor *on-line*, cursurile universitare pe care le ținem acum se pot și se cer a fi îmbogățite informațional prin noi contextualizări interpretative. Este cazul fenomenului creștin românesc, având atât de puternice și de vechi rădăcini în Antichitatea clasică euro-asiatică. Iar calendarul creștin ortodox românesc de astăzi, în aparență atât de cunoscut

tuturor celor interesați, nu încetează a ne oferi, la rându-i, autentice surprize. Bunăoară, în ziua de 22 martie, se prăznuiește anual ”Sf. Mc. Drosida, fiica împăratului Traian”.² Fericită, aș spune simbolică reunire a dimensiunii etnogenetice românești cu originile cele mai îndepărtate ale fenomenului creștin pe meleagurile carpato-danubiano-pontice și limitrofe!

Trecând dincolo de acest *primum movens* al anecdoticului întâmplării, acceptul generos al revistei *Vatra* – și ea, cu un nume profund simbolic –, al reputatului și experimentatului său editor – căruia îi rămân profund recunoscător –, mi-a îngăduit să redeschid rubrica de *Carte clasică*, dar pentru o nouă vârstă de cititori. Aceea, în cazul căroră cartea în general nu mai există doar în formatul fizic universal, inventat cu milenii în urmă și multiplicat industrial prin invenția genială a lui Johannes von Gutenberg, iar informația, deja de mai bine de patru decenii, nu se mai preia, în toate scopurile utilizabile, doar din formatul tipărit (carte, periodice, broșuri, reviste, ziare etc.). Este imperios (din nou un imperativ, se vede...) necesar, astăzi, chiar și față de deceniile recent trecute, să menținem un just raport informațional între miliardele de volume tipărite și innumerabilele, cantitativ, surse de informație electronică. Un raport de echilibru, logic și axiologic, între un tip de informație științifică, acumulată și teaurizată fizic de bibliotecile, reale, dar și de muzeele lumii, și un alt tip, cu totul nou – nu are nici jumătate de veac de existență –, de informație digitală și digitalizabilă, cu o viteză de circulație uluitoare, dar, din păcate, trebuie să o spunem foarte apăsător, nu întotdeauna profund și autentic științific. Dimpotrivă, uneori.

Istorie și sens

Pornim lectura cărții, cum este firesc, de la titlul ei. Unul complex, edificator prin prezența subtitlului: *Studii istorico-filologice*. Așadar, o monografie construită prin asamblarea, unitară ca viziune și concepție, a unui mozaic de interpretări interdisciplinare, însă nicidecum juxtapuse, ci integrând cele două domenii fundamentale, din perspectiva căroră se înfiripă și dezvoltă, unitar, analiza: istoria și filologia. Titlul principal, în schimb, ne trimite la substanța, strict religioasă, a analizei, relevând, astfel, cel de-al treilea domeniu, care este și obiectul prioritar al demersului investigativ: teologia, ca știință a fenomenului religios.

Cele trei coordonate de conținut ale cărții indică, astfel, cu limpezime, intenția fundamentală a

autorului ei. Este vorba de abordarea creștinismului românesc nu atât ca substanță doctrinar-teologică, deci din unghi pur dogmatic sau, mai larg, religios, ci ca un fenomen cultural-spiritual, ca emblemă originară și remanentă a ființării românești în Istorie. Alexandru Niculescu vede *creștinismul*, în cazul de față *românesc* (subliniez, sintagma îi aparține, formularea concisă indicând obiectivul său primordial), drept o componentă fundamentală a procesului etnogenetic, pe de o parte, a celui glotogenetic – nașterea limbii române ca limbă romanică, esențialmente (neo)latină –, pe de alta. Altfel spus, istoria unei credințe contribuie, simultan, la geneza unui ethnos și, în egală măsură, pondere și importanță, la geneza, prin prefacere internă sau auto-prefacere, a limbii vorbite de acel ethnos, în rostirea veacurilor și a mileniilor.

Aici stă meritul cel mai presus al cărții. Aici stă viziunea ei, aici stă sensul construcției edificiului. Care este cu totul departe de a se constitui într-o simplă sumă de studii conexe. La sfârșitul cărții avem imaginea unei Istории cu sens și cu scop. Pentru că și aici, pe meleagurile carpato-pontice ale Dunării de Jos, Istoria a avut și are un sens, de când a început să curgă și ea, asemenea apei, heracliteic. Citind cartea profesorului Alexandru Niculescu, suntem din ce în ce mai convinși că această istorie triplă – a etnicității, a limbii, a spiritualității – a avut și are și un scop. Poate chiar unul precis.

Rândurile următoare vor încerca să detalieze câteva dintre aceste idei și să le aducă înaintea cititorilor.

Unghiuri și perspective

Înainte de a începe parcursul cărții, cititorul este întâmpinat de un cuprins generos, care îl ajută să perceapă dintr-o singură privire și să înțeleagă liniile pe care se susține, dezvoltă și înalță întregul edificiu.

Fundamentul acestuia îl reprezintă primele două capitole masive, numerotate cu cifre romane. Ele se intitulează: *I. Orient și Occident creștin* și, respectiv, *II. Barbarii și creștinismul*. Cantitativ, însumează peste 300 de pagini (mai exact, 306, dacă includem și cele 15 pagini ale *Cuvântului înainte*), ceea ce echivalează cu aproximativ 2/3 dintr-un text total de 506 pagini ale volumului. Dincolo de atari repere cantitative, cele două mari capitole putem afirma fără îndoială că alcătuiesc temelia cărții, întrucât ele aparțin, în mod esențial și definitoriu, perspectivei diacronice în care profesorul Niculescu plasează analiza fenomenului religios-spiritual al

creștinismului românesc. Privirea istorică, diacronia este, prin urmare, poarta de intrare – în viziunea larg desfășurată înaintea noastră de-a lungul celor trei sute de pagini – în esența fenomenului creștinismului românesc. Și ne grăbim să adăugăm că Alexandru Niculescu are deplină dreptate să procedeze așa. Căci obiectul analizei sale, precizăm de la început, nu îl constituie ortodoxia sau romano-, *recte* greco-catolicismul, luteranismul, calvinismul, evangheliismul sau, cu atât mai puțin, neo-protestantismul românesc (*i. e.*, al românilor), de-a lungul istoriei, ci *creștinismul*, ca fenomen religios și – pe plan larg – spiritual, care a caracterizat opțiunea în materie a entității etno-lingvistice apărute la un moment dat și dezvoltate istoric într-un spațiu determinat, delimitat de bazinul carpato-danubiano-pontic din arealul sud-est european. Când vorbim de creștinismul românesc, orice descriere și înțelegere a lui nu poate începe altfel decât plasându-l, cum judicios și convingător procedează autorul, *sub specie temporis*, altfel spunând *sub specie historica*: din perspectiva Timpului, a Istoriei, a timpului istoric, în sensul cuprinzător al sintagmei.

Dacă este, așadar, evident că exegeza profesorului Alexandru Niculescu nu este și nu se poate confunda nici cu o istorie a bisericilor confesionale din țările și ținuturile românești, nici cu o investigație de tip doctrinar, teologic, dogmatic în speță, a creștinismului în vreuna dintre variantele sale confesionale ori, comparativ, în ansamblul său, pe teritoriul românesc și românofon, mai puțin previzibilă ne poate apărea continuarea acestei prime secțiuni a studiului. Următoarele trei capitole însumează aproape 200 de pagini și oferă surpriza unui nou tip de abordare analitică, în mod firesc și necesar complementară. Diacroniei îi urmează sincronia, într-o clasică alternanță, totuși, cum observam, puțin previzibilă pentru cititorul care are curajul, puterea și (ca o răsplată finală!) plăcerea de a străbate și, prin aceasta, de a se confrunta cu reverberațiile perspectivei istorice inițiale. Secțiunea sincronă a cărții ne apare distribuită în trei capitole, de mult mai mici dimensiuni în raport cu primele două, și anume: *III. Abba! Pater noster. Pater hēmón. Otče naš. Tatăl nostru*; *IV. Maria – Theotókos* și *V. Addenda*. Se observă cu ușurință că primele două capitole ale secțiunii secunde sunt centrate exclusiv pe două dintre nucleele primordiale și fundamentale ale credinței creștine (figurile dogmatice ale lui Dumnezeu-Tatăl, Creatorul, și a Sfintei Fecioare Maria, "Născătoarea de Dumnezeu"), în vreme ce ultimul circumscrie, în alte mici trei subcapitole, o perspectivă strict lingvistică, asociată tematicii

precedente – numele lui Dumnezeu în română –, dar și fundamentalei abordări diacronice premergătoare secțiunii secunde (de altfel, ultimul subcapitol alcătuiește un *Cuvânt de încheiere*, în mod firesc concludiv și corelativ).

În totalitatea sa, construcția poliedrică a cărții, prin unghiurile și perspectivele care își răspund și se reflectă unele în celelalte, descoperă cititorului, specialist sau doar interesat de domeniu, mirajul strălucitor al unei călătorii captivante printre șuvoaiele, cascadele și cataractele unui fragment – amplu, însă – din curgerea Istoriei, cu toate învolburările și ”caznelor” ei (folosesc unul dintre termenii preferați de autor).

Vârstele creștinismului românesc

Cercetarea profesorului Niculescu acoperă, după cum se observă doar din simpla parcurgere de mai sus a cuprinsului, zona pe care am putea-o defini ca o istorie culturală – detaliată și, de bună seamă, etapizată și periodizată – a unui fenomen religios și spiritual efectiv mondial, de amplitudinea, profunzimea și profuziunea creștinismului. Prin specializarea sa dublă, romanistică și românistă, profesorul (la rândul lui, discipol, apoi colaborator al unor reputați specialiști români, de epocă inter- și post-belică, precum Iorgu Iordan și Al. Rosetti, fără a mai aminti de numărul impresionant al specialiștilor străini, ca și români, pe care i-a cunoscut și cu care a colaborat de-a lungul îndelungatei și remarcabilei sale cariere universitare) era, neîndoios, cel mai chemat cercetător al unei ilustre generații, preocupate de ideea fundamentală de origini, respectiv de evoluție și dezvoltare a unui fenomen atât de complex, precum creștinismul pe teritoriul locuit de români. Iată de ce prima secțiune a cărții³, inspirat și adecvat intitulată *Orient și Occident creștin*, constituie centrul ei de greutate și, indiscutabil, de maxim interes. Acestei secțiuni îi vom acorda și noi, în cele ce urmează, o atenție prioritară.

Debutul propriu-zis, după un neobișnuit de extins *Cuvânt înainte* (pp. 11-25) – asupra căruia vom reveni în încheiere –, îl face capitolul cel mai impresionant, ideatic și, în egală măsură, cantitativ (100 de pagini din totalul secțiunii), care poartă titlul *Originile creștinismului românesc (sec. III-XVIII)* (pp. 29-128). Capitolul este dezvoltat prin 6 subcapitole consecutive și conexe, care pornesc de la apariția creștinismului pe teritoriul ce avea să fie locuit ulterior de români, dincolo și dincoace de Dunăre (primul subcapitol este intitulat, concis și sintetic, *Greco-latinitatea*), și ajung până la și

se ocupă de epoca în care se realizează *Unirea cu Roma catolică* (este titlul subcapitolului V), urmat de firescul și necesarul subcapitol (VI) de *Concluzii*, căruia i se atașază deja semnalata notă *O precizare* (p. 128).

Rândurile introductive ale *Cuvântului* inițial ne apar ca deosebit de importante prin semnificația și ponderea lor programatică. Prin cartea sa, contrar intențiilor celebrului poet ardelean, profesorul a încercat, dimpotrivă (o spune *expressis uerbis*), să ”strivească [nu să menajeze, am adăuga, L. F.] <<corola de minuni>> a religiei noastre românești” (p. 11). Acest ”păcat” (în termenii autorului însuși) este, însă, compensat (am spune și noi, păstrând jocul terminologic: *șters*), prin adoptarea unei poziții neutre, mediane, în raport cu oricare perspectivă confesională asupra creștinismului românesc: ”[...] nu am aderat la vreo teologie partizană. Am abordat aceleași teme dintr-o perspectivă laică, obiectivă (pe cât se poate) [...]” (p. 12)

Viziunea de ansamblu a întregii cărți se regăsește condensată în aceste pagini inițiale. Alexandru Niculescu propune (dacă ni se permite să rezumăm cele 17 puncte care alcătuiesc *Cuvântul înainte*) următoarele etape ale manifestării spiritual-religioase și etno-lingvistice a creștinismului în spațiul (viitor) românesc: A. creștinarea antică greco-latină a populațiilor din care se va plămădi substanța etnică a poporului român; B. creștinarea post-antică și proto-medievală slavă și greco-bizantină. Istoric vorbind, ne aflăm înaintea unui proces de maximă amplitudine, eșalonat în decursul primului mileniu al *erei noastre (id est, creștine)*, proces esențialmente, așadar, istoric, care subîntinde ultimii circa 500 de ani ai Antichității clasice și primii 500 ai Evului Mediu *in statu nascendi*, pe cale de a se naște și deja născut.

Istoria ca scriere și trăire

Aceste macro-etape, identificate în expunerea preliminară, autorul le detaliază pe perioade și epoci care, desigur, se impun a fi distinse în succesiunea lor conexă. Asupra lor vom reveni într-o analiză ulterioară.

În mult mai mare măsură conving și, din nou, impresionează considerațiile empatetice ale reputatului profesor asupra creștinismului românesc în cheia sa ortodoxă. Aceasta, și numai aceasta din urmă i-a imprimat creștinismului românesc profunzimea lui religiozitate, trăirea în *tăcere*, ca *mister* (sublinierile aparțin profesorului), a relației omului cu divinitatea văzută ca dumnezeire (pp. 16-17).



Prin religiozitate, dar și prin ”lipsa unei conștiințe a sacralității” (p. 19), creștinismul românesc în cheia sa de percepție ortodoxă ”își exprimă o poziție aparte în zona orientală a creștinătății” (*ibid.*). Faptul că ”religiozitatea românească” (*ibid.*: adăugăm, ortodoxă) este nu ”una de cult și declarativ intelectuală” (*ibid.*) – ca în cazul catolicismului, cum remarcă autorul –, ci una ”personală”, ”sufletească” (*ibid.*), explică profuziunea cantitativă și flagelările auto-impuse cu ocazia pelerinajelor de mari dimensiuni, ca participare, în lumea ortodoxă românească (de ziua Sf. Parascheva de la Iași, de zilele Sfinților Dimitrie de la București, de ziua Sf. Nectarie, tot la București, de ziua Sf. Andrei, în Dobrogea etc.).

În finalul rândurilor noastre dedicate realmente impresionantului *Cuvânt înainte*, cu precădere prin latura sa auto-confesivă⁴, subliniem faptul că monografia consacrată de profesor miracolului istoric (sau, în mai vechii, dar celebrii termeni ai lui Chateaubriand, *geniului*) creștinismului în receptarea și percepția sa românească, spirituală și multiculturală prin excelență, are la bază și a pornit – pentru a da din nou cuvântul autorului – ”dintr-o legitimă căutare definitorie a individualității limbii române printre limbile romanice” (p. 24). De aceea, cartea poate și trebuie să fie considerată, cum precizează chiar autorul, ”drept al cincilea volum din *Individualitatea limbii române între limbile romanice*” (*ibid.*). Și o încununare a întregului ciclu.

Dileme și controverse

Scrierea unei istorii *culturale* a fenomenului religios creștin – cu referire la cel românesc, în speță – se vedește a fi o întreprindere cel puțin la fel de dificilă ca aceea a unei istorii a fundamentelor lui doctrinare. O ilustrează și extrem de atenta la

detalii analiză monografică oferită de exegeza de care ne ocupăm, semnată de profesorul Alexandru Niculescu. De unde, nu de puține ori, mai ales atunci când autorul se întoarce în timp și pătrunde înapoi, în zona de neguri și cețuri a originilor antice ale fenomenului spiritual-religios creștin românesc – zona genezei propriu-zise din arealul sud-est-european, cu localizare în spațiul carpato-danubiano-pontic –, îndoieli și ezități, care își fac loc în hermeneutica unei pre- și proto-istorii spirituale complexe, complicate și chiar contradictorii interpretate sau interpretabile.

Una dintre marile dileme ale cărții, ale investigației autorului în ultimă și decisivă instanță, privește ”originile creștinismului românesc”, pentru a păstra și reda cu exactitate formula aleasă, cum am arătat deja, ca titlu al capitolului inițial din prima secțiune. Când, așadar, a început cea dintâi ”înceștinare” pe teritoriile antice ale viitorului spațiu etnogenetic românesc? Răspunsul pe care îl găsim în miezul *Cuvântului înainte*, precum și, dezvoltat, reluat și amplificat, în subcapitolul inițial (I. *Greco-latinitatea*), respectiv final (VI. *Concluzii*) ale capitolului cu care debutează secțiunea I a volumului (*Orient și Occident creștin*), ne conduce spre veacurile al III-lea și al IV-lea ale erei cristice, cu o cristalizare organizatorică și cu o difuziune sporite gradual, care pot fi urmărite până dincolo de pragul Antichității clasice (unde, între secolele al V-lea și al VI-lea) și de intrarea definitivă, ireversibilă în medievitatea cea mai timpurie (veacul al VII-lea).

Pe de altă parte, autorul este, în câteva rânduri, tentat să coboare semnificativ înapoi momentul pătrunderii și înfiripării creștinismului în viitorul spațiu etnogenetic românesc față de mai îndepărtatul secol al III-lea. Îl îndeamnă s-o facă dovezi istorico-arheologice cel puțin la fel de certe și elocvente în acest sens, ca și cele pe care

se întemeiază ipoteza tardivă.⁵ De aici, îndoilele și indecizia (în cele din urmă) ale autorului, care, în mod mai consecvent și prioritar, acordă credit teoriei unei prime "înceștinări" târzii (sec. III-IV: a se vedea începutul acestei susțineri la p. 12, finele subdiviziunii 1.), fără ca, prin aceasta, același autor să nege complet și să excludă posibilitatea diseminării cu cel puțin două veacuri înainte a cuvântului evanghelic adus, pe diferite căi și în diverse moduri, din arealul balcanic sud-est-european în ținuturile de locuire odinioară trace (la sud de Dunăre) și daco-getice (la nord de fluviu), ulterior romanizate, cu menținerea unui puternic coeficient de străveche elenitate preexistentă în coloniile grecești nord-vest-pontice, aparținând viitorului teritoriu dobrogean, "scitic" și moesian.⁶

Păstrând, în liniile sale fundamentale, bipartiția cronologică distinctă a etapelor creștinării pe teritoriul viitoarelor romanizări nord- și sud-dunărene, trasată cu fermitate de autor mai ales de-a lungul primelor două secțiuni ale volumului (I. *Orient și Occident creștin* și II. *Barbarii și creștinismul*) – și anume, sintetizând: a) creștinarea antică greco-latină / romană, sec. I/II/III-VI p. Chr. și b) creștinarea post-antică și proto-medievală slavă, respectiv greco-bizantină, sec. VI-X, apoi, treptat, până în sec. al XIV-lea –, considerăm că se pot identifica, în cuprinsul acestei periodizări-cadru globale, pentru faza ei antică, într-un mod mai nuanțat, un număr sporit și mai evident de straturi cronologice ale creștinării în spațiul carpato-danubiano-pontic, în conformitate cu toate datele istorico-arheologice și literar-culturale de care dispunem, ca suport documentar.

Fie-ne îngăduit, prin urmare, a vedea debutul "înceștinării" în apostolatul andreian și în subsecvențele evanghelizări (unele martirice), petrecute chiar în primele două veacuri ale erei creștine: aceasta este faza primară, inițială la modul absolut, a creștinismului daco-scito-getic și moesian, un creștinism apostolic și post-apostolic, de esență misionară.⁷

Faza secundă, una tranzitorie, ocupă veacul al III-lea, până spre finalul acestuia, marcat de retragerea aureliană (270/1-275 p. Chr.). Această fază va fi fost una de difuziune, pe scară și mai largă – așa cum o atestă varii mărturii arheologice –, a creștinismului, aflat atunci în concurență acerbă cu alte religii orientale heno- și monoteiste, precum isianismul și mithraismul, prima cu state mai vechi de intrare și răspândire pe teritoriul roman timpuriu imperial, a doua ceva mai recentă, dar puternic sprijinită politico-militar de vârful conducerii

Imperiului (Aurelianus, spre exemplu, a fost un fervent și autoritar adept al religiei lui Mithras). Romanizarea ținuturilor nord- și sud-dunărene, ca și a spațiului pontic, va merge mână în mână cu intensificarea și extinderea procesului de creștinare a populațiilor coabitante (romani, greci, autohtoni).

Retragerea armatei și a administrației romane, organizată de Aurelianus, din Dacia traianee, marchează, în sfârșit, începutul ultimei faze, terțiare, aceea a dezvoltării și stabilizării creștinismului nord- și sud-dunărean (inclusiv scito-pontic și moesian). Este vorba de un nou început, pus sub semnul triumfător (*in hoc signo uincēs...*) al edictului imperial mediolanens (313 p. Chr.), și care va conduce creștinismul carpato-danubiano-pontic – parte integrantă a istoriei sale sud-est-europene – din momentele finale ale istoriei lui antice înspre un nou orizont, cu alte configurații mental-ideatice, colective și individuale, izvorâte din avatarurile imprevizibile ale mereu noilor evenimente istorice (prăbușirea unei părți din fostul imperiu unic, avalanșele barbarilor, fărâmițări în regate și feude, ș. a. m. d.).

Corrigenda

Cu alte câteva idei, dar și cu o serie de formulări avansate de-a lungul vastului său studiu – ale cărui ultime trei secțiuni (separate, numerotate cu cifre romane) îl invităm pe cititor să le descopere singur, admirându-le, totodată, varietatea tematică particulară, dar și aplombul demonstrației aplicate –, mărturisim că nu putem fi de acord. Le vom trece, în încheiere, în revistă, în ordinea (aproximativă) a apariției lor în cursul lecturii.

Este evident eronat a susține că "din aceste prime pătrunderi ale creștinismului" nu a rămas, în plan lexical, "nici un cuvânt grecesc" în limba română (p. 12; vezi și pp. 44-45).⁸ Se constituie într-un veritabil leit-motiv (de multe ori nesusținut argumentativ, cu justificare deductibilă doar din context) ideea că și azi, ca și de-a lungul întregii sale istorii de odinioară, Biserica Ortodoxă Română "se încheie" într-un "solipsism" (subliniat de autor cu italice, p. 20) mai adânc "în ritualul ei decât era altădată, înainte de instaurarea comunismului" (*ibid.*).⁹ Creștinismul românesc nu este, exclusiv, o "emanație sud-est-europeană", aparținând unei comunități "care s-a născut și dezvoltat <<cu fața la Răsărit>> [...]" (p. 56), câtă vreme romanizarea traianee a presupus, *ab initio*, un aflus latinofon din întreaga lume romană, deci și din cea romană occidental-europeană; tradiția creștină ortodoxă

face din însăși fiica principelui Traianus (nu un principe oarecare, ci, oficial, *optimus princeps*), pe nume Drosida, celebrată anual la 22 martie, o martiră creștină.¹⁰ O serie de afirmații riscante – alternând cu rânduri și pagini admirabile – ne întâmpină în unele subcapitole (de exemplu, III. *Catholicismul*, pp. 74-84), unde ar fi fost de așteptat să întâlnim fapte istorice și o analiză a realităților religios-culturale contextuale, nu ipoteze proprii și comentarii ale acestora, cu reluări și repetiții...¹¹ Oare să fie adevărată uimitoarea afirmație, care năruiește eforturile a peste trei sferturi numai din ultimul secol încheiat de exegeză culturală, literară și istorică românească, după care ”Românii nu au avut nici Umanism, nici Renaștere!” – ne întrebăm, apelând la instrumentele retoricii.¹² Latina nu a apărut ”mai târziu în răspândirea creștinismului” (p. 449): comunitățile creștine latinofone de la Roma și, apoi, pe rând, din marile centre urbane italice și municipale provinciale o utilizau în chip firesc, simultan cu greaca, așadar nu doar în secolele al II-lea și al III-lea, ci chiar începând cu primul secol christic. O atestă, de altfel, inscripțiile latinești paleocreștine de pe cuprinsul Imperiului. Tot din al II-lea secol christic datează și prima lucrare literară cu un conținut apologetic creștin, dialogul *Octavius* al lui Minucius Felix. Textul se adresa nu unei grupări religioase minore, precare și fragile, al cărei avocat-apărător s-ar fi instituit scriitorul latin creștin, ci opiniei publice necreștine, căreia i se aduceau la cunoștință fundamentele unei noi credințe, împărtășite însă semnificativ, și anume nu de un grupușcul, ci de o comunitate deja constituită și, dacă nu de-a dreptul cultă în întregime ea, cel puțin cu acces neîngrădit la cultură. La marea cultură.¹³

Finis coronat opus

O istorie, culturală și fenomenologică, a creștinismului românesc nu a existat până acum. O datorăm, cu asupra de măsură, celui mai valoros romanist în viață. O întreprindere cel puțin la fel de grea – pe cât este de temerară! – precum și pre cât este, astăzi, un fapt similar, de pildă a (re)scrie istoria unei limbi romanice, a oricărei limbi romanice, după secole și secole de știință și cercetări aplicate.

Profesorul Alexandru Niculescu și-a asumat, cu toate riscurile și dificultățile incluse, scrierea unei secvențe istorice ample din fresca epică a creștinismului universal: creștinismul românesc. Independent și indiferent de perspectivele teoretice asumate și de formulările unor analize minuțios aplicate, meritele fundamentale ale acestui *opus*

vere maximum, în sensul unei depline originalități, pot fi rezumate, după opinia noastră, astfel:

1) Preexistența spiritualității și religiozității creștine în raport cu etno- și glotogeneza românească sau, în termenii atât de convingători ai autorului: [poporul român] ”A fost deci creștin, înainte de a-și defini o identitate de <<român>>!” (p. 25)

2) caracterul complex, multicultural, plurietnic al creștinismului creat de ”românofonii” (p. 447) din România orientală;

3) ”măreția credinței creștine și impactul ei social și individual” (p. 25), din perspectiva receptării specific românești a creștinismului, au făcut ca ”religiozitatea individuală a credinciosului” să devină ”caracteristica principală a creștinismului românesc” (*ibid.*). Iar percepția credinței în Dumnezeu ca ”o tăcere și un mister” (*ibid.*) își află în ortodoxia românească reflectarea cea mai fidelă, în egală măsură profundă și perenă.

Îi rămânem recunoscători profesorului Alexandru Niculescu pentru titanicul său efort.

Note:

¹ *Creștinismul românesc. Studii istorico-filologice*. București, Editura Spandugino, 2017; 506 p. Conține o amplă bibliografie și un index detaliat.

² *Calendar creștin-ortodox 2020*. tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel [...] Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *ad paginam*.

³ Semnalăm faptul că volumul este construit prin asocierea judicioasă a unor texte inedite, în alternanță cu altele publicate de-a lungul deceniilor (1999-2001, 2006, 2009, 2012) sau susținute în formă orală (cazul textului consacrat Diaconului Coresi, din capitolul I, reprezentând o ”expunere ținută la Academia Română”, în urmă cu câțiva ani). Toate textele sunt în mod manifest subsumate aceleiași viziuni integratoare și nu se poate descoperi, oricât de atent s-ar căuta, nicio distonanță – nu mai vorbim de inadvertență – ideatică autoreferențială. Faptul (în ciuda volumului foarte mare de informații, premise, ipoteze și opinii vehiculate, atât proprii, cât și aparținând exegezei de profil și de specialitate) se datorează atentei revizuirii, adăugiri, completări și verificări exercitate de autor asupra propriului text, cu atât mai mult asupra celor deja publicate, care nu sunt preluate ca atare și în bloc, ci atent revăzute și chiar selectate. Se adaugă colaborarea științifică a lui Adrian Niculescu, pentru partea istorico-religioasă referitoare la Reformă și la finele Evului Mediu (a se vedea, de pildă, mențiunea finală de la p. 127). În sfârșit, față de propriile interpretări, profesorul Niculescu ia el însuși distanța necesară, revenind, nu de puține ori, cu precizări ulterioare textului deja apărut sau elaborat (*O precizare*, p. 128; *Reflecții post-scriptice*, pp. 187-192; *Reflecții post-scriptice: Despre Theodoric*, pp. 295-297; *Completări necesare*, pp. 391-394). În felul acesta, se vedește cum scrierea cărții este, pentru autorul ei, un

permanent și actual dialog cu sursele bibliografice, cu propriile idei și – nu în ultimul rând, implicit – cu cititorul potențial, desigur cunoscător în materie.

⁴ ”Ultima parte a acestui volum a fost scrisă printre spitale, operații, ambulanțe și drumuri medicalizate. Cu suferințe indicibil multiple. În singurătate, în depărtări, în abandon. [...] Adunând, rând pe rând, cele ce am mai scris despre creștinismul nostru, trecând și noi prin <<cazne>> trupești și sufletești, căutând izbăvire și liniște, nu putem spune acum, la capătul acestor eforturi, decât că ele ne-au deschis orizonturi nebănuite.” (p. 25) Datarea acestor rânduri finale este durativă: 2013-2017 (ultimul an coincizând cu cel de apariție a cărții).

⁵ Nu întâmplător, în fruntea acestor dovezi este plasat un celebru citat aparținând lui Vasile Pârvan – rămas, și după mai bine de un veac de cercetări istorice și investigații arheologico-epigrafice, autoritatea primordială în domeniul pre- și protoistoriei spațiului carpato-danubiano-pontic, ca deschidere la istoria sa romană și post-romană –, citat provenit din clasică monografie, modest intitulată *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului românesc* (1911), și pe care îl reproducem și noi : ”[...] Existența creștinilor în Dacia Romană înainte de anul 270 este o necesitate logico-istorică.” Profesorul Niculescu nu ezită să aducă în discuție nici cealaltă categorie de argumente în favoarea ”înceștinării” timpurii, mai exact începând chiar cu veacul I: este vorba de argumentele teologice, de factură novo-testamentară, dar și numeroase surse ecleziastice de dată antică, utilizate de specialiștii cei mai avizați în domeniu, de talia unui Emilian Popescu sau Mircea Păcurariu, pentru a ne limita la exemplele cele mai strălucite. La p. 35 (pentru a lăsa deoparte alte pasaje ilustrative), autorul însuși afirmă cu convingere (pe urmele lui Pârvan și ale unei întregi pleiade de autori, istorici și arheologi, ulteriori): ”creștinismul a putut intra în aceste regiuni chiar în timpul Daciei Romane, odată cu procesul romanizării. S-ar putea să fi existat creștini izolați, printre militari și coloni (poate chiar în grupări mici) pe teritoriul ocupat de romani [...] Chiar în Scythia Minor, aflată sub dominația imperială a Romei, a existat monumentul *Tropaeum Traiani* (Adamclisi), care datează din 109, iar în 105-106 Dacia vestică era ocupată de romani. Și acolo puteau să fi apărut *milites* creștinați...” Desigur, nu își mai au rostul aici trimiterile la alte pasaje din prima secțiune, în care autorul admite, *expressis uerbis*, ”înceștinarea” timpurie a ulterioarei spații etnogenetice românești, pe ambele părți despărțite (dar și unite) de marele fluviu în curgerea sa ultimă, ”de jos”. Și atunci, ne întrebăm neretoric, de ce atâtea dubii și rețineri?

⁶ A se vedea și magistrala demonstrație istorico-lingvistică, valabilă în totalitate și astăzi, la aproape 40 de ani de la publicare, desfășurată de regretatul profesor clujean I. I. Russu în monografia, clasică și ea, intitulată *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romană*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, în special subcapitolele 1. *Materialul arheologic în Dacia ”postromană”*; 2. *Permanența romanismului. Ereditatea biologică autohtonă*; și 3. *Continuitatea așezărilor și ocupațiilor agrare*, aparținând capitolului VIII. *Din Antichitate spre*

Evul Mediu și Renaștere (pp. 202-230). Spre regretul nostru, nu am regăsit acest *opus maximum* al lingvistului și istoricului mai sus citat (și nicio altă lucrare a acestuia, de altfel esențiale în materie), menționate în vreun loc al volumului, inclusiv în bibliografia finală, sau utilizate într-un fel ori altul.

⁷ Momentul cuceririi Daciei și al transformării ei în provincie romană (după iunie 106 p. Chr.) a ranforsat prezența și ponderea influenței creștine în arealul nord-dunărean și în spațiul scito-geto-moesian, soldații și coloniștii aduși de învingătorul lui Decebal provenind *ex toto orbe Romano* (Eutropius) și provocând, astfel, un nou aflux de ”înceștinare” și, în general, de orientalizare religioasă a unor ținuturi ai căror locuitori, daco-geti, respectiv, la sudul fluviului, traci, cultivau un heno- / monoteism remarcat, cu detalii rituale atractive pentru cititorii grecofoni ai veacului al V-lea precristic, de Herodot și, ulterior, de varii alte surse istoriografice, și nu numai. Cf. și, în volumul de care ne ocupăm, pp. 39-41 (și n. 1 de la p. 50). Pe de altă parte, lipsesc în acest volum orice fel de referințe la extrem de intensă viață religioasă, dar și cultural-literară, apărută și dezvoltată treptat, începând chiar cu sec. I christic, pe meleagurile daco-geto-pontice, aspecte care au constituit obiectul unei cercetări asidue, ample și exhaustive în domeniu, datorate lui Mihail Diaconescu (*Istoria literaturii dacoromane*. București, 1999; ed. a II-a, revăzută și adăugită. București, Editura Fundației Internaționale ”Mihai Eminescu”, 2013). Grație tocmai acestui *opus maximum* al regretatului erudit, profesor și scriitor argeșean, foarte recent dispărut în acest an, știm, dimpotrivă, cu claritate și, mai ales, argumentat, ”ceea ce s-a petrecut între sec. V-VI și sec. IX în viața creștină din spațiul intracarpatic” (p. 133). În treacăt, semnalăm și absența din mențiunile bibliografice – altminteri bogate – a monografiilor și sintezelor istorice fundamentale consacrate de Eugen Cizek personalităților și epocilor lui Traianus și Aurelianus, ca și înseși istoriei Romei.

⁸ Având în vedere cele cca 40 de cuvinte românești de origine veche grecească, moștenite ca împrumuturi ale limbii latine (fie în latina cultă, clasică, fie în cea populară) de-a lungul celor opt secole de influență veche greacă asupra limbii latine, din sec. al II-lea a. Chr. până în cel al trecerii de la Antichitate spre începutul medievității (veacul al VI-lea p. Chr.), un număr ridicat de *Graeca uerba in Latina lingua* sunt, în română, mărturiile de nerespins ale împrumutului făcut de latinofoni din terminologia religioasă veche-grecească și transmise, ca moștenire, și românei, și altor limbi romanice: rom. *creștin, biserică, (a) boteza, preot, inger* etc. Demonstrație și detalii, foarte recent, apud Tudor Dinu, *Influența greacă asupra limbii române*. Ediție trilingvă (română, greacă, engleză). Traducere în limba greacă: Tudor Dinu. Traducere în limba engleză: James Christian Brown. București, Editura Omonia, în special pp. 7-8, 22-23.

⁹ A se vedea și pp. 83 (mentalitatea ”fundamentalist-conservatoare” a ortodoxiei românești), 86, 89 (eroare: fiecare liturghie ortodoxă este însoțită de ”cuminecare” sau împărtășanie, contrar celor afirmate de autor), 91, 97, 100, 103-104 (lipsa de cultură a ”poporenilor” ortodocși,

analfabetismul lor, ignoranța dogmatică a Bisericii Ortodoxe românești, "orientate spre Răsărit"), 113-114 ("anchilozarea tradiției bizantino-slave"), 116-117, 129, 147-148 etc. Semnalăm și alte interpretări eronate ale practicilor de cult ortodoxe, de exemplu la pp. 118-119 (paragraful 52). Nu înțelegem de ce autorul afirmă, aproape la tot pasul, că ortodoxia românească a fost, de-a lungul istoriei sale, una închisă și prin excelență conservatoare, dar alteori – ca la p. 124 – susține exact contrariul, și anume că ea "a fost deschisă față de alte ideologii creștine (occidentale)": contradicția, în pofida oricăror nuanțări, rămâne, totuși, izbutoare.

¹⁰ A se vedea și: *Acta Sanctorum*. Ed. J. Bolandt et socii. Antwerpen, 1643; ed. a II-a, Paris, 1854-1931 *et sqq.* (1990: 70 de volume); *Martyrologium Romanum*. Editio typica Vaticana. Roma, 1914, 1922; *Bibliotheca hagiographica Latina*. Ed. Socii Bollandiani. Ed. a II-a, t. I. Bruxellis, 1949; G. Lazzatti, *Gli sviluppi della letteratura sui martiri nei primi quattro secoli*. Torino, 1956; D. Ruiz Bueno, *Actas de los mártires*. Madrid, 1962; Rudolf Knof, Gustav Krüger, *Ausgewählte Martyrenakten*. 3-e Auflage. Tübingen, 1929. 4-e Auflage von G. Ruhbach. Tübingen, 1965; Herbert Musurillo, *The Acts of the Christian Martyrs*. Oxford, 1972; ed. a II-a, 1979; Αγιολογί της Ορθοδοξίας. Atena, 1997; a se vedea, de asemenea, poziția oficială a Patriarhiei Române: <http://patriarhia.ro/i-nceputurile-vieii-crestine-pe-teritoriul-arii-noastre-crestinismul-daco-roman--101.html>

¹¹ Jocul – inutil, aici, științific – al ipotezelor proprii auto-comentate atinge o veritabilă culme la pp. 80-81: "[...] un catolicism general românesc ar fi anticipat /.../ ar fi atenuat /.../ ar fi redus /.../ ne-ar fi scutit /.../ ne-am fi putut lega /.../ am fi ținut noi pasul cu /.../ am fi fost dependenți /.../ ar fi avut de suferit [...]" Este un exercițiu imaginativ pe cât de nefolositor, pe atât de periculos, întrucât îndeamnă la nostalgice "reverii" istorice, puse sub semnul conjugării puerile a lui *dacă* cu *parcă*.

¹² În nota 1 de la p. 259, și autorul se întreabă dacă (mai exact, "cine") "i-a auzit în <<Europa>>" pe "unii cronicari ai Moldovei și [pe] Dimitrie Cantemir". Falsă întrebare retorică, atâta vreme cât lucrările în latină ale lui Miron Costin și Dimitrie Cantemir circulasera în mediile culte europene (centrale și occidentale), iar personalitatea principelui moldovean fusese recunoscută de contemporanii lui Voltaire.

¹³ Am lăsat de o parte o serie de observații marginale, pe care le semnalăm doar în cadrul mai restrâns al notei de față, selectiv. Lat. *animus* și gr. *anemos* (*sic*, p. 421) sunt paralele indo-europene, primul neprovenind din greacă. Numele faimosului poet tragic latin din sec. al II-lea a. Chr. este Pacuvius, nu cum apare la p. 421. Tertullianus aparține secolelor II-III p. Chr. (cum corect este indicat la p. 439), și nu "sec. III-IV" (p. 421). Vocala radicală -o- din *dominus/-e* (din care a derivat forma sincopată **d/ Domn-us/-e*) este în mod evident accentuată (și nu "non-accentuată", p. 433): pierderea accentului s-a petrecut doar prin asocierea și sudarea cu *deus*; numai așa se poate explica de ce forma simplă, de vocativ, a lui *dominus* s-a moștenit în română cu diftongare (pentru că *domine* era cu -o- sub accent: *dómine* > * *dómne* > *d/Doamne*), în

vreme ce forma compusă și sudată **Dominusdeus/-m* a suferit, în ceea ce privește vocala -o-, numai închiderea la -u-, nu și diftongarea, pentru că nu mai purta accent; de altfel, cuvântul latin, la Nsg *dominus*, la Vsg *domine*, nu "a pătruns direct, pe cale orală, din latină", ci s-a moștenit de acolo în română (p. 440). Sf. Petru, fost pescar neștiutor de carte, nu a fost niciodată un *civis Romanus* (cum se afirmă la p. 450), precum Sf. Pavel: în schimb, acesta din urmă nu a fost niciodată un martir (p. 457). Lipsesc complet informații antice, în conformitate cu care Traianus și Marcus Aurelius ar fi fost "aprigi dușmani ai creștinismului" (p. 457). Desigur, e o scăpare, atunci când autorul vorbește despre creștinismul "romanofon", în loc de "latinofon" (p. 461). Adăugăm, în sfârșit, inexplicabilele – și prea numeroasele ! – erori de limbă latină sau de redare (inexactă) în latină, constituind un exemplu regretabil pentru restul utilizatorilor, în imensa lor majoritate, azi, neaveniți și indiferenți, ai acestei limbi: *cives romanus* (lăsăm la o parte obligativitatea majusculei la adjectivul etnonimic), p. 32; "Pedagogus" (aici, o eroare de transpunere din greacă), p. 33; *Carmen Apologeticus*, p. 38; *Norricum*, p. 51; *Hanibal*, p. 76; *manu auctoritate*: ori *manus*, ori *auctoritatis*, altfel nu are sens; *religia recepta*, p. 107 (eroarea îi aparține lui Adrian Niculescu); *tollerata*, pp. 145, 195, 199; *pulcherima*, p. 151; *ad-hoc* (la ce bună cratimă?!), p. 202; *post-mortem* (aceeași inutilitate), p. 227; *de nobilis sanguinis romano* (pp. 233-234, n. 2); "ultra-Danubius", p. 278; *de jure*, p. 296; *via terra* (în loc de *terrestri* sau *terrae*), p. 324; *Vetera latinae*, p. 325 (cu aceeași permanentă obligație de redare a adjectivelor etnonimice latine antice cu majusculă); *sui-generis* (abuz de cratimă, fără justificare), pp. 379, 427; *juxta (crucem)*, p. 401; *justitiae*, p. 403; *iste tempore*, p. 407; *post-scriptum* (vezi mai sus), p. 411; *Judaeos*, p. 421; "Juvencus", p. 422; *Veteres Latine*, p. 439 (temă cu variațiuni...); *sermo familiares*, p. 449; *ejus, ibid.*; "Trimalchion", *ibid.*; *sermo pescatoris* (de trei ori în aceeași pagină), p. 450; *post-Christus*, p. 455; *gratiam (ago)*, în loc de *gratias*, p. 464. În ultimul rând, avem în vedere și o serie de transliterări eronate în alfabet latin ale unor vocabule vechi grecești, fanteziste inclusiv accentual, erori care puteau fi evitate: pp. 271, 433, 438, 442, 458 etc. La fel și cele de redare a cuvintelor grecești în alfabetul original (p. 312 *et pass.*).



Octombrie 2009, Obama primește Premiul Nobel pentru Pace

Ioan MUŞLEA

Sigiliul

întrucât, dacă ar fi să mergem, să împingem lucrurile și mai departe, de ce – la urma urmei – să nu pomenim și deformarea/lunecarea aceluia presupus prim plan, imagine în fapt a unui călcâi uriaș neputând ști nici măcar de cine ține cu adevărat;

să însemne oare un același personaj tutelar, pustiindu-ne de tot ce-ar fi putut fi lumină, scăpându-ne de, singurul mai lesne de înțeles, întâmpinându-ne în susul, în înaltul textului ... să însemne oare totul doar un a îndrăzni, a merge, a pași mai departe, simțind că nu știi decât atât, că nu ești prea sigur și poate nici îndeajuns de hotărât în a încerca imposibilul

să fie doar asta? asta să însemne totul? a te întoarce de fapt pe un același drum, călcând/pășind de-a îndărăteala, căutând să rămâi, să calci în aceleași urme și să poți totuși într-astfel să ajungi cât mai departe, pășind (mereu) neabătut într-un același făgaș, punând cumva la încercare sau ispitind ce anume?

același, tutelar, în susul, în înaltul textului, șarpele și mai apoi, pustiindu-ne de tot ce ar fi putut fi lumină, pagini întregi ticsite cu neasemuitele gotice sau chirilice și mai apoi coloana, văzută de undeva de deasupra, sau fojgăiala, înghesuiala din cuprinsul porticului, a intrândului în care zodiacul de-adevăratelea urgisește țestoasa încoronând levitația și ferecând-o în scene de caznă, totul însă fărîmițându-se și degradându-se pe nesimțite și punând astfel la încercare/ispitind ce anume? aducerea aminte, visul, realul? - iar tu îndoindu-te și căutând să-l iscodești, să-l incolțești, asmuțindu-l sieși împotriva/asupra încât – dacă ai avea cum, să poți (retrăind levitația și ferecând-o cu mare migală în părelnice scene de caznă), să poți așadar să fii sigur că merită să te încumeți/avânți, că ai de ce (să încerci) să mergi mai departe, să fii cât de cât sigur că ți se va răspunde de fiecare dată întocmai chiar dacă numai pe ocolite și cumva de foarte departe, lăsat fiind, într-un fel oarecare, să înțelegi sau mai degrabă îngăduindu-ți-se să calci, să pășești întru aceleași urme (ele fiind de bună seamă undeva în memorie), căznindu-te așadar să reieși, să refaci parcursul acela uitat, pe alocuri mai amintindu-ți-l încă, și totuși știind, simțindu-l cu toată ființa în spatele tău, rămas tot mai în urmă, la o adică putând fi vorba chiar și numai de urmele, de făgașul păstrat nesmintit în amintire, încât a merge mai departe ar însemna în fapt a pași în necunoscut, a te întoarce neputincios, aproape orb, bâjbâind, dibuind după acel ceva dintotdeauna știut și iarăși, pe dată, lăsat pradă uitării, căutând cu aceeași încăpățănare să te potrivești unor urme oricât de vechi, a-ți stăpâni încercând într-astfel aproape imposibilul, simțind însă că nu vezi nici o altă ieșire ori că nu există vreo altă cale, decât oricât de anevoie teama ivită



Ianuarie 2011, Tunisia - începutul „primăverii arabe”

la gândul de-a nu mai recunoaște, de-a nu mai regăsi trecutul, realul, visul sau ceea ce ai știut cândva despre ce tot a fost și a avut loc (când, unde ?), bizuindu-te oricum pe o supralicitare, pe ridicarea textului în sine la rang de metodă și pe împingerea sau reșezarea centrului de greutate undeva dincolo de fruntariile înțelegerii imediate încât – chiar dacă nu în întregime – un fel de spațiu privilegiat (doar un crâmpci ?) ar putea părea că se află, în cea mai mare măsură, undeva înaintea-ți sau în urmă, simțind însă că nu știi decât atât, că totul pare să fi avut loc de la sine și – cu toate astea – atât de sigur sau chiar mult prea sigur de tine doar în refuzul de a mai alege/introduce și alte texte și scene sau - dintre nenumăratele avortate/ratate și nemaiputând fi/deveni de sine stătătoare - chiar alte fragmente (bântuite sau nu) încoronând (într-un fel) levitația și ferecând-o în scene de tot cumplite; dar o aceeași soartă ar avea-o cu siguranță mare parte din acele pasaje/însemnări lăsate parcă de izbeliște, nefructificate, neexploatate după cum ar fi trebuit și prin urmare irosite prostește, știute însă și binecunoscute ca atare așa cum, de pildă, și imaginea ei devenită cu totul de neînțeles, întrucât – fără să țină în vreuna din mâini ceva anume – decât, poate, închipuirea prejmei, a celui imediat după (descăpățănare ?) deși – tot așa de bine ar putea fi vorba de obsesia întunecimii unor decenii măsluite/ocultate cu bună știință, cu patimă chiar și aproape îmbăloșate în mierea ticăloasă, zaharisită a uitării sau – de ce nu? - în mimarea/maimuțărirea jalnică a unei realități factice, cel mult întrezărită în jocul și alternarea atât de parșive a colonadelor acelei

logii, galerii sau foișor invadate/copleșite de vița sălbatică, succesiune înșelătoare de plinuri, goluri și arcuiri, închipuire poate a prejmei sau a celui imediat după (descăpățănare ?)

(să fi fost, însă, cu adevărat, chiar după?)

întrucât, dacă ar fi să mergem, să împingem lucrurile și mai departe, de ce – la urma urmei - să nu pomenim și deformarea/lunecarea celui presupus prim plan, imagine în fapt a unui călcâi uriaș neputând ști nici măcar de cine ține cu adevărat; în schimb însă – deoarece oricum va trebui să revii, să te întorci – hotărându-te într-astfel în cele din urmă să curmi delirul, să îngropi amintirile nelăsându-le nici măcar o ultimă șansă, dându-le deoparte și renunțând să le mai implici, să le conferi un anumit rol în tot ce s-ar fi vrut o schiță într-altfel pentru acea istorie calpă, sulemenită, privind însă un alt, un cu totul alt cum e cu puțință ceva nou și – deși confuz – vroind cu bună știință a-l fi adus (a-l fi construit/împins?) până înspre parabolă, vroind într-astfel a se constitui într-un omagiu de sine stătător, simțind cu toate astea că nu știi decât atât și că într-altfel nu mai ai cum și nici nu mai poți sau pur și simplu, nu mai vrei, silit fiind în cele din urmă să te oprești din prea binele ăsta de ți-a fost sortit din clipa când ți s-a îngăduit să tot rostogolești, să împingi la nesfârșit într-o parte și ntr-alta sau de la un capăt la altul al unui același boț de argilă inertă, nepăsătoare un cilindru derizoriu și totuși nu de tot repetitiv...



12 noiembrie 2004, funeraliile lui Yasser Arafat

Andrei VORNICU

Suntem ceea ce mâncăm, suntem ceea ce iubim



Deși titluri precum „*Memories of Murder*“ (2005), „*The Host*“ (2006) și „*Snowpiercer*“ (2013) s-au bucurat de succes de critică și de public, filmul care l-a consacrat definitiv pe sud-coreeanul Bong Joon-ho e, incontestabil, „*Parasite*“, cu care și-a adjudecat Palme D’Or-ul la Cannes în 2019, iar anul acesta a câștigat nu mai puțin de patru Oscaruri (Cel mai bun Film, Regie, Scenariu original și Film străin). Neașteptatul triumf la Premiile Academiei Americane de Film a pus automat în lumină și producția precedentă care, deși aflată în 2017 în cursa pentru Palme D’Or, nu a fost la fel de mediatizată ca titlurile precedente. Cinefilii puriști au fost contrariați (și iritați) inițial de faptul că „*Okja*“ e o producție Netflix. Platforma își negociază în rândul *establishment-ului* filmului de artă, și nu numai, legitimitatea de a participa la festivaluri de profil, fiind considerată, datorită deschiderii mult mai mari pe care o are față de public, via internet, o concurență neloială cinematografului tradițional. Dincolo de rezervele până la urmă firești datorate oricărei schimbări de paradigmă, și care se vor limpezi într-un viitor poate chiar foarte apropiat, „*Okja*“ e un film *marca* Netflix, ceea ce nu îi dăunează, în fapt,

deloc: combinația între artă și *entertainment* e bine calibrată, mesajul e clar, povestea e transparentă, iar miza e fățișă. Filmul nu își propune să inoveze sau să revoluționeze nimic și nici nu promovează un mesaj nemaiauzit, dar lipsa de ostentație cu care își vede de treabă și se insinuează direct în mintea și în sufletul publicului, cucerindu-l frontal, fără scurtături, e onestă și reprezintă un pariu câștigat încă de la primele cadre.

Corporația agro-chimică Mirando se laudă în 2007 că a produs pe căi naturale o rasă de „super-porci“, din care au rezultat 26 de specimene care au fost răspândite pe tot globul, la tot atâția fermieri care să îi crească, chipurile, în pace și armonie. Zece ani mai târziu, super-porcii, reproduși între timp la scară industrială, iau deja calea abatoarelor și se prezintă ca o afacere extrem de profitabilă care urmează a fi încununată cu un eveniment public în care va fi prezentat cel mai reușit exemplar. Acesta se întâmplă să fie femela Okja, care aparține fetei Mija și bunicului ei, din Coreea de Sud. Când o echipă de delegați ai corporației vor să o împrumute pe Okja pentru prezentarea de la New York, fetița nu opune rezistență, dar când află de la bunicul ei că Okja nu se va mai întoarce acasă, Mija se decide să plece la Seul, unde super-purcica ei dragă e ținută în custodie, și să o recupereze. În scenă apare o echipă a Frontului Eliberării Animalelor sosită taman din Statele Unite, iar micuța Mija află cu această ocazie că interesele care gravitează în jurul Okjei sunt mult mai mari decât ar fi anticipat și, totodată, mult mai dramatice.

Morala trece prin stomac

Motivațiile care antrenează energiile tuturor celor din ecuație variază și sunt interdependente: corporația vizează, în spirit pur capitalist, obținerea de profit și încearcă să simuleze grija pentru mediu, ethosul bio postmodern și adevăratele valori colective, conștientă fiind că organismele modificate genetic nu figurează în meniurile preferate ale consumatorilor de rând. Prin urmare, se decide să îi menajeze mințindu-i pe față. Rolul pe care Tilda Swinton (o actriță specială și inconfundabilă prin excelență) îl face ca Lucy Mirando e de natură să ridice publicului părul pe ceafă de indignare și să-i trezească totodată deliciile estetice pe care rolurile negative bine jucate le produc. Faptul că o interpretează și pe sora geamănă și rivală a lui Lucy, nu mai puțin nesuferita Nancy, dublează efectul. La polul opus, membrii grupului Frontului Eliberării

Animalelor (organizație care există în realitate și care operează în manieră similară cu cea din film) se erijează în salvatori ai ființelor lipsite de apărare pe care lăcomia și cruzimea umane le exploatează fără menajamente. Grupul, compus exclusiv din tineri, e mânat de intenții oneste, necondiționate și acționează din proprie inițiativă. Sprijinul pe care îl acordă, conjunctural, micuței Mija vine ca o completare a inocenței acesteia, dar și a mijloacelor limitate prin care își poate recupera animalul iubit. „Super-porc“, vorba vine: animalul arată ca o încrucișare între un rinocer și o rozătoare neidentificabilă, dar aspectul e neglijabil. Super-porcii și Okja, în caz particular, sunt ființe înzestrate cu inteligență, empatie și simțire. Legătura pe care Mija a dezvoltat-o cu Okja de-a lungul timpului a depășit cu mult dimensiunea unei afecțiuni superficiale și s-a concretizat într-o relație profundă, în care se simte o compensație pentru absența părinților morți, a prietenilor (Mija pare a fi o singuratică învederată) și o expresie directă a inițierii în adolescență (până la urmă, Okja a însoțit-o de-a lungul vieții încă de când Mija era un prunc). Dacă facem apel și la o secvență de început, în care Okja îi salvează fetei viața când aceasta e cât pe ce să cadă într-o prăpastie, avem toate datele unei legături care justifică acțiunile ulterioare în care Mija se va angaja ca să-și recupereze animalul iubit, mai bine zis, o parte din viața ei. Mija nu are interese etice sau financiare, ci e mânată numai de iubire, prin urmare, cel mai solid resort uman existent.

Filmul conține în egală măsură aventură, acțiune, dramă și comentariu social și impresionează prin felul în care aceste componente funcționează uneori simultan fără a se anula reciproc și fără a-și deturna sensurile. Totodată, filmul nu își asumă un ton subversiv: ne face conștienți de capcanele

industrii alimentare, de manipulările industriei zootehnice, de ușurința cu care consumatorii iau de-a gata produsele dacă sunt gustoase și, de la Nancy Miranda citire, „suficient de ieftine“, și de ipocrizia cu care tratăm animalele discreționar, consumându-le pe cele care în mod tradițional sunt social-acceptate ca fiind comestibile, precum porcii, puii sau vitele, în vreme ce nu ne-ar trece prin minte să ne mâncăm câinii și pisicile, dar nici pe ai altora. Filmul nu face o apologie a vegetarianismului, nici măcar voalată: cazul amendat este strict legat de organisme modificate genetic. Nu se sugerează că cei care consumă carne sunt niște fiare și nu se trag concluzii. În același timp, însă, una din scenele finale, de la abatorul în curtea căruia mii de super-porci își așteaptă, guițând sfâșietor, sfârșitul, e de natură să nască semne de întrebare în mințile spectatorilor. Animalele care așteaptă să fie sacrificate ca să ajungă în farfuriile cetățenilor au emoții și vădesc sentimente. Când statutul lor de obiecte se însuflețește brusc, devine la fel de subit necomestibil sau indigest. „Okja“ are această capacitate subtilă de a produce mici cutremure mentale și examene de conștiință. În afara acestora, oferă, bineînțeles, delectare vizuală (imaginea e superbă și desfată ochiul chiar și când prezintă „scene cu potențial impact emoțional“), suspans și emoții cât cuprinde.

Departat de a avea originalitatea, visceralitatea și umorul neconvențional al lui „Parasite“, „Okja“ e o reușită în sine și trebuie ferită de comparații. Așa cum e, își face loc cu fermitate în sufletele, mințile și... stomacurile audienței. Fiindcă e pe Netflix și nu la cinema, a se vedea pe ecran cât mai mare.

* Okja“, 2017, regia Bonk Joon-ho.



Octombrie 2013, Marea Mediterană

Rodica GRIGORE

Shakespeare reimaginat



Când, în anul 2015, editura britanică Hogarth a inițiat „Proiectul Shakespeare”, propunând cititorilor o serie de texte care să reia teme consacrate ale Marelui Will, recontextualizând situații consacrate și aducând în actualitate aspecte pe care exegeza shakespeariană le-a analizat asiduu vreme de decenii (sau chiar veacuri!), nu puțini au fost cei care au privit inițiativa cu circumspecție. Și trebuie să recunoaștem că îndrăzneța întreprindere ar fi putut suficient de ușor să cadă în derizoriu sau în festivism (se apropia și marcarea celor patru sute de ani de la moartea lui Shakespeare), ori chiar să eșueze în gratuit joc livresc.

Numai că – și acesta este, probabil, elementul esențial! – scriitorii care au susținut și ilustrat această inițiativă editorială sunt de prim rang, iar talentul lor literar exclude simpla pastişă, ca și ironiile sau artificile de prisos, oferind celor care doresc o nouă perspectivă asupra operei lui Shakespeare un regal literar, iar celor care caută în orice narațiune contemporană elementul de suspans ori răsturnările de situație, o veritabilă (și foarte plăcută!) surpriză. Căci, de la Jeanette Winterson, care rescrie *Poveste de iarnă* și până la Edward St Aubyn, care pornește de la *Regele Lear*, neuitându-i, desigur, pe Howard Jacobson, cel

care reia *Neguțătorul din Veneția*, sau pe Margaret Atwood, care se bazează pe *Furtuna*, cititorului îi vor fi oferite creații excelente, care, dincolo de punctul lor livresc de plecare, reprezintă profunde meditații asupra condiției umane dintotdeauna și asupra problemelor oamenilor de pretutindeni. Iar actualitatea operei shakespeariene nu mai trebuie demonstrată prin docte studii critice, ci se vedește, astfel, de la sine, „Shakespeare Project” provocându-i pe toți cei care se apleacă asupra acestei colecții să recitească, evident, și marele model, să reia lectura originalelor; acum, însă, cu o nouă perspectivă. Asupra literaturii și, deopotrivă, asupra existenței.

Subintitulată „*Poveste de iarnă* de William Shakespeare reimaginată”, *The Gap of Time** pornește de la o sintagmă din finalul piesei *The Winter's Tale*: „answer to his part/ Perform'd in this wide gap of time since first/ We were dissever'd”. Iar pentru cei care cunosc evoluția creației lui Winterson, acest amănunt nu reprezintă ceva neobișnuit, câtă vreme scriitoarea britanică – devenită celebră mai ales după publicarea romanelor *Portocalele nu sunt singurele fructe* (1985) sau *Pasiunea* (1987) – a reluat, în *Weight* (2006), povestea lui Atlas. Numai că, în *O paranteză în timp* (2015), ea realmente revizitează / rescrie un celebru text shakespearian, iar provocările cărora a trebuit să le facă față sunt, fără îndoială, mai mari. Căci simplul (oare atât de simplul?...) fapt de a re-imagina situațiile atât de celebre din opera lui Shakespeare presupune, printre altele, o capacitate (pe care nu prea mulți dintre prozatorii zilelor noastre o mai au cu adevărat) de a construi, în mod credibil, conflicte neașteptate și de a face acceptabile răsturnări de situație aparent imposibile (ori posibile doar la nivelul dramaturgiei).

În plus, în cazul reluării *Poveștii de iarnă*, piesă uluitoare ea însăși între ultimele capodopere shakespeariene, trebuie suplinită, la nivelul narațiunii, acea suspendare voluntară a incredulității pe care textul dramatic o impune prin chiar convenția scenică și prin punerea în mișcare a mecanismelor ce susțin iluzia dramatică. Dar Jeanette Winterson reușește, oricât ar putea părea de dificil acest lucru (și oricât de dificil ar fi așa ceva pentru un alt scriitor!) să păstreze mult din emoția pe care dialogurile imaginate de Shakespeare pentru personajele din *The Winter's Tale* o transmit, dar și să-și condimenteze textul

cu note de ironie și de umor care salvează chiar și cele mai (aparent) incredibile situații. Lirismul, de care sunt infuzate numeroase pagini ale acestui roman, nu devine niciodată sentimentalism de prisos și nici nu amenință să cadă în lacrimogen, Winterson jonglând cu măiestrie cu tehnicile narative și cu stilurile, alternând punctele de vedere și transformând romanul în veritabil spectacol în desfășurare în fața ochilor cititorilor fascinați de ritmurile unei narațiuni care convinge și seduce de la bun început.

Piesa lui Shakespeare, se știe, spune povestea regelui Leontes, cel care, orbit de gelozie, își acuză soția de adulterul pe care l-ar fi săvârșit cu Polixenes, prietenul lui cel mai bun. Fără să țină seama de nimeni și de nimic, nici măcar de rugămintine Paulinei, soția unuia dintre nobili, care are curajul de a vorbi deschis, Leontes organizează un simulacru de proces ținut în fața Curții, umilind-o pe regina Hermiona, care refuză cu demnitate să accepte acuzațiile absurde care i se aduc și care, în cele din urmă, se prăbușește fără viață, lăsându-l pe Leontes pradă regretelor – care, așa cum se întâmplă adesea, vin prea târziu... Pornind de la aceste date, Jeanette Winterson reia istoria, numai că acum Sicilia unde domnea Leontes e Londra contemporană, iar Boemia lui Polixenes devine o metropolă nord-americană. Leontes însuși e transformat în Leo, arogant și cinic bancher britanic, Polixenes devenind Xeno, specialist în programe informatice și jocuri pe calculator, regina Herminona fiind MiMi, cântăreață de origine franceză. Doar Perdita, fiica regelui Leontes are același nume cu fiica lui Leo, rămânând în cel mai evident mod ea însăși – adică, simbolic, aceeași (cel puțin ca intenție) cu eroina de neuitat din piesa shakespeariană.

Evenimentele se precipită, căci Milo, fiul lui Leo moare, iar fiica sa nou-născută, Perdita, ajunge, la capătul unei periculoase călătorii, în Statele Unite, unde va fi abandonată, apoi găsită de Shep, un muzician de culoare, neconsolat după pierderea soției sale. E momentul în care Tony, cel care avea în grijă fata, dispare, dar nu așa cum se întâmpla în piesa shakespeariană, odată cu faimoasa indicație scenică „iese urmărit de un urs”, ci de răufăcătorii în căutare de bani. Shep crește fetița, încurajând-o să-și urmeze vocația muzicală, care o va apropia, metaforic, de mama sa absentă (lângă copila abandonată, omul găsisse, de asemenea, o mică partitură scrisă de mână,

purtând ca titlu numele fetei: Perdita). Ajunsă la optsprezece ani, frumoasa și contemporana Perdita se îndrăgostește de nimeni altul decât Zel, fiul lui Xeno (cei doi, tată și fiu, au o relație dificilă și marcată de neînțelegeri) – la fel cum shakespeariana Perdita îl alegea pe Florizel, fiul regelui Polixenes... Apoi, ea pleacă la Londra, unde îl reîntâlnește pe tatăl său, iar MiMi, cea care se retrăsese din lumea spectacolului de ani de zile, revine pe scenă, interpretând pentru fiica sa pierdută și regăsită după atâta vreme cântecul scris în urmă cu ani, *Perdita*.

Arhetipurile shakespeariene sunt evidente, căci, dacă Leo e noua întru chipare a regelui tiran, Xeno e prietenul cel vechi, iar MiMi e soția fidelă și acuzată pe nedrept. Numai că, având de-a face cu un roman al zilelor noastre, iar nu cu o piesă de teatru de-acum mai bine de patru veacuri, Jeanette Winterson actualizează totul și îmbogățește modelul inițial cu sugestii și cu aluzii, cu amănunte care fac ca, în ciuda aparenței de neobișnuit a faptelor relatate, povestea aceasta de gelozie și de iubire să fie (și nu doar să pară sau să treacă drept) credibilă. Fiindcă, deși MiMi și Xeno nu au comis adulterul în sensul în care îl înțelege Leo, atracția reciprocă dintre cei doi nu poate fi negată, ea suprapunându-se peste afecțiunea pe care Leo și Xeno o nutriseră unul pentru celălalt în adolescență. Gelozia lui Leo are, așadar, o dublă destinație, chiar dacă niciodată recunoscută până la capăt, iar triumghiul pe care îl formează personajele modifică în permanență perspectiva pe care cititorul o are asupra evenimentelor relatate. Trecutul este extrem de strâns legat de prezent, iar viitorul la care majoritatea personajelor visează (uneori neîndrăznind nici măcar să viseze până la capăt) decurge din alegerile pe care fiecare protagonist în parte le face în situațiile ce devin, în mare măsură, situații limită.

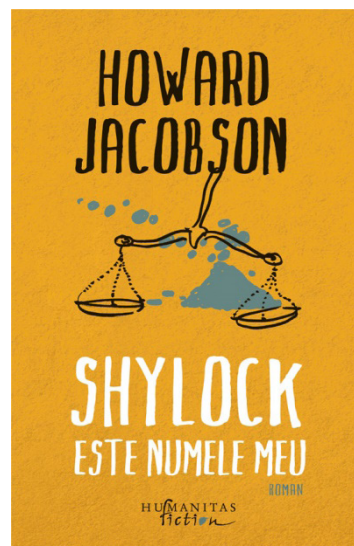
Winterson evită să ofere soluții unice și, de asemenea, se opune oricăror simplificări psihologice ori etice, câtă vreme romanul acesta afirmă speranța în mai bine, un „mai bine” pe care fiecare ființă umană îl poate descoperi – ori îl poate face să apară. În acest fel, ceea ce putea să se transforme cu destulă ușurință într-un soi de căutat și artificial „jeu d’esprit” atât de caracteristic literaturii zilelor noastre este transformat în fapt uman plin de autenticitate și de trăire veritabilă. Credința nestrămutată a scriitoarei „în acea parte a lumii (cuvântului) scris (scrise) fără de care nu pot

trăi”, așa cum ea însăși se exprimă în epilogul cărții, este evidentă. Iar aceasta a însuflețit-o pe Jeanette Winterson și i-a dat curajul și puterea de a revizita / rescrie unul dintre cele mai provocatoare texte shakespeariene, una dintre „piesele problemă”, constând în trei acte (primele) pline de accente de dramă psihologică și din două (ultimele) tipice pentru comedia specifică începutului de secol XVII. În plus, totul este o rescriere a unei rescrieri, căci *Povești de iarnă* reprezintă versiunea pe care Shakespeare o dă unui text (pastorală *Pandosto*) al lui Robert Greene, utilizând pe deasupra elemente preluate din opera lui Francis Sabie și Plutarh.

Tema temporalității și preocuparea scriitoarei pentru formele pe care aceasta le poate primi reprezintă alte elemente esențiale ale acestui roman. Winterson sugerează, pe alocuri, prezența unui adevărat continuum temporal, în care poveștile sunt pierdute și regăsite, asemenea oamenilor – tocmai pentru a-i ajuta pe oameni să învețe din propriile greșeli. Iar dacă e adevărat că fiecare nouă generație încearcă să vindece răni ale trecutului ținând seama de experiența celor vechi, la fel de adevărat e, sugerează Jeanette Winterson, că fiecare va suferi, într-un fel sau altul, de pe urma unor greșeli noi, piesa lui Shakespeare rămânând un text esențial pentru scriitoarea însăși: „E o piesă despre un copil găsit. Iar asta sunt și eu. E o piesă despre iertare și o lume a viitorurilor posibile – și despre cum iertarea și viitorul sunt legate între ele, în ambele direcții. Timpul e reversibil.” Interpretarea pe care autoarea o dă *Poveștii de iarnă* și, implicit, acestui roman accentuează, deci, situația copilului, nu pe cea a cuplului reconciliat, în felul acesta *O paranteză în timp* fiind un text despre părinți, copii și relațiile dintre ei, nu atât unul despre soți și soții. Tocmai de aceea, Perditei îi revine, în final, rolul cel mai important. Acela de a-și regăsi familia naturală, de a-și dobândi sentimentul adevăratei identități, dar și de a-i face pe ceilalți, pe toți cei din jur (inclusiv publicul cititor!) să mediteze la tot ceea ce oamenii pierd mult prea adesea, din grabă sau din nepăsare.

*

Neguțătorul din Veneția este, probabil, piesa cea mai dificilă (din punctul de vedere al semnificațiilor) și cea mai problematică (în ceea ce privește mesajul general) dintre toate piesele lui William Shakespeare. În studiile critice publicate



în ultimele decenii, majoritatea cercetătorilor au fost tentați să analizeze textul acesta drept o veritabilă oglindă menită să ofere publicului imaginea (concentrată, dar extrem de grăitoare!) a anisemitismului epocii elisabetane. Dar complexitatea (stilistică, lingvistică și metaforică) a piesei, precum și suprapunerea, pe parcursul ei, a mai multor niveluri și nuclee textuale fac din ea mult mai mult decât o primă lectură ar putea presupune. Mai cu seamă în ceea ce-l privește pe Shylock, contradictoriul, unicul și tulburătorul protagonist, care, în ciuda aparențelor, e (și) altceva decât un evreu netrebnic care vrea răul creștinilor și a cărui prezență în cadrul piesei are, cu siguranță, semnificații mult superioare simplei imagini a „celuilalt”, a individului diferit de majoritate prin origini, religie și obiceiuri.

Desigur, se poate spune că Shakespeare nu reduce niciodată personajele la simple tușe de culoare, Macbeth fiind, la rândul său, mai mult decât un criminal, iar Othello mai mult decât un soț orbit de gelozie. Numai că, în cazul lui Shylock, lucrurile se complică, deoarece personajul acesta este extrem de umanizat (depășind cu mult nivelul schematic al modelului pe care marele Will l-a avut în protagonistul piesei lui Christopher Marlowe, *Evreul din Malta*!), iar motivele acțiunilor sale sunt foarte nuanțat prezentate, dobândind pe parcurs o justificare ce depășește orice *parti-pris*. Construindu-l în acest fel pe Shylock, Shakespeare a adus în prim plan comportamentul antisemit al multora dintre contemporanii săi, evaluând indirect semnificațiile dorinței de răzbunare, precum și relațiile, mereu dificile, între religii și etnii, dar și între părinți și copii.

Conștient de aceste aspecte, Howard Jacobson a descris, în romanul său *Shylock este numele meu***, subintitulat „*Neguțătorul din Veneția* de William Shakespeare reimaginat”, situații oarecum asemănătoare. Scriitorul închipuie, cu o imaginație prodigioasă, ceea ce pare mai degrabă greu de presupus că s-ar putea întâmpla într-o carte a cărei acțiune este plasată în perioada contemporană. Și anume, o întâlnire a protagonistului, Simon Strulovitch, bărbat de vârstă mijlocie, colecționar de artă, soț al unei femei lovite de o boală grea și tată al unei fiice extrem de precoce („un filantrop bogat, năvalnic și sensibil, cu entuziasme intermitente, o eminentă colecție de artă aglo-evreiască de secol XX și de biblii vechi, o pasiune pentru Shakespeare, cu doctorate onorifice de la universități din Londra, Manchester și Tel Aviv și o fată care o lua razna”), cu însuși Shylock. Nouă concretizare a temei dublului în literatură, dar și exemplu de reluare a fascinantei imagini a evreului rătăcitor, precum și încercare (foarte reușită!) de readucere în actualitate a liniei întâmplărilor din *Neguțătorul din Veneția*, romanul acesta este cel de-al doilea apărut în cadrul Proiectului Shakespeare, inițiat de Editura Hogarth. Expresie a tendinței livresti prezentă în numeroase creații literare contemporane, dar și a pasiunii pentru opera shakespeariană a lui Jacobson (să nu uităm că, în afara activității de prozator, acesta s-a afirmat și ca eseist, fiind autorul, împreună cu Wilbur Sanders, al unui excelent volum – devenit piesă de rezistență în studiile dedicate operei shakespeariene – intitulat *Shakespeare's Magnanimity: Four Tragic Heroes, Their Friends and Families*, apărut în anul 1978. De altfel, chiar cartea de față, *Shylock Is My Name*, este dedicată memoriei lui regretatului cărturar Wilbur Sanders.)

Întâlnirea celor două personaje se petrece într-un cimitir din Cheshire, în Anglia secolului XXI, unde Shylock ajunge în mod neașteptat și de-a dreptul miraculos, așa cum îl cunoaștem din piesa lui Shakespeare, fiind cumva transportat (și transplantat!) în timp, după patru veacuri. Providențială întâlnire nu doar pentru iubitorii operei shakespeariene, ci și pentru cititorii pasionați de problema identității și mai cu seamă a semnificațiilor pe care simplul fapt de a fi evreu le are sau le poate dobândi în zilele noastre. Obsedat de aceste aspecte el însuși, Strulovitch găsește în Shylock nu doar un interlocutor avid de discuții și

plin de nerv, ci și un spirit pe măsură, cunoscător și al problemelor legate de relațiile cu generația următoare. Căci Strulovitch, repudiat cu ani în urmă de propria familie pentru vina de a se fi căsătorit cu o femeie care avea, mai ales în ochii tatălui lui, și mai marea vină de a nu fi evreică, iar apoi reprimat acasă, asemenea fiului risipitor, când, după despărțirea de prima, o alege pe a doua, evreică de astă dată, doar pentru a se vedea apoi singur în fața marii provocări de a-și crește și educa fiica după ce a doua soție se îmbolnăvește grav, se simte, adesea, depășit de situațiile în care este pus, în mijlocul unei lumi care pare a nu-l înțelege și cu care chiar el începe să aibă dificultăți în a se pune de (în?) acord. Sigur că, într-un fel și la un anumit nivel al interpretării, Shylock, straniul personaj pe care Strulovitch îl întâlnește la cimitir (deplângând moartea soției sale și pe care, ulterior, îl va invita la el acasă), este desprins din opera shakespeariană, dar acesta devine, treptat, și o proiecție prin excelență a conștiinței lui Strulovitch însuși. În plus, Shylock primește o individualitate și o consistență pe care, poate, unii cititori nu s-ar aștepta să le găsească la un personaj livresc în esență, desprins, practic, din literatură. Numai că arta lui Jacobson este să-l facă pe acest Shylock ca, venind, într-adevăr, din marea literatură, să dobândească și acea vivacitate și pregnanță specifice deopotrivă adevăratei existențe. Nu va fi, deci, o surpriză prea mare prietenia ce se stabilește între Strulovitch și Shylock și nici modul aparte în care fiecare dintre ei va reacționa la șaradele pe care nu doar literatura, ci și viața le oferă din belșug.

Dincolo de problemele strict legate de relația celor doi, britanicul Howard Jacobson construiește un întreg eșafodaj pornind de la conflictele cunoscute cititorilor din *Neguțătorul din Veneția*, pe care le recontextualizează și, fără îndoială, le actualizează. Astfel, Portia devine o foarte bogată moștenitoare, pasionată de automobilele Porsche și gazdă a unui reality-show (de succes, dar fără vreo altă valoare decât aceea a unei audiențe ce rămâne, în linii mari, constantă), Gratiano este Gratan Howsome, un jucător de fotbal lipsit de inteligență, dar amator de gesturi șocante (și care face salutul nazist pe stadion, stârnind dezaprobarea tuturor, însă reușind s-o cucerească pe Beatrice, fiica lui Strulovitch, decisă să se desprindă de modelul cultural evreiesc și să ajungă „cineva” în societatea înaltă și snoabă din Manchester).

D'Anton, melancolic negustor și colecționar de artă intră (parțial) în rolul lui Antonio și îi încurcă lui Strulovitch proiectele de a pune bazele unui muzeu al artei anglo-evreiești. Așa că Strulovitch are deja suficiente motive pentru a încerca să se răzbune, în felul său și când i se va ivi ocazia, pentru toate afronturile și suferințele ce i-au fost provocate de creștini. Sigur că, acum, pedeapsa (pe care protagonistul shakespearian dorea să o aplice dușmanului!) său nu va mai fi livra de carne tăiată nemilos din trup, dar se va dovedi cel puțin la fel de importantă, dacă avem în vedere implicațiile simbolice pe care finalul romanului le accentuează.

Cartea lui Howard Jacobson rezistă în primul rând prin dialogurile tensionate și pline de conținut pe care le poartă Strulovitch cu Shylock. Aducând în discuție probleme ale identității, răzbinării, memoriei și uitării ori iertării, aceste pagini pun în fața societății contemporane o nemiloasă (dar foarte exactă!) oglindă, în care cititorii pot evalua efectele antisemitismului, ale extremismului și ale intoleranței. Nu întâmplător, majoritatea creștinilor din carte sunt, mai mult sau mai puțin evident, afectați de porniri (ori măcar de impulsuri, fie ele și nerecunoscute) antisemite, care se fac simțite în glumele lor preferate și în atitudinile pe care le au mai ales atunci când se cred la adăpost de priviri indiscrete... Evident, pericolul este ca, procedând în acest fel, autorul să transforme numeroase personaje (fie ele și secundare) în caricaturi grotești sau în demonstrații (ducând chiar spre absurdul kafkian!) ale unor scheme caracterologice – cazul cel mai relevant fiind cel al lui Plurabelle-Portia cea iubitoare de faimă și de automobile scumpe. Numai că Jacobson evită (fie și la limită, în câteva cazuri) această situație și salvează prin ironie și umor ceea ce, altfel, ar fi riscat să fie compromis definitiv și să cadă în simplă îngroșare a contururilor. Cu numeroase accente sarcastice ce duc cu gândul direct la cele mai bune pagini ale lui Philip Roth, romanul acesta provoacă la tot pasul, cucerind prin dialogurile (deloc lipsite de note platoniciene) ce evidențiază preocupări majore ale zilelor noastre, prin vervă și prin alerta confruntare a opiniilor personajelor implicate – și aflate, evident, de părți diferite ale baricadei.

În *Neguțătorul din Veneția*, Shakespeare accentua mult perspectiva morală, într-un asemenea mod încât spectatorii (și mai cu seamă cititorii de mai târziu!) să se întrebe, pe bună dreptate,

dacă e vorba despre un text despre antisemitism sau despre unul antisemit. Căci, spre deosebire de Malvolio, a cărui excludere din universul uman din *A douăsprezecea noapte* reprezenta motivul bucuriei tuturor și mai ales al satisfacției publicului, ieșirea din scenă a lui Shylock ne lasă cu sentimente amestecate. Da, e adevărat că acesta intenționa să-și ducă până la capăt planul de răzbunare împotriva lui Antonio (indirect, a tuturor creștinilor), dar oare nu Antonio fusese cel care îl batjocorise de atâtea ori? Da, ura lui este viscerală, însă trebuie să recunoaștem că celelalte personaje fac totul pentru a-l provoca, de la tinerii bogați din Belmont și până la propria sa fiică, Jessica, cea care fuge cu un creștin și-i risipește și averea. E drept, pe de altă parte, că Portia îi dă, în final, șansa de a se arăta iertător, numai că, pentru a face asta, ea apelează la un soi de truc, și anume amănuntul picăturii de sânge care nu trebuie să curgă din trupul celui ce urmează să suporte pedeapsa, astfel încât ai senzația că Shylock e prins de la bun început într-un joc pe care, deși e drept că-l inițiasă el, nu-l poate controla, regulile fiind stabilite de ceilalți. În aceste condiții, convertirea sa forțată și dispariția sa dintre personajele ce încheie piesa ne pot pune pe gânduri.

Textul shakespearian se încheie fără ca Shylock să mai rostească vreo replică esențială, numai că spectatorul și cititorul rămân cu gândul la el, tulburătorul personaj, iar nu la tinerii fericiți în strălucitoarea lor lume... Tocmai de aceea, pornind implicit de la aceste sugestii ori aluzii, Howard Jacobson subliniază mereu, în dialogurile personajelor, mai cu seamă în cele dintre Strulovitch și Shylock, diferitele fațete ale adevărilor consacrate, punctele de vedere, variile perspective asupra a ceea ce se consideră dat pentru totdeauna. Căci, pentru eroii din *Shylock este numele meu* nu există nimic definitiv hotărât, interpretabil într-un unic mod, ci totul trebuie discutat, evaluat, privit din toate unghiurile posibile, pentru că întrebările nu trebuie doar să provoace răspunsuri, ci să dea naștere unor noi întrebări.

* Jeanette Winterson, *O paranteză în timp*. Traducere și note de Vali Florescu, București, Editura Humanitas Fiction, 2017.

** Howard Jacobson, *Shylock este numele meu. Neguțătorul din Veneția de William Shakespeare reimaginat*. Traducere și note de Dana Crăciun, București, Editura Humanitas Fiction, 2018.

Cristina TIMAR

Manifest feminist codificat



Volumul *Blister* (2017), primul semnat de Gabriela Feceoru, trasa o hartă poetică de uz personal, selectând "accidente" biografice care au marcat devenirea sa – copilăria într-o familie disfuncțională, mizerabilismul unei adolescențe în derivă, studenția la Craiova și Tg. Mureș, statutul de mamă singură într-o societate încă misogină și patriarhală. Selecția se dorea o posibilă cale de a clarifica propriul traseu existențial și de a oferi o ieșire din labirintul unor experiențe traumatiche, al unui haos lăuntric, a cărui singură constantă părea a fi fatalitatea abandonului. Între trauma de abandon și sentimentul eșecului, sau cel puțin al inadecvării stridente între aspirații și realizări, pendula întregul volum din 2017, iar la nivel formal, poemele scurte, veritice, cu versuri reduse până la nivelul unei silabe, până aproape de tăcere, alternau cu poeme confesive de largă respirație, în care aglomerarea lexicală era semnul panicii și al anxietății manifestate ca gesticulație verbală debordantă.

Al doilea volum pare să nu mai investigheze în multiple direcții ale experienței personale și să se ocupe extensiv și intensiv de o singură problemă majoră, în poeme declarat confesive, ca principiu de creație: disfuncționalitatea relațiilor erotice. Gabriela își construiește cu migală alter-egouri, "personae"

poetice, se autoproclamă ironic când Damiana (plantă mayașă cunoscută pentru efectele sale afrodisiace, tonice și psihostimulente), când Királynő, i.e. regină cu drepturi depline de domnie, nu doar consorta regelui, în limba maghiară, când amândouă, când Kali, zeița hindusă a morții ego-ului și viziunii iluzorii asupra realității (deși Kali ar putea fi și misteriosul rege de care Regina Damiana s-a îndrăgostit fatal), și purcede curajoasă la deconstruirea erosului. Nu înainte de a-și declara răspicat obiectul de studiu, la modul femeii care își afirmă feminitatea matură și nouă vârstă în ceea ce privește raportarea la sexul opus represiv, sub forma unui manifest ce nu lasă loc de echivoc: *"fiecare vrea să fie Damiana / fiecare vrea să fie Damiana / Damiana e cunoscută din / vremea mayașilor / Damiana rezolvă impotența / Damiana rezolvă frigiditatea / Damiana reglează ciclul menstrual / Damiana e o plantă afrodisiacă // vrei să fie o plantă / (afrodisiacă) / Tu / Tu / Tu / îmi găsești întrebuintare în timp / ce scriu / îmi găsești întrebuintare în timp / ce îmi promiți / îmi găsești întrebuintare în timp / ce încui ușa // de atunci / de atunci / de atunci // fizic te țin de mână tehnic / mă sustrag"* (contextul, pp.8-9) Gabriela s-a saturat să se autoculpabilizeze pentru șirul de eșecuri erotice, să se considere "defectă" și să se lamenteze. Singurul defect la care e dispusă să consimtă este cel al preluării eronate a viziunii masculine misogine asupra femininului, iluzie care i-a dictat ani la rând comportamentul erotic și care le-a asigurat bărbaților o putere anihilatoare asupra sa. E o vină involuntară, un fel de "păcat original", căci a fost preluată inconștient încă din pruncie, dar cu atât mai toxică, denunțabilă și necesitând exorcizare în regim de urgență.

Volumul sondează psihanalitic, într-un discurs de transă, diversele ipostaze erotice cărora le-a căzut victimă de-a lungul timpului, ca urmare a însușirii, pe linie maternă, a unor tipare profund reductive și umilitoare asupra femeii și feminității: femeia-obiect, femeia-supusă, femeia-domestică, femeia-bun, femeia-obiect sexual. Tocmai această *forma mentis* alienantă care i-a fost inoculată de mediul în care s-a născut și a crescut, se cere remodelată. Dar procesul metamorfozei fetei dependente, numai bune să i se găsească o "întrebuintare", în femeia independentă și autodeterminată, e extrem de dificil și prețul plătit de eroina care-și revendică



August 2005, New Orleans după uraganul Katrina

demnitatea de ființă umană egală în drepturi cu bărbatul-rege echivalează cu o autojupuire. Lipsa stimei de sine, singurătatea, insomnia, stările depresive, anxietatea, toate consecințe ale relațiilor toxice sunt contracarate cu singura armă pe care o are la dispoziție: confesiunea radicalizată, ridicată la rangul de terapie și tehnică de supraviețuire sau chiar, la nevoie, dulce răzbunare: *pentru faptul că nu vorbeai cu mine așa / mi-am dezvoltat nevoia de a mă confesa (...) / nu am timp să cad în groapa deznădejdiei când scriu (...) / acum îmi caut leacul meu pentru că am aflat că numai eu pot / să mă vindec fiindcă nimeni nu mă iubește mai mult decât / mine am înțeles că nu sunt o păpușă fără discernământ (...) / eu aleg și acum aleg să fiu bine și să fiu departe de tot ce //m-a pus jos acum eu îmi aleg oamenii acum nu mă mai aleg / oamenii pe mine dacă mă va mai trata cineva ca pe o prostituată / dar nu nimeni nu va mai apuca ziua aia (...) (îmi imaginez că ești aici și-ți zic toate astea, pp.80-82-86-87)*

Cel de-al doilea volum al Gabrielei Feceoru e atent și inteligent construit, codificând etapele rupturii și mortificării vechiului eu prin referințe la drumurile budapestane sau cehe, menționate în titlurile primelor trei părți ale volumului și victoria finală, prin deschiderea eului spre dimensiunea cosmică (*quadrantide*). Maturitatea față de primul e evidentă, atât la nivel existențial, cât și la nivel discursiv. Gabriela de-acum e mult mai îndrăzneată și mai sigură pe mijloacele ei. Nu e mai pozitivă, așa cum clamează în titlu, dar e cu siguranță mai lucidă și mai vindecată, mai înțeleaptă și mai stăpână pe sine, mai elegiacă, în substanță și mai răzbunată pe trecutul ei traumatic prin chiar actul scrierii. Iar dacă mai cade în capcana patetismului sau e sedusă de propriul discurs, căci șuvoiul confesiunii poate fi greu de strunit, e perfect comprehensibil. Până la urmă, e vorba de o victorie importantă, de luarea în posesie a propriei vieți – cu triada trup, suflet, minte - iar euforia acestei stări de fapt scuză orice mici derapaje stilistice. Supusa a murit! Trăiască Regina!

*Gabriela Feceoru, *Vorbesc din nou pozitiv și din nou pozitiv*, Editura Charmides, 2019, 168p.



Iulie 2015, președintele FIFA, Sepp Blatter la o conferință de presă

Maria Zintz

Sculptorița Rodica Ungureanu, 80 de ani. *Bonne anniversaire!*



Rodica Ungureanu și-a păstrat entuziasmul, curiozitatea pentru ceea ce înseamnă noutate, tinerețea spiritului, chiar o exaltare caracteristică, de altfel, tuturor artiștilor. S-a adăugat desigur experiența, s-au adăugat încercările inerente ale vieții, care, până la urmă, îi rotunjesc personalitatea.

S-a născut în 22 aprilie 1940, la Oradea. A absolvit Institutul de Artă Plastică „Ion Andreescu” din Cluj Napoca, în 1964. Între 1965 și 1975 a participat la expozițiile anuale și tematice din Cluj-Napoca. În 1970 - la Expoziția artiștilor clujeni la Sala Dalles din București, iar între 1975 și 1993 a fost prezentă la expozițiile anuale din Oradea. În 1986, a participat la Expoziția artiștilor orădeni la Sala Dalles din București. După perioada clujeană, în 1975, a venit la Oradea, unde a ajuns la maturitatea creatoare, când a sculptat lucrări de mare valoare artistică. Expoziții personale: 1965, în Sala Mare de expoziții din Cluj-Napoca; 1975, la Sala Radio din Cluj-Napoca; 1984 și 1993, la Galeria „Mercur” din Oradea. În 1993 a ales să se mute în Moldova, într-o localitate mirifică din zona Sucevei, dar a continuat să expună la Saloanele anuale din Cluj-Napoca.

Rodica Ungureanu a avut șansa să fie apreciată pentru căutările sale plastice încă de la debutul expozițional, au scris despre lucrările sale sculpturale cei mai importanți critici de artă din România. Lucrările ei au fost remarcate încă de la prima sa expoziție personală, la numai un an de la absolvire. În anul 1964, Mircea Țoca remarcase și monumentul *Maternitate*, care purta semne evidente de preluare a unor elemente ale sculpturii lui Henry Moore. În 1965, a venit la București expoziția Henry Moore, care a avut un mare impact asupra artiștilor din România. Impetuoșitatea formală, dar și aflarea raporturilor potrivite între plin și gol, pulsația vieții în „carnea” materialului sculptat, vitalitatea, suplețea, mișcarea sugerată de lucrările sale impresionau privitorul, pentru că era vorba de o tânără artistă care vădea dintr-o dată calități sculpturale remarcabile. A depășit astfel repede procedee mai vechi, preocupată să afle propria viziune. A venit după absolvire la Oradea, orașul natal, dar în 1968 s-a întors la Cluj, unde a participat cu fervoare la viața artistică și unde a rămas până în 1976. A lucrat intens, confruntându-se cu căutările plastice ale confrăților de breaslă, aflându-și propriul drum, inconfundabil. Criticii de artă au scris admirativ despre lucrările sale expuse în personalele sale de la Cluj, în 1968 și 1975.

Iulian Mereuță remarcă în 1970, cu prilejul unei expoziții de artă plastică și decorativă a filialei UAP din Cluj la București, în sălile Dalles, lucrările Rodicăi Ungureanu: „În reliefuri, unde are desăvârșiri personale, Rodica Ungureanu compune dezinvolt. Tenta desenului bănuir în portret este reluată în material solid cu știința creării volumelor”. Tot atunci, Constantin Prut scria că: „Tânără sculptoriță Rodica Ungureanu realizează câteva panouri arhitectonice, suprafețe frumos ritmate, cu o muzicalitate a volumelor. Când lucrează în trei dimensiuni, lucrările sale dovedesc o înțelegere a legilor spațiale, știind să obțină o dematerializare a volumului mai puțin organic decât la Moore”.

Mircea Țoca, în admirabila serie de articole *Artiști plasticieni la Oradea*, din *Familia* (1978) i-a urmărit parcursul creator de la debut și până la acea dată: „La început, Rodica Ungureanu era, într-un fel, influențată de estetica internă a sculptorului Andrei Kós. Statueta reprezentând o tânără femeie închipuind o *Ofrandă*, cu care a debutat la regionala orădeană din 1964, ca și capul de fetiță, cu care a participat la județeană din anul următor, vădeau vocația sintezei (chiar dacă pe seama unei simplificări nu întotdeauna motivate), ideea inspiratoare fiind concentrată de un amănunt al expresiei ori de un accent al gestului. La aceeași regională din 1965, Rodica Ungureanu expunea însă și o monumentală *Maternitate*, punând semnele evidente ale unei prelucrări directe, nedisimulate

a unor elemente ale sculpturii lui Henry Moore. În modelarea impetuoasă a formelor consacrate, masive – valorificate, străpunse și puse în evidență de expresive goluri sculptate în miezul volumelor – artista găsea o modalitate de a depăși niște procedee, în fond academice, angajându-se cu fervoare în căutarea unei viziuni noi”. Încă de atunci și-a gândit lucrările pe teme mari pe care le-a continuat constant de-a lungul timpului: *Maternitatea*, mai ales în deceniul șapte, *Cuplul*, *Familia*, *Feminitatea*, *Muzica*. Cred că interesul pentru exprimarea echilibrului între elemente contrare, a ritmului, a curgerii continue, a suvoiului vital prezent în reliefurile sale unde a ajuns repede la un figurativ esențializat, au condus-o să transpună această viziune în lucrările rotunde – bosse, chiar dacă aici va fi prezent un figurativ și pe care și-a pus pecetea sensibilitatea Rodica Ungureanu. Artista a ajuns la un stil personal, în care raporturile dintre unghiurile ascuțite, verticale și oblice, forme încheiate în unghi drept, pe de-o parte și curbe, volute, forme circulare, pe de altă parte, raportul dintre stare și mișcarea potențială, chiar instantanee, prin ușoare elansări și răsuciri, plinul și golul prezent des în lucrările sale și mai ales ținuta personajelor, caracterizată de fermitate și grație, contribuie la expresivitatea și unicitatea fiecărei lucrări. O *Himeră* din 1967, monumentală, în ciuda formei simplificate, stilizate, pune în valoare raportul dintre gol și plin, fiecare contribuind la expresivitatea lucrării. Lucrarea se dezvoltă din elemente circulare: forma inelară a capului ușor înclinat, volumele rotunjite, golul inelar central. Aici, de altfel, chiar golul accentuează expresia stranie a sculpturii, redusă la un figurativ esențializat. Impresia de prezență invizibilă, ascunsă, dar parcă dornică să fie văzută se datorează și golului dar și liniei rotunjite, a îmbinării frontale.

Într-o sculptură, pe care a numit-o *Ana lui Manole*, siluetele feminine sunt „prinse” în forme sinusoidale sau în segmente de curbe, purtând marca unei calde plasmă senzoriale, uneori alungite, cu o solemnă, dar suavă eleganță ce ne amintesc de domnițe medievale, înglobând de fiecare dată tensiunea lirică necesară pentru a le conferi valoare expresivă. Personajele masculine au profile perfect trasate în construcții prin inserția unghiulară a planurilor. Artista le-a conceput aproape întotdeauna împreună cu personaje feminine, într-o aspirație de unitate, chiar dacă comunicarea are uneori sensuri dramatice.

Deosebit de expresivă este lucrarea *Elegie* (ronde – bosse), care reprezintă un personaj feminin, dar și însăși muzica, fiind o metaforă a muzicii. Capul - formă rotundă cu părul stilizat sugerează pâlnia unui vechi patefon, trupul, unduit, lasă gol centrul doar aparent, marcat în interior de corzile unui instrument muzical. De altfel, trunchiul este redat prin

forme rotunde, succesive, dar și de plin și gol, torsul, picioarele și veșmântul prin forme stilizate concave și convexe, rotunjite și cu ciopliri sugestive, adânci, cu unghiuri ascuțite. Este o lucrare de o frumusețe formală deosebită, emanând căldură, grație feminină, o legătură cu lumea mediteraneană, arhaică, homeriană, dar amintindu-ne și de delicate domnițe medievale. Ritmurile compoziției sunt curgătoare, sugerând întoarcerea elegiacă spre sine, metaforă a tinereții fără bătrânețe. Face parte dintr-o lume proprie, animată de idealuri, de aspirații, în care se înfiripă teme străvechi ale artei, ca „maternitatea”, „geneza”, „germinația”. În *Portretul mamei* (gips patinat) modelat cu căldură tandră, suntem puși în fața unei sculptorițe înzestrate și cu calități de portretist, deja remarcate și în *Portret de fetiță*, care poate să surprindă viața lăuntrică a personajului, elemente ce-i definesc personalitatea.

În anul 1984, observam în catalogul expoziției sale personale de la Oradea că Rodica Ungureanu a ajuns la maturitatea creatoare, când stăpânirea mijloacelor de expresie se afirma cu siguranța dobândită prin experimentările plastice făcute de-a lungul anilor. În lucrări de la începutul deceniului șapte, ritmul a devenit mai neliniștit mai febril, tăieturile în lemn mai vizibile. Apoi, raportul dintre angular și rotund mai subtil, tensiunile se destind, arcurile sunt mai largi, agitația se transformă în certitudinea de a-și fi găsit stilul, cel mai adevărat mod al sau de a se exprima. A explorat posibilitățile ciopliturii, a tăieturilor în trunchiul de copac, folosind inciziile ca pe un desen bine dozat, bine strunit, lăsând să se dezvăluie în interiorul lui minunate forme care animă trupurile, fără să recurgă la individualizări decât în puține cazuri. Dar dacă îi privim lucrările mai atent, cu stilizările și esențializările sale figurative, căutând structuri și energii care animă formele în raportul subtil între plinuri și goluri, regăsim încă de la primele sale lucrări concepții proprii secolului XX asupra spațiului, aflarea unor raporturi dintre masă și spațiu. „După mine - spunea Archipenko, sculptorul care dăduse vidurilor o valoare plastică echivalentă cu cea a plinurilor -, va veni o vreme în care această operă va fi ghid și artiștii vor sculpta spațiul și timpul”. Considerația aceasta asupra sculpturii contemporane este apropiată de diviziunea Rodică Ungureanu, și ea implică atât meditația asupra formei cât și deschiderea poetică a posibilităților (nelimitate) de exprimare. Au atras atenția în primul rând seriile *Maternitate* și *Cuplu*, emoționante și convingătoare ca mesaj, având sensuri vitale, ca mereu alte fațete exprimate, uneori doar aluziv și simbolic, dar întotdeauna prin mijloacele prin excelență plastice, eliminând anecdoticul în favoarea esențialului expresiv. Este prezentă o logică a raporturilor volumetrice, o preocupare pentru ritm, pentru o dezvoltare spațială

a elementelor sculpturale, aflând în desfășurarea mai liniștită sau mai tensionată a planurilor, a formelor noi sensuri expresive. Mai ales în seria de *Cupluri*, Rodica Ungureanu alterna materie și gol, suprafețe concave și convexe, lumină și umbră. Dintre materiale a preferat lemnul, cu căldura și maleabilitatea sa în mâna bună a sculptorului, deși a lucrat și în piatră și bronz. Dar cioplinde lemnul, cu înțelegere pentru acest material nobil și cald, ea a creat compoziții limpede gândite, presupunând încercări, experiențe pe care le-a repetat îndelung, cu o exigență ce face evidentă voința sa semnică și semantică. Rodica Ungureanu a căutat, cu o anume tenacitate, acele modalități și teme ce sintetizează sau reprezintă reacțiile sale față de viață, dar fără nici o exacerbare a viziunii. Chiar atunci când accentele sunt mai dramatice, neliniștea ritmurilor mai evidentă, descoperim totuși un sens al măsurii, un control al formelor care își răspund în mod expresiv, fără să anuleze lirismul vocativ pe care-l conține creația sa. În *Pomul Vieții* (relief, ghips patinat), simbol al succesiunii de generații care se înalță prin cele două forme îngemănate sinusoidale, sugerând înălțarea fără sfârșit, sunt oferite cuplului semnificațiile cele mai profunde, cele ale continuității noastre în timp. În sugerarea ideii de cuplu, a găsit mereu noi soluții și surprinzătoare relații spațiale, cu inserarea golurilor în volume, în „carnea” trupurilor, prin tăieturi incisive, alternând concavități și convesiuni care refac structurile omenești.

Opera ei se constituia de sine stătătoare, cu viața ei proprie, o construcție logică de volume și suprafețe, de plinuri și goluri care primesc o încărcătură viabilă, conținând semne și simboluri, devenind adesea metafore cu amprenta feminității, înțelegând relația spațiu-formă, un spațiu conținut-formă. O artă figurativă, chiar dacă configurările se constituie uneori într-o zonă limitată în vecinătatea nonfigurativului. Foarte elaborate, sculptorița cioplinde atentă fiecare suprafață, volum, pentru a le atașa și raporta dinamic, armonios unele față de altele, fără să tulbure sensul lor elansat, eleganța, lucrările dau totuși impresia de ușurință, de stăpânire a mijloacelor de exprimare, a tehnicilor de lucru, datorate răbdării și aprofundării meșteșugului și adaptarea unor modalități de exprimare în măsură să o reprezinte cu adevărat. Rodica Ungureanu a continuat să fie preocupată de modelarea unor compoziții monumentale, îndeosebi variante ale temei *Maternitate*, cele mai izbutite dintre soluții bazându-se expresivitatea și distincția pe armonioasa îmbinare a decupajelor, a formelor cu tensiunea de ansamblu a volumelor, cu tandrețea gestului și cu duioșia (chiar dacă aspră) a expresiei.

Unele dintre basoreliefurile modelate au fost turnate în ghips sau în beton, însă nu puține asteaptă încă transpunerea cuvenită în metal, întrucât este

neîndoielnic că lexicul esențial și modern al Rodicăi Ungureanu și-ar găsi valorificarea și prin finisarea, polizarea și șlefuirea atentă a celui mai aparent, neînsemnat detaliu. Despre individualitatea limbajului ne stau de astfel mărturie lucrările cioplite în lemn, cu o arhitectură îndrăznească, plenar afirmată, într-un spațiu tridimensional. Este remarcabil modul în care Rodica Ungureanu a ajuns să pătrundă în grosimea lemnului, pentru a crea atitudini, situații, poziții, expresii diferite, urmărite în cicluri, pe anumite teme prin determinarea unor planuri, forme volumetrice cu o finețe de maestru, prin cioplire devenind parte a lucrărilor privind substanța expresivă. Rodica Ungureanu este autoarea unei lucrări monumentale, *Victor Babeș*, amplasată la Băile Felix (Bihor).



„La regionala orădeană din 1965, la un an de la absolvirea institutului clujean, Rodica Ungureanu (născută la Oradea la 29 aprilie 1940) expunea o monumentală *Maternitate* purtând semne evidente de preluare directă a unor elemente ale sculpturii lui Henry Moore: în modularea impetuoasă a formelor consistente, masive – valorificate, străpunse și puse în evidență de expresive goluri sculptate în miezul volumelor – artista găsea o modalitate de a depăși procedee mai vechi, angajându-se cu fervoare în căutarea unei viziuni, în aflarea și adaptarea unor modalități de exprimare care să o reprezinte cu adevărat. Șansa i-a fost oferită de mutarea vremelnică la Cluj (1968 – 1976), unde confruntarea cu colegii de generație și o reevaluare critică a elementelor tradiției au ajutat-o să-și găsească un drum propriu, ilustrat de cele două personale din 1968 și 1975. Rodica

Ungureanu a continuat și atunci să fie preocupată de modelarea unor compoziții monumentale – multe pe tema *Maternității* –, cele mai izbutite soluții derivând din armonioasa îmbinare a decupajului ferm al formei și a tensiunii de ansamblu a volumului, cu tandrețea gestului și cu duioșia (chiar dacă aspră) a expresiei. Dar cele mai personale rezultate, în privința lucrărilor modelate, au început să fie obținute în basoreliefuri (maternități, cupluri, totemuri), inițial vădit figurative, apoi tot mai stilizate, cu reduceri ale formelor la sintetice și grăitoare alcătuirii decorative, a căror plasticitate remarcabilă se baza pe energica alternare și confruntare a planurilor verticale, pe raportul constant tensionat dintre volumul formei materiale și acela al spațiului proxim. Individualitatea limbajului ne este și mai pregnant dovedită de lucrările cioplite din lemn, cu o arhitectură îndrăznească și plenar afirmată în spațiu, cu o particulară știință a îmbinării planurilor curbe cu acelea în unghiuri drepte, cu o stranie unire a transpunerii datelor concrete, materiale ale realului cu elementele simbolice, constituite ca rod al unui proces adâncit de abstractizare. Conceperea formei sculpturale în raport direct cu forma naturală a trunchiului, meșteșugita valorificare a funcției decorative a „apelor” lemnului, inspirata sugere a elanului mișcării prin înclinarea unora dintre planurile verticale, ferma așezare a bazelor pe socluri și epica mai bogată, anecdotică uneori, clamând elansarea, a părților superioare ale lucrărilor – iată câteva însușiri care definesc, de acum, un stil. Ar mai fi de consemnat că Rodica Ungureanu este și autoarea unor frumoase desene, de mici dimensiuni, cu forme în egală măsură esențiale și concrete, aducându-ne câteodată în memorie pagini din grafica lui Klee. Nu o dată, contrastul accentuat dintre alb și negru sugerează raporturi pregnant plastice, transformând aceste desene în proiecte ale unor sculpturi viitoare. Oricât de plin de energie ar fi gestul care reține conținutul formei, linia este fluentă, cordială, ascunzând o căldură proprie unei delicate sensibilități feminine” (Mircea Țoca, *Artiști orădeni*, Editura Meridiane, 1983).

„Absolventă a Institutului de arte plastice „Ion Andreescu” din Cluj, Rodica Ungureanu avea să participe la manifestările expoziționale ale plasticienilor clujeni cu lucrări în care era evidentă „lecția” lui Henry Moore, fapt remarcat încă din primele etape evolutive ale tinerei artiste. *Maternitățile* și *Personajele* întruchipate plastic lasă însă să transpară și reala sensibilitate a sculptoriței de a structura stilistic materialul, de a-i conferi rezonanțe plastice, sensuri ideatice. Remarcabil ni se pare la Rodica Ungureanu simțul pentru monumental, felul în care știe să dezvolte motivul fundamental al operei sculpturale (...).

Motivele abordate (*Personaj I, II, Cuplu I, II, Maternitate I, II*) pornesc de la anume date reale, dezvoltate printr-o expresie sculpturală în care concretețea punctului de pornire se interferează cu secvențe imagistice abstracte. De aici credem că rezultă și autenticele rezonanțe sculpturale ce tind spre sfera unei evidente modernități (...). Sculptorița reușește astfel ca printr-un limbaj abreviat să descompună elementele frazării sculpturale recompunându-le apoi într-un ansamblu căruia îi conferă o autentică armonie decorativă. Artista revine la motivele ale lucrărilor din perioada debutului redescoperind în aria universului de inspirație noi sensuri ideatice, descoperind valențe noi ale limbajului plastic. Concepute pentru supradimensionări în domeniul sculpturii monumentale, noile lucrări ale sculptoriței Rodica Ungureanu (*Victorie, Personaj, Ritm decorativ, Relief decorativ*), impresionează printr-o ingenioasă geometrizare, simplificarea expresiei plastice Nealunecând în simplism, dimpotrivă, reușind să se impună printr-un ritm decorativ remarcabil” (Negoiță Irimie, *Profil plastic Rodica Ungureanu*, în *Tribuna*, 27 septembrie 1973).

„După ce cu vreo 20 de ani în urmă, la o trecere în revistă pe care ți-o procură un salon, înregistrasem printre promisiunile certe și printre profilurile destul de bine conturate, talentul susținut de seriozitatea și temeinicia meșteșugului dovedite de Rodica Ungureanu, s-a întâmplat să ne întâlnim foarte rar cu operele sale. De aceea, deosebit de plăcută a fost revederea datorită sensibilității, sincerității și discreției dezarmante a acestei sculptorițe de o rară noblețe și modestie, dar mai ales datorită operei sale care se arată a nu fi dezmințit nimic din promisiunile de odinioară. Spre a-i cuprinde, investiga și înțelege universul, chiar în răstimpul scurt al unei vizite, am cercetat deopotrivă lucrările artistei din colecția muzeului orădean. Am putut asocia, astfel, selecției de sculpturi omologate, care ne dezvăluie forța unui creator de a implanta în spațiu semne sculpturale de o mare vigoare a construcției și de o decantată expresie a fibrei lemnoase cioplite și șlefuite, etapele în atelier ale acestui intim și îndelungat proces de creație. Un proces de neîntreruptă creștere, în care ni s-a părut a fi impresionantă aventura formei, sculptura este, credem, pentru Rodica Ungureanu o stare dramatică a materiei, materia prezentându-se într-un conflict dinamic al configurării și desfigurării, al distrugerii și al nașterii formelor în căldura expresiei esențialului. De aici acea severitate obținută a la capătul travaliului, severitatea unor ritmuri spațiale, mângâie parcă în cazul configurărilor runde – bosse, tăioase, angulare în cazul reliefurilor înalte. Dacă obiectul, figurativ sau abstract, exprimă o idee, un sentiment sau le

evocă simbolic, reliefurile ne apar ca niște scriituri misterioase, adesea despre figura sau existența umană. Descifrarea acestei scriituri nu are a implica apelul la cine știe ce configurări sculpturale exotice, excentrice ori, pentru noi, europenii, primitive, pentru că modelul ei posibil îl putem deduce din scriitura simbolică a porților din cultura populară, a satelor maramureșene și deopotrivă a satelor oltenesti, în care țărănul a înscris adeseori, propria sa situație în univers. Pe această cale Rodica Ungureanu, legând tradiția academică a școlii noastre de sculptură de tradițiile vechi ale artei populare, poziție și atitudine firească și tonică a creației noastre contemporane își structurează, spre elogiul vieții și al contemporanității, propriul său univers, bogat în pragul maturității creatoare care dă seamă de rostul unui artist” (Horia Horșia, în *Arta*, nr. 6, 1984).

„(...) Dintre cei maturi și cu o activitate cât de cât consemnabilă, Iosif Fekete mutându-se în neființă, doar Rodica Ungureanu mai rezistă pe poziții, prin forța împrejurărilor în rolul de decan de experiență. *O experiență de numai douăzeci de ani de la absolvire* (împliniți concomitent cu vernisajul acestei „personale”), *dar care o clasează deja în generație printre câștigătorii premiului cu moralitatea profesiei*. Rămânând imediat după anii de studii cu amintiri de estetică și soluții practicate mai mult în clasele Vetro și Kós decât în cele conduse de Ladea, mai apoi contaminându-se asemeni atâtor altora, la descoperirea lui Moore, la îndemână cu noutățile din direcția unui antropomorfism esențializat, transcris în structuri abstract – decorative, la modă după anii '60 în unele țări vecine și frecventat și acum la noi de câțiva sculptori transilvăneni, artista nu va temporiza opțiunea pentru un limbaj devenit între timp tot mai concret. El articulează în sintactica și morfologia artei negre (în lectura cubistă), ritmează convex – concav, negativ – pozitiv, gol – plin, mișcând ondulatoriu forma pe trasee adesea caligrafice, își susține, în sfârșit, arhitectura cu liniile de forță ale întâlnirilor ferme dintre planuri, ceea ce acuză – deși majoritatea lucrărilor sunt proiectate în metal – o mentalitate de cioplitoare. Cu o activitate continuă și bogată în reușite dar cu mai rare apariții în public în ultimii ani, Rodica Ungureanu revine iată, acum în noua și eleganta galerie a orașului natal cu o selecție așezată înainte de toate – lucru destul de rar – sub semnul unei admirabile unități. Unitate nu numai stilistică și tehnică ci, dacă ne este permis să o numim așa, în primul rând energetică. Căci, de la altorelieful în sinusoide decorative la sugestiile anatomice dintr-un ronde-bosse sau dintr-un geometric stilizat portret, același „tonus sculptural” susținut, aceeași feminină pedanterie a formei curățite de impuritățile

etapelor tehnice, totul escamotat sub o patină care metamorfozează până la confuzie gipsul în metal. Mai vechi sau mai noi și dincolo de soluțiile lor diverse lucrările par astfel sincrone, organizându-se posibil în cicluri de probleme.

Supracompensând, ca și alte femei sculptor, posibilele complexe ale lipsei de forță (manuală), Rodica Ungureanu stăpânește cu aceeași adresă și dimensiunile mari ale reliefului ca și ale ronde-bosse-ului, calitate care cere pe lângă o limpede judecată a legilor lecturii formei în spațiu și dotarea cu o viziune monumentală. Probele că ea există fiind depuse, ne gândim că, astăzi când Oradea se află într-o adevărată campanie ereditară, sistemele și edificiile unei noi gândiri urbanistice, aspirând să integreze organic o zestre de mare farmec, disponibilitățile sculptoriței ar putea fi solicitate. Căci, în cumpăna maturității și într-un „vârf de formă” artistică, Rodica Ungureanu este un „meșter” exemplar pentru cei mai tineri, dar și un artist al cărui nume ar putea să rămână în catalogul monumentelor contemporane” (François Pamfil, în *Arta*, nr. 6, 1984).

„Cea de-a doua expoziție personală a tinerei dar cunoscutei sculptorițe clujene Rodica Ungureanu deschisă recent la Galeriile „Studio”, impresionează prin stăpânirea exprimării plastice. Lucrările realizate se constituie parcă într-o oglindă a tuturor frământărilor generate de stringenta nevoie de autodefinire a artistei în raport cu aspirațiile și idealurile omului contemporan. Structura, forma, suprafața sunt mijloacele sculptoriței de a transpune într-un plan de sugerări simbolice o problematică de proeminență realistă. În acest spirit sensibil dar lucid, sculptorița și-a delimitat un spațiu plastic ce-i aparține; descoperind, iubind și potențând cu mijloacele artistei sensurile vitale din formele realității, Rodica Ungureanu optează pentru încrederea în generozitatea și frumusețea lor. Căci pentru Rodica Ungureanu sunt mereu valabile atât de cunoscutele cuvinte ale lui H. Moore: „Nici o artă n-a izvorât din deznădejde și nici un artist n-a putut crea pornind de la sentimentul zădărniceii. A fi artist înseamnă a crede în viață.” Compozițiile sale se întemeiază pe construirea viguroasă a volumelor, de o subtilă colaborare a formei cu spațiul și lumina. Formele ce vădesc o aleasă înțelegere a calităților materialului, în special în lucrările realizate în lemn, nu se devitalizează prin stilizare. Sculpturile păstrând robustețea și integritatea volumelor, sunt guvernate în complexa lor alcătuire compozițională de armonie și echilibru, vizând adesea monumentalul. Această aspirație spre monumental este cu atât mai evidentă în lucrările gândite de sculptoriță pentru spațiul citadin (*Victorie, Compoziție*)” (Alexandra Rus, în *Făclia*, 19 octombrie 1975).

DLITE – un mijloc de instrucție literară

Cred că DLITE, blogul de literatură german-român al Institutului Goethe, este unul dintre mijloacele de difuzare și de analiză a literaturii foarte bine conectat la ceea ce numim literatura română vie. Dincolo de faptul că vizează conexiunea dintre literatura română și cea germană și stimulează dialogul intercultural, prin informații relevante, recenzii și analize, se remarcă pe acest blog multe din elementele care pot contura formele energetice ale creației românești de ultim moment. Relevante sunt, în acest sens – pentru mine, desigur, dar îndrăznesc să cred că nu numai – interviurile excepționale ale lui Bogdan Coșa și Andra Rotaru. Cred că lectura lor, la fel ca a întregului blog, este unul dintre cele mai bune mijloace de instrucție literară. Scriitorii foarte tineri și cei care speră la statutul de scriitori trebuie să-l includă în bibliografia obligatorie. Ceilalți creatori sau măcar pasionați de literatură, în cea necesară. (C.C.)

SAD 2020

Pe 1-2 mai 2020 a avut loc a VI-a ediție a Festivalului Zile și Seri de Literatură Doinaș (SAD). De această dată, în contextul pandemiei, SAD s-a desfășurat online, pe pagina de Facebook a festivalului.

Despre scopul acestui maraton de poezie online organizatoarea Lia Faur declară într-un interviu apărut în *Observator Cultural* că „Mesajul pe care îl transmit participanții la festival este, de departe, unul de solidaritate reală, de susținere morală a celor sensibili, singuri, bolnavi, lipsiți de speranță. Și de a se susține pe ei înșiși. Și eu trec prin aceeași criză și pe mine, deja mă salvează fiecare fragment de text ce îmi intră în calculator. Cultura este salvatoarea fragilității umane. Nu a fost loc de o analiză a invitațiilor după criteriul maximei exigențe. Am ales ce

ne-ar fi plăcut nouă să urmărim și ce a fost posibil. Atât am putut”.

Din echipa de organizare, alături de Lia Faur, au făcut parte și Toni Chira, Antonia Mihăilescu, Savu Popa și Sorina Rîndașu.

În total, au luat parte la SAD un număr impresionant de participanți, în jur de 200, dintre care 116 de poeți din țări diverse, precum Ungaria, Cehia, Bulgaria, România, Polonia, Spania, Republica Moldova, America sau Franța, 23 de prozatori, 20 de actori, 5 critici literari, 14 muzicieni și 3 artiști vizuali. (S.P.)

Covid-19 îngenunchiat de Eterna muză

La sfârșitul lui mai, a izbucnit un nou scandal literar, de data aceasta având în centrul său o minunată poetă, emigrată în Suedia de multe decenii, Gabriela Melinescu. Articolul din *Libertatea* (21 și 22 mai 2020), dedică un amplu reportaj poetei noastre, ajunsă în grija unui așezământ pentru persoane vârstnice din Stockholm.

Din fericire, stipulează autorii, nu a fost victima virusului ucigaș care, cu o lună și jumătate în urmă, grăbea sfârșitul lui Paul Goma, stârnind bocete și articole tardive de așa-zisă recunoaștere a dizidentului român în presa autohtonă. Din nefericire, a fost victima senzaționalismului de cea mai joasă speță, a unei lipse grosolane de deontologie jurnalistică, prin intruziunea total inacceptabilă în viața sa privată, prin indecența publicării

acelor fotografii ale decrepitudinii, care o surprind pe septuagenara suferind de demență, cu privirea tristă și pierdută, imobilizată într-un scaun cu rotile.

Autorii infamului articol susțin că poeta e bine îngrijită, că atmosfera camerei de azil o reproduce fidel pe cea din apartamentul în care a locuit în ultimii ani, premergători internării, că prietena și tutorele ei legal a acceptat cu dragă inimă să ofere detalii despre viața scriitoarei, i.e. despre degradarea sa, că până la urmă, demersul lor e lăudabil, căci readuce în atenția publicului avid de cultură un bun simbolic, nu atât prin ceea ce a creat valoros, cât prin eticheta de muză a marelui Nichita. Și sigur, eticheta stereotipă e împănată cu fotografii ale cuplului Nichita-Gabriela și cu versuri ale amândurora, ca să suspine gospodinele cititoare de *Libertatea* și să le fie atinsă iremediabil coarda sensibilă.

Cocktail-ul ăsta greșos de incompetență, încălcare a codului etic jurnalistice, etichetare misogină și senzaționalism de doi bani, care speculează aspecte biografice, a fost elegant, prea elegant amendat de Iulia Popovici într-un articol extrem de echilibrat din *Observatorul cultural*, care sintetizează just nivelul (sub) cultural al jurnalismului românesc: *Se prea poate ca asta să fie limita jurnalismului românesc: nu poate întâlni <cultura> cu <poporul> decât pe terenul senzaționalismului biografic (de la mari iubiri și mari frumuseți la sinucideri tragice, morți suspecte și boli spectaculoase)*. Trist final de pandemie! (C.T)



Honk Kong, noiembrie 2002, în timpul epidemiei SARS

Radu VANCU

Chestii credibile

“Să scrii chestii credibile”

Credibile: adică
propoziții ce să nu pară penibile
vorbind fără frică
adevărul

Credibile: precum o epistolă
către Camelia în care
arăți că viitorul
doar împreună cu ea
are valoare

Credibile:
adică asta ai vrea

Credibile:
dar și discrete de s-ar putea

Odată scrise, în sfârșit,
bărbatul din tine devine
un monstru fericit

Credibile: deci cuvinte pline
de sens și miez

Credibile: chiar rupte să poată
să păstreze în ele
întregul tău crez

Credibile: cuvinte ce pot să fie o poartă
pentru altele

Un poet, bătrân aproape,
bâjbâind printre ele,
atent să nu le scape

Credibile: precum cele
ale unui copil
care nu știe să scrie

Credibile: cuvinte, încet-încet,
tot mai rare,
otrăvite fiind
de revistele neliterare

Un bătrân, aproape poet,
lângă focul din vatră,
niște chestii scriind!

în lectura lui Lucian PERȚA